

६६ है" विराट् पर्व के अं० ६८ है" ३
 ७० है" कर्ण पर्व के अं० ७०
 है" स्त्री पर्व के अं० ३१ है" शान्ति
 पर्व के अं० १०३५ अष्टादश पर्व के अं० १०३५

[illegible]

मौख्य लपर्वके प्र० ८ है
प्रस्थान लपर्वके प्र० ३
त्वज्जिह्व लपर्वके
प्र० ५ है।

हि
 इति प्रथमः
 पर्वः
 अथ द्वितीयः
 पर्वः
 अथ तृतीयः
 पर्वः
 अथ चतुर्थः
 पर्वः
 अथ पञ्चमः
 पर्वः
 अथ षष्ठः
 पर्वः
 अथ सप्तमः
 पर्वः
 अथ अष्टमः
 पर्वः
 अथ नवमः
 पर्वः
 अथ दशमः
 पर्वः

दो काल की
संध्या का
प्राण

१. आदिपर्व १
 २. सभापर्व २
 ३. वनपर्व ३
 ४. अश्वमेधपर्व ४
 ५. उद्योगपर्व ५
 ६. श्रमपर्व ६
 ७. द्वापरपर्व ७
 ८. कर्णपर्व ८
 ९. सत्यपर्व ९
 १०. श्वीपर्व १०
 ११. शान्तिपर्व ११
 १२. प्रज्ञापर्व १२
 १३. सनपर्व १३
 १४. श्रवणपर्व १४
 १५. श्रमपर्व १५
 १६. श्रमपर्व १६
 १७. श्रमपर्व १७
 १८. श्रमपर्व १८
 १९. श्रमपर्व १९
 २०. श्रमपर्व २०

जमा ५०
७१

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥
ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥

नादीना नविभोयणाशुविहिताः
मममतीननरहीनेवन
अनगरिहितस्यग्रयस्यनिष्ठा
नानिभन्नर्थान्नत्रेतावत्पर
नविभोयणाशुविहिताः

मभा
अप
२

२

ननेन नृपटीयं नया खेपे च पौष्टेयवान् प्रहृषेष्टवधमविप्रलम्भकवयोः संभवादिनिवेन सर्वज्ञेष्टवैक्य
माणा उमत्तारिष्टतदसंभवात् सर्वज्ञेष्टवधमविप्रलम्भकवयोः संभवादिनिवेन सर्वज्ञेष्टवैक्य
दृश्यते ॥ अथावैसर्जनहोमीयवासेऽप्युपरिदृष्टतीति तत्राह अथामाणनत्वकः कर्तव्याः प्रयासाः ॥
आह ॥ उदेष्टव्यकथीरित्यादीनां तासां लोभमूलकतादृशीनाम् ॥ यजनाः प्रतिनंदति ॥ यन्त्रिभयमात्मन
मये ॥ आणामेक उदेक ॥ आसवानतीति मंत्रविधानमिति विधिमूलकताच्च ॥ यन्त्रयन्त्रनिनिर्देष्टव्यं ॥
किञ्चाष्टः षट्नामवेत्तिष्ठन्तमिम्यन्त्रकर्मणि कथा किञ्चाष्ट इति सक्तस्य चतरेष्टव्यस्य भवेत्तस्य न
मदशास्त्रावनेष्टव्यौ ॥ आणोऽपिष्टा इत्येकं अत्र वोदपि भूयिष्ठ इत्यन्यो अत्र वीत ॥ वयं ॥ वद्विभ्यः एकं प्रवे
सतावदतस्य मसां अष्टिंशत् ॥ आणामेक उदेकं नाम गान्तिमस्यैकः ॥ अष्टिंशत् ॥ अतिमृच-श
क्तदेकं अथाभक्तिः सितप्रभेभ्यः पितृगणायुतः ॥ अत्र क्रम्यायदेवताकल्पितानेन अष्टिंशत् ॥ साधनानि
योयते ॥ हेऽसंभवः भवतामप्येकः कश्चित्तीर्थाप्रयेणैव प्राप्तदेवताभावः ॥ आद्यवधमविष्टा इत्येकं तसां इम
ज्वीत ॥ एवं यज्जदिना प्राप्तदेवताभावः ॥ अन्यः यमिर्भूयिष्ठ इत्यत्र वीत ॥ तर्पयती प्रवर्गमाप्यः ॥ अष्टिंशत्
त ॥ अथैवाहता विचित्रा ये भगवदिति तां कारलाये चोदये ॥ स्वर्गादिना अदम्यन्त निधानाः ॥ अष्टिंशत्
च अवाप्तया गृहीतीति योगादयस्त्रिष्वप्येपालनाये ॥ तद्वैद्येतीगले ॥ त्वेतां इति द्यावः ॥ अष्टिंशत् ॥ अति
अष्टिंशत् ॥ अथैव प्राप्तदेवताभावः ॥ अष्टिंशत् ॥ अतिमृच-श ॥ अष्टिंशत् ॥ अतिमृच-श ॥ अष्टिंशत् ॥ अतिमृच-श
भावप्राप्तिसाधनानि वरत उपदिशतः ॥ यन्त्रेष्टव्यमप्यन्येष्टव्यं ॥ अष्टिंशत् ॥ अतिमृच-श ॥ अष्टिंशत् ॥ अतिमृच-श
यते संभवा नाम त्रयो देवाः ॥ एकं च मस्य मसिः ॥ तत्र वदिरिति इष्टव्यं ॥ अष्टिंशत् ॥ अतिमृच-श ॥ अष्टिंशत् ॥ अतिमृच-श
ज्ञातमशक्तः ॥ एकं च मस्य मसिः ॥ तत्र वदिरिति इष्टव्यं ॥ अष्टिंशत् ॥ अतिमृच-श ॥ अष्टिंशत् ॥ अतिमृच-श
र्थः ॥ आणामेकः हेऽसंभवः भवतामप्येकः कश्चित्तीर्थाप्रयेणैव प्राप्तदेवताभावः ॥ आद्यवधमविष्टा इत्येकं तसां इम
कर्मभूता प्रति उदेकं जलगाणक ॥ अष्टिंशत् ॥ अतिमृच-श ॥ अष्टिंशत् ॥ अतिमृच-श ॥ अष्टिंशत् ॥ अतिमृच-श
अयतीत्यर्थः ॥ आणोऽपिष्टा इत्येकं अत्र वोदपि भूयिष्ठ इत्यन्यो अत्र वीत ॥ वयं ॥ वद्विभ्यः एकं प्रवे
चनाखेपि शान्तिपि उदेकं ॥ अष्टिंशत् ॥ अतिमृच-श ॥ अष्टिंशत् ॥ अतिमृच-श ॥ अष्टिंशत् ॥ अतिमृच-श
कृतगोमयं ॥ अष्टिंशत् ॥ अतिमृच-श ॥ अष्टिंशत् ॥ अतिमृच-श ॥ अष्टिंशत् ॥ अतिमृच-श

3

[illegible]

सखासीनानभयच्छदसाधीनसंशितमनान॥ विनयावनतो॥ २॥

(Faint handwritten text in Devanagari script, likely bleed-through from the reverse side of the page.)

[illegible]

सोतिरुवाच ॥ जन्मेजयस्य राजर्षेः सर्वसत्त्वमहात्मनः ॥ समीपे गच्छेत्तु यः सः सः ॥ १ ॥
 देवाय नमो नमः ॥ सुप्रणवा विनिष्ठा कथा ॥ २ ॥ कथिताया मिथिलया मे कथा नमः ॥ ३ ॥
 तार्क्ष्यमहामारुतसंश्रिता ॥ ४ ॥ बहूनि संपन्नितानि जीयांश्चाप्यतनूति ॥ ५ ॥
 निक्षेविते ॥ ६ ॥ गतवान् क्षिते देवेषु हंसजातसुरा ॥ ७ ॥
 क्षरागतस्तस्यान्धमीयेभवतासिह ॥ ८ ॥

[illegible]

नमोऽस्तुते कतिनां शाश्वतं यन्मम सत्त्वस्थितः ॥ १ ॥ अथ नमोऽस्तुते कतिनां शाश्वतं यन्मम सत्त्वस्थितः ॥ १ ॥ अथ नमोऽस्तुते कतिनां शाश्वतं यन्मम सत्त्वस्थितः ॥ १ ॥

[illegible]

इति पाठे ह्यर्थः ॥ ५ ॥ यो ह्यतमे वाह ॥ ऊन इति विदितः नीतः ॥ ६ ॥ इति ॥ सम्यक् शतः प्रहं यथा
वत् प्रथितः प्रहं वचनं संपन्नः शास्त्रप्रयोगकोशालशक्तः तेषां च चरितान् अयं तेषां मनीषां चारण्यः ॥
माहीनां भाषितान्मनां विज्ञेयानि चित्तानां च संवर्धीनि यानि चरितानि तेषां मा अयं भूतं वचनं ॥ ८ ॥ ॥ ॥

मभा
आप

५

संगलाचरणपूर्वकं मुनिभिः प्रार्थितमर्थं वक्तुं प्रतिजानीते यावन्मिमांसादिचतुर्भिः हरिं न मस्कृत्य स हर्षं
ने प्रवक्ष्यामीति तत्तु यच्च तर्थाशयः अत्र भूयो ज्ञोकरतु हफलोपमाः पंच ईश्वरं प्ररूपाः अदृशवत्स
त्रविशद्विषयसंज्ञाः निरूपाणि मायायाणि सायां कर्षायां चीकृतमहाभूतोपाधिपचीकृतमहाभूतोपाधिप
रुषकारमत्तपाधिनिशिष्टचैतन्यरूपाः तत्र जीवत्रोदिशानि न मस्कृत्य तेन आये प्ररूपाणि चैतन्यं
ईशानं मायिनं तमहे शरमिति अतिप्रसिद्धं प्ररूपां न यज्ञे प्ररूभिः वरुमिहोत्तमिः सामोः स्तनं मधु
भिरिष्टं चैतन्यपि रूपां न यज्ञे इदमाहुरमेषे तेषां विरूपाणि हि विरूपाणि यमार्थं सत्त्वं सर्वेष्वप्यदेव
तात्त्विकं तेऽप्येन मग्निः शास्त्रे नियन्त्रियेते निसामभिस्तु चैतन्यं निश्चयं प्ररूपां न भूयिष्टमिदमः
एतदेव त्रयं युक्तमेव विशिनष्टि ॥ अत्रायं कं सनातनमिति यत्तं सनातनं विष्णुं कुरु कुरु रात्रादि

५
सोतिरुत्तम ॥ आद्यं प्ररूपां मोक्षानं प्ररूपां न प्ररूपां ॥ अत्रमेकादशं त्रयं अत्रायं कं सनातनम् ॥ २॥

योगात् ॥ अत्रायं मोक्षानः समिप्रलययोः सर्वतयात्मानात् ॥ सनातनं ॥ अत्रायं कं सनातनं एते नाना
अत्रायं कं सनातनं मिमिक्षते अत्रायं कं सनातनं मिमिक्षते नाना योऽस्ति ॥ अत्रायं कं सनातनं मिमिक्षते
यत्ता अत्रायं कं सनातनं तत्रैव सनातनं कं सनातनं मिमिक्षते नाना योऽस्ति ॥ अत्रायं कं सनातनं मिमिक्षते
चैतन्यं मायायोगात् ॥ ईशानं ईशं विद्यायोगात् सत्त्वं सत्त्वं सत्त्वं सत्त्वं सत्त्वं सत्त्वं सत्त्वं सत्त्वं सत्त्वं सत्त्वं
यो न रापे सत्त्वं सत्त्वं सत्त्वं सत्त्वं सत्त्वं सत्त्वं सत्त्वं सत्त्वं सत्त्वं सत्त्वं सत्त्वं सत्त्वं सत्त्वं सत्त्वं सत्त्वं सत्त्वं
शः सनातनं यत्तं तेन अत्रायं कं सनातनं मिमिक्षते नाना योऽस्ति ॥ अत्रायं कं सनातनं मिमिक्षते
वत्तमनिरवधिकं सदा तत्तं देशतः कालतोत्पन्नं सत्त्वं सत्त्वं सत्त्वं सत्त्वं सत्त्वं सत्त्वं सत्त्वं सत्त्वं सत्त्वं सत्त्वं

म. भा.
आ. प.
७

7

नास्ति संभ्रमश्च यथा ॥ १ ॥ अथ हे नैऋत्यान्नायपदपादनकारणं ॥ प्रमाणं तदपामिन्ववसकारणमच्यते ॥
प्रतिवेवात्रिकाचार्ये ह्यपचायन्यात्मनः ॥ २ ॥ उक्तोपादानतातसादृशनिष्ठोभवउमः ॥ ३ ॥ स्वमात्रसंसारः संग-
मात्रेण इः तदः ॥ तमसंगासिनास्तिनाप्रवादिपरमपदं ॥ ४ ॥ निम्नवदृशासिदनालेमृदृशानिदं ॥ काल-
येयिकास्तीतिन्यायमत्राधिक्येनयेत ॥ ५ ॥ प्रवादनित्येनादिन्यादमीमांसकः ॥ ६ ॥ अथवाभादनयोसुखा
कमपिसेमत ॥ ७ ॥ नकार्येनादनित्यायेनदनदविग्रहः ॥ ८ ॥ अथवादिन्यायेननयेपरातिकाननः ॥ ९ ॥ एवाना
कार्येसिख्येमाविर्भेवनिनायदा ॥ १० ॥ अथनेतिनलोकेसुनित्यायमिपीयते ॥ ११ ॥ अथविनायकोविसुर्भेवो
भानवितीहस्ति ॥ नामरुणंतराणस्यश्रुतानः पार्थसारथे ॥ १२ ॥ वेदंतेधिरितिनावादीनांवावहारि ॥
कं ॥ सिद्धवत्कृत्यदृष्टान्तेकीर्यतेदिपरिपुटं ॥ १३ ॥ तथाप्यकाशवत्सर्वगतं ॥ १४ ॥ अथाकाशात्मनोद ॥
स्यांतशर्धुनिकयोः ॥ सर्वगततनित्यतेसंगच्छेते ॥ १५ ॥ अथवाद्योदधिपना ॥ १६ ॥ अथवातलसि ॥ १७ ॥ अथवातलसि ॥ १८ ॥ अथवातलसि ॥
जानावत् ॥ ततश्चयथा ॥ सादृशिकालेसुधयस्वीमिति ॥ १९ ॥ अथवातलसि ॥ २० ॥ अथवातलसि ॥ २१ ॥ अथवातलसि ॥
वैः दृष्टेः सहायेतोपारिना ॥ २२ ॥ अथवातलसि ॥ २३ ॥ अथवातलसि ॥ २४ ॥ अथवातलसि ॥ २५ ॥ अथवातलसि ॥
यकालेपि वेकं ववासिनामिति ॥ सदेवसोमंसादिकमपि ॥ २६ ॥ अथवातलसि ॥ २७ ॥ अथवातलसि ॥ २८ ॥ अथवातलसि ॥
न्यायेननेहनामतिकिचनेति ॥ अथवातलसि ॥ २९ ॥ अथवातलसि ॥ ३० ॥ अथवातलसि ॥ ३१ ॥ अथवातलसि ॥
चित्तस्यातदसत्सत्तापन ॥ अथवातलसि ॥ ३२ ॥ अथवातलसि ॥ ३३ ॥ अथवातलसि ॥ ३४ ॥ अथवातलसि ॥
विरोधाच्च ॥ तस्यादावदृष्टेः समानेदनालतल्यजगतीदृशमदृष्टाने ॥ ३५ ॥ अथवातलसि ॥ ३६ ॥ अथवातलसि ॥
क्षिप्रतयस्यावशावहारिके ॥ अथवातलसि ॥ ३७ ॥ अथवातलसि ॥ ३८ ॥ अथवातलसि ॥ ३९ ॥ अथवातलसि ॥
जादयत्कालत्रयेपलीतिदिकरत्ननाम ॥ अथवातलसि ॥ ४० ॥ अथवातलसि ॥ ४१ ॥ अथवातलसि ॥
हस्यमिते ॥ अथवातलसि ॥ ४२ ॥ अथवातलसि ॥ ४३ ॥ अथवातलसि ॥ ४४ ॥ अथवातलसि ॥
नाथराज्ञानेसांतिशाम्पति ॥ अथवातलसि ॥ ४५ ॥ अथवातलसि ॥ ४६ ॥ अथवातलसि ॥
वत्तनं ॥ अथवातलसि ॥ ४७ ॥ अथवातलसि ॥ ४८ ॥ अथवातलसि ॥ ४९ ॥ अथवातलसि ॥ ५० ॥ अथवातलसि ॥

४
६

नक्तिरधिकारिकाणामभुक्तविधुः
तिश्रुयतेनस्यविद्यारिकेसदे
नेनस्यलसत्सकारणोपाधिमदे
किंचश्रुदेजरागिप्रतिपाद्यमानेन
कजमेणास्वाभाविकपरिज्येदाभिसानत्याजदमेवेमेवोपरीति
यमावीन्याधिमानभुक्तयकभवनोमेनेमामेसाकनपराद
पतस्यक्तःदेहेद्रिदेहामिमानवीदः
स्तप्रथितोराचयकतवापेसवेनितानचदमनिइतनिम
महोमूर्त्तिकावतःश्रवायावक्तममूलचनोभनविवासादीकार
वधानकमःश्रीमद्भागवतदिपुराणकृतःप्रतिपाद्यनचवनीतनेलि
नान्यथास्तस्यविवासादिप्रयस्यस्तस्यस्येयानिभक्तिकरणाप्रतिपत्तिभूत
नकराणोतसुदर्शनेदयेथनानलनस्ययमपरातिचेत्तप्रतिपत्तिभूत
सावश्रुयतेप्रथानिरीयनावजिःसयोनाउपशमयतिएतत्तनित्तप्रतिपत्तिभूत
उमादुवगदोयुपिप्रतिपाद्यनगावरमेवहृत्प्रयमक्ततथापिमहाविच
तर्थासाधिकेयस्यरंयंश्रुतमप्रमाययतस्यनित्यतेतलोकारिकेसपिनिवेग
एछेःश्रुतदेवसोप्येदमप्रमादीदेकमेवादिनीयमितिचिनिधमेदप्रत्यमनाउस
योतेनिचेप्रयवहारप्राथम्योद्यभ्यासभयोपयतेतथाहिनरूपमस्यहन
नचसंप्रतिष्ठाप्रययमेनसचिरदमलमस्यगशक्तानददेनचित्तप्रसाधः
नेनमितिचेयारइदंतालोप्रमतेनभवस्यस्यनरूपयतसम्यग्दर्शनीयमा
नजायोक्तनित्यतादयमायेतवर्तितनस्येसमस्यास्यतेनानोद्वतनःप्रतिष्ठा
स्यलपस्थाने

यथायद्यन्नाल्लक्षणादित्यथाह॥ वनोयेन॥ यमोक्तं यानोत्पत्तयः यानात्तन्तेवदतिप्ररोदयान् न
 दूतिमेप्रिहेजं॥ दिवाकरीर्मदिकाकरीर्नयेन॥ सूर्योमेतिर्नतदायेनिरेयामिति॥ प्रादित्येवाप्रस्तयत्रिभि
 नप्रविशतीति॥ निसर्गजीअयडित्तेसूर्येयानर्जहयान्॥ यथातिथयेप्रहतायअन्यायावासयायाहयं
 हरतिताहगेचनदिति॥ उदिताचदितहोमयोः॥ प्रकरणे॥ इतरतिहाचियेयल्लयवतदत॥ नतत्रनिदयं
 तान्यधिमल्लिउभयस्यापित्यान्यत्वापने॥ नहिनिस्यभजनंशिवभजनंवातदेगमर्थं॥ पुंड्रिपेद्रादिवासरा
 यानादिवद्रागतः॥ प्रायेयेननिदयंवायानमि॥ तनिसंयणसुवलाहनयैकरंयान्॥ यहासत्यपिनिषे
 येणसुतः॥ प्राप्नतात्॥ प्रतिरात्रेपाउशिनेरहृति॥ नतिसुतेकोउशिनमहृतीति॥ अहितप्रतिपेद्वान
 योउशिग्रहणाग्रहणाचहिकल्लतांविशिष्टफलमेकानिरोयेसासुखीन॥ नतनहिपायकशाखाप्रा
 माणासमथससातेपंकरंतरस्यापितयातापने॥ अर्थपरातेहोदयसराः॥ यहासत्यपिनिषे
 वविस्रगोचरेनिदास्तनीसुकेतभेदमाश्रित्यकार्यकारणसंज्ञातयान्॥ यहासत्यपिनिषे
 तकीसग्याभार्योकोपयित्तरहृशूनकंश्रुलनामत्तसुकेतयान्॥ यहासत्यपिनिषे
 यानि॥ नदुतयेर्वविस्रपावेनकार्यंयहाविदितामहृजमत्तपातनातामत्तपातयेप्रोदयान्॥ यहासत्यपिनिषे
 निसर्गदोपुसांडः॥ प्रकरणात्॥ नरकशातोदिनसातलोकाप्रामिदिन॥ यहासत्यपिनिषे
 याखातेमोचयमेप्रजापकीपाखानेअसुनिप्रातिस्थाननिदयल्लयान्॥ यहासत्यपिनिषे
 रस्तेहसर्वनिरयसेसिताइत्येनेनतमिमोमोतामोसायेदंयहासत्यपिनिषे
 णाकेशवेरुइभेदभावेनमेहिताः॥ यण्योकेनज्ञानेतिपातंयोमहेतामत्तयान्॥ यहासत्यपिनिषे
 विसोमेददर्शनेदोषमदाहता॥ भेदमतीप्रामुष्यतः॥ यहासत्यपिनिषे
 भासतइतिशासततमज्ञानं॥ अन्तरात्रपारिअंनिदयान्॥ यहासत्यपिनिषे
 दोहान्नरकायेवसजेतइत्यलंप्रमत्तान्॥ यहासत्यपिनिषे
 आत्यः॥ यचमः॥ पुरुषः॥ सोयेप्रतिपायनं॥ यहासत्यपिनिषे
 नोयदिपराणासुचनीचानाससुतं॥ यहासत्यपिनिषे

म भा
 आ प
 ८

४

व

हि

स्वा २

族

五

म भा
आ ष
९

आचार्यरितिकवयः कृतदक्षिणः ॥ १५ ॥ वैकुण्ठनामपिकवीनामेतदाख्यानमणमाद ॥ इदमिति
ज्ञानज्ञानसाधनत्रयीशृणुहिनातिभिखैवणिकैर्यदार्थतेतदिदंतिहासदृष्टेणत्रिषुलोकेषुजाति
तत्रमममयासाधमजनेषुप्रतिष्ठितंज्ञानकरत्नेनेत्यर्थः ॥ १६ ॥ समयेः सकृतेः समयाः शयधाचाका
लसिंहान्तसेविदुत्पमरः ॥ दिव्यमानयेः वैदिकलोकिकैः संस्कृतप्राकृतैर्वीतथाष्टमत्तमेयनादेन
लादिषुचुनादिपदप्रयोगोवेरनिबंदप्रसिद्धोदृष्टते ॥ तस्यानन्तरहृदादेपार्थचरादिषु कचच्चादिश
यास्तेषुप्रसिद्धादृष्टते ॥ सुदोहतेः त्रिषुवादिद्विदोतमीतेरेद्वचनादिभिर्वृत्तेः ॥ १७ ॥ निष्प्रभेति ॥ यत्
ज्ञानावीजजगदुपादानंयकंनिमित्तमतयानपेक्षंययंअपरिणामिकुदृष्टवस्तुतद्ददंजगदं

आचार्यः कवयः केचित्सेयत्पचत्तनेपरे ॥ आख्यायेनितथैवान्तरितिसंभवि ॥ १८ ॥
इदंत्रिषुलोकेषुमहत्तानंप्रतिष्ठितं ॥ विदुः प्रमत्तमस्युपायंविद्विषयिभिः ॥ यत्क
तेश्रमेःशब्देःसमयेद्विद्यमानये ॥ सुदोहतेःमुनिविवेचयितुंविद्वत्तया ॥ १९ ॥ निष्प्रभेतिभिः
लोकेष्वेतत्तमसाहेत ॥ इदंइदममृतेःयज्ञानावीजमयम् ॥ २० ॥

येभ्यस्तत्तदात्मानंस्वयमकुरुतसचासचाभवदित्यादिह ॥ २१ ॥ तदापवमर्त्तमर्त्तद्विद्वत्तया
वासात् ॥ इदंइममृमिमाकांक्षा ॥ योप्रसिद्धतानोपयि ॥ ननु ॥ इदंज्ञानंविज्ञानंकिंसा
कारंतद्विज्ञेयमिति ॥ प्रत्ययकालेखुंइदोह ॥ योयमभावतनिरालोक्यतानोपयि ॥ ननु ॥ इदंज्ञानंविज्ञानंकिंसा
श्रोताधिभूतंविज्ञेयशक्तिमतमाया ॥ इदंइदमिति ॥ मायायाःप्रमत्तममृतेःयज्ञानावीजमयम् ॥ २२ ॥
स्वमसाहेतइतिमायायाचावरणशक्ति ॥ यत्तत्तदात्मानंस्वयमकुरुतसचासचाभवदित्यादिह ॥ २३ ॥
याचयति ॥ नोयोमापरोपरितिरह ॥ प्राप्तिमाह ॥ यत्तत्तदात्मानंस्वयमकुरुतसचासचाभवदित्यादिह ॥ २४ ॥
हितेयदासीजमसस्तन्महिते ॥ ननु ॥ इदंज्ञानंविज्ञानंकिंसा ॥ योप्रसिद्धतानोपयि ॥ ननु ॥ इदंज्ञानंविज्ञानंकिंसा

विश्वानचेनयनचेतनायुक्तमक...
 मपिनीचमाचर्तौत्तेनन्येषाम...
 एतन्मयात्मानिमायायेतनायिहितानेननेनन...
 स्तीनिपुत्रेपरमेष्ठेष्टीमायवादिमतिमय...
 तोप्रा...
 नियोःकृद्वैःस्वरूपमप्रकृति...
 रमेष्टरमेचनेरनेरनाय...
 वराणांस्वप्नारेमितिस्वप्नारेमिति...

मेगलंमेगलंविसेवराणननचे...
 महर्षेःएनितस्वदसयलोकेमहात्मनः...

ति॥यानंदोब्रह्मेतिच...
 लिभिरवर्णमादराणीयं...
 तर्हीमयनेरनिष्प्रसिद्धेनिर्माणदृष्टीक...
 याप्रदेशतत्त्वदरिसंसारहारिणं...
 ऐनिलीनेयतज्ज्ञादेततप्रकर्षणाना...
 रित्यादि॥यासविषोषांस्वलीणंमेव...
 ब्रह्मादेतप्रतियत्तुपायभूतेननाना...

मभा
भाप
२२

७१

७१

ततोऽत्रांशान्नस्य कोपाकृत्स्नसंसारसंसारकज्ञानप्रधानः ॥१॥ आश्रयदिकं घटं वदन्ति प्ररुषधोरपु-
 पलदाणादिशब्दोऽप्येताभ्यां तदभिमानिनोचंद्रसूर्योऽप्येतेभ्यो नित्यं आकाशः पतच्चसूर्यसंस्था
 णोरेव निभृतिः ॥२॥ सगदिः कालोचिष्टाणोरेव निभृतिः यद्येति तत्सर्वं ततः प्रसूतमिति चिप्रिणा
 भिष्टाण्वेण सवयः ॥३॥ यदि देहपणने वाद्यरूपादिभ्यो तरेच प्रदेकारतदमेवावडः त्वारिस्तात्तिदृपं
 तत्सर्वं शुगलये कल्यातेषुनः सतिष्ठते कर्मोक्तवन्ति यो भवति साधिष्ठाने ब्रह्मण्येव शुकातिवराज
 ते ॥४॥ प्रतिकल्पस्यैः समाननामरूपतमाह यथेति ॥५॥ कल्यातामानेनमाह एवमिति ॥ यना

ततः प्रसूतानि ह्येसः शिष्टाजसर्पिष्यनमाः ॥१॥ एतर्पययवहवः सदैः समदितागतैः ॥ आपो-
 योऽपि वीवापुरेन रिंदिरिफालया ॥२॥ सेवत्सरनिचोमासाः एतादेवाययः क्रमात् यवान्मदपि
 तत्सर्वं संभूते लोकसाहितं ॥३॥ यदि देहपणने विचित्रं तस्यावराजं सदैः प्रतः सतिष्ठते सर्वे नग
 त्यामे शुगलये ॥४॥ यथ तत्तत्तत्सिगानि नाना रूपाणि यथेये ॥ यान्तानि नामिचतुष्पावायु
 गारिषु ॥५॥ एवमेतदनाद्यं तं भूतसंसारकारकं ॥ अत्रास्ति न तं लोकं देवकंसं परिचरते ॥६॥ य
 विंशंसहस्राणि च यस्मिंश्चत्वारिंशत् ॥ अत्रास्ति च देवलोकास्ते ॥ सैवमखिरं ॥७॥ सैव परमाज्ञा

वगतवसानं ॥८॥ एवं यिं उग्रहोऽशमिकं ॥ अत्रास्ति भूतानां तदभिमानिने तनसहिमाह यस्मिंश्चत्वारिंशत्
 शाकल्पजासोऽत्र यथोचशानां यथोचसहस्रेषां यथोचक्रमोऽदिमानं यथोचामेभिः ॥ यस्मिं
 वदेवायसंकेतयस्मिंश्चदेवदेवाः तावन्ति शतानि सहस्राणि ज्ञानेन ॥ अत्रास्ति न तं लोकं देवकंसं परिचरते ॥९॥ य
 संपकारशरुद्राद्वादिमाहः प्रजापतिश्च ॥ तत्र यथोच ॥ यस्मिंश्चत्वारिंशत् ॥ यस्मिंश्चत्वारिंशत् ॥ यस्मिंश्चत्वारिंशत्
 चरोनत्तत्राणि चरुद्राणकादेशोऽदिमाहः ॥ अत्रास्ति न तं लोकं देवकंसं परिचरते ॥१०॥ य
 सामभिमानिनश्चेतनाः ॥ अत्रास्ति न तं लोकं देवकंसं परिचरते ॥११॥ य

सैव परमाज्ञा
 वगतवसानं
 २२

मः समवर्तनाप्रत्यक्षिनिप्रसिद्धः॥ अथरत्नः सत्यतमो गणप्रधानानिबोधिपारपाह सारग
रुचिः स्यात्पारकः जस्यो विभूताः एषि कर्मप्रधानायाह॥ मनविन्यादिना॥ ॥ ॥ दत्तप्रजाः सत्यजो
धत्तमादमश्चैव विजयीताः पारिस्तथा॥ कर्मोद्यमश्चैव नैतदुत्तप्रजाः प्रकीर्तितास्तत्पञ्चोक्तः प
कविशानिः मरीचादयः सत्यमनवश्च न देशेति॥ यथोक्तं अष्टादशरातो॥ अस्यः सत्यपूर्वमेमनव
श्च न देशः॥ एते प्रजानां पतयंतिः कल्पः समाप्ततति॥ ॥ ॥ विहोर्विभूतिपालनकर्मप्रधाना
मयंतामाह॥ पुरुषश्चेति॥ यमन्यरूपं मेरा लारिविशदं॥ ॥ ॥ एतां विभूतीं सहा कर्मप्रधानाया

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

मं भा
आ प
२२

७२

सलिलगर्भप्रसवनात्। सरोचिकः सखलोकोपकमार्गस्योन्निवृत्तः। सरोचिनीति करिष्येति प्रकाशयती
निषावत्। सरोचिभिः सदस्यशमीभिः कीर्तयति। सरोचिनीति करिष्येति प्रकाशयती
हृत्वाऽसगतो हृत्तोयात्सल्लस्यत्तु प्रत्ययः सरोचः। सरोचो हृत्तोयात्सल्लस्यत्तु प्रत्ययः सरोचः। सरोचो हृत्तोयात्सल्लस्यत्तु प्रत्ययः सरोचः।
वलोकोपकारार्थं भानोति प्रसक्तोतीति प्राशवदशितो कानात्। सरोचो हृत्तोयात्सल्लस्यत्तु प्रत्ययः सरोचः। सरोचो हृत्तोयात्सल्लस्यत्तु प्रत्ययः सरोचः।
फलीकरोति रविनिरलोपात्तः प्रत्ययस्य सल्लस्यत्तु प्रत्ययः सरोचः। सरोचो हृत्तोयात्सल्लस्यत्तु प्रत्ययः सरोचः। सरोचो हृत्तोयात्सल्लस्यत्तु प्रत्ययः सरोचः।
पुरेति प्रयक्त्येते दिवः प्रवादयः प्रशङ्काः विवस्वतो वाचकाः। सरोचो हृत्तोयात्सल्लस्यत्तु प्रत्ययः सरोचः। सरोचो हृत्तोयात्सल्लस्यत्तु प्रत्ययः सरोचः।
मध्योऽवरोज्यमोमद्यशः सरोचो हृत्तोयात्सल्लस्यत्तु प्रत्ययः सरोचः। सरोचो हृत्तोयात्सल्लस्यत्तु प्रत्ययः सरोचः। सरोचो हृत्तोयात्सल्लस्यत्तु प्रत्ययः सरोचः।
यामस्याभीयायकतात्। उक्तचोयायस्य कस्य सम्पत्तौ मस्याः। सरोचो हृत्तोयात्सल्लस्यत्तु प्रत्ययः सरोचः। सरोचो हृत्तोयात्सल्लस्यत्तु प्रत्ययः सरोचः।
नन्तदेवान्म्राजयति रश्मिभिः तनयो विस्वाकः तस्मादन्तर्गतोऽस्ति। सरोचो हृत्तोयात्सल्लस्यत्तु प्रत्ययः सरोचः। सरोचो हृत्तोयात्सल्लस्यत्तु प्रत्ययः सरोचः।
जसो नतरयः प्रजाः दशम्योति द्वादशोय ह नक्षत्रतारका प्रकाशयतीति। सरोचो हृत्तोयात्सल्लस्यत्तु प्रत्ययः सरोचः। सरोचो हृत्तोयात्सल्लस्यत्तु प्रत्ययः सरोचः।
ज्जातस्त्रीणाम्प्रावनाद्यावनाद्याः नक्षत्रोन्निवृत्तः सरोचो हृत्तोयात्सल्लस्यत्तु प्रत्ययः सरोचः। सरोचो हृत्तोयात्सल्लस्यत्तु प्रत्ययः सरोचः।
दृष्टेः सल्लस्यत्तु प्रत्ययः सरोचः। सरोचो हृत्तोयात्सल्लस्यत्तु प्रत्ययः सरोचः। सरोचो हृत्तोयात्सल्लस्यत्तु प्रत्ययः सरोचः।
फचावचोभयवेषाप्रभवयाभिधानमल्लः। सरोचो हृत्तोयात्सल्लस्यत्तु प्रत्ययः सरोचः। सरोचो हृत्तोयात्सल्लस्यत्तु प्रत्ययः सरोचः।
दिन्यात्मनः मनोरित्वाकुरित्यादियोजाः सरोचो हृत्तोयात्सल्लस्यत्तु प्रत्ययः सरोचः। सरोचो हृत्तोयात्सल्लस्यत्तु प्रत्ययः सरोचः।
दिनादोद्दिष्टः। सोमवेषाति। अतः एभिश्चोकेरादित्यल्लति। भिन्नल्लवत्तु कथितं। उक्तच। सरोचो हृत्तोयात्सल्लस्यत्तु प्रत्ययः सरोचः।
त्यमूलमल्लिले त्रैलोक्येऽनन्दन। भवद्यस्य जगत्सर्वं सदेवास्तरमानसमित्यादिसर्वमवदानं। सरोचो हृत्तोयात्सल्लस्यत्तु प्रत्ययः सरोचः।

१२

[illegible]

13

[illegible][illegible]

कनमपकदेवेनेति यागातिरुच्यते नदिना चित्तमिति नैवायमेवोक्तमेव ह्युक्तमिति चेन्न विरु
 लित्यातदिभूतयो नोचेतनात्माह दिवः प्रचक्षते नदिना चित्तमिति नैवायमेवोक्तमेव ह्युक्तमिति चेन्न विरु
 यामायायाः प्रचक्षते प्रचक्षते नदिना चित्तमिति नैवायमेवोक्तमेव ह्युक्तमिति चेन्न विरु
 न्यादयएकदशममनसैरियाभिरुच्यते नदिना चित्तमिति नैवायमेवोक्तमेव ह्युक्तमिति चेन्न विरु
 स्याति सत्ता यमि प्रचक्षते नदिना चित्तमिति नैवायमेवोक्तमेव ह्युक्तमिति चेन्न विरु
 न्यादेवतात्मादिभूतयो नोचेतनात्माह दिवः प्रचक्षते नदिना चित्तमिति नैवायमेवोक्तमेव ह्युक्तमिति चेन्न विरु

दिवः प्रचक्षते नदिना चित्तमिति नैवायमेवोक्तमेव ह्युक्तमिति चेन्न विरु
 लित्यातदिभूतयो नोचेतनात्माह दिवः प्रचक्षते नदिना चित्तमिति नैवायमेवोक्तमेव ह्युक्तमिति चेन्न विरु

यानेहृदयसिंहासने ॥ हृदयो मभयते न प्रोचति हियमवाते ॥ द्रव्याणां भासनाद्वा न प्रोचते नोक्तं न मि
 द्रियं ॥ चलः प्रसिद्धमात्मनो यस्यासन्नैरियम ॥ वागग्निदेवतत्वेन विभावसु परोदिता कर्मणो प्र
 सवायाणां मनोसविन्दुणा तित्तिष्ठति मन्त्रादृष्टक ॥ वादे हियमते ॥ उपस्थस्यारचीकात्प्र
 चां सर्वो गते जसे ॥ सगमो रतिकाले त्रैलोक्यमेव सरोचिक ॥ वायुराकाशवहः प्रोक्तो भासनादवनासेः
 भान्तरित्यो वाते नो ज्ञाया एमाता विहेनि ॥ ४२ ॥

24

[illegible]

शीतलदिविषं ज्ञानं दीपयन्ति ॥ ५३ ॥ तदा पश्यन्ति यद्विषयं तद्विषयं विमलपतेन वेदाचार्यसंरक्षितम् ॥
 निदर्शितम् ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ तदा बालकः स्वस्वविषयं विमलपतेन वेदाचार्यसंरक्षितम् ॥ ५६ ॥ ५७ ॥
 अभ्यासे समीपे बहुरूपी विदुः स्वस्वविषयं विमलपतेन वेदाचार्यसंरक्षितम् ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ यम

म भा
आ ७
२६

२५

मनिसंचयान् मनिसमूहान् विविष्टान् कलेनः ॥ १० ॥ गवाचं च सवारिनी वेदवारिनी ॥ ११ ॥ विशेषतो
अतिप्रयत्ने ॥ १२ ॥ यतः अत्र देशः ॥ १३ ॥ ॥ १४ ॥ अत्र धा यथमिति शेषः ॥ १५ ॥ ॥ १६ ॥ ॥ १७ ॥ ॥ १८ ॥ ॥ १९ ॥ ॥ २० ॥ ॥ २१ ॥ ॥ २२ ॥ ॥ २३ ॥ ॥ २४ ॥ ॥ २५ ॥ ॥ २६ ॥ ॥ २७ ॥ ॥ २८ ॥ ॥ २९ ॥ ॥ ३० ॥ ॥ ३१ ॥ ॥ ३२ ॥ ॥ ३३ ॥ ॥ ३४ ॥ ॥ ३५ ॥ ॥ ३६ ॥ ॥ ३७ ॥ ॥ ३८ ॥ ॥ ३९ ॥ ॥ ४० ॥ ॥ ४१ ॥ ॥ ४२ ॥ ॥ ४३ ॥ ॥ ४४ ॥ ॥ ४५ ॥ ॥ ४६ ॥ ॥ ४७ ॥ ॥ ४८ ॥ ॥ ४९ ॥ ॥ ५० ॥ ॥ ५१ ॥ ॥ ५२ ॥ ॥ ५३ ॥ ॥ ५४ ॥ ॥ ५५ ॥ ॥ ५६ ॥ ॥ ५७ ॥ ॥ ५८ ॥ ॥ ५९ ॥ ॥ ६० ॥ ॥ ६१ ॥ ॥ ६२ ॥ ॥ ६३ ॥ ॥ ६४ ॥ ॥ ६५ ॥ ॥ ६६ ॥ ॥ ६७ ॥ ॥ ६८ ॥ ॥ ६९ ॥ ॥ ७० ॥ ॥ ७१ ॥ ॥ ७२ ॥ ॥ ७३ ॥ ॥ ७४ ॥ ॥ ७५ ॥ ॥ ७६ ॥ ॥ ७७ ॥ ॥ ७८ ॥ ॥ ७९ ॥ ॥ ८० ॥ ॥ ८१ ॥ ॥ ८२ ॥ ॥ ८३ ॥ ॥ ८४ ॥ ॥ ८५ ॥ ॥ ८६ ॥ ॥ ८७ ॥ ॥ ८८ ॥ ॥ ८९ ॥ ॥ ९० ॥ ॥ ९१ ॥ ॥ ९२ ॥ ॥ ९३ ॥ ॥ ९४ ॥ ॥ ९५ ॥ ॥ ९६ ॥ ॥ ९७ ॥ ॥ ९८ ॥ ॥ ९९ ॥ ॥ १०० ॥

अत्र ॥ तयो विविष्टादपि वै विविष्टा न्निसंचयान् ॥ मन्ये श्रेष्ठतरं तं वै रत्नस्य तामवेदना
त ॥ १ ॥ नन्मश्रुति सत्याने वै शिवां च सवारिनी ॥ तया च कायमिस्रं न स्यात् कायमविर्धानं ॥ २ ॥
अथ कायस्य कवयो न समर्था विशेषतो ॥ विश्वसते परस्परं सा शेषास्वपरावाश्रमाः ॥ ३ ॥ का
यास्य लोचनार्था यगा गोशः स्मर्यतां मने ॥ सो निरुच ॥ एतस्मात्पातत्र सादृश्यामस्ते निवेश
ने ॥ ४ ॥ ततः सस्मरहे रेवयासः सप्तवती सित ॥ सप्तमः सप्तमो शातो मः कचित्तिन एस्कः ॥ ५ ॥
तत्राजगाम विज्ञेयो वेदका सोयतः स्थितः ॥ एतित्तोपविष्टश्च वापुने कस्तदानवः ॥ ६ ॥
लोचको भारतस्यास्य भवमेगागानायकः ॥ मयेव योऽयमस्य सप्तमः सप्तमः ॥ ७ ॥ अत्रै
तस्याद्विज्ञेयो यदिसंलोचनी सप्त ॥ लिलोचो नावनि सेनतः सप्तमः सप्तमः ॥ ८ ॥ यामोच
वाचने देवमनुष्यामा लिलोचनी चित ॥ ९ ॥ ॥ १० ॥ ॥ ११ ॥ ॥ १२ ॥ ॥ १३ ॥ ॥ १४ ॥ ॥ १५ ॥ ॥ १६ ॥ ॥ १७ ॥ ॥ १८ ॥ ॥ १९ ॥ ॥ २० ॥ ॥ २१ ॥ ॥ २२ ॥ ॥ २३ ॥ ॥ २४ ॥ ॥ २५ ॥ ॥ २६ ॥ ॥ २७ ॥ ॥ २८ ॥ ॥ २९ ॥ ॥ ३० ॥ ॥ ३१ ॥ ॥ ३२ ॥ ॥ ३३ ॥ ॥ ३४ ॥ ॥ ३५ ॥ ॥ ३६ ॥ ॥ ३७ ॥ ॥ ३८ ॥ ॥ ३९ ॥ ॥ ४० ॥ ॥ ४१ ॥ ॥ ४२ ॥ ॥ ४३ ॥ ॥ ४४ ॥ ॥ ४५ ॥ ॥ ४६ ॥ ॥ ४७ ॥ ॥ ४८ ॥ ॥ ४९ ॥ ॥ ५० ॥ ॥ ५१ ॥ ॥ ५२ ॥ ॥ ५३ ॥ ॥ ५४ ॥ ॥ ५५ ॥ ॥ ५६ ॥ ॥ ५७ ॥ ॥ ५८ ॥ ॥ ५९ ॥ ॥ ६० ॥ ॥ ६१ ॥ ॥ ६२ ॥ ॥ ६३ ॥ ॥ ६४ ॥ ॥ ६५ ॥ ॥ ६६ ॥ ॥ ६७ ॥ ॥ ६८ ॥ ॥ ६९ ॥ ॥ ७० ॥ ॥ ७१ ॥ ॥ ७२ ॥ ॥ ७३ ॥ ॥ ७४ ॥ ॥ ७५ ॥ ॥ ७६ ॥ ॥ ७७ ॥ ॥ ७८ ॥ ॥ ७९ ॥ ॥ ८० ॥ ॥ ८१ ॥ ॥ ८२ ॥ ॥ ८३ ॥ ॥ ८४ ॥ ॥ ८५ ॥ ॥ ८६ ॥ ॥ ८७ ॥ ॥ ८८ ॥ ॥ ८९ ॥ ॥ ९० ॥ ॥ ९१ ॥ ॥ ९२ ॥ ॥ ९३ ॥ ॥ ९४ ॥ ॥ ९५ ॥ ॥ ९६ ॥ ॥ ९७ ॥ ॥ ९८ ॥ ॥ ९९ ॥ ॥ १०० ॥

॥ १ ॥ ॥ २ ॥ ॥ ३ ॥ ॥ ४ ॥ ॥ ५ ॥ ॥ ६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ८ ॥ ॥ ९ ॥ ॥ १० ॥ ॥ ११ ॥ ॥ १२ ॥ ॥ १३ ॥ ॥ १४ ॥ ॥ १५ ॥ ॥ १६ ॥ ॥ १७ ॥ ॥ १८ ॥ ॥ १९ ॥ ॥ २० ॥ ॥ २१ ॥ ॥ २२ ॥ ॥ २३ ॥ ॥ २४ ॥ ॥ २५ ॥ ॥ २६ ॥ ॥ २७ ॥ ॥ २८ ॥ ॥ २९ ॥ ॥ ३० ॥ ॥ ३१ ॥ ॥ ३२ ॥ ॥ ३३ ॥ ॥ ३४ ॥ ॥ ३५ ॥ ॥ ३६ ॥ ॥ ३७ ॥ ॥ ३८ ॥ ॥ ३९ ॥ ॥ ४० ॥ ॥ ४१ ॥ ॥ ४२ ॥ ॥ ४३ ॥ ॥ ४४ ॥ ॥ ४५ ॥ ॥ ४६ ॥ ॥ ४७ ॥ ॥ ४८ ॥ ॥ ४९ ॥ ॥ ५० ॥ ॥ ५१ ॥ ॥ ५२ ॥ ॥ ५३ ॥ ॥ ५४ ॥ ॥ ५५ ॥ ॥ ५६ ॥ ॥ ५७ ॥ ॥ ५८ ॥ ॥ ५९ ॥ ॥ ६० ॥ ॥ ६१ ॥ ॥ ६२ ॥ ॥ ६३ ॥ ॥ ६४ ॥ ॥ ६५ ॥ ॥ ६६ ॥ ॥ ६७ ॥ ॥ ६८ ॥ ॥ ६९ ॥ ॥ ७० ॥ ॥ ७१ ॥ ॥ ७२ ॥ ॥ ७३ ॥ ॥ ७४ ॥ ॥ ७५ ॥ ॥ ७६ ॥ ॥ ७७ ॥ ॥ ७८ ॥ ॥ ७९ ॥ ॥ ८० ॥ ॥ ८१ ॥ ॥ ८२ ॥ ॥ ८३ ॥ ॥ ८४ ॥ ॥ ८५ ॥ ॥ ८६ ॥ ॥ ८७ ॥ ॥ ८८ ॥ ॥ ८९ ॥ ॥ ९० ॥ ॥ ९१ ॥ ॥ ९२ ॥ ॥ ९३ ॥ ॥ ९४ ॥ ॥ ९५ ॥ ॥ ९६ ॥ ॥ ९७ ॥ ॥ ९८ ॥ ॥ ९९ ॥ ॥ १०० ॥

॥ १ ॥ ॥ २ ॥ ॥ ३ ॥ ॥ ४ ॥ ॥ ५ ॥ ॥ ६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ८ ॥ ॥ ९ ॥ ॥ १० ॥ ॥ ११ ॥ ॥ १२ ॥ ॥ १३ ॥ ॥ १४ ॥ ॥ १५ ॥ ॥ १६ ॥ ॥ १७ ॥ ॥ १८ ॥ ॥ १९ ॥ ॥ २० ॥ ॥ २१ ॥ ॥ २२ ॥ ॥ २३ ॥ ॥ २४ ॥ ॥ २५ ॥ ॥ २६ ॥ ॥ २७ ॥ ॥ २८ ॥ ॥ २९ ॥ ॥ ३० ॥ ॥ ३१ ॥ ॥ ३२ ॥ ॥ ३३ ॥ ॥ ३४ ॥ ॥ ३५ ॥ ॥ ३६ ॥ ॥ ३७ ॥ ॥ ३८ ॥ ॥ ३९ ॥ ॥ ४० ॥ ॥ ४१ ॥ ॥ ४२ ॥ ॥ ४३ ॥ ॥ ४४ ॥ ॥ ४५ ॥ ॥ ४६ ॥ ॥ ४७ ॥ ॥ ४८ ॥ ॥ ४९ ॥ ॥ ५० ॥ ॥ ५१ ॥ ॥ ५२ ॥ ॥ ५३ ॥ ॥ ५४ ॥ ॥ ५५ ॥ ॥ ५६ ॥ ॥ ५७ ॥ ॥ ५८ ॥ ॥ ५९ ॥ ॥ ६० ॥ ॥ ६१ ॥ ॥ ६२ ॥ ॥ ६३ ॥ ॥ ६४ ॥ ॥ ६५ ॥ ॥ ६६ ॥ ॥ ६७ ॥ ॥ ६८ ॥ ॥ ६९ ॥ ॥ ७० ॥ ॥ ७१ ॥ ॥ ७२ ॥ ॥ ७३ ॥ ॥ ७४ ॥ ॥ ७५ ॥ ॥ ७६ ॥ ॥ ७७ ॥ ॥ ७८ ॥ ॥ ७९ ॥ ॥ ८० ॥ ॥ ८१ ॥ ॥ ८२ ॥ ॥ ८३ ॥ ॥ ८४ ॥ ॥ ८५ ॥ ॥ ८६ ॥ ॥ ८७ ॥ ॥ ८८ ॥ ॥ ८९ ॥ ॥ ९० ॥ ॥ ९१ ॥ ॥ ९२ ॥ ॥ ९३ ॥ ॥ ९४ ॥ ॥ ९५ ॥ ॥ ९६ ॥ ॥ ९७ ॥ ॥ ९८ ॥ ॥ ९९ ॥ ॥ १०० ॥

६२॥६३॥६४॥ उन्नाये उपसे हानं ॥ ६५॥ ६६॥ ६७॥ ६८॥ ६९॥ ७०॥ ७१॥ ७२॥ ७३॥ ७४॥ ७५॥ ७६॥ ७७॥ ७८॥ ७९॥ ८०॥ ८१॥ ८२॥ ८३॥ ८४॥ ८५॥ ८६॥ ८७॥ ८८॥ ८९॥ ९०॥ ९१॥ ९२॥ ९३॥ ९४॥ ९५॥ ९६॥ ९७॥ ९८॥ ९९॥ १००॥

प्रनतानोऽथ कस्मिन् प्रसङ्गात् प्रमेदिना ॥ निषसादासनाभासं प्रमेदिनाः प्रविहितः ॥
 उवाच समस्तनेनाच स्यात् प्रमेदिने ॥ कृतं मेये देभग वक्तव्यं करस्य प्रमेदिने ॥ १॥ अथ चेदं
 हस्यं यच्चान्यन्यापितं मया ॥ सांगे निषसे चैव देवानां विस्तारितं ॥ २॥ अतिहस्यं पुराणा
 नामन्ते ये निमित्तं वयं ॥ प्रमेदिने चैव देवानां विस्तारितं ॥ ३॥ अतिहस्यं पुराणा
 भावाभासं निमित्तं यः ॥ विविधस्य च प्रमेदिनाः प्रमेदिनाः प्रमेदिनाः ॥ ४॥ अतिहस्यं पुराणा
 राणां चैव कृतं यः ॥ न प्रमेदिने चैव देवानां विस्तारितं ॥ ५॥ अतिहस्यं पुराणा
 च प्रमेदिने चैव देवानां विस्तारितं ॥ ६॥ अतिहस्यं पुराणा
 पतंतथा ॥ हेतुने वयं मेदिना विस्तारितं ॥ ७॥ अतिहस्यं पुराणा
 नने ॥ नदीनां पतंतथा चैव देवानां विस्तारितं ॥ ८॥ अतिहस्यं पुराणा
 वाक्यानि विष्टे वाक् ॥ अतिहस्यं पुराणा
 नलोचकः कश्चिदेतस्य भविष्यते ॥ ९॥

वाक्यः ॥ एतदेति योऽन्नाये संवर्तं प्रसङ्गादिने इति मेदिनी वाक्यानि विष्टे वाक् ॥ अतिहस्यं पुराणा
 नलोचकः कश्चिदेतस्य भविष्यते ॥ १०॥ ११॥ १२॥ १३॥ १४॥ १५॥ १६॥ १७॥ १८॥ १९॥ २०॥ २१॥ २२॥ २३॥ २४॥ २५॥ २६॥ २७॥ २८॥ २९॥ ३०॥ ३१॥ ३२॥ ३३॥ ३४॥ ३५॥ ३६॥ ३७॥ ३८॥ ३९॥ ४०॥ ४१॥ ४२॥ ४३॥ ४४॥ ४५॥ ४६॥ ४७॥ ४८॥ ४९॥ ५०॥ ५१॥ ५२॥ ५३॥ ५४॥ ५५॥ ५६॥ ५७॥ ५८॥ ५९॥ ६०॥ ६१॥ ६२॥ ६३॥ ६४॥ ६५॥ ६६॥ ६७॥ ६८॥ ६९॥ ७०॥ ७१॥ ७२॥ ७३॥ ७४॥ ७५॥ ७६॥ ७७॥ ७८॥ ७९॥ ८०॥ ८१॥ ८२॥ ८३॥ ८४॥ ८५॥ ८६॥ ८७॥ ८८॥ ८९॥ ९०॥ ९१॥ ९२॥ ९३॥ ९४॥ ९५॥ ९६॥ ९७॥ ९८॥ ९९॥ १००॥

मं भा
श्री पं

२३

धारजसूत्रभूतेशोक्तत्रयमाह॥मातृरिति॥मातःसत्त्वव्याःगोत्रेयस्यभीषणनियोगात्तत्तत्का
मातःदेवैर्यत्किंदिषु॥कर्मणाद्यन्तराष्ट्रादीन्जनयामास॥६४॥६५॥तेष्वधन्तराष्ट्रादिषुजातेष्वध
र्षोऽत्रादिरूपेणप्राडर्भतेषु॥प्रवृत्तेष्वयन्त्रभातिषु॥अत्रपौत्रादीन्तराष्ट्रादिनांपरमागतिरत्यन्तगते-

[illegible]

३॥१॥१॥ पाशासक्तमेतान्मारजं शान्तेन नृणां तान्ति नाना ॥ १ ॥ कर्मजं नृणां तान्ति नाना ॥ २ ॥ कर्मजं नृणां तान्ति नाना ॥ ३ ॥
 ३॥२॥१॥ उरस्यार्जं यथा एण्डर्यं यथा दीने ॥ २ ॥ तान्ति नृणां तान्ति नाना ॥ ३ ॥ कर्मजं नृणां तान्ति नाना ॥ ४ ॥ कर्मजं नृणां तान्ति नाना ॥ ५ ॥
 ३॥३॥१॥ गानतस्य शयैवं देयमिति ता एता ॥ ३ ॥ कर्मजं नृणां तान्ति नाना ॥ ४ ॥ कर्मजं नृणां तान्ति नाना ॥ ५ ॥ कर्मजं नृणां तान्ति नाना ॥ ६ ॥

मं मा
अ प
२८

पांडुर्जितेन्द्रादिः ॥ २८ ॥ अथ वायुनियन्तात्सुगद्विधाः ऋषेर्वायुनियन्तं मेषुनकाले मारणात्सा
देतोः कृद्वाप्यधिकशोऽप्यदे प्रज्ञोत्पत्तिप्रतिबंधकत्वमपि वायुकाले मरिष्यसौ तिष्ठार्थे प्राप्य ॥ न
त्रापापविषये सत्तामपि पाण्डोऽवा नाजन्तप्रसूतिजातकर्मसंस्कारः प्रसूतिपादार्थः न च प्रा
चारविधिक्रमश्च शूलरत्नाख्यो भूदिति शेषः ॥ २९ ॥ न चैतद्वयविरुद्धमिमाह ॥ मात्रेति च प्रायो हे
तोः ॥ यस्यानयमीपनिषदप्रतियोगः ॥ कलसी मिरा पदि यपत्तार्थे विशिष्टः ॥ प्रमानप्राथमीयत्वे

पांडुर्जित्वावहृन्देशु च विक्रमलोचन ॥ मारणे रगया शूलोत्पन्नसन्निभिः सदा ॥ २९ ॥ अथ
वायुनियन्तात्सुगद्विधाः ऋषेर्वायुनियन्तं मेषुनकाले मारणात्सा
देतोः कृद्वाप्यधिकशोऽप्यदे प्रज्ञोत्पत्तिप्रतिबंधकत्वमपि वायुकाले मरिष्यसौ तिष्ठार्थे प्राप्य ॥ न
त्रापापविषये सत्तामपि पाण्डोऽवा नाजन्तप्रसूतिजातकर्मसंस्कारः प्रसूतिपादार्थः न च प्रा
चारविधिक्रमश्च शूलरत्नाख्यो भूदिति शेषः ॥ २९ ॥ न चैतद्वयविरुद्धमिमाह ॥ मात्रेति च प्रायो हे
तोः ॥ यस्यानयमीपनिषदप्रतियोगः ॥ कलसी मिरा पदि यपत्तार्थे विशिष्टः ॥ प्रमानप्राथमीयत्वे

17

पांडुर्जितेन्द्रादिः ॥ २८ ॥ अथ वायुनियन्तात्सुगद्विधाः ऋषेर्वायुनियन्तं मेषुनकाले मारणात्सा
देतोः कृद्वाप्यधिकशोऽप्यदे प्रज्ञोत्पत्तिप्रतिबंधकत्वमपि वायुकाले मरिष्यसौ तिष्ठार्थे प्राप्य ॥ न
त्रापापविषये सत्तामपि पाण्डोऽवा नाजन्तप्रसूतिजातकर्मसंस्कारः प्रसूतिपादार्थः न च प्रा
चारविधिक्रमश्च शूलरत्नाख्यो भूदिति शेषः ॥ २९ ॥ न चैतद्वयविरुद्धमिमाह ॥ मात्रेति च प्रायो हे
तोः ॥ यस्यानयमीपनिषदप्रतियोगः ॥ कलसी मिरा पदि यपत्तार्थे विशिष्टः ॥ प्रमानप्राथमीयत्वे

२८
२९

स भा
आ-व
२६

सुतानवृत्तिः शुभ्रपातोतिगमस्यविक्रियातिर्देवितेविनयोयवानहनशीलता ॥ योयमभ्यतसा
यः स्यादुल्लितोपपराभवे ॥ २५ ॥ सववायेसमाजेमर्मावेस्यमेववृत्तनेरतिभर्तस्येवरा ॥ कर्मप्रयोम
विनोपरिस्थस्यसमतोमत्स्यवेयने ॥ २६ ॥ पूर्यः समोपुडः प्रेक्षापिचाभवदिमन्वयः ॥ २७ ॥ पाथिवान
एकेकसः गणान्तायोभृताश्रितान् ॥ आनृगसपादिनान् ॥ २८ ॥ गणैः क्रुतिगालयनात्तायाश्रयादे
भिः ॥ २९ ॥ नरासंप्रभीमेनचैद्ये शिश्नपालकसेनचवातयिताशुधिसिरेणानस्यः प्राप्तिर्देवता

28

गरुशुभ्रययाकेमायसयोविनयेनच ॥ ततोपलोकः ॥ ३० ॥ सुखेवांयोयमणेनच ॥ ३१ ॥ सम-
वायेततोसत्ताकम्पाभर्तस्येवरा ॥ प्राप्तिरानर्तितः ॥ ३२ ॥ सुखेवांयोयमणेनच ॥ ३३ ॥ ततः प्रभृति
लोकेहिमन्त्रः सर्वयन्मना ॥ प्रादितावृत्तितः ॥ ३४ ॥ समोपुडः प्रेक्षापिचाभवदिमन्वयः ॥ ३५ ॥ ससर्वायाधि-
वान्तितासर्वाश्रमहोतागणान् ॥ आनृगसपादिनान् ॥ ३६ ॥ गणैः क्रुतिगालयनात्तायाश्रयादे
असर्वैः समदितोपगणैः ॥ शुधिसिरेणानस्यः प्राप्तिर्देवता ॥ ३७ ॥ सुनशाहसदेवस्यभी
मार्जनवत्तेनच ॥ ज्ञानयिज्ञानरासेयैवेनवत्तयानि ॥ ३८ ॥ एकीयनेसमागच्छन्तद्देवानि
ततस्तान् ॥ मणिकंचनरत्नानिगोदह्यशुभ्रयन्मना ॥ ३९ ॥ विनिर्दिष्टासोसिप्रवरावा
एतानिच ॥ कंचलाभिनरत्नानि एकदासमहदिति ॥ ४० ॥

संवंधः ॥ ४१ ॥ अहंतानि ॥ इपायनानिमणयोविषयेगादियोगलाः ॥ ४२ ॥ तालिवज्रदेव्यादीनि ॥ ४३ ॥ मा
तराण्यपविस्त्राणि ॥ आचरणानि ॥ ४४ ॥ कर्माणीयानि ॥ ४५ ॥ सववायेसमाजेमर्मावेस्यमेववृत्तनेरतिभर्तस्येवरा ॥ ४६ ॥ कर्मप्रयोम
विनोपरिस्थस्यसमतोमत्स्यवेयने ॥ ४७ ॥ पूर्यः समोपुडः प्रेक्षापिचाभवदिमन्वयः ॥ ४८ ॥ पाथिवान
एकेकसः गणान्तायोभृताश्रितान् ॥ आनृगसपादिनान् ॥ ४९ ॥ गणैः क्रुतिगालयनात्तायाश्रयादे
भिः ॥ ५० ॥ नरासंप्रभीमेनचैद्ये शिश्नपालकसेनचवातयिताशुधिसिरेणानस्यः प्राप्तिर्देवता

२६

[illegible]

समस्तोत्तमार्थप्रकाशकानां तदर्थं यः ॥ ईषा समस्तः समस्तः ॥ १॥ विष्णो
नप्रतिमांतत्रमयेन सकलं संपादयति ॥ येषां चानां मया देतां सदृशं येषां च ॥ न च दृष्टित
प्राप्तीत्यसंदेहितुं संभवात् ॥ एतत्संवासादेव स्थलीयेन न निजं भवति ॥ २॥ सयोगान्निविधा
न्भूतनरान्नानिविधानि च ॥ कथितेभ्यस्तस्मात्प्रविचरन्तीं दृष्टिमाः कथाः ॥ ३॥ अनन्तान्नां
युतेभ्यस्तस्मात् सतपिषः ॥ ननु तासां सदेव स्थलीयेन न निजं भवति ॥ ४॥ नातिप्रीतमना
प्राप्तीद्विवादान् च मोदते ॥ युतादीनं नयान्मोघान्निविधांश्चाप्युदत्तः ॥ ५॥ निरस्यविडा
भीषोऽप्यतशारदुतं कथं ॥ विशदं सलेन सिद्धं हस्तं यथास्य ॥ ६॥ नयतां यदुपनेषु प्रजाप
सहृदिषे ॥ इयं धनमनं चानां कलिषु शकनोत्तमा ॥ ७॥ यतस्तस्मात्प्रियां तां स नयेवाकमत्र
वीत ॥ एतत्संज्ञयसंवेगेन नास्ति पितमहेति ॥ ८॥

स्वतन्त्र हेतुः दहनलज्जं परस्परमिति ॥ उत्तरेण संबन्धः हेतौ जाता ॥ लज्जं राहायेत्यर्थः उत्तरेण
 राधात्मानं राहायेत्यर्थः ॥ १० ॥ निराशं च भगवाण् प्राप्य संतप्तोति शेषः ॥ ११ ॥ उत्तरेण संबन्धः मन्त्रोक्तं
 तदात्माहं हेतुमिति ॥ १२ ॥ आत्मा स्वतन्त्रो मन्त्रोक्तं तदात्माहं हेतुमिति ॥ १३ ॥

म भा
आ य
२२

यस्य देहे नैव नत मेदादिना ॥ यदा ह्येण दीपति त्रता कोपात् ॥ पादवानां लोभाच्च न स्याज्जगद्विषयः ॥
८॥ यदा वाससां अचिंत्यमहिमना ज्ञेययाः ॥ नास्माकं नयः कितवः अतिकोपुर्नः ॥ अतवसां प
शावसां घृतकीराणां ॥ सो वलेन शक निना अन्वागतं मन गतं ॥ चेष्टाः वादयो दातायाः कासाणां

20

यदा श्रोत्रे दिगन्तयेषां दुष्टैर्वशीकृतान् मृपा लाभासु ॥ मरुक्कनं एतत्संस्कृतं च तदा ॥ १॥
यदा श्रोत्रेण दीप्यमानं कंदो मभां नीतं ॥ स्थितमेकवर्त्तं ॥ तज्जगत्तदा द्यवती मनाश्च तदा ॥ २॥
यदा श्रोत्रे वाससां तत्र राशिं समाक्षिप्य कितवो मंद बुद्धिः ॥ ३॥ यदा श्रोत्रे वाससां तत्र राशिं समाक्षिप्य कितवो मंद बुद्धिः ॥ ४॥
यदा श्रोत्रे विविधा स्तत्र चेष्टा यमीत्यनां अक्षिप्य मन्त्रनायि ॥ मेदो मन्त्रादि एता पादवानां ॥ ५॥
यदा श्रोत्रे स्नातकानां सहस्रेणागतं यमीत्यनां अक्षिप्य मन्त्रनायि ॥ मेदो मन्त्रादि एता पादवानां ॥ ६॥
यदा श्रोत्रे मर्जनं देवदेवं किं गतं रूपं मेव केनोपयुते ॥ यदा श्रोत्रे मर्जनं देवदेवं किं गतं रूपं मेव केनोपयुते ॥ ७॥
यदा श्रोत्रे त्रिवेपाधमेकं शाकं साक्षिप्य मन्त्रनायि ॥ यदा श्रोत्रे त्रिवेपाधमेकं शाकं साक्षिप्य मन्त्रनायि ॥ ८॥
यदा श्रोत्रे कालकेयास्तले पीलो मन्त्रे देवदेव तदा ॥ देवदेव तदा ॥ ९॥
यदा श्रोत्रे मसराणां चार्थं किरीटं यत्नं मन्त्रनायि ॥ यदा श्रोत्रे मसराणां चार्थं किरीटं यत्नं मन्त्रनायि ॥ १०॥

वप्रहादयिते धामे वनयत्नाह ॥ यदा श्रोत्रे स्नातकानां मन्त्रि ॥ ११॥ यदा श्रोत्रे मर्जनं मित्यादि च तन्मि र्जनं यत्नं ॥ १२॥ अविनतं यत्नं ॥ १३॥ १४॥ १५॥ १६॥

[illegible][illegible]

रथया प्रांन करोमि ॥ २ ॥ माथं वी मयुवंशजं प्रसहय दनय मिमाय हृदि वीरो राम कसो मह मयरा
ये येन सो हर्दंग नौ नत्र का ह्य क जया फो निभावः ॥ ३ ॥ प्रहृष्टं वर्णो प्रहृतं कर्तृ निक्तः ॥ ४ ॥ ज्ञानपात्र
लाक्ष्मयात् ॥ विदुरं चैवां यं इवानां स्वार्थ सिद्धौ युक्तं धीमं ॥ ५ ॥ केवलं यथा स्वाक मनेयाः पांड
वाः किं मनपांचालै रनिश्वरैः समेत इति भावः ॥ ६ ॥ ज्वलन्ते मासमाने दोर्भा मेवन शस्त्रेण ॥ ७ ॥

सभा
याय
२२

यदायैष्वरूपेण ॥ १५ ॥ त्रयांशं नी ॥ १६ ॥ तेषां पादवान ॥ १७ ॥ स्वयं कलहोपियानयावह ॥ १८ ॥ न्याह
यदाकर्णमिति ॥ १९ ॥ गोडास्यास्तीति गोडी खड्गस्याः गंडः स्थानं सिलङ्गिनीति मेदिनी ॥ तेन सह वानिगच्छ

व

२१

यदाश्रोत्रं कर्णं उच्यते यनाभ्यां बुद्धिं कर्णं निग्रहे केशादयः ॥ तेषां तानं वदन् धारणीयानंतदा ॥ २० ॥
यदाश्रोत्रं वासदेव प्रयाते रथस्यैकामग्रतः सिसृमन्ते ॥ शर्त्तांशं संदितं केषावेनतदा ॥ २१ ॥
यदाश्रोत्रं मन्त्रिणा वासदेवेन ध्यामीषां पातनं तदंशः ॥ प्रारुह्यं दक्षिणेऽनुचारांतदा ॥ २२ ॥
यदाकर्णं भीष्मसमाचवाचं यनाहं योत्सेपुप्रमादेन सीति ॥ तेषां तानं वदन् धारणीयानंतदा ॥ २३ ॥
यदाश्रोत्रं वासदेवाज्ञं नो तो तया यनं किंचिदग्रते ॥ तेषां तानं वदन् धारणीयानंतदा ॥ २४ ॥
यदाश्रोत्रं कश्मलेनामिषं योत्सेपुप्रमादेन सीति ॥ तेषां तानं वदन् धारणीयानंतदा ॥ २५ ॥
यदाश्रोत्रं भीष्मसमाचवाचं यनाहं योत्सेपुप्रमादेन सीति ॥ तेषां तानं वदन् धारणीयानंतदा ॥ २६ ॥
यदाश्रोत्रं चापगोयेन सांख्यस्यैव रथी गिरिधर्मिके ॥ तेषां तानं वदन् धारणीयानंतदा ॥ २७ ॥
यदाश्रोत्रं भीष्मसमाचवाचं यनाहं योत्सेपुप्रमादेन सीति ॥ तेषां तानं वदन् धारणीयानंतदा ॥ २८ ॥
यदाश्रोत्रं शरत्तलेशयानं वदन् वीर्यं दक्षिणं चिन्मये ॥ तेषां तानं वदन् धारणीयानंतदा ॥ २९ ॥

नीतिगदिवं न स्य पृष्ठवंशं तदिकारो नोदितं ॥ दीर्घं तल्लेख ॥ ३० ॥ तेषां तानं वदन् धारणीयानंतदा ॥ ३१ ॥
लेन मोहेन ॥ ३२ ॥ अग्रतः दशसहस्राणि ॥ ३३ ॥ यापते ॥ ३४ ॥ तेषां तानं वदन् धारणीयानंतदा ॥ ३५ ॥
पकं हरे ॥ ३६ ॥ तदेवाह भीष्म ॥ ३७ ॥ सोमकर्णे वासदेवाहं योत्सेपुप्रमादेन सीति ॥ ३८ ॥ तेषां तानं वदन् धारणीयानंतदा ॥ ३९ ॥

२२

यदाश्रोयं चोपेति॥ वत्कलपार्थिवः पारुष्यः सैव यदाश्रयं कथं न तस्य कलपः सैव यदाश्रयं
 मानो धार्तराष्ट्राणां येन तस्मात्तदाः तेषां भित्तिरिति न तस्मात्तदाः तेषां भित्तिरिति न तस्मात्तदाः तेषां भित्तिरिति न तस्मात्तदाः
 तेषां भित्तिरिति न तस्मात्तदाः तेषां भित्तिरिति न तस्मात्तदाः तेषां भित्तिरिति न तस्मात्तदाः तेषां भित्तिरिति न तस्मात्तदाः

यदाश्रोयं चोपेति॥ यदाश्रोयं चोपेति॥ यदाश्रोयं चोपेति॥ यदाश्रोयं चोपेति॥ यदाश्रोयं चोपेति॥ यदाश्रोयं चोपेति॥ यदाश्रोयं चोपेति॥ यदाश्रोयं चोपेति॥
 यदाश्रोयं चोपेति॥ यदाश्रोयं चोपेति॥ यदाश्रोयं चोपेति॥ यदाश्रोयं चोपेति॥ यदाश्रोयं चोपेति॥ यदाश्रोयं चोपेति॥ यदाश्रोयं चोपेति॥ यदाश्रोयं चोपेति॥
 यदाश्रोयं चोपेति॥ यदाश्रोयं चोपेति॥ यदाश्रोयं चोपेति॥ यदाश्रोयं चोपेति॥ यदाश्रोयं चोपेति॥ यदाश्रोयं चोपेति॥ यदाश्रोयं चोपेति॥ यदाश्रोयं चोपेति॥
 यदाश्रोयं चोपेति॥ यदाश्रोयं चोपेति॥ यदाश्रोयं चोपेति॥ यदाश्रोयं चोपेति॥ यदाश्रोयं चोपेति॥ यदाश्रोयं चोपेति॥ यदाश्रोयं चोपेति॥ यदाश्रोयं चोपेति॥
 यदाश्रोयं चोपेति॥ यदाश्रोयं चोपेति॥ यदाश्रोयं चोपेति॥ यदाश्रोयं चोपेति॥ यदाश्रोयं चोपेति॥ यदाश्रोयं चोपेति॥ यदाश्रोयं चोपेति॥ यदाश्रोयं चोपेति॥
 यदाश्रोयं चोपेति॥ यदाश्रोयं चोपेति॥ यदाश्रोयं चोपेति॥ यदाश्रोयं चोपेति॥ यदाश्रोयं चोपेति॥ यदाश्रोयं चोपेति॥ यदाश्रोयं चोपेति॥ यदाश्रोयं चोपेति॥
 यदाश्रोयं चोपेति॥ यदाश्रोयं चोपेति॥ यदाश्रोयं चोपेति॥ यदाश्रोयं चोपेति॥ यदाश्रोयं चोपेति॥ यदाश्रोयं चोपेति॥ यदाश्रोयं चोपेति॥ यदाश्रोयं चोपेति॥
 यदाश्रोयं चोपेति॥ यदाश्रोयं चोपेति॥ यदाश्रोयं चोपेति॥ यदाश्रोयं चोपेति॥ यदाश्रोयं चोपेति॥ यदाश्रोयं चोपेति॥ यदाश्रोयं चोपेति॥ यदाश्रोयं चोपेति॥

न च येति प्रतिज्ञा नाना॥ विराट्शत्रुघोषः॥ मन्त्रशत्रुघोषः॥ मन्त्रशत्रुघोषः॥ मन्त्रशत्रुघोषः॥ मन्त्रशत्रुघोषः॥ मन्त्रशत्रुघोषः॥ मन्त्रशत्रुघोषः॥ मन्त्रशत्रुघोषः॥
 च॥ निजित्वादिना तत्तदाश्रयं भूतस्थितिमात्रं लोहिणी संयत्तैर्देवानां कृत्यानि यावत्तदाश्रयं तद्दृष्टम
 त्यर्थः॥ इमां गायकं चिक्रमपटमात्रमाहः यस्मै शत्रुघोषः तिष्ठति चिक्रमपटमात्रमाहः यस्मै शत्रुघोषः तिष्ठति चिक्रमपटमात्रमाहः यस्मै शत्रुघोषः तिष्ठति चिक्रमपटमात्रमाहः
 ॥२४॥ यद्वेदो नारादृश्यमात्रादिनिष्ठः॥ ॥२४॥ ॥२४॥

मं भा
श्रुं ए

२३

[illegible][illegible]

निष्कृतमन्त्रं ॥ २५ ॥ देवगोपायामाकर्णितं रघुनाथं
शेषाश्रयं न जयंतमित्यन्वयः ॥ २६ ॥ महाशक्तिमयं
जनेनायिजयाशानास्तीति भावः ॥ २७ ॥ भगवन्महाशक्तिमयः महाशक्तिः

23

नमस्तु नीलविस्तीर्णमोहप्रतिशानी वरम् ॥ संज्ञानोपलये सतमनोदिदलनी वरम् ॥ २२ ॥ सोतिरुवाच ॥
इत्युक्त्वा भूतगणेषु शिविल्लणवदङ्कितः ॥ मूर्च्छितः पुनरापस्तमजयेनाकामब्रवीत् ॥ २३ ॥ संजये
वेगतेषाणां स्पर्शमिल्लमिमां चिं ॥ लोकं सुषितपशपमिमुलं नीविजयारुणं ॥ २४ ॥ सोतिरुवाच ॥
तेन यावादिनेदीने विलसन्ति महीपतिं ॥ तिष्ठते न यथा तमोपुसमाने पुनः पुनः ॥ २५ ॥ गवला
तिरिदयीमान्महाद्ये वाक्यमब्रवीत् ॥ संजय उवाच ॥ ज्ञानतामसि वैराजस्य होत्सा हन्तस्य वला
न ॥ २६ ॥ देवाय न स्युर्दने नारदस्य च गोमनः ॥ मरुत्पानवदं पुनरपि समुदिनेषु च ॥ ज्ञाना
नदियासविडषः प्राकृत्यनिमले तमः ॥ यमोपायसि नीतिज्ञाने निष्ठा जदहितो ॥ २७ ॥ अस्मि
लोके यथाः प्राप्यतमः कालवशागतान् ॥ योऽयमहाहंसीरुदयं कथं येन वरम् ॥ २८ ॥ सो होत्रे गतिदे
वचकोची वने मरुत्पानं ॥ वासीकं वाने चैव प्राणी निमज्जितम् ॥ २९ ॥ तिष्ठति त्रैमभिजसमं
वरीषं महाबलं ॥ मरुते मन्मिस्वाङ्गमहं भारत भद्रम् ॥ ३० ॥ पाशुपताय विदुः प्राविडं भगीर
थम् ॥ कनकीषं महाभागेनैव जन्ममेतये ॥ ३१ ॥ यथा तं प्रभक्तं मन्मते देवोऽयं नः स्वयम् ॥ चैव
एवां किं नमस्मिन्मैत्रेये सवन्तकरम् ॥ ३२ ॥ इति शतावली पञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥ सुवर्णाकाशित
प्रायश्चित्तार्थः ॥ ३३ ॥

वसाणि संजय ॥ १ ॥ विमेषवतस्तद्विज्ञानो विहिंस्यते ॥ २ ॥ विमेषवतस्तद्विज्ञानो विहिंस्यते ॥ ३ ॥ वसविंशः ॥

॥ दिनीकार लोपस्यार्थः ॥ ८१ ॥

निग्रहः पांडवेषु ॥ अन्तग्रहः स्वयं प्रेतो तं कृतो ॥ तवेव निश्चितो भूतः ॥ स्वयं प्रेतो रत्नागो यान्ति धर्मो न
नकार्यं प्रयते इति पाठे ॥ अन्येः कृतोति न प्रयते ॥ अन्तग्रहः पित्र कान्तिगामिना रिपाय कृतो नाश-
म्यान्तप्रभाविता इति भावः ॥ १५ ॥ बुद्धिः कर्मान्तराणि निर्यायेन प्राकृतस्य कर्मिणो इति कारत्वात् स्व-
कृतोति नात्यन्तं प्रयत्नात्वायेन शोकः कर्तव्य इत्याह ॥ भवितव्यमिति ॥ १६ ॥ मार्तं प्रवपय मेव मोक्षयेत्कृतं
कर्मिण्यभाश्रममित्येतत्पाण्डवि ॥ नन्वप्राकृतमत्र शोचामीति चेन्नर्याह ॥ कालेति ॥ यथा नरुष्य

निप्रदानप्रहोवाधिविहितेनयधिपः॥ नान्यंतमेवानुवृत्तिः कार्यतेप्रवरहणे॥ १५॥ भविन
यंतयानवनानशोचितमहंसि॥ देवंप्रकाविप्रोवेणकोनितुर्जितमहंसि॥ १६॥ विधानविहितेमा
शिनकश्चिदतिवर्तते॥ कालमूलमिदं सर्वं भावमात्रोपायवत्॥ १७॥ साहसं सजतिभूतानिक
लः सहरतेप्रजाः॥ सहरतेप्रजाः कालेकालः प्रमथतेप्रजः॥ १८॥

[illegible]

मं भा
आ प
२६

अत्र ये कार्त्तिकीनां स्वास्त्रकरणे विषये उपनिषदं उपनीये ममात्मानं त्रसायास्तद्वये यतः निहेत्यवि
 शान्तनवनस्मादपनिषद्वेदिति॥ यथा कविषादेन तादृशोऽप्युपनिषद्वेदितिवचनान्न त्रसात्ते
 कनविषाप्रतिपादकं प्रेयसं त्रस्योः प्रागुक्तयोर्वार्त्तिकस्यानीये उपनिषत्त्वं वाच्यं यत्र वीत॥ य
 छण्डप्रहृष्टार्थचतस्रप्रतिपादनं दृश्यते तथाप्यर्थकामयोर्लोकप्रसिद्धयोरेव स्वरूपाया क्रि
 येवप्राप्तिरिति न्यायेन ह्यनार्थानुवादमस्य च विविदिष्यति यत्तेन न्यादिप्रत्याविषाशेषनस्य द
 र्शितत्वात्परमतात्पर्यविद्यायामेवेति योऽयं प्रमाणः सांप्रदायिकतामाह॥ विहृद्विद्विति॥ कस्यानेयना
 दि सिद्धमेव कर्त्तव्येन तत्कथं वर्यादिव दभिनवकथा कथने कवि सत्तमैः सर्वे सर्वे कस्योयेयासादि

अत्रोपनिषदं प्राणसं कस्य हेतुयनोऽनीत॥ विहृद्विः कस्य नेरे॥ हेतुयनो कवि सत्तमैः॥ ५॥
 भारताय यने प्राणसं मणिगादमयी यतः॥ अद्यानस्य प्रयेते रु उदयानाय यो यतः॥ ५॥

भिः॥ एवं च यासादि शङ्कानां सेनापत्यादिषां च यथिकारिवचनत्वेन न्यायान्तरिते पितृदर्यानां नि
 त्यन्तान्न प्रमाणानां सवर्त्तकत्वमात्रादित्यत आनृत्तं भूतं त्रिभिर्वैश्यायनयेन सूत्रभाष्य
 मस्य भारत युष्माचार्यानि संज्ञाप्रमाणानि प्रमाणानि च यथैव च तैः निरूपितं विधिना संयो
 गः संगच्छते॥ अन्यथा नित्या नित्यसंयोगादिये जोऽर्थः स्यात्॥ अत्र सूत्रं यथा प्रयपिनवे॥ ५॥
 भारते निमित्ते ब्रह्मयज्ञे सचो पीते यथा प्रादति भिरेव देवताः सन्ति॥ अत्र सूत्रं यथा प्रयपिनवे॥ ५॥
 प्रमाणानीत्यस्मादिति भिरिति तदप्युक्तं फलं अत्र निमित्तं सूत्रं यथा प्रयपिनवे॥ ५॥
 यतेन श्रुति॥ अथ स्यात्कस्य च चतुर्थायां चारुण्यं च॥ अत्र सूत्रं यथा प्रयपिनवे॥ ५॥
 यथानात्र दर्शयमानात्॥ सा सा त्वा देवि सत्तमैः॥ ५॥

कालो होति ॥ अथ मरु कालो हि प्रतिप्रसिद्धो वेदेषु मरुत्तमः पुनरुक्तः मरुत्तमः कालः यत्नितं यमेषु लोकेषु
 चिन्तोपनयनयोः कासाय कर्मकारयत्नितं यत्नितं ॥ २० ॥ अथ मरुत्तमः कालः यत्नितं यमेषु लोकेषु
 योजकत्वे कचित्प्रयोगेनैषां लोकांशुषु यत्नितं यमेषु लोकेषु ॥ २१ ॥ अथ मरुत्तमः कालः यत्नितं यमेषु लोकेषु
 यत्नितं यमेषु लोकेषु ॥ २२ ॥ अथ मरुत्तमः कालः यत्नितं यमेषु लोकेषु ॥ २३ ॥ अथ मरुत्तमः कालः यत्नितं यमेषु लोकेषु ॥ २४ ॥

न
 कालो हि कुरुते मरुत्तमः सर्वलोकेषु मरुत्तमः कालः संहियते सर्वाः प्रजाः विस्तृतं पतः
 कालः समं प्रजागर्भिकालो हि प्रतिप्रसिद्धः ॥ कालः सर्वेषु लोकेषु चरत्यविद्यतः समः ॥ २५ ॥ अ
 तीतानागतमावाये च वर्तते ति संश्रुते ॥ कालः कालमिति निर्दिष्टं प्रधानं सर्वं कालं संहियते ॥ २६ ॥ योति
 रुवाच ॥ इत्येवमुक्त्वा शोकान्ते भूतमस्तेनैव ॥ २७ ॥ अथ मरुत्तमः कालः यत्नितं यमेषु लोकेषु ॥ २८ ॥

काष्ठाकाशमगतिरिति श्रुतेः ॥ चरति शास्त्रशास्त्रभावेन ॥ अतः प्रदिष्टः शास्त्रान्नाना ॥ सर्व
 लेति श्रुतेः अविद्यतः न केनचित् विद्यतः सर्वाधिष्ठानतात् ॥ अतएव समः शास्त्रासमश्चालेति
 विद्यान निर्दिष्टं हि समं त्रयं ति प्रत्यगभिनेत्रस्य समं त्रयं प्रयोगात् ॥ २९ ॥ सर्वं शास्त्रासमं चालेति
 उक्तं सत्त्वान्न निर्दिष्टं तत्त्वं संहियते ॥ अतो न्ययशोकतराणां पापशाभावादित्यर्थः ॥ स्वयं शोक
 हेतुदेहाय भिमानं राजयित्वा ॥ निरुपायोऽस्य रूपेऽतिष्ठितमकरोदित्यर्थः ॥ ३० ॥

मा भा
आ य
२८

२७

महत्वेपद्यनश्रुतिकेगुरुतेप्रथितश्रुतिके॥२४॥तन्त्रज्ञानार्थकोपुडादिप्रलापोभयानरुप्यनेकणि
कनीत्यादिप्राथम्येप्रवर्तनेकोपियंशोलिततयकचिदुर्मादिकथनेसत्यपिचिप्रसंगतभवन्त्यस्य
येतन्त्रदेयमेवेत्याशंकाह॥तपश्चि॥तपःकुञ्जचोदयाणादि॥कल्कःपापनदभावोनकल्कः॥
कुल्कोस्त्रीशामलैनसोरित्तमरः॥नभ्राशदिवन्तश्रुतिभावः॥तपोनिर्मलसाधनमित्यर्थःविशेषि
त्वेवाननर्थःतेनतपःपापनाशकमित्यर्थः॥अथापनेवेदस्य॥स्वाभाविकस्वस्वर्गाश्रमादिप्रस
रेणविहितः॥शमोदमस्तपः॥शौचमित्यादिःवेदविधिःवेदोक्तोविधिरमिश्रसंयोगाशनादिःप्रस
द्यप्रकर्षणसोदाहृत्यादिः॥तमोपसोदाहितनस्यप्राहृणाश्रितोद्धादिनाश्रजेनतदपिनकल्कः॥

महत्वेचगुरुतेवहियमाणंयतोपिकं॥मङ्गलाङ्गवत्त्वाचमहापातद्वयाने॥निहन्म
स्ययोवेदसर्वपापैःप्रमुच्यते॥२५॥तपोनकल्केत्यायननकल्कः॥स्वाभाविकोवेदविधिर्न
कल्कः॥प्रसङ्गचिन्ताहरणेनकल्कस्यान्तेवभावोपहृतानिकल्कः॥२६॥विश्वीमहा॥
आद्यपर्वणनक्रमणिका॥यः॥नैर्मल्यसामनं॥तन्त्रोक्तानादीनिभावेनचिन्ताभि
प्रायेणउपहृतानिकल्कपापेपापहेतुर्भवति॥यथाशौतादितहननानाश्रमैःकरकश्रयत
रूपवन्ति॥यतेनश्रुतिभावभेदात्तदेकस्यस्वर्गायागस्यनरकायमयानि॥तद्वत्तच्चतारिकमात्र
भयंकराणिभयंश्रयस्तेनयथाकृतानिमानाभिरेवमन्त्रानाश्रमैःतन्त्रोक्तानादीनिभावेनचिन्ताभि
इतिपर्वणिलोद्धादिकमपिदेमेनकृतंपापापापश्रयश्रयभयानिपुणं॥विश्वीमहा॥
पादनेएवपरमतामर्थंअर्थानादयानमविमार्तं॥महत्वेचमहत्तन्त्रोक्तानादीनिभावेनचिन्ताभि
नारमेवादेयमितरनन्यान्मितिअयते॥श्रेयाः॥महत्वेचमहत्तन्त्रोक्तानादीनिभावेनचिन्ताभि

महत्वेचगुरुतेवहियमाणंयतोपिकं॥मङ्गलाङ्गवत्त्वाचमहापातद्वयाने॥निहन्म
स्ययोवेदसर्वपापैःप्रमुच्यते॥२५॥तपोनकल्केत्यायननकल्कः॥स्वाभाविकोवेदविधिर्न
कल्कः॥प्रसङ्गचिन्ताहरणेनकल्कस्यान्तेवभावोपहृतानिकल्कः॥२६॥विश्वीमहा॥
आद्यपर्वणनक्रमणिका॥यः॥नैर्मल्यसामनं॥तन्त्रोक्तानादीनिभावेनचिन्ताभि
प्रायेणउपहृतानिकल्कपापेपापहेतुर्भवति॥यथाशौतादितहननानाश्रमैःकरकश्रयत
रूपवन्ति॥यतेनश्रुतिभावभेदात्तदेकस्यस्वर्गायागस्यनरकायमयानि॥तद्वत्तच्चतारिकमात्र
भयंकराणिभयंश्रयस्तेनयथाकृतानिमानाभिरेवमन्त्रानाश्रमैःतन्त्रोक्तानादीनिभावेनचिन्ताभि
इतिपर्वणिलोद्धादिकमपिदेमेनकृतंपापापापश्रयश्रयभयानिपुणं॥विश्वीमहा॥
पादनेएवपरमतामर्थंअर्थानादयानमविमार्तं॥महत्वेचमहत्तन्त्रोक्तानादीनिभावेनचिन्ताभि
नारमेवादेयमितरनन्यान्मितिअयते॥श्रेयाः॥महत्वेचमहत्तन्त्रोक्तानादीनिभावेनचिन्ताभि

मोहिनिर्मोहार्थिभिर्नरेः प्रतिपन्नं शरणं कृतं वैराग्यमिव यथापरवैराग्यस्य नातरोपकंपलंकैव
 ल्यएवमेतच्छ्रवणायापीति भावः ॥ १५ ॥ आत्मेति ॥ आत्मज्ञानमेव स्वतः उद्वेगार्थं प्रति आत्मेव सात्वतवे
 दितव्यं तन्ममाह स्यात्तत्त्वावेदकज्ञानं अन्यतज्ञानेन सर्वं उद्वेगसंस्कारहराकारमंगं यथाक्रमेण पादे
 सर्वत्रैव हि विज्ञानं संस्कारेन गम्यते ॥ परमं चात्मा विज्ञानादप्यत्रैव परार्थतममिति प्रधानार्थः अस्मा

[illegible]

नामिप्रयोजनः ॥ ५॥ कविभिः काव्यकर्मभिः ॥ वासोद्विषं न स त्वं मिनिप्रसिद्धे स्तेषामहनकाय
रचनेऽदमेव बलमित्यर्थः ॥ अभिज्ञातः कुलीनः ॥ इजमः च शृणु विवर्धय विद्याः प्राप्तः करणवृत्तिः ॥
प्रत्ययाभिपन्नं प्राप्तं तस्य ॥ ६॥ यवणाऽयुक्ता मोघसदो रैकशः ॥ दिनः कर्मकं प्रयत्निकात्मेन प्रति
पादयन्ति तानि पवाणि प्रकरणा नितेषाम् ॥ ७॥ विविधः ॥ ८॥ विविधः ॥ ९॥ विविधः ॥ १०॥ विविधः ॥ ११॥

[illegible]

लोमं प्राप्तीकं च महीहिताय प्रोक्तं यच्चैव नृणां महीहिताय ॥
एतथा सोमं प्राप्तायान्तरुपांश्च वसेनया ॥ अथैव नृणां महीहिताय ॥ अथैव नृणां महीहिताय ॥
समेता नत्र वेदेषां तत्रैव निधनं यत् ॥ केचन वान्तरुपांश्च वसेनया ॥ अथैव नृणां महीहिताय ॥
पुत्र्येभीषां दोषोऽप्युपमाय चित ॥ अथैव नृणां महीहिताय ॥ अथैव नृणां महीहिताय ॥
तः कर्णः परवत्तादेन ॥ अथैव नृणां महीहिताय ॥ अथैव नृणां महीहिताय ॥
हादि कर्णोत्तमाः ॥ अथैव नृणां महीहिताय ॥ अथैव नृणां महीहिताय ॥
नमनमं ॥ अथैव नृणां महीहिताय ॥ अथैव नृणां महीहिताय ॥
दितं ॥ अथैव नृणां महीहिताय ॥ अथैव नृणां महीहिताय ॥
होवा निगच्छेत्समिन्नाति ॥ अथैव नृणां महीहिताय ॥ अथैव नृणां महीहिताय ॥
रूपं च महीहिताय ॥ अथैव नृणां महीहिताय ॥ अथैव नृणां महीहिताय ॥
अथैव नृणां महीहिताय ॥ अथैव नृणां महीहिताय ॥ अथैव नृणां महीहिताय ॥
अथैव नृणां महीहिताय ॥ अथैव नृणां महीहिताय ॥ अथैव नृणां महीहिताय ॥
अथैव नृणां महीहिताय ॥ अथैव नृणां महीहिताय ॥ अथैव नृणां महीहिताय ॥
अथैव नृणां महीहिताय ॥ अथैव नृणां महीहिताय ॥ अथैव नृणां महीहिताय ॥

取

30

पर्वदिविजयाहर्षराजसूयिकमन्त्रानि॥ ततः श्रुत्वाभिद्वेषांशिष्यपालवृत्तान्॥ १४॥ पूतप
 र्वतनः प्रोक्तमन्त्रपूततनः परं॥ ततः आराण्यकपर्वविधीः संध्यावच॥ १५॥ अज्जनस्याभिगमने
 र्वज्ञेयमतः परं॥ शिष्यराजनेनयोः प्रद्वेषकैरातसंज्ञितं॥ १६॥ इत्युक्तं॥ अभिगमनेपर्वज्ञेयमतः परं॥
 नलोपाख्यानमपिचयमिष्टंकरुणोदयं॥ १७॥ तीर्थयात्राततः पर्वकरुणान्तस्थीमतः॥ जटास
 रवयः पर्वपुत्रप्रदमतः परं॥ १८॥ निवाहकवचैर्षदं पर्वचान्तरांततः॥ मार्कंडेयसमस्याचपर्व
 ततः रासमन्त्रानि॥ संवात्सल्यततः पर्वज्ञेयपट्टीसत्यभामयोः॥ ज्येष्ठांजाततः पर्वसगस्यमोद्वेगततः॥ १९॥
 श्रीहिंदोषािकमाख्यानमैश्वर्यसूतयेवच॥ २०॥ पट्टीहृत्पर्वविजयद्वयधिमोक्षान्॥ २१॥ पतिव्र
 ताधामाहास्यसावित्र्यायेवमद्भुतं॥ एसांयाख्यानमत्रैवमूर्ध्वैरेवमर्कः॥ २२॥ ऊर्लाहृत्पर्व
 ततः परमिहोच्यते॥ आराण्यंततः पर्ववैराटनदनेन॥ पर्वचान्तरांततः प्रवेशप्रदमयध्वजपालने
 करोचकानां वयः पर्वपर्वेगोश्रुनेततः॥ अभिप्रमोश्रुनैराद्याः पर्ववैवाहिकः॥ २३॥ इत्येवा
 पर्वविज्ञेयमतः ऊर्ध्वमहद्भुतं॥ ततः सनयपानाख्यपर्वज्ञेयमाः॥ परं॥ २४॥ अनागरंनद्यापर्व
 भूतराष्ट्रस्थचितयाः पर्वसालातसुजातंवेगधमयात्मदशान्॥ २५॥

ब्राह्मणार्थमेव प्रवेशो विहाय न गी॥ ह्यथत्यप्रतिज्ञानं स्वकां कृत्वा वि॥ ५॥ अथि म
न्याः॥ अर्जनप्रवृत्त्या॥ ५॥ अथत्यप्रतिज्ञानं स्वकां कृत्वा वि॥ ५॥ अथि म

雙

五

31

आहं पर्वततो जेयं कुरुणा मोहं देहिकं ॥ चारुचक्रनिग्रहः पर्वतसोज्ज्वलप्रमाणः ॥ ४ ॥ आभि
 सेचनिकं पर्वधर्मराजस्थयीमतः ॥ पवित्रागोपराणां पर्वतः कृतदन्तः ॥ ५ ॥ शान्तिपर्वततो
 यत्र राजधर्मराजस्थानं ॥ आहं मीमांसावीजं मोक्षधर्मस्ततः परं ॥ ६ ॥ अकप्रभाभिगमनत्र
 सप्रश्नान्नाशनं ॥ आहं भीमशुद्धीमः सेवार्थे वसाराया ॥ ७ ॥ ततः पर्वपातिलेयमानशास
 निकं परं ॥ स्वर्गरोहणिकं चैव ततः ॥ भीमराज्यमतः ॥ ८ ॥ ततोऽप्यमेधिकं पर्वसर्वपापप्रणा
 शनं ॥ अन्तर्गताततः पर्वलेयमप्यन्तः ॥ ९ ॥ पर्वतः चारुचक्रासात् ॥ अत्र दर्शनमेव च ॥
 नारदागमनं पर्वततः परमिहोच्यते ॥ १० ॥ मोक्षलं पर्वतो निसेवतो चारुहाराय ॥ महाप्रस्था
 निकं पर्वस्वर्गरोहस्ततः परं ॥ द्रविणेशस्ततः पर्वधराणां विलसंसितं ॥ विलसपर्वशिखोऽप्य
 र्याचिहोः केसवधस्तथा ॥ ११ ॥

[illegible]

॥ २० ॥

मभा
आप
३३

अत्राप्याधान्यतस्तत्तदाद्यानतामर्थाणिगाशेषांशैरहीतानिकृष्टवद्वयवद्वयतायतोयः सेवतेग
होतंविषादेवताशान्तरहोतीत्यादयोप्यकृतत्वलोनाप्रार्थनासाधः सचेदेवनतादिनाः ॥ अथेति ॥
मृदुतां पथाउनेकेतसकोपथाप्राखोचननेवद्विप्लोमानाववापजः ॥ एतापस्तइतिपुनः यो
कोमेतर्थाइति ॥ १॥ लोकान्तं जन्महंशुचक्रासोवीधमइते ॥ तसकेयेनलेनस्याचिमास्तीकेनव
र्णितं ॥ अस्याप्यमपिमात्रोक्तं सचोषोनानुजिष्टनिभास्तीकृतेनेविप्रावेदश्यादिगाणंयथा ॥ सिध्या ॥
वादेनयेदासीकृतास्तन्तेनिलिखिकां ॥ संततिनाशययेवगहत्तात्रिवपन्नान ॥ आधुर्हनिमहाश

योषोपर्वणिमाहात्म्यमन्त्रकसोपवर्णितं ॥ १॥ जोलोमेरमहंशुचक्रासोवीधमइते ॥ तसकेयेनलेनस्याचिमास्तीकेनव
आस्तीकेसर्वनागानांगहृदयचसेभन ॥ २॥ जोलोमेरमहंशुचक्रासोवीधमइते ॥ तसकेयेनलेनस्याचिमास्तीकेनव
तःसर्वसत्रेणारातःपारीदितस्यच ॥ ३॥ कदेयुगिनिमित्तमा ॥ तामामहात्मनं ॥ विविधाः
संभवाराताः सक्ताः संभवपर्वणि ॥ ४॥ अनेसादेवकृतस्यसोवीधमइते ॥ तसकेयेनलेनस्याचिमास्तीकेनव
एवात्रदेवानांपरिकीर्तितं ॥ ५॥ देवानांदातवानांचक्रासोवीधमइते ॥ तसकेयेनलेनस्याचिमास्तीकेनव
कीर्णगंधर्वाणंपन्नविष्णं ॥ ६॥

कोहिंसायांचानिसंभूमः ॥ ह्योर्विभवंमेवेदासकृतस्यउर्मतेप्रमयापैतससोवीधमइते ॥ तसकेयेनलेनस्याचिमास्तीकेनव
रोतिचतत्राजरनातरिवकार्यतेप्रवृत्तेइहात ॥ तसामेतंशास्त्रसिधोः समलवसरासरेः आ
स्वादिनविसृष्टनैः सरेनानैः सिध्यानिनैः देवपंकौसुपांले ॥ ७॥ एतापस्तइतिपुनः यो
त्वायांकाप्यामेवमहेश्वरान ॥ ८॥ १॥ २॥ ३॥ ४॥ ५॥ ६॥ ७॥ ८॥ ९॥ १०॥ ११॥ १२॥ १३॥ १४॥ १५॥ १६॥ १७॥ १८॥ १९॥ २०॥ २१॥ २२॥ २३॥ २४॥ २५॥ २६॥ २७॥ २८॥ २९॥ ३०॥ ३१॥ ३२॥ ३३॥ ३४॥ ३५॥ ३६॥ ३७॥ ३८॥ ३९॥ ४०॥ ४१॥ ४२॥ ४३॥ ४४॥ ४५॥ ४६॥ ४७॥ ४८॥ ४९॥ ५०॥ ५१॥ ५२॥ ५३॥ ५४॥ ५५॥ ५६॥ ५७॥ ५८॥ ५९॥ ६०॥ ६१॥ ६२॥ ६३॥ ६४॥ ६५॥ ६६॥ ६७॥ ६८॥ ६९॥ ७०॥ ७१॥ ७२॥ ७३॥ ७४॥ ७५॥ ७६॥ ७७॥ ७८॥ ७९॥ ८०॥ ८१॥ ८२॥ ८३॥ ८४॥ ८५॥ ८६॥ ८७॥ ८८॥ ८९॥ ९०॥ ९१॥ ९२॥ ९३॥ ९४॥ ९५॥ ९६॥ ९७॥ ९८॥ ९९॥ १००॥
संतीत्यप्यवतारान् ॥ १॥ २॥ ३॥ ४॥ ५॥ ६॥ ७॥ ८॥ ९॥ १०॥ ११॥ १२॥ १३॥ १४॥ १५॥ १६॥ १७॥ १८॥ १९॥ २०॥ २१॥ २२॥ २३॥ २४॥ २५॥ २६॥ २७॥ २८॥ २९॥ ३०॥ ३१॥ ३२॥ ३३॥ ३४॥ ३५॥ ३६॥ ३७॥ ३८॥ ३९॥ ४०॥ ४१॥ ४२॥ ४३॥ ४४॥ ४५॥ ४६॥ ४७॥ ४८॥ ४९॥ ५०॥ ५१॥ ५२॥ ५३॥ ५४॥ ५५॥ ५६॥ ५७॥ ५८॥ ५९॥ ६०॥ ६१॥ ६२॥ ६३॥ ६४॥ ६५॥ ६६॥ ६७॥ ६८॥ ६९॥ ७०॥ ७१॥ ७२॥ ७३॥ ७४॥ ७५॥ ७६॥ ७७॥ ७८॥ ७९॥ ८०॥ ८१॥ ८२॥ ८३॥ ८४॥ ८५॥ ८६॥ ८७॥ ८८॥ ८९॥ ९०॥ ९१॥ ९२॥ ९३॥ ९४॥ ९५॥ ९६॥ ९७॥ ९८॥ ९९॥ १००॥

३३

33

[illegible]

१३ मद्रासासाधनसोवला॥ प्रातःकालादितीरेदृष्टिमात्रेति॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ ८० ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ ८७ ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ ९० ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ ९३ ॥ ९४ ॥ ९५ ॥ ९६ ॥ ९७ ॥ ९८ ॥ ९९ ॥ १०० ॥

मंभा
ग्रा.प
३५

प्रणमंति निचिं संतोषनकले विधातरि पांडु पुत्रा न्यात्रे राष्ट्रा इत्युक्तं विउ रागमे ॥ ५ ॥ पानवलादपुमि
छुतिता न्वहे यतिके शवः निरहाः ॥ पांडुवा दानराजं कोत्रि चले भिरे ॥ एकात्मानोपि भिद्यते स्त्रीभिः
संदेह संदवत ॥ तस्यात्मा सुदृष्टीभिर्न भाषेते बुद्धिमान् ॥ २५ ॥ विप्रार्थना लयेन तात्पाया दंष्ट्रा
प्राद्विकी ॥ निदर्शितवान्मास प्राज्ञेन्या तोर्थ यात्रया ॥ २६ ॥ न तातीनां वचः प्रेक्षारं प्रेष्यमाणते
इतावक सो विजये स्वस्वसारमहाययत् ॥ मातलस्य संपाक्य धर्मतो भूमिनी संती कथं न ह्यायमान

नग्नतलेः समागतं शाखां भार्गवेष्यनि ॥ पंजापि कपतीने विमर्षे उपदस्य च ॥ २७ ॥ पंचेष्ट
एवमप्यात्मानमत्रैवाद्ग्नमच्यते ॥ श्रेयसादेव विमर्षे विवाह इत्यायमानसः ॥ २८ ॥ तनम्यतयष्ट
एवमेव पांडुवा न्यति ॥ विडम्ब्य च संप्राप्तिर्दृष्टीनेन ॥ २९ ॥ पांडुवा स वासयतया राजा
हंमर्जनं ॥ नारादस्यात्पाचैव श्रेयसाः ॥ ३० ॥ पञ्चमः ॥ ३१ ॥ पांडुवा दानराजं कोत्रि चले भिरे ॥
अनेन रेचद्रोपया सहासीनं पुत्रिहृत् ॥ ३२ ॥ विप्रार्थना लयेन तात्पाया दंष्ट्रा
परं गता विप्रार्थं कृतनिष्ठा ॥ ३३ ॥ पांडुवा दानराजं कोत्रि चले भिरे ॥ ३४ ॥ पांडुवा दानराजं कोत्रि चले भिरे ॥
प्राप्य संसगमः ॥ ३५ ॥ पांडुवा दानराजं कोत्रि चले भिरे ॥ ३६ ॥ पांडुवा दानराजं कोत्रि चले भिरे ॥
मा ॥ ३७ ॥ पांडुवा दानराजं कोत्रि चले भिरे ॥ ३८ ॥ पांडुवा दानराजं कोत्रि चले भिरे ॥
द्वारकायां स भद्राच कामयानं नृपामिनी ॥ ३९ ॥ पांडुवा दानराजं कोत्रि चले भिरे ॥ ४० ॥

त्पापी निचेन च एवमेव भ्रातृसखोः सन्तोः भ्रातृसखा गोपदिशेन कः यममार्गं प्रयेष संवयं चिद्यते
कथं ॥ तस्यात्मा सुदृष्टीभिर्न भाषेते बुद्धिमान् ॥ २५ ॥ विप्रार्थना लयेन तात्पाया दंष्ट्रा
प्राद्विकी ॥ निदर्शितवान्मास प्राज्ञेन्या तोर्थ यात्रया ॥ २६ ॥ न तातीनां वचः प्रेक्षारं प्रेष्यमाणते
इतावक सो विजये स्वस्वसारमहाययत् ॥ मातलस्य संपाक्य धर्मतो भूमिनी संती कथं न ह्यायमान

म भा
आ प
३६

१५३५ विज्ञानेनमात्रायेवमहतामितिदधीयत॥ कचेदि विज्ञापरधंरानस्यकतक्रिया॥ नत्रैवार्वाभिर
तोचिस्तेदेवनरर्षिषु॥ आदोष्टमोयतदेष्टासद्यो नश्येदितीरितं॥ गोपः कामाङ्गपात्तसोहेवाचैद्यारयोत्पाः
नीत्रध्यानादुरेः सांभलेभिरेकीदरागत॥ ननयाश्लेषत्माद्याः योऽयंतिगदानगन॥ यथापरेषामनर्षः
पापिनंथानेराष्टवत॥ १५॥ किनबोष्टनकारः १५॥ शेषदीनारयामासेत्तरेणानवापोनांतरः शत्रुवातेम॥

गिद्विज्ञेनिहृदनांराकांकुसेनमोत्तापे॥ तथानिचितयोचैवपारवानांपकीर्तितः॥ रातामागमने
चैवसाहृणानांमहाक्रतौ॥ राजस्येष्टासंनृदंतिष्ठापालेययस्तथा॥ १५॥ यदेविभृतिनोदृष्टाडःत्वा
मर्षान्वितेषु॥ उर्ध्वयनस्यावहासोभीमेनचसमानले॥ १५॥ यजस्यमसुहृन्मोयेनष्टमकरयत
यत्रधर्मसुतेष्टनेशकृत्तिनित्तोजयत॥ १५॥ यत्रसुतापिभूमिप्रदेयदीनोर्वाहीवात॥ पुनराष्टोम
हृष्टातः स्वर्गपारमडः सिता॥ १५॥ तारयायासनालीमां सुताड्येयनोरप॥ पुनरेवतनोष्टनेष्टमा
वयतपोरवान॥ १५॥ नितासवनवाशायेष्टधामासनांस्तन॥ एतन्महेशमापवैसमाद्यातेमहात्म
ना॥ १५॥ यथायाः समतिर्नेया॥ यथाकाशेप्रसोदक॥ १५॥ कासाहेहहसेतद्वचसांकशानानिवा॥ १५॥
श्रीकाशैकदशसेयाः यन्तत्पक्षिभिरुज्ज्वला॥ १५॥ यतः यत्तन्मजीयतयेवनावतपकमहन्॥ १५॥ यतवा
संश्रयानेषुपांरवेष्टमहन्मह॥ योराजगमनेचैवयन्तुत्रापीवातत॥ १५॥

35

तन्मर्तनं॥ क्रोधः शासनो

कृत्वासाययापिनतेरतः॥ १५॥ रातापिपरिमाहृत्तनवस्तः॥ लवतांमनेत॥ दृष्टादिकृत्वामाहृत्तनं
नेवाशास्यत्तयोयनः॥ पुनोष्टनमिजिनः॥ १५॥ यत्तन्मजीयतयेवनावतपकमहन्॥ १५॥ यतवा
नोचेत्तः समर्थाश्चपिपांउताः॥ १५॥ यत्तन्मजीयतयेवनावतपकमहन्॥ १५॥ यतवा

३६

विषयभास्वरभेदेनतयासायथमेव॥ यथैवमप्येवमनात्तदिति॥ पुनः॥ प्रकृतिः यथि
 यथद्वयानामेवलायत॥ पारवानेप्रसुप्तंकि॥ नोपेवमप्येवमनात्तदिति॥ पुनः॥ प्रकृतिः यथि

प्रतीयधीनांचकनेपांनेनमहात्मना॥ दितानांभराण्येवहृतमाययनेरवे॥ यौर्मेप
 देशानिमांश्चप्रसादाद नसंभवः॥ देनचमुचनः सनः॥ यथि॥ नोपेवमप्येवमनात्तदिति॥ पुनः॥ प्रकृतिः यथि
 ३७३॥ समीपमननथा॥ प्रनयमननचैवधनय॥ यथि॥ नोपेवमप्येवमनात्तदिति॥ पुनः॥ प्रकृतिः यथि
 येव॥ धानेयसुखइमिने॥ वध्यान्पांरतानंतेमजोइयीधनय॥ यथि॥ नोपेवमप्येवमनात्तदिति॥ पुनः॥ प्रकृतिः यथि
 स्थायमनइते॥ निर्धाणाप्रतिषेधसुसभायानमजव॥ यथि॥ नोपेवमप्येवमनात्तदिति॥ पुनः॥ प्रकृतिः यथि
 सने॥ एणोत्सर्गयतेनेवरातोइयीधनय॥ यथि॥ नोपेवमप्येवमनात्तदिति॥ पुनः॥ प्रकृतिः यथि
 नायामसथात्रयांचालानांचसर्गेशः॥ यथि॥ नोपेवमप्येवमनात्तदिति॥ पुनः॥ प्रकृतिः यथि
 हृषानुप्रशमनहरेयेवकिरीडना॥ यथि॥ नोपेवमप्येवमनात्तदिति॥ पुनः॥ प्रकृतिः यथि
 चकलेनइः एवार्तायाः प्रकीर्तित॥ यथि॥ नोपेवमप्येवमनात्तदिति॥ पुनः॥ प्रकृतिः यथि
 पुत्रायाः कलेनहारकापुरी॥ यथि॥ नोपेवमप्येवमनात्तदिति॥ पुनः॥ प्रकृतिः यथि
 हेतवनेनतः॥ यथि॥ नोपेवमप्येवमनात्तदिति॥ पुनः॥ प्रकृतिः यथि
 प्रकीर्तित॥ यथि॥ नोपेवमप्येवमनात्तदिति॥ पुनः॥ प्रकृतिः यथि
 नशोतये॥ यथि॥ नोपेवमप्येवमनात्तदिति॥ पुनः॥ प्रकृतिः यथि
 प्रायोत्सर्गः॥ यथि॥ नोपेवमप्येवमनात्तदिति॥ पुनः॥ प्रकृतिः यथि

३७३॥ समीपमननथा॥ प्रनयमननचैवधनय॥ यथि॥ नोपेवमप्येवमनात्तदिति॥ पुनः॥ प्रकृतिः यथि

म भा
आ य
३८

37

१८५॥१८॥ आलोप्रतिशोषः तेनैव अर्जनेनैव एषां सनवानां तथ आख्यातः ॥१८॥१८॥ शारीरहस्तोत्रं
न्यलेवैयं महत्तमं भीम एनगरयस्त्रयं मरुतो समोचयत्त एवैतवत् ॥ आभोगः परिपूर्णं यथा तादृशं

नरा सरस्य च वयोराक्षसस्य सुकोटयत् ॥ वषट्पर्वं यथा यत्नं वै सन्तो ॥ भगमनं सन्तं ॥१८॥ आर्हि
षेण अमेचैषां गमनं वा स एव च ॥ आत्मा हन्तं च ॥ भगभीम एव त्रयमसन्तं ॥१८॥ कैलाशरोह
णं प्रोक्तं यत्र यदैव लोकादेः ॥ प्रहमासीत्तदा चोदयति ॥ नमस्तेः सः ॥१८॥ एका गमय पार्श्वं नय
त्र वै अवगतं च ॥ समागम आर्जुनस्य नैव कृतं निःसह ॥१८॥ यथा कर्त्तव्यं तदा सा विगर्वयिष्ये वा
सा चिना ॥ निवान कच वै धृष्टहितायां पुरवर्तिनिः ॥१८॥ निनाः ॥ न वै लोरी कीन वैः सारपत्रनिः
योला मैः काल के ये अथ यत्नं किरीटिनाः ॥१८॥ यथा यो वा ॥ नालायां राच हो नैव यो मना ॥ अस्म
दर्शनं भोय मरुत एव सन्ति यो ॥१८॥ यथा यथा प्रतिशेय यत्नं रा ॥ नालायां राच हो नैव यो मना ॥ अस्म
दयोदनां गेयमादनात् ॥१८॥ भीमस्य प्रहो कच पर्वतं रोषं यत्नं कः ॥ भग्नोद्देण वलिना तस्मि
न गहने वने ॥१८॥ अमो लय च चै नैव अथानुक्तं मुचिषिः ॥ नालायां राच हो नैव यो मना ॥ अस्म
त्मनां ॥१८॥ नत्रास्मि प्रनई पुं पाउ वान्द स एव मान् ॥ वासो देव्या गमनमवैलयां कीर्त्तितं ॥१८॥ माकं
देय समस्यायामपाख्यानं निर्वृणुः ॥ सुयो वै यथा यथा चोक्तं ॥ नालायां राच हो नैव यो मना ॥ अस्म
सरस्य तादात्म्यं स्वमहात्मनः ॥ मत्प्रापाख्यानमवैलयां कीर्त्तितं ॥१८॥ माकं देय समस्या
वप्रणां परिकीर्त्तिते ॥ ऐश्वर्यमपाख्यानं यो रम्यं नालायां राच हो नैव यो मना ॥ अस्म

वर्षा शरीरं यथा तेन पर्वतं लोने न्यर्थः ॥१८॥ १८॥ १८॥ १८॥ १८॥ १८॥ १८॥ १८॥ १८॥ १८॥ १८॥
निर्वाकी निर्वाता च त्वनर के यथा यथा नालायां राच हो नैव यो मना ॥ अस्म

३८

म भा
आ प
३५

कर्णोदात्तापातमिदं देयं स्वात्मनं च यनं ॥ शत्रुविनिमयात्तजोपमो नाथ्यभवद्विपुं ॥ आरणोयं ॥ अर
णीहरणं यमैरास्यमृषिणा ॥ यवैत्रयोदिनार्थो नास्य संहारवर्णनान् ॥ आरणोयेयमैरास्यसंवा
दस्यान्तःकृतं ॥ अदिरेकोनविंशत्यापर्वणिर्नवभिः सभा ॥ आरणकं षोडशभिर्धर्ममेव निरूप

यत्रास्यशक्तिं तस्योसावथादेकवपायच ॥ आरणोयमपास्यानेयवधर्मो न्यपास्यते ॥ नमस्ते
ब्रह्मपत्रपांडवः पश्चिमादिशः ॥ एतदारणकं पनेरनीयं पुनिकर्तितं ॥ यत्रापायशाने हेतवे
स्वपापरिकीर्तितं ॥ एकेन समन्ति येन तथापायाः प्रकीर्तितं ॥ एकदशसहस्राणि सौका
नां षट्शतानि च ॥ चतुःसहस्रियाशोः करः पर्वणसि नमस्कीर्तितं ॥ एतः पर्यन्ति चोपेदेवैरादे
पर्वविस्तरे ॥ विराटनगरे गता पयशाने विपुला शतं ॥ दद्यापनिदुःखं त्रपांडवान्पाशपासत
यत्र प्रविशन्त गारे ब्रह्मना न्यस्य संस्तुते ॥ पांचादीयार्थं मासमा कर्ममा दत्तचेतसः ॥ इष्टात्मनो
वयो एव कोचकस्य सुकोदयात् ॥ एतवान्नेपुण्यं भुङ्क्ते उर्योग्यनस्यत ॥ एतः प्रस्थापि
ताश्चात्र निपुणाः सर्वतोदिशः ॥ नवप्रवृत्तिसेना मगधराता मरुता ॥ ते महानिहारस
त्रिगर्तः प्रथमेकतः ॥ यत्रास्य पुट्टं समस्तं राणीनां महामैरा ॥ तिस्रस्योपाया यत्रातोभीसमे
नेन मोक्षितः ॥ गोपने व विराटस्य निहितं यत्र पांडवः ॥ यतनं दत्तं मरुता मगधराता मरुता

यत्रा ॥ १ ॥ यमउक्त विभिः सेवानि निपुण्यदिदेतवः ॥ अने मरुता मगधराता मरुता ॥ तिस्रर्विभिरष्ट
भिः ॥ विराटे प्रथमं प्रोक्तः सेवायाः प्रोक्तः ॥ तत्रा ॥ मरुता मगधराता मरुता ॥ तिस्रर्विभिरष्ट
भिः ॥ योरुपेदं यिते वसा ॥ तिस्रो योरुपेदं यिते वसा ॥ तिस्रो योरुपेदं यिते वसा ॥ तिस्रो योरुपेदं यिते वसा ॥

सं भा
आ-य
५-

39

२५॥ एते के लालसा आसक्ति ये सन तथा भूत लालसा हरे आयासं आवितो पित्तार्थं न न ह विनिभा
वः॥ न निद्राति पाया थी थी न च उच्च निबोधितः इति प्रजापते सन तस्वजाते कोपवर्णिते॥ २॥ स
मितो सभायां एकान्ध एक चित्र तव स्तन तस्तु यत्र ऊर्ध्व दिक्षु लगे वा स देवा न यो नो वे शयो रै
कान्ध ममेदमेव शान्ति सन यः॥ ततः ज्ञाने विनारातः शोक तरणा स भवान् राज्ञान मोया

विडयो यत्र वा वा निविचित्राणि शान्तानि च॥ आदं काम सार ज्ञानं पुनरयं सनी पित्तं॥ २॥
तथा सन तस्वजातेन यत्राथात्ममननमे॥ सन सार सविनो रा मयः चितः शोक लाल स॥ २॥
प्रभाते रात स मितो संज यो यत्र वा विनो॥ ये उपासं च स देव स्य ये स्य मने न स्य च॥ २॥ यत्र
कसा दया पत्रः संचि भिक्षु सा स मति॥ स पुमान् क म क तेन गं ग म मा ह्ये॥ २॥ यथा
स्थाने च क स्य गता इ के प मे न वे॥ यथा ये पाच मान ए स व ये ल म गो रित॥ २॥ इ मो ड
व स्य चा स्थान म वै व पिकी रिते॥ च य ले स रा म वै व म द ले म म र त म॥ २॥ इ वै क वि
चरितं क थिते गाल व स्य च॥ दिड जा या स्य उ दं स रे क म म नु रा त म॥ २॥ इ ति उ वा प न
दी ना ड स वि रा म रिते॥ जो ले म न ले ह स न रा न ले म॥ २॥ इ र ले म क से न य
त्र क र्णान मे चित॥ उ पा य स वे पु ले र्ण च त म रा त म॥ २॥ इ रा म स पित्त पु रा
इ य स य म रित मः॥ जो र वा नो य था द नं स र्व म म स्या त वा न रित॥ २॥

निद्रा स्तनी निनास्य शोको न पत्नी ति शा स र द रं॥ २॥ सं शिं क ले म न ले ह स नी ले न स मी से तं द रं
ता पर मि त्य रं॥ २॥ २३॥ इ स क र नि ग द हं॥ २॥ २४॥ इ स क र नि ग द हं॥ २॥
अ ता व लो वा च॥ इ यो य नो न मे न स्य व मं द नं॥ २॥ २५॥ इ यो य नो न मे न स्य व मं द नं॥ २॥

॥ २५॥ ॥
इति सार सविनो रा मयः चितः शोक लाल स॥ २॥
इति सार सविनो रा मयः चितः शोक लाल स॥ २॥
इति सार सविनो रा मयः चितः शोक लाल स॥ २॥
इति सार सविनो रा मयः चितः शोक लाल स॥ २॥

मं भा
आ ण
४२

40

समीक्ष्यभीषास्यउत्तेयत्नमिनिशेषः॥अतिःसूतेवैलवनीमत्तैतेतद्विषयः॥भीषातिचांसता
पाथीसूतेनैतत्तदर्थितं॥४५॥नदेहमनपीथैतेवैलवानित्तरन्वव॥भीषाःकालोतएकाचोश
रतत्वेवसचिरे॥४५॥४५॥आत्राकुसुमहः॥अहमितिमत्तस्योपनः॥जयाशयास्वमाचयेसेना

रथादास्यवेगेनस्यंकुसुउदाराथीः॥प्रतोदयागिराथावडीकाहंतंयपेतभीः॥४५॥आ-
वापतोसुभिदतोयत्रकुसेनपादव॥गांधीवपत्तावमरेसवंशास्यतावाः॥४५॥शिखेदिनेश
रक्तस्यपुत्रपाथीमहाथनः॥निनिजेतिशितैवीहोरथाडीकामपातयत्॥४५॥पारतत्यगत
सैवभीषापुत्रवभूवह॥पुष्टमेतन्ममाह्मतांमामपयविहृतं॥४५॥शुभाशानांशानंथे
कंतथासप्तदशापी॥पंचशोकसदसागिरासंयाद्योशानानव॥४५॥सोकायचनंराशी
निरस्मितवर्णिकीतिनाः॥आसेनवेदविडलासंयाताभीषावर्णि॥४५॥दोतायवेतनस्थिरे
वहृत्तान्तमचाते॥सेनापतेमिधिकायदधकायःप्रतापवाः॥४५॥इकीयनस्यपीमथप्रति
नहेमहासविन॥गुहणोपमंमहापादुपयस्यपीमतः॥पुष्टमेपातःकःदार्थमपनिमूराता
निरात॥४५॥मगदतोमहाशक्तयममकंसोपुधि॥सुवतीकेननमेवसहिजांतःविनीरिना॥४५॥
यत्राभिमन्युवहवानमुदेकंमहाशक्तः॥मगदहृदःसुवतीकेननमेवसहिजांतःविनीरिना॥४५॥
मोक्तुहेनयत्रपाथीनसंयुग॥मुक्तुहिनीः॥४५॥महाशक्तयममकंसोपुधि॥सुवतीकेननमेवसहिजांतःविनीरिना॥४५॥
वाङ्कःसात्यकिमहाशक्तः॥अनेमहाशक्तपाथीस्यउत्ति॥४५॥महाशक्तयममकंसोपुधि॥सुवतीकेननमेवसहिजांतःविनीरिना॥४५॥
मप्रभुयांसरेरपि॥४५॥

पत्नेभ्ययेचयत्॥४५॥संसप्तकालयेसंखेसदेवापनिवर्ति
नस्ते॥अपहनवेतः॥राणातिपदः॥अनान॥४५॥संसप्तकालयेसंखेसदेवापनिवर्ति
नः॥मनितांमहतीकतातीतिः॥अपनिपदः॥४५॥

४२

निरन्तरं सतोपि सतो वै सलज्जति का अनिरुधि प्रथमिना लक इत्युच्यते दशधा ॥ ४ ॥ अहं सलज्जति यथा
 ले पा निरासलमर्कजे ॥ प्राहं हं शरत्तले भीषति तले च प्रकाश ॥ ५ ॥ अहं सलज्जति यथा
 ना ॥ पुस्तकितं विनी प्रापेत्तु चोपाया न विन ॥ ६ ॥ अहं सलज्जति यथा ॥ अहं सलज्जति यथा ॥ अहं सलज्जति यथा ॥

नेतव्यवचनं प्रजासंविदावसहितं ॥ सा प्राप्ति कंत ॥ अहं सलज्जति यथा ॥ अहं सलज्जति यथा ॥ अहं सलज्जति यथा ॥
 हायानि धातानां शरत्तले भीषति तले च प्रकाश ॥ ५ ॥ अहं सलज्जति यथा ॥ अहं सलज्जति यथा ॥ अहं सलज्जति यथा ॥
 प्रेषाणोपायानि ॥ अहं सलज्जति यथा ॥ अहं सलज्जति यथा ॥ अहं सलज्जति यथा ॥
 पायानमेव च ॥ अहं सलज्जति यथा ॥ अहं सलज्जति यथा ॥ अहं सलज्जति यथा ॥
 ते ॥ अहं सलज्जति यथा ॥ अहं सलज्जति यथा ॥ अहं सलज्जति यथा ॥
 निच ॥ अहं सलज्जति यथा ॥ अहं सलज्जति यथा ॥ अहं सलज्जति यथा ॥
 यता ॥ अहं सलज्जति यथा ॥ अहं सलज्जति यथा ॥ अहं सलज्जति यथा ॥
 त्रयोविधिरसंविदादमात्मनः ॥ अहं सलज्जति यथा ॥ अहं सलज्जति यथा ॥ अहं सलज्जति यथा ॥
 अहं सलज्जति यथा ॥ अहं सलज्जति यथा ॥ अहं सलज्जति यथा ॥
 अहं सलज्जति यथा ॥ अहं सलज्जति यथा ॥ अहं सलज्जति यथा ॥

नविग्रहः ताभ्यामिष्टितं ॥ ४ ॥ ४ ॥ अहं सलज्जति यथा ॥ अहं सलज्जति यथा ॥ अहं सलज्जति यथा ॥
 भीष्मचक्रकोरवालेदतः ॥ अहं सलज्जति यथा ॥ अहं सलज्जति यथा ॥ अहं सलज्जति यथा ॥
 रितं ॥ कश्मलं ॥ विषादं ॥ अहं सलज्जति यथा ॥ अहं सलज्जति यथा ॥ अहं सलज्जति यथा ॥

म भा
आ प
४२

42

॥ ४॥ ॥ जया शशी विनाश च सलीला सा विडम्बना ॥ शब्द इदं च शराणं कृतवान् स यो धनः ॥ ४॥ ॥
समवाये समये ॥ २॥ ॥ शुद्धते तीर्थपात्रं यत्नवत्तेन दरायणाः तेन नानीमहे ॥ हिंसायाम् विदितं प्रदा ॥

एकोनसप्ततिः शोकाश्चाप्याः कर्णार्थं लि ॥ चकारैव सह सागिनवसोकपाननिव ॥ ४॥ ॥
नः स हिंसाया लोकाः परवर्णसिन्धुकीर्तिना ॥ अतः परं विचित्रं यथा स परवर्णकीर्तिना ॥ ४॥ ॥ इतः प्र
वीरसैन्येन नेतामद्रे शोभवत् ॥ तत्रानिरययुद्धादिभिः ॥ ४॥ ॥ यत्र भागशः ॥ ४॥ ॥ विनाशः कुरुमात्मा
नाशश्च परवर्णकीर्तिना ॥ शब्दसाधनं च यत्नमैव ॥ ४॥ ॥ शक्यते च योत्रैव सह
देवेन संप्रभो ॥ सैन्ये च हनन्मयि हे किं निश्चिन्तयामास ॥ ४॥ ॥ इदं विप्रं यथा सोऽस्मात्प्रोद्यवा
स्थितः ॥ प्रवृत्तिस्तत्रायासात्तयत्तभीमस्यैव ॥ ४॥ ॥ स मयुर्नेत्रं च विप्रं यथा सोऽस्मात्प्रोद्यवा
त ॥ इदं स मयितो यत्रायासात्तयत्तभीमस्यैव ॥ ४॥ ॥ मयि नः देवायुं दयं च लो कृतवान् सह ॥ सम
वाये च युद्धं रामस्यागमने ॥ ४॥ ॥ सारस्वताश्रीधरः ॥ ४॥ ॥ अतः परं विचित्रं यथा स परवर्णकीर्तिना ॥ गदायुधं च
तमलमत्रैव परिकीर्तितं ॥ ४॥ ॥ इति धनस्य रात्रौ युद्धं च मे मरुधुः ॥ ४॥ ॥ अतः प्रोद्यवासात्तयत्तभीमस्यैव
भीमवेगया ॥ ४॥ ॥ नवमं पर्वं निदिशुमन्तद्वत्तमयैव ॥ ४॥ ॥ एकोनसप्ततिः शोकाश्चाप्याः परवर्णप्रकी
र्तिना ॥ ४॥ ॥ सायातावद्वत्तयत्तभीमस्यैव ॥ ४॥ ॥ अतः परं विचित्रं यथा स परवर्णकीर्तिना ॥ गदायुधं च
निस्तथा ॥ ४॥ ॥ मनिनासे प्रणीतं किं भवतां यथा ॥ ४॥ ॥ अतः परं विचित्रं यथा स परवर्णकीर्तिना ॥ गदायुधं च

नायमेवाविनाशः शक्नोति तन्मदराणां भीमसैन्येनोद्योतायैः प्रहारास्योयनं ॥ २॥ ॥

सभा
आप
४३

42

३॥५॥ नितकाशिनः जगद्व्याजिनः ॥१॥५॥ सोमिकेयो के शाखाने प्रवर्षणि संवदे ३॥५॥

भीमसेन भगवत्त्रयैवेनाभिप्रचोदितः ॥ अपां इवाये निहसादौ शिरसमवाहजन् ॥ १ ॥ मैवमि
त्यत्र वीत्कस्यः शर्मपत्नस्य तद्वचः ॥ यत्रासमसेनाचनत्त्र भगवत्सपत्नान् ॥ २ ॥ दौणो मृदे
हवृद्धितं वीक्ष्य पायात्मनस्तदा ॥ दौणो देवाय नो दीनो पायाश्चामो न्यकारिनाः ॥ ३ ॥ मणिं
शाममादय देवाण प्रजानां हारयान् ॥ पांश्वाः प्रददुर्हे ह्यो देवैर्ये नितकाशिनः ॥ ४ ॥ एतदेदशम
पर्वसोऽश्विकं समुदाहृतं ॥ अष्टादशमस्तत्र पायाः पर्वप्रक्रमस्तमना ॥ ५ ॥ यो कानाकपित्त
न्यत्र शान्तान्यष्टो प्रसास्यथा ॥ शोकः कस्य हि ॥ यो जगत्त्रिभुवनं सारिना ॥ ६ ॥ सोमिकेयो क
संवदे पर्वणश्च नमते जसा ॥ अतः कहेति दत्तः ॥ ७ ॥ यत्र प्रोक्तमिह नमः
प्रजाचक्षुर्नराधिप ॥ कस्त्योऽपीति च सा पायाः ॥ ८ ॥ नमते नो हवृद्धिर्धृतय
स्त्वावभंजत ॥ तथा शोकमिह ॥ तमसा एव मया सुखं मेमा ॥ ९ ॥ हं जयाहेतुमिमां च
दृष्टीने ॥ १० ॥ विडरेण च यत्रासमसेनाचनत्त्र ॥ ११ ॥ यत्रासमसेनाचनत्त्र ॥ १२ ॥ यत्रासमसेनाचनत्त्र
संतः परस्परगमने शोकं नैव प्रकीर्तितं ॥ १३ ॥ यत्रासमसेनाचनत्त्र ॥ १४ ॥ यत्रासमसेनाचनत्त्र
पावेशः प्रमोहश्च गंधारी पुतरासुयो ॥ १५ ॥ यत्रासमसेनाचनत्त्र ॥ १६ ॥ यत्रासमसेनाचनत्त्र
आह्वनपित्तं चैव ददृशुर्निहनात्रो ॥ १७ ॥ यत्रासमसेनाचनत्त्र ॥ १८ ॥ यत्रासमसेनाचनत्त्र
कोऽयमिह हतेन कोऽयमिह हतेन ॥ १९ ॥

आपो धनं प्रदद्यात् ॥ १॥२॥ चरित्रः चरित्रः ॥ ३॥ ४॥ ५॥ ६॥ ७॥ ८॥ ९॥ १०॥ ११॥ १२॥ १३॥ १४॥ १५॥ १६॥ १७॥ १८॥ १९॥

आ.प
४४

यथोक्तं देवयन्त्राणां मन्त्रयाम्भुने ॥ भूयस्ते वनदमोः माण्डमोः निरुपिणः ॥ १ ॥ कालहेतुप्रदर्शिनः
कालोडभिर्लक्षितः वैरयोगादिभ्यः ॥ तत्प्रदर्शिनः देशकालाद्यपेक्षया चर्तितव्यमित्यर्थः ॥ सर्वज्ञः ॥
वर्ण्यकार्यविभागज्ञः ॥ २ ॥ प्रकृतिस्वभावाविकीर्णवर्णः ॥ सर्वधिकारिकामोक्षयमोः सम्यग्दर्शिताः
तत्राधिकारिष्वर्थदानयमोश्चकीर्तिताः ॥ ३ ॥ व्यवहारः प्राचारः ॥ यमोश्चोयः यमोश्चोयोर्हितः स

आण्डमोश्चतत्रैवकालहेतुप्रदर्शिनः ॥ आण्डाण्डमः सम्यक् सर्वज्ञसमवायमानः ॥ मोक्ष
यमोश्चकथितविचित्रावज्ञविस्तरः ॥ द्वादशपर्वेतिर्दिष्टमेतत्प्राज्ञजनप्रियं ॥ ४ ॥ यत्रयर्पेतिवि
ज्ञेयमथायानां प्रातःत्रयं ॥ त्रिंशच्चैवतथायाया नवचैवतपोयता ॥ ५ ॥ चतुर्दशसहस्राणि त
द्यासप्तशतानि च ॥ समस्योक्तमन्त्रेण चैव चैव शान्तिसंख्यया ॥ ६ ॥ अत्रैव विज्ञेयमनशा
सनमन्त्रमं ॥ यत्र प्रकृतिसामान्यः ॥ अत्रायमिति विज्ञेयः ॥ ७ ॥ अत्रायमन्त्रोत्थोपज्ञानकुरुज्ञो
पुष्टिद्विः ॥ व्यवहारोत्थवर्णः ॥ अत्रायमन्त्रोत्थः प्रकीर्तितः ॥ विज्ञेयमन्त्रोत्थानां फलयोगाः प्र
कीर्तिताः ॥ ८ ॥ तत्रायान्त्रविशेषाणां फलानां च पुनर्विधिः ॥ अत्रायमन्त्रोत्थः अत्रायमन्त्रोत्थः
गतिः ॥ ९ ॥ महाभाग्यं गवां चैव ज्ञातवान्नातयैव च ॥ १० ॥ इहैवैव यमोश्चोयः देशकालाद्यपेक्ष
ते ॥ ११ ॥ एतत्सर्वज्ञज्ञानमन्त्रमन्त्रोत्थः ॥ अत्रायमन्त्रोत्थः अत्रायमन्त्रोत्थः ॥ १२ ॥

तत्प्रदर्शिता प्रत्यक्षयथाशक्तीमासत्प्रदर्शिताः परात्प्राज्ञाः ॥ १३ ॥ महाभाग्यं गवां चैव ज्ञातवान्नातयैव च ॥ १४ ॥
यासेनापिमहाफलप्रदं तद्देशकालोत्थं तन्निर्णयः ॥ १५ ॥ अत्रायमन्त्रोत्थः अत्रायमन्त्रोत्थः ॥ १६ ॥
गीर्णोयसमोभवत् ॥ इति प्रदर्शनाय नमो ॥ १७ ॥

44

[illegible]

नारायणस्य सवितातो न सेदिम मया नृपः ॥ ३३ ॥ **यद्येते नृणां सुदृष्टिर्न** ॥ कायं स न
पुनरुपायं शिवा नित्यं न सृजति ॥ **यद्येते नृणां सुदृष्टिर्न** ॥ कायं स न
मेयोपि नृर्नृजित ॥ तस्य इदं दत्तं च यत्नं नृणां नृपः ॥ **यद्येते नृणां सुदृष्टिर्न** ॥ कायं स न

एतन्न योदशोपनयनं निगुणं नृपः ॥ **यद्येते नृणां सुदृष्टिर्न** ॥ कायं स न
नानसहस्राणि प्रोक्तान्यपि नृपः ॥ **यद्येते नृणां सुदृष्टिर्न** ॥ कायं स न
मरुत्तौ यथा यथा न मनसि ॥ **यद्येते नृणां सुदृष्टिर्न** ॥ कायं स न
एवं कस्यासौ वने पुनः ॥ **यद्येते नृणां सुदृष्टिर्न** ॥ कायं स न
निरात पुत्रे रम्यो ॥ **यद्येते नृणां सुदृष्टिर्न** ॥ कायं स न
येचात्र दर्शिते ॥ **यद्येते नृणां सुदृष्टिर्न** ॥ कायं स न
नृपः ॥ **यद्येते नृणां सुदृष्टिर्न** ॥ कायं स न
एतानि च ॥ **यद्येते नृणां सुदृष्टिर्न** ॥ कायं स न
दृष्टव्यं ॥ **यद्येते नृणां सुदृष्टिर्न** ॥ कायं स न
यदृष्टव्यं स्थितं साधो प्रथाया नमो नृपः ॥ **यद्येते नृणां सुदृष्टिर्न** ॥ कायं स न

यदने ॥ १४ ॥ **यद्येते नृणां सुदृष्टिर्न** ॥ कायं स न
मपि सृजते ॥ **यद्येते नृणां सुदृष्टिर्न** ॥ कायं स न
स्य पूर्वै रणमधि ॥ **यद्येते नृणां सुदृष्टिर्न** ॥ कायं स न
ययो ॥ ३० ॥

45

[illegible]

नाशाय मोक्षः स्वार्थविवर्गनिवृत्तिः ॥ निर्वर्तमानं ॥
मिति भावः ॥ निर्देशो यस्य स्यादस्यैवात्र नान्यथा ॥
सात्वन्मलीति बोधितः ॥ १२ ॥

150

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

लोकसंविद्यस्यः ॥ अथात्माधिभूताधिदेवानां सप्तविधयोरचनाः ॥ १ ॥ विषये देशे श्रुते
रित्यर्थः ॥ पुराणां अष्टादशभिर्देवाणां चित्तवर्तिताः ॥ नराशुजंभजस्वोदजोद्विजाः ॥ २ ॥ क्रिया
लौकिको वैदिकश्च नासां गणः ॥ उत्कृष्टं लक्ष्यं नानिश्चयं क्रियाः दानधानादयः ॥ ३ ॥

इतिहासोन्नमादस्याज्ञायते कतिपयः ॥ येषामप्यवभूतेभ्यो लोकसंविद्ययस्य ॥ १ ॥
अस्यास्यानस्य विषये प्रमाणं ते हि ज्ञाः ॥ अत्र विज्ञाप्य विषये प्रमाणं च तत्र विधाः ॥ २ ॥
ज्ञियागुणानां सर्वेषामिदमास्यानमाश्रयः ॥ इतिहासां समस्तानां विज्ञाप्य मनः क्रियाः ॥ ३ ॥
अनाश्रित्यैतदास्याने कथाभूतिविद्यते ॥ अत्र मनयाश्रित्यैतदाश्रयतथा ॥ ४ ॥
इदं कविबैः सर्वैरास्यानस्य ज्ञायते ॥ अत्रापि अभिहिते विज्ञाप्य नवे प्रकाशः ॥ ५ ॥
काव्यस्य कवयो न समर्था विज्ञायते ॥ साधारित्यं तु इत्यस्य प्रमाणं तदाश्रयः ॥ ६ ॥
मतिर्भवत्तवः सततो ज्ञितानां भवत्तव कथं वदं लोकगतं सच ॥ अथ विद्यया निपुणो
रपि सेव्यमानो नैवात्यभावमुपयोजितं च विचार्यते ॥ ७ ॥

[illegible]

तिलेय आख्यानं तरेय सत्त्व विहसिंषा पु० यो यदंतां तयो रभ्यजहि तत्र प्रदर्शनाये ॥२॥ दश
 श्लोक सहस्राणीति ॥ हसिंषो भविष्यति यथा ॥ १॥ तिलेय ॥ सत्त्व कृत्स्न हसिंषो भ
 विष्यति यथा ॥ सत्त्व कृत्स्न हसिंषो भविष्यति यथा ॥ १॥ तिलेय ॥ सत्त्व कृत्स्न हसिंषो भ
 विष्यति यथा ॥ सत्त्व कृत्स्न हसिंषो भविष्यति यथा ॥ १॥ तिलेय ॥ सत्त्व कृत्स्न हसिंषो भ

अष्टादशौ च मेतानि पर्वण्येनात्मा प्रोक्तः ॥ तिलेय ॥ सत्त्व कृत्स्न हसिंषो भविष्यति यथा ॥ १॥
 दश श्लोक सहस्राणि विष्णुना शोक प्रोक्तानि च ॥ तिलेय ॥ सत्त्व कृत्स्न हसिंषो भविष्यति यथा ॥ १॥
 एतन्मन्त्रं समाख्याते भारते पर्वण्येनात्मा प्रोक्तः ॥ तिलेय ॥ सत्त्व कृत्स्न हसिंषो भविष्यति यथा ॥ १॥
 तन्मन्त्रं द्वादशमसं समाख्याते भारते पर्वण्येनात्मा प्रोक्तः ॥ तिलेय ॥ सत्त्व कृत्स्न हसिंषो भविष्यति यथा ॥ १॥
 न चाख्यानमिदं विद्यां नैव समाहितं च ॥ तिलेय ॥ सत्त्व कृत्स्न हसिंषो भविष्यति यथा ॥ १॥
 तत्कामशास्त्रमिदं योक्तुं चासेनं मितं प्रदिश ॥ तिलेय ॥ सत्त्व कृत्स्न हसिंषो भविष्यति यथा ॥ १॥

पुंस्त्वोक्तित्वमिदं सत्त्व कृत्स्न हसिंषो भविष्यति यथा ॥ तिलेय ॥ सत्त्व कृत्स्न हसिंषो भविष्यति यथा ॥ १॥
 तिलेय ॥ सत्त्व कृत्स्न हसिंषो भविष्यति यथा ॥ १॥ तिलेय ॥ सत्त्व कृत्स्न हसिंषो भविष्यति यथा ॥ १॥
 किंचिद्वनसहस्रं च तस्य ते यं ॥ तेन ततो ऽप्यहं शतं भूयः सत्त्वोक्तं न चान्यथि ॥ अनक्रम लिङ्ग
 यायसि मादौ भूयः शास्त्रात् अथाहं शताधिकं लक्षं परिश्रुते यं ॥ अष्टादश सहस्राणीत्या
 दयो विगीतशालाश्च संख्या प्रतिश्रुत्या द्यौः साणीया ॥ २॥ शुश्रूषया योऽभिचर्या ॥ २॥ यो
 निशिक्षा कलादीनि उपनिषदो रदस्य विद्याः तत्सहितान् ॥ संगोपयिष्यतः ॥ विचर्याः साधनः

मभा
आप
४८

पानं प्रस्थान
पर्वणि धुगतिः
सर्गं ते हं
मो शतमान
योः धुगतिः
मुपहवाहते

47

आख्यानमिति॥ इदं आख्यानं पर्वसंश्रुतेण कृतेन सखाचमार्गं सखिग्रामं भवतीति शेषः॥ दिव्यायं इति
पादे हे शखिग्रामं यथा यथा दानयेनौ यस्मिन्नरदिग्रामं॥ अमेतद्ग्रामं संलेपविस्तराभ्यां कृतेन प
र्वसंश्रुतेण शतमानं सखाचमार्गं सखिग्रामं भवतीति शेषः॥ दिव्यायं इति
नच पर्वसंश्रुतः सरस्वतिप्रोक्तपात्रादिनच दारिद्र्यं च यथा यथा विनियोगिभासया क्रियतेः॥ आदिग्रामं
सखायुतं॥ चनचयं॥ चैरादयः॥ योगयुक्तं॥ श्रीमद्ग्रामं॥ चकर्मकं॥ नथाशले
म॥ श्रीमद्ग्रामं॥ म॥ श्रीशं॥ शोविभ॥ दानयमं॥ हयग्रा॥ श्रीमद्ग्रामं॥ के॥ के॥ मो
शालग्रामयोर्गतिं के॥ चैरादयः॥ म॥ दानयमं॥ हयग्रा॥ श्रीमद्ग्रामं॥ के॥ के॥ मो
मयेपि॥ श्रीमद्ग्रामं॥ चैरादयः॥ म॥ दानयमं॥ हयग्रा॥ श्रीमद्ग्रामं॥ के॥ के॥ मो
आख्यानं तदिदमननमं मरुत्तं चित्तेयं मरुत्तं दित्तं पर्वसंश्रुतेण॥ अत्रादौ भवति नृणां सखा
चमार्गं विस्तीर्णं लवणजलं सदेन॥ म॥ इति श्रीमद्ग्रामं॥ चैरादयः॥ म॥ इति श्रीमद्ग्रामं॥
गं॥ चैरादयः॥ म॥ इति श्रीमद्ग्रामं॥ चैरादयः॥ म॥ इति श्रीमद्ग्रामं॥ चैरादयः॥ म॥ इति श्रीमद्ग्रामं॥
वैतालपर्वसंश्रुतः॥ आदौ सर्वद्वयोः॥ चकर्मकं॥ नथाशले॥ श्रीमद्ग्रामं॥ के॥ के॥ मो
खानितनः प्रोक्तं चैरादयः॥ म॥ इति श्रीमद्ग्रामं॥ चैरादयः॥ म॥ इति श्रीमद्ग्रामं॥ चैरादयः॥ म॥ इति श्रीमद्ग्रामं॥
यावैरादयः॥ म॥ इति श्रीमद्ग्रामं॥ चैरादयः॥ म॥ इति श्रीमद्ग्रामं॥ चैरादयः॥ म॥ इति श्रीमद्ग्रामं॥
वासे॥ इति श्रीमद्ग्रामं॥ चैरादयः॥ म॥ इति श्रीमद्ग्रामं॥ चैरादयः॥ म॥ इति श्रीमद्ग्रामं॥
सर्ववैरादयः॥ म॥ इति श्रीमद्ग्रामं॥ चैरादयः॥ म॥ इति श्रीमद्ग्रामं॥ चैरादयः॥ म॥ इति श्रीमद्ग्रामं॥
नमेदपर्वचरितं वैरादयः॥ म॥ इति श्रीमद्ग्रामं॥ चैरादयः॥ म॥ इति श्रीमद्ग्रामं॥

[illegible][illegible]

गदित एव पितृ तत्सहायादिनो आरुपयामन् प्रहोति ॥ निने चोदो मीनि ॥ वा ॥ न्यमजमखं प्रमे-
यने ॥ योर्मनामत ॥ पापोः तीत्योः ॥ अशमः ॥ तस्यामं अशमे ॥ पापोः तीत्योः ॥ योर्मनामत ॥
हरेः ॥ तत्सहायादिनो आरुपयामन् प्रहोति ॥ निने चोदो मीनि ॥ वा ॥ न्यमजमखं प्रमे-

म. मा.
शा. य.
५.

49

पीवानेष्टुं॥ १५०॥ अथोक्तद्विरसंपीतवैतमित्यर्थः॥ इति नीलिका॥ १५१॥ अथ परोपोहनिप्रतिवेधः॥ १५२॥
 तस्य पाथायः पीवानमयश्च उवाच चैनं वसो यमस्यो केन हन्ति कल्पयसि पीवानसि दृढमिति॥
 स उवाचायं प्रत्यवाच मोमेत्यथा हन्ति कल्पयामीति तस्य पाथायः प्रत्यवाच॥ १५३॥ अथ निवेद्य
 मेत्यनोपयोक्तव्यमिति स तथैव नृने मेत्यं चोत्तोपाथायश्च त्वेदं यत्॥ १५४॥ स तस्मादपाथा
 यः सर्वमेव मेत्यमगरस्ततस्तथैव नृक्तः॥ १५५॥ अनारवासाः अहनि रतिना निशमस्ये मरुक्त
 मागम्यगरोरशतः स्थितानमश्नके॥ १५६॥ तस्य पाथायस्तस्य पिपीकनमेव दृष्ट्वा वाच॥ वसोप
 मस्यो सर्वमशेषतस्ते मेत्यं गरस्तमि॥ केनेदानीं हन्ति कल्पयामीति॥ १५७॥ अथ वसक्त उवाचाय प्र
 त्यवाच॥ भगवन्ते निवेद्य सर्वमप्यं च यामितेन हन्ति कल्पयामीति॥ तस्य पाथायः प्रत्यवाच॥ १५८॥
 नैषान्पाथायस्तदहनि रगे सामपि मेत्योपनीचिनां सत्यप्येधं कथं विदुः केनेदानीं लोका मोने
 ॥ १५९॥ स तथैव नृक्तगाग्रास्ततश्चिमाच पुनरुवाचायारहसाय पथाय प्रत्याशतः स्थितान॥
 मश्नके॥ १६०॥ तस्य पाथायस्तस्यापि पीवानमेव दृष्ट्वा पुनरुवाच॥ वसोपमस्य अहने सर्वमेत्यं
 हूमितं चान्यसुरसि॥ पीवानसि पशुदेन हन्ति कल्पयामीति॥ १६१॥ अथ वसक्त तस्य पाथाय
 प्रत्यवाच॥ मोएतासांगवायय सा हन्ति कल्पयामीति॥ १६२॥ अथोपाथायै नैमत्रायाय य
 पयोक्तमवतो मया नाप्यवसायामिति॥ १६३॥ स तथैव निप्रतिपाद्यमानरतिमा पुनरुवाचायार
 स्तेत्यगरोरशतः स्थितानमश्नके॥ १६४॥ तस्य पाथायः पीवानमेव दृष्ट्वा वाच वसोपमस्यो मे
 त्यनाश्रसिन चान्यसुरसि॥ एतेन पिपीकपीवानसि पशुकेनेदानीं हन्ति कल्पयामीति॥ १६५॥
 स एव वसक्त उवाचाय प्रत्यवाच मोः केनेपि वासि हन्ति कल्पयामीति॥ १६६॥ अथ वसक्त उवाचाय
 तस्य पाथायः प्रत्यवाच एतेन देन के पशुगमाच नृक्तः॥ १६७॥ अथ वसक्त उवाचाय प्रत्यवाच
 चरसि मत्तयसि॥ १६८॥ ॥ १६९॥ ॥ १७०॥ ॥ १७१॥ ॥ १७२॥ ॥ १७३॥ ॥ १७४॥ ॥ १७५॥ ॥ १७६॥ ॥ १७७॥ ॥ १७८॥ ॥ १७९॥ ॥ १८०॥

मंथा
मांय
५१

50

धर्मेणविशद्वत्तादिनात्रसविशेषंशर्वानतयर्मेण॥ मूलसदिनादेवताविशेषं॥
 वान्तरूपलोपप्रसंगान्॥ अतएवाकाशाश्रुतिः॥ सर्वाणिहवाइमानिभूतान्पाकाशा
 देवसमन्वयेते॥ इत्यनन्यथासिद्धमूलोपादाननप्रकाशनसामर्थ्यरूपाणिगतत्रसपर
 त्तयानीनायाकाशास्त्रिंशदित्यत्रदृश्यतेचउभाउन्नमितिसेत्रेवितन्यातेधिपस्या
 शिनोरेतयोमितेधियोयोनः प्रचोदयादित्यनेनतत्पात्रसंज्ञिगेसएवेयेतिसेत्रेजमरोन
 इतिभर्तृतेहेतुतेत्रसंज्ञिगे॥ तमरोमर्जाएविसंज्ञितर्करोनहेताएवितिपास्त्रोयनिर्वच
 नात्॥ तचेतान्यसतिवायकेसंकाचधितंशकानि॥ शसद्विंशत्यायेनान्विशिष्टोपसंज्ञि
 तत्रसोपदेशार्थतोपपत्तेः॥ अत्रहीरेणमदतरेनप्रतिपामेवविजानीदित्युक्तेदेवतात्त
 तएववेद्यतापनौयद्यासदृष्टंश्रुतेब्रह्मतदभिप्रायेणमपदेशोलदेवतात्तभिप्राये
 एतिस्थितं॥ अश्विनाविनिहितंतदासुपलोक्यसादृशितयोरन्यः पिण्डलंस्वादुजीविम
 तमनश्चन्नयो॥ अभिषेकप्रतिपत्तिरितिगोविंदस्यन्यात्तत्प्रकारेणउपायुपपद्येदभूत
 सतचेतन्यभेददिश्विप्रायेणोक्तिनात्रमणोपाधिकंनयस्यार्णवस्यप्रतिपाद्यतेनज्ञान
 एपरमप्ररूपार्थतात्॥ जलः प्राप्तिस्तुप्राग्मेवानुलोचनंनदिरिमंत्रेः शिनोश्चतःप्र
 दत्तदशनाद्वानरफलं॥ आद्याधिकानमहदेवतामन्त्रैर्मिच्यमानैर्नहवनार्थमिषक्त
 मन्त्राभिषेकांशुलोमीतिपरमेश्वरभिषेकश्चतेदेवमिषक्तमहदेव॥ ५०॥

५२

५५॥ यत्कं पात्राणि यत्कं तुल्यं वाणिज्यमिति युक्तं पितृभिरुक्तं नृपचातकरोवेति भावः ॥ तीर्था-
 विष्णुकैः पात्रकृतैः उदरैः शिवालयैः न्यायकैः ॥ ५५॥ ५६॥ ५७॥ ५८॥ ५९॥ ६०॥ ६१॥ ६२॥ ६३॥ ६४॥ ६५॥ ६६॥ ६७॥ ६८॥ ६९॥ ७०॥ ७१॥ ७२॥ ७३॥ ७४॥ ७५॥ ७६॥ ७७॥ ७८॥ ७९॥ ८०॥ ८१॥ ८२॥ ८३॥ ८४॥ ८५॥ ८६॥ ८७॥ ८८॥ ८९॥ ९०॥ ९१॥ ९२॥ ९३॥ ९४॥ ९५॥ ९६॥ ९७॥ ९८॥ ९९॥ १००॥

तथा प्रतिपिद्ये मे द्येना प्रातिनव्यामजतिपुत्रो न विवर्ति ॥ ५५॥ ५६॥ ५७॥ ५८॥ ५९॥ ६०॥ ६१॥ ६२॥ ६३॥ ६४॥ ६५॥ ६६॥ ६७॥ ६८॥ ६९॥ ७०॥ ७१॥ ७२॥ ७३॥ ७४॥ ७५॥ ७६॥ ७७॥ ७८॥ ७९॥ ८०॥ ८१॥ ८२॥ ८३॥ ८४॥ ८५॥ ८६॥ ८७॥ ८८॥ ८९॥ ९०॥ ९१॥ ९२॥ ९३॥ ९४॥ ९५॥ ९६॥ ९७॥ ९८॥ ९९॥ १००॥

निम्नस्तन्मं देवास्तं कर्मणि विनियोगस्य दर्शनात् प्रत्यक्षस्य हस्तिगौरयेव नोपपन्नो लिङ्गमात्र-
 कर्मणः तत्र विनियोगस्य च कल्पनाया अनुपात्तः ॥ किंच ॥ समावेष्ट्य रूपेण विवयारूपवानभवेत्
 विषयस्य तद्वेषेण समावेष्ट्य न रूपवदिति न्यायेन यथा श्रोतव्यं तन्मते गयमेताभीषाणादिना
 रत्नविशिष्टते ॥ तन्मते भर्माणाभिगम्यतादिना भवेत् गोविशेषशकः ॥ तन्मते रूपलोपः ॥ प्रसंगान्तर-

तन्मते रूपलोपः

[illegible]

हिरण्यमयो शाकुनी सांपरायो नासनाहं सन सोवेनयेनो ॥ अहं वरुणो नराणां विवेसासि विषयेना
वसिते विवस्वतः ॥ अहं संपादितं वस्वतः सन सोवेनयेनो ॥ अहं वरुणो नराणां विवेसासि विषयेना
वनमेतमायया वसितं माया ॥ अहं वरुणो नराणां विवेसासि विषयेना

[illegible]

[illegible]

प्रपद्ये गोपुत्रेण निजभावात् निराशं प्रपद्ये ॥
दिव्योत्पत्तौ निजभावात् निराशं प्रपद्ये ॥

दिबो वृत्तिन इषा रूढ चैतन्य रयेण शोभमानो स पतिः ॥ चित्तः परीरुष सा रूढो ॥ अधिति पंतो भव
नानि विद्या ॥ सत्त्वगत विद्वेष शत्रुता सर्वाणि भवतानि विद्विष्यते तदेतन्मते येन स्वमपश्यतीति श्रु
तेः ॥ विद्या विद्या नि सुषो सत्त्वमिति सुषोऽद्रेष्टः तिरजैः तजः सृजिता परमाणा वो वारतः प्रधानस्य
स्याभिमतं गणत्रयं वात इहिनो ॥ एषा तदनपेक्षा विन्यर्थः ॥ बहूः स्वाश्रया येति ॥ तदात्मानं स्वयम्
कुरुतेति स्वस्यैव बहू भवतां शसनं करणं च वाणात् विमानो विमानं मानं प्रमाणासायनं एतत्तत्त्वात्
ह्येनामपि हितं यद्वासीदिति सत्त्वमप्यतच्छेत्वात् ॥ मानासीदस्मानं न विमानते ॥ चित्तं स यतो वाचो
निवर्तते अग्राध्यमनसा स है निवाचनसातीतत्वादे मानं ते ॥ २ ॥

三

59

एवमचक्रस्थसिद्धिरिकान्तकैकान्तकैकाहोरात्रनिर्वर्तप्रदतिगात्रमैः सद्यधिकशतत्रयसमितैः सावना
 स्थसंवत्सरचक्रं जगदायुः क्षणमायुक्तं द्वायुः । इतानीप्रदतिगात्रमैः सद्यधिकशतत्रयसमितैः सावना
 त्रयोत्तरांशसंवत्सरचक्रं कर्माण्यणिनी प्रदष्टकंचक्रमिति तत्रैकस्मिन्प्रकोपेताः सट्टालाकोऽष्टांगता
 शतद्वयदृष्टांशानामिष्टकंचक्रं भवति । तत्रसंवत्सरोत्तरः मेघाद्यादृष्टांशयोः । माः सट्टालाकोनाभयः त
 चक्रं सनस्थकर्मफलस्थपारणप्रयतेस्मिन्निति तथा । प्रवहेतः पश्चिन्निर्गतेनाः कालाभिमानिनः अथिवि
 सक्ताः सवहिताश्चेति छंदसिवावहितक्रियणाप्यपसर्गांगसंवत्सराणाम् । तत्रश्चिनोमामांमंचतः मोच
 यतः आसाचक्रादिनिर्णयः । किंभूतंमांनिषीदनेनकविः चिनविषादप्रामंचतः नमभावः चारसः जनः
 कालोचितकर्मकरणाः कालाभिमानिनोदेवताः चोः । संचक्रं पनमानायप्रेक्ष्यमय्याक्षिपीतेक
 वेतीतिभावः एवंचक्रमणविचिदियोन्यादनद्वयविद्यादेतत्सक्तसंचक्रं चिदं सप्तान्तलानिति प्रमत्तः । उपा
 सातेति । अन्त्यकंचक्रोपाक्षिमादः चिन्नेकाग्रायः प्रविष्टोऽन्यत्र । चिन्नविचनउपन्नविषादि । नस्यम
 एकंचक्रंचनेनेदृष्टांशानामिष्टकालादृष्टः । चिन्नप्रविष्टो विषक्तासावश्चिनो हि
 मुंचतोमांनिषीदने । अश्चिताविउमश्चनेचनमः । चिन्नोदासपत्नी हिनातिरिमश्चिनो
 यंभावः सवोभावइति कायः अश्चिनो । सत्त्वं प्रयंचात्मकावितः । अदेक । गामुदात्रंनौलहेहिमदः ।
 चिनोर्लयकारणतत्प्रदर्शनंनदृष्टयति । अश्चिनोउडसामतत्तलक्षितानिकर्माणिअपनेतस्यलभ्यतेपदे
 कर्मस्थिकेभोगयनातातांतामपत्नीसदासलगितिर्षदः । अश्चिनोऽपत्नीसदासलगितिर्षदः । अश्चिनोऽपत्नीसदासलगितिर्षदः ।
 यत्रविषयापानेभनेगंयतहितंकरुतः अश्चिनमेरसवोत्तरंयोनोप्राप्तोइतिभावः । एवमप्राप्तनालवेच
 नैकाग्रस्थप्रत्यकतायापनायचक्राणएवतावदेवप्रसक्तिर्दृष्टयति । चिन्नेति । अश्चिनोस्वरूपेणावसेवसे
 नौवलस्यगिरिसायनसपत्नैरुद्धायेचनसलियकृतिवागः । चिन्नोऽपत्नीसदासलगितिर्षदः । अश्चिनोऽपत्नीसदासलगितिर्षदः ।
 रेतोचारयेतौविषयमभिष्टतहहिमस्य । अश्चिनोऽपत्नीसदासलगितिर्षदः । अश्चिनोऽपत्नीसदासलगितिर्षदः ।
 तपराकाचणमेवप्रमो । अश्चिनोऽपत्नीसदासलगितिर्षदः । अश्चिनोऽपत्नीसदासलगितिर्षदः ।
 रिशहृणपिगिरितिहवैहिषनेयाप्यतः चिन्नोऽपत्नीसदासलगितिर्षदः । अश्चिनोऽपत्नीसदासलगितिर्षदः ।

एवमुक्त्वा तस्मिन्महासनावपादुमेववदति निर
र्थिने ॥ १ ॥

कासेकनेकर्मपिमस्यपापस्याह॥यसिद्धेति॥येनोःधिसनफलदेभोगावाः॥हो॥अत्रपापसि
 द्धिश्रुताप्रसादात्॥एकंनन्तंसेदन्तस्यवतेनिर्वनयेतिनेवन्तंमोगाकर्मभन॥नानामावाःए
 यकस्यापिनिहिताःक्रियाःसात्यकर्मभताःएकदोहनाःएकमवधितिदियास्यदेहनेउपतरति॥
 सुमन्मासेयेपोते॥एकनिर्विकर्तकैरतिकर्मभित्तुदइतिचिद्विद्वत्॥विचिद्विद्वन्तिपत्तेनेसा
 दिष्टने॥नयाचोक्तंयतेनेनार्थिष्टने॥नयाचोक्तंयतेनेनार्थिष्टने॥विचिद्विद्वन्तिपत्तेनेसा
 मासेयन्मावाःनसिद्धेपुरुषविचिद्विष्टामाचमासेयन्मावाःनसिद्धेपुरुषविचिद्विष्टामाचमासेयन्मावाः
 है॥प्रथितोमोष्यानीयोइह॥प्रथितोमोष्यानीयोइह॥प्रथितोमोष्यानीयोइह॥प्रथितोमोष्यानीयोइह॥
 श्रीभविष्यति॥करीदशेचन्तंयतेनेनार्थिष्टने॥सदन्तंयतेनेनार्थिष्टने॥सदन्तंयतेनेनार्थिष्टने॥सदन्तंयतेनेनार्थिष्टने॥

यसिष्टमावसिष्टताप्रथेनएकंनन्तंसेदन्तस्यवतेनेइहति॥नानामोष्यानिहिताएकदोहनास्या
 वधिनोइहतेथमेमय्या॥५॥इहतेनानामोष्यानिहिताएकदोहनास्यावधिनोइहतेथमेमय्या॥
 रावलेमिचकेपयिवनेनेनार्थिष्टने॥सदन्तंयतेनेनार्थिष्टने॥सदन्तंयतेनेनार्थिष्टने॥सदन्तंयतेनेनार्थिष्टने॥

मित्यर्थः॥एतन्कालचकंसर्वान्तेनमय्या॥लितोलीमाह॥एकमिति॥चकस्यग्रान्तरमथमनाशच
 लपानिनामिप्रथिनेमयाःनेषासुमेदकावनिर्दिष्टमिष्टमयाःएवंसन्निधकातामिसेचन्तंसासमप्रा
 ताप्रथः॥विप्रतिप्रथमःनेवार्थः॥हानिप्रथममिष्टमयाःनानामिष्टमयाःनानामिष्टमयाःनानामिष्टमयाः
 बुद्धदशमासमेताः॥इदंप्रथममिष्टमयाःनेवार्थः॥हानिप्रथममिष्टमयाःनानामिष्टमयाःनानामिष्टमयाः
 तथातोनेमिष्टमयाःनेवार्थः॥हानिप्रथममिष्टमयाःनानामिष्टमयाःनानामिष्टमयाःनानामिष्टमयाः
 प्रवर्तनीतमित्यर्थः॥समनक्तिष्टमयाःनेवार्थः॥हानिप्रथममिष्टमयाःनानामिष्टमयाःनानामिष्टमयाः

केचर्षणी ५२

सधिसनदिनिभावः॥५॥

म भा
आ प
५४

उक्तं चिंतयन् यथा मन्त्राणां संप्रदानं प्रवर्तते नान्यत्कृतं येन तोलीयाद् ॥ ताविति ॥ नौ प्रसिद्धौ नास
न्नायश्चि नौ वायव्यं महेन्द्रजयोः हेतुना यथा प्रवृत्तं प्रचुरस्य ॥ यो म प्रचुर संवरः ॥ प्राकाशो प्रकाशने प्रयत्नमि
त्यनयोः तयोः तस्य सत्तत्त्वान्तरातिप्रकृत्यं जातं विभूयः प्रविपुष्यारयथः नदपिमहेन्द्रमनस्यते ॥ नौ
नासत्यो अस्तौ नित्यमस्तौ सनाह यो सनस्य कर्मफलस्यो पुष्टं हको ॥ न हि सन्नित्त्वा नीदीर्घः ॥ अने विना देवाः
वागाद्यभिमानिनोः आदयः तत्त्वपदेने वागादि विषयाणां लुप्तता दीर्घप्रपदे प्राप्तेन सते सवृत्तेन सम
धी भवेति ॥ एतेति ॥ लोदस्यो यमयः को यो वायाक्तः प्रागात्तात्पुदस्य ॥ एतत्त्वान्तरातिप्रकृत्यं जातं विभूयः प्रविपुष्यारयथः नदपिमहेन्द्रमनस्यते ॥ नौ
प्रवर्तते कर्मतेना कर्तुं देवेतनः संवातः प्रवर्तते न ॥ निभावेः तदेनानायाः ॥ नि ॥ एतेन च नानातरानि सेधात ॥ तन
मसीति ॥ नौ वेश्या रभेदप्रवृत्तान्तरातिप्रकृत्यं जातं विभूयः प्रविपुष्यारयथः नदपिमहेन्द्रमनस्यते ॥ नौ
स्वसिद्धं यथापि यथा नौ निगडपादानौ नानातरातिप्रकृत्यं जातं विभूयः प्रविपुष्यारयथः नदपिमहेन्द्रमनस्यते ॥ नौ

नौ नासत्यावधि नौ वायव्यं महेन्द्रजयोः हेतुना यथा प्रवृत्तं प्रचुरस्य ॥ यो म प्रचुर संवरः ॥ प्राकाशो प्रकाशने प्रयत्नमि
त्यनयोः तयोः तस्य सत्तत्त्वान्तरातिप्रकृत्यं जातं विभूयः प्रविपुष्यारयथः नदपिमहेन्द्रमनस्यते ॥ नौ
नासत्यो अस्तौ नित्यमस्तौ सनाह यो सनस्य कर्मफलस्यो पुष्टं हको ॥ न हि सन्नित्त्वा नीदीर्घः ॥ अने विना देवाः
वागाद्यभिमानिनोः आदयः तत्त्वपदेने वागादि विषयाणां लुप्तता दीर्घप्रपदे प्राप्तेन सते सवृत्तेन सम
धी भवेति ॥ एतेति ॥ लोदस्यो यमयः को यो वायाक्तः प्रागात्तात्पुदस्य ॥ एतत्त्वान्तरातिप्रकृत्यं जातं विभूयः प्रविपुष्यारयथः नदपिमहेन्द्रमनस्यते ॥ नौ
प्रवर्तते कर्मतेना कर्तुं देवेतनः संवातः प्रवर्तते न ॥ निभावेः तदेनानायाः ॥ नि ॥ एतेन च नानातरानि सेधात ॥ तन
मसीति ॥ नौ वेश्या रभेदप्रवृत्तान्तरातिप्रकृत्यं जातं विभूयः प्रविपुष्यारयथः नदपिमहेन्द्रमनस्यते ॥ नौ
स्वसिद्धं यथापि यथा नौ निगडपादानौ नानातरातिप्रकृत्यं जातं विभूयः प्रविपुष्यारयथः नदपिमहेन्द्रमनस्यते ॥ नौ

नौ नासत्यावधि नौ वायव्यं महेन्द्रजयोः हेतुना यथा प्रवृत्तं प्रचुरस्य ॥ यो म प्रचुर संवरः ॥ प्राकाशो प्रकाशने प्रयत्नमि
त्यनयोः तयोः तस्य सत्तत्त्वान्तरातिप्रकृत्यं जातं विभूयः प्रविपुष्यारयथः नदपिमहेन्द्रमनस्यते ॥ नौ
नासत्यो अस्तौ नित्यमस्तौ सनाह यो सनस्य कर्मफलस्यो पुष्टं हको ॥ न हि सन्नित्त्वा नीदीर्घः ॥ अने विना देवाः
वागाद्यभिमानिनोः आदयः तत्त्वपदेने वागादि विषयाणां लुप्तता दीर्घप्रपदे प्राप्तेन सते सवृत्तेन सम
धी भवेति ॥ एतेति ॥ लोदस्यो यमयः को यो वायाक्तः प्रागात्तात्पुदस्य ॥ एतत्त्वान्तरातिप्रकृत्यं जातं विभूयः प्रविपुष्यारयथः नदपिमहेन्द्रमनस्यते ॥ नौ
प्रवर्तते कर्मतेना कर्तुं देवेतनः संवातः प्रवर्तते न ॥ निभावेः तदेनानायाः ॥ नि ॥ एतेन च नानातरानि सेधात ॥ तन
मसीति ॥ नौ वेश्या रभेदप्रवृत्तान्तरातिप्रकृत्यं जातं विभूयः प्रविपुष्यारयथः नदपिमहेन्द्रमनस्यते ॥ नौ
स्वसिद्धं यथापि यथा नौ निगडपादानौ नानातरातिप्रकृत्यं जातं विभूयः प्रविपुष्यारयथः नदपिमहेन्द्रमनस्यते ॥ नौ

53

५४

[illegible][illegible][illegible]

सणं प्रदर्शितं ॥ ५ ॥

५३

सतथेयमक्रागुरुकुलेदीर्घकालं गुरुशुश्रूषणपरोक्षसत् ॥ मोहितनित्यं गुरुणाधिष्ठितो
 योमानः शीतोसलदृष्टाऽऽतसहः सर्वथाप्रतिकूलः ॥ १५ ॥ नमो महता कालेन गुरुः पारितोष
 जगामः तत्परितोषाच्चेयः ॥ सर्वतन्वावाचपतस्यापि परोक्षवेदस्य ॥ १६ ॥ स उपाध्यायेनान
 ज्ञातः समासन्नस्तस्याहुरुकुलवासादृशमश्रापयत ॥ तस्यापि स्वरदेवसत्सयः शिष्याव
 भूवः स शिष्यान्त्रकिंविद्वाचकमवाक्रियतामशुश्रूषावेतिह ॥ स्वाभिजोहिगुरुकुलवास
 ॐ स्थशिष्यान्परितोषेनयातयितेयेष ॥ १७ ॥ अथ कस्मिन्पितृलेवेदोसत्तनमेनयः पौष ॥
 अद्विद्यानुयेमवधितोपाध्यायेनकम् ॥ १८ ॥ सकदादिधाऽप्यकार्येणाभिप्रस्थितः गृहेऽन्नकं
 नासशिष्यनियोनयामास ॥ भोऽन्नकयन्तिचिदृशहरेपतिरीरतेतदित्याम्यहमपरिहीनेम
 वनाक्रियामागामिति ॥ सश्वं प्रतिदिपान्नकंवेदः प्रजासज्जगाम ॥ १९ ॥ यशोत्रकः सशुश्रूष
 रुनियोगमनतिप्रमानोगुरुकुलेवसतिस्म ॥ सतत्रैवसमानउपाध्यायस्तीभिः सहिताभिराह

षायेतेत्यादिनासः वेदः सामाहृतः मेखलाजितारिवृत्तचर्याश्चमलिंगं तत्कालान्तकत्वं प्राप्तिः ॥
 ६॥ नेयेषका मितवान् ॥ १० ॥ ॥ नियोज्यमाना संयुतिश्च ॥ ११ ॥ न विनिश्चितः ॥ १२ ॥ वसमानः वसन्
 उपाध्यायस्त्रीभिः ॥ १३ ॥ उपाध्यायाश्चमवामितो नित्यपामिः ॥ १४ ॥

म मा
या य
५६

५३॥ पिनदेपरिहिते पुण्यकं ब्रह्मोत्सवः भविता भविष्यति ॥ ५४ ॥ अथमः अथयनदिनमोयमः
तमपिरुदः प्रकृषस्तदयिष्टताईश्वरः पुरीषं धर्मफलं अस्तं अस्तं अत्रयभादिरूपकेण यमव-
त्तादतिष्ठति ह्यतिरिष्टप्रान्तिभ्युपवर्तीति प्रदर्शितं ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ समानः कार्ययशः स्थितोऽनविशते

तमपायायः प्रत्युवाच ॥ वसोतं कवई शोभां चोदयसि सर्वार्थमाहरामीति ॥ तद्रूपे मां प्रति
शोभायायिनी एव किमपाहरामीति एषापदवीति त्रयहरसीति ॥ ५७ ॥ सप्तमक्रउपाया
येनोपायायनीमप्युच्यते ॥ भगवत्प्रपायायेनास्मिन्मया तद्वैराग्यमिच्छामीत्येते गवर्थमुपा-
हरान्ताणो गंतमिति ॥ ५८ ॥ तदाज्ञापयतममनी किमप्युच्यते सर्वार्थमिति ॥ सैवमक्रउपाया
यनी उक्तं कप्रत्युवाच ॥ गच्छ योऽयं प्रतिरातः कं डलेति ॥ तदाज्ञापयतममनी किमप्युच्यते सर्वार्थमिति ॥ सैवमक्रउपाया
तर्थादनिपुण्यकं भविता ताभ्यामिच्छामि ॥ तदाज्ञापयतममनी किमप्युच्यते सर्वार्थमिति ॥ सैवमक्रउपाया
स्वपर्वदिकुर्वतश्च यो भविता न्यथाश्रोतुः कं नति ॥ ५९ ॥ तदाज्ञापयतममनी किमप्युच्यते सर्वार्थमिति ॥ सैवमक्रउपाया
थिगच्छ जयप्रदयममतिप्रतिप्रमाणतमपिरुदं च ॥ तदाज्ञापयतममनी किमप्युच्यते सर्वार्थमिति ॥ सैवमक्रउपाया
भाषतमो उक्तं कणतपुरीषमस्य अथमस्य मस्य ह्येति ॥ तदाज्ञापयतममनी किमप्युच्यते सर्वार्थमिति ॥ सैवमक्रउपाया
मयो मद्यखोनेकमाविचारकोपायायेनापिनेमहि ॥ तदाज्ञापयतममनी किमप्युच्यते सर्वार्थमिति ॥ सैवमक्रउपाया
तुक्ता तदा तदस्य मस्य मस्य पुरीषं च भवयितुं कं नति ॥ तदाज्ञापयतममनी किमप्युच्यते सर्वार्थमिति ॥ सैवमक्रउपाया

वाचाग्रतस्ते कार्यशोचान् ॥ तावते वाचवित्तो वेणुददिनापपन्न ॥ अचिन्तयेषा देव
छानीत नानामपि देवतादिदर्शनेन जायत इति भावः ॥ ६० ॥

५६

म-भा
आ-य

56

२३

मं था
मा य
५८

अन्य गच्छन्तः तानवान् ॥ १ ॥ प्रसादाः देवन् देवार्हणिरुपाणि धनिकानां गृहाणि ॥ चलभ्यो मयो स्थित
उभयतो न मत्पत्न्यारहविशेषाः निर्गृहाः पदशाखाः ॥ २ ॥ सवन्तो गाना ये याने ॥ सुनिनिशोभनाः ॥ रागाद्या
चिनः ॥ स्त्रीमूलाश्च संधाराः ॥ चरेतः ॥ कोट्टणास्त्राः ॥ सविष्टनः ॥ पवनस्य चरिते गमने यासाताः ॥ श्री ॥

अथोत्तं कस्तस्याः त्रिधा यावचः ॥ अतान्तकमन्त्रा गच्छन्तु सनदितं देउका येन च ॥ नवाश
कतने क्रिपणमानां मिद्रेषणत्सवत्तप्रेषणाम् ॥ १ ॥ अथ च
आदेउकाश्च मनप्रविण्णतहि तामद्वारयत ॥ तमन्त्रेकानविनयेनैव विचेन ॥ प्रविश्य चनेनाग
लाकपथं तमने कविधप्रसादहर्षवत्तभीनिर्देहप्रतसा ॥ तमवावपुडीडाश्च स्थानावकी
तामपश्यत ॥ सतत्रनागानहो धीरेभिः श्रीके ॥ २ ॥ सप्रेयकनराजानः सधाः समितिशोभनाः
त्तरतश्च जीमूताः ॥ सविष्टन्यवने रिताः ॥ ३ ॥ सूर्यान्तं देह्याश्च तथा कस्त्याषकंडलाः ॥ आदित्य
वक्राकण्डेरेतरेयवतोऽङ्गाः ॥ ४ ॥ बहूनि नागदेव्यानि येषां लाङ्गीउजरे ॥ तत्र स्थाननिशोले
मिमहनः पन्नगानहे ॥ ५ ॥ इहेतोर्कोऽस्येनायाह तमेव विना ॥ अतान् यथातिरिहो जस
हस्ताणि च विप्रानिः ॥ सर्पाणां प्रगृहाणां निधुत राक्षसां च ॥ ६ ॥ यैरेह सपयस्येनिये चंदरण
धगतम् ॥ अहमेव तस्येष्टध्यात्वा कारवन्तम ॥ ७ ॥ यानां च कस्त्या च लाङ्गीवेवाभवस्य
तेनागरान्तमस्तोषे कंडलाश्च तदके ॥ ८ ॥ तत्तत्कथाश्च ॥ अथ निधुत सवचरात्रिभो ॥ ९ ॥ रुहे
त्रेन्यवसतो नदीमित्तमतीमन ॥ १० ॥ तत्र न्यतस्तत्तत् ॥ ११ ॥ अतस्ते निधुः प्रतः ॥ १२ ॥

57

वाः सफलाम् ॥ शस्यपाराशर्याहारः ॥ १३ ॥ कस्त्या पकंडलाः ॥ १४ ॥ लाङ्गीश्च ना
मानि निहानां सेनायां समरे प्रयेधुत राक्षसां च ॥ १५ ॥ यानां च कस्त्या च लाङ्गीवेवाभवस्य
माविन्यस्येत्तदाष्टाधिकानां हानिप्रतिपदह ॥ १६ ॥ यानां च कस्त्या च लाङ्गीवेवाभवस्य
गाः यानि ॥ सोरेतेनोपियमेजसा निरुह ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥

५८

[illegible]

कृष्णानसितांश्चापि विवर्तयेत्सौभाग्यान्वयं च भुवनत्रिदैवम् ॥ ३॥ वन्द्यं स भर्ता
भुवनस्य गोप्ता त्रयस्य ह्येकाननमचेन्द्रिहं नः ॥ स विवर्तयत्येवमहं महात्मा सत्त्वा
नतेषां विविन्नक्रिहोके ॥ ३॥

गोप्ता सर्वभूताभयप्रदः सत्यासी भवति ॥ अतएव सर्वभूताभयप्रदः सत्यासी भवति ॥ सत्यासी भवति ॥ सत्यासी भवति ॥
नवर्तमानः ॥ अविद्यालेशः तस्यापि निहन्ता देहयाने काले नाना ॥ अविद्यालेशः तस्यापि निहन्ता देहयाने काले नाना ॥ अविद्यालेशः तस्यापि निहन्ता देहयाने काले नाना ॥
यत्नाडभे प्रपि कृषे यथोक्तं ॥ श्रीमद्भागवते दिवा विद्ये भवति नृविद्ये ॥ यत्नाडभे प्रपि कृषे यथोक्तं ॥ श्रीमद्भागवते दिवा विद्ये भवति नृविद्ये ॥ यत्नाडभे प्रपि कृषे यथोक्तं ॥
आद्ये मायया मे विनिर्मिते ॥ इति वचनवत् ॥ अतएव सर्वभूताभयप्रदः सत्यासी भवति ॥ अतएव सर्वभूताभयप्रदः सत्यासी भवति ॥ अतएव सर्वभूताभयप्रदः सत्यासी भवति ॥
वायकः दृष्ट विरुद्धे मेतदित्याशं वाह ॥ सर्वोक्तिः ॥ अतएव सर्वभूताभयप्रदः सत्यासी भवति ॥ अतएव सर्वभूताभयप्रदः सत्यासी भवति ॥ अतएव सर्वभूताभयप्रदः सत्यासी भवति ॥
नेदृष्टं विविनक्ति यथोक्तं ॥ अतएव सर्वभूताभयप्रदः सत्यासी भवति ॥ अतएव सर्वभूताभयप्रदः सत्यासी भवति ॥ अतएव सर्वभूताभयप्रदः सत्यासी भवति ॥
इत्यनरेणान्वयः ॥ अस्य माहात्म्यविद्वद्भ्यः ॥ अतएव सर्वभूताभयप्रदः सत्यासी भवति ॥ अतएव सर्वभूताभयप्रदः सत्यासी भवति ॥ अतएव सर्वभूताभयप्रदः सत्यासी भवति ॥

[illegible]

१॥ आचार्येणोदयत्रिकपावेणीहृयेणसंप्रथमंके शानोकरयंतो॥ २॥ यदित्थंनगनःस्थानं
 आनभासिप्रपणथाभावेदिमयाशमःस्थादिनर्थः॥ ३॥ अथस्वतन्त्रानेसिद्धिंअणिमाद्येअर्थः॥ ४॥ ४॥ ५॥

ततएनेचिंतयानमेवमप्रहसउवाच॥ उन्नंकरनमेवाश्मयिरोरुत्तणेनैवोपाधायकुले
 प्रापयिष्यतीति॥ १॥ सतथेत्सुकृतमप्रमथिरुहप्रत्याजगामोपाधायकुले॥ उपाधायनीच
 स्नातके शानावापयेतीउपविष्टोन्नंकोनागच्छतीतिपाप्रापामनोदधे॥ २॥ अथैनस्मिन्नंत
 रेसउन्नंकेःप्रविषणउपाधायरहेउपाधायनीममभवादेयत्तनेवास्थाःकंउलेप्रमथत्तसा
 चेनप्रत्युवाच॥ उन्नंकेदेशेकालेभगानोसिस्वागतंतेवसत्तमनागसिमयानशशः॥ ३॥ अ
 यस्त्वोपस्थितंसिद्धिंअमसीति॥ ४॥ अथोन्नंकेउपाधायमभवादेयत्त॥ तमपाधायःप्रम
 वाचवत्सोन्नंकेस्वागतंतेकिंचिदंकरुतमिति॥ ५॥ तमोन्नंकेउपाधायप्रत्युवाच॥ भोस्वतकेन
 नागएनेनविश्रः॥ कुतोस्मिन्कर्मणितेनास्मिन्नागतोकेगतं॥ तत्रचमयादृष्टसिधौतत्रेअ
 थिरोपपटवयंतो॥ तस्मिंश्चसिद्धाःकृष्णश्चतनवः॥ ६॥ केतुनेत्रमयाचक्रंदृष्टदृष्टादृष्टा
 षट्चेनैकमापः॥ परिवर्तयंतितदपिकिंप्रहस्यपिमयादृष्टं॥ अथैवातिप्रमा
 णादृष्टःसचाधिकःपथिगच्छताचमयाअवमोदृष्टः॥ तच्चप्रहस्योपिहृदस्तेनास्मिन्पचार
 मक्तः॥ उन्नंकास्माकममप्रययउपाधायेनापितेभदितमिते॥ ७॥

वैखण्डेष्टंतततोचानास्वतंचार्थमाचार्थद्वैसविहृ॥ १॥ अथैवातिप्रमा
 नमोन्नंकेःपृच्छतितत्रवेत्यादिना॥ ४॥ ५॥ सोधय॥ ६॥ ७॥

म. प
 आ. भा

59

प्रथमप्रतापतिनमस्तेस्तुष्टुर्वीर्येन
 एवाश्रयार्थं यथाः संप्रति ईश्वरानुमते
 धिकल्पकं वाच्येनान्वरिचिह्नदपुरुषोत्तम
 सरतिदेवतारूपेण अंतर्धामिदृश्यावातमिदं
 गणदेवाधिपतये प्रः स्मृतस्मृत्योपाययोगे

मादः ॥ १८ ॥ यद्वैवातिनसंगवने प्रथम
 निमित्तं संप्रति ईश्वरानुमते
 यथाः संप्रति ईश्वरानुमते
 यथाः संप्रति ईश्वरानुमते

योवातिनं गार्भसं प्रयागं वैश्वानरे वाहनमभावेति नमोस्तुते निमित्तं गदेष्टुमायं लोकत्रयेण
 यपुरेदराय ॥ १८ ॥ ततः संप्रति पुरुषः प्रादुर्भावो विहिते ह मनोनालो वेमा किते विधे करुणीति ॥ स
 तमवाचनामामेव शमीपुरिति ॥ १९ ॥ सचेन पुरुषः पुनरुवाच ॥ तमवाचनामामेव शमीपुरिति ॥ ततो
 अस्यापानमधमत्तततो प्रादुर्भावो विहिते ह मनोनालो वेमा किते विधे करुणीति ॥ स
 नागलोकउपस्थिते संभ्रातृत्वं लोकोपदेनामयादिधमः ॥ २० ॥ ततोऽपि तत्राहं साहसमवा
 त्रिस्मम्युत्तकमवाचरमेकं रत्नमस्तुतमवातिनि ॥ २१ ॥ ततोऽपि तत्राहं साहसमवा
 ले अर्चितं यदयं प्राणकमपायापिनाः हरे वाग्यागतः लुक्थदवावयेयमिति ॥ २२ ॥

मोस्तु ॥ अत्र यथासाधकमस्तु यदुगावोरभिरहितः ॥ यमानवैर्कषभादिभिर्ज्ञेयविधाउक्तायथाना
 इयकोसलस्यगोरश्रीनरिचरतोः मिभिरुपदेशः कृतएवंउत्तकस्यापिगुरुमकस्यदेवताभिः ससा
 रसंबन्धरेष्वरजीवानां स्वरूपाणि प्रकाशितानीतिनादृशं देवताः स्वयमेवानगरहनीतिदर्शितं ॥
 कथवानमदथा हेततश्चि ॥ २४ ॥ योनेभ्यः प्राणी रं प्रेभ्यः ॥ २५ ॥ उपस्थिते पुमेनयासे ॥ २६ ॥

॥ ५५ ॥ प्रोति ॥ हर्षकाले राजानमर्थयेनेति भावः ॥ ५५ ॥ पाद्यतानि शिरोर्ध्वेन संपन्नयः विशिष्टार्थ
 वत्पा ॥ ५५ ॥ ५५ ॥ विधिदृष्टव्यवेदे विहितस्य कर्मणाः ॥ सर्वसत्रस्य कार्यकालं क्रियासंवरं सपचिति ॥ ५५ ॥

सहस्रानि पुरं प्राणानचिरादिप्रसन्नमः ॥ समागत्य राजानं उन्नं कोत्तनमेनयं ॥ ५५ ॥ पुरानच
 शिलासंसां निवृत्तमपराजितं ॥ सप्त विंशत्येनं दृष्ट्वा लुपन्तानि भिर्हेतुः ॥ ५५ ॥ न सौ नया शिषः
 पूर्वेष्वप्यान्याये प्रयुज्यते ॥ उवाचैनवचः कालेशच सप्तसप्तमि ॥ ५५ ॥ उन्नं क ॥ च ॥ अन्तस्मि
 करणीयेत कार्ये पार्थिवसन्म ॥ कात्यादिवाग्यदेवसंज्ञं देवसप्तम ॥ ५५ ॥ सौ निरु ॥ च ॥ ए
 वमन्तस्तु विप्रो मया जानन्नमेनयः ॥ अवेधिताय यथायायं यथाच हितो नमः ॥ ५५ ॥ ज ॥ मे
 य ॥ च ॥ आसां प्रजानां परिणीतं स्वतंत्रयं मपरिपः सप्तमि ॥ ५५ ॥ अहिले किं करणीयमयं
 नासि कार्येण समागतस्ते ॥ ५५ ॥ सौ निरु ॥ च ॥ सप्तमस्तु नमो देवसप्तमि ॥ ५५ ॥ ज ॥ मे
 वरिष्टः ॥ उवाच राजानमहीनकीर्तिः स्वमेव कथं नयते कुरु ॥ ५५ ॥ उन्नं क ॥ च ॥ तदकेण
 मंहोद्रेदयेन नैहि शितः पितृ ॥ तस्यै प्रति कुरु हस्तं यन्मया यदुत्तरे ॥ ५५ ॥ कार्यकाले हि म
 न्येह विधिदृष्टं कर्मणाः ॥ तद्व्यापचितिं राजानि तन्मया सप्तमः ॥ ५५ ॥ ज ॥ मे
 हो उवाच राजानम ॥ पंचममगमज्ञावन्महामुखः ॥ ५५ ॥ तदर्थं समस्तिकुललोकः पत्र
 गायमः ॥ अकार्यं कृतवान्मायो यो दृष्टान्ति नरः ॥ ५५ ॥ ज ॥ मे
 विपासं काशपंचैव सप्तवर्षयत्तपः कृतः ॥ ५५ ॥ ज ॥ मे

नराण ॥ ५५ ॥ ५५ ॥ न्यं प्रति विद्यासंज्ञं ॥ ५५ ॥ ज ॥ मे

म भा
 आ प
 ६१

60

॥ ५५ ॥ पुरानच शिलासंसां निवृत्तमपराजितं ॥ सप्त विंशत्येनं दृष्ट्वा लुपन्तानि भिर्हेतुः ॥ ५५ ॥ न सौ नया शिषः ॥ ५५ ॥

हेलोमदृष्टो नो वृत्तां परमं ब्रह्म इति ब्रह्ममिदं यथाह नृपो नृपमं ब्रह्म इति च नो स्मृत्यतिवचो ब्रह्म
सि॥ नदीदृष्टो वृत्तः योगो योगविषये कथाः शुश्रूषतां शीतमिच्छतां नोः स्माकं शुश्रूषते चेधि नो नाक
थानां योगः सर्वयोगस्मिन्नतः॥ अग्निशरणं अग्निरहं॥ वेदज्ञानं यतो वो दुर्मिति शेषः॥ ॥ ॥

तमस्य यजुः परमं लोमहर्षिणो वक्ष्यामस्तानः प्रति वक्ष्यामि वचः श्रुत्वा सन्तं कथां योगिनः कथा
योगी ॥ तत्र भगवान्कुलपतिस्तर्जुनः प्रियारणमयात् ॥ यो सौ दिव्याः कथा वेदे देवता
सुरसंश्रिताः मनसो गगं यव कथा वेदे ह सर्वशः ॥ सचाप्यस्मिन्मते सौ ते विद्वान्कुलपतिः
हि नः ॥ एतौ धनत्रयो भीमान् प्रसवाराण्यकं गुरुः ॥ सत्यवादी यथा मय रत्नपत्नी नियतत्र
तः सर्वेषामेव नो मान्यः सता नृपतिपात्यता ॥ तस्मिन् यथा सति मया वा सने परमार्चितं ॥
ततो वक्ष्यामि यत्तां सप्रवृत्तिं दिनसत्रमः ॥ सोऽहं ह्यहमस्मिन्मते तस्मिन्नुपविष्टे स
हस्रानि ॥ तेन पृष्टः कथाः प्राणा वक्ष्यामि तिरियाभ्याः ॥ होत्रा विप्रर्षभः सर्वं कृत्वा कार्यं
यथाविधि देवान्वाग्भिः पितृ नद्विस्तर्षितान् जगाम ॥ यत्र यत्र सूर्ययः सिद्धाः भवत्सीना
धनत्रयाः ॥ यत्ता यतनमाश्रित्य सतपुत्रपुत्रः सूर्यः ॥ इति गायसहस्रं प्रसवे गृह्यति स्तदा
उपविष्टे सूर्यविष्टः प्रोक्तो कथा चतुर्दिशं ॥ इत्यादि ॥ यत्र कथा पृथक् ॥ ५ ॥ सोऽहं कथां व
प्राणमो खलता तपिता तेऽपीतवान्मया ॥ कश्चिन्नोऽपि तेन सौम्यो लोमहर्षिणो ॥ प्राणो
हिकथा दिव्या आदिव प्राणधीमता ॥ कथं तेन स्यात्सामिः ॥ अत उच्यते पितृवत् ॥ तत्र वेद
महर्षेणोतस्मिन्मते मागेव ॥ कथयस्व कथां मे तां कल्पः स्मृत्वा ततव ॥ ३ ॥

[illegible]

[illegible]

लिकपदननानिसलयं अपिशतम् अत्रबोधान
यामिनि ॥२॥

म भा
आ य

६३

कथं पारदारेशकामरूपतयाह साहोति पूर्व कालं भीषयितं रोरक्षयतां गरहाणेन विधिना प्रलोभे
दत्तायाचनेन सत्ता यथात विधिवद्गवेयिता प्रादात् ॥ २५ ॥ स्वयणोः कन्यायितं प्रत्यनं कारयती
तितस्ते प्रत्यनकरिणो नथाचस्यति दत्तामपि हरेकन्यायेयां अदरावनेरिति वत्तानि च वरलो

62

कन मित्यत्र चोदेनां विनिही युमनां अभां सा हि पूर्वं वृत्तानि प्रलोभान् प्रविस्मिता तां तया
दुये नाथप्राज्ञावे विधिवत्तया ॥ २५ ॥ तस्य तन्निस्त्विति संदिचने निभागीव इदमंतरमित्येव
हने च के मनस्तदा ॥ २६ ॥ अथाग्रि शारतो पपत्तलने नानां नसे नम एव तनो रतः पावके ॥
जलितं तदा ॥ २७ ॥ शोभमेकस्य भार्येयमप्रेष्टे अनेन वै मल्लं नमसि देवानां वदयाव कष्टुचने ॥
मया हीयं वृत्ता पूर्वभाषाये वरवर्णिना यथादिमां पिता दादमवेत्यनकरिणो ॥ २८ ॥ सेयं यदे
वरा रोहाभरणो भीयार हो गता ॥ तथा सन्तं समासादि निही पाप्मां अमादिभं ॥ २९ ॥ समस्त सत्रह
दयं प्रददन्निवृत्ति ॥ मन्त्रे भाष्यं यदि मां मय्यप्यस्य मया ॥ ३० ॥ से ति ह वच एव रत्न
मामं अजलितं ज्ञान वेदसे ॥ शोकमाने भगो भीयां पुनः पुनरहं हत ॥ ३१ ॥ मय्ये सर्वभूतानां मन
अरुणि नित्यदा सा विवस्वत्पुत्राये सुसंयुक्ता हि कवेर्वचः ॥ मन्त्रे वा पुनः भाष्यं मया ॥ ३२ ॥ नान
करिणा ॥ सेयं यदितथा मे न सत्यं मासात्तमर्हति ॥ ३३ ॥ अतः तनो भगो भाष्यं हरिणा मया अमा
दिमां ज्ञान वेदः पश्यतस्ते वदस्य मां शिरं मम ॥ ३४ ॥ अतः तनो भगो भाष्यं मया ॥ ३५ ॥ अतः तनो भगो भाष्यं मया ॥
नोभयं ॥ भीतो न तावथायाच्यमानो रित्यत्र वीर्ये ॥ ३६ ॥

भारिति ॥ २५ ॥ वरा रोहायेष्टनितं वा ॥ २६ ॥ शोकमाने वा चामर्हं न भागीवे विधिना दनेन योः किं
अष्टमिति संशयानं यदितथेति ॥ २७ ॥ मन्त्रे भाष्यं मया ॥ २८ ॥ मन्त्रे भाष्यं मया ॥ २९ ॥ मन्त्रे भाष्यं मया ॥
२५ ॥ भगो रित्यत्रे नते स्यात् ॥ पूर्वं दत्तं न स्यात् ॥ २६ ॥ मन्त्रे भाष्यं मया ॥ २७ ॥ मन्त्रे भाष्यं मया ॥ २८ ॥ मन्त्रे भाष्यं मया ॥

६४

[illegible]

۷۴

१५॥ सेयमिति॥ यातपाएववतासेचंचयोर्ययः॥ १५॥ यः॥ वैयकालिकदानयोर्वैयमेव
 वलवत॥ तस्यवाचकमणचउलवतककीणोयति॥ यत्नेनचौपयमेवताः कृतमभ्युपनरतोवि

अतिरुतच॥ तथाहताप्रलोमेयप्रवेदानननेदन॥ किंतिविधिनाप्रवेमत्रवन्नवतातया॥
 पित्रोतभगचेदताप्रलोमेयप्रालिनी॥ प्रदत्तानतवेतययलोभायदुष्टप्राम॥ १॥ अथेमावे
 ददृष्टेनकर्मणविधिप्रवकं॥ भागीभृदिभः प्रामसोप्रसूतयदानव॥ १॥ सेयमित्येवगच्छामि
 नान्तंवक्तुमन्तरे॥ नान्तंहिसदलोकप्रपदेवतलोभम॥ १॥ दसादिप्रवित्तोलोभेच
 यः॥ १॥ सोतिरुतच॥ अथेययवः अनातदकः प्रमदयनो॥ ब्रह्मन्तयदहृयेणमनोमा
 रुतरदस॥ १॥ तनः सगर्भानिवसक्तुलाभकलोदह॥ १॥ यत्नान्प्रयत्नः कहेअवनलेनसो
 भवत॥ १॥ तदृष्टामानरुदयाच्युतमादिन्यवचसं॥ तदृष्टेकप्रसूतयदानवप्रमदयनो॥ १॥
 सातदोमायसोप्रोणीससारप्रमनेदन॥ अवनभागीप्रमदयनो॥ भाउःखसूदित॥ १॥ तदद
 योस्ययजहासर्वलोकपितामह॥ रुदंतीवाकाप्रमदयनो॥ प्रमदयनोमनिदित॥ १॥ सातयामा
 सभगवान्प्रमदयनोपितामहः॥ अथुचिरुदवातसाः अवनभागीप्रमदयनो॥ अवनतोदृष्टित
 स्थाः भृगोः यत्नप्रमदयनो॥ १॥ तस्यामागीप्रमदयनो॥ तदृष्टेकप्रमदयनो॥ नामनस्यास्तदानया
 अकेलोकपितामहः॥ अथुसरेनिभगवांअनस्याप्रमदयनो॥ १॥ सप्रवेयवनोततेभृगोः प्र
 तः प्रतापवान्॥ तददृष्टेपितामहप्रमदयनो॥ १॥ तदृष्टेकप्रमदयनो॥ १॥

यिर्त्रैलंचनीयइत्याशयेतस्यसमप्यायमारभते॥ अथेयथेति॥ तेनसुखावेतियोगेन॥ ५॥
 हृतिमागेअन्यावनमाना॥ १॥

म भा
आ-प
६५

त्वं विप्रं सदा लोके सर्वं लोकगतिप्रदं ॥ न त्वं सर्वं शरीरेण सर्वं भक्तमेव विप्रः ॥ यथा नेह विप्रो यथा
 ह्यसर्वं भक्त्यंजिताः शिविनि ॥ अथादा च तनयं ते या सर्वं भक्त्यविष्णुनि ॥ यथा सर्वं भक्तिः स एव स
 र्वं प्रचिन्वितायते ॥ तथा तद्विनिर्दयं सर्वं प्रचिन्वितायते ॥ तमये परमं तेजः स्वस्वमावाहिनिर्ग
 ते ॥ स्वतेजसे वने शापं कुरु सत्यमेषे विभो ॥ देवानां वात्मनो भागं गृह्णातुं सुखेदते ॥ सोऽहं त्वं च ॥
 एवमस्त्विति तं वदति ॥ प्रत्यवाचयितामह ॥ तन्नाम शासनं कर्तुं देवस्य परमेश्विनः ॥ देवस्य यथा
 मुदिता प्रतिजगम्येवागतं ॥ अथ यथा यथा शंसं क्रियाः सर्वाः प्रचक्रिरे ॥ दिवि देवममदिभूत
 संवाच लोकिकाः ॥ यमिष्य परमं प्रीतिमवाप हतकल्मषः ॥ एवमेव पुरा तत्र भूतहा सोऽपि शाप
 तः ॥ पुलोमोऽपि नाशश्च च वनाप्यनसंभवः ॥ इति पुराणेषु नाम ॥ सुत उवाच ॥ स चापि च
 वनो ब्रह्मन्मार्गो ज्ञानयत्सुतं ॥ सकलार्थां मरुता नं प्रमतिं ह्यमः ॥ जसेऽयमतिस्त्रुहं नाम च
 ताचां समतीजतत ॥ रुरुः प्रमदसायां तज्जनकं समतीजतत ॥ ततः ॥ अथ तस्यैव चरिते भर्गतेन
 सः ॥ विसृजेण प्रवदामि तच्छृणु त्वमश्रोतः ॥ अविशसीमहन्तं तयो विद्या समन्वितः ॥ स्थूल
 केशरुतिष्ठानः सर्वभूतहिते रतः ॥ इति स्मिन्नेव काले ते मे नन्दः ॥ अजस्रि वान् ॥

कायप्रियाहंति॥ समेरुतिमाहुजं॥ सप्तमस्तवसिद्धाद्वैतम्॥ सप्तमोऽध्यायः॥

संभा
प्राप
२६

॥ अथ विगनप्रणामः ॥ १ ॥ ॥ अथ प्रणामः ॥ तेषु महाप्रणामादिनामपुत्रलणेडलेभासप्रायनामर्थः ॥ विगन
निवेदनीय ॥ २ ॥

सादृष्ट्यानेनसर्वेणायपानसदृष्ट्याभवि ॥ विचर्याविगतश्रीकाभसामाणचेतना ॥ १ ॥ निरानंद
करीनेषावेष्टनोमक्तमईना ॥ सासरोचणीयानतःभवत ॥ २ ॥ प्रसमेवाभवचापिभुविसर्पेव
षाहिता ॥ अयोमनोद्वेष्टनरावभूवतनमथाम ॥ ३ ॥ दृष्टानां पित्तचैवतेचैवान्येनयस्विनः ॥ विचै
खमानां पतितोभूतलेपमवर्चसे ॥ ४ ॥ नतः सर्वेदिनवराः सप्तानामः कृपान्विताः ॥ सस्यात्रेयोम
हानानः कृषिकः शांतमेवला ॥ ५ ॥ भरद्वाजोकोपाकृत्ययादिविसे ॥ अजीतवः ॥ प्रमतिः सहप्रवे
गातशान्येवनवासिनः ॥ ६ ॥ नानेकान्तनोदृष्ट्याभुजगएविषादि ॥ ७ ॥ कुरुतेः कृपयाविष्कारुहृत्वा
नौवहिर्ययो ॥ ८ ॥ इत्यदिपर्वेतिपौलोमे ॥ ९ ॥ केतिरुवाच ॥ नेष्टुतयेदितिष्टेष्टासोपुमहन्मस
रुमुक्रोशागहनवनगताकुडः चितः ॥ १० ॥ एतेकेनामि ॥ देवसेवाविषयाकहयावद ॥ अत्रवीह
चनेषाचनप्रियाचित्प्रमदरा ॥ ११ ॥ कोनेसावचित्तन्मीममपीमदिरुईनी ॥ वाधुवानांचसर्वेसा
किंतुडः प्रमतः परे ॥ १२ ॥ यदिदनेतपस्तनेमरवोवासयायति ॥ समतापि ॥ सनेनसनीवतमममि
या ॥ १३ ॥ यथाचतन्मप्रभनियतामाहृष्टनवतः ॥ प्रमदगुलया ॥ नेष्टुतयेदितिष्टेष्टासोपुमहन्मस
लात्पतस्तस्यामायार्थः ॥ चित्तस्यच ॥ देवस्तस्तस्यामेवपापपदिरुईवने ॥ १४ ॥ देवह ॥ उवाच ॥
अभिपक्षेहयद्वयंरुडः ॥ लेनननरथा ॥ नतमर्मस्ययमंता ॥ अपुरा ॥ नाना ॥ १५ ॥ गतापरे
षाकपणामेयवीपरसोः सता ॥ नस्याहोकेमना ॥ नाना ॥ कथं ॥ कथं ॥ १६ ॥

विचिन्त्य ॥ २ ॥ राम

२६

मंभा
आप
६२

66

१५॥ संवेमान् आवेषणात् ॥ १५॥ ननु मः ममेति ॥ १५॥ अहिंसेन सर्वसादृश्यमात्रेण ॥ १॥ एकानर्थानिति
अनर्थो ह्यनिःश्रयोऽन्तःश्रयः सखेव कर्तुं शक्नुमवति ॥ अनर्थोऽः खंच एकस्यापराधेन वह
नामधर्मविदः सकृदाद्भवति ॥ धर्मविनयस्यापराधस्तत्रैव देउ पातयतीत्यर्थः कामयाश्चया ॥

ननु उद्यम्यदेउ सकात्तदेउ पमंतदा ॥ जिज्ञांसन् रुधितो विप्रस्तमवाचायडंडमः ॥ १५॥ नापरा
यापिते किंचिदहमद्यतपोयन ॥ खरेभाच किमर्थमासमिहैसिहवानित ॥ १५॥ इत्यादिपर्वणि
लोमे ॥ १५॥ रुहुरुवाच ॥ ममप्राणसमाभार्यादस्मासीद्भुजगेनह ॥ तत्रमेसमयोचोरयात्मनोरगावे
कृतः ॥ १५॥ हन्यासदेवपणिनंघेयेणशेषमिभ्युत ॥ तमेहंनह निष्ठाः मिनीरितेनाद्यमोक्षसे ॥ १५॥
उधमउवाच ॥ अन्तेतेभुनगाविप्रयेदृपोतीहमानवान ॥ इडभानहिंसेननतहिंसितमहैसि ॥ १५॥
एकानर्थान्पृथगर्थानेकडः तान्पृथक्कालान ॥ इडभमधर्मविदुतानतंहिंसितमहैसि ॥ १५॥
सजउवाच ॥ अने आतावचस्तुडुडुभमरुहुरुवाच ॥ नाह्यीडयपदिप्रविमतायडंडमः ॥ १५॥
उवाचचैनंभगवान्चरुः संशमयेत्रिव ॥ कामयाधुन ॥ इडभमधर्मविदुतानतंहिंसितमहैसि ॥ १५॥
वाच ॥ अदंपराहरोनाम्राअधिरासेसहस्रयात् ॥ लोहंश ॥ अन्तेतेभुनगाविप्रयेदृपोतीहमानवान ॥ इडभानहिंसेननतहिंसितमहैसि ॥ १५॥
वाच ॥ किमर्थंशमवानकृहेविप्रः समनगोत्तम ॥ किंयमं ॥ इडभमधर्मविदुतानतंहिंसितमहैसि ॥ १५॥
दिपर्वणिपोलोमे ॥ १५॥ उधमउवाच ॥ सासावभुवमेसलेस्त ॥ नाह्यीडयपदिप्रविमतायडंडमः ॥ १५॥
यतपोबलसमन्वितः ॥ १५॥ समयाकुरतावालोहतात ॥ लोहंश ॥ अन्तेतेभुनगाविप्रयेदृपोतीहमानवान ॥ इडभानहिंसेननतहिंसितमहैसि ॥ १५॥
धितः प्रममोहवै ॥ १५॥ लवाचसुश्रुतः सलासामुवाच ॥ नाह्यीडयपदिप्रविमतायडंडमः ॥ १५॥
शितनन ॥ १५॥ यथावीर्यस्यसर्पः कृतोयमहिभमः ॥ नाह्यीडयपदिप्रविमतायडंडमः ॥ १५॥

दशमः ॥ सावेति ॥ नर्मसर्विकारिणः श्रीमान् व ॥ नाह्यीडयपदिप्रविमतायडंडमः ॥ १५॥
प्रायतान्पृथगर्थानेकडः तान्पृथक्कालान ॥ इडभमधर्मविदुतानतंहिंसितमहैसि ॥ १५॥

[illegible]

उपायः कृतो देवेन्द्र हितेन खेचरः कश्चिद्वेदेन याज्ञिक्यानामभेदोक्तिमयः ॥ १ ॥ देव हत उवाच ॥
 पुषो ह्येप्रयच्छते कन्यायेभ्यः शान्तेन ॥ एवमप्यामिनि हितवन्मया प्रकृतः ॥ देव हत उवाच ॥ अथ यो ह्ये
 यन्मासिकन्यायेति च योजनम् ॥ शृणु यत्तु या भगवाणोक्तिस्तुल्यमदृशम् ॥ स देव उवाच ॥ तद्वै यो यत्तु
 अदेव हतश्च स तमे ॥ धर्मशान्तमयेत्येदेव चनेप्रत्यभासते ॥ २ ॥ यमैराजा प्रकृतैः शरैः भीरुपुत्र
 दृशम् ॥ समन्निष्ठकल्याणीस्तनेयं यदि मया मे ॥ ३ ॥ यम उवाच ॥ प्रमदयोरुदेति यो देव हतश्च दृष्टि
 उतिष्ठतापुषो ह्येन रुरोरेव समन्विता ॥ ४ ॥ सोऽतिरुवाच ॥ एवमज्ञेयतः कन्यासोऽतिष्ठतामदृशम् ॥
 सोऽतिरुवाच ॥ एतद्वै भविष्यति हि रुरोरुजमतेन तः ॥ ५ ॥ यापुषोतिप्रच
 रोत्सखापुषो ह्येन ससेव चरवर्तिनी ॥ ६ ॥ एतद्वै भविष्यति हि रुरोरुजमतेन तः ॥ ७ ॥ यापुषोतिप्रच
 दृशम् ॥ मायार्थः ह्यमलप्यत ॥ ८ ॥ ततश्चेह नितयोः पितरौ चक्रन्मदा ॥ विवाहेतौ चरेमाते परस्पर
 हिते सिन्धौ ॥ सलज्जाडलभाभार्यायमर्तिः तत्कवचम् ॥ अनेच केविनाशाय निमग्नानां एतव्रतः
 अभिहन्ति यथासर्गदृशप्रदणानदा ॥ ९ ॥ सकटाचिदनेविप्रो रुहुरथः गमन्महतः ॥ शयानेन तत्र च
 एषपत उडमं च यस्यानिते ॥ १० ॥

ता॥२॥हुं हुं भनि विषे स्थूल मयं॥वयसा न्यितं ददं॥२५॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

68

शोहं ससदृशी मेव भाषां कविषाणि हिमि संभुविहं मेरां पदं मते मदीष्टा विनवहं वाचं
 धियेयमिदर्थः भैरवदित्यनेन यज्ज नो नहं विहं मेरां पदं मते मदीष्टा विनवहं वाचं ॥२०॥

स.भा
आ.प
७०

69

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

१॥ निवेष्टा पदारसंश्रयपतिप्रसङ्गादी ॥ १५१ ॥ एवमास्तीकोत्यति
 मन्कासर्पसत्रनिमित्तसर्पाणामात्प्राप्यपुष्टिपतिमाकर्षेत् ॥ १५२ ॥ एवमास्तीकोत्यति ॥

द्विद्वयहिमेभाषीकोदास्यतिविशेषतः ॥ प्रतिग्रहीत्येवमित्यतः परिकल्पितं दृश्यति ॥ १५३ ॥ एवं
 दारक्रियादेनोर्ध्वनिष्ठो हेपितामसः ॥ यनेन विधिना यथाशक्तियेव ह मम ॥ १५४ ॥ नत्रकोत्पत्त्य
 तेनेतर्भवतांताणामुच्ये ॥ प्राप्यतस्यानमासंयुक्तो ज्ञानो मम ॥ १५५ ॥ सत उच्यते ॥ नतो निवे
 ष्ठापतिः सविप्रः संशितजतः ॥ सहीयचारसंघो न वदन्नाभिदन्तः ॥ १५६ ॥ सकृद्विदने गतावे
 प्रः पितृवचः स्मरन् ॥ कुत्रैशकनामिह लोकोति सोऽयं च ॥ १५७ ॥ न चोच्यते किं प्रत्यक्ष इयम
 भगिनी तदा ॥ तसतो प्रतिनया ह न सनाप्तीति चेतयन् ॥ १५८ ॥ सनाप्तीकोत्पत्तौ भाषी गहीयामिति
 तस्याहि ॥ मनो निविष्टमभवत्तैरक्ता ये मे हात्मनः ॥ १५९ ॥ तस्य चोत्पत्तौ ज्ञानोत्तरकारु म हतपाः ॥ किं न
 स्त्रीयमिनीयेते इहिसत्यं भजे गमा ॥ १६० ॥ वाचिकः च ॥ तस्य ज्ञानोत्तरकारुः सत्यं मनः ज्ञानम ॥ तदा
 चिरदिताश्चैव तौ ज्ञानोत्तरमा ॥ १६१ ॥ यद्युक्तानतः प्रादुर्भावाच्चैव तौ चिरिनी ॥ सचतः प्रतिनया
 हविषि हसेन कर्मणा ॥ १६२ ॥ सोऽतिरुच्यते ॥ माया हि भजगाः यथाः सर्वे त्रैलोक्ये च ॥ तनमेतयस्य वेद्य
 तेषां तानि लसायि ॥ १६३ ॥ तस्य शान्त्यंशं तेषां प्रददौ च नित्यं ॥ सारमयं येन ते सत्रनायन
 यस्मिन् ॥ १६४ ॥ सचतः प्रतिनया हविषि हसेन कर्मणा ॥ यास्तीकोत्पत्तौ तस्य ज्ञानोत्तरमा ॥ १६५ ॥
 तपस्वी च महत्मा च वेदवेदांगपारगः ॥ समः सर्वेषां लोकस्थ पितृमातृभयापहः ॥ १६६ ॥

निलसारथिर्वह्निः ॥ १६७ ॥ न हो जानः ॥ १६८ ॥ पितृमातृपदेन तपस्वीयारणेनेतेषां भयापहः ॥ १६९ ॥ राम

मभा

आ.प.

७२

२५॥ यनंगं मा मिसे ॥ यंगं यदृष्टं च यनं ॥ २॥ प्रतिपालयितव्यः ॥ परीक्षणीयः ॥ २॥ २॥ विधात्रा विहितः ॥
मिति योजनः ॥ २॥ चतुर्दशः एतस्मिन् ॥ समाधाने एकीभूते ॥ २॥ तत्तत्तदेव यानमे समागम्य हि ॥

यो ह मेवं कृतो मानस्वया लोभयती न या ॥ प्राचीरेण समश्रान्तस्मादासीम विष्णुसि ॥ २॥ पंच
वर्षात्तान्पुण्या यथा विष्णुर्ह्येव सदा ॥ एष च त्वां सतो मानदीप्ती तान्मोक्षयिष्यति ॥ २॥ यथेन मयि मा
नत्वं मामिवां विभेदनात् ॥ न करिष्यस्व तं वा वां कपियशस्विने ॥ २॥ प्रतिपालयितव्यस्तेन
त्मा कालोऽप्यधीरया ॥ विशिष्टं बलमीक्ष्य त्वापंच वर्षात्तान्परः ॥ २॥ एवं शतान्ततः प्रवेदिनता
मेतदित्यगः ॥ यदृष्टो दृष्टान्ते ब्रह्मन्मातृ समये सदा ॥ २॥ आदिपुत्राय मया स्ते सारथ्यं समकृत्य
यत् ॥ गुरुोऽपि यथा कालेन ते पत्रगमो भवेत् ॥ २॥ सन्तानमात्रे विनता परित्रयस्त्वमा विप्रतः ॥ आ
द्यान्नात्मनो मोक्षमर्चं विहितमस्य यत् ॥ विधात्रा मया प्रार्थितं च यिनः पत्रगेश्वरः ॥ २॥ आद्यप
र्वेण सास्त्रीके ॥ सत उवाच ॥ एतस्मिन्नेव कालेन भगिनो तेन यो यनं ॥ यपुष्पतः समाधाने उचैः
श्रवसमंति के ॥ २॥ येन देवगाणाः सर्वे दृष्टुं यममजयन् ॥ सद्यो यनेः स्तेनान्मम शरान्मम न
तमं ॥ २॥ यमोच बलमस्यानामने मजयन्तं वरं ॥ श्रीमंतमजयदियं सर्वं तं तान् हृजिते ॥ २॥ यो न क
उवाच ॥ कथं तदस्तेन देवैर्मथितं कचशंसमे ॥ यत्र न ते मही कं कः ॥ यो यतः सहायति ॥ २॥ सोऽति
रुवाच ॥ चलंतमचलं मेहं तेनोद्यमि मन्त्रमं ॥ आदित्येनैव भीमिनीः स्वर्गाः कंचनो जलैः ॥ २॥

वैकस्य ॥ यस्तनायमंत्रयितुं सारथारति यष्टेन पु ॥ किं कृतं न स मसे सुगो उवाच ॥ ऐतिह्यं च यः ॥ २॥

32

[illegible]

दंडनेत्रमंथनरत्ने ॥ ५ ॥ एकमंतंवावप्रदेशो रसागिष्ठा ॥ त्वं पूतं त्वं ॥ ५ ॥ चंदनः शोकेचिस्त्र
पत्नीयाः ॥ वासुकिश्चिरउत्तिष्ठाभूमाददिपत्न्यः ॥ एतन्निर्गमिन्महर्षेयोऽहं निमिषावः ॥ ५ ॥

प्रथमेयं प्रतिमनोहरतान् मनसादायकान् ॥ १ ॥ अथ चैव नदीर्घा ॥ प्रथमं एषा पं प्र
नैः प्राकृतैः ॥ २ ॥ अनेतोचिसराकापोदायकान् ॥ ३ ॥ अथ चैव नदीर्घा ॥ प्रथमं एषा पं प्र
॥ ४ ॥ कलशश्चकलशोमयनाधारतान् ॥ ५ ॥ अथ चैव नदीर्घा ॥ प्रथमं एषा पं प्र

काचनाभरणचित्रदेवगोपनेसेवितं ॥ ६ ॥ अथ चैव नदीर्घा ॥ प्रथमं एषा पं प्र
रैदिगोपचित्रदिशि ॥ ७ ॥ नाकमानस्यनिधुनमयं ॥ ८ ॥ अथ चैव नदीर्घा ॥ प्रथमं एषा पं प्र
सुखसमन्वितं ॥ ९ ॥ नानापतनगसेचैश्च ॥ १० ॥ अथ चैव नदीर्घा ॥ प्रथमं एषा पं प्र
अनेतकल्पमहिदेसराः सर्वमहेतमः ॥ ११ ॥ अथ चैव नदीर्घा ॥ प्रथमं एषा पं प्र
समागम्यनपोनियमसेवना ॥ १२ ॥ अथ चैव नदीर्घा ॥ प्रथमं एषा पं प्र
मंत्रयत्नसर्वप्रण ॥ १३ ॥ देवैरसरसेचैश्च ॥ १४ ॥ अथ चैव नदीर्घा ॥ प्रथमं एषा पं प्र
महोदयो ॥ १५ ॥ सर्वोपयोः समानाण्यसंरत्नानि ॥ १६ ॥ अथ चैव नदीर्घा ॥ प्रथमं एषा पं प्र
॥ १७ ॥ अथ चैव नदीर्घा ॥ प्रथमं एषा पं प्र
वैतवरलताजालसमाकुलं ॥ १८ ॥ नानाविहगसेचैश्च ॥ १९ ॥ अथ चैव नदीर्घा ॥ प्रथमं एषा पं प्र
अदेवैरचिसेवितं ॥ २० ॥ एकादशसहस्राणि योननानां दृश्यन्ति ॥ २१ ॥ अथ चैव नदीर्घा ॥ प्रथमं एषा पं प्र
वत्सेवप्रतिष्ठितं ॥ २२ ॥

पाणामयाः पर्वताः मैतकादयः पोरनेः सिन्नितिकलः समदः सचउदयः ॥ २३ ॥ उदकनिधीयने सिन्निति
योगान्नलसमद्रुग्णः ॥ २४ ॥ चित्रोपणविशेषोणावदलमिति समासः कलशोदायकान् ॥ २५ ॥ अथ चैव नदीर्घा ॥ प्रथमं एषा पं प्र
लोभनोक्तलशः सर्वैरिति वाक्यप्रोक्तान् ॥ २६ ॥ अथ चैव नदीर्घा ॥ प्रथमं एषा पं प्र
॥ २७ ॥ अथ चैव नदीर्घा ॥ प्रथमं एषा पं प्र

नेषां मोक्षार्थं नायेः मृतवीर्यारसास्त्रजेन यथास्त्रीरेण कञ्चन स्वस्वार्थं मयः स्वयं वेतस्य निश्चयतः तदि
 व्यग्रभावात्नेकमणिष्यो निरुत्तानजलासुसरा श्रुतनन्तमः ॥२॥ ततः प्रयोः निःस्वंप्राप्य समद्रव्यत
 स्परैः उदकं लवणाभसीं प्रयुज्यमानं यथाः स्त्रीरेजां यथा हारमहारं च जले गतिं प्राप्तिरुत्तमं प्राप्य स्त्रीरे
 वन्ति तद्विद्युर्ध्वः ॥ यथा विरसो जमे विमिश्रमस्ति तदेतैः स्त्रीरादभूदुत ॥२॥ यतः सहस्रलक्षं यनेन

[illegible][illegible]

वासकिमालो न्निनेवापादिरेकोपकायभूतिः ॥ १३ ॥ तस्य के निजि शुभं ॥ शशिपतः शशिपतः
 एतन्नेनमेव स्यात्पुनर्योतिचतिका विरयतमक ॥ १४ ॥ तन्नेनमेव स्यात्पुनर्योतिचतिका विरयतमक ॥ १५ ॥

वासकेरयनागस्य सहसादिपतः सुरैः ॥ सधमाः सधिवोवाता निषेत्तरक ॥ १६ ॥
 तेधमसेवाः संयुतामेव सेवाः सधिवतः ॥ सधिवतः सधिवतः सधिवतः सधिवतः ॥ १७ ॥
 चमिरिरुतायाच्युताः प्रसादयः ॥ सुगतरातामनीः सधिवतः सधिवतः ॥ १८ ॥
 त्रमहानाहोमहमेव सधिवतः ॥ पुदयेमहामहमेव सधिवतः ॥ १९ ॥
 राविनिषिष्टामहद्विष्टा ॥ तिलयेसमपातमः ॥ शत एतल्लोभसि ॥ २० ॥
 तानिविष्टानिमहोपरः ॥ पातासुतल्लोभसि ॥ तानिविष्टानिमहोपरः ॥ २१ ॥
 एतमेव सधिवतः ॥ पातासुतल्लोभसि ॥ तानिविष्टानिमहोपरः ॥ २२ ॥
 भिः प्रत्तल्लोभसि ॥ तानिविष्टानिमहोपरः ॥ तानिविष्टानिमहोपरः ॥ २३ ॥
 तानिविष्टानिमहोपरः ॥ तानिविष्टानिमहोपरः ॥ तानिविष्टानिमहोपरः ॥ २४ ॥
 तानिविष्टानिमहोपरः ॥ तानिविष्टानिमहोपरः ॥ तानिविष्टानिमहोपरः ॥ २५ ॥

वांशप्रधानदेहाः ॥ २६ ॥ वाहणातिवहणा लोकस्थानि प्राप्यं प्रथमानदेहानि ॥ २७ ॥
 मानानां दुष्माणां संवर्धनात्तेशिः ॥ २८ ॥ पर्वतं वासुवन्तत्र स्यात्प्रादीन् देहादेव त्रिभिः तस्मिन्निनि

॥ २९ ॥

म-भा
आ-प
७५

73

۷۴

म भा
आ प
७५

निशम्य चित्तायने असुराः ॥ २५ ॥ सलिलयतः आसत भृतो देवाः ॥ २६ ॥ किरीरिने नराय ॥ २७ ॥ तत्पायाः
सेष्ण विप्रयाना जिजे विमलाहारेः देवास्तवशागविशोः प्रापरेत दिहेरितं ॥ २८ ॥ अथायोमतमेष

ततो मंही लवणजलं च सागरं महाः सुराः प्रविशिष्वा रित्तः सरैः ॥ विप्रद्वतं जलिन कृता
शन प्रभं सुदर्शनं परिकल्पितं निशम्यते ॥ २९ ॥ ततः सरैर्विजयमवाप्य मंदरः स्वमेव देशं ग
मितः स एजितः ॥ विनायकं दिवमपि चैव सर्वशक्तो गतां सलिल परायणं गतं ॥ ३० ॥ ततो
स्तं सुनिहितमेव चक्रिरे सुराः परां मदमयि गम्य पुष्पलां ददौ च तं निधिमस्तन्यारि
तुकिरीरिने वलभिरा मरैः सह ॥ ३१ ॥ तदि प हं रिस्तन म धनं मा प्र म ॥ ३२ ॥ सो निरुच
एतत्ते कथितं सर्वमस्तं मथितं यथा ॥ यत्र तासुः एतन्मनः श्रीमानतल विक्रमः ॥ ३३ ॥ यनि
शाम्यतदा क इ विनता मिदमब्रवीत् ॥ उचैः श्रवादि निः शो नै यदे प्रवृ हिमाचिरे ॥ ३४ ॥ वि न
तो वाच ॥ येन एवाश्वराजो यकिरा लं मम से सुवे ॥ इ हि व निः शो नै यदे प्रवृ हिमाचिरे ॥ ३५ ॥
क निरुच ॥ क सवाल महे मन्ये हय से नं प्रवि सिने ॥ ए हि व निः शो नै यदे प्रवृ हिमाचिरे ॥ ३६ ॥
नी ॥ ३७ ॥ सो निरुच ॥ एव ते समये कृता दासी भावाय वै निध ॥ ३८ ॥ तदा ह्यने वयो ददा व
इति स्मरु ॥ ३९ ॥ ततः पुत्र सह सत्त क इति स्मरु चिकी षी ॥ ४० ॥ यत्र तासुः एतन्मनः श्रीमानतल विक्रमः ॥ ४१ ॥
प्रभा ॥ ४२ ॥ प्राविश धं हयं तिष्ठं य स न स्या महे कृता ॥ ४३ ॥ तन्मनः श्रीमानतल विक्रमः ॥ ४४ ॥

नार्थप्रकाशः एतत्ते ॥ ४५ ॥ पणा वहे विप्रद्वतं जलिन कृता ॥ ४६ ॥ तदि निः शो नै यदे प्रवृ हिमाचिरे ॥ ४७ ॥
सी कर्त्तव्यं वा दा सी भविते वृ हि इत्यर्थः ॥ ४८ ॥ तदि निः शो नै यदे प्रवृ हिमाचिरे ॥ ४९ ॥

॥ प्रवेष्टितं ॥ अतो यस्य सगमात्तस्मिन्नेन तत्त्वत्वं ॥ १२ ॥ विदुः शिवो ज्ञानात् ॥ लज्जासदी मयः ॥
तथा ह्यराधत्यर्थः ॥ १३ ॥ चरुविधानी लघ्वीर्णः ॥ १४ ॥

[illegible]

रमणाः रुद्रान् चरोपलक्षिताः देवाद्यतेषां विश्वदेवगणाः ॥ प्रमथसंख्यौ चैरिति मेदिनी ॥ २८ ॥

मंभा
शाप
७६

वेलायां शोले शालनेन न प्रनिलेन चले ॥ २१ ॥ गंधयित्री विंदता लभमानेन ॥ हिनौ शत्रु प्रत्य
यः तेन हेतना विद्वोभिते न जलेन ग्राविलेन ॥ २२ ॥ अत्रिणा तलात्केषिणे निशेषः ॥ गंधतले ॥ पा
तालस्थानेन लेन ग्रथस्थ ॥ अथ यथा तालादि यथेष्ट विनाशे ॥ २३ ॥ सेयतः सेवमानस्य पुगादिकालश

भीषणो विरुतैस्मौ चौरैर्जलचरैस्ततः ॥ २४ ॥ यैर्नित्यमनाय संकर्मशब्दसमाकूलन ॥ २५ ॥ ग्राकरं
सर्वरत्नानामालयं वरुणास्थव ॥ नागानामालयं राक्षसजने सतितापतिम ॥ २६ ॥ अथ मेयमचिंत
चक्षुःशण्डलमद्रुतं ॥ चौरैर्जलचरा वैरोदंभैरवनिखनं ॥ २७ ॥ गंधीयवर्तकलिले सर्वभूत भ
यंकरं ॥ वेलादोला निलचले दोभोद्देशसमुद्भूतं ॥ २८ ॥ वीचीदह्लैः अचलिते न्यतमिव सर्वतः ॥
चंद्रहृदितयवशाड्डुतोर्मिसमाकूलं ॥ २९ ॥ पालजगत्सु जनेन रत्नाकरमननं ॥ गंधिदत्ताभ
गवता गोविंदेनामितो जसा ॥ वराहरगिगां चानविलोकिता तालावले ॥ ३० ॥ अक्षयिणा जतव
ता वर्षाणां शतमत्रिणा ॥ अनासादिनगायं च गालालं ललसु ॥ ३१ ॥ तालात्मयोगनिद्रां च
पुमनामप्यसेवतः ॥ पुगादिकालस्य यन्त्रिणो रितिलेन ॥ ३२ ॥ वल्लभा तालवस्त्रमेवाक
स्थाभयप्रदं ॥ निज्राहवादिता नो च अक्षराणां परादत्ता ॥ ३३ ॥ वडवा मल्लदे प्रायेणो य ह्यप्रदं
शिवं ॥ अगाधपाविस्त्रीणां मप्रमेयं सारिणी ॥ ३४ ॥

युनं पुगं कृतप्रगंतस्य ग्रादिभूतः प्रलयकालः तस्मिन् प्रायः समस्तभूते ॥ ३५ ॥ दिवाहवेति पातं
तरोदोभयवतामाक्रंदः तद्वतिवाहवे ॥ दिवोभयपुनाउडेति मोदिनी ॥ ३६ ॥ वडवा मल्लदे प्रायेणो य ह्यप्रदः ॥
सुखान्तराजो योमिलसैनो य ह्यप्रदं गंधः ॥ ३७ ॥ अथ यथा तालादि यथेष्ट विनाशे ॥ ३८ ॥ सेयतः सेवमानस्य पुगादिकालश
विशेषेण स्त्रीणां समंततः ॥ ३९ ॥

१०॥ देदृशुकाः ॥ देदृशुकाः प्रोलाः महाभोगाः महाभोगाः ॥ १०॥ देदृशुकाः प्रोलाः महाभोगाः महाभोगाः ॥ १०॥ देदृशुकाः प्रोलाः महाभोगाः महाभोगाः ॥ १०॥

सर्पसत्रे वर्तमाने पावकोकः प्रयत्नः ॥ जनमेजयस्य राजर्षेः पादवेद्यस्य भीमः ॥ १॥ पापमेने
 नश्वरावस्वयमेव चित्तामहः ॥ अग्निहोत्रसमन्वितं कुरुदेवारसीमि ॥ २॥ स वदेवभालोः शङ्खः
 चेतामन्यस्योदतः ॥ चरन्ते प्रेक्षस्यमाणं प्रजानां हितं कामया ॥ ३॥ मित्रमधीय विवाद्यते देदृशुका
 महाबलाः ॥ तेष्वांती लघुविद्युत्ताद्विप्रजानां च हिताय वै ॥ पुनः सा प्रकृतं तेष्वांती परपीठे प मयि
 ता ॥ ४॥ अथेष्वांती सप्तानां नित्यं दोषपरास्तथा ॥ तेष्वांती प्रकृतं तिर्यग्देव न विनियान्तये ॥ ५॥
 एवं सभायां देवस्त एव कुरुं च नोतय ॥ आहूय कथयते देवदेव च तमवतीत ॥ ६॥ अथ ते देदृशु
 काश्च सर्पा जातास्तथा ॥ विष्णोर्लगा महाभोगा माक्राः प्रकृतं ॥ ७॥ तत्र मन्त्रस्तथा
 तातनकर्तव्यः कथंचन ॥ अथ पुनरुक्तं नोतयते सार्धं विनाशना ॥ ८॥ अथ कुरुदेवस्त
 प्रसाद्य प्रजापति ॥ आराधितुं देवी विद्या कथयामहात्मने ॥ ९॥ अथ देवदेवि सौपर्णमसौ ति
 रुच ॥ न तोरुजनां युष्माकां प्रभाते भूदितो वै ॥ कुरु विनता चैव भोगिनो ते तपोधना ॥ १०॥
 अथ धितं ससंखेदाद्योक्तं पाणेतय ॥ जगत्स्तरंगे प्रमत्तैः अथ समंतिकाता ॥ ११॥ अथ ते
 अनेतत्र समुद्रनिधिं भसां ॥ महोत्तमदृकात्तां तोममाने महात्मने ॥ १२॥ तिमिलिहिलकुपाकी
 तिं मकरैरावृतं तथा ॥ सत्तैश्चावदृसादृसेनां नारयेः समावृतं ॥ १३॥

पादः ॥ १४॥ अथ प्रापः ॥ १५॥ ततः युष्माकां यतीकृतं ॥ १६॥ अथ सिधये ॥ १७॥ उदकेन यथायतं लक्षणं प्र
 ण ॥ १८॥ ततो यमानेति तिमिलिहिलदिभिः ॥ १९॥ अथ ॥

मं भा
आ यं
७७

76

२२॥ यथायः ॥ २॥ संतः ॥ १॥ शंशक किरण वन प्रासादी निर्मल ॥ तदृशमपि कलवाले कलकेशः ॥

शुभ्रदिव्यममर्त्यानां शुभ्रनखाकरणं ॥ अथमेयमचित्थं च सुशायनसंमितिं ॥ १॥ महानदी
निर्वह्नीभिस्तत्र तत्र सहस्रशः ॥ आस्यमाणमममथं नयेन निवचोर्मिभिः ॥ २॥ नैवेतरलून
रोर्मिसेकलेतेगंभीरं विकचिनमेवरप्रकाशः ॥ यातालज्वलन शिखाविदीपितांगमनेन
उत्तमभिजगमनस्तनले ॥ ३॥ इत्यादिपुं विमोप ले ॥ ४॥ सैतिहवाच ॥ नेसमद्रमतिक्रम्य
करुविनतयासह ॥ न्यपतन्तरगाभ्यासेन चिरादिवशीचग ॥ ५॥ नतस्तनेहयश्चंद्ररशा
नेमहजने ॥ प्राणाककिरणप्रासेकालवालमभेतदा ॥ ६॥ निशाम्यचवहन्वालात्कसप्रचस
माश्रितान् ॥ विषमरूपां वितांकडुदोषेनयानयत् ॥ ७॥ नतः स्मरितानातस्मिन्निनेनयरा
जिना ॥ अभवदुःखसंतमादासीभाचसमाश्रित ॥ ८॥ एतस्मिन्नेनरेकापिगहउः कलप्रागते
विनामात्रमहातेजाविदार्णोडमजायत ॥ ९॥ महासत्त्वकेपेनः सर्वविद्योतयन्निशः ॥ काम
रूपः कामगमः कामवीर्यविहंगमः ॥ १०॥ अग्निराशिरिवैः कसन्समिद्धेनिमयंकर ॥ विप्रुद्विष्ट
सृष्टिगलोपुगातामिसमग्रमः ॥ ११॥ प्रहृष्टः सहसापलीमसूकयेनभोगतः ॥ कयोचौरखलो
द्रवद्विरोवेश्वापरा ॥ १२॥ तदृष्ट्वाशरणलासदेवाः सर्वविमर्षसु ॥ अणिपमावृवश्चैनमासीन
विप्रुहृष्टिगं ॥ १३॥ अग्नेमात्रेप्रवर्हिष्टाः कसिन्नेनद्विष्टसि ॥ असौद्विष्टाभिः समहानसमिद्ध
सवसर्पति ॥ १४॥ अग्निहवाच ॥

निशाम्यदृष्ट्वा ॥ १५॥ कामरूपः इच्छाकृतमेव ॥ १६॥ अहंकारमेव ॥ १७॥ अहंकारमेव ॥ १८॥ अहंकारमेव ॥ १९॥ अहंकारमेव ॥ २०॥ अहंकारमेव ॥ २१॥ अहंकारमेव ॥ २२॥ अहंकारमेव ॥ २३॥ अहंकारमेव ॥ २४॥ अहंकारमेव ॥ २५॥ अहंकारमेव ॥ २६॥ अहंकारमेव ॥ २७॥ अहंकारमेव ॥ २८॥ अहंकारमेव ॥ २९॥ अहंकारमेव ॥ ३०॥ अहंकारमेव ॥ ३१॥ अहंकारमेव ॥ ३२॥ अहंकारमेव ॥ ३३॥ अहंकारमेव ॥ ३४॥ अहंकारमेव ॥ ३५॥ अहंकारमेव ॥ ३६॥ अहंकारमेव ॥ ३७॥ अहंकारमेव ॥ ३८॥ अहंकारमेव ॥ ३९॥ अहंकारमेव ॥ ४०॥ अहंकारमेव ॥ ४१॥ अहंकारमेव ॥ ४२॥ अहंकारमेव ॥ ४३॥ अहंकारमेव ॥ ४४॥ अहंकारमेव ॥ ४५॥ अहंकारमेव ॥ ४६॥ अहंकारमेव ॥ ४७॥ अहंकारमेव ॥ ४८॥ अहंकारमेव ॥ ४९॥ अहंकारमेव ॥ ५०॥ अहंकारमेव ॥ ५१॥ अहंकारमेव ॥ ५२॥ अहंकारमेव ॥ ५३॥ अहंकारमेव ॥ ५४॥ अहंकारमेव ॥ ५५॥ अहंकारमेव ॥ ५६॥ अहंकारमेव ॥ ५७॥ अहंकारमेव ॥ ५८॥ अहंकारमेव ॥ ५९॥ अहंकारमेव ॥ ६०॥ अहंकारमेव ॥ ६१॥ अहंकारमेव ॥ ६२॥ अहंकारमेव ॥ ६३॥ अहंकारमेव ॥ ६४॥ अहंकारमेव ॥ ६५॥ अहंकारमेव ॥ ६६॥ अहंकारमेव ॥ ६७॥ अहंकारमेव ॥ ६८॥ अहंकारमेव ॥ ६९॥ अहंकारमेव ॥ ७०॥ अहंकारमेव ॥ ७१॥ अहंकारमेव ॥ ७२॥ अहंकारमेव ॥ ७३॥ अहंकारमेव ॥ ७४॥ अहंकारमेव ॥ ७५॥ अहंकारमेव ॥ ७६॥ अहंकारमेव ॥ ७७॥ अहंकारमेव ॥ ७८॥ अहंकारमेव ॥ ७९॥ अहंकारमेव ॥ ८०॥ अहंकारमेव ॥ ८१॥ अहंकारमेव ॥ ८२॥ अहंकारमेव ॥ ८३॥ अहंकारमेव ॥ ८४॥ अहंकारमेव ॥ ८५॥ अहंकारमेव ॥ ८६॥ अहंकारमेव ॥ ८७॥ अहंकारमेव ॥ ८८॥ अहंकारमेव ॥ ८९॥ अहंकारमेव ॥ ९०॥ अहंकारमेव ॥ ९१॥ अहंकारमेव ॥ ९२॥ अहंकारमेव ॥ ९३॥ अहंकारमेव ॥ ९४॥ अहंकारमेव ॥ ९५॥ अहंकारमेव ॥ ९६॥ अहंकारमेव ॥ ९७॥ अहंकारमेव ॥ ९८॥ अहंकारमेव ॥ ९९॥ अहंकारमेव ॥ १००॥ अहंकारमेव ॥

७७

शुभिसायेमासं॥ शुभिनोमयमान॥ १५॥ १६॥ नेकद्विजने॥ नाहं॥ नित्यमासं॥ १७॥ १८॥ नागा॥
 असेचिदं कतेनिदरशसो कसभायेकेचिदमचि॥ १९॥ २०॥ २१॥ २२॥ २३॥ २४॥ २५॥ २६॥ २७॥ २८॥ २९॥ ३०॥

महानदीभिर्बहुभिः सार्द्धं एव महत्तमः॥ शुभिसायेम॥ १५॥ १६॥ १७॥ १८॥ १९॥ २०॥ २१॥ २२॥ २३॥ २४॥ २५॥ २६॥ २७॥ २८॥ २९॥ ३०॥
 पूर्यमाणमन्येन्यमानमिदं किंभिः॥ गोभीरेतिमिमकरो॥ भिकलेनेमनेनलचरावरी
 इनादैः॥ चित्तीर्णदृष्ट्यन्तरं वरप्रकाशते॥ भायेनिशिमहममसादमेन॥ २३॥ २४॥ २५॥ २६॥ २७॥ २८॥ २९॥ ३०॥
 १॥ २॥ ३॥ ४॥ ५॥ ६॥ ७॥ ८॥ ९॥ १०॥ ११॥ १२॥ १३॥ १४॥ १५॥ १६॥ १७॥ १८॥ १९॥ २०॥ २१॥ २२॥ २३॥ २४॥ २५॥ २६॥ २७॥ २८॥ २९॥ ३०॥
 सनोरथा॥ १॥ २॥ ३॥ ४॥ ५॥ ६॥ ७॥ ८॥ ९॥ १०॥ ११॥ १२॥ १३॥ १४॥ १५॥ १६॥ १७॥ १८॥ १९॥ २०॥ २१॥ २२॥ २३॥ २४॥ २५॥ २६॥ २७॥ २८॥ २९॥ ३०॥
 पाय॥ १॥ २॥ ३॥ ४॥ ५॥ ६॥ ७॥ ८॥ ९॥ १०॥ ११॥ १२॥ १३॥ १४॥ १५॥ १६॥ १७॥ १८॥ १९॥ २०॥ २१॥ २२॥ २३॥ २४॥ २५॥ २६॥ २७॥ २८॥ २९॥ ३०॥
 नस्तेपणितेकनाभमित्योहिजसन्म॥ नामतः परयायीसा॥ अंशुंमहेदयेः॥ करुमुचिनता
 चैवदातापिष्टोविदुषसा॥ आलोकरयमासकमेसमरेनिधिममसा॥ ५॥ ६॥ ७॥ ८॥ ९॥ १०॥ ११॥ १२॥ १३॥ १४॥ १५॥ १६॥ १७॥ १८॥ १९॥ २०॥ २१॥ २२॥ २३॥ २४॥ २५॥ २६॥ २७॥ २८॥ २९॥ ३०॥
 लोभ्यमाणमहास्वने॥ निमिगिलसमाकौमीमकरैरावतेनया॥ २॥ ३॥ ४॥ ५॥ ६॥ ७॥ ८॥ ९॥ १०॥ ११॥ १२॥ १३॥ १४॥ १५॥ १६॥ १७॥ १८॥ १९॥ २०॥ २१॥ २२॥ २३॥ २४॥ २५॥ २६॥ २७॥ २८॥ २९॥ ३०॥
 नानानियेरपि॥ कोरेकीरमनापुष्पगंभीरभनितैरच॥ १॥ २॥ ३॥ ४॥ ५॥ ६॥ ७॥ ८॥ ९॥ १०॥ ११॥ १२॥ १३॥ १४॥ १५॥ १६॥ १७॥ १८॥ १९॥ २०॥ २१॥ २२॥ २३॥ २४॥ २५॥ २६॥ २७॥ २८॥ २९॥ ३०॥
 नागानामाचयंचापिसरमंसरिनायति॥ १॥ २॥ ३॥ ४॥ ५॥ ६॥ ७॥ ८॥ ९॥ १०॥ ११॥ १२॥ १३॥ १४॥ १५॥ १६॥ १७॥ १८॥ १९॥ २०॥ २१॥ २२॥ २३॥ २४॥ २५॥ २६॥ २७॥ २८॥ २९॥ ३०॥
 कयाणोसतानाययसोनिधिममये॥ १॥ २॥ ३॥ ४॥ ५॥ ६॥ ७॥ ८॥ ९॥ १०॥ ११॥ १२॥ १३॥ १४॥ १५॥ १६॥ १७॥ १८॥ १९॥ २०॥ २१॥ २२॥ २३॥ २४॥ २५॥ २६॥ २७॥ २८॥ २९॥ ३०॥

पंचषाण्यदंनपीयत्रकोशशुद्धिप्रतीमः॥ संविदंआलोचने॥ १॥ २॥ ३॥ ४॥ ५॥ ६॥ ७॥ ८॥ ९॥ १०॥ ११॥ १२॥ १३॥ १४॥ १५॥ १६॥ १७॥ १८॥ १९॥ २०॥ २१॥ २२॥ २३॥ २४॥ २५॥ २६॥ २७॥ २८॥ २९॥ ३०॥
 उक्तैरनक्तैश्चविशेषणैः समद्वलौति॥ अहोभमिनादिना॥ १॥ २॥ ३॥ ४॥ ५॥ ६॥ ७॥ ८॥ ९॥ १०॥ ११॥ १२॥ १३॥ १४॥ १५॥ १६॥ १७॥ १८॥ १९॥ २०॥ २१॥ २२॥ २३॥ २४॥ २५॥ २६॥ २७॥ २८॥ २९॥ ३०॥
 गवांसं॥ अहाराणंचवायवमितिपादेपारणंवेयनमितिपादेकारणं॥ १॥ २॥ ३॥ ४॥ ५॥ ६॥ ७॥ ८॥ ९॥ १०॥ ११॥ १२॥ १३॥ १४॥ १५॥ १६॥ १७॥ १८॥ १९॥ २०॥ २१॥ २२॥ २३॥ २४॥ २५॥ २६॥ २७॥ २८॥ २९॥ ३०॥

म मा
आ प
५८

उत्तमश्चिन्मात्रः॥ चराचरं चेतनाचेतनं स्थावरं जंगमं वागमलिभिर्विनिर्जितानेः भानविवक्तिरगोः य
वभाससेचरादिस्तानरूपेण॥ यथाज्ञः पयगं प्रमेयेषु याफलत्वेन संमता॥ संविसेवेह मेयोर्थोवे
देतोक्तिप्रमाणनश्चिन्मात्रमतः सूर्यस्य अंतकोऽस्यः प्रजाप्रवृत्तयश्च प्रयानपुरुषात्मकः॥
युगापरिवर्तनं एकस्मिन्वादे हि सहस्रकृतो जायमानस्तस्य अंतः तत्कालकालाद्याधिकालाद्या

तमन्तमः सर्वमिदं चराचरं गमलिभिर्भानविराचभाससे॥ समाक्षिपन्मानमतः प्रभां मुद्रस्त
मंतकः सर्वमिदं प्रवाग्रव॥२॥ दिवाकरः परिकल्पितो यथादहेयतास्तथादहसिहनाशनप्रभः
भयकरः पलयावाभिहितो विनाशययुगापरिवर्तनान्तकृतः॥३॥ लोकोपायाणामुपाय
तावयं महो जसं जलनसमानवर्चसं॥ नृदिन्यभं चित्तिमिराम्भगोचरं महावलंगहउमयेत्यवे
चरं॥४॥ यराचरं च वदमजयविक्रमं न वोल्लासतर्वमिदं प्रतापिन्॥ जगन्मोहन पुत्रवर्णवच
सातयाहिसंकां च सुगन्तुहन्मनः॥५॥ भयान्चितानमसिदिगतामिना विमानितविपथ
गतिप्रयातिने॥६॥ अस्मत्तत्त्वमसिदयावतः प्रथमहात्मनः कथयस्व॥७॥ समाकृ
पः कुरु जगत्तोदयापराजमोक्षप्रशममयेहिमादिनः॥८॥ अस्मिन् दिने स्मस्वनेननेदि
शोः स्वरे विदिवमिचमेदिनी॥९॥ ललेतिनः स्वगदगदनिः शब्दमुत्तमं परिदमप्रिस
त्रिमं॥१०॥ नवयत्तिकल्पितकृतान्तसन्निभानि कथयन्तु ललितानि चरन्ति॥११॥

धिकालात्यर्थः॥१२॥ लोकोपायं उपेत्य समीपे गतावयं चारुनयनायः संवयः॥१३॥ यराचरं का
रणकार्यं च॥ अतयः जेतमशक्वादिदमोयस्य॥१४॥ विमानमिदं विमानं॥ विमानिताः पयनि
ताः॥ विपथगतिर्हीनमार्गान् रतिः॥१५॥ सः देवदेवः कुरु जगत्तोदयापराजमोक्षप्रशममयेहिमादिनः
त्यः स्वनः शब्दस्तेन दिशश्चलेनीत्यतदयत्कथयन्ते॥१६॥ निरुद्धास्तु विद्वद्विचरः॥ प्रयचमिन्

५८
५९
६०
६१
६२
६३
६४
६५
६६
६७
६८
६९
७०
७१
७२
७३
७४
७५
७६
७७
७८
७९
८०
८१
८२
८३
८४
८५
८६
८७
८८
८९
९०
९१
९२
९३
९४
९५
९६
९७
९८
९९
१००

॥ ५ ॥ अत्रापि पूर्ववत् सचयार्थोपाधिकं तस्यैव सचयने ॥ न हि विस्मयार्हं नेपथिमात्रे प्रकृतानि सर्वाणि
विशेषाणानि यानि सासंगत्वेने ॥ इदं वक्तव्यं मन्त्रिणां त्रैलोक्ये ॥ ६ ॥ अत्रापि ॥ अत्रापि ॥ अत्रापि ॥ अत्रापि ॥ अत्रापि ॥
रचयन्मित्रमैसातविधानमादिति प्रकृतौ विद्यते ॥ अत्रापि ॥ अत्रापि ॥ अत्रापि ॥ अत्रापि ॥ अत्रापि ॥
गान्धर्वो मेव ॥ अत्रापि ॥ अत्रापि ॥ अत्रापि ॥ अत्रापि ॥ अत्रापि ॥

नैतदेवं यथाष्टमं मन्त्रमसंगतैः ॥ गुरुत्वं च तन्मन्त्रं कृतं स्यात् ॥ ७ ॥ अत्रापि ॥ अत्रापि ॥ अत्रापि ॥ अत्रापि ॥ अत्रापि ॥
नेन स्वीतिनानेदं च ॥ तेजोराशिर्मन्त्रं स्यात् ॥ अत्रापि ॥ अत्रापि ॥ अत्रापि ॥ अत्रापि ॥ अत्रापि ॥
कश्यपे यो महावत् ॥ देवानां चरिते प्रकृत्युहिते ॥ अत्रापि ॥ अत्रापि ॥ अत्रापि ॥ अत्रापि ॥ अत्रापि ॥
सहिता मम ॥ अत्रापि ॥ अत्रापि ॥ अत्रापि ॥ अत्रापि ॥ अत्रापि ॥
॥ ८ ॥ देवाः ॥ अत्रापि ॥ अत्रापि ॥ अत्रापि ॥ अत्रापि ॥ अत्रापि ॥
न तमे ॥ अत्रापि ॥ अत्रापि ॥ अत्रापि ॥ अत्रापि ॥ अत्रापि ॥
तेन नागतं चोपागतं च सर्वं ॥ ९ ॥

न गान्धर्वो मेव ॥ अत्रापि ॥ अत्रापि ॥ अत्रापि ॥ अत्रापि ॥ अत्रापि ॥
एषा यतिप्रकाशयतीति प्रायः प्रकाशको जनक इत्यर्थः ॥ अत्रापि ॥ अत्रापि ॥ अत्रापि ॥ अत्रापि ॥ अत्रापि ॥
मानसागारः ॥ अत्रापि ॥ अत्रापि ॥ अत्रापि ॥ अत्रापि ॥ अत्रापि ॥
महेष्टदेवतः ॥ अत्रापि ॥ अत्रापि ॥ अत्रापि ॥ अत्रापि ॥ अत्रापि ॥

संतापयत समतापयत ॥ अत्र माव शार्धः ॥ १२ ॥ तिरोभूत एव सन्नेवं दृष्टि उदितस्तु भस्मी करिष्य
तिलोका निग्राह ॥ नत इत्यादिना ॥ १३ ॥ १४ ॥ दृष्ट्यनपश्यन्कं दारे राक्ष निगणना रे पार पि स्वार्थे क

एवं कृतमतिः सूर्योऽप्यस्मभ्यामगमद्गिरिं ॥ तस्मा लोका विनाशाय संतापयत मास्कर ॥ १५ ॥ ततो
देवानाणां प्रोचुरे नमदर्थयः ॥ अथाहं रात्र समये सर्व लोका भयावह ॥ १६ ॥ इत्यस्य ते महा
न्याहृते लोकाः स्य विनाशानः ॥ ततो देवाः सर्वा गणा उपगम्य पितामहे ॥ अत्रु वन्कि मि वेदाय
महे दह कृतं भयं ॥ १७ ॥ नता वद प्रपते सूर्यः क्षये यं प्रतिभाति च ॥ उदिते भगवन्मानो कथमेत
इ विष्णोति ॥ १८ ॥ पितामह उवाच ॥ एष लोक विनाशाय रिरुद्येन मद्यतः ॥ दृष्ट्यनेव हि लोकान्स
भस्मरासी करिष्याति ॥ १९ ॥ तस्य प्रतिविधाने च विहितं पूर्वमेव हि ॥ कथं पश्यस्यतो यो मानरुणे
त्यभि विश्रतः ॥ २० ॥ महाकायामहातेजः सस्यास्यति पुनरेवे ॥ इति विचिंसा रंतेन श्वा स्य
हरिष्याति ॥ २१ ॥ लोकानां स्वस्ति चैवं श्वा दृष्टी र्गोचरि कौ कयं ॥ २२ ॥ इति उवाच ॥ ततः पिताम
हात्ततः सर्वं च केतदारुणः ॥ उदितश्चैव सविता हरुणोत्तमः सुमः ॥ २३ ॥ एतन्ने सव्यमाया तं य
त्सूर्यं मन्वरा विश्रतः ॥ अरुणाश्च यथा चास्य सारं स्यात्सुतः ॥ २४ ॥ इत्येवमप्युवाच ॥ एष एव
सदाहन्तः ॥ २५ ॥ इत्यदिपर्वणी सोपनी ॥ २६ ॥ सौ ति रुच ॥ इत्येवमप्युवाच ॥ ततः कर्मकाये महाबलः
मातुरेति कमागच्छत्यरे पारे म होदयोः ॥ अत्र मा विनता गिरि हि ते नमः ॥ २७ ॥ अतीव उः ख
संतप्ता दासी मावमपागतः ॥ २८ ॥ ततः कर्मा विहितं तं प्राणतं दुःखं सति यौ ॥ कारे चाह यव च
ने क हं रिदमभाषतः ॥ २९ ॥

क ॥ २५ ॥ प्रतिविधाने प्रतीकारः ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ ८० ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ ८७ ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ ९० ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ ९३ ॥ ९४ ॥ ९५ ॥ ९६ ॥ ९७ ॥ ९८ ॥ ९९ ॥ १०० ॥

म भा
श्रा य
७८

78

७८

[illegible]

प्रसीदनः पतगपने प्रयाचतां प्रियश्रुतो भवमयचने चोवदः ॥ २७ ॥ पथिलतः प्रयागस्तदेवः
 सविगतोस्तदा ॥ तेन सः प्रतिसेहारमात्मनः सचकार ॥ २८ ॥ इति पर्व ॥ २९ ॥ सपणस्त
 ति ॥ ३० ॥ तिहोच ॥ सप्रजाः पान्मनोदेहं सयतिः प्रेक्षतस्तदा ॥ श्रीरामप्रतिसेहारमात्मनः स
 प्रचक्रमे ॥ ३१ ॥ सयति ॥ नमोसर्वाणि भूतानि विभिद्युदेहं दर्शनात् ॥ भीमहस्तमदिप्राप्त
 स्मातेनस्तदेवे ॥ ३२ ॥ तिहोच ॥ ततः कामगमः पत्नीकामयोर्योचिदेगमः ॥ ग्रहणचान्मनः
 सुमारोषसयितर्देहात् ॥ तजहता सुनिहितोदिशोर्वांमहासुति ॥ सूर्येनोभिरत्युत्तै
 कान्दगुमनायदा ॥ ३३ ॥ तिहोच ॥ किमर्थमगतास्तुर्वांलोकादगुमनास्तदा ॥ किमस्यापहृतं
 वैर्येनेममसुगविशत ॥ ३४ ॥ प्रमतिहोच ॥ चेदृदिनेयं दयादृश्यातो एमने पिबत ॥ वैरानवंपं
 क्ततवांशं दृदितेन एतच ॥ ३५ ॥ चथमाने प्रहेताथ आदिनेमनुगविशत ॥ मराण्यसमन्तजोरो
 मोरहोस्तमाप्रति ॥ ३६ ॥ वक्रनर्त्यकरंयापमेको देहमवाप्तयं ॥ सहयादवकार्ये पुनचक्र चेष्टदृष्ट
 ते ॥ ३७ ॥ प्रपतिथस्तमानं मां संहते वैदिवोकसः ॥ तस्मात्ते कविना पाथेन्यवतिष्ठेन संपायः ॥ ३८ ॥

नचंद्रादित्येतिविहवचने॥ चंद्रादित्येकवचनं समाह्वयत॥ ८॥ ग्रहेण ग्रहाणां प्रहणेन चासराणां प्र
 र्थापतिरिहाय॥ ९॥ सहते मर्षयंति॥ सहदेवैरिति पाठे॥ दिवौ कसः उपदेवाः मरीचादयः प्रजा
 पतयः तस्मान्ने प्रस्ताचलंगतेति स्थसोपेयंचमौ॥ ८॥

म-भा
आ-प

यत्तु भोक्तृपितृमेवेत्याह ॥ महायपकादि ॥ २५ ॥ यत्तु फलप्रदोपितृमेवेत्याह ॥ त्वं विप्रैरिति तदेतौ लु
प्याप्तये विविदिषंति यत्नेनेत्यादि श्रुते ॥ वेदांगानि सूर्यतत्त्वाद्गणार्थं ॥ तत्र शिक्षापाठश्रवणं
कल्पः प्रयोगस्तानाद्यैवाकरणाद्गृह्यसिद्धयै च वेदांगयज्ञोपासानवाक्याभवेतीति विषये

महायणात्ममिति सदाभिष्टुतमेमनीषिभिर्मदितमनामहविभिः ॥ अभिष्टुतः पिवसि
चसोममधरेचयदुत्तान्यपि चरुवीषिभूतये ॥ १६ ॥ अविष्टुतः सततमिहेयसंफलार्थं वेदा
गेषु तलवलोचनीयसेच ॥ तद्वेतोर्ध्वर्जनपरायणादित्तद्वेदां गान्यभिगमयेनिसर्व
यत्नैः ॥ १७ ॥ इत्यादिपर्वणिषोपरोयसो ॥ १८ ॥ एवं सततसदाकङ्क्षामगवान्तरिवाहनः ॥
नीलनीमूतसंज्ञानैः सर्वसंस्कारमात्राणां ॥ १९ ॥ तेमेवावस्थानुज्ञां यमभूतविद्युज्जलाः ॥ य
रस्यरमिवात्यर्थगर्जनतः सततं दिशि ॥ २० ॥ संवर्तन्तमिवाकाशमन्त्रलदेः समुद्राद्भूतैः ॥ एतद्विर
तलतोयमजसंस्वरमहावै ॥ २१ ॥ संवर्तन्तमिवाकाशमन्त्रलदेः समुद्राद्भूतैः ॥ मेचस्यनितनितौ
षेविद्यन्वचनकं पितैः ॥ २२ ॥ तेमेवैः सततासां वसंति रनिर्गतसु ॥ नष्टचंद्राकं दिशामेव
रसमययत ॥ २३ ॥ नागानामुन्नमोहवीज्यावर्गमिति वासते ॥ यथास्थितमसीति सलिलेन स
संततः ॥ २४ ॥ रसानलमनशामशोतलं विमलं तलं ॥ तद्वत्तममवत्तमो नोमिभिरनकशः ॥
रामनीयकमागच्छन्नावाहहमुजंगमाः ॥ इत्यादिपर्वणिषोपरोयसो ॥ २५ ॥

[illegible]

॥ लिपिपोषो ॥ पृष्ठायाः ॥ २५ ॥

५॥ अभिमतः संमते भवन् अभयः ॥ १ ॥ अतः प्रोक्तं किं ब्रह्म तेन मत्तः ॥ २ ॥ दिना लोकस्य ह्यम
संहरता देवता गच्छन्तः ॥ ३ ॥ अतो विदुः ॥ ४ ॥ सर्वमस्ते मोक्षः ॥ ५ ॥ आपोति के सस्ते नने स
येनेनास्ति मोक्षः ॥ ६ ॥ अस्ति माण्यः ॥ ७ ॥ यत्तत्तमे वेत्तुः ॥ ८ ॥ सोमः ॥ ९ ॥ यत्तमे वेत्तुः ॥ १० ॥ सोमः ॥ ११ ॥ यत्तमे वेत्तुः ॥ १२ ॥ सोमः ॥ १३ ॥ यत्तमे वेत्तुः ॥ १४ ॥ सोमः ॥ १५ ॥ यत्तमे वेत्तुः ॥ १६ ॥ सोमः ॥ १७ ॥ यत्तमे वेत्तुः ॥ १८ ॥ सोमः ॥ १९ ॥ यत्तमे वेत्तुः ॥ २० ॥ सोमः ॥ २१ ॥ यत्तमे वेत्तुः ॥ २२ ॥ सोमः ॥ २३ ॥ यत्तमे वेत्तुः ॥ २४ ॥ सोमः ॥ २५ ॥ यत्तमे वेत्तुः ॥ २६ ॥ सोमः ॥ २७ ॥ यत्तमे वेत्तुः ॥ २८ ॥ सोमः ॥ २९ ॥ यत्तमे वेत्तुः ॥ ३० ॥ सोमः ॥ ३१ ॥ यत्तमे वेत्तुः ॥ ३२ ॥ सोमः ॥ ३३ ॥ यत्तमे वेत्तुः ॥ ३४ ॥ सोमः ॥ ३५ ॥ यत्तमे वेत्तुः ॥ ३६ ॥ सोमः ॥ ३७ ॥ यत्तमे वेत्तुः ॥ ३८ ॥ सोमः ॥ ३९ ॥ यत्तमे वेत्तुः ॥ ४० ॥ सोमः ॥ ४१ ॥ यत्तमे वेत्तुः ॥ ४२ ॥ सोमः ॥ ४३ ॥ यत्तमे वेत्तुः ॥ ४४ ॥ सोमः ॥ ४५ ॥ यत्तमे वेत्तुः ॥ ४६ ॥ सोमः ॥ ४७ ॥ यत्तमे वेत्तुः ॥ ४८ ॥ सोमः ॥ ४९ ॥ यत्तमे वेत्तुः ॥ ५० ॥ सोमः ॥ ५१ ॥ यत्तमे वेत्तुः ॥ ५२ ॥ सोमः ॥ ५३ ॥ यत्तमे वेत्तुः ॥ ५४ ॥ सोमः ॥ ५५ ॥ यत्तमे वेत्तुः ॥ ५६ ॥ सोमः ॥ ५७ ॥ यत्तमे वेत्तुः ॥ ५८ ॥ सोमः ॥ ५९ ॥ यत्तमे वेत्तुः ॥ ६० ॥ सोमः ॥ ६१ ॥ यत्तमे वेत्तुः ॥ ६२ ॥ सोमः ॥ ६३ ॥ यत्तमे वेत्तुः ॥ ६४ ॥ सोमः ॥ ६५ ॥ यत्तमे वेत्तुः ॥ ६६ ॥ सोमः ॥ ६७ ॥ यत्तमे वेत्तुः ॥ ६८ ॥ सोमः ॥ ६९ ॥ यत्तमे वेत्तुः ॥ ७० ॥ सोमः ॥ ७१ ॥ यत्तमे वेत्तुः ॥ ७२ ॥ सोमः ॥ ७३ ॥ यत्तमे वेत्तुः ॥ ७४ ॥ सोमः ॥ ७५ ॥ यत्तमे वेत्तुः ॥ ७६ ॥ सोमः ॥ ७७ ॥ यत्तमे वेत्तुः ॥ ७८ ॥ सोमः ॥ ७९ ॥ यत्तमे वेत्तुः ॥ ८० ॥ सोमः ॥ ८१ ॥ यत्तमे वेत्तुः ॥ ८२ ॥ सोमः ॥ ८३ ॥ यत्तमे वेत्तुः ॥ ८४ ॥ सोमः ॥ ८५ ॥ यत्तमे वेत्तुः ॥ ८६ ॥ सोमः ॥ ८७ ॥ यत्तमे वेत्तुः ॥ ८८ ॥ सोमः ॥ ८९ ॥ यत्तमे वेत्तुः ॥ ९० ॥ सोमः ॥ ९१ ॥ यत्तमे वेत्तुः ॥ ९२ ॥ सोमः ॥ ९३ ॥ यत्तमे वेत्तुः ॥ ९४ ॥ सोमः ॥ ९५ ॥ यत्तमे वेत्तुः ॥ ९६ ॥ सोमः ॥ ९७ ॥ यत्तमे वेत्तुः ॥ ९८ ॥ सोमः ॥ ९९ ॥ यत्तमे वेत्तुः ॥ १०० ॥ सोमः ॥

[illegible]

नितामनीनां जनिता दिवो न निता एधि याः जनिता ग्रैर्न निता सूर्य ए जनि ते इ ए जनि तो न नि
 शोरिति प्र. नि प्र सिद्धः ॥ २१ ॥ व इ लः क ल य दः ॥ २५ ॥ कालोपादाननात्र इ य त म न्का भू यो सां पु इ य त

म मा
अ प
२२

१५॥ धनकोतो विषाधी पण जिनो वादास्यं करोति ते वां मतिः ॥ दानेन विद्यालाभेन पणान्तरनयेन वा
भवतीति किमेतेष मया कर्तव्यमित्याह ॥ किमिति लेलिहः भो सर्पा ॥ १५ ॥ १६ ॥ अध्यायः ॥ २१ ॥ १२०

न सिंस्तकचिते मात्राकारणो गगने चरः ॥ उवाच वचनं सर्पा लेलिहः ॥ लेलिहः ॥ १५ ॥ कि
मादृत्य विदित्वा वा किं वाक्यं वेदो ह्यहं ॥ दाय्याह विप्रम ये पं सत्त्वदत्त लेलिहः ॥ १५ ॥ सो निरु
च ॥ अत्तातमत्रु वत्सर्पा श्री हराय नमो नमः ॥ जने दाय्यादि प्रमोदो भवितानवत्वे चरः ॥ १६ ॥ ३
त्यादि पर्व निसे पार्णे ॥ १५ ॥ सो निरुवाच ॥ इमं कर्मादुःसर्पे स्तनो मातरमत्र वीत ॥ गच्छाम्यस्य नमा
हते मत्स्य सिद्धमिवेदिता ॥ विततो वाच ॥ समुद्रकृत्वा वेकांते निषादालयमुत्तमं ॥ निषादा नां
सहस्राणि तान् सत्तम एतमानय ॥ न च ते वा दाय्यां हतं कर्था बुद्धिः कथंचन ॥ प्रवयः सर्वभू
तानां ब्राह्मणे एतलोपमः ॥ अशिरको विषयासं विप्रो गवति केपित ॥ एवमादिभि रूपैस्त
सतां वै ब्राह्मणो मतः ॥ स ते तात तहं नयः संकुहेन पिसर्वया ॥ ब्राह्मणा नाम भिद्रो ह्येन क
नयः कथंचन ॥ न सो व मग्निर्नादियो भस्म कर्षा न्नयानच ॥ यथा कर्षा दतिकुसे ब्राह्मणः सं
शितव्रतः ॥ न देतै विविधै विगोस्तं विद्यास्तं हि ज्ञातम ॥ मत्ता नमय भूदिभ्यः वति श्रेष्ठः पिताम
हः ॥ ग ॥ ३ ॥ उवाच ॥ किं रूपो ब्राह्मणो मातः किं शीलः किं पदं कुम ॥ किं हि दै निभो मातः किं सि
त्सोम्यप्रदृशेन ॥ यथा ह मभिजानीया वा दाय्या ललणे ॥ १७ ॥ तस्मै कारयते मातः शुच्यो
वक्तुमर्हसि ॥ विनिनो वाच ॥ यत्के कवमनय मेति नीतिं वदितुं ॥ १८ ॥ ददेत्तं तं सुव्रतं विद्याया
दाण्यं भ ॥ १९ ॥ विप्रस्तथान हं नयः संकुहेन पिसर्वया ॥ यथा वचनं निलता पुत्र दार्यदिदं वचः
नवरेन च नीर्यं वत्स न नीरिदिने च ॥ २० ॥

१॥ विदिशं मत्स्यादि पुराणार्थो गलग्रहः ॥ २॥ १॥ १॥ १॥ १॥

संश्रुतं नदीपं गमनीयकमेव ॥ न च एतद्वत्तामसं रश्मि रश्मिः पुनर्गमनस्य नास्तीति भावः ॥ यस्मा
करैः सरोभिः ॥ नदीपुगमो रश्मि रश्मिः ॥ स नदीपुगमो रश्मि रश्मिः ॥ नदीपुगमो रश्मि रश्मिः ॥

सोतिरुवाच ॥ संप्रहृष्टास्तनोनागास्तत्रायास्ततास्तदा ॥ संप्रहृष्टास्तनोनागास्ततास्तदा ॥ संप्रहृष्टास्तनोनागास्ततास्तदा ॥
वे ॥ नदीपं गमनीयकमेव ॥ न च एतद्वत्तामसं रश्मि रश्मिः पुनर्गमनस्य नास्तीति भावः ॥ यस्मा
दिताः सपीकाननचमनोरं ॥ सपायं च विनिर्दिष्टं संप्रहृष्टास्तनोनागास्ततास्तदा ॥ संप्रहृष्टास्तनोनागास्ततास्तदा ॥
वेनरातीमिरासते ॥ भवनेरासते रश्मि रश्मिः पुनर्गमनस्य नास्तीति भावः ॥ यस्मा
धिते ॥ दिशो गच्छते ॥ पुनर्गमनस्य नास्तीति भावः ॥ यस्मा
पुष्पावर्गं विनिर्दिष्टं संप्रहृष्टास्तनोनागास्ततास्तदा ॥ संप्रहृष्टास्तनोनागास्ततास्तदा ॥ संप्रहृष्टास्तनोनागास्ततास्तदा ॥
नानागम्यं नदीपं गमनीयकमेव ॥ न च एतद्वत्तामसं रश्मि रश्मिः पुनर्गमनस्य नास्तीति भावः ॥ यस्मा
निदर्शने ॥ रश्मि रश्मिः पुनर्गमनस्य नास्तीति भावः ॥ यस्मा
तमेव नदीपं गमनीयकमेव ॥ न च एतद्वत्तामसं रश्मि रश्मिः पुनर्गमनस्य नास्तीति भावः ॥ यस्मा
रश्मि रश्मिः पुनर्गमनस्य नास्तीति भावः ॥ यस्मा
मातरे विनिर्दिष्टं संप्रहृष्टास्तनोनागास्ततास्तदा ॥ संप्रहृष्टास्तनोनागास्ततास्तदा ॥ संप्रहृष्टास्तनोनागास्ततास्तदा ॥
स्मि रश्मि रश्मिः पुनर्गमनस्य नास्तीति भावः ॥ यस्मा

दाउडः प्रजायते यो मनः ॥ संहर्षः संकरो ह्यासमस्तनं वा ॥ संहर्षः संकरो ह्यासमस्तनं वा ॥ संहर्षः संकरो ह्यासमस्तनं वा ॥
लोचिरमणीयं ॥ १५ ॥ १६ ॥ उयोक्तुं उद्योगात् ॥ चित्तं यथापि कुरुते सर्वं कालं भूते उपविना

87

इति॥ यः भोजने वदले विषये समकपालेन हि पूर्णं याः स्वाभाविकः ॥
सामग्र्यमन॥ २॥ २॥ २॥ २॥ कर्मपुनः कर्मपुनः ॥ २॥ २॥ २॥ २॥

१५॥ विप्रकृतो वंचितो ॥ १५॥ आसनी निपातः ॥ १५॥ च विष्णोः करणात्तापकादनदने
तलत्तापानिपातः ॥ १५॥ आसनी निपातः ॥ १५॥ च विष्णोः करणात्तापकादनदने

पुनः प्रोवाच विनता पुत्रहर्दिरिदं वचः ॥ ज्ञानेन त्वया तत्त्वार्थं मया प्रोक्तं ॥ १५ ॥ श्रीतादृश
 उः श्रुत्वा ज्ञानागोर्विप्रकृतामती ॥ १६ ॥ यत्नो ते मा कृतः पता ॥ उदसं पात्रं च यत्नतः ॥ १७ ॥ शिरः श्रुत्वा तवेदित्वेन
 सवः सर्वतस्तन ॥ १८ ॥ अहं च नेमसा पुत्रप्राप्तिं विप्रस्यता ॥ इह लोकाभनिष्ठा मिश्रंति स्वस्ति
 करे रता ॥ १९ ॥ अविष्टं जयं श्रुत्वा नेपुत्रकं भाग्यं सिद्धये ॥ २० ॥ श्रीविष्णवे नमः ॥ ततः समातर्प्य च नेमि शिष्यं विप्रं
 त्वयत्नो न भूयः पात ॥ ततो नियादात्तत्त्वान्वागमनीयं विप्रः ॥ कालरात्रौ तकोत्तरः ॥ २१ ॥ स ता
 त्रिषादान् पसे हरस्तदारजः समस्तं पुनर्भः ॥ सुप्रभं महत् ॥ ततः च विप्रोऽप्युच्यतः ॥ समीपतः
 नूय रत्ना निचात्य न ॥ २२ ॥ ततः स चक्रं मद्रुतं न नतदा निष्ठादमार्गं प्रति रुक्षं परिश्रुत् ॥ ततो नि
 ष्ठादा स्तरिताः प्रवृज्जयन्तो मां त्वं तस्य भूजगभोतिनः ॥ २३ ॥ तदानने चिह्नं नमनि प्रमाणावत्सम
 भ्युपगमनमिच्छादिताः खगाः ॥ सदस्यशः पवनरजो विमोहिता यथा निलप्रचलितपारपेवेन ॥ २४ ॥
 ततः खगो वदनमभिजतायनः समाहरन् परिचयलो मद्रुतः ॥ निष्टयन् इविधमन्य जीवि
 नोऽनुभूतिगणान् चरेत्प्रवृत्तः ॥ २५ ॥ इति पर्वणि सोऽर्तं पश्यति रुवाच ॥ तस्य कंठमनं प्रामो
 ज्ञाद्याणः सह भार्यया ॥ दहन्दी मरुवागारस्तमवाचोतरिलगः ॥ २६ ॥ द्विजो जमविनिर्गच्छन् तस्मात्प्रा
 द्याहता ॥ न हि मेवाद्याणो वयः पाये च धिरतः सदा ॥ २७ ॥

दण्डानाम् न हि मेवाद्युक्तो नृपः पापेषु चिरतः सदा ॥ १॥ काले समये ॥ १॥ २॥ ३॥ ४॥ ५॥ ६॥ ७॥ ८॥ ९॥ १०॥ ११॥ १२॥ १३॥ १४॥ १५॥ १६॥ १७॥ १८॥ १९॥ २०॥ २१॥ २२॥ २३॥ २४॥ २५॥ २६॥ २७॥ २८॥ २९॥ ३०॥ ३१॥ ३२॥ ३३॥ ३४॥ ३५॥ ३६॥ ३७॥ ३८॥ ३९॥ ४०॥ ४१॥ ४२॥ ४३॥ ४४॥ ४५॥ ४६॥ ४७॥ ४८॥ ४९॥ ५०॥ ५१॥ ५२॥ ५३॥ ५४॥ ५५॥ ५६॥ ५७॥ ५८॥ ५९॥ ६०॥ ६१॥ ६२॥ ६३॥ ६४॥ ६५॥ ६६॥ ६७॥ ६८॥ ६९॥ ७०॥ ७१॥ ७२॥ ७३॥ ७४॥ ७५॥ ७६॥ ७७॥ ७८॥ ७९॥ ८०॥ ८१॥ ८२॥ ८३॥ ८४॥ ८५॥ ८६॥ ८७॥ ८८॥ ८९॥ ९०॥ ९१॥ ९२॥ ९३॥ ९४॥ ९५॥ ९६॥ ९७॥ ९८॥ ९९॥ १००॥

82

३८॥४॥ रोहोवरोहिणोवटः॥ सार्धेनहिनः॥ दृग्गवाएसादिबन्धः॥ रोहिरोहिनकेऽप्यवटयादृग्यो
पुमानितिमेदिनी॥४॥४॥४॥

विभागं करिष्यामीति कीर्तयत्येव नत कृतवान् ॥ १॥ यमिवा ॥ यत्र ॥ २॥ अंतरे प्रविष्टे प्रयत्नेति
 मन्यो न्यसाक्षि शक्तिवदली कृत्यनाशदेतेवे ॥ ३॥ सदीयते नो ॥ ४॥ कनिष्ठा त्वचन प्रपेते सुभा

सनेच्छति यनं भ्रात्रा सहैकस्ये महामतिः ॥ विभागं कीर्तयत्येव नत कृतवान् ॥ १॥ यमिवा ॥ यत्र ॥ २॥ अंतरे प्रविष्टे प्रयत्नेति
 त्रवीचतं भ्राता सप्रतीकं विभावसः ॥ विभागं च दद्यात्साहायकं न किंचित् ॥ ३॥ कनिष्ठा त्वचन प्रपेते सुभा
 कल्पनो न्यविहस्येतेथ मोहिता ॥ ततः सार्धं पठन्त दाम् ॥ यत्र तत्सकं यनै ॥ ४॥ विदित्वा मे
 दयंते नानमिवा मित्ररूपिणः ॥ विदित्वा चापरे भिजाने नरे प्रपते न्य ॥ भिजाना मन लो नाशः
 दिप्रमेव प्रवर्तते ॥ ५॥ तस्मात्तदभागे भ्रातृणां न प्रयच्छेति साधनं ॥ यरुपासे निवृत्तमन्यो न्ये
 नाभिधं विनं ॥ ६॥ निरुते न नीरु शक्यते भेदतो यनमिलुति ॥ यस्यात्तस्मात्सप्रतीकं दत्तित्वे स
 मवाप्स्यति ॥ ७॥ यामस्त्वचसप्रतीकं विभावसमथा प्रवीत ॥ तमप्यत नैलचरः कल्पः स भवि
 यामि ॥ ८॥ एवमन्यो न्यशापा नोत्तप्रतीकं विभावसः ॥ राजकल्पपता प्रामावार्थं यं मदचेतसो
 रोषदोषान संगोपाति धर्मो निगता बुभो ॥ परस्परदे स रनो प्रमाणावल दयितो ॥ ९॥ सरस्य स्मि
 न्नाहकार्ये पूर्ववैराग्युसारिणो ॥ नयोरन्यतरः श्रीमान् समयेति महागज ॥ १०॥ यस्य हंरित शोभ
 न कृत्वा पतनं लेखय ॥ उभितो सौ महाकायः कृत्स्न विलोभयन्सर ॥ ११॥ ये दृष्टा वेष्टित क
 रः पतत्येव गजो जले ॥ देत दस्ता प्रलो गलपा दवेगे नवीधं वात् ॥ १२॥ तापितः समरतिगरुणा

संश्लेष्यतीयेण सने निवृत्तानां प्रतिशं किं नमर्था दभंगमभयेन ॥ १३॥ १४॥ आख्यातना न्यर्थ
 माह ॥ एवमिति लोमाज्जाससीयो निगच्छतीति भावः ॥ १५॥ १६॥ आवेष्टित करः ॥ कंडली कृत्यं प्र

॥ १७॥ १८॥

म भा
आ प
८४

२५॥ वालवित्याः नामतः मरीचियाः सूर्यमरीचीनेवपीतान्पतिः यथैव आदिनो देवमयः स्यादे
नाच्छादोमयसिद्धमधुविद्याविदमर्थः ॥ २५ ॥ २६॥ शालासक्तगिरिसमभसरितिसंवयः ॥ २६॥ शालवय
मालव्यायादिसिचिकलेवचनक्रियायसतथा ॥ अयक्तवणियथास्थानथाअपच्छदित्यथैः ॥

महावीर्येयंरौं सात्तादशिमिवोद्यतं ॥ अथष्टममनेयंचदेवदानवराक्षसैः ॥ २७॥ मेतारंगिरिपि
गाणोसमृजलशोषा ॥ लोकसंलोडनं चोरकृतानसमदर्शनं ॥ २८॥ नमागतमभिप्रेत्यभगवा
न्कण्ठपास्तदा ॥ विदितावोऽसंकल्पमिदं वचनमब्रवीत् ॥ २९॥ कथय ॥ अथ ॥ पुत्रमासाहसकाधी
मासघोलप्यसेयथा ॥ मातादहेष्टः संकुहावालवित्यामरीचियाः ॥ ३०॥ सौतिरुवाच ॥ जनः प्रसादया
मासकण्ठपः पुत्रकारणात् ॥ वालवित्यान्मृगागालयसाहनकल्मषान् ॥ कथयउतच ॥ अनादि
नाथिमांभोगरुडस्यतयोयना ॥ चिकीर्षन्तिमदनः सितदन्तज्ञानमहेष्ट ॥ ३१॥ सौतिरुवाच ॥ एवमक्रु
भगवतामनयस्तेसमभ्यु ॥ मुक्ताशालागिरिप्रपञ्चसिद्धेनतपोधिनः ॥ ३२॥ ततस्तेप्रपणनेष्टु
नरेविनतासत ॥ शालायादिसवदनः पर्यष्टतकण्ठपः ॥ ३३॥ भगवत्कविमंचामिनरोः शालासि
मामहं ॥ वर्जितं मानयेदं शमास्यात् ॥ गवाक्षसः ॥ ३४॥ ततोऽलिः पुरुषोऽलेहिमसंहृदकंदरः ॥ अगम्य
मनसाप्यत्तेस्तस्याचलोसकण्ठपः ॥ ३५॥ तयैवतमहाकुक्षिसाक्षिपुष्पमहाविगः ॥ जवेनाभ्यपत
नार्त्यः सशालागजकच्छपः ॥ ३६॥ नतावभीपरिणहैकतवर्गः महागजः ॥ शालिनोः महतीश
लायाप्ररुद्यययौलगः ॥ ३७॥

२८॥ गजकच्छपयोपरिमाणम् ॥ कंशालायास्तदाह नतामितिपरिण
हेतुपरितोवभीयातवेष्टयेत् ॥ वभीएकतेन करच ॥ ३८॥ ३९॥ ४०॥ नमोऽर्चनमिणकनयारत्नाया
क्रान्ताभूर्गोचर्ममात्री ॥ येनशान्तगोचर्मरत्ना ॥ ४१॥ ४२॥ ४३॥ ४४॥ ४५॥ ४६॥ ४७॥ ४८॥ ४९॥ ५०॥ ५१॥ ५२॥ ५३॥ ५४॥ ५५॥ ५६॥ ५७॥ ५८॥ ५९॥ ६०॥ ६१॥ ६२॥ ६३॥ ६४॥ ६५॥ ६६॥ ६७॥ ६८॥ ६९॥ ७०॥ ७१॥ ७२॥ ७३॥ ७४॥ ७५॥ ७६॥ ७७॥ ७८॥ ७९॥ ८०॥ ८१॥ ८२॥ ८३॥ ८४॥ ८५॥ ८६॥ ८७॥ ८८॥ ८९॥ ९०॥ ९१॥ ९२॥ ९३॥ ९४॥ ९५॥ ९६॥ ९७॥ ९८॥ ९९॥ १००॥

८५

५॥ अथः ॥ २॥ अथः ॥ अनिदेवे देवैर्वापि न कृतं सन्तानं यथा विहितं मरुत्सहस्रकोऽपीडं विदुः
यसागते अस्मान्नुदः ॥ आदेशका रम्यप्रयोगे रादिनाम्नः ॥ ३॥ ॥ ४॥ ॥ ५॥ ॥ ६॥ ॥ ७॥ ॥ ८॥ ॥ ९॥ ॥ १०॥ ॥

[illegible]

श्रद्धाकारणात् अनभिधेयं कुर्यात्तित्वात् तदेवाह सर्वेति २२

म भा
आ। य
८५

अथ गयान् बाल लिख्य च मानान् प्रमादतः सवलदर्थे गानवधानान् ॥ ४२ ॥ असाध्य मनेष्टासि

रज्जोसि मृकयन्तो म्यामश्चिना निवधर्मयन् ॥ ४३ ॥ ततस्वाप्तसमदिशः सहदेवैः शतक्रतः
उत्पातान् दारुणानि शत्रुनिशवाचवद्वहति ॥ ४४ ॥ ३३ ॥ किमर्थं भगवन् चोराऽन्यानाः सहस्रो
यिताः ॥ न च शत्रुं प्रपश्यामि युधि योनः प्रथमं येन ॥ ४५ ॥ हृदयतिरुवाच ॥ न वा पराधारे वै द्रुप
मादाद्य शतक्रतो ॥ न पसा बाल लिख्यानां महर्षीणां महात्मनां ॥ ४६ ॥ कण्ठपथमनेः पत्रो वि
ननायाश्च विचरः ॥ हर्षं सोममभिप्राप्तो बलवान् कामरूपधृक् ॥ ४७ ॥ समर्थो बलिनोऽष्टो हर्ष
सोमो विदेहसः ॥ सर्वसंभावया म्यसि त्रसाध्यमपि साधयेत् ॥ ४८ ॥ सोतिरुवाच ॥ अनेन हचनं
शक्रः शोवावास्तुरादिणः ॥ महावीर्यवान् यतो हर्षं सति होयतः ॥ ४९ ॥ युष्मान् संवोय
यामेष्टयथान सहरेहलान् ॥ अतलेहिवलतस्तद्वहति रुवाच ॥ ५० ॥ न ह्युता विबुधा वा
कं विस्मिता यन्मसाश्चिनाः ॥ परिवर्धयत न ह्युर्विज्जं चैत्रः प्रतापवान् ॥ ५१ ॥ धारयंतो विविश
गि वं च नानि मनस्विनः ॥ कवचानि महर्षिणा वैदूर्यविकृतानि च ॥ ५२ ॥ कर्माणापि च गात्रे
षु भावमंति दृढानि च ॥ विविधानि च शस्त्राणि चोद्दृष्ट्वा हृदये कथं ॥ ५३ ॥ तित्तनी दगायथाय
गि समग्रमसरोत्तमाः ॥ सविस्त्रुलिङ्गान्ताला निष्पुमानि च सर्वशः ॥ ५४ ॥ चक्राणि च रिचाश्चैव
त्रिंशलानि च प्रथमान् ॥ शक्रैश्च विविधा स्त्री दगा करवालाश्च निर्मलान् ॥ ५५ ॥ सहदेव रूपाणां
दृश्यगदाश्चोत्तमदर्शनाः ॥ तैः शस्त्रैर्भावनमद्भिस्ते दिवा भरणं चिन्ताः ॥ भावनमनेः सुराणां

निशेषः ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ भावमंति ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥

84

८५

॥ हेमविक्रचाः ॥ हेमवउजलाः ॥ १६ ॥ १७ ॥ सशूमेति ॥ दिवा प्रदि ॥ १८ ॥ अभूतपूर्वपथायात
यादवत ॥ प्रहरणमायुधं ॥ जामयमिप्रायेरौकचचम ॥ १९ ॥ २० ॥ निधीनः ॥ अथ निपातसहि

सततः शतसाहसं यो नानंतरमागतः ॥ कालेन नातिमदनागभूतः पुनरोद्यतः ॥ २१ ॥ सतंग
ताक्षणेनैव पर्वतं वृचनान्तिनः ॥ अमेचनदहतीपात्तासस्वतेनत्रसिवाः ॥ २२ ॥ अथानिलह
नशाण्यथाकथनसंश्लगाद् ॥ समोचप्रयावधं च समागलितपादपः ॥ २३ ॥ अगातिचयशीघ्र
नगिरेस्तस्य समंततः ॥ सगिकांचनचित्राणि शोभयन्ति महामिति ॥ २४ ॥ अथास्ति नो वरहवशा
पिशाचयाभिदनास्तथा ॥ काचनैः कसमंभीतिविपुलतरांबुदाः ॥ २५ ॥ ते हेमविक्रचामयो
युताः पर्वतपातभिः ॥ अथानमगातिनस्तस्यैव प्रप्रतिरेजिताः ॥ २६ ॥ अतस्तस्यगिरेः शंगमा
स्थापसावगोत्रम ॥ भद्रायासासगरुस्तुभोगजकक्षयाः ॥ २७ ॥ प्रवर्तताद्यदेवानामस्याना
मयशसिनः ॥ २८ ॥ अथवत्तदयिते प्रजज्जालभयानतः ॥ २९ ॥ सशूमान्यपतत्सातिर्दिवोत्कानभ
सश्रुताः ॥ तथावसूनारुद्राणां मादिगानांच सर्वशः ॥ साध्यानां सरुतांचैव ये चान्ये देवतागणः
स्वस्वप्रहरणानेकापरस्परमपादवतः ॥ अभूतपूर्वसंग्रामेन दादेवासुरेपि च ॥ ३० ॥ वपुर्वीताः सनि
वाताः येन रुल्काः सहस्रशः ॥ निरधमपि चाकाशं प्रजगन्महत्सवे ॥ ३१ ॥ देवानामपि यो देवः
साध्यवर्यतशोणितः ॥ मसूमीत्यानि देवानां ते अस्तेनां सिचैव हि ॥ ३२ ॥ उत्पानमेवाः योऽथव
वधुः प्राणिनं वहु ॥

ताः उल्काः ॥ चक्षुर्विस्फुलिंगसंवाः ॥ ३३ ॥ देवानां देवः पर्जन्यः ॥ ३४ ॥ ३५ ॥

85

एवमस्तु सिद्धमस्तु ॥२॥२॥ एतन्नीलां पदिलां यते सन्निभे गगने ॥ त्रिदश योजो यं विचित्राय

॥ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ २२१ ॥

संभा
आप
८

86

नतः॥ तस्मिन्नेवानोकेनथाविधेनानाप्रथाप्येनेसमदीर्घेसंप्रामाद्योक्तनेसति॥ १॥ ततः तेषां स
ष्ट्यर्थेनतिः॥ २॥ भौमनः॥ विश्वकर्मा॥ ३॥ विनिहतो रत्नकल्पः कनः॥ ४॥ ५॥ ६॥ लोउयास॥ आऊली

सोतिरुवाच॥ ततस्तस्मिन्निहजश्रेष्ठसमदीर्घेनथाविधे॥ गरुडः पक्षिगटनर्त्तिसंप्रामोवि
बुधान्यति॥ १॥ तदृष्टानिवलेचैवशाकपेनसरास्तनः॥ परस्परं च प्रत्यन्नसवेप्रहरणान्नत॥
तत्रकासीदमेयात्माविष्कदमिसमप्रभः॥ भौमनः समहावीर्यः सोमस्यपरिरक्षितः॥ ३॥
सतेनपतयेद्रेणपक्षतउनखत्तनः॥ महर्त्तमनलपुहं कृत्वा विनिहतोयुधि॥ ४॥ रजश्री
द्वयसमहन्पक्षवानेनखेचरः॥ कृत्वा लोकात्रिणालोकास्तेनदेवानवाकिरत्॥ ५॥ तेनाव
कीर्णरजसादेवामोदमपागमन्॥ नवैनेदृशश्चरजसासोमरक्षितः॥ ६॥ एवमेतेलोउया
मासगरुडसिदिवालयं॥ पक्षतउग्रहारेस्तदेवान्स्वविदहारत्॥ ७॥ ततोदेवः सदस्त्रात्तस्त्र
र्त्तवाप्रमचोदयत्॥ वित्तियेमांरजोवृष्टितवेदकर्ममारुतः॥ ८॥ अथवायुरयोवाहत्तद्वनस्त
रसावली॥ ततोवित्तिमिरेजानेदेवाः शक्रलिप्तदंष्ट्रः॥ ९॥ ननादोचैः सवलवान्महामेव॥
वाबरेवथमानः सरगाणैः सर्वभूतानिमीषयत्॥ १०॥ अतपान्महावीर्यः पक्षिगटपरवी
रह॥ समन्वयान्तरितस्त्र्यदेवानामपरिस्थितं॥ तस्मिन्नेदिभ्याः संवत्सरादौ सैरवाकिरत्॥ ११॥
पक्षिणोःपरिवैः श्रुत्वा र्त्तमिष्यसवासवाः॥ तत्रप्रत्तलितेष्ट्यापनैः र्त्तदित्यर्थमि॥ १२॥
नानाशस्त्रविसर्गैस्तेवथमानः समेतनः॥ ऊर्वसत्तमलपुहं पक्षिगटनयकंपत॥ १३॥

चकार॥ १४॥ अथोवाहपसाहितवान्॥ १५॥ अंतरेदृष्टोऽपि निदं पन॥ १६॥ १७॥ १८॥

२५॥ पुंसवनेऽनकाले ॥ २५॥ २५॥ कश्चिदपि तत्र निष्ठा ॥ २६॥ २६॥ नोरात्मसर्जकरदिनिवृत्त ॥ २७॥
 पातेतया ॥ २८॥ २८॥ गरुडं दत्तेनानरः ॥ २९॥ २९॥ हिरण्यगर्भः ॥ ३०॥ ३०॥ अभिषिक्तः ॥ ३१॥ ३१॥ अभिषिक्तः ॥ ३२॥ ३२॥ इदमेव

नदिदं सफलं कर्म तथैव प्रणिर्गता ॥ नयावैव विधास्तान् एव कुर्वन्ते नृपप्रसि ॥ ३३॥ एत
 स्मिन्नेव काले तदेवीदाद्याणी प्रभा ॥ तिनताताम कल्याणी पुत्रकल्याणशालिनी ॥ ३४॥
 तपस्तपान्नययास्ताता पुंसवनेऽपि ॥ ३५॥ ३५॥ उद्यमकाममनीयतामवाचकपथः ॥ ३६॥ ३६॥ आरंभः सफ
 लोदेति भवितायस्तथेति ॥ ३७॥ ३७॥ ननयिष्यति पुत्रो होवीरोति भवने परै ॥ ३८॥ ३८॥ नयसावाल हिसा
 नाममसंकल्पनो नया ॥ भविष्यन्तो महाभागो पुत्रो होवीरोति भवने ॥ ३९॥ ३९॥ उवाच चैना भावान्क
 ष्यपः पुनरेव ॥ ४०॥ ४०॥ पार्थतामप्रसादेन गर्भोऽयं समस्त ॥ ४१॥ ४१॥ एतौ सर्वे पुनर्जीता मिदं कश्चि
 यतः ॥ ४२॥ ४२॥ लोकसभाविनोऽपीरोकामरुषो विहममे ॥ ४३॥ ४३॥ शतक्रतमथोवाच प्रीयमाणः प्रजाप
 तिः ॥ ४४॥ ४४॥ तत्सहायो महावीरो भूतरोते भविष्यतः ॥ ४५॥ ४५॥ नैताभ्या भवितायेषः सकाशात् प्रेद ॥
 कोतने शक्रः सतापहर्म चैत्रो भविष्यति ॥ ४६॥ ४६॥ नचाप्येव नयाभूयः तेषां प्रजापतिः ॥ ४७॥ ४७॥ नचा
 तुमान्पादपाते वाग्वज्राभशकोपना ॥ ४८॥ ४८॥ एवमुक्त्वा जगामेंद्रा निविशं सि विस्प ॥ ४९॥ ४९॥ तिनताचा
 पिसिद्धार्थं वभ्रुवमदिता तथा ॥ ५०॥ ५०॥ जनयामास पुत्रो ह्यवरोता गरुडतया ॥ ५१॥ ५१॥ विकलागोरुता
 स्तत्र भास्वरूपः प्रः सरः ॥ ५२॥ ५२॥ पतत्रिणा च गरुडं दत्तेनाभ्यषिक्तः ॥ ५३॥ ५३॥ तस्यैतत्कर्म समहं
 यतां प्रयत्नेन दत्त ॥ ५४॥ ५४॥ इति पर्वणि सोपार्ति ॥ ५५॥ ५५॥

रूपेण ॥ अभिषिक्तः ॥ हिरण्यगर्भो निषोषः ॥ ५६॥ ५६॥ सधायः ॥ ५७॥ ५७॥ ५८॥ ५८॥ ५९॥ ५९॥

म भा
आ प
२२

जातृप्रविशेषाचक्रमित्यत्रेणान्वयः ॥ २ ॥ चक्रं यत्र चरपयंतं संमततः कदंबमकुलवत्तत्तारस
हस्ययुतं चक्रवर्गेन च भ्रममाणं यत्प्रविष्टो मशको पिसुहस्यपक्षिघने परिभ्रमंतमिति य
स्त्वमार्थः ॥ २ ॥ अथाः चक्रस्थनाभिनिर्भ्याः संभेदकाद्यानिमंतरेण मभ्यतः योगं संक्षिप्य ॥ अथाऽङ्क

सोऽतिरुक्ताच ॥ जातृनदमयोभ्रजामयीचिनि कुरोनलः ॥ प्रविशेषवत्तात्पदोवारिवेगश्चा
भावः ॥ सचक्रं चरपयंतं मप्यप्यदमनातिके ॥ परिभ्रमंतमनिशंतीत्याधारमयमयं ॥ २ ॥
नलनार्कप्रभचोरेच्छेदनं सोमहरिणं ॥ चोरात्रपंतः पर्थयंत्रदेवैः सनिमित्तं ॥ तस्यांतरं स
हस्येवपर्थवर्तनखेचरः ॥ अथांतरेणभ्यपतन्संक्षिप्यगंलाणेनहि ॥ ४ ॥ अथश्चक्रस्थचैवात्र
होप्रानलसमघती ॥ दिक्त्रिहोमहावीर्योदीमास्योदीमलोचनौ ॥ २ ॥ चक्रविष्टोमहावी
रौनित्यं कुहौनरसिनौ ॥ रत्नार्थमेवाभ्यतप्यदृष्टीभ्रजगोतमौ ॥ ४ ॥ सदासंयुतयनौ सदा
चानिमिषेक्षणौ ॥ तयोरेकोपिद्युपप्रेत्यतृभ्यंभ्रमसाहवेत ॥ तयोश्चक्षुर्धरानसासुपर्ण
सहस्राक्षणात ॥ जाभ्यामदृष्टुहोसासर्वतः समताः यत् ॥ तयोरेकोमयाक्रम्येनंतयोंतरित
गः ॥ आक्षिप्ततरसामयोसाममभ्युन्नतः ॥ सस्ययाभ्यामनंतवेनंतयस्तनोवली ॥ ३ ॥ यथा
ननवेनैवयंत्रमन्त्रायावीर्यवान् ॥ अयोताचक्षुर्धरौपिदृष्टुः ॥ ४ ॥ अगच्छय
रिप्रांतआवायीर्कप्रभानतः ॥ दिक्षुनाचनदाकरोवेनंतयः ॥ ३ ॥ यथा

रेखता ॥ ४ ॥ अंगोदेहो आक्षिप्ततरां देवाः कृतवान् ॥ यत्रमन्त्रायाभ्युन्नतं यस्तत्रंभंसमपाद्य
उत्पपातेत्यन्वयः ॥ ४ ॥ आवायंवारयितातिरुक्तेत्यर्थः ॥ २ ॥ संभेदकादिसंभेदकाः अलोत्पन्नमभ्यत

॥ २ ॥ अथाऽङ्क
॥ २ ॥ अथाऽङ्क

मंभा
प्रा.प.
८६

कामं इच्छया ॥ वलं पायी रसा मयं ॥ गणः बुद्धिमा मयं जानौ दार्यादिः ॥ निमित्ते राग म मो पात्रोः प्र
तस्त्वन्मास्त्वोपि कुर्त्तव्य इति भावः ॥ १४ ॥ सर्पि रितान् एकी कृतान् स्थापय्य वरं ॥ किरीटी उदः ॥ सर्व
लोक हिनः सर्वे मयाः मते दातु मनिच्छन्तात ॥ १५ ॥ नकार्यमिति विस्तृताः मते विनापित वा मरतस्य

कामं नैतत्प्राप्तं संति संतः स्ववत्स संस्तवं ॥ गण संकीर्त्तनं चापि स्वयमेव शत क्रतो ॥ सतेति
कृतान् सतिष्ठो व द्याप्य हं तथा ॥ नष्टात्मनः स्ववत्सं वक्तव्यमनिमित्ततः ॥ सपर्वत वना म
वी ससागर जलामिमां ॥ वहेय दोगा वै शक्र नाम णा वलं विनं ॥ सर्वा नृपि रितान्वापि लोका
नृणां एतन्गमान् ॥ वहेय मपरिष्ठा नो विही द मे म ह द ल ॥ सो नि ह व ॥ इत्युक्त वचनं वीर किरी
टी श्री मता वरः ॥ प्रादृशो न क दे वेंद्रः सर्व लोक हिनः प्रभुः ॥ एवमेव यथा मते सर्व संभा वते न
पि ॥ सगरा ता मि दानो मे साख्य मन्त मत्तम ॥ नकार्यं यदि सो मे न म म सो मः प्र दी यता ॥ अस्मा
हे हि प्र वा ये यु र्ये भ्या दया द्वा नि मे ॥ यथा ॥ ३३ ॥ किं च तत्प्राप्तं बुद्धि य सो मो ये नी यते मया
नरा म्या मिसमा दातुं सो म क स्मे चि दप्य हं ॥ यत्र मे न द ह स्ता र नि हि णे य म हं स्वयं ॥ त मा दा यत
तस्त्वर्णे हरे था सि दि वे श्वरः ॥ प्रा ॥ ३३ ॥ व द्ये न न जे न त द्यो हं यत पा क मि ह रत ॥ य म छ सि व
रे म न स्त र हा णा ख गे न म ॥ सो ॥ ३४ ॥ न इत्युक्तः ॥ पुत्रा मे द क र्त्तुं ग ल न्ना न् ॥ स्त न्ना चे वो
पयि कृतं मातु र्दो स्य निमित्ततः ॥ ३५ ॥ ईशो ह म पि सर्वं क रिष्या मि त्ते र्पि ॥ ३६ ॥ ये पु र्ज न गः शक्र

दत्त तात ॥ ३७ ॥ किं चित्क गण मातु र्दो स्य विमो ह मि ति भावः ॥ समा दा तं या तं ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ इयधिकृतं च ल
कृत दा स्य निमित्ततः ॥ निमित्ते उ द्रा ष्य स्य कृ स के श ने दा स्य ॥ ४० ॥ निमित्ततः ॥ श्रु रा णा पा त ॥ ४१ ॥
ईशः समर्थः ॥ अर्थि तां अ न्य स्मे य मते न दे य मि त्ते र्पि ॥ ४२ ॥

88

८६

सभा
आप
५-

पदमहत्यामिच्छन्ती चोनी चतरं ज्ञेयम् ॥ अस्तं प्रेष्योपात्तभुजगास्तारं भवता ॥ विप्रस्यावत्त
याशरणं मानः सर्वा निपटनाः ॥ सपत्नी स्वभयः प्रीत्या हरेरप्युपस्थितः ॥ ५ ॥ अथः सोपार्णयाख्या

भुजंगभक्तः परमार्चितः खगौरही न कती निर्जितनामने दयत ॥ ५ ॥ इमां कथां पः श्रावयान्नरः
सदापदेन वाहिनाया सायसं सदि ॥ असेषयं विदिवमियत्सु प्रापभाघ हासनः पतगय
नेः प्रकीर्तनात् ॥ ५ ॥ इति पर्वस्यास्ती के सोपार्ण समाप्ते ॥ ५ ॥ अथ नक्तवत् ॥ भुजंगमानां प्रा
पस्यमात्रा चैव सनेन च ॥ विनतायास्तया प्राक्ते करणं सतनंदना ॥ वरप्रदानं भवैव कइ विन
तयोस्तथा ॥ नामनी चैवने प्रोक्ते पतिणोर्वेनने पयो ॥ ५ ॥ पन्नगानां ननामानि न कीर्तयसिस्
तत् ॥ प्रापायेनापि नामानि श्रोतुमिच्छामहे वयं ॥ ५ ॥ सोपार्णवाच ॥ वइतात्रामये यानि पन्नगानां
तपोयन ॥ न कीर्तयिष्ये सर्वेषां प्रापायेन नरे श्रेष्ठ ॥ ५ ॥ श्रेष्ठः प्रथमो ज्ञातो वासुकिस्तदने
तरे ॥ ऐरावतस्तत्तत्कथं कर्कटकथं जंजये ॥ ५ ॥ नारी धीमतिनामधनामध्याश्रयस्तथा
नागस्तथा पिंजरकपलापत्रोद्यमन ॥ ५ ॥ नीला नीलो जया नमो कल्पावशवलो तथा
आर्धकश्चित्रकश्चैव नागः कलशपोरकः ॥ मना सुखे दमि सखसुखे गोलमलपिंडकः ॥ आ पूः
करोटकश्चैव शंखोवालि विविक्तय ॥ ५ ॥ निहाने केरु मउले नइ ५ ॥ विमलस्तथा ॥ वासुक
णो हस्तिपदस्तथा मङ्गरपिंडक ॥ ५ ॥

समाप्ता ॥ ५ ॥ भुजं ॥ भुजंगमानां मात्राणां यो दत्तस्तस्य करणं प्रवत्तया मान रात्ता कारितं ॥ विन
तायाः सनेन प्रायो दत्तः ॥ तस्य करणं सपत्ने स्था ॥ ५ ॥ ५ ॥ ५ ॥ ५ ॥ ५ ॥ ५ ॥ ५ ॥ ५ ॥ ५ ॥

स्वाधुः शिरा ॥ ५ ॥ दमेन वा सं प्रिय दमेन प्र अयेन चेति पादे प्र अयो विनयः ॥ २ ॥

न पणमानं न पोचोरेते ददर्शयितामहः ॥ संश्रुतं मांसेन कुत्ता घृणयतीरयं मनिं ॥ नमज्जवी
 त्पण्यं नित्यं पणमानं पितृमाहः ॥ किमिदं कुरुष्वेषां प्रजा नास्वस्ति वै कुरु ॥ न हि तीव्रेण तप
 सा प्रजा स्नापयामे न च ॥ इति का मचमेषो यस्ते दृष्टि वस्थित ॥ श्री ५ ॥ च ॥ सोदर्यो मम
 सर्वे दिभ्यान् यो मदेचेतसः ॥ सदृते नीत्सहे वस्तेन इवाननमयता ॥ प्रभस्यंति सततं परस्पर
 ममित्रवत् ॥ न तो हंत पयातिष्ठ नैताप्येषां मिमृत ॥ नमस्यंति सततं ससतं विनता चने ॥ अ
 स्माकं चापरोक्षाना वै न ते योतारि वगः ॥ न च दृष्टंति सततं सचापि तुल्यवत् ॥ वरप्रदाना
 त्पणितः कश्यपस्य महात्मनः ॥ सोदं नृणां समाख्याय सोदामीदं कलेव ॥ कथमेतत्प्रभावे
 धितनैः स्थात्सदस्यमः ॥ न मे दं वादिनं शोषंति नास्ते हृदयं ॥ नानामिशेष सर्वेषां भ्रातृ
 णां ते विचेष्टितं ॥ मानायाणां यथा तैस्माहृतांते महदहं ॥ एतान् परिहास्य सर्वमेव भजे
 मम ॥ भ्रातृणां तव सर्वेषां न शोकं कर्तुमहं सि ॥ तूष्णीं हृत्तल्लक्ष्मणः ॥ केसयते भिकारिणं ॥ दास्या
 मिहिवरं ते य प्रीतिर्मयमावयि ॥ निष्ठा वुद्धिश्च ते पूर्यंति ॥ तिलिष्ठा एतज्जगत्तम ॥ भूयो भूयश्च ते
 बुद्धिर्धर्ममवतसस्थिरा ॥ श्री ५ ॥ च ॥ एष एव वरादेन दत्तं ॥ त्रिजो मं पितृमाह ॥ धर्म मेरुम
 तां बुद्धिः शमेन पसिचेश्वर ॥ ५ ॥ च ॥ ३ ॥ च ॥ श्रीतोस्तु ते नृणां ॥ न च नृणां न च नृणां न च ॥ न च
 निदंबचः कार्यं मत्रिणां तज्जगत्तम ॥ २ ॥

म भा
 आ य
 ६१

१०

६१

१५५॥ अथ ॥ १॥ चित्राचार्यदिभ्यः पूज्यतयाः प्रसादः नमो भि प्रथितो देवायेवेति दर्शयि

कंचलाश्चतरो चापि नागः कालीयकस्तथा ॥ इत्येवं जैकोलागेहै चमया विनिश्चनो ॥ २ ॥
नागः शोतनान्नश्चेवतथा कृष्णोऽकीयारः ॥ सोमकः श्वेतथा नागो नागः शिवारकस्तथा ॥ ३ ॥ कर
वीरः प्रथमदेष्टानिल्वको निल्वको युवः ॥ मयकादः शालशियाः सुहिमदो हृदिभूकः ॥ ४ ॥ अथ
जिनोत्थोत्तिकश्चपन्नगः श्रीवहस्तथा ॥ नैवसोमतराश्च शोतविश्ववीर्यवान् ॥ ५ ॥ विरजा
शुसबाहश्च पालिभिः शवीर्यवान् ॥ इति हिः शिवरकः सुमालः कोलापाशनः ॥ ६ ॥ ऊरुः
ऊरुश्चैवतथा नागः प्रभाकरः ॥ ऊमरं ऊमः ताम्रनिनिहिहैलिकस्तथा ॥ ७ ॥ कर्दमश्चमहाभा
गोनागश्चहमलकः ॥ कर्कशकर्कशो नागो ऊरुदरमहोद्यो ॥ ८ ॥ एतेषां प्रसन्नो यश्च प्रसवस्य
चसेतति ॥ असेला शिमलानां च उर्वी मितपोयनः ॥ ९ ॥ एतथा शोभनो नागः कीर्तिता हितस
जमः ॥ वहता न्नामयेथानामितरेना न कीर्तिता ॥ १० ॥ वहनी हसहसापि प्रपुनः नृपेदानि च ॥
अथ नागो वसेस्थानं यत्र गानां लपोयनः ॥ ११ ॥ इत्यदि ॥ वृत्तलीके ॥ शोभनक उवाच ॥ आस्ताम
नर्गस्तानवो र्यतेनोऽयमराः ॥ एषां जैते भिविस्तथकृतवतः किमनरे ॥ १२ ॥ उवाच ॥ तयात्त
भगवो ह्येकः कुरुतममहयणाः ॥ उच्यतेऽयः समानस्य वा पुमको यतवतः ॥ १३ ॥ माधमादनमासा
यचदेषां वतयो रतः ॥ नो कर्णप्रसृगमणेतथा हिमवतस्तरे ॥ १४ ॥ ते पुनरेव च पुनरेव पुनी र्ये चापन
ने पुनः ॥ एकान्तर्गलीनियतः सततं विजितोऽयः ॥ १५ ॥ राम

तं शेषायायमारभते यात्याजान्तादिनाउत्तरमंजरं ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥

म भा
आ य
६२

यथेभावः॥ मथनवाहनेनागराजेश्चमोयन्नमथनिमित्तोक्तकरः प्रज्ञानशशापनेच-
शापेनित्तचित्तमेत्रयत्सुसर्पेलेलापत्रेणतत्पतीकारेपायेउनेपिकार्थगौरवादप्रत्यया-
चासनमथनानेवासकिर्त्रेद्याणशरणगतवान्॥ तेनचएलापत्रोक्तमेववचनमक्रामानि
तः॥ अतएवाथदेवासराः सर्वेइत्यादिरभिमाथापस्थाविचारननरमणमनमथनकथासंग

वाकिस्वाच॥ यथेशापोयथोरिद्योविदितंवल्लथानवाः॥ तस्यशापस्यमोत्तार्थमेत्रयिना
यतामहे॥ सर्वेषामेवशापानाप्रतिज्ञातोहितिघते॥ ननुमात्राभिशाप्तानामोत्तःकुचनचि
यते॥ अथयथिप्रमेयस्यसत्यस्यचनथाप्रत्॥ यासाइत्येवमेशान्नायतेहृदिवेपथु॥ ५॥
नूनं सर्वेचिनाशेषमस्माकंसमयागत॥ नयेतासाययोदेवः पापेतीप्रत्यसेययत्॥ ६॥
तस्यात्समेत्रयामोचभुजगानामनामथ॥ यथाभवेदिसर्वेषामानःकालोयगादय॥ ७॥ सर्वे
एवहिनस्तावडहिमंतोविचलणाः॥ अपिमंत्रयुमाणाहिहेतुपश्याममोत्तरे॥ ८॥ यथान
सुंशरादेवागदमग्निंरहागत॥ यथासयत्तेनभवेद्यथानागतयवः॥ जनमेत्रयस्यसर्पा
णाविनाशकरणायवै॥ ९॥

वते॥ १०॥ अभिशाप्तानांसात्तातशप्तानां॥ सत्यस्यसत्यदेवः॥ यथायस्यनरा
मराणावर्जितस्यअप्रमेयस्यअननमाहात्म्यस्य॥ ब्रह्मादिदेवः॥ तिस्रोना॥ सोमयोदेवो
ब्रह्मा॥ यथायमयंऊशले॥ मानःकालोयगात्॥ ऊकृत्तुदेवः॥ तिस्रोना॥ कर्तव्यइति
॥ ११॥ यथीतिथयागदमग्निंमंत्रेणादेवायपश्याममोत्तरे॥ यथायमयंऊशले॥
तेस्काराणवायोलीनंअतएवनसंअदशमं॥ १२॥

६२

नि॥ स्वप्रकाशानस्य यास्याये शेतिनडु॥ २५॥ प्रयत्नं तं तस्याय भवानिति शेषः॥ २५॥ २५॥ अनंत
मोमेः फलमभिः॥ २५॥ स्वराये मित्रे॥ २५॥ २५॥ अथायः॥ मानरिति॥ पत्यनेव शो क्रियते न मोनमो

[illegible]

संयत्तः संहारः ॥ एवमपि नान्यथा ॥ नमः ॥ यमनमचनकाले मंद
रं विवर्णनवासकिः पूर्वाक्षरूपमात्रः ॥ एषां च ततः योगबले ॥ नारायणं नारायणम् ॥
मंत्रायाम् ॥ २ ॥

म भा
आ ष

२३

प्रमत्तानां यथाहातं ॥ २५ ॥ नोऽस्माकं नैष्ठिकी कार्यं नित्यं ॥ इत्यामेव श्रवः ॥ श्रोत्रं यस्मिन् यथा भवति वा
सुखे ॥ २६ ॥ नैष्ठिकेति ॥ नमता ॥ न सं संतामेति शेषः ॥ २७ ॥ किंतवेति ॥ अथापदित्रासाण एव शरणीय

प्रमत्तानां हरेत्याहुर्विद्यमेवं भविष्यति ॥ २८ ॥ एते वा भजगाल्पस्मिन् शोथसहस्रशः तना
दृशेत्तवै सचांनेवं शसो भविष्यति ॥ २९ ॥ अथ वा सक्तं भोजं दृश्यं तभनेगमाः स्वनमस्त्रपुरी
येण सर्वमोक्षविनाशिनः ॥ ३० ॥ अथरेतुबुवंस्तत्र स्मृतिनोऽप्यमवामहे ॥ यत्तु विद्वेकरिष्यामो
दीयतां दक्षिणा इति ॥ ३१ ॥ यथेतां च गतोऽर्थो नः करिष्यति यथेक्षितं ॥ अथरेतुबुवंस्तत्र न लेप्रकी
रितेन पं ॥ ३२ ॥ इदमानीय वभीमः क्रतुरेव भवेत्तसः ॥ अथरेतुबुवंस्तत्र नागाः पंडितमानिनः
दृशामस्तं प्रदद्यात्सक्तमेवं भविष्यति ॥ ३३ ॥ छिन्ने मूलमनर्थानां मते तस्मिन् भविष्यति ॥ ३४ ॥
एषानो नैष्ठिकी बुद्धिः सर्वेषां मीक्षिणश्च ॥ अथ यन्मनस्य स एतन्न दुर्तं तत्संविधीयतां ॥ ३५ ॥
उत्पत्तसमसदे तन्न वास किं पन्नो न सं ॥ वासकिं प्रापि सं चिंत्य तान् वाचमने गमान् ॥ ३६ ॥ किंत
नैष्ठाचेनैष्ठिकी बुद्धिः मत्ता कर्त्तुं भुजंगमाः सलैषां मेव मेव बुद्धिः पत्रगानां नरोचते ॥ ३७ ॥ किंत
त्रसे विपातयो भवतां साद्वितं त यत् ॥ अथः प्रसादं मने कश्चप्यमहात्मनः ॥ ३८ ॥ सातिर्को
एषो हार्हादात्मनश्च भुजंगमाः ॥ न च तानाति मेव बुद्धिः विचिन्तयेत्तु वीरिव ॥ ३९ ॥ अथ ही देवि
पातयो भवतां यद्वितं भवेत् ॥ अनेनाहं भूतं तयो मया द्रोणे मदा ॥ अथ ॥ ४० ॥ इति पं ॥ अथ
सिक्के सोऽस्मिन् रुवाच ॥ स्यात्तावत्तवः ॥ अन्ता सर्वेषां भित्ति चेति च ॥ वासकेऽथ वचः ॥ अन्ता पत्नी
पुत्रोऽवतीति दम् ॥ ४१ ॥

इति भावः ॥ ४२ ॥ मयेति ॥ सातिरहा नाशति निजैः गतां देहोऽप्यमोक्षे नृणां मेवार्थः ॥ ४३ ॥
अथ ॥ स्यात्तावत्तवः ॥ इति चेति चेति तत्र द्रष्टव्यं ॥ ४४ ॥ इति ॥ ४५ ॥

मं भा
आ यं
२४

२३

२५ स्वसामभिनीमोक्षानिमोचयिष्यति ॥ २५ ॥ **आयः** ॥ एतापत्रेति ॥ २५ ॥ समन्तान्तरं यमप-
त्नान्तराणां प्राक्कृत्योत्पत्तिः ॥ ततोऽपि प्राक्कृत्योत्पत्तिः मयनमनवदतिशायमोक्षोपायेप्रदयिष्यते

तस्य पुत्रोत्तरत्वारोभविष्यति तपोधनः ॥ आसीकोनामयसंश्रुतिष्येत्पत्तिनंतदा ॥ २५ ॥ तत्र
मात्पत्तिभूतगायेभविष्यति पार्मिकः ॥ २६ ॥ **देवः** ॥ समनिप्रवरोत्तरसन्तरत्कारुमंहातपाः ॥
स्यापुत्रं महात्मानं जनार्णिष्यति वीर्यवान् ॥ २७ ॥ **वासकः** ॥ मयनमनवदतिशायमोक्षोपायेप्रदयिष्यते
स्यामवितापुत्रः शापात्राताभ्यामपत्तिः ॥ २८ ॥ **आयः** ॥ **वचः** ॥ एवमस्ति नित्यं देवामितामह
मपात्रवचः ॥ २९ ॥ **वचः** ॥ न देवान् चिरं विस्तिरिव ययौ ॥ ३० ॥ सोऽहमेव प्रपण्यामि वासुके भवि-
नीतव ॥ ३१ ॥ नरत्कारुतिनिष्ठातातातस्येति पादय ॥ ३२ ॥ मेऽवचनं भित्तमाणापनागानाभयं
नये ॥ ३३ ॥ ययेसज्जनाये नमो यमोचः अजोमया ॥ ३४ ॥ **वचः** ॥ **आसीके** ॥ **सौति** ॥ **वचः** ॥ ए-
तापत्रवचः ॥ ३५ ॥ **आने** ॥ नागादिजसत्तम ॥ सर्वप्रहस्यमनसः साधुसाधित्यथात्रुवन ॥ ३६ ॥ ततः
प्रभृतिनाकन्यावासकिः पर्यरत्न ॥ नरत्कारुतिनिष्ठातातातस्येति पादय ॥ ३७ ॥ ततोऽपि नित्यं महात्मा
लः समन्तीतश्चाभवत् ॥ अथ देवास्तथाः सर्वममं कुर्वन्त एतदेव ॥ ३८ ॥ तत्र नेत्रमभ्यागोवासकि-
वैलिनोचर ॥ ममापोवचनं कर्मयितामहमयागमन ॥ ३९ ॥ **देवः** ॥ **वचः** ॥ किनासादपिनामहमया
त्रुवन ॥ भगवत्प्रापमीतोयं वासुकिः सपत्नेऽपि ॥ ४० ॥ **वचः** ॥ नरत्कारुतिनिष्ठातातातस्येति पादय ॥ ४१ ॥ ततोऽपि नित्यं महात्मा
जनयाः शापनं देवजातीतां हिनमिच्छन् ॥ ४२ ॥ **वचः** ॥ नरत्कारुतिनिष्ठातातातस्येति पादय ॥ ४३ ॥ ततोऽपि नित्यं महात्मा
सादेकरुदेवेशशमयास्यमनोज्ञे ॥ ४४ ॥ **वचः** ॥ मयेव तद्विमीतायेव च न सनसामराः ॥ ४५ ॥
तापत्रेणानगेन नरत्कारुतिनिष्ठातातातस्येति पादय ॥ ४६ ॥

अथेत्यादिना ॥ ४७ ॥ **आने** ॥ नागादिजसत्तम ॥ सर्वप्रहस्यमनसः साधुसाधित्यथात्रुवन ॥ ४८ ॥ ततः
प्रभृतिनाकन्यावासकिः पर्यरत्न ॥ नरत्कारुतिनिष्ठातातातस्येति पादय ॥ ४९ ॥ ततोऽपि नित्यं महात्मा
लः समन्तीतश्चाभवत् ॥ अथ देवास्तथाः सर्वममं कुर्वन्त एतदेव ॥ ५० ॥ तत्र नेत्रमभ्यागोवासकि-
वैलिनोचर ॥ ममापोवचनं कर्मयितामहमयागमन ॥ ५१ ॥ **देवः** ॥ **वचः** ॥ किनासादपिनामहमया
त्रुवन ॥ भगवत्प्रापमीतोयं वासुकिः सपत्नेऽपि ॥ ५२ ॥ **वचः** ॥ नरत्कारुतिनिष्ठातातातस्येति पादय ॥ ५३ ॥ ततोऽपि नित्यं महात्मा
जनयाः शापनं देवजातीतां हिनमिच्छन् ॥ ५४ ॥ **वचः** ॥ नरत्कारुतिनिष्ठातातातस्येति पादय ॥ ५५ ॥ ततोऽपि नित्यं महात्मा
सादेकरुदेवेशशमयास्यमनोज्ञे ॥ ५६ ॥ **वचः** ॥ मयेव तद्विमीतायेव च न सनसामराः ॥ ५७ ॥
तापत्रेणानगेन नरत्कारुतिनिष्ठातातातस्येति पादय ॥ ५८ ॥

२४

नेतिभाचिनैवेत्यर्थः॥ ननथाविधः॥ यद्यप्यस्य... ॥ देवेनो
 वीथेसंयन्तान्॥ देवेनेति॥ दृष्टदेवाचे... ॥ अहमिति॥
 प्रामेयकेयाकुलान्मानानां संकोपनदये... ॥ वचनकहनी

नमयस्योनमचितानचरात्तथाविधः॥ ननसेनयः... ॥ देवेनो
 पदोनोयनन्याभवेदिहपुरुषः॥ सदेवमेवाप्रयतेनान्यो... ॥ नदिदेवममाक
 मयेयन्नगसत्तमाः॥ देवमेवाप्रयामात्र... ॥ देवोपेसुमन्तुसमप्रोष
 वचस्तद॥ सानरुत्संगमाहोभयान्न... ॥ देवानोपचगयेष्टीत्तानीत्तानि
 प्रमोः॥ पितामहमुपागम्यः॥ स्वार्त्तानामहाकते॥ देवकः॥ कादिलचाधियात्रानपये
 देवेपिनामह॥ अनेकदेवीत्तान्देवदेवतवाग्रतः॥ नयेतिचवचस्तस्यास्तथायुक्तं॥
 पितामह॥ एतदिहामविज्ञानकारणापचवर्तिता॥ च... ॥ वदवःपत्रगास्तीत्तानो
 ररुपाविषोत्त्वणः॥ प्रज्ञानाहितकामोहचवर्तिता... ॥ देवदेवकाःसदृशपाप
 चरविषोत्त्वणः॥ तेषांविनाशेभवितानतयेयमेवाविताः॥ अत्रिमित्तचभवितामोत्तसे
 वामसुभयान्॥ पत्रगानोनिवायधेतस्मिन्कालेसमागतं॥ पापावरकलेयीमानाविद्यानि
 महान्धिः॥ नरकारुणित्यातस्तपसो नियतेन्द्रियः॥

स्वार्त्तानांस्तीर्णं होस्वमालत्पुरुषं कथं स्त्री संनिनां संवेष्टादिति चिंतयतः स्वार्त्तानां... ॥ न
 येतिनयायेतमेवेष्टीयमितिभावः॥ उपेष्टाकरावेषावाच॥ वदव इति॥ देवदेवकाः॥
 दशानशीलाःसदृशः॥ अष्टविनिमित्तेप्राणपादकायायाचयनिनिर्मितं हिंसकाःमातापिपायि॥

॥ देवेनो ॥ वीथेसंयन्तान् ॥ देवेनेति ॥ दृष्टदेवाचे ॥ अहमिति ॥ प्रामेयकेयाकुलान्मानानां संकोपनदये ॥ वचनकहनी ॥

॥॥॥॥॥॥ सर्वसत्त्वकारणो यत्कृमाह ॥ तत्र न्यादिना ॥ ततो वासुकेण शासनानंतरं अपरस्मिन्
 श्राद्धे ते कस्मिंश्चित्काले ग्रामे गलता नामाणवाचकलेखदाहो रम्ये ॥॥॥॥॥॥ सर्वरूपमि

शो न कः वाच ॥ ३ ॥ कं नाम यथा पूर्वं सर्वं तच्छ्रुतवानहं ॥ यथा तज्जातो यास्ती कथं तद्विच्छामिवे
 दितं ॥ तच्छ्रुत्वा वचने तस्य सूनः प्रोवाच पुनस्ततः ॥ तो न हव ॥ संदिश्य पत्रगात्सर्वानासक्ति
 सुसमाहितः ॥ वसुधैव कुटुम्बकम् ॥ तदा जराकरुण्यं प्रति ॥ पश्य कालस्य मदनः समनिः संशित
 व्रतः ॥ तस्य मिरतो धीमान् सदा राजा भवको दत्त ॥ स न हरेता स एषि प्रसक्तः स्वाध्यायवानीत
 भयः कृतान्ता ॥ त्वचारसर्वेष्विषीमहात्मानवापि सदात्मनसाणका दत्त ॥ ततो परस्मिन् संया
 मे काले कस्मिंश्चिदेव न ॥ ४ ॥ परीक्षिता मराजा सोऽहं सन्कोरव वंशज ॥ यथा पांडुर्महाबाहू र्हेन
 दुरवरो युधि ॥ ५ ॥ बभूव मया शाश्वतः पुराणप्रणितामहः ॥ यथा निधय राहं च तत्समदियां
 लथा ॥ अथाश्वविधिधान्याश्च चारुष्विषीपतिः ॥ ६ ॥ स ह दक्षिणं विधावाणं नानतपर्व
 णा ॥ एष तोयन रायससागरनेवने ॥ ७ ॥ यच्चैव भागवतु श्रेणिपापतमं रिति ॥ अन्तगच्छ
 नृणां पृथगेष्टमिदं लत ॥ ८ ॥ न हितेन मगो विष्टो नो बलादतिवैवने ॥ एते ह पंतत नृणां सो
 गात्सर्गगतिप्रति ॥ ९ ॥ परीक्षितो नरेन्द्रस्य विष्टो यत्र बालरागः ॥ दूरचापहतस्तेन मगाणामम
 हीपति ॥ १० ॥ परिश्रानः पिपासां प्राससादसुनिवने ॥ स संपत्तौ रेणुहो न वत्सानो मखनिः
 हित ॥ ११ ॥

नि ॥ परिहित ॥ तर्णे स्वर्गगतिप्रति तत्समगं प्रादुर्धानं एव रं पंततं गणं मः राजा श्रेष्ठानां प्राप्रवान्
 तत्त एव हिलोभाद्यामूहो राजा विद्यावमाननो प्राप सुखं ॥ तत्कृतं वानित्यर्थ ॥ १२ ॥ यचारेष

सभा
 श्राय
 ६५

94

॥॥॥॥॥॥
 ॥॥॥॥॥॥
 ६५

[illegible][illegible]

जरत्कारुमिरुक्तं त्वं दयावद् भवसि तेतिरुवाच जग्नेति त्वया हर्षेण हरस्यं कृतं
 संज्ञितं यद्वोरकारुजस्यासीत् तत्सुखं भाव्यते न शक्नोति ॥ हृदयं भावयतीति त्वं यत्संयतं ॥

साक्षेपाश्रकृतमनोसौनरक्तारुचिर्यः॥३॥आसकैर्मनितोत्रयेतिनाटपणेव॥अभर्नकापापुवमा
प्राणीरत्नपाणमेवयेयस्वरामितिभावः॥४॥आहसन्॥अनितोत्रयेतिप्रसवयेतिनाशः॥प्रसक्तस्या
अर्थमनेतिभावः॥आमेशहेउप्रप्रवरलिसंकोचः॥इयत्तेशुकैयजत्यवयोरूपयोर्विद्यारतिभावः

उपपत्तानं भवत्येत ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ ८० ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ ८७ ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ ९० ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ ९३ ॥ ९४ ॥ ९५ ॥ ९६ ॥ ९७ ॥ ९८ ॥ ९९ ॥ १०० ॥

मयि सप्तमं ज्ञानं येन मायितं पयः ॥ तमभिः सप्तमं ज्ञानं ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ ८० ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ ८७ ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ ९० ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ ९३ ॥ ९४ ॥ ९५ ॥ ९६ ॥ ९७ ॥ ९८ ॥ ९९ ॥ १०० ॥

म भा
आ य
६७

२५॥ राज्ञा यरी हितार हितयाः प्रत्यक्षा शेषतो ह्येदकं तेषां तवेति भावः ॥ २५ ॥ अने प्रज्ञानेति सं
वेयः ॥ २५ ॥ दोषाः दस्यु योडा दयः ॥ नायेति उक्तं वेति ॥ २५ ॥ २५ ॥ यारयन कर्तव्य मनसा हिते पाताये

च तमो विप्र संयमं ते कां भागो हित्यर्थः सर्वथा चर्तमानस्य रासः संतयमेव हि ॥ २५ ॥ परो हि
न विशेषेण यथा यथा प्रयितामह ॥ रत्नस्य स्यात्तथा राज्ञा र हितयाः प्रज्ञा विमो ॥ २५ ॥ तेने हत्तये
नेना यथा तेन च तपस्विना ॥ अज्ञानता कृतं मये व्रतमेतदिदं मम ॥ २५ ॥ अराजके न न पदे दोषा ज्ञा
येति वै सदा ॥ उक्तं सततं लोकं राजा देहेन शास्त्रिवै ॥ २५ ॥ दृष्टान्ति मय भूयः शास्त्रि हत्तये तेन
दा ॥ नो हि प्रश्न एते धर्मो हि प्रश्न एते क्रिया ॥ २५ ॥ राज्ञा यनि हितो धर्मो धर्मान्तरः प्रतिष्ठितः ॥ य
रो यज्ञ क्रियाः सर्वं यज्ञा देवाः प्रतिष्ठिता ॥ २५ ॥ देवा हृष्टिः प्रवर्तते तद्वै रोष ययः स्मृताः ॥ यो य
धिष्ठो मनसा एतां यारयन्सततं हितं ॥ २५ ॥ मनसा एतां च यो पाता राज्ञा रास्य करः प्रनः ॥ २५ ॥ शम्भो
त्रियसमो राज्ञा उयेवेम न्वरव्वीत् ॥ २५ ॥ तेने हत्तयिते ना यथा तेन च तपस्विना ॥ अज्ञानता कृतं
मये व्रतमेतदिदं मम ॥ २५ ॥ कस्मादिदं यथा वा त्याग्य हसा उक्तं कृतं ॥ न एतदित्यपः शापम
स्मृतः पुन सर्वथा ॥ २५ ॥ रादि च ॥ २५ ॥ के ॥ २५ ॥ पुन च ॥ यदेतत्सा हसन्तान यदिव उक्तं
कृतं ॥ प्रियं वाण्य प्रियं वाते वा यक्तं न स्यात्तमवेत् ॥ २५ ॥ नैवा न्ये ॥ भविता पितरेष व्रवीमि ते
ना हं एषा व्रवीम्ये वस्वैर्यि कृतः शापनः ॥ २५ ॥ शापक उवाच ॥ जानास्युः प्रभावेनां तान सन्यमि
रं यथा ॥ नान्यते वोक्तं एवं तेनैतस्मिन्ना भविष्यति ॥ २५ ॥ पित्रा पुत्रो वयस्यो पिमनते वाचा एव
त ॥ यथा स्याद्गुण संयुक्तः शम याच महा यथाः ॥ २५ ॥

षकः ॥ २५ ॥ श्रोत्रियो वेदा यथायी ॥ अक्षरा यि वसामि ॥ २५ ॥ २५ ॥ नात्पुन प्रविदेकत ॥ २५ ॥ अ यः ॥
ययेतदिति ॥ २५ ॥ खैरेष यि परिहासा दिसमि ॥ २५ ॥ नृपस्यो यिरे ॥ यि वाचाः प्रापस्यः ॥ २५ ॥

क्रोधवेगवलात्कृतः॥ क्रोधवेगवलात्कृतः॥ १॥ क्रोधवेगवलात्कृतः॥ १॥ क्रोधवेगवलात्कृतः॥ १॥
 चरान्किलिषी॥ १॥ आशोनिषः दंष्ट्राविषः॥ १॥ नेतानेषां॥ १॥ १॥ विषयेरे॥ १॥ तस्यपापे

शान्तिः सहिकोपेन शशापनपत्तिनः॥ वायुयस्य प्रतेनसीकोपवेगवलात्कृतः॥ १॥
 ३॥ च॥ यासोददृष्टानातयतथाकृद्गतस्य॥ स्वेयेमनेसमासीकोपवेगवलात्कृतः॥ १॥
 तेषामनिसंक्रुद स्तचकः पन्नगेयः॥ पापेनिषातिमनेनमः॥ १॥ १॥ १॥ १॥
 मराशानिनेतायमस्य सदनेशति॥ दिताममवमेतारेककृत्तामः॥ १॥ १॥ १॥ १॥
 निशानिसंक्रुदः॥ गोपितरमभ्यगातः॥ १॥ १॥ १॥ १॥
 स्तपितः॥ गोपितरमभ्यगातः॥ १॥ १॥ १॥ १॥
 ममचेपितरवेदमजवीत॥ १॥ १॥ १॥ १॥
 दशयंतमहेन्य॥ यथाहेनिसययोपेयकृदकृतयमः॥ १॥ १॥ १॥ १॥
 न्नगोतमः॥ १॥ १॥ १॥ १॥
 शर्मकः॥ १॥ १॥ १॥ १॥
 व्यायुतोयदितासेनतस्यापापनरोचये॥ सर्वथावर्तमानस्यरातोयसमदियेः सरा॥ १॥ १॥ १॥ १॥
 यथर्महिदुनोहेतिनसशयः॥ यदिगतामसरातोयसमदियेः सरा॥ १॥ १॥ १॥ १॥
 १॥ १॥ १॥ १॥

हे॥ सर्वथाशस्यास्यरायेनापिवर्तमानस्य॥ १॥ १॥ १॥ १॥
 १॥ १॥ १॥ १॥

॥१८॥ नचलमेनदोनतताना ॥१९॥ तेनचपितरत्तानेयथास्यात्रयाशमोसि ॥२०॥ पापं कनैवप ॥
 धनपतनननस्युप्रता ॥२१॥ ब्राह्मणस्यावतानत्रापिमौनिनस्तत्रापिमपिदयालोचशोकोःतीव

मभा
 शा-य
 २८

97

गौरमालावाच ॥ शमीकोनामयुनेद्रिषयेवर्त्तनेतव ॥ अयिः पुत्रायर्मात्मादेतः पुंनोमह
 तपाः ॥२२॥ तस्यनयानरयात्रस्यः शमीविद्योत्तिन ॥२३॥ अचसकोपनक्षयाकयेमोनानि
 तस्यच ॥२४॥ तेनपुमोसिगनैद्रिषितरत्तानेमयवे ॥ तत्कः समरात्रेणस्युस्तवभविष्यति ॥२५॥
 तत्ररत्तांकरुहेनेपुनः पुनरथात्रवीत ॥ तदन्यथानशावाचकनेकेनचिदप्युत ॥२६॥ नदिशको
 तितयेतं पुत्रं केपसमन्विते ॥ ततोहयेषितस्तेनतुवराजनाहनाधिना ॥२७॥ सुतउवाच ॥ इति
 वाचकोचोरेसराजकरुनेहनः ॥ पयनपतनमप्येकताराजामहानया ॥२८॥ तचमोनत्रतथा
 वाचनेमुनिवरंतदा ॥ मयएवाववश्याशोकसेतममानस्य ॥२९॥ पुनकोशमतातस्यपा
 मीकस्यावधार्यच ॥ पयनपतनभूयोपिकृत्वातन्निस्त्रिषमुने ॥३०॥ नदिस्तुतथा राजा
 वावेसोन्वतप्यत ॥ अशोचदमरप्रत्याद्यथाकृतेहकमेतत् ॥३१॥ ततस्तेप्रथमासासराजगो
 रमालेतदा ॥ मयः प्रहारेभगवानकरोन्निर्मममेतिव ॥३२॥ तन्निष्ठागतमात्रेथराजगौरमालेत
 दा ॥ मंत्रिमित्रयामाससहसंविजमानसः ॥३३॥ समंमंत्रिमित्रैरुसतयामवतनवित ॥ प्रा
 सादेकरायामासएकस्तेमंसुरक्षिते ॥३४॥ ततोचविदयेतत्रमिषनयैदयानिस ॥ ब्राह्मणान्
 वसिदोश्चसर्वतोवैनयोत्तयत् ॥३५॥

तस्यवस्येइमार ॥ तंचेत्यादिना ॥ अचकोशमतातदयात्तने ॥३६॥ पुनैतदयात्तानंमोपायेदि
 निष्ठासादात्तराधेयत्वेकतवातिन्याह ॥ पासादित्यादिना ॥३७॥ ३८॥

२८

प्रभवतां को मोक्षयन्तां को मोक्षीवर्द्धते ॥ ५ ॥ सत्तत्त्वोक्तं कथं विदितं ॥ ६ ॥ एतत्तत्त्वोक्तं प्रदेष्टुं शक्यं न ह ॥ सो
हमिति ॥ बालत्वे विवेकशून्यतां साहसं सा कल्पिकमकार्यकारिणं ॥ ७ ॥ अतस्त्विह बालस्य चतुर्गुणं प्रप

किं पुनर्कीलवचसेनयसाभानितः सदा ॥ बर्द्धते च प्रभवतां को मोक्षीवर्द्धते ॥ ५ ॥ सो हं प्रप
मिवक्तुं तथि धर्मभतां वर ॥ पुत्रतया लतां चैव तत्तायेत्यवकाहसं ॥ ६ ॥ एतत्तत्त्वोक्तं प्रदेष्टुं शक्यं न ह ॥ सो
हमिति ॥ बालत्वे विवेकशून्यतां साहसं सा कल्पिकमकार्यकारिणं ॥ ७ ॥ अतस्त्विह बालस्य चतुर्गुणं प्रप
नतोयमेविहीनानां गतिरिष्टान्नियते ॥ ८ ॥ एतत्तत्त्वोक्तं प्रदेष्टुं शक्यं न ह ॥ सो
हमिति ॥ बालत्वे विवेकशून्यतां साहसं सा कल्पिकमकार्यकारिणं ॥ ७ ॥ अतस्त्विह बालस्य चतुर्गुणं प्रप
तामयलोकः परश्चैव लमावतां ॥ ९ ॥ एतत्तत्त्वोक्तं प्रदेष्टुं शक्यं न ह ॥ सो
हमिति ॥ बालत्वे विवेकशून्यतां साहसं सा कल्पिकमकार्यकारिणं ॥ ७ ॥ अतस्त्विह बालस्य चतुर्गुणं प्रप
येत्येकान्ता ॥ १० ॥ एतत्तत्त्वोक्तं प्रदेष्टुं शक्यं न ह ॥ सो
हमिति ॥ बालत्वे विवेकशून्यतां साहसं सा कल्पिकमकार्यकारिणं ॥ ७ ॥ अतस्त्विह बालस्य चतुर्गुणं प्रप
तथेष्टिद्योत्तपायवे ॥ ११ ॥ एतत्तत्त्वोक्तं प्रदेष्टुं शक्यं न ह ॥ सो
हमिति ॥ बालत्वे विवेकशून्यतां साहसं सा कल्पिकमकार्यकारिणं ॥ ७ ॥ अतस्त्विह बालस्य चतुर्गुणं प्रप
नन्मर्षिणा ॥ १२ ॥ एतत्तत्त्वोक्तं प्रदेष्टुं शक्यं न ह ॥ सो
हमिति ॥ बालत्वे विवेकशून्यतां साहसं सा कल्पिकमकार्यकारिणं ॥ ७ ॥ अतस्त्विह बालस्य चतुर्गुणं प्रप
यापन्नो महाजपा ॥ १३ ॥ एतत्तत्त्वोक्तं प्रदेष्टुं शक्यं न ह ॥ सो
हमिति ॥ बालत्वे विवेकशून्यतां साहसं सा कल्पिकमकार्यकारिणं ॥ ७ ॥ अतस्त्विह बालस्य चतुर्गुणं प्रप
तं समाहितं ॥ १४ ॥ एतत्तत्त्वोक्तं प्रदेष्टुं शक्यं न ह ॥ सो
हमिति ॥ बालत्वे विवेकशून्यतां साहसं सा कल्पिकमकार्यकारिणं ॥ ७ ॥ अतस्त्विह बालस्य चतुर्गुणं प्रप
इति तत्त्वोक्तं प्रदेष्टुं शक्यं न ह ॥ सो
हमिति ॥ बालत्वे विवेकशून्यतां साहसं सा कल्पिकमकार्यकारिणं ॥ ७ ॥ अतस्त्विह बालस्य चतुर्गुणं प्रप
वचने चोपेयकोत्तं मंत्रिसन्निधौ ॥ १५ ॥

तं प्रपन्नमि ॥ १६ ॥ एतत्तत्त्वोक्तं प्रदेष्टुं शक्यं न ह ॥ सो
हमिति ॥ बालत्वे विवेकशून्यतां साहसं सा कल्पिकमकार्यकारिणं ॥ ७ ॥ अतस्त्विह बालस्य चतुर्गुणं प्रप
नानां ॥ १७ ॥ एतत्तत्त्वोक्तं प्रदेष्टुं शक्यं न ह ॥ सो
हमिति ॥ बालत्वे विवेकशून्यतां साहसं सा कल्पिकमकार्यकारिणं ॥ ७ ॥ अतस्त्विह बालस्य चतुर्गुणं प्रप
मिति एतत्तत्त्वोक्तं प्रदेष्टुं शक्यं न ह ॥ सो
हमिति ॥ बालत्वे विवेकशून्यतां साहसं सा कल्पिकमकार्यकारिणं ॥ ७ ॥ अतस्त्विह बालस्य चतुर्गुणं प्रप
परिवर्तने च महीनः ॥ १८ ॥ एतत्तत्त्वोक्तं प्रदेष्टुं शक्यं न ह ॥ सो
हमिति ॥ बालत्वे विवेकशून्यतां साहसं सा कल्पिकमकार्यकारिणं ॥ ७ ॥ अतस्त्विह बालस्य चतुर्गुणं प्रप

यदीति ॥ २ ॥ दशादशं कुरु ॥ १ ॥ ५ ॥ नगं हंसं ॥ २ ॥ नैतदिति हेतुस्तत्तपि सर्वशक्तिमतिवत्स्यो

मं मा
आ-पं
५५

तत्कुरुवाच ॥ यदिदं सये हं शक्तः किं विचिकित्सितं ॥ ततो हंसं मया दष्टमिमं जीवय
क षण्ण ॥ ५ ॥ परमेव लोचने न दृशेयं तत्त्व ॥ अथो धर्मं न पश्यामि पश्यतस्ते हि ज्ञानमा ॥
कुर्यात्तत्त्व ॥ दशनागो दृष्टं दं यद्ये तदभि मसे ॥ अहमेनेन यादृष्टं जीवयिष्ये भूनेगमा ॥ ५ ॥
सोतिरुवाच ॥ एवमजः सनागो दः काशपयेन महात्मना ॥ अदृष्टा हंसमभ्येयमथो ये पत्रगोन
म ॥ ५ ॥ स हंसं लेन दष्टं पश्यन्ते न महात्मना ॥ आशी विष विषोयेनः प्रनत्वा लसं नत ॥ ५ ॥
ते दम्यासनगं नागः काशपयेन प्रनत्वा लसं नत ॥ कुरुयन्ते हि ज्ञेयं जीवयेनेन वनस्पति ॥ ५ ॥ सोति
रुवाच ॥ मस्मीभूतेन तो हंसं पत्रगो दृष्टं ते तमा ॥ मस्मै सर्वं समाहृत्य काशपो वाक्यमब्रवीत्
विद्यावलं पत्रगो दृष्टं पश्य मे वचं न स्पृजे ॥ अहं संजीवयाम्येनेन पश्यतस्ते भूनेगमा ॥ ५ ॥ ततः स
भगवान् विद्वान् काशपो हि ज्ञानममः ॥ भूयः पश्यो कुरुते हंसं विद्याममजीवयत् ॥ ५ ॥ अकुरु
कृतं वास्तवततः पार्थिव्यान्ति ॥ पलाशिनं शाखितं वनस्था विरपि ने पुन ॥ ५ ॥ न दृष्ट्वा जी
वितं हंसं काशपयेन महात्मना ॥ उवाच न च को ज्ञेयं नैतदप्यहं ते मयि ॥ ५ ॥ हिनै इयद्विषं हन्ता
मम वामदिपस्यावा ॥ केन मयि मभिप्रेषयिष्यसि तत्र तपो यत ॥ ५ ॥ यते मिलसि तं प्राप्तं फलं त
स्यान्नपो न मात ॥ अहमेव प्रदास्यामि ते यद्यपि दुर्लभं ॥ ५ ॥

98

भूते एतत् अद्भुतं न एतदिति पादे यथा श्रुते ॥ ५ ॥ ५ ॥ पादं च विद्वान् विममि न च यः ॥ ५ ॥

५५

म. भा
आ. प.
१००

७७

२५॥ आ. प. ॥ आ. प. ॥ २५॥ तेयां कार्याणि कारिणेभिरुपकृतानि ॥ २५॥ २५॥ आ. प. ते मन्त्रिते ॥ २५॥ विधि
नादैवेन तमेव तदेव ॥ २५॥ इत्येकः कस्मिन्नेह स्वः ॥ २५॥ २५॥ परिते परितः ॥ २५॥ आ. प. आ. प. मानना

सौतिरुवाच ॥ तेन ह कसमादिष्टास्तथा च कर्म जंगमाः ॥ ३५॥ पतिस्तु स्यात्तदेव र्माना पः
फलानि च ॥ २५॥ तच्च सर्वं सगतेन्द्रः प्रतिजग्राह वीर्यवान् ॥ कृत्वा ते वाच कार्याणि गम्यता
मिस्रवाचनान् ॥ २५॥ आते सुते सुतागेषु तापस्यैव रूपेण ॥ २५॥ आमात्यान्सह दशैव प्रोवाच स
नरधिप ॥ २५॥ मत्तयेत भवंतो वै स्वाहनीमानि सर्वशः ॥ तापसैरुपनीतानि फलानि सहि
तामया ॥ २५॥ ततो राजा स सचिवः फलान् कृत्वा ॥ २५॥ इत्येकः कृत्वा नयनस्तान्
वर्णोद्यमौ न कः सतं गद्यतय प्रोद्यः सचिवा निदमन् वीर्य ॥ २५॥ अस्तमभ्येति सचिवा विष्णु
दत्त न मे भयं ॥ सत्यवागस्तु स सनिः कस्मिन् दशतामयं ॥ २५॥ तदको नाम भूता वै तया प
रिते मनेन ॥ ते चैनमनवर्तंतं तमंत्रिणः कालचोदिताः ॥ २५॥ एवमस्मात्सगतेन्द्रो ग्रीवायां सं
निवेश्य ॥ २५॥ क्रिमिकं प्राह स नृणां मर्मज्ञं नृपतेन ॥ २५॥ एह स त्रेव भोगेन तदकं न
न वेष्टत ॥ तस्मात्पलाहि निष्कृम्य यत्तद्वे निवेदितं ॥ २५॥ चेष्टयित्वा च वेगेन विनयचम
हासना ॥ २५॥ अदशात्पृथिवीपालनदकः पन्नगेष्ट ॥ २५॥ इत्यदिप वे ॥ २५॥ आ. प. के ॥ सति
उवाच ॥ तेन थामंत्रिणा दृष्ट्वा भोगेन परिते हितं ॥ २५॥ निष्कृम्य दत्तः सर्वं ह रुडं प्रोद्यः वि

ताः ॥ २५॥ ॥ शत्रुमैव त विजिगीषते नृपतेन ॥ २५॥ विजिगीषते नृपतेन ॥ २५॥ यस्मिन्नेव क
तेन गतदेना मत्तयेत्यर्थः ॥ यत्तद्वे निवेदितं ॥ २५॥

॥ २५॥

दोषस्य भवेत् ॥ २५॥ अध्यायः ॥ तेन येति ॥ २५॥ सम

चरमानस्य चतमानस्य ॥ २५ ॥ निरंशुः राक्षसिना रतस्य भः ॥ २५ ॥ स्वप्नेने हि राणां संधनं तस्य पतिः
 श्रिर्भवं श्रियतीरणीणामिति सिंगान्तरापीति यननाम ॥ स्वप्नेने हि स्वप्नेने यं ॥ प्रमेयवेदिर

विश्रयणाभिभूते च दीणा युधिनाधिपे ॥ चरमानस्य ते निप्रसिद्धिः संशयिता भवेत् ॥ २५ ॥
 ततो यथाः प्रदीप्ते निपुलो के प्रविशते ॥ निरंशुः राक्षसिना रतस्य भः ॥ २५ ॥ कः ॥ २५ ॥
 पः ॥ २५ ॥ यनाधीया म्पदेन तत्र तन्मे देहि भजे गम ॥ तन्मे देहि विन्ने च विन्ने स्थापते यं प्रदय वै ॥ २५ ॥
 तत्कः ॥ २५ ॥ यावदने शार्थं यसेन स्यात् ॥ इत्युक्तं यो यिकं ॥ प्रदमेव प्रदाम्ना मिनिवर्त्तस्य हि तो
 तम ॥ २५ ॥ सोतिहवाच ॥ तत्कस्य वचः ॥ प्रताकः प्रपयो हि तस्य तम ॥ प्रदयोः समहाते जायन्त
 नेशति बुद्धिमान् ॥ २५ ॥ दिव्यतानः एतेन स्त्री वातातेन एतित ॥ २५ ॥ दीणां युधे पां उवेयमपावर्त्त
 तका प्रपय ॥ २५ ॥ इत्युक्तं मनिवरस्तत्कचावदीप्ति ॥ निवने कः प्रपयेत स्मिन्समयेन
 महात्मनि ॥ २५ ॥ जगाम तत्कस्यै नगरनामसादये ॥ प्रथमं प्रपय गच्छ सतत्को जगती
 एति ॥ २५ ॥ मेवे गेदे विषहरे रत्नमाणं प्रयत्न ॥ २५ ॥ इत्युक्तं ॥ २५ ॥ इति यामासन दामाया
 तेन पार्थिवः ॥ मया वंचयित यो सो कः ॥ यो भवेदिति ॥ न तस्मात्पसयेत्ता प्राहिणे त्मभ
 जगमान् ॥ फलदभीकं गृह्य राजो नागो यतत्कः ॥ २५ ॥ इति कः ॥ २५ ॥ गच्छेत्तु यमय ग्राह
 ने कार्यं वनया ॥ फलदभीकं गृह्य राजो नागो यतत्कः ॥ २५ ॥ इति कः ॥ २५ ॥ गच्छेत्तु यमय
 ग्राह ज्ञाने कार्यं वनया ॥ फलपुष्पोदकं नात प्रनिश्रद्धयिते तं ॥ २५ ॥ एतमिति श्रुते ॥ २५ ॥
 चित्तं स्थापते यमिन्समः ॥ २५ ॥ प्रदयोः ध्यानं च के ॥ राजानं प्रनिरासो म्मम हि रणे तर्थाः ॥ २५ ॥
 २५ ॥ समयेन कालेन संकेत विशेषेणा ॥ अथ वेधे एति वा ॥ २५ ॥ गदेः देशस्थाने तरेणो क्रीर्त्त

मयं मानेन राक्षसं विनासे ॥ २५ ॥ २५ ॥

म.भा
आ.य
२२

२॥४॥ स्वराणां स्वरदां दीनरूपाः करुणापीडितानां ॥ २॥ यतिनारः यतिष्यथ ॥ २॥ कञ्जउरु
रंयथायायदेयापत्तानां प्राप्ता ॥ २॥ २॥ ननः वियोहितं ॥ यथादीयं ॥ कञ्जयपनेनं ॥ २॥ यवद

चरन्तीनां मरुतेनाडयामकतात्मभिः ॥ तीर्थेष्वसुवनं कताप्राणेषु चिचकार ॥ २॥ वाप
भक्तो निराहारः शुष्मान् हरद्वर्गनिः ॥ सदृशपितृन् गतं लंबमानानयो माला ॥ २॥ एकनेन
वृष्टिं चैवीरणास्वमाश्रितान् ॥ तेनेते च शनैरावुसाददानं विलेशय ॥ २॥ निराहारान्कशा
दीनागुने स्वराणामिच्छत ॥ उपसृत्य सतादीनादीनरूपोपभाषत ॥ २॥ केभवेतो वलंते वीर
णास्वमाश्रिता ॥ उर्वलावनिर्तमूलैरावुत्तविलससिना ॥ २॥ वीरणास्वके मूलं पदपेकमि
हस्थितं ॥ नदण्यं शनैरावुसादने दधानैः शितैः ॥ २॥ छेत्यनेत्यावृष्टिस्तदादेन दण्यचिरादिव
ननस्वपनितागोत्रगते कर्ममयो माला ॥ २॥ नस्य मेडः त्वमत्तचदृष्टा शुष्मानयो मालान् ॥ क
ञ्जमापदमापन्नान् यि किं करवाणिव ॥ २॥ नस्य मेडः त्वमत्तचदृष्टा शुष्मानयो मालान् ॥ क
पिनिस्तर्नमापदन्नमाचिर ॥ २॥ शुष्कामिसमयेणान्नतनपलासम ॥ भवेनः सर्वेष्वस ॥ क
ममेवेतिधीयतां ॥ २॥ पितरः ॥ २॥ सुहोमवान् सचायीमान् सानमहं ॥ त्वचिप्राग्रतप
साशक्तानेन यथोहितं ॥ २॥ यस्तिनस्तानपसः फलप्रवृत्ताव ॥ त्वान्नस्य सपत्नमनि
रपेयव ॥ सेनानेहिपरेयमयवमाहपितामहः ॥ लवतममहं ॥ २॥ यतिमानिवे ॥ २॥
येन तां काभिजानीमो लोके विख्यातयोरुध ॥ सुहोमवान् सचायीमान् सानमहं ॥ त्वान्नस्य सपत्नमनि
शोचते चैव करुणाच्छाये चैव यं हि न ॥ फरावरातामलस्य स्यः शसितव्रताः ॥ २॥
तोप्रवक्तृणां मयायकानां ॥ २॥ ज्ञानसंसायका संकषा संकषाः ॥ २॥ यतिन कल्याणस्यार्थः ॥

सीमंतः स्त्रीणादिफलानां देवमणे सिंहरे ॥ १ ॥ अथ कर्तव्यं यथा वरक वरणात्मान ॥ याकायास
चनीलतान् ॥ अथानितारितोवजाहृत ॥ २ ॥ अथितामहेश्वर ॥ ३ ॥ अथप्रमाकाशिएन

॥ तंतनारंतनः अनामंशिएनलेप्रदेवः ॥ अथप्रमंतनस्य ॥ अथप्रमंतनस्य ॥ अथप्रमंतनस्य ॥ ४ ॥ सीमं
तमिवकृत्वांनमसः यमवचसः ॥ तत्तकं पन्नाप्रमंशिएनलेप्रदेवः ॥ अथप्रमंतनस्य ॥ ५ ॥ तंतनारंतनः
हमप्रिनासुतेप्रदीयमानेविषनेनभोगिनः ॥ अथप्रमंतनस्य ॥ अथप्रमंतनस्य ॥ ६ ॥ अथप्रमंतनस्य ॥
नितारितोयथा ॥ तंतोनयेनलकतेनसाहनेप्रमंतनस्य ॥ अथप्रमंतनस्य ॥ अथप्रमंतनस्य ॥ ७ ॥ अथप्रमंतनस्य ॥
नोयानप्ररोहितस्तदातथैवतेनस्यनपरममिति ॥ ८ ॥ अथप्रमंतनस्य ॥ अथप्रमंतनस्य ॥ अथप्रमंतनस्य ॥
त्यसर्वप्रकाशिनोन्नतः ॥ अथप्रमंतनस्य ॥ अथप्रमंतनस्य ॥ अथप्रमंतनस्य ॥ ९ ॥ अथप्रमंतनस्य ॥
लपचार्यमतिर्नयोत्तमः सहैवतेमंत्रप्ररोहितैस्तदा ॥ अथप्रमंतनस्य ॥ अथप्रमंतनस्य ॥ अथप्रमंतनस्य ॥
वीरः प्रथितामहेश्वर ॥ १० ॥ अथप्रमंतनस्य ॥ अथप्रमंतनस्य ॥ अथप्रमंतनस्य ॥ ११ ॥ अथप्रमंतनस्य ॥
वर्णाण्येनकृति ॥ अथप्रमंतनस्य ॥ अथप्रमंतनस्य ॥ अथप्रमंतनस्य ॥ १२ ॥ अथप्रमंतनस्य ॥
रायणीत्यथमंत ॥ अथप्रमंतनस्य ॥ अथप्रमंतनस्य ॥ अथप्रमंतनस्य ॥ १३ ॥ अथप्रमंतनस्य ॥
प्रलेपचनेप्रवेवप्रसन्नयेनाचिजहारवीथयान् ॥ अथप्रमंतनस्य ॥ अथप्रमंतनस्य ॥ अथप्रमंतनस्य ॥
राप्ररवा ॥ १४ ॥ अथप्रमंतनस्य ॥ अथप्रमंतनस्य ॥ अथप्रमंतनस्य ॥ १५ ॥ अथप्रमंतनस्य ॥
भवतंविहारकालेप्रवरोहसं ॥ १६ ॥ अथप्रमंतनस्य ॥ अथप्रमंतनस्य ॥ अथप्रमंतनस्य ॥

कन्या ॥ १७ ॥ अथप्रमंतनस्य ॥ अथप्रमंतनस्य ॥ अथप्रमंतनस्य ॥ १८ ॥ अथप्रमंतनस्य ॥
तिशयेन ॥ १९ ॥ अथप्रमंतनस्य ॥ अथप्रमंतनस्य ॥ अथप्रमंतनस्य ॥ २० ॥ अथप्रमंतनस्य ॥

मु

॥ अथप्रमंतनस्य ॥ २१ ॥ अथप्रमंतनस्य ॥ २२ ॥ अथप्रमंतनस्य ॥ २३ ॥ अथप्रमंतनस्य ॥ २४ ॥ अथप्रमंतनस्य ॥ २५ ॥ अथप्रमंतनस्य ॥ २६ ॥ अथप्रमंतनस्य ॥ २७ ॥ अथप्रमंतनस्य ॥ २८ ॥ अथप्रमंतनस्य ॥ २९ ॥ अथप्रमंतनस्य ॥ ३० ॥ अथप्रमंतनस्य ॥ ३१ ॥ अथप्रमंतनस्य ॥ ३२ ॥ अथप्रमंतनस्य ॥ ३३ ॥ अथप्रमंतनस्य ॥ ३४ ॥ अथप्रमंतनस्य ॥ ३५ ॥ अथप्रमंतनस्य ॥ ३६ ॥ अथप्रमंतनस्य ॥ ३७ ॥ अथप्रमंतनस्य ॥ ३८ ॥ अथप्रमंतनस्य ॥ ३९ ॥ अथप्रमंतनस्य ॥ ४० ॥ अथप्रमंतनस्य ॥ ४१ ॥ अथप्रमंतनस्य ॥ ४२ ॥ अथप्रमंतनस्य ॥ ४३ ॥ अथप्रमंतनस्य ॥ ४४ ॥ अथप्रमंतनस्य ॥ ४५ ॥ अथप्रमंतनस्य ॥ ४६ ॥ अथप्रमंतनस्य ॥ ४७ ॥ अथप्रमंतनस्य ॥ ४८ ॥ अथप्रमंतनस्य ॥ ४९ ॥ अथप्रमंतनस्य ॥ ५० ॥ अथप्रमंतनस्य ॥ ५१ ॥ अथप्रमंतनस्य ॥ ५२ ॥ अथप्रमंतनस्य ॥ ५३ ॥ अथप्रमंतनस्य ॥ ५४ ॥ अथप्रमंतनस्य ॥ ५५ ॥ अथप्रमंतनस्य ॥ ५६ ॥ अथप्रमंतनस्य ॥ ५७ ॥ अथप्रमंतनस्य ॥ ५८ ॥ अथप्रमंतनस्य ॥ ५९ ॥ अथप्रमंतनस्य ॥ ६० ॥ अथप्रमंतनस्य ॥ ६१ ॥ अथप्रमंतनस्य ॥ ६२ ॥ अथप्रमंतनस्य ॥ ६३ ॥ अथप्रमंतनस्य ॥ ६४ ॥ अथप्रमंतनस्य ॥ ६५ ॥ अथप्रमंतनस्य ॥ ६६ ॥ अथप्रमंतनस्य ॥ ६७ ॥ अथप्रमंतनस्य ॥ ६८ ॥ अथप्रमंतनस्य ॥ ६९ ॥ अथप्रमंतनस्य ॥ ७० ॥ अथप्रमंतनस्य ॥ ७१ ॥ अथप्रमंतनस्य ॥ ७२ ॥ अथप्रमंतनस्य ॥ ७३ ॥ अथप्रमंतनस्य ॥ ७४ ॥ अथप्रमंतनस्य ॥ ७५ ॥ अथप्रमंतनस्य ॥ ७६ ॥ अथप्रमंतनस्य ॥ ७७ ॥ अथप्रमंतनस्य ॥ ७८ ॥ अथप्रमंतनस्य ॥ ७९ ॥ अथप्रमंतनस्य ॥ ८० ॥ अथप्रमंतनस्य ॥ ८१ ॥ अथप्रमंतनस्य ॥ ८२ ॥ अथप्रमंतनस्य ॥ ८३ ॥ अथप्रमंतनस्य ॥ ८४ ॥ अथप्रमंतनस्य ॥ ८५ ॥ अथप्रमंतनस्य ॥ ८६ ॥ अथप्रमंतनस्य ॥ ८७ ॥ अथप्रमंतनस्य ॥ ८८ ॥ अथप्रमंतनस्य ॥ ८९ ॥ अथप्रमंतनस्य ॥ ९० ॥ अथप्रमंतनस्य ॥ ९१ ॥ अथप्रमंतनस्य ॥ ९२ ॥ अथप्रमंतनस्य ॥ ९३ ॥ अथप्रमंतनस्य ॥ ९४ ॥ अथप्रमंतनस्य ॥ ९५ ॥ अथप्रमंतनस्य ॥ ९६ ॥ अथप्रमंतनस्य ॥ ९७ ॥ अथप्रमंतनस्य ॥ ९८ ॥ अथप्रमंतनस्य ॥ ९९ ॥ अथप्रमंतनस्य ॥ १०० ॥ अथप्रमंतनस्य ॥

म. भा
शा. टी
२२

१०१

अपरत्तानादवीचीनं किं प्रत्ययाकरिष्यामो येषां नोऽयमात्मा ये लोक इति श्रुतेः किमर्थं वयमप्ये-
ष्यामहे किमथावयं यस्यामहे वाचिरिष्यामो न इह म इत्यादि श्रुतिश्च पित्राह्वयामत्तानामचेति भा-
वः ॥ १॥ वाचयवाना हीति श्रुतिर्हो कः तस्य वाचयवानां अस्माकं सर्वेषां मयो कल्पे यथा आत्मकत्वेन

तयो वाप्यथवा यतो यच्चान्यत्मावनेमहन् ॥ तत्सर्वमपरेनातन संतप्ता समं मते ॥ २॥ तेनानदृष्टा
श्रुत्यास्तजहत्कारं तपोयनं ॥ यथादृष्टमिदं चात्र नयाप्यिद्यमशेषतः ॥ ३॥ यथायथा त्वत्कुर्या-
त्प्रयानत्यादयेषथा ॥ तथात्र संस्त्यावाच्यः सोस्माकं नयवत्तया ॥ वाचयवानां हितस्येह तथा
चास्माकं तया ॥ कल्पे वेधमिवास्माकमनुशोचसि सत्तम ॥ श्रोतमिच्छामि सर्वेषां को भवानि
हतिष्ठति ॥ ४॥ इति पर्वणि श्रुतिर्हो कः ॥ सौतिरुवाच ॥ एतन्मुनान्तरमकारुर्भूतं शोकपरायणा ॥ उवा-
चता ॥ नपितृन्ः खाद्यासंदिग्धयागिरा ॥ ५॥ जहत्कारं वाच ॥ मम सर्वं भवेत्तौ चेपितरस्य पिता
महाः ॥ न इह तयन्मया कार्यं भवतोपि यकाम्यथा ॥ ६॥ यदहमसन्नरत्नारुः किं त्विषी भवतास ॥
त ॥ १॥ ते देउं थारयन्ते मे उहृत्ते रक्ततामनः ॥ ७॥ पि ॥ ८॥ बु ॥ ९॥ अत्रिष्ट्यासि संप्राप्तमम देपयदृष्ट
या ॥ किमर्थं च तया वसन्नरुतोदारसंयहः ॥ १०॥ जहत्कारं वाच ॥ मया ये धितरो नित्यं हयषः प-
रिवर्तते ॥ ऊर्ध्वरेताः शरीरे वे प्राययेयमवत्र वै ॥ ११॥ मया ये धितरो नित्यं हयषः प-
एवेह ह्यतभवतः प्राकंता निवलेवतः ॥ १२॥ मयानिवर्तितानां हृदयानां मया ॥ कतिपे

थावेधमिव अस्मान् ॥ अनशोचसि न तत्तस्मान् श्रोतुं शिष्यामः ॥ १३॥
को भवानि हतिष्ठति तौ योजन ॥ १४॥ अथायः ॥ एतदिति उहृत्ते ह्यतः तौ येन त्वत्कुर्यात् ॥ १५॥ इति
मायेन ॥ १६॥ भाविते भावयुक्ते ॥ १७॥ निवेद्ये निवेद्यं विवाहं कुरिष्ये ॥ १८॥

२२

१॥ नियतात्मनि तच्चित्तः महत्त्वा महत्तमः ॥ १ ॥ अहंकारं कुरुते साधारणः ॥ २ ॥ चित्तः नाशयन् पादया

लोकात्प्राप्तपारिभृष्टाः संतानप्रदाया मुनेः ॥ यथाभूतस्त्वयं लोके न हि नस्तेन रत्निवे ॥ १ ॥ यस्मि
ने केषु नस्तेनः सोपि नास्ति पृथग्यथा ॥ मेदभाष्योत्तभाष्यो नानेनैव केसमाश्रित ॥ २ ॥ नरकार
रिनिष्ठा नो चेदवेदांगपरगः ॥ निपतान्ताममहात्मा तस्य ज्ञानः समस्ततया ॥ ३ ॥ तेन स्मृतपसो लोभा
त्कृद्भूमायादिता नयं ॥ ननस्पभाषा प्रोवाचोपवातिक प्रनः ॥ ४ ॥ तस्मात्तेनामहेगर्तेन प्रसृता
एनाथवतः ॥ सचक्रवाक्षपाटपुत्राया केनाथवतः ॥ ५ ॥ पितरस्ते वलं चेतैर्गते दीनाथयाम ॥
६ ॥ साधुदयान्कुरुद्येति प्रजामन्यादयेति च ॥ ७ ॥ कलंततर्हिनः शिष्टस्तमेवैकस्तयाथन
यस्तु पश्यसि नो ज्ञेसन्तीरागस्तवमाश्रितान् ॥ ८ ॥ यथास्माकं कलस्तव शिष्टस्तव देवतः ॥
९ ॥ यानि पश्यसि वैत्रस्तन्लोको रूपावो हयः ॥ १० ॥ एतेन स्तितुस्मात्कालेन परिभस्तिताः ॥ यने
तत्पश्यसे त्रस्तन्मलमस्याहं भस्तिताः ॥ ११ ॥ यत्र लेवा महेगर्ते सोप्येकस्तपयाश्रितः ॥ यमाच
पश्यसि त्रस्तन्कालं पश्यमं हवला ॥ १२ ॥ मतेन यो रते मंदे प्रानेः रूपयते तदन ॥ जतरकं रतया ल
वं मंदात्मानं मचेतसं ॥ १३ ॥ न हि नस्तेन पस्त्यनारयिष्यति सतमः ॥ १४ ॥ द्वित्रस्तन्मया श्रिष्टान
काला एव जचेतसः ॥ १५ ॥ यः प्रविष्टा मश्यास्यान्याथाङ्गुतिनस्तथा ॥ १६ ॥ यस्मात्सर्पान्ते सत्रस
हसर्वैः सवांथवैः ॥ १७ ॥ द्वित्रकालेन सोप्यजगता वै नरकेतनः ॥ १८ ॥

परवशातया ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ मंदात्मानं अक्षयैर्दर्शितं अचेतसं पाशात्तत्त्वं ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥

नभरेयं पारतापोषाणेन कथं ॥ १ ॥ पारतापोषाणेन कथं ॥ १ ॥ पारतापोषाणेन कथं ॥ १ ॥

सनाम्नीयपदेकस्यास्य लक्ष्यो कदाचन ॥ २ ॥ विद्यानिचयकदाचन ॥ ३ ॥ पारतापोषाणेन कथं ॥ ४ ॥
 निररहीतातामसि नभरेयं च यामहे ॥ ५ ॥ पारतापोषाणेन कथं ॥ ६ ॥ पारतापोषाणेन कथं ॥ ७ ॥
 रिष्येदं सत्यमेतन्नितामस ॥ ८ ॥ तत्र वोत्स्यते ते ते नभरेयं च यामहे ॥ ९ ॥ पारतापोषाणेन कथं ॥ १० ॥
 निष्टेन पितये मम ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ एवमुक्त्वा पारतापोषाणेन कथं ॥ १४ ॥ पारतापोषाणेन कथं ॥ १५ ॥
 सद्यो यमिति पौनव ॥ १६ ॥ यदा निचैरमापन्नः पितृणां हिनका मया ॥ १७ ॥ उवाच कन्यायाचमिति सोवाच ॥ १८ ॥
 प्राडः पितृ ॥ १९ ॥ सत्तयापगतः प्रातः पितृणां हिनका मया ॥ २० ॥ उवाच कन्यायाचमिति सोवाच ॥ २१ ॥
 नैमिषा ॥ २२ ॥ यानि भूतानि सन्तीह स्थावराणि च गामिनि ॥ २३ ॥ यानि हि जनिता यानि नानि शतमेव ॥ २४ ॥
 च ॥ २५ ॥ उभेन यमिव न ते पितरश्चादयन्ति मम ॥ २६ ॥ निवेष्टास्ते हि दाताः सन्तानस्य चिकीर्षया ॥ २७ ॥
 निवेष्टायास्तिलाभं भिक्षुणा मे त्यचरा मिभो ॥ २८ ॥ दादौ कः स्वप्रीत्यपि नृभिः सचियेति न ॥ २९ ॥
 यस्तु कन्यास्ति भूतस्य ये महेये प्रकीर्तिता ॥ ३० ॥ ते मे कन्याप्रयच्छन्तः सवन्तो रिषा ॥ ३१ ॥ मम कन्या ॥ ३२ ॥
 सनाम्नीयामैत्यवद्योयता भवेत् ॥ ३३ ॥ भरेयं चैव यानां देता मे कन्याप्रयच्छन्तः ॥ ३४ ॥ न तस्ते पत्रगा ॥ ३५ ॥
 ये वै जराकारो समाहिता ॥ ३६ ॥ नामास्य प्रयत्निते वासके प्रत्यवेदयन् ॥ ३७ ॥ ते यानां सनाम्नीय ॥ ३८ ॥
 स्तौ कन्यासमलेकना ॥ ३९ ॥ पारतापोषाणेन कथं ॥ ४० ॥ तत्र तोभेव कन्यायादा ॥ ४१ ॥
 नस्मै महात्मने ॥ ४२ ॥ नागो ह्येवास्मिन् किञ्चिद्यत्र सनाम्नीय गच्छन् ॥ ४३ ॥

११ ॥ जराकारो समाहिता ॥ १२ ॥ जराकारो रन्ध्रणो यत्रा ॥ १३ ॥ २१ ॥ २१ ॥ २१ ॥ २१ ॥ २१ ॥

मभा
ही
१४

प्राउ छुनः अग्रिहोचोवन्निर्धस्मिन्प्राउ छुनः अग्रिहोचोमिहविपोरितिमेदिनी ॥२॥

संख्यासुपास्वभगवत्तपःस्पृष्टायनः जनः ॥ प्राउः छुनाग्रिहोचोयंमहर्जीरम्यदाहणः ॥२॥
 संख्याप्रवर्ततेवेयंयश्चिमस्योरिणिप्रभो ॥ एवमक्तसभगवानुरक्तारुमहानपाः ॥२॥ मभार्थी
 प्रस्फुरमाणोष्टुदेवचनमवचीत ॥ अवमानप्रपुक्तैयन्त्याममभनेगमे ॥२॥ समायेतेनव
 त्पामिगमिष्णामिष्णयागतं ॥ शक्तिरत्निनवामोरुमपिहमेविभावसाः ॥२॥ अहंगंतयथाक
 लमितिमेहदिवर्तते ॥ नवाणवमनस्पृहवासोरोचेतकस्यचित् ॥२॥ किंपनहंमशीलस्यमम
 वामद्विषस्यवा ॥ एवमक्तानुरक्तारुमभोजदयकंयने ॥२॥ प्रववीद्गमिनीतत्रवाहकेः सन्निवे
 शने ॥ नावमानान्कृतवतीतवाहंविप्रचोयने ॥२॥ यमलोपेनतेविप्रस्यादिमेतन्मयाकृत
 उवाचभार्थामित्युक्तो नरक्तारुमहानया ॥ अचिकोपसमाविष्टस्यक्तकमोभुजंगमा ॥ नमे
 वागन्तेग्राहगमिष्येहंभुजंगमे ॥२॥ समयोद्येयमेष्टवतयासहमिथः कृतः ॥ सखेस्पृष्टिते
 भुद्रेः अयाहं धातरंयमे ॥२॥ इतोमपिगतेभीहगतः सभगवानिति ॥ तंचापिमपिनिष्प्रतेन
 शाकंकनमहंसि ॥२॥ अत्यक्तसानवयांगीप्रमवाचमन्तिनदा ॥ नरक्तारुनरक्तारुशिताशो ॥
 कपरायणा ॥२॥ वाष्पगद्गदावाचासुखेनपरिश्रुष्टा ॥ कृतो नलिधरायैहयधेशूनय
 नातनः ॥२॥ येयमांलंवावामोरुहंदयेनप्रवेयती ॥ नमस्तुहंसियुर्मितपरिचक्रमनागसे ॥२॥

योधर्मसाधनतातदाहणोभनादिप्रवागत ॥२॥२॥ विभावयोः सखे ॥२॥२॥२॥२॥ मिथः
 अयोन्यः ॥२॥ चिंताभ्रान्तकार्यविषयिणीकोकोभर्त विद्योयनः ॥३॥

१४

म. भा.
शा. टी.
२५

॥ नरकारुहस्तोवाक्यमित्युक्तप्रमभाषति वाक्यं वचनोपमवोगत इति शेषः इत्युक्तप्रमभाषतगवचनारंभे दो वचनारंभे निगद्यन्ते देशं चरेति ॥ यथोक्तं सचैवने देवचनमका

उच्यते तां विदित्वा च भर्तृस्तेति तपस्विनः ॥ तेन मन्त्रागमिष्यामि कदाचिदिशयेत्समां ॥ ॥
 याचत्वे भदे भर्तृस्ते सर्वमेव विचेष्टितं ॥ उद्वेगसचरात्यमेवो रं हृदि चिस्थितं ॥ नरकारुहस्तोवाक्यमित्युक्तप्रमभाषत ॥ याथा सयेती सततं वास किंपन्न गेशं ॥ नरकारुहस्तोवाक्यमित्युक्तप्रमभाषत ॥ समस्तानामस्तनपाः ॥ प्रसीत् नरमरिष्यममेदं गतं चंभुसः ॥ सरेष्टयि
 तने नाहं स्मरामि विनये वचः ॥ उक्त एवैकतो गतत्वा पश्ये सवर्गं ॥ न सतापस्विया कार्यः
 कार्यं प्रति भजंगमे ॥ उत्पत्त्यति च ते प्रयोजनलना के समप्रभ ॥ इत्युक्तसहिमांभ्रातृगीता
 भर्ता जपोयन ॥ तस्मादे तप्यंते ॥ तवेदं मनसि स्थितं ॥ सौतिरुवाच ॥ एतच्छ्रुत्वा सनातनो दे
 वास किंपर्यामदा ॥ एवमस्त्विति स हं कामिग्याः प्रतिगृह्णत् ॥ सोतमानार्थं दानैश्च
 सा जया कान्तरूपया ॥ सोदृष्ट्वा एजया मासु रेणुगोत्तमः ॥ ततः प्रवस्ये गार्धमहातेनाम
 हा प्रभ ॥ यथा सोमो हि जश्रेष्ठ शुक्ल पक्षो दिनादिव ॥ यथा काले तसा ब्रह्म न तसे भजंगस
 सा ॥ कमारं देवगर्भां भयिरमान् भयापह ॥ वक्ष्ये सततं देवनागरान् निवे शने ॥ चेदंश्चा
 पिगमे सांगा भागि वाच्यवतान् सने ॥

ये वाक्यविशारदः चकारावशकं कर्मनर्मदातीरमाश्रित इति ॥ सवेदं कार्यं इति प्रमत्तः स्त्रीसुत
 रं दत्तवानिति शेषः ॥ चित्तं द्यते न उक्तं सर्वं न स्मरामि सा पश्ये संकटं ॥ सा पश्ये योगा पदेति

॥ नरकारुहस्तोवाक्यमित्युक्तप्रमभाषति वाक्यं वचनोपमवोगत इति शेषः इत्युक्तप्रमभाषतगवचनारंभे दो वचनारंभे निगद्यन्ते देशं चरेति ॥ यथोक्तं सचैवने देवचनमका ॥ २५

205

चानर्वाणि स्वयं यमं स्थं सक्तं तापं रक्षत ॥ यमं तोयं विद्वान्नाथं विप्रह्वानि च ॥ २१ ॥
 चापि चोदेवी श्रीमानतलविक्रमः ॥ हे ह्यारस्वयैनामन्सच हे हिनके चन ॥ २२ ॥
 सर्वं भूतेषु प्रजापतिरिवाभवत् ॥ ज्ञात्वा तन्मया वै प्रजाः शुद्धाश्चैव स्वकर्मसु ॥ २३ ॥
 स्थिताः समनसो राज्ञेन राज्ञा स्वपिहितानि ॥ विधवानाथ विकलान्कृपाणां च वभारसु ॥ २४ ॥
 सदृशः सर्वभूतानामासौ सोम इवापरः ॥ तष्टुष्टु जनः श्रीमान्स्वयं वाग्दृढविक्रमः ॥ २५ ॥
 धनवदेत शिष्यो भूत्वा पण्यं हतस्वसः ॥ गोविंदस्य प्रियश्चासीत्पिता ते जनमेजय ॥ २६ ॥
 लोकस्य चैव सर्वस्य प्रियश्चासीत्सहायशाः ॥ परितो गोशुक्रं पुंसो जरायामजीजनत् ॥ २७ ॥
 परितो भवतेन सौमद्रस्यात्मजो बली ॥ राजयमार्थं कृशलो मुक्तः सर्वगणैर्धनः ॥ २८ ॥
 नितैरिदं द्रव्यं चात्मवाञ्छमेधाचो यमं सेवित्वा ॥ षट्पुंगवनिम्नहावृष्टिर्नो निशास विडम्बनः ॥ २९ ॥
 प्रजासुमास्तव पिता षष्टिर्वर्षाण्यपालयत् ॥ ततो दिष्टांतमापन्नः सर्वेषां उल्लासवहनः ॥ ३० ॥
 ततस्तु प्रहस्य श्रेष्ठं यमं तत्प्रतिपदिवा ॥ इदं वर्षं सहस्रायुशं कुरु कुरु लागत ॥ ३१ ॥
 त्वं वा भिक्षुः सर्वभूतानां पालकः ॥ ३२ ॥

लएवाभिषिक्तत्वे सर्वभूतानपालकः ॥२४॥ आत्मवानुद्दिष्टानं शर्ववदं यथागत
समर्थः सद्वर्गः कामादिः तत्प्रेतासद्वर्गजित्त्वे निष्ठासेकमंदोयया ॥२५॥ य
द्विवर्षाणि जन्मनः सष्टिवर्षपर्यंतं न त्रयस्य लान्दयालयापत्तिः ॥२६॥ यद्विषयं लक्ष्यम्

प्र० न विष्णु निष्कंते तन्मा जल सुदृष्टु वादि स
व० दृष्टु धर्मांते यो रते अथ सा तं विदु के त ह
सि मर्थः ॥१०॥

मं भा
आ प
२७

तत्तत्तत्ति ॥ १ ॥ ज्ञेयानां आचार्यश्रुतानां चकारने नानाज्ञानस्तत्र आचार्यरहेतुं संपर्पं स्वधित
रे साख्यः सहाय्याधिनः सकाशाच्छ्रुतेति संवेद्यः ॥ १ ॥ अंगेषु चागादिषु यतेनियतं प्रामदमं वतमि

मं विष्णुः ॥ १ ॥ ततः सगतागने इत्थं येन एव भजंगमं ॥ मनेः चर्तुमं प्रासजसपुं प्रय-
योपनः ॥ १ ॥ सरोजस्थतप्रजो भद्रविज्ञातो महायथाः ॥ शृंगीताममहातेजास्तिगमवीर्यो
निकोपनः ॥ १ ॥ ज्ञेयानां समपागम्य मुनिः पूजा चकार ॥ ससर्गादगतस्तत्र शृंगी प्रया
वतं नदः ॥ १ ॥ साख्यः सकाशात्पितरं पित्राते यधितं प्रया ॥ सतं सप्यसमासकं स्यात्तमभूत
स्थतस्थते ॥ १ ॥ बहूने राजपुत्रा इत्थं येनानपकारिणं ॥ तपस्विनमतीवायतेमनिप्रवरे
नय ॥ १ ॥ जितेन्द्रिये विष्णुदेवस्थितं कर्मण्यथा इत ॥ तपसा ध्यानितात्मानं स्वेषु गोपुय
तं सदा ॥ १ ॥ प्रभाचारं प्रभकं सस्थितं तमलोत्तमं ॥ अत्तदमनस्यं च हृदं मानज्जनस्थि
तं ॥ १ ॥ पुराणं सर्वभूतानां पित्रा विनिर्कृतं तव ॥ प्राणापायमहातेजाः पितरं ते रुषान्ति
तः ॥ १ ॥ सप्रेषु प्रोमहातेजाः बाले पिष्य विरक्तः ॥ १ ॥ सति प्रसदकं स्पृष्ट्वा रोषादिदमचाच
ह ॥ पितरं ते भिसंथायतेन सा प्रत्यक्षत्रिव ॥ १ ॥ अनागसि गरीयो मे सतं सप्यमवास्तुत
तेनागस्तदकः कुहं स्तनसाप्रदहिष्मति ॥ १ ॥ आशो विषस्तिगमतेनामहावावल्लोहितः
ससराजदितः पापपणमेतयसो वले ॥ १ ॥ इत्युक्त्वा प्रययौ तत्र पितृयुगात्सो भवत
दृष्ट्वा च पितरं ते सौतेनापे प्रत्यक्षदृष्टं ॥ १ ॥

तर्कः ॥ १ ॥ अत्तदंगेभीरं अनस्यं परागणे प्रोषाविः कारणाश्रये तस्य पित्रा विनिर्कृतं प्रपक
तम् ॥ १ ॥ ॥ १ ॥ प्रदहिष्मतिप्रयत्नानि ॥ १ ॥ पश्य हेमन्तिन्द्रे हि ॥ १ ॥ १ ॥ राम ॥

द्विपदांशुसुखाणां निवृत्ते निवृत्तः ॥ १२ ॥ एतं पार्थिवस्य अन्नं कस्य च पराभवं अन्नं ॥ १३ ॥ सहन विषः स
 यत्कुरुते दत्तं नष्टं चिंथयन् सततं सासं हृत्तिपादे स्युर्ध्वः ॥ १४ ॥ यस्य दास्यामि यातनं यस्य प्रपासं

स एव मन्त्रो नागो न कश्चिदपि द्विपदांशुवरः ॥ लब्ध्वा चित्तं निवृत्तं ते तत्तत्कायावदीप्तिनं ॥ १५ ॥
 तस्मिन्निगते विप्रेच्छमनाभ्येतनत्वं ॥ तत्तत्प्रेत्यनिश्चयपितरं यामिकं न व ॥ १६ ॥ प्रासा
 दस्य यत्तमपि दग्धवानि स वदन्ति ॥ तत्तत्प्रसूयमानं चित्तं यामिसे चित्तं ॥ १७ ॥ एतदंष्ट्रं
 अन्नं चापि यथावत्प्रसज्यते ॥ अस्माभिर्निवृत्तं सर्वं कथितं ते निराहृतं ॥ १८ ॥ अन्नाच्चैतन्नं
 रश्मिंश्च पार्थिवस्य पराभवं ॥ अस्मिन् चैव कुरुते कस्य विधत्स्य दत्तं तव ॥ १९ ॥ सौतिरुवाच ॥ एतस्मि
 न्नैव काले तु स राजानन मेजयः ॥ उवाच मेचिपाः सर्वा निदेव काम ॥ २० ॥ जनमेजय उवाच
 अथ तत्कथितं केन यद्देते न हनस्यते ॥ आश्चर्यं भूतलोकस्य मत्सराशी कुरुते न द ॥ २१ ॥ यद्देते
 जीवयामास कश्चिदपि तत्केन वै ॥ नूनं मंत्रैर्देतविद्यो न प्रपश्येत्तत्कथयन् ॥ २२ ॥ चित्तं या
 मास पापात्सामनसा पत्रगायमः ॥ दंष्ट्रं यदि मया विप्रः पार्थिवे जीवयिष्यति ॥ २३ ॥ तत्तत्कः स
 हतविद्यो लोके यास्यति हास्यतां ॥ विचिंत्यैव कृतानेन प्रचेतस्मिद्धिजस्य वै ॥ २४ ॥ भविष्यति
 स पापेन यस्य दास्यामि यातनं ॥ एवं न श्रान्तिमिच्छामि तद्देते नित्यं न वने ॥ २५ ॥ संचारं पत्र
 गेदस्य कश्चिदपि स्ववचस्तथा ॥ अन्नवान्दंष्ट्रं चापि भवतां कथमभाते ॥ २६ ॥ अन्नात्तस्य विधा
 स्येदं पत्रगांतं करिष्ये ॥ संचिन्ता ॥ अन्नात्तस्य विधास्येदं पत्रगांतं करिष्ये ॥ २७ ॥
 तद्दिने इत्यप्यत्र यद्देते न हनस्यते ॥ २८ ॥

कृत्वा पत्रं यत्ने अस्मात्समासे विचार्यता तत्कात्प्रपश्येत्तत्तत्तत्तत् ॥ २९ ॥ समागतं

म. आ.
भा. य.
१८

107.

॥ २९ ॥ समागतं ॥ १८

॥१॥२॥ ददिष्यति यत्नति ॥२॥३॥ अभिपन्नं चानेयं येषि ॥२॥४॥ कामं काम्यं चानेयं ॥२॥५॥

सचापिमनिष्कार्णलः प्रेषयामासनेयिनः ॥ शिष्यं गोमं मरुतेनामप्रीतं तं गुरुः पत्तिने ॥२॥
 याचयिष्ये सच विद्यां तं गुरुः सच मयोपतः ॥ शमो विममसुत्रेण धनं गुरुः दीयते ॥२॥३॥ तत्
 कस्तममहभाजने नसासं ददिष्यति ॥ अन्ताच नदचोचोरेपिता तेन न मे नय ॥२॥४॥ यत्रोभव
 न्परिब्रह्मत्वं कान्यत्र यो न मान ॥ तत्तस्मात्सिद्धिदिवसे मम मे समपत्तिने ॥२॥५॥ रातः समीपे
 ब्रह्मर्षिः काशपयोमतं मे भूत ॥ तं ददर्श यन्नामो दत्तं तं कः काशपयंतं रा ॥२॥६॥ तमत्रवीर्यचम
 इः काशपयंतं रिते हि ज ॥ कभवांस्तमितो याति किंच काये चिकीर्षति ॥२॥७॥ क ॥२॥८॥ च ॥
 यत्र याता ऊरु श्रेष्ठः पयो लि चामवेदिन ॥ तत्तकेन धुते गोन पत्त्यने किंच मोघये ॥२॥९॥ रात्रा
 यद्वेचैत रितः सद्यः कर्तुं मयत्तरे ॥ मयाभिपन्नं ते चापिन सद्यो धदिष्यति ॥२॥१०॥ तत्तक
 दाच ॥ किमर्थं ते मया ददंते संजीवयितुं मिच्छति ॥ अदं सततं कंच तस्य न्यपमेवीर्यमद्भुतं ॥२॥११॥
 नशाकस्ते मया ददंते संजीवयितुं नृप ॥ इत्यन्ततत्तकस्तत्र सोदरा देव नम्यति ॥२॥१२॥ सदृश
 मात्रेनागोन भर्षी भूतो भवन्नामः ॥ काशपयन्तं नो गान न्नजीवयतं ते गोन ॥२॥१३॥ तत्तस्ते लोक
 यागासकामे ब्रूहीति तत्तकः ॥ स एव सकलं प्रादकाशपयस्तत्तके पुनः ॥२॥१४॥ यत्न लिप्सा देत
 त्रयासीत्युक्तं तेन सः ॥ तमुवाच महातानं तत्तकः ॥ याचयामि रा ॥२॥१५॥ यावदने प्राप्येयमे
 यावत्तस्मात्ततोधिकं ॥ गदहाणमन एव तं संनिवर्तस्व चानय ॥२॥१६॥

मं भा
आ ष
१४

यदादिनाशुर्धदिमन्पोरतकेनीनएवतमहामिनिर्कतेरुपस्याटस्यार्धमेर्नशतशाराद्येति
मंत्रचर्माङ्गस्यस्याशुःप्रदानेपिसामर्थ्यमस्तिवद्वयनदानेननिवर्तयतस्मत्कस्येवाप
राथोयमिन्नाह॥महानिति॥दृदिनिहेतौशान्प्रत्ययःइवदत्तापितेनैवन्पोवत्तान्मारि

महानतिक्रमोऽप्यतद्वक्तव्यउत्तमानः॥दिनस्ययोदद्वयमानयंजोचयेदिति॥५३
नेकस्याधिकं कर्तुमात्मनश्चमहन्निधं॥भवताचेवसर्वेषांछाम्यपचिनिधितः॥५३॥
इत्यादिपर्वणिआरोके॥सोतिरुक्ताच॥एवमक्तानतःश्रीमान्त्रिभिश्चानमोदितः॥आ
रुणेहप्रनित्तंमस्यसंज्ञायपाथिवः॥असन्भारतशार्दलोपानभ्यारोदितस्तद॥पुरोहि
तमथाहूयअभिजोवसथाधिपः॥अत्रवीरुक्तासंयन्तःसार्धसंपत्करं वचः॥योमहि
सितवांस्तान्तद्वक्तःसउत्तमानवान्॥अनिक्रयानथातस्यातद्वेनोब्रुवन्तमे॥अथितक
मिविदिनेभवतायेनपत्रगं॥४॥तत्तत्कंसंप्रदीनेप्रौप्रलियेयंसंयंयव॥यथातेनपिताम
होम्वेदापोविषाग्निना॥५॥तथाहमपितेपापंदग्धुमिच्छामिपत्रगं॥अथपुत्रः॥अलि
याजन्महत्सत्रंनदर्थंदेवनिमित्तं॥सर्वसत्रमितिह्यातपुरातोपरिपद्यते॥आहतातस्य
सत्रस्यातत्रम्योस्तिनराधिप॥अनियोरालिकाप्राहुरसाकंचाहिसकृतः॥सोतिरुक्ताच
एवमक्तःसराजर्विर्मेनेदग्धदितद्वक्तः॥इताशानमविदीनेप्रविष्टमितिह्यनमः॥८॥त
तोत्रवीत्सेत्रविदस्तात्राजात्राहणास्तद॥आहरिषामितत्सर्वेसंभारःसंधियन्तमे॥९॥

तद्वर्धः॥५॥अपचिनिवैरनिर्यातनां॥५॥यः॥एवमक्तः॥५॥४॥मत्तममन्त्र
त्रान्यः॥५॥तमेवनान्यःयहान्तननोनान्योस्ति॥५॥आहरिषामितत्सर्वेसंभारःसंधियन्तमे॥५॥

१४
१५

५॥ पुरुषदिना विनिपादे हि ज्ञो यं रते स पौ विप्रसदं त विप्रो ज्ञेयः ॥ १ ॥ मेरेपिमरुपना
देक शेषः ॥ ५॥ चतीवन विप्रयोग ग्रन्थ लमिने न इयेगनी विप्रसदं त विप्रो ज्ञेयः ॥ १ ॥

तस्मिन् च तेनरः कश्चिदिधनायां पार्थिव ॥ विविच्य नृत्वं मरुदः प्रष्टुं शास्त्राचनस्यते ॥ ५॥
ननु येताममो तोचनगस्थं प्रजादि ज्ञो ॥ सदने ते वदन्ते तामस्य भूतो भवन् ॥ ५॥ हि ज
प्रभावा इति ज्ञो तोचनस्य चनस्यति ॥ तेनागम्य हि ज्ञो प्रष्टुं सास्त्रासनिवेदिने ॥ ५॥ यथा
तेन तस्मै च तत्कस्य हि तस्य च ॥ एतने कश्चित्ते राजन्यघाट्टे प्र. तचयत ॥ ५॥ प्र. तचन
कषाट्टे लविधत्स्य दनेतरे ॥ सत्तु वाच ॥ संजिह्वात वचः प्र. तसराजानन मेनय ॥ ५॥
एतत्तत्तत्तः खानेः प्रत्यपि पत्करे करे ॥ निः प्रासमसमसक. दो चं गती वलोचन ॥ ५॥
मसो चास्त्राचनरा ने शम्यो प्रष्टुं नृपः ॥ ५॥ वाच च महीपालोऽः लिशो क समन्वित ॥ ५॥
ज नमेज य वाच ॥ प्र. तेन ज्ञवता वाचं पितृ मस्वर्गति प्रति ॥ निश्चितं यमममति यो चता
मेनि वोथत ॥ प्रनेतरं च मनो हत त्वकाय उरामने ॥ ५॥ प्रतिकर्तव्यमित्येवे येन मे हिं
तः पितृ ॥ संमिता हेतमात्रयः कृता दम्या च पार्थिव ॥ ५॥ यं उरामने तान् एका प्रपय
न्यवर्तयत ॥ यथा गच्छेत्स वै विप्रो नत जीवतितामस ॥ ५॥ यति हीयेत किं तस्य पदिनी
वेत्स पार्थिवः ॥ का प्रपयस्य प्रष्टुं तमं विप्रो विनयेन च ॥ ५॥ सतवा गीत वात्सो हात्का प्र
पदि ज्ञसतमे ॥ संजिती वधि प्रष्टुं ग्रामं राजानमपराजितं ॥ ५॥

निपत्तेन नासितोपाभावः ॥ हि ज्ञो प्रष्टुं सास्त्रासादासेन ॥ ५॥ ५॥ प्रष्टुं करे निपाय प्रत्यधि
चत्कोपावेष्टा दर्शितवानित्यर्थः ॥ ५॥ ५॥ प्रनेतरं मवदितं यथासात्रय ॥ ५॥ मोहसदोय

सासमर्थीकान्त ॥ ५॥ ५॥

म. भा.
आ. प.
११-

॥५॥ परिचः महाद्वारागिलादंडः तजत्वाः मानवांदंडपीना निधेमा तर्वचनं नाना धितं न एव पे
नरित्यर्थः ॥६॥ अथाथः ॥ सधसत्रेति ॥ इतिजः यत्तेकर्मकरा ॥५॥ सदस्या उपइष्टारः ॥५॥ वि

क्रोशयोजनमात्रादिगोकार्णस्य प्रमाणतः ॥ यत्तत्पजसंवेगेन वरुचिमतं वरा ॥५॥
एवं शतसहस्राणि प्रयुक्तान्मुनिच ॥ अवशानि विनष्टानि पन्नगानां तनत्रवे ॥५॥
तरेगायतत्रान्येदस्तिहस्तवापरे ॥ मन्त्रावचमातगा ॥ महाचला ॥५॥ उत्ता
वचाप्रवह्वो नानावर्णविषो ह्यहः ॥ जोराप्रपरित्प्रस्थाट्टप्रकामहावला ॥५॥ प्र
येतराप्रानरागामानवांदंडपीदिता ॥५॥ इति सधसत्रे ॥ पुं ॥ न कश्चाच ॥ सधसत्रेन
दारातः पांडवेयस्यो मतः ॥ जनमेजयस्य केनामरतिजः परमयेय ॥५॥ के सदस्या उप
उभयसधसत्रे च दारुणो ॥ विष्ठाट्टननेत्यथ पन्नगानां महाभये ॥५॥ सर्वं विस्तारशक्तान
भवाच्छसितमर्हति ॥ सधसत्रविधानं विज्ञेयाः केचन सज ॥५॥ इति रुच ॥ इतनेकथ
शिष्टाभिनामान्दीदमनीधिणा ॥ यो इतिजः सदस्याश्च तस्यासन् यत्तेल्लटा ॥५॥ तत्रहेताव
भवाथवासाश्च उभार्गवः ॥ नवनस्यानयेतातोस्यातो वेदविद्यावरा ॥५॥ इति वासाणां
सुहाविद्यावासाय जैमिनिः ॥ ब्रह्माभवत्सागरवो अथप्रथापि पिंगलः ॥५॥ सदस्य आभव
स्यासः पुत्रशिष्टसहायवान् ॥ उद्यलकः समटकः येतकेन अथ पिंगलः ॥५॥ असितोरेव
शैव नारदः पर्वतस्तथा ॥ आत्रेयः ऊंडजश्चैव हिजः कालचदहः ॥५॥

यान्तैषु विज्ञेयाः श्रेष्ठाः ॥ १ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ राम

११

[illegible][illegible]

नमसाश्नुते ॥ २५ ॥ श्रीदाकाराक्षप्रणिनिप्रणालोदाकरलेखनारंदास्य ॥ २५ ॥ अथ ॥ नननि ॥ य
 कृत्वा नमसाश्नुते ॥ २५ ॥ प्रमाणनः प्रमाणप्रणालमत्रवत्तत्रुक्तयथास्यानया ॥ २५ ॥ प्रान्नवः य
 हेनवतः ॥ २५ ॥ २५ ॥

मं भा
आ य
१२२

अ॥ यः ॥ नन आहूयेति ॥ यः आचष्टाकं यक चित्तवती ॥ अविह्ववायनाकला अविस्वेति

पारीतिनस्य यतो सो वनेने सान्तिचां सया ॥ यकं मया पिगंतं यं प्रेतराज निवेशने ॥ ११ ॥
अयं सकलः संप्रामो यदृष्टमसि मे स्वसु ॥ नरकारो मया दत्ता यथा सात्मान् सवायवान् ॥ १२ ॥
आलोकः किल यत्नेन वनेने भज गोत्तमे ॥ प्रतिवेत्स्यति मां एवं स्वयमाह पितामह ॥ १३ ॥
नदत्तेन हिवत्संस्त्रुमारं वृद्धं समनं ॥ मया यत्नेन सारं स्यामो दाष्टं वद वित्तमं ॥ १४ ॥ इत्या
दिपर्वेण लोकं सयं सजे ॥ सो ति रुवाच ॥ नन आहूये यत्नेन नरकारु भजे गमा ॥ वासके
नीगराजस्य वचनादिदमवतीत ॥ अहं न वपितः पुत्रभावाद नानि मिततः ॥ कालः स
चायं संप्रामस्तु कुरुष्व यथा तथं ॥ १५ ॥ आसीत् ॥ किं निमित्तं मम पितृदेतात्वं मान
लेन मे ॥ नन्ममाचक्षते न तेन श्रुत्वा कर्तुं क्षित्तं तथा ॥ १६ ॥ सो ति रुवाच ॥ नन आचष्ट सान
सैवायवानां हि नैषिणी ॥ भगिनी नागराजस्य नरकारु रविह्ववा ॥ १७ ॥ नरकारुवाच ॥
पुत्रगानामप्येषाणां माना कद्रुरिति श्रुत्वा ॥ तथा शमाह खित्तं सतयस्मात्रिवोथ
नत ॥ १८ ॥ उचैः अवा सोऽप्यराजे यन्मिथ्या नक्तो मम ॥ विनतार्था यपि गितं दासभावाय
पुत्रकाः ॥ १९ ॥ नन्मेजयस्य वायत्नेयस्य तिलसारथिः ॥ तत्र ये च त्वमापन्नाः प्रेतलोकं
गमिष्यथ ॥ २० ॥ तां च शमवती देवः साहालोकं पितामह ॥ एवमस्मिन्निति नदाय प्रोवा
चानममोद च ॥ २१ ॥ वासुकिश्चापितस्तु तापितामहं च स्वदा ॥ यमनेमयितेतात
देवांश्चुराणामीषिवान् ॥ २२ ॥ सिद्ध्यंश्च सगः सर्वे प्राण्यं नमनं नमं ॥ आतरं मे
पुरस्कृत्य पितामहं मया गमनं ॥ २३ ॥

दावेीसाथी ॥ ४ ॥ १ ॥

१२२

म. आ.
भा. य.
११२

वसवेदः मान्देवो भवेति मान्ता कर्त्तव्यविधानपरः तदन्वयाकरणाप्रपञ्चोदः मान्ता
पञ्चः वसवेदः तत्संरतिवासके श्रितान्तरं खये मरीतेत्यर्थः ॥२५॥ १॥ य ॥ यः ॥ सोमस्येति

वसुकि. रु. वाच ॥ आस्तीक. परिचूर्ण. मिदृश्यं मे विदीर्षते ॥ दिव्येन प्रतिजानामि त्रस
देउ निषीदितः ॥२५॥ आ. सी. क. उ. वाच ॥ न संतापस्तथा कार्यः कथंचित्पत्रमोजस ॥ प्रदेमा
मेः समन्वन्नाप्रापिषामितेभ्यः ॥२५॥ वसवेदं महाचोरेक. तद्विषमतेजसं ॥ नाप्रापि
षामिमात्रं भयं कथीः कथंचन ॥२५॥ सो. ति. रु. वाच ॥ ततः सवासके चौरमपनीयमनोज
रं ॥ आयायचात्सने गेषु जगाम तद्विदो मर्यादा ॥२५॥ जनमेजयस्य तं यत्सर्वः समदिने गणैः
मोक्षाय भुजगैर्द्राणां मास्ती को दित्तु स तमः ॥२५॥ सगतापप्रपञ्चस्तीको प्रतायत नमजमे
सुते सदस्ये वैदुभिः सूर्यवद्विः समप्रभैः ॥२५॥ सतत्र वारितो द्वाष्ट्यः प्रविष्टो हिनस तमः ॥ य
भित्तवावते यत्तं प्रवेष्टा यो यरं नय ॥२५॥ सप्रापयत्तापतनं वारिष्टुं हि ज्ञानमः प्रणष्टं ना
वरिष्टः ॥ तत्तावराजानमनेन कीर्तिमन्ति कुरुक्षेत्राय तथैव चाग्निः ॥२५॥ दि. पु. र्व. ति. स. यी
सवे ॥ आ. सी. क. उ. वाच ॥ सोमस्य यज्ञो वरुणास्य यज्ञः प्रजापते र्यत्त आसोत्पयायो ॥ तथाय
तो येन वभारता प्रपारी दित्तु सस्तिनोस्तु प्रियेभ्यः ॥२५॥ शक्रस्य यज्ञः शान्तं सख्युक्तः त ॥
आपारे तत्पसंख्यं शान्तं वै ॥ तथायतो येन वभारता प्रपारी दित्तु सस्तिनोस्तु प्रियेभ्यः ॥२५॥

सस्तिनोस्तु प्रियेभ्यः नरति यजमाना दीन्वासुकि प्रपञ्चोदः आ. सी. क. उ. वाच ॥ यज्ञेनाभिसंधायतेभ्यः स्व
स्तिकत्वाणामस्तिनाशास्ते ॥२५॥ शक्रस्य नित्यं शान्तं शान्तः स ॥ यज्ञं च ततोऽपि परं ॥
त्यसंख्यं शान्तं शान्तं कृतं वै चानथा येन वयसो पुनः कृतं तत्पसंख्यं ॥२५॥

११२

११॥ अग्निप्रणयः प्रणयः ॥ १२॥ १३॥ १४॥ सास्तीकरनिपादप्रणयः ॥ १५॥ सास्तीकरनिपादः ॥ १६॥

तेनेप्रसादयामासःसयाःसर्वज्ञमेभवे॥गताचासकिनामः॥सापोलोन॥वेदिनि॥२॥
देवाः॥३॥वासकिनागगनेयेडः॥लितोतातिक्रियागान॥प्रति॥४॥समातस्तभाचन
भवेकथे॥५॥त्रे नाच॥नरकरुतेरत्ताहंयोभार्थिसमवाप्ति॥तत्तत्तोदिनःपापा
न्यासविष्णुनिपुत्रगान॥६॥एतज्जुनातयचनंवासकिः॥पत्रेगोतमः॥प्रादन्नाममप्र
त्यनवपित्रेमहात्मने॥७॥प्रागेवाजागतेवरलेतस्मात्तमपिजायथा॥अथसकलःसत्रा
मोभयात्रस्यानमर्हति॥८॥ध्यातरेचाधिमेतस्मात्तमर्हतिपाचकात्॥नमोचंतकृतनत
स्यायदहेतवदीमते॥९॥पित्रेदनाविमोदायेकथंकापुत्रमनये॥सो रु च॥एवमर्क
स्तथेत्यक्तसोस्तीकोमातरंरदा॥अत्रवीडः॥त्वमेतमेवासकिंजीवयन्निव॥१०॥अहेतामोत
विष्णामिवासकेपुत्रगोतम॥तस्मात्कापान्नाहसतसत्तमेतद्वीमते॥११॥भवस्यष्टम
नानागनहिनेविद्यतेभयं॥प्रपुनितोतद्यासोम्यथथ्येयोभवेत्यति॥१२॥नसेवागदने
प्रादसौरेषपिकृतोत्पथा॥तचैत्यवरंगतादीदितेननमेतये॥१३॥वाभिर्मंगलपुक्तमि
स्तोषधिष्येद्यमानुल॥यथासयतोत्पतेर्निवर्तिष्यतिसनम॥१४॥तत्संभाचयनागेदम
पि सचंमहामते॥नतेमयिमनोजातमिष्याभचितमर्हति॥१५॥

॥२५॥मयि अथमस्मान्मोक्षविष्णोत्प्रेतं रूपः मनः संकल्पः ज्ञानकदाचित्मियाः न्यथान ॥२५॥

मं भा
आ-प
११३

नचनदन्तः ज्ञाताभूषणिरस्ति ॥ इदानीं नचनते प्रागपि प्रलियते इत्यपि पारः ॥ तथा सति यसे ज्ञा
तास्तीति यो ज्ञेतेन प्रकृत हिंसा निवृत्तिः कर्तव्येति यज्यते ॥ १२ ॥ निभृतं गमं नित्यतो निभृही
तः ॥ १४ ॥ वसुनां श्रियां निवासो सितसचो यो न तं वेधिनीनां श्रियां ॥ १५ ॥ रामो भार्गवः ऊर्वा निजा

शक्रः सात्वाहज्यया निर्यथे हजानालोके सिं ॥ नये ह प्रजानो ॥ मनस्वेनः प्ररुषे देहलोके
नचनदन्तो भूषणिरस्ति यसे ॥ १६ ॥ एतद्गमना भागदिलीपकल्पययानि सांथात् समप्रभा
वः ॥ आदिमतेजः प्रतिमानते ज्ञाता भूषणो यथा यज्ञसि सत्रतस्ते ॥ १७ ॥ वास्मी किवने निभृ
तं स्ववीर्यं वसिष्ठवते न तं पृथक् केपः ॥ प्रभन्मिदं तसमं सतं मेघः निभृता रायया वदिभा
नि ॥ १८ ॥ यमो यथा धर्मं विनिश्चयतो कृत्वा यथा सर्वगणो यपन्नः ॥ श्रिया निवासो सितया
वसुनां निधानभूतो सितया कृत्वा ॥ १९ ॥ देमो कवेना सिसमावलेन रामो यथा शास्त्रवि
दसविच ॥ २० ॥ त्रिनाभ्यामसितयते ज्ञातः प्रेत्यागी यो सिभगी रयेन ॥ २१ ॥ सो नि रुवाच ॥
एवेत्यताः सर्व एव प्रसजारा ज्ञासदस्याः ॥ निजो ह्यवाहः ॥ तेषां दृष्ट्वा भावितानी मितानी
प्रावाच राजा जनमेजयो य ॥ २२ ॥ इति पृथग्वि समासत्रे ॥ न मे जय उवाच ॥ बालोप्यथ
स्थविर इवावभासते नाय बालः स्थविरो यमनो मे ॥ इत्याम्यहं वरमस्मै प्रदातं तस्मै विप्राः
संविदं यथा वन ॥ २ ॥

दृष्टी ॥ २३ ॥ तेषां अनिगाटीनां भावितानि मनसि संकल्पितानि कृद्भिश्चेष्टितानि वक्रादि विज्ञा
नि प्रास्तीकानि यद्यपि यथा हि भारतस्ति मितानी निपाटे भारती सजा भरत वेशजनात् ॥ २४ ॥
अप्ययः ॥ बालोपीति संविदं मेकमप्य ऊरुध ॥ २५ ॥

१२३

५॥ देवस्य धर्मराजस्य ॥ ५॥ नैषामिति ॥ तानशत्रुः कर्मभूमौ चोच्यते ॥ प्रोप्रतिगतं देवेन
विद्युते सर्वस्य ज्ञानतादित्यर्थः ॥ अतएव तेभ्यो देवेनाह्वयः ॥ अतएव तेभ्यो देवेनाह्वयः ॥ अतएव तेभ्यो देवेनाह्वयः ॥

यमस्य यतो हारिमेधमस्य यथायतोरेति देवस्य राजः ॥ तथा यतो येन च भारता अपारिहित
तस्मिन् नोत्तमियेभ्यः ॥ ५॥ गायस्य यतः प्रापारिहो अरातो यत्तन्मथा वैश्वनास्य राजः ॥
तथा यतो येन च भारता अपारिहित तस्मिन् नोत्तमियेभ्यः ॥ ५॥ गायस्य यतः तमोदस्य च
सीयथा यतो दाशरथ्यस्य राजः ॥ तथा यतो येन च भारता अपारिहित तस्मिन् नोत्तमियेभ्यः ॥ ५॥
यतः अतो नोदि विदेवस्य नोर्ध्वधिरस्य नमोदस्य राजः ॥ तथा यतो येन च भारता अपारि
हित तस्मिन् नोत्तमियेभ्यः ॥ ५॥ नद्रयस्य यतः सगरस्य यतो ध्रुवोत्तमथा रेति देवस्य चैव ॥ त
था यतो येन च भारता अपारिहित तस्मिन् नोत्तमियेभ्यः ॥ ५॥ मेचते सर्वसमानववसः स
मासते सुवहाणः क्रते यथा ॥ नैषा ज्ञानं विद्यते तानमद्यदन्तयेभ्यो न प्राप्योक्तदावित् ॥ ५॥
अतिक्लमो नास्ति लोके पुचैव देवायने नैति विनिश्चितमे ॥ एतस्य शिष्यदिति चरेति
सर्वतितः कर्मसंवेदकः ॥ ५॥ विभावसुश्चित्रभानमहात्मा हरिणपरेता इतभकृत्सुव
त्तो ॥ प्रदत्तिगावर्तशिलः प्रदीप्तो दध्यन्तवे दे इतभकृद्विदेव ॥ ५॥ नैव न द्यो विद्यते तौव
लोके समान्यः फलपिता प्रजानां ॥ एतयावन्ते प्रीतमनाः सदा हन्ते वैवहाणो धर्मराजो यमो

ननप्रपयस्य ताशो नास्तीत्यर्थः ॥ ५॥ लोके पुणरलोकसाधने प्रदीप्ताः वतः कुशलाः दत्ता प्रपयि
कारः ॥ ५॥ अस्ति स्तोत्रविभावसरिति वदिकामयते वद्विदेवानिति पादे प्रापितमिति शेषः ॥ ५॥ नै
वहाणस्य तं वहाणेन विधातः ॥ ५॥ ५॥

मभा
आप
११४

१॥ विभावसौ वक्षे ॥ १५ ॥ १६ ॥ भयथा विशात प्राप्तावान् ॥ १७ ॥ १८ ॥ इन्द्रमित्रासातासामर्थमधिकं नयति

तस्योत्तरीये निहितः सनातो भयो द्विभुः शर्मते काभ्यामस्त ॥ ततो राजा मंत्रविदो ब्रवीत नः कुहे
 वाकान्तकं कथां तमिच्छन् ॥ १९ ॥ जनमेजय उवाच ॥ २० ॥ स्थभवने विप्रयदिनागं सनत्कः ॥ तमिदं यो व
 सहितं पातयधुं विभावसौ ॥ २१ ॥ सौतिरुवाच ॥ जनमेजयेन राजा तनोदितस्तत्कंशति ॥ होतमनस
 वतत्रस्थं तत्कं पन्नो न ददा ॥ २२ ॥ हयमानेन याचैव तत्कः स प्रदेद ॥ आकाशे दृशे चैव तत्कं
 तस्य स्थितस्तद ॥ २३ ॥ प्रदेदस्तत्कं यज्ञे दृष्टो रुभयमा विशान् ॥ हितान्तत्कं बलः स्वमेव भवन्तं य
 यो ॥ २४ ॥ प्रदेगन्तेन राजा जैदन्तत्को भयमोहितः ॥ मंत्रशस्त्राणां वकार्षिः समीपमवशंगतः ॥ २५ ॥ स
 तिज ऊचुः ॥ वर्तते तव गानेदं कर्म तदिष्टं प्रसो ॥ यत्ते न हि नमः प्रायवरेते दत्ते महेति ॥ जनमेज
 य उवाच ॥ वाचाभिहूय तवाश्रमे ध्वं वरे ॥ यच्छाभियथानुहूय ॥ हृणीष्यते भिमते दृदि स्थितं त
 ते प्रदास्याम्यपि चेदं य ॥ २६ ॥ अस्मिन् ऊचुः ॥ अयमायानि ते नृप ॥ तत्कं ते वशं नृप ॥ अयते स महा
 नादेन दत्तो भैरवं वरं ॥ २७ ॥ नृपं मुको वक्ष्ये सनातो भूषेना कान्तं च विस्तरकायः ॥ हृणीष
 काशेन हंसतो भूयैति तीव्र निपासा निष्कस्य नृपे ॥ २८ ॥ सौतिरुवाच ॥ एतिष्ठ साणेना गेदे
 तत्कं केना तवेदसि ॥ इदमंतरिक्षे ये वंत द्वाली को भवते दसल ॥ २९ ॥

113

वासो देवहंसं तं न कर्तव्यमिति न्यायेन ॥ अस्मिन् ऊचुः ॥ वर्तते नृप ॥ ३० ॥ हेवाल ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ नाक ॥
 त्वर्गान् ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥

२१४

एतिशीघ्रेणावरानादितितथा कनियमितिभावः॥५॥तद्वत्कालेनैतीतिवाक्येनानाद्येति सं
 चयः तावदयेन देय इतिभावः॥६॥विदियाणा देवेकजवान्तिरकाचन॥यथासौ स कभीति दि

स **द**ष्टा **ऊ**चुः॥वालोपि निप्रोमान्पवेदराजं विदाम्यो वे स पुनर्वै यथावत्॥सर्वान्कामान्
 तण्वाहेनेययथाचनस्तत्क यतिशीघ्रे॥७॥सोति **रु**ता च॥आहर्तकमेवारेन्यदिनेवरे
 हणीष्टे नितनोभ्युवाच॥होतावाक्यं नतिरुष्टं तरात्मा कर्मणस्मिस्तत्कोनैतितावन॥८॥
 न **से** **य**उवाच॥यथाचेदं कर्म समाप्यते मे यथाचनैतत्क यतिशीघ्रे॥तथाभवंतः प्रयत्ने
 तसर्वपरेणात्मा सहिमेविदियाणाः॥९॥अन **ऊ**चुः॥यथाशास्त्राणिनः प्रादुर्यथाशंसतिपा
 वकः॥इदं भवनेरात् स्तत्कोभयपोरितः॥यथासूक्तो लोहितालोमहात्मा पौराणिको वे
 दिनवान्पुस्तान्॥सराजाने प्रादुर्यथास्तदा नो यथा इति स्तद्वदेतन्तदेव॥१०॥पुराणमागम्यत
 नोब्रवीम्यहं दत्तं न सौ चरेमिद्रेणा यजन॥चरेद्वत्समत्सकशे सममोनयक स्तोत्रदहिष्णु॥
 नीति॥११॥एतच्छ्रुत्वा दीदितस्तत्मान आसे होतारं चोदयन्कर्मकाले॥होताचयतोम्य न
 दाव॥मंत्रैश्चामरेदः स्वयमानामा॥१२॥विमानमारुह्य महानभावः सर्वदेवैः परिसंस्तु
 मानः॥वत्साहकैः प्राण्यनगम्यमानो विद्यायै रश्मिरसौ गतौ च॥१३॥

याहा इतिवापाद॥१४॥शास्त्राणि शंसन्मंत्रदेवताः प्रासादोतिपादे॥पुराकस्वरूपमर्थवादाय
 ॥१५॥पुराणं पूर्वकल्पीयवृत्तान्तं॥आगम्यज्ञानातेनातिशयिकल्पेन ये वभविनेतिभावः॥१६॥सो

१२ योजनायामविलम्ब आदिमैत्र साप्रार्थित्तत्त्वप्रमाण अगस्त्य करगन सम इव तव द्वै प्रवेश

२६॥ अत्र दत्त शीघ्रं ज्ञानं लब्धं यथासाक्षात् ॥ २७॥ २८॥ प्रवृत्तः न प्रः ॥ २९॥ प्रसंगात्सर्वं भवति न च न संज

मं भा
आ-प
२१६

पुनरागमनं कार्यमिति चेन्न वचोब्रवीत् ॥ भविष्यसि सदस्यो मे वानि मे ये मरुत्तौ ॥ २०॥ तथे
त्यक्ता अत्र दत्त वत दत्त लोके मदाश्रितः ॥ कृत्वा स्वकार्यं मत्तं तं तो मयि नाच पायिवं ॥ २१॥ सगताप
रमप्रीतो मातुलं मातुलं च तो ॥ अभिगम्योपसंग्रहयथा हनं न्यवेदयत् ॥ २२॥ सौतिरुवाच ॥ पत्न
कृत्वा प्रीयमाणः समेत्य येन त्रासत्पत्रा वीत मोहाः ॥ आस्तीके वै प्रीतिमं तो वभ्रुवुचुश्चैन
धं वरं मे हृणीषु ॥ २३॥ भूयो भूयोः सर्वं शस्ते च वंस्ते किं ते प्रियं करवा माघ विद्वन् ॥ प्रीता वयं मो
हिता ये वसवे कामं किं ते करवा माघ वत्स ॥ २४॥ आस्तीक उवाच ॥ माघं शान्तये प्रसज्यात्तरपा
लोके विप्रामानवाये परेपि ॥ यमाख्यानं ये पदे पुर्म मे रंते धां पु समनैव किं चिद्विद्वन् ॥ २५॥
नैश्चाणुक्ता भागिनेयः प्रसन्नैः रेतस्तत्पं काम मे वं चरेत् ॥ प्रीत्यापुक्ताः कामिते सर्वं शस्ते क
नारस्य प्रवृत्ता भागिनेय ॥ २६॥ असितं वानि मंते च सनीं च कथिषुः सरेत् ॥ दिवा कपु दिवा रा
त्रौ तां स्य सर्वं भयं भवेत् ॥ २७॥ पितरत्तराणां नाते लोका ये मरुत्तौ ॥ आस्तीकः सर्वं सत्रवः
पत्राणां भवत्त ॥ २८॥ तं सरेत् मरुत्तौ नाते हिंसितं सरेत् ॥ सूर्यं वसुधैव कुटुम्बकम् ॥ तं गत्वा सर्वं मरु
विष ॥ जन मे जयस्य यत्तो ते आस्तीक वचने स ॥ आस्तीक स्ववचः श्रुत्वा यः सर्पान निवर्तते
शान्ताभिघते मूर्ध्नि शिंशा वत्त फलपथा ॥ २९॥ उवाच ॥ स एव सत्कृतान् ददितेः समागतस्ते
मं जगोद मत्से ॥ संप्राण प्रीति विपुलं मे हृत्मा ततो मनो वेग मत्त पाप दधे ॥ ३०॥

115

परति असित मित्यादीन् ॥ तत्र हितीयः ॥ सद्गदादः ॥ २१॥ २२॥ २३॥ २४॥ २५॥ २६॥ २७॥ २८॥ २९॥ ३०॥

२२६

वसुदेवस्तनस्यमान्वाक्येनरूपोदरोत्रसदेरस्तेननिर्णीहिताः॥१५॥
 विचाराचानरायावापृथिव्यामिधोयेनरितेरेतः॥१६॥

इन्द्रहस्ताच्छुतोनागाः॥ एषवयदनिष्टत॥ तनमिन्तापरोरालावदतननतेतयः॥१७॥
 भृशदीप्तेविधिवदतिरेतमि॥ नस्तसप्रापनदत्तनतकोभयपीडितः॥१८॥
 सनतेपांविद्याणांमेवग्रामोमनीपित॥ नप्रत्यभातदाशेयत्तपाननतलकः॥१९॥
 तमिन्द्रहस्तादिसस्तविसेत्तयचुगानमे॥ ग्राह्यीकंनिष्टतिष्टेतिक्वचलितोभरीस्यन॥२०॥
 स्त्रियोन्तीद्वेवदयेनचिरयता॥ यथातिष्टतिचेकश्चित्तंयमंचोनरमान॥२१॥
 हाकोमदस्येष्टोदितोभृशः॥ काममेतद्वचनेवेयथास्तीकस्य॥२२॥
 नगाःसंतनामयाः॥ श्रीयतामग्राह्यीकःसन्त्यजचोस्तनत॥२३॥
 निदःसमन्तायत॥ ग्राह्यीकस्यचरेदनेनचोपररामच॥२४॥
 हितस्यह॥ श्रीनिमांशाभवदजाभारतोजनमेतयः॥२५॥
 गताः॥ तेभ्यश्चप्रददोविजंशतपोयसदसशः॥२६॥
 येनोक्तंनष्टनकाशेसर्पसत्रनिचर्तते॥२७॥
 यथात्यायेमोचनच्छादनान्तिन॥२८॥
 विधिद्वेनकर्मण॥ ग्राह्यीकंयेमशामासदमेवसंस्तुते॥ राजाश्रीतमनांश्रीतकृतकृत्य
 मनीषिणं॥२९॥

अथभयंयज्ञसमाप्तम्॥३०॥
 असंस्तुतंवस्त्रालंकरणादिभिःशोभितं॥३१॥

म भा
आ प
११७

४॥ कर्मोन्तरेष्टिनिवेदाश्रयाः शोभः श्रेयासाणादयः प्रकथयन्तवैशंपायनं कथाः कथयितुं प्रयति
नवान् ॥ वेदाश्रयाभ्याधिक्याभावात् कथाश्रेष्ठतरा इति भावः ॥ ५॥ भावितः यो यसंस्कृत आत्मा
मनो यस्य सः भावितात्मानस्य पातरेन हितव्याभिकथानधिकथयति ॥ ६॥ १२॥ यथायः ॥ अ

यावभवुः कथाश्चित्रायेष्वर्थप्रयथानयं ॥ जनउद्यमहेष्टोत्तं सौतेनैवं प्रचलनः सौतिरु
वाच ॥ कर्मोन्तरेष्वकथयन् हितावेदाश्रयाः कथाः ॥ आसक्तकथयचित्रमास्यानं भारतं महत ॥ १
शोभन क ३ वाच ॥ महाभारतमास्यानेपाउवानं यथाकृते ॥ जनमेजयेन एषः सकलदैपायन
स्तदा ॥ अथवा मासविधिवनदा कर्मोन्तरेतसः ॥ तामरुविधिवत्प्राणोत्तमिच्छामि वै कथा ॥ २॥
मनःसागरसंभूतां मरुर्षभावितात्मनः ॥ कथयस्व सन्ताश्रेष्ठं हितव्यामिस्तनः ॥ ३॥ सौतिरुवा
च ॥ हंतने कथयिष्यामि महदाख्यानमनमे ॥ कलसदैपायनमंतं महाभारतमादिनः ॥ ४॥ अथदिपर्वणि
र्वमशेषेण कथामानं मया हि ज ॥ पश्चिंतं तन्महर्षीममायो ह प्रवर्तते ॥ ५॥ अथदिपर्वणि
कथावैयः ॥ सौतिरुवाच ॥ अतानसर्पसत्राय हीति जतमेजये ॥ अथगच्छरुषिर्हिद्वानक
सदैपायनस्तदा ॥ ६॥ जमया मासतं काले प्राक् प्रजापराशरात् ॥ कथेचयुसना हीये पाउवा
नापितामसे ॥ ७॥ ज्ञातमात्रशयः सद्यः सिद्धेहमवीक्ष्यत ॥ वेदाश्रया हि गोसागात्ते निहासा
त्तदायशाः ॥ ८॥

तेति ॥ काली सप्तवती रक्षाख्यादेहं सद्यो अवीक्ष्यत ॥ ९॥ १३॥ १४॥ १५॥ १६॥ १७॥ १८॥ १९॥ २०॥ २१॥ २२॥ २३॥ २४॥ २५॥ २६॥ २७॥ २८॥ २९॥ ३०॥ ३१॥ ३२॥ ३३॥ ३४॥ ३५॥ ३६॥ ३७॥ ३८॥ ३९॥ ४०॥ ४१॥ ४२॥ ४३॥ ४४॥ ४५॥ ४६॥ ४७॥ ४८॥ ४९॥ ५०॥ ५१॥ ५२॥ ५३॥ ५४॥ ५५॥ ५६॥ ५७॥ ५८॥ ५९॥ ६०॥ ६१॥ ६२॥ ६३॥ ६४॥ ६५॥ ६६॥ ६७॥ ६८॥ ६९॥ ७०॥ ७१॥ ७२॥ ७३॥ ७४॥ ७५॥ ७६॥ ७७॥ ७८॥ ७९॥ ८०॥ ८१॥ ८२॥ ८३॥ ८४॥ ८५॥ ८६॥ ८७॥ ८८॥ ८९॥ ९०॥ ९१॥ ९२॥ ९३॥ ९४॥ ९५॥ ९६॥ ९७॥ ९८॥ ९९॥ १००॥
वरं रसनेन सरस्वती वा उग्रहृणो रवीक्ष्यत बर्हितवान् ॥ ३१॥
दार्ष्टान्यधियज्ञगे अधिगतवान् ॥ ३१॥

मं श्री
भा य
२२८

॥१॥ पितामहायज्ञस्तथायकसायवासाय॥ विष्णुदितिर्निर्मथपकं एवर्चनंदर्शितं॥ तत्र निवेदि
तागासमन्त्रापितवान्वासासोमागमनागमितिर्मन्त्रलिङ्गान्नस्याप्रवचनं मन्यमानः तद्यथेवाये॥
मनसाग्रागतेऽन्यस्मिन्वादेत्युक्ताणां वाचेदन्ते वात्सरंतेऽप्यर्चवात्सराग्रागमानवात्सरोनविधा
यकःमावधिष्टेतिनिधेयलिङ्गस्यप्रनागासितिनिर्गपरायन्हेत्योदलितस्यप्रवलनरत्नात्॥ चैर

कांचनेविष्णुरंतस्मैसदस्यान्मनःप्रभुः॥ आसनंकल्पयामासयथाशकोदहस्यते॥ तत्रोपवि
ष्ट्वारदंटेवर्षिगणपूजितं॥ पूजयामासराजेंद्रः॥ एतद्वेनकर्मणा॥१॥ पाद्यमाचमनीयेचप्र
क्षाल्यगोचविधानतः॥ पितामहायज्ञस्तथायकसायवासाय॥२॥ प्रतिगृह्यततोऽज्ञोपांउवाच
नमेजयात॥ गांचैवसमन्त्राप्यथासः प्रीतोभवतदा॥ तथाचपूजयित्वातेप्रणयान्प्रतितामहे
उपोपविष्टंप्रीतात्मापय्यष्टुदनामयं॥ भगवानपितंरुद्राकृशालंप्रतिवेद्यच॥ सदस्यैः पू
जितः सर्वैः सदस्यान्पूजयत्॥ ततस्तुसहितः सर्वैः सदस्यैर्जनमेजयः॥ उपस्थादितं प्रोष्टुं
यंष्टुवात्कृतोत्तलि॥१॥ जनमेजयउवाच॥ कुरुणां पांउवाचांचमवान्यत्पचदर्शवान्॥ नेषा
चरितमिच्छामिकथ्यमानं त्वयाहितं॥ कथं सुमभवद्देहलेषामक्षिप्तकर्मणा॥ तद्यथं
कथं हतेभूतोत्तकरणं महत्॥१॥ पितामहानां सर्वेषां देवेनादिष्टचेतसा॥ कर्त्तव्यं नैतन्ममाच
त्ययथाहतेहिजोनम॥१॥

नेवयांसाददंतेहिंसंति॥१॥ उपोपविष्टसमीपेउपविष्टः॥१॥ इतिदेवाप्रतिज्ञायप्रवृत्तास्त
तिरिच॥१॥ देवत्वमाणा॥१॥ अथतदर्थिकानप्रत्यक्षेष्टवान्प्रत्यक्षेष्टीत्येवमपिदृष्टयत्ततिवनि
प्रा॥१॥ मेदेवेरंअक्षिष्टरागद्वेषादिष्यन्कर्मयेधं॥ जेषांअक्षिष्टेष्टेष्टं॥१॥ पितामहानांप्रिया
तामहानां॥१॥

११८

यत्रैतीति॥ यन्तप आदिना कश्चिन्नैतिनांतिशोनेति प्रांचः॥ यदस्तनप आदिना कश्चिन्नैतिनप्राप्ति
तदधान्तनतं प्रथितगोति एवैवासेवेयः॥ नमस्त नकर्ममान प्रतपयते नमस्तपमाना प्रवचनेन न
पानसेय पानवहना प्रनेनेत्यादिप्रतिभास्तप आदिनापिडेः प्रापकानि नमस्तपमाना प्रवचनेन न
नर्थः॥ मन्मनायनेन॥ विद्यामविभक्तवान्॥ दोषाधयेवो॥ वासिर्कमिन्नेन नमस्तपमाना प्रवचनेन न
तकानित्यर्थः॥ परावरेनिरुपाधिसोपाधित्तुली॥ तानातीति पयवतः चरुमिः वासनायासावधि
शमनरहाचेत्यर्थः॥ कश्चिक्कान्तप्रतीतारिनदशी॥ ५॥ पुण्यकोर्तिमहापशाः योगाण्यः चयमा

यत्रैतिनपसाकश्चिन्नवेदाययनेनच॥ नमस्तैनीपवासेष्वनप्रस्त्यानमन्मना॥ ५॥ विद्यासैकं
चतुर्हयावेदेतेदविदोवरः॥ पयवतौचसुधिः कश्चिः सपयनः चचिः॥ ५॥ यः पांरुयतराष्ट्रचविड
रेचाणात्तीननत॥ शोतनोः संतनितननप्राणकोर्तिमहापशा॥ ५॥ जनमेजयस्यराजर्षिः समह
त्पासदस्तद॥ विदेशमहिनः शिरोः चेदवेदांगपारो॥ ५॥ नमस्तानमासीनेदरीजनमेजय
वनेसदयेवेदमिर्देवेरितपुरंदरं॥ ५॥ तथामूर्ध्निपिकैश्चनानातनपदेष्टरे॥ अतिभिर्भ्रष्ट
कलोपकृशलेयजसंस्तरे॥ ५॥ जनमेजयसुराजर्षिर्दृष्टातस्थिमामाते॥ सागलोभ्ययोनर्क
श्रीत्पाभरतसजमः॥ १०॥

तास्तादृशमणानेनेशुदवायापारयति साकोर्तिः यथाप्रथिष्टिरस्यधर्मनिष्ठनेरुवितेयेः स्मात्तेत
यानिच॥ यश्चप्रुममाहूदयमेवनप्रवर्तयतिसयशः यथाजोत्वाचेदस्ययथाविशालोक्तत्रया
क्रमणपदत्रयेणवसिष्ठस्यवात्तमायामस्यसेन॥ १॥ सदः यत्संसदं देवेभिर्यत्रमयेरितिपादेमेपाण
ह्यात्मतर्कयोःप्राशंआद्युच॥ मेधावद्विः वहुभिर्देहस्यनिभिविद्येन्यधजोयमाहदस्यतेरेकतात॥
॥ १॥ १॥ १॥ यम॥

म-भा
या-य
११६

कलिंगस्थपतिः मने साहसो सहि सिंह दंष्ट्रा नर्तन मांसं प्रादात् यत्नतो कलिंगस्थेन पपाटः ॥ २१ ॥ साहस
मेवाह ददाति पादिनः ॥ २२ ॥ प्रमाणकोटांगगायास्त्रीं विप्रो वेष्ट कनामा बहुभोगे प्रिउदरे यस्य सृकोर
रः ॥ २३ ॥ विप्रकरे शुभय करे शुभो ह्येतां प्रमाणं प्रतिकरे प्रातिभयेन शत्रोरणादिनिपात

ततो पुर्णोधनः परः कलिंगस्थमने स्थितः ॥ पांडवान् विप्रो पापैराज हेनो रपीउरतः ॥ २४ ॥ दत्तावय
विषयायोभीमाय युतराष्ट्रजः ॥ नरया मासतद्दीरः सह तेन हृकोदरः ॥ २५ ॥ प्रमाणकोटां संस्रमं पुन
विधासुकोदरे ॥ तोये शुभी मंगगायाः प्रसिद्धा परमाव्रजतः ॥ २६ ॥ यदा विबुद्धकौंतेयस्तदा संक्षिप्येधनं
उदतिष्ठन् साहाय्यं भौमसेनो गतवाच्यः ॥ २७ ॥ प्राणी विषैः कस्य सपैः समं चैव मंष्ट्रायतः ॥ सर्वं ह
वांगदेशे शुभममारचयत्तु ह ॥ २८ ॥ नेषांत विप्रकरे शुभे शुभे शुभमहामनिः ॥ सेदले प्रतिकरे च वि
उरोचरितो भवतः ॥ २९ ॥ स्वर्गस्थो जीव लोकस्थ यथा शक्रः साहाय्य हः ॥ पांडवानां तथा नित्यं चिउरो
धिसाहाय्य हः ॥ ३० ॥ यद्यन विविधोपायैः संस्रते विहने रपि ॥ नाशक हि निहने नान्दे च भावार्थे
हितान् ॥ ३१ ॥ ततः समं य सचि वैर्हृषडः प्रासनादिभिः ॥ ३२ ॥ यत राष्ट्रमन्त्रः यत्नान् सगरहमादिशत्
सुनप्रिये ॥ धीतानां पांडवानं विकसलः ॥ ३३ ॥ ततो विरासया मासरास्य भोगे शुभतया ॥ ३४ ॥ ने प्राति
सुतसहितानगरागसाहयात् ॥ प्रस्थाने चाभवन्ते जीवन्ताने वां भूहमना ॥ ३५ ॥ तेन मन्त्रान्
नगरात्रिशीघ्रे प्रादवचने ॥ ततः संप्राप्य कौंतेयाः नगरं करणदत्ते ॥ ३६ ॥

218

नेन ॥ ३७ ॥ संस्रतेः समै विहने प्रकाशैः देवभावार्थे ॥ ३८ ॥ दैवेन विहने भावां ऊह दयः पांडवराज
लाभारिण्यर्थ ॥ तस्मिन् रक्षितान् ॥ ३९ ॥ हयः कर्णः जलधं वा प्रामये ॥ ४० ॥ विबुधैः तेन दानं मेव गोन ॥ ४१ ॥

२१५

१५५ मेदेवैरमृतं सर्वविनाशं च तत्कृतं ॥ १५६ ॥ यः प्रपद्यते स नो बुद्धिः समाधिभिः सतरात्रं कोपलन
 एतद्बुद्धिभिर्निष्पद्योः समाधिस्थितैकाग्र्यं संप्रत्यक्षं सत्कृतादिमायाविवृतं ॥ १५७ ॥ एतन्महतीदमेवाह

सोतिरुवाच ॥ तस्य तद्वचनेन प्रजाकलसद्वैपायनस्तदा ॥ प्रजासृष्टिं प्रसीदते प्राणायनमिति ने ॥
 व्यास उवाच ॥ ऊरुणा पांशुना च यथा भेदो भवत्यग ॥ तदस्य सर्वमाद्यं यन्मलं प्रकृतवानसि ॥
 गुरोर्वचनमात्मायमननिष्प्रभस्तदा ॥ याच च ते ततः सर्वमिति श्रमे प्रगतं ॥ १५८ ॥ राजे तस्यैव
 मेषः पार्थिवेभ्यः सर्वेषां ॥ मेदे सर्वविशेषं च ॥ ऊरुपांशुवयोस्तदा ॥ १५९ ॥ यदि चैकं यानं च
 यो वैशं पायन उवाच ॥ गुरो वे प्रादुर्भूतं यमनो बुद्धिः समाधिभिः संप्रत्यक्षं च हितं सर्वं स्तथात्मा
 निडो जनात् ॥ १६० ॥ महर्षिर्निष्प्रतमो ह सर्वलोके प्रथमः ॥ प्रवक्ष्यामि मत्तत्कृतं स्यात्संस्थास्यम
 हात्मनः ॥ १६१ ॥ एते प्राचे चरातस्तु प्राणे मां भारती कथां ॥ गुरोर्वैक्रपरिणंदं मनः प्रोत्साहती च
 मे ॥ १६२ ॥ एषा राजन्यायामेदः ऊरुपांशुवयोस्तदा ॥ रासार्थं सतसंभनोचनं च सत्यं च ॥ यथा
 वयुहं सभवं तद्विचित्रं लयकं ॥ तने ह कषयिष्यामि हृद्यते भरतर्षभ ॥ १६३ ॥ एते पितरिते वी
 रावनादेव समदिरे ॥ न चिरादेव विहासो वेदेयं न विचार्यते ॥ १६४ ॥ एतत्तथा सत्तवीर्यं जतः संपत्ता
 नो रसं मनात् ॥ नास्य मन्त्रो ह स्थापांशुवयोस्तदा ॥ ततोऽर्वायनः कुरः कर्णो मसदा
 सोचलः ॥ तेषां निश्रुतिर्वासान्तिविधांस्तु समाभन ॥ १६५ ॥

यतीव परिणंदं मयोत्साहयतीव मे इति पाठे परिणंदं देवा सेह्नीवनमार्गं ॥ गुरोर्वैक्रपरिणंदं स्वेक
 ण कथं योराज्ञावचनं तज्जन्ममयीति ॥ सोत्साहयति ॥ १६६ ॥ न चिरात्तु प्रीतिं विहासो भवतः ॥ सनेदेव च
 लोनीये उक्तम् ॥ १६७ ॥ आनन्ति नैदियचल ॥ १६८ ॥

मं मा
आ य
२२

सवैसंवत्सरं पूर्णमासं वै कंचने वसतिदिशं संस्थाप्य कन्यात्पूर्णमासेन दशागणमच्यते ॥ संवत्सरं
तिष्ठेकंचनया मासं पूर्णमेव तेन एकदशे संवत्सरादशमासाश्च भवेति ॥ ते यांच सौगण्यप्रत्यक्षे सया

तस्याज्जनयदोयेतं सविभक्तं महायथं ॥ वासायां तां उवप्रस्थं ज्ञानधुं गतमन्तराः ॥ १३ ॥ तयोस्ते व
चनाज्जगमः सदसर्वैः सह ज्जनैः ॥ नगारं तां उवप्रस्थं रत्नायादाय सर्वेषां ॥ १४ ॥ तत्र तेनैव सन्मार्थैः स
वत्सरगणान् च हन ॥ वर्षाणां सप्तप्रतायेन कर्त्तव्यं तो म्यान्मही रतः ॥ १५ ॥ एवं धर्मप्रदो नास्ते सत्यज्जनयरा
यणाः ॥ अग्रमतो स्थिताः सांताः प्रतपन्तो हि तान् च हन ॥ १६ ॥ अतः यद्भीमसेनस्तदिशं प्राचीं महायथं
उदीचीं मर्ज्जनीं दीरः प्रतीचीं नकुलस्तथा ॥ १७ ॥ दक्षिणं मर्देवस्तु विजिग्येयं वीरहा ॥ एवं च कुर्मो
सर्वेषां कृत्वा वसुंदरां ॥ १८ ॥ यंचभिः सूर्यसंकाशैः सूर्याण्यच विराजता ॥ यद्दस्यैवामवस्थायी
यां उवेः सत्यविक्रमैः ॥ १९ ॥ ततो निमित्ते कश्चित् यमैराज्ञो युधिष्ठिरः ॥ वनप्रस्थापयात्मा स तेजस्वी
सत्यविक्रमः ॥ प्राणोभ्योपि प्रियतरं भ्रातरं सत्यसाचिनं ॥ अर्जुनेन पुरुषयाचुश्चिरात्ताने गणैर्गुणे ॥ २० ॥
सवैसंवत्सरं पूर्णमासं वै कंचने वसत ॥ तेनो गच्छ हृषीके प्राह्वारवर्मा कदाचन ॥ २१ ॥ लघुवांस्त
त्रचीं मन्त्रभीयां राजीवलोचनां ॥ अनजां वासुदेवस्य सभशं भद्रभासिणी ॥ २२ ॥ सा सचीवमहैरेण
श्रीः कृत्सेने वसंता ॥ सभशं पुने श्रीमायां उवेना र्जुनेन ह ॥ २३ ॥

दपंचदिनसुधासावनाद्वादशाब्दाः भवंति ॥ अत्येनं कालं कृत्वा नृपस्य संस्थाप्य सत्ययंतः ॥ एकदशः
वैयर्थ्येकवचनानपपत्तिचनैचने वने रत्नमालं कृतं तां दद्यात् ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥

२२

पुरोचनात् ॥ आत्मानं रत्नमाणाः रत्नैः सह गेडमयतो विलंबितं ॥ २५ ॥ चतुर्भिः कुं वनतिर्गुर
मीये ॥ ११ ॥ अथ वो यनात् प्रकस्यात् ॥ २४ ॥ २५ ॥ निहनागरी ॥ अथोक्तं प्रमतीतान् रत्नैः स्वयं

न्यवसेत महात्मानो मात्रा सह परेतपा ॥ एत राष्ट्रेण कात्तमा उचिता ॥ २६ ॥ २७ ॥ पुरोचनात्
रत्नमाणाः सेवना रसने दिनाः ॥ सह गेडकारयिनात्तचिद्रेण प्रवेदिता ॥ २८ ॥ पाटीयनात्तयेव
श्रमदग्धा चैव पुरोचने ॥ आद्वन्धयमंति प्राप्ता मात्रा सह परेतपा ॥ २९ ॥ अदीरुता रत्नो हि उंचेन
निर्करं ॥ ३० ॥ हर्तं चते रात्तसेदभीताः सवेमं वो यनात् ॥ निधिसं प्राद्वन्धयार्थान् रत्नमया
दिता ॥ ३१ ॥ आमाहिउं वीभीमेन यचनात्तो चटोक्तं ॥ एकचक्रात्ततो गता पांडवाः शंसितत्र
ता ॥ ३२ ॥ वेदाया यनसंयन्तास्ते भवन्तसु चापि ॥ तेन त्रनियुताः कालं कंचिद्गुर्न रक्षभाः
मात्रा सहैकचक्रायां चास्मात्तानि वेशने ॥ तत्राससाद्वन्धितं प्रुपादेत्तकोदरः ॥ ३३ ॥ भीम
सेनो महाबाहू र्द्वेकं नाम महाबलं ॥ तेन चापि प्रुपादेत्तकोदरं ॥ ३४ ॥ निहन्त्यत्र
सावीरो न्यर्थं सोत्तयत् ॥ तेन त्रैश्वर्यं च कृत्वा पांचाले प्रुस्यवरो ॥ ३५ ॥ अत्रा चैव भगवत्तेन
गता चैव लभंतते ॥ तेन त्रैश्वर्यं दीलवापरि संवत्सरोपिताः ॥ ३६ ॥ विदिता हस्तिनपुरं प्रत्यात्त
मयिदिताः ॥ उक्तं भूत राष्ट्रेण रात्तपात्तन वेन च ॥ ३७ ॥ आद्वन्धितं प्रुपादेत्तकोदरं ॥ ३८ ॥
दिति ॥ आत्माभिः त्वाव प्रुस्य प्रुपादेत्तकोदरं ॥ ३९ ॥

दृष्टान्ते रति स्वयं वरात्तं ॥ २९ ॥ ३० ॥ शांतनवेन भीमो गता ॥ ३१ ॥ ३२ ॥

म. अ. ७
भा. ७
२२१

अथ ध्यानी समद्वेषादीना ॥ १५ ॥ आह्वयनवान् ॥ कथं क्रोधं धृतवान् ॥ निरुद्वान् ॥ १६ ॥ शक्रादभिमितिशे

न

नतकरणा मल्लं वै धर्मज्ञाय त्रपां उवाच ॥ अथ ध्यातुं शोतमः प्रशस्यंते च मानवे ॥ १५ ॥ किमर्थं
तेन रक्षायाः प्राक्तनं सौम्यता गतम् ॥ प्रपुष्पमानां संल्लेषान्तां तव तोडरात्मना ॥ १६ ॥ कथं नागाय
तथा एव च द्वेषी लोचकोदर ॥ परिक्लेशाच्च धिक्क्रोधं धृतवान्यै हि जेतुम् ॥ १७ ॥ कथं सादृशं दीक्षसा
क्षिप्रमाणा उवाच ॥ शर्कसंती धार्तस्यार्जुनं देहक्रोधं च त्वया ॥ १८ ॥ कथं यस्मिन्नेष्टुते पाथो मा
दीक्षसौ तदा ॥ अथ पुनिरवाचा वाचमाना उवाच ॥ १९ ॥ कथं धर्ममतां प्रेषः सौम्यं धर्मं धर्मवि
त ॥ अनर्हं परमं क्लेशोदवान् स पुधि धिर ॥ २० ॥ कथं च वदस्व सा मेनाः पांडवः कस्य सारथि ॥ अस्म
न्नेको नयस्सर्वाः पितृलोकं धनं नय ॥ २१ ॥ एतदं वदस्व मे सर्वं यथा हन्ते तपो धनं ॥ यद्यच कृतवन्तस्ते
तत्र तत्र महारथाः ॥ २२ ॥ मे शं पाय न उवाच ॥ त्वया कुरु महारथ विपुलो यमनक्रमः ॥ प्राणास्त्रान्
स्य वक्तव्यः कस्य देवायने रित ॥ २३ ॥ मरुर्ध्वं सर्वलोकेषु पूज्यं तस्य सत्त्वं मनः ॥ अथ द्यामिसंतं क
त्वं द्यामिसा मिततेजसः ॥ २४ ॥ इदं शतं सहस्रं हि द्या कानां प्रपक्वकृणां ॥ समवसात्मनेने दद्या
स्यात्तममिति जेतुम् ॥ २५ ॥ यदं द्या वये हि द्याने चेदं द्याने जेतुम् ॥ ते ब्रह्मणः स्थानमेतं प्रामुख्यं
तत्पतां ॥ २६ ॥

स ॥ १५ ॥ अथ न शतान् विपुलं सकथं क्लेशोदवान् नित्यं न सत्यते ॥ २० ॥ निशमं ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥

२२१

नानीति॥ एतद्वदहानि शेषः अचसाय॥ एवमेवेदं कथितमिति शेषः॥ ४५॥ नानीति
 विति शेषः कथिलत्वात् नानीति॥ ४६॥ यत्र लोचनं दे॥ ४७॥ ४८॥ ४९॥ ५०॥

अतर्पयचकोतेयः एतद्वदहानि शेषः॥ वीभक्त्या सदेवेन सहितो नृपः॥ ४५॥ नानीति
 भागे हि पाशेषके शवेन सह भवत॥ अचसाय सहायस्य विस्तेः शत्रुपेक्षिव॥ ४६॥ पाशेषा
 भिर्दहो चापि गोरो वपन रुतमम॥ ४७॥ यो चालयेतीति शयं च कथिलत्वात्॥ ४८॥ मोक्षयामास
 वीभक्त्यं यत्र मरुसरे॥ सचकार मभां दिव्या सचरत्न समाचिता॥ ४९॥ तस्या उर्यो यनो मे
 दोलो भवके सडमेति॥ ततो लेवे च धिता च सो वलेन युधिष्ठिरे॥ ५०॥ वने प्रस्थापयामास
 मवर्णाणि पंचव॥ अस्मिन्मेकं गच्छेत्ततो वषे त्रयोदश॥ ५१॥ तत्र अतर्पयचकोतेयः
 वस॥ ५२॥ नालभत मरुतान्नतो युद्धमवर्तत॥ ततो लेव त्रयस्य सहता डर्यो यने नृपे॥ ५३॥
 एतच्चिह्नं त भूयिष्ठे प्रस्थापयेत्ततो रवा॥ एवमेतन्मया हनते यामकिं चकमेता॥ मेरोरानवे
 नाशाय नयश्च तपो वरा॥ ५४॥ इति पर्वणि कुरुणो दुवचरितस्य॥ ५५॥ यत्र न मेत य
 वाच॥ कथिते चैसमासेन तया सर्वदिनो जम॥ मदाभा रतमाख्यानं कुरुणो चरितं महता॥ ५६॥
 कथा तनवचिजार्थं कथयस्व तपो यना॥ चित्ता॥ अत्रोक्तं नानीति को न हल मतीवमे॥ सभ
 चानि स्तरेणो मा पुनराख्यातमिति॥ न हि रथा मि पूर्वेषां एव नश्चरितं महता॥ ५७॥

५८॥ चिह्नं त भूयिष्ठेन प्रपापं॥ ५९॥ प्रथायः॥ कथितमिति॥ ६०॥ ६१॥

अनेकजननअनेकेभ्यः यथाः इति काभ्यः जननं अत्यन्तिरिषिन्निति तद्या सर्वभूतिसमूहः सर्वासां

आचयेन महाप्राणतत्त्वार्थः सनातनः ॥ कुरु एतं प्रथितं वंशं कोर्जयन् सनातं प्रचि ॥ १ ॥ वंश
माप्नोति विपुललोके सुखतमो भवेत् ॥ यो पीते भारतं प्राणं ब्राह्मणं नियतव्रत ॥ २ ॥ वन
रोच्यं कान्तासां सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ चित्ते यं स च वेदानां पारंगो भारतं पठन ॥ देवराजधियो
एतं प्राणं ब्रह्मसर्वस्वतया ॥ ३ ॥ भगवांश्चापि देवेशो यत्र देवचक्रं ते ॥ अनेकजननो यत्र
कर्त्तिके यस्यासंभवः ॥ ब्रह्मणो नां गच्छेत्तस्मात्संयत्र प्रकीर्त्यते ॥ सर्वभूतिसमूहो यं यो न
कोपमं ब्रह्मभिः ॥ ४ ॥ यत्र देवाश्च ये हि दानं ब्राह्मणं तिष्ठति ॥ एतपाप्माजिनसर्गां ब्रह्मण्यनि
शाश्वतं ॥ ५ ॥ आचयेद्ब्राह्मणं ब्रह्मदेयं मे पादमेततः ॥ अथ यत्तत्त्वज्ञादमपवर्तेति न हि
अक्षयदेनः क्रियते इदियेर्मनसापि वा ॥ ज्ञानादज्ञानतो वापि प्रकरोति न रश्मयतः ॥ ६ ॥ न क
दा भारताख्यानं प्रकृतैव प्रचि वीयते ॥ भारतानां महत्तज्ज्ञसमूहो भारतं मया च ॥ निद्रुक्तमस्य
यो वेद सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ ७ ॥ भारतानां यतश्चायमिति ह सोमहादृतः ॥ महतो ह्येन सोमर्षी
नोचयेद्वक्त्रं कीर्तित ॥ ८ ॥ विभिर्वर्षैर्लोककामः कुरुते पायनो मही ॥ नित्योत्थितः प्रचिः पा
क्तो महाभारतमादित ॥ ९ ॥ तपो नियममाख्यायकन ॥ तस्माद्विष्णोः ॥ तस्मात्त्रियमसंयुक्तैः
श्रोतव्यं ब्राह्मणैरिदं ॥ १० ॥

श्रुतीनां कर्मव्रतपराणां समूहपराये ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ ८० ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ ८७ ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ ९० ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ ९३ ॥ ९४ ॥ ९५ ॥ ९६ ॥ ९७ ॥ ९८ ॥ ९९ ॥ १०० ॥

अविभिमेतैः तद्विभिर्वासेस्ततेसमेस्ततेवा ॥१॥ परिनेष्टिकं पारिनिष्ठा मेतस्तडचिता ॥२॥

इदं हि वेदैः समितं पवित्रमपि चोत्तमं ॥ अथाणामुत्तमं वेदं प्रयत्नमपि संस्तुते ॥१॥ अस्मि
नर्थं च कामश्च निविलेनोपदेत्यते ॥ इति ह्यस्य मंह्यं प्राप्ते बुद्धिश्च परिनेष्टिकी ॥२॥ अत
इत्यानशीलां प्रसन्नं शीलाननास्तिकान् ॥ कासं चेदमिमं विदं च्छावयित्वा श्रीमश्रुते ॥३॥
श्रुणु हन्ता कृते चापि पापेन सादृशं शयं ॥ इति हासमिमं प्रकृता पुरुषोपि सदा रुणा ॥४॥
मयते सर्वपापेभ्यो रादृणा चैव मायया ॥ जयोनो मेति ह्यस्यो यं श्रोतव्यो चिन्तिगीमुणा ॥५॥
महीचिजयते यज्ञा प्राचं साधियानयेन ॥ इदं पुंसवने प्रेममिदं स्वस्य यने महत् ॥६॥ महि
षी पुत्रराजाभ्यां श्रोतव्यं वदं प्रालया ॥ वीरजनयते पुत्रकन्या च भक्तमामि नो ॥७॥ धर्मप्रा
प्तमिदं प्राणमर्थं प्राप्तिदं परं ॥ मोक्षप्राप्तमिदं प्राणं चासेनामिन्त बुद्धिना ॥८॥ संप्रसाच
स्तने वेदं तथा श्रोतव्यं निचापरे ॥ पुत्रः शुश्रूषवः संति प्रेषाश्च प्रियकारिणः ॥९॥ प्राप्ते रीता
कृते पापं वाचा च मनसैव च ॥ सर्वसंनततिरिप्रय इदं प्राणं पावनं ॥१०॥ भक्तानां मह
ज्जन्म प्राणतामनस्यते ॥ नास्ति याधिभयं ते पापारत्ना कभयकृतं ॥११॥ अन्यथा समा
युष्मं प्राणं स्वमिन्त यैव च ॥ कृष्णदेवायने ते देवकृते प्राणचिकीर्षता ॥१२॥ कीर्तिप्रथयनात्
के पादवानां महत्तना ॥ अन्यथा च त्रियाणां चरमिदं चिन्ता तेन सा ॥१३॥ सर्वविद्यावदानां
लोके प्रथितकर्माण ॥ यदं मानवो लोके प्राणार्थं ब्राह्मणं च ॥१४॥

॥१५॥ पुंसवने प्रमांस्यते स्मिन् अनेः ॥१६॥ अनस्तं यतो पुरोयमकुर्वतं ॥१७॥ ॥१८॥ ॥१९॥ ॥२०॥

夏夜

[illegible]

वैशं पायन उच ॥ राजोष्णिचरो नामथर्मनित्यामहीयनि ॥ चभ्रवमगपांगंतं सदा किल धन
जनः ॥ १ ॥ सचेद्विषयोरुभयवसः पोरचनेदनः ॥ २ ॥ दोषदृष्टा ज्ञाहृद नहीयं महीयनि ॥ ३ ॥ तमा
अमेत्यस्तशसं निवसेत ॥ तयोनिधि ॥ देवाः प्राकृष्टयोगावेराजानमयतस्थिरे ॥ ४ ॥ इत्यमहोरात्र
येनयसेत्यनचित्तवै ॥ तंसांतेनत्पेसादात्तयसंनवर्तयत ॥ ५ ॥ देवः ॥ नसकोर्यंतथर्मोयं
प्रथियां प्रथिवीयते ॥ नयाहियर्मीक्षितः कृत्स्नपारयतेनमत ॥ ६ ॥ उच ॥ लोकेयमंपाल
यत्नं नित्यशुक्तः समाहितः ॥ धर्मशक्तस्तो लोकभृताम्यप्रशिक्षतात् ॥ ७ ॥ दिविष्टस्यमवि
स्तत्तसात्ताभूतोममप्रियः ॥ रम्यः प्रथियां योगे प्रास्तमावसनराधिय ॥ ८ ॥ पशव्यश्चैवप्राणश्च
प्रभृतयनयान्यवान् ॥ सारक्षश्चैवसौम्यश्चभोग्योर्निगलेष्टुत ॥ ९ ॥ अर्थवानेसदेष्टोहियनर
त्तारिभिर्भुतः ॥ वसुमर्णाचवसयावसचेदिष्टुचेदिय ॥ १० ॥ धर्मशीलाजनपदाः ससंतोषाश्चसाय
वः ॥ नचमिष्टाप्रतापोत्रस्त्रैरेष्टुकिंतोयथा ॥ ११ ॥ नचपिडादिभयंतेष्टुजगुरुहितेराता ॥ पुंजते
धुरिनोंगाश्चकृशान्धुत्येनिच ॥ १२ ॥ सर्ववर्णाः स्वधर्मस्थाः सदाचेष्टुमानद ॥ नतेस्त्वचिरिते
किंचिद्विष्टलोकेष्टुयद्वेत् ॥ १३ ॥

कृष्णानदी नानाशादीन ॥ संयुतयेति प्रष्टव्यं कवेति ॥ यद्वा लसु ॥ २५ ॥ नने प्रष्टव्यं संयुतये
नीति ॥ अने तगाः स्वागर्वाः नासामया प्रादि उदैक प्रष्टव्यं नने प्रष्टव्यं नने प्रष्टव्यं नने प्रष्टव्यं
उति ॥ आन्यतानमस्ये दोमनिष्ठा सीतल ॥ २६ ॥

म-आ

सी

२२४

२५॥२॥वरदानं च महायज्ञाश्च तैः॥२॥२॥वासवाः वसप्रकाः॥२॥इंद्र प्रसादे इंद्र ते विमाने॥२॥१॥शरो य
वाहिनी प्ररसमीये वहंती शरौत्सीत॥आत्मनो वा वरुणे॥२॥२॥नदी राते न्य वेदयत॥मिथुन मि

नेषां श्री विजय शैव सराष्ट्राणं भविष्यति॥तथा स्त्री नो जनपदो मुदिनश्च भविष्यति॥२॥एवं
महात्मना तेन महदेष्टेण न रायि॥वसः प्रीत्या मच वता महा राजो भिसक्तः॥२॥उत्सवं कारये
ष्यति सराष्ट्रा क्रययेन राः॥भूमिरत्नादिभिर्दीनैस्तथा पुत्रा भवंति ते॥२॥वरदानं महायज्ञे तथा
प्राप्ते न्यवेन च॥संस्तुतो मच वता वस शो दी प्ररो न्यः॥२॥पालया मा सधर्मैराचे दिष्टः सधि
वी मिमां॥इंद्र प्रीत्या चेदिष्ट निष्पकारे इमं वसः॥२॥१॥शराष्ट्रा महावीर्यं चा सन्मि नो जसः
नाना राजेषु वसनात्समा उपाये च यतः॥२॥महारथो मागधानं विश्वतो यो हृह इयः॥यस्य प्रहः
कृष्णवश्च यमाङ्गुलि वाहनं॥२॥एव लिख्य य इश्वो वराज न्यथा परान्तिनः॥एते तस्य सता राजन
राजैर्भूमि ते जसः॥न्य देश यन्ना मभिः स्वे स्तेरे शांश्च प्रराणि च॥वासवः पंचराजानः स्य मं
षाश्च पण्यताः॥२॥वसत मिद्रा सादे शाकाष्टा स्फोटिके च तं॥यत स्युर्महात्मानं गंधर्वा सर
सो न्यः॥२॥राजो यी चरे न्ये च नागत स्याथ विश्वतः॥शरो यवाहिनी तस्य नदी शुक्लि मती गिरी॥२॥
शरौत्सी चैन नायुक्तः कामात्कोलाहलः किल॥गिरिकोलाहलं हंतं पदा वसरा ना उयत॥नि
ष्क्रामत न स्तेन प्रहारा विवरेण सा॥२॥तस्यानयाम जनय निष्पुनं पवतः स्वयं॥तस्मात्त वि
मोलाणां गीतानदी राते न्य वेदयत॥२॥यः प्रमान भवत वत सराज्जिह्वितमः॥इति वं स प्रदश्य के
सेना य निमो रितमः॥२॥चकार पत्नी कन्या ततथा गी गिरिको न्यः॥वसोः पत्नी त गिरिका का
मकाले न्य वेदयत॥एत काल मनु प्राप्ता स्ता ता पुंसवने शुचिः॥२॥

न्यन्यन ते॥२॥१॥इति सवने सवयोगे काले॥२॥२॥राम॥

१२४

॥ यद्यप्यन्येऽप्यस्याने ॥ १॥ ॥ वैतयंतीविजयदेतयचिरांतंमया ॥ चिरांतिकालपिद्योतिनतचित्तने
 नयाशस्त्रमेतन्नातानवाधिषातयनिभावः ॥ २॥ ॥ ललापचिह्नं ॥ ३॥ ॥ यन्मोतिरुज्ज्वलं ॥ समदिपयहि
 ददे ॥ ४॥ ॥ शक्रस्पर्शजायेमानाये ॥ नस्याः यद्येगनेसचक्रातेमया ॥ ५॥ ॥ योऽपिमुद्रासुदृष्टप
 ने ॥ ६॥ ॥ यद्वरेयुः प्रतिपरिहितोयसचक्रादे ॥ अत्युच्चयुक्तं ॥ ७॥ ॥ चिरांतैः सत्तयात्रयेवसम

देवोपभोग्येदिकंनानाकारप्रोक्तादिकंमदत्त ॥ आकाशमेतंमदत्तविमानस्यपयस्यते ॥ ८॥
 तमेकः सर्वमयैषुविमानचरमास्थितः ॥ चरिष्यस्यपरिस्थितिरिदंविप्रहकानिच ॥ ९॥ ॥ दृष्टान्ति
 वैतयंतीमालामन्त्रानयेकतं ॥ आरयिष्यन्तिश्रमेयाताशसेरिचते ॥ १०॥ ॥ ललापवेतदेव
 हभजितातेनराधिप ॥ इदमालेतिनिख्यातेयन्ममप्रतिममदत्त ॥ ११॥ ॥ यद्विचैरावीतस्मै
 दौलननिष्पदन ॥ इष्टप्रदानमदृष्टप्रदानाप्रतिपालिनो ॥ १२॥ ॥ तस्याः शक्रस्पर्शजायेभूमौ
 भूमियतिस्तदा ॥ प्रवेशकारयामासगतेसचक्रातेनरा ॥ १३॥ ॥ ततः प्रभृतिचापयिष्येः रितियस
 तमैः ॥ प्रवेशः क्रियतेराजन्मयातेनप्रचलित ॥ १४॥ ॥ यद्वरेयुस्तथाचापः क्रियतेतुल्ययोनयेः
 अलोकतायाः पिरकैर्मयेमालेष्टभूमौ ॥ १५॥ ॥ मातृशमयमितिमाविधितक्तिपतेपिच ॥ म
 गवात्स्यतेवात्रहंसरूपेणचेश्वर ॥ १६॥ ॥ स्वयमेवमदृष्टीतेनवसोः श्रीन्यामदात्मन ॥ १७॥ ॥ सन्तंष्टनाम
 हैरुद्रसुदेवः कृतंश्रमो ॥ वसनायनमुत्थेनश्रीतिमानत्रवीत्यभु ॥ १८॥ ॥ येनविद्योतिनरा
 तानश्रममदत्त ॥ कारयिष्यन्तिचमदयथाचेरिपतिर्नयः ॥ १९॥

येःकोशैः ॥ यद्वरेयुस्तथाचापः क्रियतेतुल्ययोनयेः ॥ अलोकतायाः पिरकैर्मयेमालेष्टभूमौ ॥ २०॥ ॥ मातृशमयमितिमाविधितक्तिपतेपिच ॥ म
 गवात्स्यतेवात्रहंसरूपेणचेश्वर ॥ २१॥ ॥ स्वयमेवमदृष्टीतेनवसोः श्रीन्यामदात्मन ॥ २२॥ ॥ सन्तंष्टनाम
 हैरुद्रसुदेवः कृतंश्रमो ॥ वसनायनमुत्थेनश्रीतिमानत्रवीत्यभु ॥ २३॥ ॥ येनविद्योतिनरा
 तानश्रममदत्त ॥ कारयिष्यन्तिचमदयथाचेरिपतिर्नयः ॥ २४॥

मं आ
भा ७
१२५

१२४

प्राः

पा ॥ ५५ ॥ शुभानोः सतोः ॥ ५५ ॥ अत्रिकासिः केतिनामसामादेकस्याएवासरसोयुद्धमेदेनदेह
द्वयेतेयं शुभाना रातो मिथ्यासंकल्पनायत्नेः ॥ ५५ ॥ मासेदशमेप्रामेववपुरितिसवयः ॥ ५५ ॥

महोत्ताननरापणेनस्वर्णमन्यवेगवान् ॥ नवंपाममास्यायप्रड्डवविहंगमः ॥ ५५ ॥ तम
पप्रदथायानपणनपणेनस्वयापरः ॥ अभ्यद्वचनसयोद्वेकामिषशंकया ॥ ५५ ॥ तउप्रद
मथाकाशेनानुमोसंप्रचक्रतः ॥ शुभानोरपतदेनस्वचापियमनामसि ॥ ५५ ॥ तत्रादिकेतिवि
त्यानात्रसशापादुरापाः ॥ मीनमवमनप्राप्तावभवयमनाचरी ॥ ५५ ॥ पणनयारपमिष
नहीर्यमथवासवं ॥ नग्राहतरसोपेत्यसाश्चिकामन्यद्विणी ॥ ५५ ॥ कदाचिदपिमसीतांवव
यमित्यनीचिनः ॥ मासेचदशमेप्रामेनदाभरतसतम ॥ ५५ ॥ उज्जुरुदुरातस्याः सीप्रमोसच
मानपे ॥ आशुयभूतनङ्गाताराज्ञेशप्रत्यवेदयन् ॥ ५५ ॥ कायेमस्यामौराजसेभूजोमानयावे
नि ॥ नयोः प्रमासेनग्राहुराज्ञेपरिचरस्तदा ॥ ५५ ॥ समस्योनामरातासीद्वर्मिकः सत्यसेगरः ॥ ५५ ॥
सरासक्तशगाचक्षोः नसमपयत ॥ ५५ ॥ पाशोक्तामगवतानिरीयोनिगताश्रमा ॥ मानयो
जनयितानेपामोत्तमवाण्यसि ॥ ५५ ॥ ततः साननयितानोविशस्तामन्यचातिना ॥ सेनय
मन्यद्वेसादिकेरूपमवाण्यव ॥ ५५ ॥ सिद्धिचाराण्ययन्नामाश्ववरासराः ॥ साकयाउहितान
स्याः मस्यामन्यसगंधिनी ॥ ५५ ॥ रातारताचदशायुकमे येतेभवतिनि ॥ हृणसत्वसमाशुक्त स
चैः समदितागणैः ॥ ५५ ॥ सातसत्यवतीनाममन्यचात्यमिषशयान ॥ यासीत्सामन्यगंधेवकं
चिक्कलं शुचिस्मिता ॥ ५५ ॥ शुभसाधेपितनोववाहयेतीजलेचता ॥ नीर्यरात्रपरिकामत्रपण

उज्जुरुदुतवंतः ॥ ५५ ॥ कायेदेहेमस्याः मन्ययोषायाः ॥ ५५ ॥ मस्यासगंधिनीनामन्यसमानं
पा ॥ ५५ ॥ दशायकैवर्ताय ॥ ५५ ॥

१२५

तदहं हि निरिने ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ मिह च लोकनेनाशोकमेव विनिर्दिष्टं पदं पेरिति वा पुनः कामो
 दीपकेन धूममत्तिनरतिकर्मन दधं मुदं सी विषयो प्रीतिमत्तं सतमेव मनसा गात्रया सह म

नदहः पितरशौनमचर्त्तहि मृगानिति ॥ तं गतसंज्ञमं प्रीतिमत्तं पदं ॥ ५३ ॥ सपितृ
 णानि यो गतमनति कर्मणा र्थि च ॥ चचारमृगया कामो गिरिकामेव संसार ॥ ५४ ॥ अतीवर
 पसे पत्रा सात्वा निष्पमिना पसा ॥ यथा कैः प्रपके प्रतैरने कैः रतिमृक्तगः पुत्रागैः कर्त्तिका
 रैश्च रुलेदिमपारलेः ॥ पारले नारिकेले च दने दाने नैस्वया ॥ ५५ ॥ एतैरन्ये मं हृदयैः प्र
 तेषः स्वाड कलेष्टे ॥ कलेकिला कलसं नारं मन्त्रभ्रमरनादिते ॥ ५६ ॥ वसेन काले तजस्वने
 चैत्रयोपमं ॥ मन्त्राभिपरीता नाना पश्यति विक्लं नद ॥ ५७ ॥ प्रपणक्तमसंतमप्यरमा
 लो यदृच्छया ॥ प्रपणक्तमप्यल्लाप्य लचैरुपपन्नमिने ॥ ५८ ॥ प्रपोकं स्तवकैः स्तुते रमणीयम
 पश्यत ॥ प्रपुल्लान् स्तुत्यायायां सत्वासीनो नराधिप ॥ ५९ ॥ मथुगये प्रसृजं प्रपणं धूमनो
 दरे ॥ वापना प्रपुमाणास्तु प्रपुमाय मरमन्त्रमात ॥ ६० ॥ तस्यैतः प्रपुस्तं चरतो गदने चने
 स्तुत्तमाये चने तौ हस्तयेतामृमिप ॥ ६१ ॥ प्रतिप्रपुह मिथ्यामेन येने देतामृन ॥ ६२ ॥ मि
 थ्यापि स्तुत्तरेतो मेन भवेदिति ॥ ६३ ॥ अतश्च तस्याः पत्न्यामेन मोचः स्यादिति प्रभः सर्वे
 त्येवं तदा राजा विचार्य च पुनः पुनः ॥ अमाचने च चित्तायरेतसो राजसतमः ॥ अरुप्रस्था
 पनं कुलं महिषाः प्रसमीत्यवे ॥ यमिमं प्रायतं च्छुक्रमातिष्ठतमाश्रमं ॥ मूल्यमार्थ
 तन्वतो गतायेन ततो जवीन ॥ मन्त्रिणाथ मिदं सोम्य अकं मम गदं नय ॥ गिरिकायाः प्रप
 नं संसारतमकरोदित्यर्थः ॥ ६४ ॥ प्रपुस्तं दपयत ॥ ६५ ॥ मिथ्या प्रसव प्रपुत्तेनाली कप्राये प्रमिमं
 अश्रुनात्यति लिङ्गो मेनेः स्तुष्टा प्रायतं विमानैकदेशे मसीये ॥ ६६ ॥ प्रायतं च्छुक्रमातिष्ठतमाश्रमं

म'भा
आ'प
१२६

दीपमेव अपनं न्यासस्थानं यस्यासदीपायनः स्वार्थतदितः दीपायन एव हैपायन इति नामनिर्ब-
 क्रियस्तरितिपादापसारिणो युगेयादेशः दीपमाणाकुले रादो फदमात्रमवशिष्टमित्यर्थः ॥ ए-
 वमाप्ररादिहा संवाचे ॥ १२५ ॥ ब्रह्मणो वेदस्य अनग्रहे रत्नाणि विद्यामयात्वा मेदेन विस्तारि-
 तवात्र तोर्वा शान्यचितस्थनामेत्यर्थः ॥ १२५ ॥ महाभारतपंचमानिति भारतपंचमो वेदः सर्वेभ्यः

न्यस्तो दीपे स यदा ललसमान हैपायनः स्मृतः ॥ पादापसारिणो धर्मसतविद्वानग्रो युगे
 आग्रः शक्तिचमर्त्यानां पुगागममवेत्यर्थः ॥ १२५ ॥ ब्रह्मणो ब्राह्मणानां च तद्यानग्रहकां दया
 विद्यामवेदान्यात्मात्मात्माद्यास इति स्मृतः ॥ १२५ ॥ वेदान्यापयामास महाभारतपंचमान-
 समंतं जैमिनिं यैलं शुक्लं चैव स्वमात्मजं ॥ १२५ ॥ प्रभुर्विरहो वरदो वै पुं पायनमेव च ॥ संहिता
 स्मैः पृथक्तेन भारतस्य प्रकाशिताः ॥ १२५ ॥ तथा भीष्मः शूरांतनवो गंगाया ममितकृतिः ॥ च-
 त्वरीयात्समभवत्सहवीर्यो महायशः ॥ १२५ ॥ वेदार्थविद्यमगवान् विविशामहायशः ॥ ए-
 ले शोतः प्रगणार्थि चौरश्चौरशंकया ॥ १२५ ॥

195

निसमहोयमित्यसकृत्केरितरप्रगणवदिदं न संत यमित्यर्थः ॥ १२५ ॥ भारतस्य मूलभूताः सं-
 हिताः मंत्रब्राह्मणरूपा वेदान्तैः समंतो प्रभृतिभिः प्रकाशिताः ॥ १२५ ॥ मूलभूतमिरमस्य मूलमि-
 ति स्पष्टीकृतास्तेन प्रत्यक्षे वेदमूलमेतदिति भावः ॥ १२५ ॥ वसुवीर्यं न प्रहृजानां वसुनामशान-

१२६

चक्रमेकमिलनान् ॥ १८ ॥ नीहारभूमिकं ॥ पितृवशात् ज्ञानरत्नसहितं पितृवशात् नाना
 नस्थानेनोचितं नोत्सहेकस्यान्तरात् पितृवशात् ॥ १९ ॥ सीमादेवतायाः प्रथमवतानेन भूमि ॥

श्रुतीचर्यसंपन्नं मिथुनामपि कर्तुं ॥ दृष्ट्वैव च मन्त्रं श्रीमद्भक्तमेकं दृष्टिनी ॥ २० ॥
 तावाचोक्तं श्रीमद्भक्तमेकं मुनिपुंगवः ॥ सगरं मम कुलपतिं रुद्रं च मम भक्तमेकं ॥ २१ ॥
 प्रथमं च मया सचारे स्थितं नृणां ॥ आचारे ह्युपायैः कथं तस्यान्तर्मागमः ॥ २२ ॥
 भगवाञ्जीहारमस्तनमभः ॥ येन देशः समस्तं नमो भूनावाभवत् ॥ २३ ॥
 तस्मै परमार्थिणा ॥ विस्मिता सा भक्त्या ज्ञातिता वत पत्तिनी ॥ २४ ॥
 वक्तव्या सदा पितृवशात् नाना ॥ तस्या योगाच्च ॥ यो न कथाभावे ममानयः ॥ २५ ॥
 पितृवशं श्रद्धाद्विज्ञानमः ॥ गृहे गतं मया च ॥ यो मज्झ्यात्तमस्य देः ॥ २६ ॥
 तस्य यदनेनरे ॥ एवमज्ज्ञं नीतान् प्रीतिमान् विमलमः ॥ २७ ॥
 विष्णुसि ॥ ज्ञातिं च वरं श्रीरुद्रं तस्मिन् विष्णुसि भाविनि ॥ दृष्ट्वा हि न प्रमादं भूत एवः प्रविष्टिने ॥ २८ ॥
 एवमज्ज्ञं वरं वज्रेणात्र सोमं धूमनमः ॥ स चास्य भगवन्मादात्मनः कर्तुं हितं मुनि ॥ २९ ॥
 त्वं च राशीनां सीमावर्गा भूमिना ॥ जगाम स हंसः सीमां धिगात्तकं मया ॥ ३० ॥
 त्वेव नामास्याप्रशितं भवि ॥ ३१ ॥ तस्यास्त्यो जना इधमा निजं तनरा भवि ॥ तस्याद्यो नना ॥ ३२ ॥
 चेति ततो नामापरं सत्तं ॥ ३३ ॥ तिस्रस्त्यवती दृष्ट्वा त्वं वा वारमननमः ॥ पराशरेणासं च कुरुष्व ॥ ३४ ॥
 गार्ग्यं सुखावसा ॥ ३५ ॥ त्वं च यमना हीय पाशार्थः सवीर्यवान् ॥ समातरं मनसा पतय ॥ ३६ ॥
 यमनोदये ॥ ३७ ॥ स्तनोदं दर्शयिष्यामि कर्मो धितिवसो वीर ॥ एवं देवाय नो न तस्य वयो ॥ ३८ ॥

नासयः प्रथमं च भूदिनार्थः ॥ ३९ ॥ वरं कथाभावं सीमां च वलज्ञास्योगर्भं च सखावः ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥

[illegible]

आत्मानमख्यं चैव प्रकृतिं प्रभवंप्रभं ॥ प्ररुषंति शकर्मणां सत्तयोगं भवत्तरम् ॥ ५८ ॥

[illegible]

प्राद्वयसमोयमानोयश्राहमेतिपादेयथिरिष्य॥६॥तमःपीडयमानोय॥६॥कंतेभीतस्य॥
 ॥४॥यनादिनिधनरितिस्त्वलदेहयोर्जनमराणाद्युक्तिः॥देवःपीडयमानःजगत्कीर्तिकेनेनसः
 नश्रभःजीवस्यसमेधितगत्कृत्याभावादस्यश्रासमप्रति॥कृत्यानापयतिरेनेनकर्मद्वय
 धितगत्कृतेनेनोचस्यलोगलोगादीनदरतीतिवनिमित्तमभावात्ततोश्रुतेनेतिदर्शितं

यणोमोरवाइत्येवंविद्यातःसमहायणः॥सथमेमाद्वयप्रामदधिरिदमक्तवान्॥६॥
 इषीकयामयावात्कादिहोकापाकृतिकः॥तत्किलिखसरेयमनाम्यत्यापमहस्यरे॥६॥
 ततोसहस्रसमितंकस्माच्चैहानयत्तपः॥गरीयानत्रासाणवयःसर्वभूतवधायन॥६॥
 तस्मात्तत्किलिषोधमेश्रयोनेननिष्पसि॥तेनप्रापेत्तथमीप्सिश्चयोनावजायन॥६॥
 विद्युनिद्रावृषणपासीतनरकिलिषी॥संजयोमनिकलात्तनतेस्तोगवलात्त॥६॥
 सूर्याचकृतिकयापान्तैकलीमहावलः॥सहतेकचचेविभक्तः॥लोपोतिनातन॥६॥
 अनग्रहार्थंलोकानांविस्मलीकनमहकृतः॥चसदेवानदेवयाप्राडर्भुतोमहायणः॥६॥
 यनादिनिधनोदेवःसकर्मजगतःप्रभः॥अयत्कमद्वयंजहप्रधानेत्रिगुणात्मकं॥६॥

मयत्कंश्रयाक्तंकिंसेपुसंकाराणोसमासोतयोर्ज्ञानेयदीजेस्वयचोययोरितितद्यावर्तयति
 अक्षरमिति नक्षरत्परिणामित्यातनलवोद्वयश्रुतेनेनचक्षिस्त्वलसस्मकारणादेह्याव॥
 तेनेनलपदार्थप्रोपउक्तः॥अन्यथाभगवतिनकाथप्रसक्तैस्सह्यकयनादिनिधनेतिविशे॥
 एणामनपपत्रस्तदार्थमाह॥असहहत्प्रधानेप्रयोयतेस्मिन्नेमिति तयस्यानेत्रिगुणात्म

कंसवरजलसोमये॥६॥

म भा
आ य
१२८

227

विशारदो प्रयोगकृशलो ॥ १ ॥ शोणं गिरिर्दुर्गं शरत्वं वातपारत्वं वेस्कृत्वा तद्देवी भूतान् तरेत सः
१ ॥ चैताने चैतामि सायो ॥ २ ॥ ॥ तस्य ड्यो यनमानं यमं हं नृपं प्रहारेव ॥ ३ ॥ ॥ प्रसंगात् नृप

असत्तौ तमरावीर्यो सर्वशक्तविशारदो ॥ सायकिः कृतवर्मा वनाय यामनवतो ॥ ४ ॥ सा
न्यकदरिका चैव जज्ञाने सुविशारदो ॥ भद्राक्षस्तस्य च स्तनं शोणं प्रक्रमवर्द्धन ॥ ५ ॥ मरु
कयनपसस्तस्यान् शोणो वातायत ॥ गौतमानिधुनेन जज्ञाने शरत्वं भास्वरदन ॥ ६ ॥ प्रशम्या
मश्रुजनेनी कृपयैवमहाबलः ॥ अशम्यामातनो जज्ञाने शोणादेवमहाबलः ॥ ७ ॥ तथैव
सुप्रशम्यापि सत्तादशिसमश्रुतिः ॥ चैताने कर्मणि न मे पावकाः ॥ ८ ॥ मन्त्रायत ॥ ९ ॥ वीर्ये शोणाविना
पुण्ययनराययवीर्यवान् ॥ जज्ञाने वेषां कृष्णपि जज्ञाने नृपसिक् ॥ १० ॥ विधानमाता वप्रवाविध
नीरूपमजसं ॥ प्रह्लादशिष्यो नृपतिस्तबलयाभवजतः ॥ ११ ॥ तस्य प्रजायमं हं जज्ञाने देवप्रको
पना ॥ गोधारान प्रजो भूक्तुः सौ बलस्तथा ॥ १२ ॥ दुर्गो यनस्तननी जज्ञाने धि विशार
दे ॥ कृष्णदेवायना जज्ञाने यनराष्ट्रजनेश्वरः ॥ १३ ॥ लेत्रे विचित्रवीर्यस्य यो दुष्टैवमहाबलः ॥ १४ ॥
मार्थकृशलो यो मान्सा पावी यनकत्मा ॥ विडरः प्रदुष्टो नृपतन स देवायनादपि ॥ १५ ॥ यो शो
नसिरेष च प्रजादेवसमाः प्रथकः ॥ दयो सिधोर्भातो हृत्तेषा मासीधुयिहिरः ॥ १६ ॥ यमाद्यधि
धुरो जज्ञाने माहता च हकोदरः ॥ इन्द्राहनेन यः श्रीमान् सर्वशक्तस्तनो वरः ॥ १७ ॥ जज्ञाने रूपसे
पन्नावशिभ्यां च यमावपि ॥ नकुलः सहदेवश्च गुरुप्रप्रणोरतो ॥ १८ ॥ तथा प्रजाने
जज्ञाने यनराष्ट्रस्य भीमतः ॥ इर्यो यनप्रभतयो ययुस्तेः करणस्तथा ॥ १९ ॥

विडरतनोक्तिः ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥

१२८

एते च कनमो मायः प्राण इत्यनयादः ॥ यनेन मिनिदेशतः कान्ते नानायापरिच्छिन्नतरोयमि
 त्वाये ॥ ननननदवस्थायां सर्वेषामननमवशिष्टमिच्छायां ॥ अचलमिति ॥ अचलमिति
 रेषावापोस्तीत्यापैतिकमनननमितिभावः ॥ नननेकारणतया निमित्तं येषु मनेषां तन्माह
 देवेपोनमानं चिरमिच्छायेः ॥ एतेन चं करतीजद्वाराभयवविशेषेण दृष्टं दृष्टातरोयमिम
 त्वाननेचदृष्टातरोमाह ॥ इमेप्रासाप्रमरुपेतत्रयविलेपेण प्रवर्णादिकं सिद्धतीति सोपिह
 रनभायां फलस्थानीयं येषममहविस् ॥ एतद्विग्रहप्रानद्वारेवद्विग्रहदिभाचमाह इति प्रा
 यिनः फलगर्भे वीजानां प्राणगर्भे नानानि वराणां निमित्तानां नतरोयविशेषाणां रवविशिनसि

यनेन मचले देवं देवं नागायणं प्रभे ॥ यानारमजमयकंपमाहः परमयये ॥ ११ ॥ कैवल्यं
 निर्माणं विश्रमनादिमजमयये ॥ प्रहयः सचिभः कर्ता सर्वभूतपितामहः ॥ यमेसंवयना
 यायप्रजत्तत्त्वकत्वात् ॥ १२ ॥

प्रमेशमचन्यसात्कार्यमिति जगद्मायिष्ठाने ॥ यानारं कार्यसनास्पृर्त्तः समर्थकं ॥ यत्तमरा
 गोपाशनभूतरेनचदजानं यथाक्रमप्रकटमधिष्ठानयत्तं द्विग्रहप्रवर्णमेव च योनाः यत्तः य
 रमादित्यवर्णनमसः परास्तादितादयो मचाः येकारणतया माह स्तपवाययेनाशयायिभ्यां हीने
 ११ ॥ कैवल्यं कैवल्यमेव कैवल्यमसंगं ॥ निर्माणं दृष्टादिभिश्च हीनमत्र विग्रहवत्तात्त्विकपरिच्छि
 न्तत्वेकारणावत्तन्ममराणां चेति नचतत्त्वकमेण व्याचर्तयति ॥ विश्रमनादिमजमययमिति
 मायिकत्वाद्विग्रहस्थनतत्त्वकपरिच्छेदादयो निमित्तं भवेतीत्यर्थः ॥ यएवरेणो नारायणः स एव
 देवको ह्यनरित्याह ॥ प्रहय इति ॥ स एव भूतो यस्य सौवामहस्योनचेतनमयरेणानात्तत्त्वार्थः
 ॥ १२ ॥

128

नातं च देवयर्माणासदीर्घाणां प्रशान्तिं ॥ चत्वारो विततो वर्णावभूजर्वाद्यामेतदाः ॥ १ ॥
 भगवन् नृनौ नारी न कृष्णा नानृतौ तथा ॥ तथैवागानि भूतानि तिष्ठानि गतान्यपि ॥ २ ॥
 अतो राशे शुभं नित नथाभरतर्षभ ॥ ननो वर्धेत यमै एष ह स पान जीवित ॥ ३ ॥ त्राः प्रजाः
 पृथिवी पालय मं वृत्त परायणः ॥ प्रायि मिर्षा मिमिषे व विमर्काः सर्वशो नराः ॥ ४ ॥ अथेमांसा
 गणपां गीमां रा नेद्राता तिलं ॥ अथ निष्ठु ननः तत्र सशैल वन पन्ननां ॥ ५ ॥ प्रशासति पुनः
 तत्रेयर्मलोमां च स्यरां ॥ ज्ञाद्याणां ह्यस्तनो वर्णी लेभिरेमदसन्नमां ॥ ६ ॥ कामकोपौ इवाहो
 खात्रिरस्य च नराधिपाः ॥ यर्मैणा देउ देसो शुभं प्राणं नो न्यपालयत् ॥ तथा यर्मपो तत्रे सदस्या
 दाः शतक्रतुः ॥ स्वाङ्क देशे च काले च वर्षाणां पालयत्पुनः ॥ ७ ॥ न चाल एव स्थिते तदा क-
 श्चिज्जनाधिप ॥ न च स्थियं प्रजातानि कुश्चिदयामयो वनः ॥ ८ ॥ एवमायुष्यतो भिक्षुप्रता
 भिर्मरतर्षभ ॥ इयं सागरार्थेता समाश्चर्यतमेदिनी ॥ ९ ॥ निरेवमहायज्ञैः तन्मियाणैर्वद
 दहितौ ॥ सोमोपनिषदा न्देहानि प्राप्तायीयते तदा ॥ १० ॥ न च विक्रीणाने ब्रह्म ब्राह्मणास्त
 दानप ॥ न च ब्रह्म समाभ्यासे वेदान चारयेत्ततः ॥ ११ ॥ कारयेतः कृषिं तो भिक्षुया वैश्याः ति
 नाविद ॥ युज्जते धुरिनो गाश्च कृषां गाश्चाप्यजीवयन् ॥ १२ ॥ येन पांशुतया वत्सात्र उदेति
 स्समानवाः ॥ न कुरुमानैर्वैणिजः पाण्ये विक्रीणाने तदा ॥ १३ ॥ कर्मिणि च न रात्र यर्मिपेता
 निमानवाः ॥ धर्ममेवानपश्यन्तश्च कुर्यमपरायणः ॥ १४ ॥ स्वाङ्क देव देव्याणां तथा ॥ १५ ॥ ब्रह्म
 वेदेन विक्रीणाने भूतकायापनं न कर्षते ॥ १६ ॥ वैश्याः स्वयं धुरिणां च जीवदं ब्रह्म जने ॥ १७ ॥ येन य

न
सुखाणादानमिलत्वन इहं लिघे नृनिशेषः इह
इह, इमाने = कषटनलाप्रस्थादिभिः ॥ २२४ ॥

पुनः शताधिकः करणस्तु वैश्वर्यानां कर्णः परिकीर्तितानि सन्तः ॥ ११ ॥ सुलोना

ततोऽः शासनं चैव इः सहस्राणि भारत ॥ उर्मिषो विकर्ण ॥ १२ ॥ सेनो विविशति ॥ १३ ॥ तयः
सत्पुत्रं चैव पुत्रमित्रं भावत ॥ वेपथुप्रोपुनः प्रकाशः ॥ १४ ॥ अभिमन्युः स
भद्राणामनं नो भवता यन ॥ स्वसीया वासदेवस्य योऽः पाशे मे हातनः ॥ १५ ॥ पाशे मे हि पांशु
त्योऽः पुपां ये च तसिरे ॥ कृमा रापुस्य ज्ञाः सवेष्टा ॥ १६ ॥ प्रतिविधो प्रधिधि
रासुतुमासां कोदरात ॥ अनेनां नूनकोर्निस्त शतानां कस्तना कृतिः ॥ तयेव सहदेवा च
अनसेनः शतायवान् ॥ हिंतिं चापां च भीमेन चने जसे चरात च ॥ १७ ॥ शिवेरी इपदा तलेक
या प्रचतमायता ॥ फोयसः प्रयच के सुस्तः प्रियचिकोषिषा ॥ १८ ॥ कृणा विप्रहेतस्मिन्
सागच्छन् इमथ ॥ रातां शतसहस्राणि घातपमानानि संभ्रु ॥ १९ ॥ नेषामपरिमेयानां नाम
येषां निषेष्टा ॥ नश्वानि समायान्ते वयातामपुने रपि ॥ एतेन कीर्तिता माया ये राषा
नमिदंतता ॥ २० ॥ यदियं वशिष्ठ ॥ यः जनमेजया वाच ॥ यत्ने कीर्तिता वसुतो चामेना
नकीर्तिता ॥ सम्यक्कान्ते नमिच्छा मिता ज्ञेय सहस्रशः ॥ २१ ॥ ये निहसे भना देवकस्या
मसारथा ॥ भवितुमेमसुभागा सम्यगाद्यान्तमहेसि ॥ २२ ॥ येशं पा ॥ २३ ॥ राहस्यचलिते रा
तव देवानां मिनिनः ॥ २४ ॥ ततते कथयिष्यामि नमस्तुता स्येभवे ॥ २५ ॥ विषयकृतः सद्यि
वीरुता निः सविषा प्रः ॥ तमदप्रालयस्ये महे देय च तो तमे ॥ २६ ॥ तदनिः सविषे लोके भ
मिषेण कृते सनि ॥ वासणां सविषा राजन्तु नाधि कोभिच कृम ॥ २७ ॥ तमिः सहस्रमायतनो
सणाः संशितवता ॥ २८ ॥ इतां जतो नृणां च न करमा वा ततो तथा ॥ २९ ॥ नेभ्यश्च लेभिरगभेत
त्रिधा ह्ताः सहस्रशः ॥ ३० ॥ ततः सप्त विरराजन्तु त्रिधा त्वीये च जरात ॥ ३१ ॥ कृमा रापु कृमा रापु
स्या ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ ८० ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ ८७ ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ ९० ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ ९३ ॥ ९४ ॥ ९५ ॥ ९६ ॥ ९७ ॥ ९८ ॥ ९९ ॥ १०० ॥

१६॥ अथ यमनरनाउपलक्ष्यम् ॥ ४ ॥ एवं त्रस्यमाणं साष्टयौ ॥ ५ ॥ तद्रूपं कृत्यं प्रधानात्मनः प्रधा-
नतयोऽप्राप्तामनोयस्य तस्य साष्टयौ योगानां हि प्रधानतजयिनः सर्वज्ञत्वं सर्वशक्तित्वं च भवती-
ति शसिदं सर्वस्य नाविदितं किंचिदस्तीत्यर्थः प्रधानात्मनः करणत्वनस्तद्रूपं कृत्यमिति च

मभा
आप

२१-

123

ततो महीमहीपालभारताभयपीडिता ॥ जगाम शराणां देवं सर्वभूतपितामहं ॥ १ ॥ सासे
वृत्ते महाभागो देवहिजमहर्षिभिः ॥ ददर्श देवं ब्रह्माणं लोककर्तारमव्ययं ॥ २ ॥ मायवैरस्य
भिष्यदेवकर्मसन्निधितैः ॥ विद्यमानं मदीयेनैव देवेन मेत्यसा ॥ ३ ॥ अथ विलापयामा-
स भूमिलं शरणाधिनी ॥ सन्निधौ लोकपालानां सर्वेषां मेव भारत ॥ ४ ॥ तत्प्रधानात्मनस्त-
र्णभूमेः कृत्यं सर्वभवा ॥ पूर्वमेव भवद्भजन्ति दितं परमेश्विन ॥ ५ ॥ स्वष्टादिनागतः कस्या-
त्सं वृत्तेत भारत ॥ ससरा सरलोकानामशेषेण मनोगतं ॥ ६ ॥ तामवाच महायजम-
मिभूमिपतिः प्रभुः ॥ यमवः सर्वभूतानामौशः शंभः प्रजापतिः ॥ ७ ॥ उवाच ॥ यदर्थमसि
संश्रामासत्संकाशवत्स्यरे ॥ तदर्थं सन्निधौ स्थापित्वा सर्वानेव दिवौकस ॥ ८ ॥ इत्युक्त्वा समह-
देवो ब्रह्मराज निरुत्सवः ॥ आदिदेश तदा सर्वा निवृत्तान् न कृत्यय ॥ ९ ॥ अस्याभूमेति र-
सितं भारभागैः प्रथकप्रथक ॥ अस्यामेव प्रसूयधुविरोधायेति चाब्रवीत् ॥ तथेव च स-
मानो योगधर्वापरसंगणनत ॥ उवाच भगवान् सुवातिरेव च न मर्थवत् ॥ १० ॥ सेः सेः यैः
प्रसूयधुयैः संमानयेष्वच ॥ अथ शक्रादयः सर्वे प्रजासंरगते ॥ ११ ॥ तस्यामर्थं च पथं
र्थः ॥ १२ ॥ तदेवाह ॥ स्वष्टादिनि ॥ १३ ॥ अस्याविमूर्तितमाह ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ ८० ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ ८७ ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ ९० ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ ९३ ॥ ९४ ॥ ९५ ॥ ९६ ॥ ९७ ॥ ९८ ॥ ९९ ॥ १०० ॥

॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ ८० ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ ८७ ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ ९० ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ ९३ ॥ ९४ ॥ ९५ ॥ ९६ ॥ ९७ ॥ ९८ ॥ ९९ ॥ १०० ॥

म भा
आ ण
१३२

१०॥११॥१२॥१३॥१४॥१५॥ ज च न्यतः पञ्चाङ्गातः ॥१६॥१७॥१८॥१९॥२०॥२१॥२२॥२३॥२४॥२५॥२६॥

ब्रह्मणोमानसाः पुत्राविदिताः षण्महर्षयः ॥ मरीचिरञ्जिरसोपलस्यः पुलदः क्रतुः ॥१॥
मरीचेः कषणपः पुत्रः कषणपातृमाः प्रतोः ॥ प्रतसिरेमहाभागादत्तकन्यासयोदश ॥२॥
प्रतिनिर्दिनिर्दिनकालादनाथः सिद्धिकनथा ॥ क्रोधाप्रयाचविष्टाचविनतावपिलामनिः ॥३॥
कदुश्चमननयाचद्वकः नैवभारत ॥ एतासांवीर्यसपुत्रपुत्रयोत्रमनेनकं ॥४॥ आदि
त्यादृशदृशादित्याः संभूताधुनेशराः ॥ येराजत्रामतस्लास्तेकीर्तेयिष्णामिभारत ॥५॥
धातामित्रोयमाशकेवरुणास्त्राणवच ॥ भगोविवस्वाम्प्राञ्चसवितादशमस्तथा ॥६॥
एकादशस्तथात्राष्टादशविस्वस्त्यते ॥ जचन्यजस्वसर्वेषां आदित्यानां गणाधिकः ॥७॥
एकएवदिनेः पुत्रोहिरण्यकशिपुस्ततः ॥ नाम्नास्त्रातास्तनस्येमेपंचपुत्रामहात्मनः ॥८॥
प्रह्लादः एवतस्तेषां संहारस्तदनेतरं ॥ अनह्लादस्ततोयामृतस्माच्चयिचिवाक्षलौ ॥९॥
प्रह्लादस्यपुत्रः पुत्राः स्त्रातासर्वत्रभारत ॥ विरोचनश्चक्रंमश्चनिकंमश्चेतिभारत ॥१०॥
विरोचनस्यपुत्रोभृदल्लिरेकः पुतापवान् ॥ वलेश्चप्रथितः पुत्रोवाताताममृसास ॥११॥
रुद्रस्यानवरः श्रीमान्महाकालेतिगुविडः ॥ चतारिंशद्वजोः पुत्रः स्त्राताः सर्वत्रभारत ॥१२॥
तेषांप्रथमजोयजाविप्रचिनिर्महायशः ॥ शंवरोनमविश्वेवपुलोमाचेतिविश्वतः ॥१३॥
असिलोमासकेशीचक्रंयश्चैवदानवः ॥ अयः शिराप्रथशिराप्रथशंक्रंशवीर्यवान् ॥१४॥
नथागगनमूर्याचवेगाचान्केतमाश्रयः ॥ स्वभानुरथाश्रयतिहृदयवर्धनकुलथा ॥१५॥
अश्वग्रीवश्चसुहृश्चरुद्रेश्चमहाचलः ॥ एकपादेकचक्रश्चविष्णुपादमहोदरौ ॥ नि
चंद्रश्चनिकंमश्चक्रपटः कपटस्तथा ॥ शरभः शलभश्चैवहृदयचंद्रमसोनथा ॥ एतेत्या
नादनां च शूरानां पृथिवीर्निताः ॥२६॥

230

१३२

[illegible]

प्रभवाण्यमप्यनिप्रलयं ॥६॥

मं आ
भां प
२३२

231

५५॥ ब्राह्मणवेद्यसन्निधाविनिपादे ब्राह्मणोऽष्टवैद्यो विद्यां चोक्तस्त्रियोः ॥ ५६॥ अ यः ॥ ब्राह्मणरति

नथाशास्त्रिगिराजन्मर्त्यश्चतुर्दश ॥ कलिः पंचदशास्तेषां नारदश्चैव षोडश ॥ ३३॥ तेनेदे
वगोयर्वा मोनेयाः परिकीर्त्तिताः ॥ अथ प्रभूतान्मन्त्रानि कोर्त्तयिष्यामि भारत ॥ अथ वयामनुवे
शां सराणामागिष्यामि ॥ ५५॥ अथ योऽसुभगो भासन्निप्रायायतायनः ॥ सिद्धं एव वही च
पूर्णं शुभं महायशः ॥ ५६॥ अथ चापरीरतिगुणः स योऽष्टवसनमः ॥ विष्णवसुश्च भानुश्च सच
द्वौ दशमस्तथा ॥ ५७॥ तेनेदेवगोयर्वाः प्राधायाः परिकीर्त्तिताः ॥ इमे तस्मिन् वंशे विदिते प्रएष
लवणं ॥ ५८॥ प्राधासुतमहाभागा देवी देवर्षितः पुत्रः ॥ अथ वयमिष्टकेशो विष्णुत्पत्तौ तिलो
तमा ॥ ५९॥ अथ रत्निनाचैव मातङ्गानोरमा ॥ केशिनो वसुधा इष्टसुप्रभासरना तथा ॥ ६०॥
सुप्रिया चातिवा इष्टविद्यातो चराह ह ॥ ननु रुष्टे निवत्परुस्मता गंधर्बसत्तमा ॥ ६१॥ अथ
तं ब्राह्मणगणवेमं धर्माससुधा ॥ अथेमे कथितास्तथातो परिकीर्त्तिताः ॥ ६२॥ तिते सर्वे
भूतानां संभवः कथितो मया ॥ तावत्सं परिख्यातो गंधर्वासरसांतथा ॥ ६३॥ भजगानां सुय
तिनां रुद्राणां मरुतो तथा ॥ यावच्च ब्राह्मणानां च श्रोमतां प्रहृष्टकर्मणा ॥ या प्रहृष्टैव प्रहृष्ट
अथ नः अतिहावावह ॥ अथ ननु चैव सततं ब्राह्मणैवानुसूयता ॥ ६४॥ इमे तव वंशे नियमेन
यः यवेन हातना ब्राह्मणदेवस्त्रियो ॥ अथ मत्तामं लभते सुपुं हलं शिष्यं यशः प्रेता च श्रे
भनोगतिः ॥ ६५॥ अथायः ॥ वेदं याम नवत ॥ ब्राह्मणो मानसः ॥ अथ निविताः स एमहर्षयः ए
कदशसुताः स्थाणोऽष्टातः परमतेतसः ॥ सगयाथ अथ ॥ अतिशुभमहायशः अने

षा एमहर्षयः स्थाणश्च सप्तमश्चित्रो यः ॥ तत्रादौ स्थाणसंततिमेवाह ॥ एकादशेति ॥ १॥ २॥

२३२

१॥ कृष्णः कोभायाः ॥ १२ ॥ १५ ॥ नृपभूतमप्रधानरूपं ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥

अथोत्तमलदेवानां सूर्याचंद्रमसौ सूर्यौ ॥ अथोत्तमलदेवानां सूर्याचंद्रमसौ सूर्यौ ॥ २० ॥
 १ मेव वंशप्रथिताः सतवन्तो मद्रावलाः ॥ २ नोः पुत्रा मद्रावलाः सतवन्तो मद्रावलाः ॥ २१ ॥ एक
 ३ लोसतपोवीरः प्रसेवन्त कर्वाण ॥ ४ वातापी कर्वाण ॥ ५ शंखचर्मसुरा ॥ ६ गविष्ठ
 ७ वनाप्रचारी वृत्तिह ॥ ८ अथानवः ॥ ९ अमोक्षयाः सतास्तेषां पुत्राः योजाश्चभारत ॥ १० सिंहिका
 ११ सपुत्रेषु वराहचंद्रकर्मदेन ॥ १२ सचंद्रचंद्रनीरतया चंद्रप्रमदेन ॥ १३ कुरसभावे कुरायाः
 १४ पुत्रोत्तमनेतके ॥ १५ गालः कोथवपुणनाम कुरकर्मरिमदेन ॥ १६ दनापुषः पुनः पुत्राश्च
 १७ नाशे संप्रगताः ॥ १८ विलोचनवीरौ चंद्रचर्मसुरा ॥ १९ कलायाः प्रथिताः पुत्राः क
 २० लकल्याप्रसूताः ॥ २१ अविद्यातायसवीर्याशनवेपुषा रंतपाः ॥ २२ विनाशनश्चकोपश्च
 २३ कोथरतातथैवच ॥ २४ कोथशत्रुसथैकान्येकालके पारतिप्रता ॥ २५ असाराणमपापायः
 २६ शुक्रः कृषिसुतो भवत ॥ २७ अथात्तयोशनसः पुत्राश्च नाशे संप्रगतक ॥ २८ अथभरुलयात्रिश्च
 २९ हवयोरोद्रकर्मिणो ॥ ३० नेतसासुर्यसंकाशात्रसो कपरायणः ॥ ३१ अथ सवेणप्रभक
 ३२ धितलितरसिना ॥ ३३ असाराणमपापायः चपराणो मप्रजो मया ॥ ३४ एतेषां पदपतननश्च
 ३५ कोनदशेषतः ॥ ३६ प्रसंख्यातं महीपालमभूतमनेतके ॥ ३७ नास्यकारिभूते मिश्रतथै
 ३८ वगरुडारुणो ॥ ३९ आरुणिगारुणिश्चैवचेनेतयाः प्रकीर्तिता ॥ ४० शेषो नेतससकिश्च
 ४१ नलकश्चभूतंगमः ॥ ४२ कूर्मश्च कलिकश्चैव कद्रवयाः प्रकीर्तिता ॥ ४३ भूमसेनो प्रसेनो
 ४४ चतुर्णो वरुणस्तथा ॥ ४५ गोपतिर्द्युतशश्च सूर्यश्चैव वीर्यशतम ॥ ४६ सत्यवाकं च प्रश्न
 ४७

मभा
आप
१३३

नचत्रयोमिन्पोनचत्रनामपुक्तः चिधाननः चिधानार्थमभवत् ॥ पैतामहोदेवोयमः पितामहस्त
नोद्गतस्तान्नस्यपितृनामाहस्यपुत्रोदत्तः तदेवमुक्तान्तान् ॥ तस्यसंवधिनीवसनाम्रीकन्यातस्य

सर्वानचत्रयोमिन्पोलोकयात्राविधानतः पैतामहोमन्तरेवस्तस्यपुत्रः प्रजापतिः ॥ तस्याष्टौ
वसवः पुत्रास्तेषां वत्साभिर्वित्तं ॥ १ ॥ धरोऽध्वस्यसोमस्य अदधेवानितोनल ॥ प्रत्यस्यप्रभा
वस्यवसवोष्ठातिस्तनः ॥ २ ॥ धृमायास्तथः पुत्रोऽसविद्योऽध्वस्तथा ॥ चंद्रमास्तमनस्तियाः
आसायाः असनस्तथा ॥ ३ ॥ रमायाश्चाप्यहः पुत्रः सांख्यश्चद्रुताशनः ॥ प्रत्यस्यप्रभासस्य
प्रभातायाः सतौस्तनौ ॥ ४ ॥ थरस्यपुत्रोऽरिगोद्रुतदयवदस्तथा ॥ अध्वस्यपुत्रोऽविणोद्रुतदय
वदस्तथा ॥ ५ ॥ अहः सतस्तथाऽनेतिः शामशान्तस्तथामनिः ॥ अश्वेः पुत्रः कुमारस्तथ्रीमास्त्रय
एल्लयः ॥ ६ ॥ तस्यशात्वोविशात्वश्चनैगमेयश्चएहजः ॥ कृत्तिकाश्चयपनेश्च कर्त्तिकेय
नितस्त ॥ अनिलस्यशिवाभार्यातस्याः पुत्रोमनोजवः ॥ अचित्तानुमानिश्चैवहोपुत्रावनिल
स्तथा ॥ ७ ॥ प्रत्यस्यविउः पुत्ररश्मिनाम्नाश्चदेवलः ॥ होपुत्रोदेवलपितृमाचनौमनीधिगो
ब्रह्मणेस्तुभगिनीवरसीवसवादिनी ॥ ८ ॥ योगसक्तजगत्कल्मससक्तविचचारह ॥ प्रभा
सस्तथाभार्यासावसूनामष्टमस्यहः ॥ ९ ॥ विश्वकर्मासहभागोजसेशित्यप्रजापतिः ॥ कर्त्तेशि
त्सहस्राणिचिदशानां च बाह्वैकिः ॥ १० ॥

मन्त्रान्काली
लोकप्रकल्पनः

यमोदसकोहोमन्त्रः ॥ १ ॥ सोऽध्वसवः पुत्रा
इत्यन्यत्रोक्तेः ॥ २ ॥ धृमायश्चनितसोरेवधृमादीनिनामांतगतिस्तस्यदेवत ॥ अथाः एताः नदत्त
कन्यातिवा ॥ ३ ॥ ४ ॥ कृत्तिकानांषण्णसहस्रेनास्यपतिः ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ ८० ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ ८७ ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ ९० ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ ९३ ॥ ९४ ॥ ९५ ॥ ९६ ॥ ९७ ॥ ९८ ॥ ९९ ॥ १०० ॥

१३३

॥ इहामर्याः सुचरः ॥ ८ ॥ यत्तंगसहचारिणः सहसहचराचलानित्यः ॥ ९ ॥ बुद्धिर्निश्चयमतिः परम

दहनोपेयश्चैव कपाली च महाघृतिः ॥ ग्याणमंगशुभराजसुपकारशक्तः ॥ १ ॥ मरेचि
 रगिराश्रुतिः पुनस्यः पुनहः कुतः ॥ मरेतेत्रसणः पुत्राचोयसोमहर्म्यः ॥ २ ॥ यस्वेगिरसः
 पुत्रलोके सर्वत्र विप्रताः ॥ सहस्यतिहनप्यसंयत्तं शुभनं जनाः ॥ ३ ॥ यस्वेतवहवः पुत्राः शु
 येते मनजाधिपः ॥ सर्वे वेदविदः सिद्धाः क्वातात्मानो महर्म्यः ॥ ४ ॥ यस्त्वस्य पुनस्य चानराः
 किन्नरास्तथा ॥ यत्ताश्च मननया प्रपुत्रास्तथा च पीमनः ॥ ५ ॥ पुनहस्यसतारानेष्टनभाश्च प्रकी
 र्तिताः ॥ सिद्धाः किं प्रकृष्यान्नात्रा ॥ ६ ॥ इहामर्यास्तथा ॥ ७ ॥ क्रनोः क्रनसमाः पुत्राः यत्तंगसहचारि
 णः ॥ विप्रता सिपुलोके सुसम्यजतपययाणः ॥ ८ ॥ सहस्यतपुतांगस्य दत्तिणाङ्गवानधिः ॥
 ९ ॥ पुत्राणः शुचिचौपालकतात्मा समस्तपा ॥ १० ॥ कामादजायतांगपादार्थानस्य महात्मनः ॥ त
 काः स्थापयासासनस्य ॥ ११ ॥ यजः प्रजापतिः ॥ १२ ॥ ददोषरथार्थमयसम विप्रनिमिदवे ॥ दियो न विधि
 नाशतन्त्रयपायत्रयोदश ॥ १३ ॥ नामतोयर्मयत्तस्ताः कोर्ममानानिवोधते ॥ कोर्निलसीधेति
 र्मथा ॥ १४ ॥ अष्टादशानया ॥ १५ ॥ बुद्धिलंजामतिश्चैव यत्तंगार्थमस्य तादृशः ॥ द्यारणेनानियुर्म
 स्थनिहितानिसयंभवा ॥ १६ ॥ अम विप्रानिसेमस्य यत्तंगो लोकस्थविप्रताः ॥ कालस्थनयने
 पुत्राः सोमपत्नः शुचिजनाः ॥ १७ ॥

स्यः कीर्त्यादयोदशधर्मद्वाराणि धर्मप्रवेशमागतिः ॥ १८ ॥ नयनेत्तायने ॥ १९ ॥

म. भा.
आ. य.
२३४

योगाचार्य इति चापीकालौ सखाणा मधिचमरुति निवेद्यः ॥ देवानां गुरोरेव योगाचार्यो योगवलेन
करयदयं कृतारं देवानां मम पणाचार्यः भवदित्यर्थः ॥ तथा च मे शयणीये समायाते ॥ इदमिति हि प्र

स्वयं भवानिष्टः सन्समवेष्टि पावति ॥ योगाचार्यो महाबुद्धिर्देवानां मम वदुः ॥ सखाणां
चापि मेधावी ब्रह्मचारी यतः ॥ ४५ ॥ तस्मिन्निष्टुक् विधितो योगसेवायुभागे ॥ अन्यमन्या
दयामास प्रजं गुरुनिदितं ॥ ४६ ॥ अवनं दीपत पत्तय मीतानं यशस्विने ॥ यत्सुरोषां च्युतो ग
र्भान्ता नर्मी दायभा रतः ॥ ४७ ॥ प्राप्नुषीत मनोः कन्या तस्य पत्नी मनीषिणाः ॥ और्वस्तस्या समभ
वरुं भित्ता महायशः ॥ ४८ ॥ महातेजा महावीर्यो बाल एव गणेशेन ॥ त्रयी कलस्य पुत्रस्त
जमदग्निस्तो भवतः ॥ ४९ ॥ जमदग्नेस्तु तत्तार आसत्य काम हात्मनः ॥ रामस्तेषां न च नो भद्र
न च नो मर्त्योर्द्युतः ॥ ५० ॥ सर्वेषां विप्रकुशलः स चियां त करो वशी ॥ और्वस्त्यासीत् पुत्रशतेन म
दग्नि प्रयोगम् ॥ ५१ ॥ ते यो पुत्र सरसाणि वभूवुर्मे विविक्तरः ॥ ५२ ॥

अथ मंत्रः ॥

क्रोभते रक्षाभयायाः सरेभ्यः स्यायमगविद्यामरुदिति ॥ ५३ ॥

म. भा
आ. य.
११५

ननु केयं विद्यायाः सर्वविनाशमिति चेन्न प्रपन्नितयाः कर्मन न्यते उपासना न न्यते वाः नित्यमायनिः
प्रकारो नरस्य चासंभवादिन्याशं वाहः । नयोरेवेति ॥ यथा भीष्मपुराणे प्रमाणपरतंत्रेण कर्त्तव्यमकर्म
मन्त्राकर्त्तव्यं वा शक्तो न चैवेयं विद्येति सादृशं स ह प्रहेनल्यते देवीयोनमाना अदृशं न मयी अहं
ब्रह्मास्मीति वाक्यन्यायी ह निःदशमस्तमिति वाक्यनाह निदेशमस्तमिव ब्रह्मावन्ती वस्य गोच
रयंती लक्ष्मीः पात्रसोपलक्षकत्वात् पञ्जरसह दयमहायामेव स्फुरती शुभाचयनि वर्तकत्वात्
चैवं ह निविषयते ब्रह्मणो नात्मानं चरादिवत्पादिति वाच्यं ह निष्पाद्यते पि फलकपातानं लीक

नयोरेव लसादेवी लक्ष्मीः पञ्जरसह भा ॥ त
स्यास्तमानसाः पुत्राः तरगाद्योमचारिणः ॥ ५ ॥

234

रायचोक्तं ॥ फलवाण्यत्तमेवाणशासकत्वं ॥ ब्रह्मण्यत्तमेवाणयत्तनित्यादिरयेत्यनेनिति ॥ तथा
च वस्तुतस्तविषयिण्यवविद्या अविद्यात्सलिकालकर्मणालिरुपायेनानित्यासादिति भावः अ
स्याः फलमाह ॥ तस्या इति ॥ तस्याः विद्यायाः पुत्रा इत्युक्ताः फलानि प्राप्तुं स्याः मनः संकल्पमात्र
तस्याः पित्रादयः संकल्पादेवास्पदितरः समुनिश्चिन्तो नित्यात् ॥ तस्या इति ब्रह्मविदः तरगाः सद्यो
मनः संसर्ग एव यतो योमचारिणः योमिहादीकपोचारिणः काणवेयं दं ब्रह्मास्मीति स इदं
सर्वं भवतीति अनेनैव सत्तानात्मात्मा स्वीयमवगच्छतः ॥ सत्तानातिरिक्तीत्यर्थः ॥ तस्यादयमप्र

अ इत्यस्य अत्र विहितविमानं कर्त्तव्यं सर्वस्य ब्रह्म
मात्रं तत्र ॥ ५ ॥

पर्मप्रधानास्तद्विरुक्ताः प्रथमप्रधानाविवत्तास्तत्राद्यान्तः ॥ १ ॥ निवृत्तार्थं मभयसाधारणीं स
हिंस्रं यो प्रादुः ॥ २ ॥ दिति ॥ यथोक्तं लोकोक्तं निवृत्तितावन्मोक्षमार्गः ॥ ३ ॥ यो उवासी नो ज्ञः ॥
स्युः प्रथमप्रधानाविधानाचेति सत्ताचेतौ मननासद्वित्तमिदं ॥ ४ ॥ तना ॥ ३ ॥ यमत्र प्रजि ॥
यावन्नित्तम्यचिदाभासाभ्यामवतो च देतत्रानधिपानपेक्षामाह ॥ ५ ॥ यः स्युरेत ॥ ६ ॥ यस्या
धिः ॥ यथादीपप्रभाचलाभ्यामुपगतचरोऽप्यप्यतेतत्र ॥ ७ ॥ भयावतावर्कतमोनप्रपन्नित्तपाच
तः प्रकाशतेतद्वत्तन्नित्तम्यचिदाभासाभ्यामवतो च देतत्रानधिपानपेक्षामाह ॥ ८ ॥ यः स्युरेत ॥ ९ ॥ यस्या

दोषत्रयसंगतनौमयोत्तिष्ठन्ति तदाहं ॥ लो
के धातुनिधानेनोत्तिष्ठो मननमसह ॥ ५ ॥

नविधात्रात्रसंतेनयोर्लक्षणंजाग्रदसुराणात्मकेलोकैरुपगतेयोचरःस्वर्गनिचरइतिस्वर्गा
नहर्षविषादयोर्गीतालीवोमनस्तेनसहनिधसंबद्धोपातायेसप्रभावपिस्तुतुनिस्वर्गा
योःसत्तादनेदमकवेनीयत्वइतिश्रुतेः॥सत्त्वमहमस्यायमित्यनमृतकोप्रमसत्त्वयाम
प्राप्ततत्त्वसर्वेदसुश्रुतेजहाप्रभायासंश्रुतैवतत्रदोषकयसीनोपिनिदत्त्याथासजही
यदोषाक्रान्तागहैवादिमानिवभवतिविहास्तसर्वस्यचिह्निलासत्समाधमदिकथादि
भ्योपिनेहितेतेतिभावः॥५॥

म भा
आ य
१३६

विडुफलात्समत्वेनरत्नालहिनालोनालोत्तरीकानयामकाकोनारिकेलसमधिडुफलात्

विमलामपिभद्रेतेप्रमलामपिभारत॥रोहिण्योजतिरेगातोमंथर्वावाजिनःसनाः॥समधि
डुफलात्समत्वेनरत्नालहिनालोनालोत्तरीकानयामकाकोनारिकेलसमधिडुफलात्
र्यापेनोतवीर्यवैतोमहाचलो॥१॥संयातिजनयामायवीर्यवैतजरायुयसरसाननयत्रभुग
नरःप्रशंस्यन्नागत॥२॥होप्रोविनतायास्तुविद्यातोमहडारुहो॥३॥येधसर्वभूतानाम
नक्षत्रिण॥४॥प्रभवःकीर्तितःसम्यग्रयामनिमतांवा॥५॥प्रकृताप्रकृषःसम्यग्रजोभवतिपा
शतःसर्वततोचलभतेगतिमश्यांचविंदति॥६॥राटिपवेशिप्रशावनरलोवंशचरित्रे॥
जनमेजयउवाच॥देवानांदानवानांचगंधर्वीरगारुडसो॥७॥सिद्धयाज्ञमगाणंचपत्रगानांय
तत्रिणां॥८॥सर्वेषांचैवभूतानांसंभवंभगवन्नहं॥९॥श्रोतमिच्छामिजनेनमानयेप्रमहात्मनां
जन्मकर्मचभूतानांभतेषामनपूर्वशः॥१०॥सैषायायनउवाच॥मानुष्येषुमनस्योदसभूताये
दिवौकसः॥११॥प्रथमंदानवाश्चैवतांस्तेवत्प्राप्तिसर्वशः॥१२॥विश्वचिन्तिरितिख्यातोयथासीदन्
वर्षभ॥१३॥तसंधर्शनिखातःसआसीन्मनुजर्षभ॥१४॥दिनेःप्रवृत्तयोराजकिराणकशिप्रःस
तः॥१५॥सज्जेमानुषेलोकेक्षिप्रयालो नरर्षभ॥१६॥संहरदशतिविख्यातःप्रहरदयानजस्तुयः॥
सशल्पइतिविख्यातो जसेवाह्नीकपुंगव॥१७॥अनलादाल्पजेनसीधोतिख्यातो जचन्यतः॥१८॥
सुकेतुरितिख्यातःसवभूवनरेश्वर॥१९॥यत्नयनेद्विदितोमदेतेयःप्राग्वहीर्तितः॥२०॥मश्य
मि विख्यातःसआसीडुविपार्थिव॥२१॥

महतां४

सामेदाहाःनेय॥२२॥॥॥अथायःदेवनरिणि॥प्रपायेनिदयामात॥२३॥॥॥

१३६

मं श्री
भा. य
२३

सराणां च भवत् ॥ १ ॥ प्रहरो नाम वाहीकः सवभूवनराधिपः ॥ चंद्रलरिनिनये सोलोके ता राधिपोपमः
चंद्रवर्मेति विद्यातः कंचो ज्ञानेन राधिपः ॥ प्रकं रम्यमि विद्यातो यस्तदा नवपुंगवः ॥ २ ॥ अथिकेना ॥
मराजसिर्वभूवनयसजम् ॥ मरायाति विद्यातो यथासीदसरोजमः ॥ पश्चिमादयंकविहितेन यनय
सतम ॥ ह्यनयाति विद्यातो यविहस्तमहातेजायः ॥ प्राच्यातो महासुरः ॥ ३ ॥ उमसेन विद्यातः पुथिया
सोभवन्त्यः ॥ मधुराति विद्यातः श्रीमान्मनमहासुरः ॥ ४ ॥ अतिश्रुति विद्यातो वभूवपुथिवीपतिः
सवर्णाति विद्यातस्तस्मादवरजस्तय ॥ ५ ॥ कालकीर्तिरिति विद्यातः पुथिया सोभवन्त्यः ॥ चंद्रहंते
नियलेषां कीर्तितः प्रवरोसुरः ॥ ६ ॥ अतकोनामराजसिः सवभूवनराधिपः ॥ विनाशनस्तचंद्रय
यथासातो महासुरः ॥ ७ ॥ तानकिर्नाम विद्यातः सोभवन्मनजाधिपः ॥ दीर्घनिदलकैरमयः ॥ ८ ॥
दानवर्षमः ॥ ९ ॥ काशिराजः सविद्यातः पुथिया पुथिवीपते ॥ अहेन सप्रचेयेन सिंदककै उमरेने
सक्राश्रुति विद्यातो वभूवमनजाधिपः ॥ १० ॥ अनायुमस्तपुत्राणां चतुर्णां प्रवरोसुरः ॥ विदरोनाम
तेजस्वीवसुभिजो नयः सूरतः ॥ ११ ॥ द्वितीयो विदरोपस्तनराधिपमहासुरः ॥ एमुराष्ट्राधिपति विद्या
तः सोभवन्त्यः ॥ १२ ॥ विलीनराति विद्यातो यस्तासीदसरोजमः ॥ योऽमुमस्तकश्येव वभूवसनराधिपः ॥ १३ ॥
सुत्ररम्यमि विद्यातो यस्तदा नवपुंगवः ॥ मणिमान्मनमराजसिः सवभूवनराधिपः ॥ १४ ॥ क्रोधहंतेनिय
स्तस्य वभूवावरोसुरः ॥ १५ ॥ अत्यमि विद्यातः सप्रासीदपतिः रितो ॥ १६ ॥ क्रोधवर्धनस्येव यस्तमः यो
कीर्तितः ॥ १७ ॥ देवधराति विद्यातः सोभवन्मनजर्षमः ॥ १८ ॥ कालेषां नानये पुत्राः तेषामष्टौ नराधिपाः जति
रराजशाईलशाईल समचक्रमः ॥ १९ ॥ मारये पुनयस्तेन तेषां सासीनराधिपः ॥ अष्टानां प्रवरलेषां क
लेषां नो महासुरः ॥ २० ॥ द्वितीयस्ततस्तेषां श्रीमान् रुद्रहोयमः ॥ २१ ॥ अतिश्रुति विद्यातो वभूवसनराधिपः ॥
ततो यस्तमहातेजा महासायामहासुरः ॥ निषादधिपतिर्नले ॥ २२ ॥ ययत्रः सः ॥ २३ ॥ तेषां मन्यतम
यस्तचतर्थः परिकीर्तितः ॥ श्रीमामाति विद्यातः रितो ॥ २४ ॥ ययमस्तमभवतेषां प्र
वरोयो महासुरः ॥ २५ ॥ महोनाति विद्यातो वभूवसनराधिपः ॥ २६ ॥ यय

२३

कश्चिन्नो नाम यस्मिन्नामासीदसुरसज्जमः ॥ भगवत्पुत्रातिव्यातः ॥ १० ॥ नैव गुरुः परमः ॥ ११ ॥ अथः किमप्युच्यते ॥
 अथः शंकुश्चो यवान् ॥ तथा गगनमर्द्धचने गवां प्राचयेचमः ॥ १२ ॥ अथः शंकुश्चो यवान् ॥ १३ ॥ अथः शंकुश्चो यवान् ॥ १४ ॥
 केकेयेषु मसत्मानः पाश्चिर्धर्मसत्तपाः ॥ केतमानि निति विख्याते ॥ १५ ॥ अथः शंकुश्चो यवान् ॥ १६ ॥ अथः शंकुश्चो यवान् ॥ १७ ॥
 व्यातः सोऽथ कर्मो न राधेयः ॥ सर्मो न रिति विख्यातः ॥ १८ ॥ अथः शंकुश्चो यवान् ॥ १९ ॥ अथः शंकुश्चो यवान् ॥ २० ॥
 धियः ॥ अथः शंकुश्चो यवान् ॥ २१ ॥ अथः शंकुश्चो यवान् ॥ २२ ॥ अथः शंकुश्चो यवान् ॥ २३ ॥ अथः शंकुश्चो यवान् ॥ २४ ॥
 दवरजो यस्तु रातन्त्र्यपतिः स्तः ॥ २५ ॥ देते यः सो भवदात्ता हारि यो मनजर्धमः ॥ २६ ॥ अथः शंकुश्चो यवान् ॥ २७ ॥ अथः शंकुश्चो यवान् ॥ २८ ॥
 सान्यस्तमहासुरः ॥ २९ ॥ रोच्ये प्रसुरातिव्यातः ॥ अथः शंकुश्चो यवान् ॥ ३० ॥ अथः शंकुश्चो यवान् ॥ ३१ ॥ अथः शंकुश्चो यवान् ॥ ३२ ॥
 एतः ॥ ३३ ॥ अथः शंकुश्चो यवान् ॥ ३४ ॥ अथः शंकुश्चो यवान् ॥ ३५ ॥ अथः शंकुश्चो यवान् ॥ ३६ ॥ अथः शंकुश्चो यवान् ॥ ३७ ॥
 नः ॥ ३८ ॥ अथः शंकुश्चो यवान् ॥ ३९ ॥ अथः शंकुश्चो यवान् ॥ ४० ॥ अथः शंकुश्चो यवान् ॥ ४१ ॥ अथः शंकुश्चो यवान् ॥ ४२ ॥
 दिता वा सीत्सपाधिः ॥ ४३ ॥ अथः शंकुश्चो यवान् ॥ ४४ ॥ अथः शंकुश्चो यवान् ॥ ४५ ॥ अथः शंकुश्चो यवान् ॥ ४६ ॥ अथः शंकुश्चो यवान् ॥ ४७ ॥
 एः ॥ ४८ ॥ अथः शंकुश्चो यवान् ॥ ४९ ॥ अथः शंकुश्चो यवान् ॥ ५० ॥ अथः शंकुश्चो यवान् ॥ ५१ ॥ अथः शंकुश्चो यवान् ॥ ५२ ॥
 तिख्यातः ॥ ५३ ॥ अथः शंकुश्चो यवान् ॥ ५४ ॥ अथः शंकुश्चो यवान् ॥ ५५ ॥ अथः शंकुश्चो यवान् ॥ ५६ ॥ अथः शंकुश्चो यवान् ॥ ५७ ॥
 यो यो महासुरः ॥ ५८ ॥ अथः शंकुश्चो यवान् ॥ ५९ ॥ अथः शंकुश्चो यवान् ॥ ६० ॥ अथः शंकुश्चो यवान् ॥ ६१ ॥ अथः शंकुश्चो यवान् ॥ ६२ ॥
 मः ॥ ६३ ॥ अथः शंकुश्चो यवान् ॥ ६४ ॥ अथः शंकुश्चो यवान् ॥ ६५ ॥ अथः शंकुश्चो यवान् ॥ ६६ ॥ अथः शंकुश्चो यवान् ॥ ६७ ॥
 नाम राजा स्वमूचयधितः ॥ ६८ ॥ अथः शंकुश्चो यवान् ॥ ६९ ॥ अथः शंकुश्चो यवान् ॥ ७० ॥ अथः शंकुश्चो यवान् ॥ ७१ ॥ अथः शंकुश्चो यवान् ॥ ७२ ॥
 अति स्तः ॥ ७३ ॥ अथः शंकुश्चो यवान् ॥ ७४ ॥ अथः शंकुश्चो यवान् ॥ ७५ ॥ अथः शंकुश्चो यवान् ॥ ७६ ॥ अथः शंकुश्चो यवान् ॥ ७७ ॥
 अस्तमहावीर्यः ॥ ७८ ॥ अथः शंकुश्चो यवान् ॥ ७९ ॥ अथः शंकुश्चो यवान् ॥ ८० ॥ अथः शंकुश्चो यवान् ॥ ८१ ॥ अथः शंकुश्चो यवान् ॥ ८२ ॥
 जर्धिः ॥ ८३ ॥ अथः शंकुश्चो यवान् ॥ ८४ ॥ अथः शंकुश्चो यवान् ॥ ८५ ॥ अथः शंकुश्चो यवान् ॥ ८६ ॥ अथः शंकुश्चो यवान् ॥ ८७ ॥

यद्युक्तमतिमानोत्तैनेषामासीत्तदासुरः॥ अथीदमेतिविद्यातः तिनोरजयिसतमः॥ ५५॥ समर
 सेनसुत्तपनिषामेवामचद्रातात्॥ विद्यतः सागरातायां तिनोरजयिसतमः॥ ५६॥ अथीदमेति
 सुमलेषां कलेषां नानाधिया॥ चभूवराजायमीतासर्वभूमिनिर्मात॥ ५७॥ इतिस्तरात्तनविद्या
 तोदानवानामहावल॥ पारितीधरनिष्ठातः कंचनाचलसन्निभः॥ ५८॥ अथीदमेतिविद्यातः
 माज्जन्महासुरः॥ सूर्याक्षः तिनोरजयिसतमः॥ ५९॥ अथीदमेतिविद्यातः सूर्यः श्रीमांशे
 चमहासुरः॥ दशरजामवाही कोचरः सर्वभूमिनिर्मात॥ ६०॥ अथीदमेतिविद्यातः क्रोयचशेनामयस्तराज्यकी
 तिनः॥ ततः सततिरेवीराः तिनोविहनराधिया॥ ६१॥ अथीदमेतिविद्यातः कर्णवेष्टुमिहोद्यकीटकस्तथा॥
 सवीर्यसुसवाहसमहावीरोद्यकात्तिकः॥ ६२॥ अथीदमेतिविद्यातः कथोविचित्रः सारथः श्रीमान्नीलश्रुभूमियः॥ वीरव
 साधुकोरषभूमिपालधनामनः॥ ६३॥ अथीदमेतिविद्यातः दंतचक्रधनामासीत्तदजयश्रौवदानवः॥ रुक्मीचरय
 शर्मालोएनाचजनमेजयः॥ ६४॥ अथीदमेतिविद्यातः युधामन्युधेराभूरितेजस्तथैवच॥ एकलस्यसमिन्नश्रुवी
 दधानोद्यगोसहः॥ ६५॥ अथीदमेतिविद्यातः कर्णस्यकाशराजातोदेमभूमिस्तथैवच॥ अतः परुदहश्चैवतदसेन
 स्तथैवच॥ ६६॥ अथीदमेतिविद्यातः कुरुरः कलिगोपनराधिया॥ मणिमाश्रमनयोर्दशरथेतिविद्यतः
 गणान्कोयवशदेवराजसुगोभनस्तिनो॥ जातः पुरा महाभागोमहाकोतिर्महावल॥ ६७॥ अथीदमेतिविद्यातः
 नेमिनिविद्यातोदानवानामहावल॥ सकंसारनिविद्यातः उग्रसेनसुतोचली॥ ६८॥ अथीदमेतिविद्यातः
 कोनामदेवराजसमयतिः॥ सुगंधयैयतिर्मायः तिनोत्तैनेनराधिया॥ ६९॥ अथीदमेतिविद्यातः पण्डित
 यः सूर्याक्षविजयतः॥ महाकीर्तिर्महातेजाः सततमेमनजेअरुः॥ ७०॥ अथीदमेतिविद्यातः हस्तीनिदेववि
 दिभारतः॥ अथीदमेतिविद्यातः समुत्तमैमांरुजमयोनिर्मात॥ ७१॥ अथीदमेतिविद्यातः चयैवेदेववेदेचयैवेदेविदोविडः॥
 वीरसुचित्रकर्माणोद्योणसकुलवर्धनः॥ ७२॥ अथीदमेतिविद्यातः महादेवांतकायैचकामात्कथाचभारतः॥ एक
 तमप्यपचानांनजेश्वरः परतपः॥ ७३॥ अथीदमेतिविद्यातः शत्रुपतययाचहः॥ वीरः क
 मलपत्राक्षः तिनोकासीन्नराधिया॥ ७४॥

मभा
आप
२३६

नयइथायप्रदयेसौवलानमनेनरु॥यमैखोशंतनानंविद्विगनन्युचिदिरे॥१॥भीमसेनंतचा
नखदेवराजस्यचार्त्तने॥अश्विनोस्तनयेचंशोरूपेएगप्रतिमोभवि॥२॥नकुलःसहदेवस्यसर्व
भूतमनोदरो॥यल्लवर्चाश्रितिल्यातःसोमपुत्रःप्रतापवान्॥३॥सोमिमनसंदहकोर्निरर्जनस्यसतो
भवन्॥यस्यावतरणोराजन्सयसोमोत्रवीदिदे॥नाहंदद्योप्रियंपुत्रंममप्राप्तोर्गरीयसं॥समयः
क्रियतामेषनशकामतिचनिते॥४॥सरकार्थदितःकार्यमसराणादितोवधः॥तत्रयास्यात्यये
वर्चानचस्थास्यतिचैचिरे॥५॥ऐर्दिर्नरलभवितायस्यनारायणःसावा॥सार्त्तनेत्यभिविद्यातः
पाशेःपुत्रःप्रतापवान्॥६॥तस्यायंभवितापुत्रोवालोभविमहारथः॥तत्रषोडशवर्षाणिस्थास्य
तारंमंसनमा॥७॥अस्यषोडशवर्षस्यसंश्रामोभविष्यति॥यत्राश्वयंकुरिष्यतिकर्मवीरनि॥
सूदनं॥नरनारायणायान्तसंश्रामोविनाकृतः॥चक्रसूदंसमास्याययोधयिष्यतिवःसरा॥
विमावांश्चात्रचान्सर्वान्पारिष्यतिमेसतः॥वालःप्रविष्यचसूदमभेयंविचरिष्यति॥८॥महा
रथानांवीराणांकदनंचकुरिष्यति॥सर्वेषामेवपुत्राणांचतथांशंनयिष्यति॥९॥दिनार्थेनमहा
बाहुःप्रेतराजपुत्रंप्रति॥ततोमहारथेधीरेःसमेत्यवहणोर्गो॥१०॥दितत्येमहाबाहुर्मयाभूयःस
मेष्यति॥एकंवैशकरेपुत्रेवीरेवैजनयिष्यति॥११॥प्रणष्टेभारतवंशंसभूयोथारिष्यति॥एत
सोमवचःश्रुत्वातथास्तिनिदिवौकसः॥१२॥

238

२३६

मं शा
भा सी
२५

निर्गदमाना ज्ञानं वै चं पु पदमया नदा ॥ उत्सर्जन ले कं ती तं क मारं य शा खिनं ॥ ५ ॥ त म ह
 छुं न ले ग र्भं यथा भर्ता म ह्य य शाः ॥ यथा याः क ल्प या मा स पु चं सो पि रा ख ल द ॥ ६ ॥ च क्र त नी म ये
 यं च त स्य वा ल स्य ता पु भौ ॥ दे य ती च स ये णे ति दि त्त स र्वा स वि श्र तं ॥ ७ ॥ स न र्थ मा नो व ल वा न
 र्वा से षु न सो भ व त ॥ वे दं गानि च स र्वा णि न ज्ञा प न प तं व र ॥ ८ ॥ य स्मि न्क ले न प त्रा ले पी मा
 न्य न्य प रा क्र मः ॥ ना दे यं ज्ञा सा णे ष्वा सी त्स्मि न्क ले म ह्य त न ॥ ९ ॥ न मि त्रे ज्ञा सा णे भू ता ष
 ज्ञा र्थे भू त भा व न ॥ यथा चे ऊं ड ले वी रं क व चं च स ह्य जं ॥ १० ॥ उ क्त म् क र्णं प रं क व चं
 ऊं ड ले त था ॥ श क्तिं प्रा क्ते द दो त स्मै वि स्मि त श्रे द म ज्ञ वी त ॥ ११ ॥ दे वा स र म न ष्या णां गं य र्वा
 र ग र त्सां ॥ य स्मि न्ते ष्य सि ड् धिं स ए को न भ वि ष्य ति ॥ १२ ॥ पुरा ना म च त स्या सी ड स य
 णा ति ति तौ ॥ त तौ चै क र्त्त नः क र्णः क र्मा णा ते न सो भ व त ॥ १३ ॥ प्रा म क्त क व चो वी रो य स्त
 न ले म ह्य य शाः ॥ स क र्ण इ ति वि श्रु तः पृ था याः प्र थ मः स नः स न स न ऊ ले वी रो व ह्य दे य
 न स न मः ॥ क र्णं न र व रं श्रे ष्ठं स र्व श स भ त्नां व रं ॥ उ र्कं ध न स्य स वि चं मि चं श त्रु वि ना श नं ॥ १४ ॥
 दि वा क र स्य तं वि हि रा न त्रं श स न त म ॥ य स्त न भा य णी ना म दे व दे वः स न त नः ॥ १५ ॥ त स्या
 णो मा न वे ष्वा सी हा स दे वः प्र ता प वा न ॥ १६ ॥ सो ष षां श स नः म ह्य र ल दे वो म ह्य व लः ॥
 स न क्त मारं प्र यः सं वि दि रा ज न म ह्य ज सं ॥ १७ ॥

239

२५

प्रश्नचुः सहितः सर्वेनापि यमपूजयन् ॥ एवं ते कश्चित् राजा स्ववत्तकपितं पितः ॥ १८ ॥
 अथैर्भागतविहितं यद्यप्यन्महापुत्रं ॥ शिवे दिनमयो यो यो हरे विदिता सं ॥ १९ ॥
 देवाद्येपंच वभुर्भूतयेभ ॥ विश्वान्देवगणान्निहिंसन्तान्मृतयेभ ॥ २० ॥ प्रतिविं
 धाः सतसोमः प्रान्तकोर्निस्त्रयापरः ॥ नाडलिस्त्रयात्तलीकः प्रान्तसेनप्रवीर्य
 वान् ॥ २१ ॥ अथैनामयउप्रेष्टावसदेवपिताभवन् ॥ तस्य कन्याप्रधानामरये
 एतसदृशीभवि ॥ २२ ॥ पितः स्वसीपप्रवायमोनपत्न्यायवीर्यवान् ॥ य
 शमप्रशतितयस्वस्वापत्न्यावेतरा ॥ २३ ॥ अथप्रान्तेति कन्यातोश
 रो नप्रहकंलया ॥ अदत्तं निभोजायसतो इहिरं नदा ॥ २४ ॥
 सानिप्रकपितं गेहे ब्राह्मणानि चिश्तने ॥ २५ ॥ यथ
 चरह्येराहाणं संशितजने ॥ २६ ॥ निगदनिध
 यं यम्येते इवांसं चिः ॥ नमप्रं संशिता
 न्मानं सर्वयत्नैरतो ययन् ॥ तथो निवा
 रं मं युक्तमाचचले यथाविधि ॥ उवाच चैतां भगवांसीतो सिसभगेतव ॥ २७ ॥ यं ये देवे नमो
 तेन मंत्रेणाऽवाहयिष्यसि ॥ तस्य तस्य प्रसादान् देवि प्रजान्निधायि ॥ २८ ॥ यवमकाचसाचा
 लान्तसकोत्तुह्वान्तिता ॥ कन्यासतो देवमर्कमान्तावयप्रशसिनी ॥ २९ ॥ प्रकाशकमानपनल
 स्थागर्भदयोनरा ॥ अजीजनन्तते वासा सर्वशस्यभन्ताव ॥ ३० ॥ सकेऽले सकवचे देवगर्भे श्रियो
 निते ॥ दिवाकरसमंदो म्याचरु सर्वो गभयिते ॥ ३१ ॥

[illegible]

५५॥ ६१॥ यन्मयनप्रदेयशस्यशस्करं ॥ ६५॥

एवमन्येसनय्ये इ वदकोशादिबौकसां ॥ नतिरेवसदेवस्य कलेकलचिवहेना ॥ ५५॥ गगा
 लस्यसंयोगेवैमयागजन्मकीर्तिन ॥ तस्यभागः सितो नसेनियोगादासवस्यह ॥ ५५॥ तनि
 योऽशदेवीनांसदसाकिनरभिप ॥ चभुर्मानसेलोकेचासदेवपरिश्र ॥ ५५॥ श्रियस्तभागः
 संजतेरन्यथेष्टयिनीतले ॥ भीष्मकस्यकलेमाधो रुक्मिणो नामनामन ॥ ५५॥ द्रौपदीतथसे
 नसेशवीभागदतिरित ॥ दुपदस्यकलेकन्यावेदिमयादतिरित ॥ ५५॥ तनिद्रस्वानमरती
 नीलोत्पलसंगंधिनी ॥ एमायतालीसशोहोससितोचितमर्थना ॥ सर्वलक्षणसंप्रतिवे
 दुर्यमर्त्रिसत्रिभा ॥ पंचानंशुरुषेष्टाणांचिनप्रमथनीर ॥ ५५॥ सिद्धिर्धुतिप्रये रेयोपेचानो
 यानरोतनो ॥ कुंतीमाहीचनचानेमतिलसचलात्मना ॥ ५५॥ इतिदेवासरगातेगंधर्वीसर
 सानथ ॥ शशावतराणराजत्रासकनाचकीर्तिन ॥ ५५॥ येष्टिमासमरुताएतानोपदुर्मे
 दः ॥ मरुतानोपदुर्मेचयेज्जातविपुलेकले ॥ वादाणाः त्रिविधावेष्टामयानेपरिकीर्तिताः
 यन्मयशस्यपुत्रीयमाशुखविजयावह ॥ इदमंशवतराणोत्रोतयमनस्युजा ॥ ६५॥

लि

242

नंतर ॥ १५ ॥

देवे कर्मणि तृष्णा यथैकमीर्यदिकाम्य कर्मणि ॥ १ ॥ न देवाह कालेति पञ्चमतीव सप्तमतीति पादेयन
 चती ॥ ५ ॥ च जलं दहन नो ददरेह ॥ ५ ॥ सवन काननं च न जलं ॥ ५ ॥ यचने का सव च नाः प्रदेय विदेय परिदे
 यात्याः पंथा नो यस्तत हरा पुदं प्रदेयो हरस्ये शत्रो नागः विदेयं मीर्यं के प्राधरायः परिदेये

स्वयमरे भिरे वर्ण देवे कर्मणि निरुहः ॥ १ ॥ जमा क्रियमदी पात्तमा सं मे वा के तो भयाः ॥ १ ॥ कल
 वं पी व पत्तन्यः मय्या निरसवेति च ॥ १ ॥ सचैरन्न स महा च मही पञ्चमती तया ॥ १ ॥ स्वच ॥ निरुह ॥
 विप्राना न्न तेने पुचियते ॥ १ ॥ सचाङ्ग न महा की की च त्सं दहन नो पुवा ॥ १ ॥ ३ ॥ य स मंदर दो भो च दे
 त्सवन कानने ॥ १ ॥ चन प्य गदा पुदं सर्वे प्रहरणे पुच ॥ १ ॥ नाग एवे म्म एवे च व भूत पति नि
 स्तित ॥ १ ॥ चले विस्व सम प्राली ते ज सा भा स र प म ॥ १ ॥ अलो म्म ते ॥ निच समः सहि स ते य रा स
 मः ॥ समंतः सम हो पा लः प्र स च प्र रा सु वा न ॥ १ ॥ भूयो धर्म परे भो चैर्म दितं न न मा दि शत ॥ १ ॥
 १ ॥ यदि प र्वा शि पा कं तले ॥ १ ॥ न न मे ॥ य ॥ च ॥ १ ॥ स भवे भरत एा दे चरिते च म हा म ते ॥ १ ॥ पा कं त
 एा दे चरिते च म हा म ते ॥ १ ॥ पा कं तला पा शो न्य ति प्रो न मि त्वा मि त त्त नः ॥ १ ॥ ३ ॥ यो ते न च वी रे
 ण यथा प्रा मा पा कं तला ॥ १ ॥ ते वै प्र क य मि ह स भ ग य नि स्त रे त हे ॥ १ ॥ प्रो न मि त्वा मि त त्त स
 र्वे म ति म तां व र ॥ १ ॥ वै रा पा य न ॥ १ ॥ च ॥ स क दा चि न्म हा वा दः प्र भू त व ल वा द नः ॥ १ ॥ च न न ग म
 ग द नं ह य ना ग पा ते र्व ले ॥ १ ॥ व ले न च न रे मे न न्तः प र म व ल न ॥ १ ॥ ५ ॥ १ ॥ च द्र श ति य रे वी रे र्ग
 द म्म स ल पा ति मि ॥ १ ॥ श स तो म र ह ले म्म य यो ध पा ते र्व तः ॥ १ ॥ ५ ॥

वद प्रसमं तात्परि मलो न पा ३ ॥ १ ॥ देयः अभिदेयोः प्रोता ताडने ॥ १ ॥ ३ ॥ अदि पात शशास ॥ १ ॥
 शकं तल व र्त्त ने ॥ १ ॥ ५ ॥ १ ॥ स भ व मि ति ॥ १ ॥ ५ ॥ च न रे मे न ह सः प्र रा पा द न व ता व ल र म्म ॥ १ ॥ ५ ॥

म-भा-
आ-प-
१५३

लक्षणायां भया ॥ धनायां पाकीर्णीः अनाद्यन्तः ॥ असमवस्थावाचनं ॥ असमशास्त्रिनः ॥ महेन्द्र
पर्वते धनाय धनं उच्यते नराणां सदा ॥ न न लेहि धनं च दत्तं चैव ॥ १५३ ॥ विरेसयारमपितमिच्छया ॥ १५४ ॥

प्रसद्विरपौ हेतुः सलक्ष्यैः समाहृतं ॥ यदादाप्रतिनलनं लक्षणापरमयापुनं ॥ धनाप्रयाः पा
दयः कश्चिन्नाफलोनाधिकं रकी ॥ यदादेवीपाकीर्णीलसिन्धैकाननेभवत् ॥ विहोर्ना
दिने प्रष्टोरलेकनमनीवच ॥ सर्वेनैकसमैहेतुः सलक्ष्यैः समाहृतं ॥ मनोरममहेष्टासावि
वेशवनमत्तमं ॥ समाहृता कलितास्त्रयमाः असमशास्त्रिनः ॥ प्रष्टुहृद्विचित्रातयसृजं
लेपनः पुनः ॥ १५४ ॥ दिवस्पृष्टोपासंयुष्टाः यद्विभिर्नपुरसनेः ॥ विरेजः पादपास्तत्रविचित्रकस
मावयः ॥ १५५ ॥ निष्ठातत्रप्रवालेषुप्रष्टुभावावनामिष्टा ॥ हवेतिरावात्मथराव्यतयामथलिश्वः ॥
तत्रप्रदेशं प्रवहन्कसमान्करमरितान् ॥ लताग्रहपरिलिप्तानमनसः प्रीतिवर्धनान् ॥ सप
पुण्यसमदातेजावभूचमदितस्तदा ॥ १५६ ॥ परस्पराश्लिष्टशाविः पादयोः असमान्यितैः ॥ अशोभ
तवनेनतमहेद्रुधनसन्निभैः ॥ सिद्धचारणसंचैष्टुमंभुर्वास्त्रासंगणौ ॥ सेवितेवनमन्युष्टम
तवानरकिन्नरैः ॥ १५७ ॥ सलः शीतः समथीचप्रष्टुरणवहन्तिल ॥ एतेकमन्यतेहृत्तानयेनी
वरिरेसया ॥ १५८ ॥ एवेगणसमापुक्तददर्शसवनन्दयः ॥ नदीकच्छेद्वेकं तमस्त्रितधनसन्निभं
प्रेतमावेचिनेततसप्रष्टुविहंगमं ॥ आश्रमप्रवरम्यददर्शसमनोरमं ॥ १५९ ॥ नानाहृतस
माकीर्णसंप्रजलितपावकं ॥ ततदाप्रतिमं श्रीमानाश्रमं प्रष्टुजयन्तः ॥ यतिभिर्वालि
लैश्चसुतं मुनिगणान्वितं ॥ अग्रागारैश्च बहुभिः प्रष्टुसंस्तुतं ॥ १६० ॥ महदहं हृदय
विभाजितमनीवच ॥ मेलिनीममितोराजनदीप्रणयं सखि ॥ १६१ ॥ महदहं हृदयः सज्जले
रूपप्रदेशः ॥ १६२ ॥ महाकलैः महत्तत्रतैर्हृदयैः प्रष्टुः ॥ अथकसंस्तुतं महदहं हृदयः सज्जले

१५३
१५४
१५५
१५६
१५७
१५८
१५९
१६०
१६१
१६२

242

२५॥ गेहसु चान्नै यथा ॥ २५॥ संसाधपाकारिना संस्तुत ॥ २५॥ प्रकृष्टां गी कृत्वा गताः चतुर्गताः ॥ २५॥

गुण्यासमागतं यथा नान्येन निरुक्तं नत ॥ कंश्चिदेतान् समानि प्रोक्तां भूषां किल तां वाः ॥ २५॥ गदा
मं मंडलतज्जलं चामित विक्रमः ॥ नो मयै रसिनि भाषिगदामुदासीनं च नैः ॥ २५॥ चत्वारः सविनि
मैवै च न्यास्तत्रादिता न ॥ राक्षसाश्चतुर्गोत्रेण गोत्रेण सप्तभिः ॥ २५॥ चत्वारः सानं महाप
नत्यजः सप्तगंधिपाः ॥ तत्र चिद्वत्तुष्टा निहत एतपती निच ॥ २५॥ सप्तगंधात्पथोक्तवाले
तत्र चक्रस्तनूतः ॥ अष्टाष्टा पिनदी रं नानलने राप्यक र्तितां ॥ २५॥ चत्वारः सानं महाप
निष्पत्तिचेतसः ॥ तन्मिषासापरीतां चत्वारः सानं महापत्तितां भवि ॥ २५॥ केचित्तननरयाश्चै रभं सन
चुभस्तिनैः ॥ केचित् मिमथो न्यास्तु संसाध चवने चरा ॥ २५॥ भवत्येति समानां प्रकृत्य विधि
वृत्तयः ॥ तत्र केचित् नाना मन्त्राश्चलिनः प्राप्तिविलतां ॥ २५॥ संकोचो प्रकृत्य नोतां प्रादुर्बन्तिस्मवे
मिताः ॥ अकृत्वा त्रैलोक्येन सत्त्वेनः प्राप्तिविलतां ॥ २५॥ चत्वारः सानं महापत्तितां भवि ॥ २५॥ चत्वारः सानं महाप
तद्वनं चलमेवेन प्राप्तिविलतां ॥ २५॥ चत्वारः सानं महापत्तितां भवि ॥ २५॥ चत्वारः सानं महाप
पदं मिषा कृतं ले ॥ वैश्या य न ॥ २५॥ चत्वारः सानं महापत्तितां भवि ॥ २५॥ चत्वारः सानं महाप
संगेन नैमत्यादि चेष्टाह ॥ २५॥ एक एवो नमचलः तन्मिषासापरीतां चत्वारः सानं महाप
हस्तं न्यासा सदत ॥ २५॥ चत्वारः सानं महापत्तितां भवि ॥ २५॥ चत्वारः सानं महाप
तीवच ॥ २५॥ चत्वारः सानं महापत्तितां भवि ॥ २५॥ चत्वारः सानं महाप
हस्तं ॥ २५॥ चत्वारः सानं महापत्तितां भवि ॥ २५॥ चत्वारः सानं महाप

२५॥ ३१॥ ३२॥ अष्टाष्टाः ॥ ततश्च ॥ २५॥ चत्वारः सानं महापत्तितां भवि ॥ २५॥ चत्वारः सानं महाप

सं भा
आ य
२४४

१५ भास्वसामानिगुणयतीयसामानिचसामानांतरमेदा ॥ १५ ॥ राहसंस्कारः यथास्थानकारणप्रय
त्नउच्चारणस्थानंतात्वादिकरणंनिष्पद्यतिप्रयत्नोक्तोपादिः ॥ १६ ॥ यत्तसंस्कारः ॥ १६ ॥ अथप्रधानक्रमः न्याय
तत्तेशुक्तेमर्थादायातविज्ञानेखानभचः ॥ १७ ॥ नानावाक्यानायुक्तावागतानासमिधोयजतीमा
दिप्रयत्नायैगविधिपराणाप्रयोगविधिनादृशसर्वाभावायतेतेत्यादिना ॥ एकवाक्यासमाहारः ॥
भिन्नपरावास्थानांगणविधीनामेकराणावाक्यामयसंस्कारः समवायः नत्रविशारदैर्विशेषका
धमपासनाचसलोकफलकमभाविशिष्टतातस्याः सोत्तथमितिप्रयमपादनेनमोक्षविशेष

भास्वसामानीनाभिरथर्वेशिरसोद्गतेः ॥ यथात्र भिः सनियतेः प्रप्रमेसनराश्रमः ॥ १५ ॥ अथर्ववे
दप्रचराः एगयतीयसामानाः ॥ सहितमोरेयनिसपरक्रममुतातने ॥ १६ ॥ राहसंस्कारसंश्रुते
बुद्धिश्चापरेहिनेः ॥ नादिनः सवभोश्रीमान्द्रलोकवापरः ॥ १७ ॥ यत्तसंस्कारविधिप्रक्रमश्री
लाविशारदैः ॥ न्यायततामविज्ञानसपन्नेवेदपारगैः ॥ १८ ॥ नानावाक्यासमाहारसमवायविशार
दैः ॥ विशेषकार्यविधिप्रमोक्षमपरायणैः ॥ १९ ॥ अथपन्नालेपसिद्धांतपरमाद्यंतगतैः ॥ श
ब्दंरोनिरुक्तैः कालतानविशारदैः ॥ २० ॥ इत्यकर्मगुणतैश्चकार्यकारणवेदिभिः ॥ एतिवा
नररुततैश्चमासप्रशसमाश्रितैः ॥ २१ ॥

कार्यतेनिरुक्ते ॥ २२ ॥ स्थापनप्रथमंस्वसिद्धांतमवस्थानतल्लक्षणंकातेपः तस्याः परिहारसिद्धांतः तै
र्यापरमार्थतातांगतैः शास्त्रोक्तकरणाकालेतिशानिषः शिवाकल्याणलेखपल्लवणीयो ॥ २३ ॥
इत्येव्रीह्यादिकर्मनिर्वापादिगुणोक्ताकपालतादिः कार्यफलसमाधिः ॥ २४ ॥ एतानि ॥
इत्यादीनाप्रकाशकंयेतेत्यादिकांयत्तवानरुतमिवायकां ॥ २५ ॥ इतिरूपेतेरेधाभितैः ॥ यारु
प्रथः विस्तृतः प्रवेयः ॥ येतेतिशास्त्रामादित्रतीतिनदीयत्रां ॥ २६ ॥ इतिरूपेतेरेधाभितैः ॥ यारु
पोलकल्पितैः प्रकारैर्मंगीयाचलते ॥ २७ ॥ ॥ २८ ॥ ॥ २९ ॥ ॥ ३० ॥

२४४

१॥ अथ निरयः अथ निमः ॥ २२ ॥ २३ ॥ काशयस्य कण्ठयोगे त्रयस्य कण्ठयोगः ॥ २४ ॥ चित्तनेपवैतानिके ॥

नैकपतिगणानीं नपोवनमनोरमां न वेद्यालस्य नौसां मयि नोतिमवापसः ॥ २५ ॥ तं वा
 प्रतिरथः प्रीमाना अमं प्रत्यययत ॥ देव लोक प्रतीकाशस्येतेः सप्तनोदः ॥ २६ ॥ नदीकाशमसं
 प्रियापुण्यतीयांदर शंसः ॥ सचेष्टागभतंतत्रजननीमिव नि पुता ॥ २७ ॥ सचकचाक ॥ लिता
 पुण्यफेनप्रवादिनी ॥ रुकित्रगणवासां वानरहेनियेचितं ॥ २८ ॥ पुण्यस्वाध्यायसंयस्य
 लिनेरुपयोगिनि ॥ मनवागणशाईलभुजगेदुनियेचितं ॥ २९ ॥ जस्यास्तीरेभगवतः काशयस्य
 महान्नमः ॥ आशमप्रचरस्य महिगागसेनिते ॥ ३० ॥ नदीमाशमसेवहोदपुअमपदेतथा ॥ च
 काराभिप्रवेशायसति सत्यनित्तदा ॥ ३१ ॥ अले कृतेदीपवत्यामा लिम्यारमतीया ॥ नरना
 रायगास्थानं गगयेकोपयोगिनि ॥ ३२ ॥ मनचहिणसंचुष्टं प्रविशेयमददने ॥ तस्यैत्रयप्रायं
 समुत्पन्ननरसंभ ॥ ३३ ॥ प्रतीवगणसेपन्नमनिरेष्टयचचैसा ॥ महिकारणयंदृष्टमगाकहं
 तपोधने ॥ ३४ ॥ पुतिनीमसंवाधायनिगतसेकुला ॥ अयस्याप्यचनहृदिसेनामिदमवाचसः ॥ ३५ ॥
 मुनिविजयेंद्रं गमिष्यामि तपोचने ॥ काशयस्योयतामत्रयावदागमनं मम ॥ ३६ ॥ नहनेने
 दनप्रस्थमासाद्यमनजेश्वर ॥ लणिषासेजहोराजामदेचावापुष्कला ॥ ३७ ॥ मामातोराजलि
 गानिलोयनीयनराधिप ॥ पुरोहितसहायप्रतगाभाप्रममनमे ॥ ३८ ॥ दिरुल्लसन्नतसधितपो
 राधिमथावाये ॥ अथलोकप्रतीकाशमाशमसोभिनीत्यर ॥ ३९ ॥ अथदोहंतसेचुष्टनानाहितग
 णायते ॥ ४० ॥ अथोवहचमसिधप्रथमाणाः मदक्रमे ॥ ४१ ॥ अथचमनजयाज्ञोचितनेसिद्धकर्म
 स ॥ ४२ ॥ अथविद्योगनिदिष्टयनुविदिष्टयोगिनि ॥ मधुरैः सामग्रीतैश्च अविभि नियतव्रतैः ॥ ४३ ॥

१॥ अथिप्रखोमादिपुप्रवर्तमानेषु ॥ ४४ ॥ अथविद्यायां ग्रंथभूतानिकल्पसूत्रादीनि ॥ ४५ ॥ ॥ ११ ॥ राम

म भा
आ प
१५५

अप्यपमानरतिनथाचस्त्रागतादिप्रकरेणविजनेसंलापरुणाभांसतयामोदिनरत्नः ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥
नादेवेति ॥ अथोक्त्याणवदेनेनस्वस्थतन्परिग्रहाधिकारोस्तीतिदर्शितं तत्रप्रमाणस्वचेतसः प्रस

वैष्णवापनवाच ॥ अप्यपमानस्वस्थितथाकोक्तस्त्राचसः ॥ तदस्त्राचवरागेहं श्रीमंतीचाह
रुसिनी ॥ १ ॥ विधाजमानाचपुष्यातणसाचदमेनच ॥ इययोवनसंयत्रमित्यवाचमहीयति ॥ २ ॥
कान्तंकस्यासिमुओति किमर्थंवाचानावनं ॥ एवेदपगुणेयेताकनलमसिपोभने ॥ ३ ॥
दर्शनादेवहिष्ममेतयामेपहनेमनः ॥ अस्त्रामित्यामहंतातेतन्माचल्लशभने ॥ ४ ॥ एवमुक्तान
साकस्यातेनराज्ञातमाश्रमे ॥ उवाचदसतीवाक्यमिदंमधुराचरे ॥ ५ ॥ कएवस्याहंभगवतोड्यं
नडुहितामता ॥ नपसिनोयुतिमनोयमेतस्यमहान्ननः ॥ ६ ॥ दुष्पतउवाच ॥ कश्चिरेतामहमागोभ
गावोलोकपूजितः ॥ चलेद्विहताहमेधिनचलेत्तेशितवनः ॥ ७ ॥ कथंतेतस्यइहितासंभूतावर
वर्णिनी ॥ संशयोमेमहानत्रतनोच्छेनमिहार्हेति ॥ शकुंतलोवाच ॥ यथायमागमोमयंयथावे
दमभूत्परा ॥ अथगतनयथातनेयथास्मिडहितामुने ॥ ८ ॥ अचिःकश्चिदिहागमममनन्ताभ
चोदयत ॥ नस्त्रेयोवाचमगवान्पथातनयथापार्थिवः ॥ ९ ॥ कएवउवाच ॥ तयामानःकिलपरा
विष्णामित्रोमहनपः ॥ समशंतापयामासशक्रंकरागोश्रमः ॥ १० ॥ तयसाहीमवीर्यंयस्यानाना
चावयेदिति ॥ भीतः प्रेररस्तस्यामेनकामिदमववीत ॥ ११ ॥ मलौरश्चरसादियौमेनकेनविशि
ष्यसे ॥ अयोमेकुरुकल्याणियत्नोवस्यामितच्छा ॥ १२ ॥

हृत्मायदार्धमस्यामभिलाषिमेमनः ॥ सनंहिसंदेहयदेवुवस्तु ॥ १३ ॥ तयसाहीमवीर्यंयस्यानाना
चावयेदिति ॥ भीतः प्रेररस्तस्यामेनकामिदमववीत ॥ १४ ॥ मलौरश्चरसादियौमेनकेनविशि
ष्यसे ॥ अयोमेकुरुकल्याणियत्नोवस्यामितच्छा ॥ १५ ॥

अप्यपमानरतिनथाचस्त्रागतादिप्रकरेणविजनेसंलापरुणाभांसतयामोदिनरत्नः ॥ १५ ॥

१५५

मभा
आप
१५६

245

१०॥ सुखे च न्यवेवालोः सं चयिनी तारके यस्या तव पिभू भंगमात्रेण स ह्ये समर्थः ॥ १०॥ १॥ यकीरिता
याः प्रकृष्टं क्रीडितं यस्याः विदुः एतन्वः पसारयत ॥ १०॥ १॥ तस्मिन्कामवापुसाहाय केरेण विहिते संदे

तादृशं न पसापुनं प्रदीपमिव पावकं ॥ कथमस्य हि यानारी निजं दिवसमभिरुणेन ॥ १०॥ १॥ इना
एनमलं दीपं सख्यं चेद्विहता रके ॥ कलनिहंतारं प्रेक्ष्य कथमस्य हि या एणेन ॥ १०॥ १॥ यमश्च सोम
श्चुमर्ष्य यश्च साया विष्णुवा ललित्याश्च सर्वे ॥ एते पियस्यो दिजे ते प्रभावान् समाकृत्वा त्मा
दृशी नो दिजेत ॥ १०॥ १॥ तथैव मुक्ता च कथं समीपस्येन गच्छेयमहं स्वरे ॥ रत्नं मे चिंतय देवरा
जयथा न दयं रत्नित्वा हं चरेयं ॥ १०॥ १॥ कामत मे माहं स्वचचा स प्रकीरिता या विदुः एतन्वः पसारयत ॥ १०॥ १॥ चना सुवायुः स्यामिः प्रवायान् तस्मि
न्काले तस्मिन्लोभयेत् ॥ न तेषां कविहिते चैव तस्मिन्लोभयेत् ॥ १०॥ १॥ यो साश्च मे कौशिकस्य ॥ १०॥ १॥
१॥ यद्विषयं विष्णुकुं न ले ॥ कएव ॥ वाच ॥ एवमकस्य या शक्रः सदिते प्रासदागति ॥ प्रातिष्ठ
ततदा काले मेनका वायुना सह ॥ १०॥ १॥ यथा पश्यद्गुरोरा न पसादयति स्त्रियं ॥ विष्णुमित्रेन
यमानं मेनका भीरुपश्चमे ॥ १०॥ १॥ अभिवाद्य ततः सा तप्रा कीरद्विषयित्री यो ॥ यो वा रुचया सोऽस्या
मारुतः शशिसत्रिभं ॥ सा गच्छन् रित्ना यस्मिन्का सस्तदभिलिखती ॥ स्मयमाने वसुकीरे मारुते वर
वर्तिनी ॥ १०॥ १॥ पश्यन् स्तनपुत्रं रण्यशिसमनेजसः ॥ विष्णुमित्रस्तनस्त्रात विषमस्यामनिदिनं ॥ १०॥ १॥
१॥ द्वा वाससि संधातो मेनका मुनिसत्तमः ॥ अनिर्दृष्टव्यो रपा कपयद्विहतां तदा ॥ १०॥ १॥ न स्यात् ॥ १०॥ १॥
१॥ गगान्दृष्टान् विप्रधमस्तदा ॥ चकार भावे ससर्गो नया कामवशं गतः ॥ १०॥ १॥ तं यत्तवाप्येनासा
वाप्यकुद निदिता ॥ तोतयस्व चिरकालमभ्यो यद्वरता तदा ॥ १०॥ १॥

हेसति ॥ १०॥ १॥ एवमकः रतिः सदागतिं वाचं ॥ १०॥ १॥ सन्तः ॥ १०॥ १॥ तस्मिन्कामवापुसाहाय केरेण विहिते संदे
तदृशं न पसापुनं प्रदीपमिव पावकं ॥ कथमस्य हि यानारी निजं दिवसमभिरुणेन ॥ १०॥ १॥ यमश्च सोम
श्चुमर्ष्य यश्च साया विष्णुवा ललित्याश्च सर्वे ॥ एते पियस्यो दिजे ते प्रभावान् समाकृत्वा त्मा
दृशी नो दिजेत ॥ १०॥ १॥ तथैव मुक्ता च कथं समीपस्येन गच्छेयमहं स्वरे ॥ रत्नं मे चिंतय देवरा
जयथा न दयं रत्नित्वा हं चरेयं ॥ १०॥ १॥ कामत मे माहं स्वचचा स प्रकीरिता या विदुः एतन्वः पसारयत ॥ १०॥ १॥ चना सुवायुः स्यामिः प्रवायान् तस्मि
न्काले तस्मिन्लोभयेत् ॥ न तेषां कविहिते चैव तस्मिन्लोभयेत् ॥ १०॥ १॥ यो साश्च मे कौशिकस्य ॥ १०॥ १॥
१॥ यद्विषयं विष्णुकुं न ले ॥ कएव ॥ वाच ॥ एवमकस्य या शक्रः सदिते प्रासदागति ॥ प्रातिष्ठ
ततदा काले मेनका वायुना सह ॥ १०॥ १॥ यथा पश्यद्गुरोरा न पसादयति स्त्रियं ॥ विष्णुमित्रेन
यमानं मेनका भीरुपश्चमे ॥ १०॥ १॥ अभिवाद्य ततः सा तप्रा कीरद्विषयित्री यो ॥ यो वा रुचया सोऽस्या
मारुतः शशिसत्रिभं ॥ सा गच्छन् रित्ना यस्मिन्का सस्तदभिलिखती ॥ स्मयमाने वसुकीरे मारुते वर
वर्तिनी ॥ १०॥ १॥ पश्यन् स्तनपुत्रं रण्यशिसमनेजसः ॥ विष्णुमित्रस्तनस्त्रात विषमस्यामनिदिनं ॥ १०॥ १॥
१॥ द्वा वाससि संधातो मेनका मुनिसत्तमः ॥ अनिर्दृष्टव्यो रपा कपयद्विहतां तदा ॥ १०॥ १॥ न स्यात् ॥ १०॥ १॥
१॥ गगान्दृष्टान् विप्रधमस्तदा ॥ चकार भावे ससर्गो नया कामवशं गतः ॥ १०॥ १॥ तं यत्तवाप्येनासा
वाप्यकुद निदिता ॥ तोतयस्व चिरकालमभ्यो यद्वरता तदा ॥ १०॥ १॥

१५६

२५॥ मे प्रविशामि निक्षेपः ॥ २५॥ चकार यो धितवान्मनः शिष्टं कः न्यायः मानः विवाहविशेषः पदं
नः पितः कोणादिनिशेषः ॥ २५॥ प्राशममभ्येत्यनपत्न्येति शेषः नयः कोणादिनिशेषः ॥ २५॥ प्राशममभ्येत्यनपत्न्येति शेषः
कोः शिष्टं कः न्यायः मानः विवाहविशेषः पदं

अथान्तरिक्षसंकराणो विद्यामित्रो मदानपाः ॥ तथमानानि यो योरेममकंपदते मनः ॥ २५॥ मेनके
तचमारो यो विद्यामित्रः समथामे ॥ संशितामास उर्ययैतपसिवनेते ॥ २५॥ समानचावयेत्या
नातेवेगताप्रलोभय ॥ चरतस्यतयो विज्ञेकरु मेति प्रमत्तमे ॥ २५॥ दृष्टयोवनमाययेवेहितमि
नभायिने ॥ लोभयित्वाचरोहेतयसंस्तनिवनेय ॥ २५॥ मेनके ॥ च ॥ महतेताः समकोत्तये
वचमहानपाः ॥ कोणनप्रतथायेनेतान्तिभगवानपि ॥ २५॥ नेनसस्तपसयेवकोपस्यचमहा
त्मानः ॥ तमप्युहितस्यस्यनेदिनेपमहेकय ॥ २५॥ महामगेवसिष्टयः पुत्रैरिष्टैर्योतयत् ॥ २५॥
वज्रतश्चयः पूर्वमभवद्वासागोवत्तान् ॥ २५॥ शोकायेनदीचके इमेमावद्वमिजैलेः ॥ यानो
प्राणतमालोके कोणाकोतिचिउर्जना ॥ २५॥ चमारयकास्यपुष्कलेहर्गमहान्ननः ॥ दागमनंगो
यमोत्सायनर्षिर्वाप्यतो गतः ॥ २५॥ प्रतीतकालेदमिसे प्रमथपुनराश्रमे ॥ मनिः पारेनिनयावे
नामचक्रेतदाश्रमः ॥ २५॥ मतेमयाजयं च केयव्रीजमनाः स्वये ॥ जेवसोमभयापस्यगतः पात
सरेश्वरः ॥ २५॥ चकारामोचलोकेवेकृदनेतत्रसेयरा ॥ प्रतिश्रवणार्वाणनत्राश्रिचकारयः
गुरुशरणहतस्यापिचिः पाकोपाश्रमद्वये ॥ २५॥ एतानिपस्यकर्माणि तस्याहंशमृदिने ॥ पथा
सोनरहेत्कुहसपातापयमाविभो ॥ २५॥ तेजसातिदेहलोकात्केपयेदराणीयदा ॥ सतिपेवम

यस्यसः शिष्टं कः न्यायः मानः विवाहविशेषः पदं ॥ पितश्चपरिरोषेणगरोर्होत्पीवयेन
च ॥ अशोहितोपयोगाच्चविविधसेवतिकमरति ॥ २५॥ तस्यतस्मात् ॥ २५॥ आचनेयेदेकोकुर्यात् ॥ २५॥

१॥ ३॥ एष स मातृकं तल काये कर्त॥ २॥ एरी रक्त लिखे का प्राणा न च ॥ ३॥ जित न रति फल
 तेः परिकारिता उया ते नित्या प्राप्ते नमा कं प्रत्यये पाके न ले निना ॥ ४॥ ५॥ एका कं न ले ॥ ६॥ ७॥

रममाणो यथा कर्म यथै कश्चि संतथा ॥ तनयामास स मनिमै नुका यं शकुं तला ॥ प्रत्ये हि मच
 तो रये मा लिनी मभि नो न दी ॥ १॥ तान मन्त्र न जग भं मे न कामा लिनी मने ॥ २॥ कन का फल तल
 गि मा लु च्छ क सं सा दे ॥ ३॥ ते व ने चित ने ग मे सि र्खा य म मा क ले ॥ ४॥ एषा प्रा याने श क ता स म ता र
 क चार य न ॥ ५॥ ने मा हि सु र्व ने वा लो क्ता दा मा स रा दि न ॥ ६॥ पर्य र ले त तां त त्र श क ता मे न का त
 तं ॥ ७॥ ८॥ एष स ग न श्वा ह म प र्ये प्रा धि ता मि मं ॥ ९॥ निर्त्त ने चि धि ने र म्मे पा कं तेः परि वारि ता ॥ १०॥ प्रा
 न धि ता त न धे नां इ दि त ते न्य वे पा यं ॥ ११॥ एरी रक्त त्या दा ता य म्पा चानि भं न ते ॥ १२॥ कु मे र्णे ते
 त्र यो ण्ण क्तः कित रो ध म्मे पा स ने ॥ १३॥ निर्त्त ने त व ने य म्पा च्छ कं तेः परि वारि ता ॥ १४॥ फ कं न ले नि ना मा
 स्थाः कृ तं चा धि त तो म या ॥ १५॥ एव इ दि त रे चि दि म म वि प्र पा कं तं ॥ १६॥ श कं न ला च धि त रं म न्य
 ते मा म नि दि ता ॥ १७॥ ए कं न नी या च ॥ १८॥ स न दा च स ए षः स न म न न ह र्द ये ॥ १९॥ त न क त व म्पा मे
 व चि दि त म न ता धि प ॥ २०॥ क ए च दि धि त रं म न्य धि त रं स म ता न ती ॥ २१॥ इ ति ते क थि तं रा न न्य था वृ त्त
 य था अ न्ते ॥ २२॥ ए य दि प र्वा पा कं न ले ॥ २३॥ ए व त वा च ॥ २४॥ ए व कं य त्र जी त य था क ल्या पि
 भा य से ॥ २५॥ भा र्मी मे भ व स श्रे णि वृ दि किं क र वा णि ते ॥ २६॥ ए व णि मा लां वा सां सि कं ड ले परि ह र क
 ना ना प त न जे श्च मे म णि र ले च्छ मे भ ने ॥ २७॥ ए द र मि त वा या हे नि का दी न्य ति ना नि च ॥ २८॥ स र्व
 रा म्मे त वा या स्त भा र्मी मे भ व णे भ ने ॥ २९॥ गो ध र्वे ण च मां मो रु चि वा हे नै हि सं द रि ॥ ३०॥ वि वा दा नां हि र
 मो रु गो ध र्वेः श्रे ष्ठ उ च्य ते ॥ ३१॥

स य क मि ति गो त्र च र्त्त को धि त य सो द्रा हा णो पि जा ति न ॥ इ ति य ए व वि प्र मि त र ति भा वः ॥ इ त रु
 धं वा त ए व क हा ण त मि ति क लं ॥ १॥ २॥ गो ध र्वेः व र च धो रे क म त्पे त कृ तः ॥ ३॥ ४॥ ॥ ॥

२८॥ परशुचक्रसैन्यचक्रः कांकेप्रमानह्नीवेअनेसैन्यराणां गयो रिदमेवचक्रयनिशहप्रहनिनिमिने

२५२

411

॥ वाससेगं कृतवान् ॥ २५ ॥ अत्राधिकं प्रद्योतका ये वकिराना च कर्माणि न केः सः ॥ सहितकं कुकि
 चरे वाहिनीसु तमागयेरिति श्लोकः पश्यते ॥ तस्यार्थः सः चतः ॥ २६ ॥ अत्राधिकं प्रद्योतका ये वकिराना च कर्माणि न केः सः ॥ सहितकं कुकि
 किरानाः चामरवाहिनः सियः किरानोस्ते च भेदे स्यादिति चेत्पतनी वैपिसि यां चामरवाहिन्यां कुरुनोर

शाकं न लोच ॥ यदियमं यद्यत्ने यद्यदि चान्ता प्रभर्मम ॥ अनेनैव च प्रेस्यमाने ससंयमो ॥ २७ ॥
 सतोमप्रतिज्ञानी हि यथावत्प्राप्त्यदरः ॥ मयि नापे नयः पुत्रः सभवेत्तदनेनरः ॥ २८ ॥ पुत्रे यतोम
 ह्ययानसत्यमेतद्वैमिने ॥ यद्येते देवं उद्योतयन्तु मे संगतस्तथा ॥ यद्येतां यत्नं न ॥ २९ ॥ एवमस्ति
 तिनोराजाप्रत्यवाचानि चारयन् ॥ अयि चलाहिने पाणिनगरे संप्रचि मिने ॥ यथात्माह सञ्जोरा
 सत्यमेतद्वैमिने ॥ ३० ॥ एवमन्तः सत्यमेतद्वैमिने ॥ तत्राह विधिवत्प्राप्त्यनुवास
 च तथा सः ॥ ३१ ॥ चि प्राप्ते चेन्नोसयायाद्वयवी वपुनः पुनः येय विद्योतकायां यथाहि एवैतनरः
 मिने ॥ ३२ ॥ तया ताना यथिष्ठा मिनिवासं संप्रचि मिने ॥ ३३ ॥ ये श्याय न ॥ ३४ ॥ तिनस्थाः प्रतिप्र
 त्यसन्तोत्तनमेतय ॥ मनसा चित्तयन्त्यान्ता प्रत्ये प्रतिप्राप्यः ॥ ३५ ॥ भगवोत्तपसा युक्तः प्र
 ताकिनकरिष्ठा ॥ एवे संचित्तयत्रेव प्रविशेत्तस्य के ॥ ३६ ॥ अहने यानेन सिस्तकत्वाया अ
 ममागमन ॥ शाकं तवाच पितरं हि यानोपनगागतं ॥ ३७ ॥ विलायाय सतो क एवोदित्तनोमह
 तपाः ॥ ३८ ॥ वाच भगवान्मोतः पश्यन्ति चेन्न चक्षया ॥ ३९ ॥ तयाद्यो ह सिमामनादप्यः कृतः ॥ ४० ॥
 सासहसमायोगोत्तस्यर्मा पचातकः ॥ ४१ ॥

भदे

मयोरापोतिमेदिनी कुरुवामनकाः ॥ वदनपुष्पोदकादिकराशेयशेरासकं कुकिनः अंतः पुत्र
 यादाः कं कुवातः पुत्रायाश्चेरिति मेदिनी वाहिनी प्रेक्ष्यत इति शेषः ॥ ४२ ॥ तया वाहिन्या ॥ ४३ ॥ २५ ॥

मं भा
आ. टी
१५६

248

१५॥ सात्त्विकासात्त्विकीर्मणोदासीन्यवोयूयोः ॥ १५॥ हृदयमेतर्थाणिमनिनायाया ॥ १५॥ १॥ निर्यात
परिहरतिङः कृतं पाप ॥ १५॥ विद्यातयतिविशेषेणयातनापीडोकरोतिउधुक्तमस्यतः ॥ १५॥ नक

सामहर्तमिवयानाडः खामर्षिसमन्विता ॥ भनीरमभिरुपेयकुडावचनमप्रवीत ॥ १५॥ तानत्रयि
महाएनकस्यादेवंप्रभायसे ॥ नजानामीतिनिःशकं पथानः प्राकृतोत्तम ॥ १५॥ यजेतेहृदयेवेदस्य
खेवाः न्तनस्यच ॥ कस्याएवदसात्त्वोणमात्मानमवमन्यथा ॥ १५॥ यानयासंतयात्मानमन्यथा
निययते ॥ किंतेननकृतं पापचोरेणात्मापदगीता ॥ १५॥ यकेदमस्मीतिचनमसेवेनहृदयेवेति
मुनिप्रगाण ॥ योवेदिताकर्मणः पापकस्थनणातिकेतेहृत्तिनकरोषि ॥ १५॥ मयतेपातकंकृतान
कृष्णिदेतिमामिनि ॥ विदेतिचैनेदेवाश्चनस्यचानरादृष्ट ॥ १५॥ प्रादित्यचैद्वेनिलानलोचयौ
भूमिरापोहृदयंयमप्र ॥ अदृष्टयात्रिभुवमेवसंख्येयमंशुजानातिनरस्यहंत ॥ १५॥ यमोवेवस्यत
स्तस्यनिर्यातयतिङः कृतं ॥ हृदिस्थितः कर्मसादीलेत्रतोयस्यउपनि ॥ १५॥ नतनस्यनियस्यस्यह
स्यउपनिमनः तेषमः पापकर्मणांनिर्यातयतिङः कृतं ॥ १५॥ योवमस्याननामानमन्यथाप्रनिययते
ननस्यदेवाः श्रेयांसोयस्यात्मापिनकाराण ॥ १५॥ स्वयंप्राप्ते निमामेदेसावा ॥ १५॥ पतिव्रता ॥ प्रकोर्ह
नार्वयसिमांसव्यंभार्यामपस्थिता ॥ १५॥ किमर्थमाप्राकृतवययप्रेवसिसेसरि ॥ नालत्वहमिदे
प्रत्यरोमिकिनप्रणापिम ॥ १५॥ यदिमेयाचमानायावचनेनकरिष्यसि ॥ हृदयतपनयामुधीत
तस्तेयस्यदिष्यति ॥ १५॥ भार्गवपतिः संप्रविषयसयस्याजायतेऽनः ॥ जायायाहृदिजायतेपौराणाः
कवयोविड ॥ १५॥ यदागमवतः पुंसस्तदपत्प्रजायते तनारयतिसंतन्याएवंप्रेताशितमहान ॥ १५॥

रणश्रेयसे ॥ १५॥ योराणाः कवयोवेदिकाः राजायाभुनियारसंजायतेप्रनरित्पादिमंत्रविदः ॥
आगमवतोवेदोक्तमंथादिकर्मविदेयनदक्षितप्रभावपुंयतायतेनकारयति ॥ १५॥

१५६

विक्रमः यदाभिभवसामर्थ्यमोजः कान्तिः चलपायः ॥ १ ॥ नरोचनेन योभने चारित्र्योत्पत्तिः पान्ति

विक्रमो जसा चैव चलेन च समन्वितः ॥ २ ॥ ने कुमारस्त्विति ॥ ३ ॥ नानिमान्ध ॥ समयो यो
 वगत्यायेत्यत्र चीर्त्तके तत् ॥ तस्य नदत्तमासायक एवः ॥ ४ ॥ फिषा नरोचने ॥ ५ ॥ फाकेतलाभिसंघोत्रं
 सहप्रवामितो गृह्णात ॥ भर्तुः प्रपयतामां सर्वलक्षणान्ति ॥ ६ ॥ नारीणां चिरासो दिवोपवेष्ट
 नरोचने ॥ कीर्तिचारित्र्यमैव सत्त्वान्नयनमाचिर ॥ ७ ॥ तयोस्तत्त्वते सर्वप्रान्तिहेतमहेतसः
 फाकेतलोपुष्टकृत्य सपुत्रो गतसादये ॥ ८ ॥ एहीतामरगभीमप्रवेकुमललोचने ॥ ९ ॥ याजगामन
 तां सभ्रुः यन्ते विदितादृन्ता ॥ १० ॥ यमिस्त्यचराताने विदिता च प्रवेशिता ॥ सहते नैव पुत्रेण वा
 लाके समते तसा ॥ ११ ॥ निवेदयिताते सर्वे फाप्रमं पुनरागत ॥ पुनपिता यथा मायमजवी च फाके
 तला ॥ १२ ॥ यमिस्त्यचराताने विदिता च प्रवेशिता ॥ १३ ॥ ययं पुत्रस्तथा राजन्यो वरासे भिषिच्यतां ॥
 तया ययं सतो राजन्यपुत्रः सरोपमः ॥ १४ ॥ यथा समयमेतस्मिन्वर्तस्वपुष्टयानम ॥ १५ ॥ यथा मत्त
 यमेष्टयः कृतः समयस्तथा ॥ तस्मात्स्वमहाभायक एवाप्रमयदेप्रति ॥ १६ ॥ सोयप्रवेवतदाकं
 तर्हि राजास्मरन्नि ॥ अत्रवीन्समासीति कथन्ते इत्यत एषि ॥ १७ ॥ यमकमायै संवेधनस्यमि ॥
 तया सह ॥ १८ ॥ ययं वनिष्ठवाकामेष्टाभीक्ष्णितकुरु ॥ १९ ॥ सेनसत्ता चरा रोहणी दिने वतपखिनी
 निःसंते च चकः चलेन तस्थो स्फुल्लो वनिष्ठ ॥ २० ॥ संरभामधताघाटी स्फुरमणोष्ठं प्रदा ॥ कटाहे
 निदहते वनिष्ठया ज्ञानमेवत ॥ २१ ॥ आकारो रदमाना च मन्वना च समीरिता ॥ तयसा संभृतं तेजो
 धारया मासवेतदा ॥ २२ ॥

ज्ञाने ॥ २३ ॥ २४ ॥ यमार्थकामसंवेधं यमैवार्थवचनमेव नातिचरासीति विवाहमंत्रप्रकाशितं चैवाहिक

संवेधं ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥

म.भा
आ.प
२५
कः

संस्मर्योपि श्रुतिं कुटोपि रामाणां रम्यस्रीणां ॥ ११ ॥ यतिपद्योत्तम ॥ १३ ॥ १४ ॥ शिशोरत्नात् - स्पर्शनेः

संस्मर्योपि रामाणां न कुर्यादश्रियं नरः ॥ यतिं प्रीतिं च धर्मं च तस्मान्न तमवेदसि ॥ १५ ॥ आत्मनो
नन्मनः क्षेत्रगुणं रामाः स्मृतानने ॥ अशीर्णमपि काशानिः संस्मर्यमासने प्रजा ॥ १६ ॥ यतिप
द्ययदासु चर्यराणीराणामेहितः ॥ यिनराष्ट्रिषते गानि किमस्मभ्यधिकं नतः ॥ १७ ॥ सत्तं स्वयमभिप्रा
मेसाभिलाषं मिमेसते ॥ येत्तमाणां कदाहो एकिमधमवमन्यसे ॥ १८ ॥ योऽनिविश्रुतिस्त्वानिनिभि
दंतिपिबोलिकाः ॥ नभरेयाः कथं तने धर्मतः सन्समात्मनः ॥ १९ ॥ नचासंस्तनरासाणां नमोऽर्थ
स्तथाविधः ॥ शिशोरास्त्रिगुणानस्य स्पर्शः सनेयं यासुतः ॥ २० ॥ चासतोद्विपदेऽप्रेष्टो गोर्व
रिष्टाचनछादं ॥ गुरुगरीयसां प्रेष्टः पुत्रः स्पर्शवृत्तं च ॥ २१ ॥ सुशततां सर्मस्त्रिष्यपुत्रोयेप्रियद
र्शनः ॥ पुत्रस्पर्शास्तव नरः स्पर्शां लोके न तिद्यते ॥ २२ ॥ त्रिषु वक्ष्ये पुण्यं पुत्रानाहमहिंदम ॥
अमं कृमारेराजेद्रतवपुणकविनाशनं ॥ २३ ॥ आदतीयानिनेयस्य शतसंख्यस्य यौरव ॥ २४ ॥ त्रिचा
गेतरित्तमासतकेभ्यवदस्यरा ॥ २५ ॥ नन्मनान कमारोप्यत्तेहृद्गुप्तान्तरागत ॥ मृद्धिपुत्रानपा
त्रायप्रतिनेदंतिमानवान् ॥ २६ ॥ वेदेषुपि वदेनीमं मेत्रग्रामेहिनातय ॥ ज्ञातकर्मणिपुत्राणां त
वायि विदितं तथा ॥ २७ ॥ अंगादेगात्संभवसिद्धयादधिनायसे ॥ आत्मा वै पुत्रनामासि सज्जोचपा
रदः शतं ॥ २८ ॥ ज्ञोवित्तवदधीने मेऽन्तानमपि चालये ॥ तस्मात्तं नीचमेपुत्रसमुत्तीपास्तं शतं
नदेगेभ्यः प्रसूतो येषु रुषात्सु रुषो परः ॥ सरसीवामलेः स्नानं हि नीचपुत्रपदैस्तं ॥ २९ ॥

१५ मेत्रग्राममेव पटति ॥ अंगादिनिशरदः वक्षसि ॥ २९ ॥ आत्मानं हि नीचं प्रतिनिवेदयत यं संहृष्टपम

१५
१६
१७
१८
१९
२०
२१
२२
२३
२४
२५
२६
२७
२८
२९

[illegible][illegible]

मातरः मातृवत्तुः त्वदेव ॥ ४ ॥ ५ ॥ विष्णुमेव नारकेषु एक एव यततीति ते एकपातिनमन्वेति प्रवृत्तं
गमने करोति मर्त्तवे नरकादुत्तयेथात्तुः कालग्राही यथा कालो वलाडहरते विलात ॥ नारकस्य एते
नदन्तीति प्राणान्वासातीति ॥ ४ ॥ ५ ॥ मातृवत् ॥ जन्मभूमिवत् ॥ ४ ॥ दशमाना अपि चानराः स्वे
षु दारेषु ह्युदेते ॥ ४ ॥ ५ ॥

एकः सन्त्यजेन्नानेयोगो बद्धिधाक्तनः हेतुर्गन्तः ॥ १५ ॥ साधुमिह मनीजननत्वा मिनिः यः यः

यथा ह्यहो नीलोत्पलं विहगं यथा न्यासी यते ॥ तथा तनः प्रसन्नो मे न मे कः सदि या कृतः ॥ १६ ॥
 यथा वक्रं न प्रसन्नं यथा यथा यथा ॥ यदमासादिता एतन्नु मा रोपितं राशमे ॥ १७ ॥ पूर्वशीर्ष
 वैचित्रिप्रसन्नं न्यायमेनका ॥ विद्याची वृत्ताची चपडेनाश्रमावरा ॥ १८ ॥ नाश्रयो मे नका
 नामज्जहायो निवेराश्रयाः दिवः संप्राप्य जगती विद्यामिवारजो जनन ॥ १९ ॥ सामं हिमवत प्र
 स्थे सप्रवेमेनकाश्रयाः ॥ अथ की र्थं च माया तापरा नाना भिवा मती ॥ २० ॥ किं न कर्मा प्रभवे क
 तव न्याय तनानि ॥ यदहं वा यवै स्पन्नं चाले मे प्रतिबन्धया ॥ २१ ॥ कामे तया परिमत्ता गमि
 ष्यामि स्वसाश्रमे ॥ २२ ॥ संतवाले मे न के ना देखा तजमा तन ॥ २३ ॥ इच्छं त इ वाच ॥ न प्रजमभिजा
 ना मित पिजा तं शकं तले ॥ प्रसन्नं च वना नाथः कसे प्रहास्यते वचः ॥ २४ ॥ मे नका निरनके
 प्रावेपकी जननी तन ॥ यथा हिमवतः स्थेति मे लामिव जे नित ॥ २५ ॥ सचापि निरनकोशः
 लवयोनिः पित्त तव ॥ विद्यामिवो ज्ञा ह्युपाते लवः कामवृक्षो गत ॥ २६ ॥ मे नकाश्रमाश्रमा
 र्धो एव पिता वने ॥ तया एव न कस्मात्तं प्रेक्षली वप्रभाषसे ॥ २७ ॥ अथ देव मिदं वा क्य कथं
 तीनलजसे ॥ विशेषतो मत्सकाशो डसता पक्षिगम्यता ॥ २८ ॥ कुमहर्षिः सत्ये वागः साश्रयाः
 कंच मे नका ॥ कंच मे न के कपणातापसी ले सपा रिणी ॥ २९ ॥ अतिका यश्च तत्र जे चालो पि
 चलवानये ॥ कथमलोन काले न साल संभवा वोज्जत ॥ ३० ॥ सनिकृष्ट च ते योनिः प्रेक्षली
 वप्रभाषसे ॥ यदहं या कामरागा ज्ञाता मे न कया सासि ॥ ३१ ॥

वयं भाषस॥ यद्व्याकामरागाजानामनकयासह॥
कीर्तयस्वकाशसती॥
पत्यस्तेहहीना॥ १०॥ ११॥ नवपितरौनीचौ३चौचेत्तथंतमेवंभाषस॥ न्याह॥ दामोदरेनि॥
(३५) (३६) (३७) (३८) (३९) (४०) (४१) (४२) (४३) (४४) (४५) (४६) (४७) (४८) (४९) (५०)

सभा
प्राप
२५२

भस्माचमकोशः तत्र निहितं वीजं यथा तद्वैद्यन भवति एवमात्मापि भवेत्तद्वैद्यन हेतुना योजनः सप
वसः कथं यथा कारणान न न्यत्नान भवत्युपरयस्व यो यस्व वः ॥ २ ॥ ऐतः सेतयः सपव पुत्रः यितरन्य

अथांतरि ज्ञान उः यंतं वागवा चाशरीरिणी ॥ अतिसुरोहिताचार्यैर्भविभिश्च नृतेनरा ॥ १ ॥
भस्मात्मात्मापितः पुत्रो येन ज्ञानः सपवसः ॥ भस्वपुत्र उः यंतं माचमस्वाः शाकं नला ॥ २ ॥ ऐतोयाः
पुत्र उत्रयति नरदेवयमदयात् ॥ तं चास्याथातागमैस्सस्यमाह शाकं नला ॥ ३ ॥ जायन्तनयते पु
त्रमात्मनो गंदिधा कृतं ॥ तस्याद्रस्व उः यंतं पुत्रं शाकं नलं नरा ॥ ४ ॥ अभूतिरेषा यमकाजी
वेत्ती चंतमात्मजं ॥ शाकं नलं महात्मानं दौष्टं निभरयोरव ॥ ५ ॥ भर्तृयो यं सयायसादस्माकं व
चनादपि ॥ तस्याद्रस्व चंतं माभरतो नाम ते सत ॥ ६ ॥ तन्मुत्तापो रवोरातायादने चिदिचौक
सां ॥ पुरोहितममं मां प्रहृष्टो वीरिदं ॥ ७ ॥ एतं तेन ज्ञं वंतो स्य देवदत्तस्य भाषितं ॥ अदे
वाप्येवमैव नं नानाभिस्त्वयमात्मजं ॥ ८ ॥ यद्यहवचनादेवराही पाभिस्त्वमात्मजं ॥ भवेद्विशं चो
लोकस्य नैव श्रुहो भवेदये ॥ ९ ॥ वैशंपाय नवाच ॥ तं विशो यत दाराज देवदत्तेन भारत ॥ इ
ष्टः प्रमदितश्चापि प्रतिज्ञादत्तं सत ॥ १० ॥ ततस्तस्य तदाराजापितृकमाणि सर्वशः ॥ करया
मासमदितः श्रीनिमानात्मजस्य ॥ ११ ॥ अर्भितेन मया प्रायसत्वे हं परिषसजे ॥ सभासमानो
विश्वैश्च स्तुयमानश्च वंदितः ॥ १२ ॥ समदं परमात्मे मे पुत्रस्य शं ज्ञान ॥ १३ ॥ तं चैव भाषां इष्टं न
एतया मासधर्मतः ॥ अत्र वीरैव तां राजा सात पूर्वमिदं वचः ॥ कृतो लोकपते सोयं संवयो वं नया

एवेत्यर्थः ॥ उत्रयति कृपं नयति यमदयात्वरका निरुति निशेषः ॥ १ ॥ अभूतिरभार्यः ॥ २ ॥ ऐतस्मी
यामिरस्तीयां रतो लोपाभावश्चायं ॥ ३ ॥ पितृकमाणि पित्रा कृतं यद्यं नयतायेति ॥ ४ ॥ सभास

॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥

२५२

नं पालयन्नालनहेतोः ॥ २५ ॥ समयः निधमः संगतं सायं ॥ २६ ॥ मन्त्रकृते पितादृभी हाराय यः यास्य
तिमोसत इति व. चित्तवृत्तेन सायं भावः ॥ गार्दभी दीरवत्तया रजमपिरास्ये पातन्य सायं मन्त्रवले
नैव मन्त्रयोगो क. रिषातीति तमिति च नरेतो चतः समुद्रोक्तो ॥ २७ ॥

752

[illegible]

नमः॥ निपादेशकल्पशाचीनवर्हिषात्पथाहरेतिताप्रणजनाः पुण्योत्पादकाः तपःशालाः॥ तर्थाः
येनैवमहैजसोमहाप्रभावाः सुलोचययोदयाः येते पूर्वमितिपाटेनये एवंशालजनाः रत्नलाः स
नास्तेमोमहैजसोमहाः भूमिमाहृत्यप्रणिनां पीमंकयः दयाः यैरितिपाटेः ॥ ४ ॥ वीरिणावीरणाप्र
थाः ॥ ५ ॥ मोलंमोचहेनमोचानेविवेकज्ञेयिज्ञाने एतेमहानजनाः ॥ ६ ॥ कर्मयते इतिदिशते ॥
तथाचप्रति ॥ किंप्रजयाकरीषामोयमोचानोयमात्माः येलेके इति ॥ ७ ॥

चक्रं यच्च कं यातावा प्रत्यतरेण सर्वं याप्नोतीति ॥ चक्रवर्ती सत्त्वोत्तमः सर्वं जीयते ॥ १ ॥ य
 मानो कोटिपातानां ॥ १ ॥ सत्यं च स्यात्तं ये धर्मः ते एव पादं यथाने प्राप्नोति ॥ १ ॥ श्री

तस्मादेतन्मयादेवितन्मयं यथैव चिचरितं ॥ १ ॥ मानते चैव लोकं सौभाग्यं नमसि संगतं ॥ १
 वृथा यं कृतं तोयं मया तस्मादि चारितं ॥ १ ॥ यच्च कोटिपातानां यथैव न पानेन स्पृष्टं प्रियं ॥ १ ॥
 धिमा विशालादितन्मते ते मया यथैव ॥ १ ॥ तामेव मया नमसि देवतां महिषो मिथं ॥ १ ॥
 धिरजगानेष्टा एतन्मया सभारत ॥ १ ॥ इयं न सत्त्वदायता प्रज्ञा कंतलेन द ॥ १ ॥ भर्तुना मनः
 कृता यो वरा यो भवे च यत्न ॥ १ ॥ तस्मान्नमसि ते चक्रं यावत्तम हात्मनः ॥ १ ॥ भास्वरं दिव्यमस्ति
 लोकस्य चार्त्तं महत् ॥ १ ॥ अचिन्त्यं स होषालं भुक्ता वरा चर्त्तिनः ॥ १ ॥ चचार नमसतां धर्मं प्राप
 चान्नमस्यता ॥ १ ॥ स एतां चक्रवर्त्यां सीतां च भोमः प्रतापवान् ॥ १ ॥ ते च वदन्ति यैस्तैश्चाश
 क्रोम हसन्ति ॥ १ ॥ याजया मासते कान्तिविचरन्ति ॥ १ ॥ श्रीमानो रितं ते नामवाति मे
 धमवापसः ॥ १ ॥ एतन्महस्यमानो कणावधभरतो दद ॥ १ ॥ भर्ता सारतो कीर्त्तिर्येनेदं भारते
 कृतं ॥ १ ॥ प्रपरेये च यथैव भारता इति विश्रुताः ॥ १ ॥ भर्ता एतन्मया ये हि देव कल्याण होतसः ॥ १ ॥
 भुवुर्ग्रेहा कल्याणवदवोराजसजमा ॥ १ ॥ येषां मयि मेघानि नाम ये यानि सर्वशः ॥ १ ॥ ते यानि
 ते यथा मखं कीर्त्तिं विष्णुमिभारत ॥ १ ॥ महाभागा देव कल्याण मानव यथा एतान् ॥ १ ॥ इत्यादि
 य ॥ १ ॥ लिख्यते ॥ १ ॥

मङ्गलं चतुर्थं वरावस्थायी गोविंदसूक्तोः श्रीनीलकंठस्य कृतो महाभारतभाष्यटीपे

॥ १ ॥
 हि
 न
 म
 इ
 त
 कं
 व
 द
 हि
 क
 व
 र
 इ
 त
 म
 ॥

253

२५५

[illegible]

तत्र निश्चिन्तः प्रायेण कृतान्तरातिभावः तत्राद्यः निः॥ सिद्धाभासां मनानि अभिसंदये प्रविक
एव ये हि द्वयमप्युवाति मेने संकल्पितवान् ॥ १५ ॥ मने उद्यमि वसन् तत्राति प्रविकल्पितं

नतः पंचाशतं कल्पप्रविक अभिसंदये ॥ प्रजापतिः प्रजादत्तः सिद्धत्वेन मेतय ॥ १६ ॥ द्वादश
सयमं यवः शपायः त्रयोदश ॥ कालायनयने प्रजाः समं विंशतिमिदं वे ॥ १७ ॥ त्रयोदशानां यः
त्वीनां यानदासायां यो वस ॥ मारीचः कण्ठस्थः स्यादिति मान्यमनो ततः ॥ १८ ॥ द्वादशीं यो यः
नान्विचसेनमयापि च ॥ विवस्वतः सतो तरे पमोने वसतः प्रभ ॥ १९ ॥ यमोका समनधी मान्यवे
पाः शनिष्ठितः ॥ मनोने पमो मानवानां ततो यं प्रथितो भवत ॥ २० ॥ त्रसत्तयादयस्मान्मानो जाताः
तमानवाः ॥ ततो भवन्महाराज त्रसत्तया संगतः ॥ २१ ॥ आहारा मानवास्तेषां संगे वेदमधारयन्
नेनं एष्टेन रिषां तेनाभागेत्वा कमेव च ॥ २२ ॥ कारुण्यमयः शयैर्निता ये वा सुमीलितः ॥ एष्टेन
वमं प्राहुः स्वयं यमं ययात ॥ २३ ॥ नाभागां रष्ट्रदशमात्मनोः प्रकृत्य वसतः ॥ यचाशतमनो प्रजा
स्वधे चाये भवन्ति तो ॥ २४ ॥ प्रत्यो नभे दाने सर्वे विने प्रवितिनः प्रते ॥ प्रहरास्ततो विदुः नित्यायां
समपद्यत ॥ २५ ॥ सावैतस्या भवन्मानीषिता चैवेति नः प्रते ॥ त्रयोदश समदस्य द्वादशानां यमहराः
यमानवेष्टेनः सन्नेमान्यः सन्महाराजः ॥ २६ ॥

नः कनिष्ठप्रत्यापनार्थाः ॥ २७ ॥ चतुर्थीनाभागादयो न्येनाभागा रष्ट्रोदशमः ॥ २८ ॥ प्रत्यो नभे
दात्यरस्यारवेयत ॥ २९ ॥ मानैव लक्ष्मं भाग्यारदा नानिनाय मन्त्रायः धिता उपपद्य ॥ ३० ॥

नेत्रयान्तवशात्तथापूर्वदृष्टमाकारलोपोवाच्यः ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ कामानां कामभोगेन प्रवेत्यकामसेवयान्
 प्रभावेत्तानां ॥ ४७ ॥ हविषासमिदासादिना ॥ ४८ ॥ एकस्य कामिनः सर्वतालेन पर्याप्तं कामं कर्तुं
 ५ ॥ सर्वथा कामशमं ब्रह्मेव मयतीत्याह ॥ यदेति ॥ पापं कामं भूतेषु पचमत्तात्तत्केषु स्वादिषु निषयेषु
 च तस्योद्विगमस्यावस्थाप्रसूतान्नोद्विग्नता उदाहरतत्र समिलययोर्वीजमाचर्य शेषाप्रसमाच

एतच्च राधिनचयान्तन्यायौ वृत्तगोचरः ॥ अहं जयं समादाय राज्ये स्थाप्यास्वामितेः सया ॥ ४९ ॥ एवम
 क्रः स राजर्षिर्ज्ञातो वीर्यसमाश्रयात् ॥ सत्वारयासासजरातदापुत्रे महात्मनि ॥ ५० ॥ पौरवेणाथ
 वयसाराज्ययोवनमस्थितः ॥ रथ्यातेनापि वयसाराज्यं पूरुकरयत् ॥ ५१ ॥ ततो वर्षसहस्रांते
 यथातिरपराजितः ॥ स्थितः सन् एषाईलः शर्माईलसमविक्रमः ॥ ५२ ॥ यथातिरपियत्नीभ्यां दीर्घक
 लेविद्वत् ॥ विद्याया सहितो रे मे पुनश्चैत्रये वने ॥ ५३ ॥ न भयं च तदा तत्रिकामानां समदाय
 षा ॥ अवेत्यमनसाराज्यत्रिमांसायां तदाजगौ ॥ ५४ ॥ न तत्तत्कामः ॥ नामपभोगेन शाप्यति
 हविषाकृत्स्नवर्त्तवभयपराभिचयेते ॥ ५५ ॥ एषिवीरत्नसंपूर्णाहिरण्यपुष्पावः सियः ॥ नालमे
 कस्यतत्सर्वमिति मत्वा शमं ब्रजेत् ॥ ५६ ॥ यदा न कुरुते यः सर्वभूतेषु कर्हिचित् ॥ कर्मणा मन
 सावाचा ब्रह्मसंययते तदा ॥ ५७ ॥

सनामाचशेषे मनसि स्थिता ॥ तन्वीतलवृत्तिके मनसि रूपादिदर्शनेन उद्भूता मनोरथात्मिका वि
 जिन्ना समाधि काले तदा मत्ताज्ञानस्याभावात् ॥ उदाहरणं काले तत्र कर्मणि उदाहरणः वाच
 निः वाचेति तन्त्याः मनसेति प्रसमायाः यदेवं तदेव ब्रह्मसंययते समाप्येति ह कैवल्ये च तथा च
 प्र. तिः ॥ यदा सर्वप्रसक्तो ते कामाद्येष्टादि स्थिताः ॥ अष्टमर्गः ॥ एते मन्त्राः ॥ ब्रह्मसंययते ॥ तैत्तिरीय
 उदाहरणम् ॥ ५८ ॥

संभा
 आ प
 १५५

254

१५५

१५॥ पाण्डुनीः चक्षुः समाः चर्माणि ॥ १५॥ आर्जुनाप्रवृत्तः ॥ १६॥ सायं गोदंके नृपप्रदत्तः लेक
 रुतं योगीश्वरुतसाधुसाहायकं वा ॥ १७॥ कार्यं प्रयोजनं कार्यं कर्तव्यं ॥ १८॥ नृपतिर्नृपतिः ॥ १९॥ कर्णपात्र

यत्निययानिसेयानिमायातिमपत्तिप्रवृत्तिः ॥ नृपो जनेषु मासयत्तु नृपतिः ॥ २०॥ यत्नि
 स्तयोपमायायचसभनोभवन्मतिः ॥ यत्नित्ना इषः ससाशसीत्ययः जमः ॥ २१॥ पालया
 मासमसीमीनेचवदभिर्मतिः ॥ यत्निभन्नापितूनवनेवाप्रयतः सरा ॥ २२॥ यत्नमस्त्यनाः स
 माययानिरपरातिनः ॥ तस्यापुत्रासदेष्टासासर्वैः समदितागते ॥ २३॥ देवयानोमहाराजपुर्मिष्टा
 यावतन्निरे ॥ देवयानामुत्तयेनोयदस्त्येवरेव ॥ २४॥ इत्ययानमपुष्टपुर्मिष्टायाप्रजति
 रे ॥ ससायनीः समाराजप्रजाधर्मापात्यनः ॥ २५॥ तस्यामादेनाहोचोरेनाहोहोहोपनाशिनी
 तयाभिभूतः प्रजापत्याजावचनमत्रवीत ॥ २६॥ यदेष्टुहन्तयेतिचइष्टवानेचभारत ॥ योवनेनचरे
 त्कामामुवाचवतिभिः सह ॥ २७॥ विदुर्न मरुतिन्नामिसाष्टकहतप्रचकाः ॥ तपुत्रोरेवयानेयः स
 र्वतोवाक्यमत्रवीत ॥ २८॥ किं कार्यंभवतः कार्यमस्माकं योवनेनने ॥ यत्नित्नाचीतवेनरामेप्रति
 ररुतं ॥ २९॥ योवनेनतदीयेनचरेयंविषयानदे ॥ यत्नतोदीयेसत्रैर्महापात्रोपानसोमनेः ॥
 कामार्थः परिहीतोयंनयोयनेनप्रचक ॥ ३०॥ मामकेनशरीरेणयामेकः प्रजालवः ॥ अहं
 नाभिनवयाप्रचकाममवाप्तं ॥ ३१॥ तेनतत्प्रत्यारहेत्युत्प्रभतयोत्तरं ॥ तमत्रवीततः स
 हः कनीयान्मयचिज्जमः ॥ ३२॥

कामरूपः प्रहृष्टार्चहीतः ॥ ३३॥ शरीरेणशरीरेणनरयाप्रकृतेशेयः ॥ ३४॥ वः प्रसाकं योकासंका
 मस्तु ॥ ३५॥ ३६॥

म मा
आ ष
२२६

सगणमिति ॥ त्रैलोक्येष्टयतिषये संवर्षेरेव यमीष्यमविष्णामरतिष्यही ॥ १ ॥ निजीषयेति सार्धं प्रो
क्तः यात्यार्थं यमो न्यस्यार्थिना विनिसंवेयः ॥ २ ॥ ॥ रत्ने कर्मयनिहारेत ३ ॥ अक्रं हि दानवारत्नेति

सगणमसगणं च समन्ता यत वैमिथः ॥ ऐश्वर्यप्रतिसंवर्षः त्रैलोक्येष्टयतिष्ये ॥ १ ॥ निजीष
यातलो देवाच विरेगिरि संमनि ॥ योरोहितेन पात्रार्थं कायते शानसंपरे ॥ २ ॥ आसृणोताचुमौ
निममन्यो न्यस्य हि नो मपं ॥ ३ ॥ तत्र देवानि तत्र प्रान्ता न चान्यदिसंगतान् तान् न जीवयामास
काद्यो विद्यावलाप्रयात ॥ ४ ॥ ततस्तेष्वनरम्या ययो यथाचक्रिरे सगन ॥ ५ ॥ असृष्टस्तनिजमृयान्
सरो समरमर्थे नि ॥ न तान् जीवयामास हृदयानि रुद्रा यो ॥ ६ ॥ न हि वेद सना विद्यायां कायो वे
ति वीर्यवान् ॥ संजीविनी ततो देवा विद्यामगमन्तर ॥ ७ ॥ तिन देवाभयो दिव्याः काया उशानसस्त
दा ऊचुः कच सपागम्यते सुष्ठु च हृदयते ॥ ८ ॥ भजमानान् भजसासां कुरुनः साहसमन्तमे ॥ या
सविद्या निवसति ज्ञासृणोऽभितते जसि ॥ ९ ॥ अक्रंता माह रचिप्रम गभातो भविष्यति ॥ हृषयव
समीपे हि शक्यो र सुतया हित ॥ १० ॥ रत्ने दानवांस्तत्र न सरत्नपदानवान् ॥ जगता ययिते शा
क्राभवा न्यवयवां कवि ॥ ११ ॥ देवयानी च दयितां सता तस्य महात्मनः ॥ ताराययिते शक्ते नान्यः
कश्चन विद्यते ॥ १२ ॥ शील दक्षिण माधुर्यं राचारेण दमेन च ॥ देवयानो हित शसो विद्यातो प्राप्य
सिधवे ॥ १३ ॥ न यो न्यस्ततः प्राया हृदयति सतः कचः ॥ तद्रूपि एतितो देवैः समीपे हृषयवेणः ॥ १४ ॥
सगता त्रितो राजदेवैः सप्रेषितः कचः ॥ असुरैः प्रेष्टुं कुरुवाक्यमवाच ह ॥ १५ ॥ असेरं गि
रसः यो जेष्टुं सादा हृदयते ॥ नास्माकं च मिनित्याने शिखारुद्रा तस्मात् ॥ १६ ॥

अथ मस्य तो न्यत्र मागारिति अक्रंता च लोचनवान् देवान् अक्रंता च लोचनवान् देवान् अक्रंता च लोचनवान्

म भा
आ सी
१५३

सेषाश्च शब्दकृत्य ॥ १५ ॥ भाविनिहे शब्दभाववति ॥ १५ ॥ येषः सिद्धिपिष्टोक्तनेमर्थः ये यी कृतेनिसमासेपि
करोत्यवादेशाभावार्थः समस्यार्थजीवितेयस्यः समजीवितः अनयमरणोहिप्रपातवियनान्त

श्रु ३ वाच ॥ अथमेहीतिसंशब्दमन्तंसेजीवयामहे ॥ ततः सेजीवनीवियां प्रश्रुतकचमाहयन
भित्तिभित्ति ॥ यारीराणिश्रुकारणोभविनिर्गत ॥ आहतः प्राडमभवकचोदखोषविषय ॥ १५ ॥ कसा
चिराधितोसीतिष्टुर्त्तमाहभोगी ॥ समिधश्चक्रुशदीनिकाप्रभारचभाविनि ॥ १५ ॥ रहीताश्च
ममागंतेवरसं समाश्रितः ॥ गवश्चसहितां सर्वांस्तज्ज्यामुपाश्रिता ॥ १५ ॥ अथिरान्नत्रमाह
सुकस्त्वमित्यभ्यचोदयन ॥ सहस्यतिहतयाहकचान्मिविष्टन ॥ १५ ॥ अत्रकमात्रेमाहनापेवी
कृतान्दशनवा ॥ १५ ॥ अत्रशलाहकेभ्यस्तुसखेत्तमः स्वमात्तये ॥ १५ ॥ आहतोविषयामदेभार्गीवेण
महात्मना ॥ तत्समीपमिहायानः कथंचित्समजीवित ॥ १५ ॥ हतोहमितिवाचस्योष्टुष्टुब्राह्मणक
न्याया ॥ १५ ॥ अथनदैवयानोक्तः प्रष्टाहारोयहस्य ॥ १५ ॥ वनेययोकचोविष्टोददप्रहनवाद्यते ॥
अनस्त्वेषेययितान्समस्यमस्यमिष्टयन ॥ १५ ॥ चिरातेअनः कन्यापित्रेतेसंयवेदयन ॥ विप्र
णयनराहतेविषयागरुहा ॥ १५ ॥ अथराहस्यतद्वन्त्यवेदयनतयथा ॥ ततस्तुकीयंद
नातेदग्धाकृताचचूर्णशरी ॥ १५ ॥ देवयान्यथभयोपिपितरवाक्यमब्रवीत् ॥ प्रष्टाहारः प्रेषण
कृत्तचक्षान्ननदृश्यते ॥ १५ ॥ यत्कहतोमृतोवापिकचक्षान्नमविष्यति ॥ तंचिन्ननचजीवेयंकचं
सत्यब्रवीमिने ॥ १५ ॥ श्रु ३ वाच ॥ सहस्यतेः सतः श्रुतिकचः प्रेतगतिगतः ॥ विषयाजीवितोप्ये
वंहयतेकरकामकिम् ॥ १५ ॥ चतसैनडहो

ईजीवनमितिभावः ॥ १५ ॥ १५ ॥ गुरुदेहनः व चः योमेनमनविष्टाह ॥ १५ ॥ अ
साणयश्चक्राय ॥ १५ ॥ प्रेषणकृतार्थकर्त ॥ १५ ॥ अथनप्रष्टाहारः ॥ १५ ॥ रामः श्रीरामाय ॥

१५३

257

असुरैः सारायांभव से सिद्धलोहनादग्नात्तर्हिनाचकाय॥ ज्ञासी मायांकासुरै विप्रमायां
तद्विस्थिते कथमेवाभिवर्ते ॥५५॥ अत्र उवाच॥ किं न शिष्यं करवाण्यद्यवसेवयेन मे जीवितं स्या
कचण ॥ नान्यत्र कृते मम मेदने न दृष्टे कचो मरुतो देवयानि ॥५६॥ देवयान्युवाच॥ हो मां शोक
वृत्तिकृतो दहेता कचस्य नाशास्तव चैवोपवान ॥ कचस्य नाशो मम शर्मनास्ति तवोपवाने जी
वितं नास्ति शक्त ॥५७॥ अत्र उवाच॥ हस्तिद्वयोऽपि दृष्टेः सतयत्नो भक्तं भजते देवयानी ॥
विद्यामिमं प्राप्तुं हि जीवनी त्वं चेद्विदुः कचद्वयो भवस्य ॥५८॥ न निवर्तेत्यन जीवन्कश्चिदप्यो ममो
दरात् ॥ ज्ञासाणं वने पितै कं तस्यादिद्यामवामहि ॥५९॥ अत्रोभूत्वा भावयभा वितो मासस्वदेह उय
निःक्रस्यतात ॥ समीपं शायमवती मवेत्तां गरोः सकाशात्पाप्यविद्यासुविद्य ॥६०॥ वैशंपायनो
वाच॥ गरोः सकाशात्समं गच्छ निद्यां भित्तकस्ति निविचक्रामविप्रः ॥ वचोभिदयस्तत्तत्तादृशं
स्य शुक्लात्पयोर्गोमास्यामवेदः ॥६१॥ हृत्वा च न पतिते ब्रह्मराशि मस्यापयामासु मने कचोपि ॥
विद्यामिदं ता मवाणा भिवाद्यतनः कचस्त्वंगहृत्ति ॥६२॥ अत्रोभूत्वा भावयभा वितो मासस्वदेह उय
मेन विद्यस्य यथा ममेय ॥ ते मन्वेहं पितरमान ॥६३॥ अत्रोभूत्वा भावयभा वितो मासस्वदेह उय
म ॥६४॥ अत्रोभूत्वा भावयभा वितो मासस्वदेह उय
मरणासाधनं विद्यां निषिक्तवांस्तथा गोपिपरे ॥ अपमतेऽपि विद्यां न ज्ञाते विनजः न धी
दिव्यनिभावः आत्रयोः सतवस्तु निषिन्नेयः ॥

तं भातं च मन्त्रं लिखितं त्रयोदशः कण्टकानि प्रोक्ष्य कर्तव्यं ॥ १॥

मनेनेन मन्त्रभावात् सकलसिद्धयवेदः तस्य ३३ चतुर्थः ॥ ३३ ॥ प्रभावात्तमिति शेषः ॥ ३४ ॥
 स्थाने संयोगस्थानकाले त्रिसंयोगमित्यर्थः ॥ ३४ ॥ ३४ ॥ प्रेषणे ॥ प्रभावात्तमिति शेषः ॥ ३४ ॥
 देव्यानेकः प्रादुर्गुणालोचनानित्यर्थः ॥ ३४ ॥ ३४ ॥ प्रेषणे ॥ प्रभावात्तमिति शेषः ॥ ३४ ॥

[illegible]

गः क्रोधावेशश्च नार्थः॥ ५॥ मामज्ञासाण्डरेकचक्षुषा केन ब्रह्महत्याप्रसंजनेन कर्तुं मिक्षंति॥
अभिचरंति विरुद्धमाचरंति मण्डरे ज्ञासाण्डप्रवेशनेनानः परिपाकः तपसः संवयो मरुद्विद
रणान्ते शोभंतीति दरेवासजै॥ ५४॥

म भा
आ य
१५६

समाहृतज्ञानं समाहृतज्ञानं ॥ १५५ ॥ मरुः प्रजो यथा गिरसः ॥ प्रजः योजः ॥ १५६ ॥ उचिता अनलसा ॥ १५७ ॥

वैशंपायन उवाच ॥ समाहृतज्ञानं तं तं विस्मृतां हृणातदा ॥ प्रस्थितं विदधावा संदेवयाम्य
ब्रवीद्विद्वद् ॥ १५८ ॥ अर्यो रंगिरसः योजज्ञानेनाभिज्ञानेन च ॥ आजसेति यथा वै वनपसा च दमेन च ॥ १५९ ॥
अर्यो यथा गिरमात्रः पितृर्मम सदा यथा ॥ तथा मान्यश्च पूज्यश्च मम भूयो हरस्यति ॥ १६० ॥
एवेतां विज्ञानोद्विग्नं दीप्तिमत्तपो यन ॥ अतस्तेनियमो ये ते यथावता स्पृहेतयि ॥ १६१ ॥ समाहृत
न विद्यो मा मत्तं भनितुमर्हसि ॥ परस्मादादि विधि वक्तुमर्हं प्ररुहते ॥ १६२ ॥ कच उवाच ॥ पू
ज्यो मान्यश्च भगवान्यथा तव पिता मम ॥ तथा जमनवया गिरजनो यत एव मम ॥ १६३ ॥ प्राहोभ्यो
विप्रियतया भार्गवेण स ह्यस्मनः ॥ त्वमदेधर्मिनः पूज्या मरुपुत्री सदा मम ॥ १६४ ॥ यथा मम गुरुर्नि
त्यो मान्यश्च कः पिता तव ॥ देवयानितथैव त्वनैवेसां नृकमर्हसि ॥ १६५ ॥ देव या उवाच ॥ मरुपुत्रस्य
पुत्रो वै न ते पुत्रश्च मे पितः ॥ तस्मात्पुत्रश्च मान्यश्च ममापि त्वद्विज्ञानमर्हं ॥ १६६ ॥ प्रसूरेहं न माने च
कच तयि पुनः पुनः ॥ तदा प्रपत्ति या श्रीनिहन्ता तमयसरसमे ॥ १६७ ॥ सौहार्दं चानुरागे च वेद्यमेव
क्तिमुत्तमं ॥ नमो मर्हसि धर्मतत्पक्वमक्रामनमस ॥ १६८ ॥ कच उवाच ॥ अलियोन्नेनियो गोमानि
पुनर्दिश्युमव्रते ॥ प्रसीदसुभ्रं त्वं मुमुक्षु रोमं रुत सुभ्रमे ॥ १६९ ॥ यत्रोचितं विज्ञात्वा त्विदृया चेद
तिमानने ॥ तत्राहं स चित्तामदेकलोकाय स्यामविनि ॥ १७० ॥ भगिनी धर्मिता मे त्वमेव वाचः सम
यमे ॥ सावमस्य चित्तो भदेन मत्सर्विद्यते मम ॥ १७१ ॥ अर्यो ह्येतां विद्वत्पुत्रां विद्वत्पुत्रां स मे य
धि ॥ अविरोधेन यमिष्यस्मर्तव्योस्मि कथां तरे ॥ अथ मनो विद्वत्पुत्रां विद्वत्पुत्रां स मे य ॥ १७२ ॥

758

१५६

अतएव कर्मणि तान् कर्मकस्य वेदस्थनिधीनां विद्यानां विविक्तप्रपञ्चिमायाः निधित्तमा
 पायमाचैशेषिष्टे दमस्यीति विद्यावचनात्तमायां चोपनिधिः प्रविष्टिविद्याकलत्तल्लम्बाः अप्र
 तिष्ठा-निधीनां च तन्वयामिति पाठे प्रथयने प्रथयानमनस्तान् विद्यायाः प्रतिपादनं चेति च

६५-

अतएव दत्तावस्य तन्मस्य निधिनिधीनां सपित्तचुचिद्याः येनाद्रेयं ते महसर्वनीयं पायं-
 लोकरान्तेन तन्मस्य प्रतिष्ठा ॥ ५॥ ये प्रियाय नमः ॥ स एषानाहं च नो प्राणविहङ्गस्तानायां
 चैवमहातिवो ॥ इष्टा कचं चापित्तयाभिरुपपीतं न दासुरया मोहिनेन ॥ ५॥ तन्मस्य हस्यम
 दानमावेस्तदोशनाविप्रहितं चिकीर्षुः स एषाने प्रतिष्ठेता तन्मस्यः कायः स्वयं वाक्यमिदं न
 माद ॥ ५॥ यो वा एतन्मस्य मरतीदृक् शिक्तो हन्तरोयास्यति संदुहिः ॥ अथेन पर्वं सहा चैव
 स एषादक्षिणो केगदितः स्थात्परे च ॥ ५॥ मया चैताविप्रयर्कं किं सीमां मय्यं ते स्थापितं स
 र्वलोके ॥ सतो विद्याः प्रप्रवासां गच्छन्तरे वा लोकयो यश्चैव न सरे ॥ ५॥ तौ दमका समदान
 भावस्तयो निधीनां निधिरश्मेयः ॥ तान्दानवादे च विमदुहीनिदे समादय च चेम्पुवाच ॥ ५॥
 प्राचैवो दानवा वा विद्याः स्थितः कचो वनस्पतिमुत्सकारे ॥ सतोचितो प्राणविद्यामह
 तान्मस्य भावो ज्ञातो ज्ञातः ॥ एतावदेतन्मस्य विद्यामस्य भावः ॥ दानवा विस्मया वि
 स्ताः प्रथयुः स्तुतिवेशनं ॥ ५॥ मरोहस्तस्य कश्चेन दद्याद्वैदिकानि सः ॥ अतस्तान् कचो गतमिमे
 षात्रिदणालयं ॥ ५॥ इति दिव्यं ॥ ५॥ यायाते

तारिकर्मणि तेष्वन्यः संवेपो येमां निधीनां विद्यानां सित्यर्थः ॥ ५॥ ५॥ कालिषाः समोदरे कचं
 पातयित्वा पातयित्वा कार्यं सिद्धं कृतवन्तः ॥ ५॥ ५॥ ५॥ ५॥ उचि उचिता ॥ ५॥ ५॥ यथायः ॥ राम ॥ राम

म मा
आ-प

१६

वाशुभनरदः कन्यादयद्वागशुक्रदानवयोः निरोधोत्पादनाये ॥ ५ ॥ समदाचारः सदाचारः ॥ ६ ॥ आह्वयः ॥
स्तेति ॥ अत्र यथा इण जातहसिमसुत्रमिन्त्रात्रः सिधुचेतिवद्लेखेदसीतिवाइलकादिकरणत्रयेण
वमिहाण्यार्थान्त्रयः पाएवेतिचिकरणद्वयं आदन्वसथाभिमस्थानवत्ताइनादिनासंतायेथा

क्रोडंतीनांतकन्यानांवनेचैत्ररथोपमे ॥ वाशुभनः सवस्वागि सर्वाण्येवमिष्टयत् ॥ ५ ॥ त
तोत्तलात्तमतीर्थकन्यासाः सहितास्तदा ॥ वस्वागिजगद्दृष्टानियथासुत्तान्यनेकथा ॥ ५ ॥ तत्र
वासादेवयान्याः प्राप्तिस्वाजगदेतदा ॥ यानिनिष्ठमजानं तीडहिनादृषपर्वणा ॥ ५ ॥ ततल्लयोमिष्ट
स्तत्रविशेषः समजायत ॥ देवयान्याश्चरानेदृशमिष्टायाश्चतत्कते ॥ ५ ॥ देवयान्यवाच ॥ कस्मा
द्दृष्टासिमेवसुशिष्याभूत्ताममासरी ॥ समदाचारहीनायाननेसाधुभविष्टानि ॥ ५ ॥ प्राप्तिस्वा
वाच ॥ आसीनंचशयानंचपितानेपितदेमम ॥ स्तोत्रिवंदीवचाभीहानीचैः स्थिताचिनीतच
ता ॥ ५ ॥ याचतस्तेहिउहितास्तवतः प्रतिरदन् ॥ सताहस्तयमानश्चरदतोप्रतिरदन् ॥ ५ ॥ यत्ता
शुयासाशुयायामिक्तास्तमसिभिल्लकि ॥ लक्ष्यसंप्रतियोहारंनहितागणगाम्यहे ॥ ५ ॥ वैशंपा
न ॥ ५ ॥ वाच ॥ समद्वयं देवयानीगतांसकंचचासहि ॥ प्राप्तिस्वादिष्टयत्तेततः स्वपुरमागमन
दनेयमितिचित्तायप्राप्तिस्वापापनिष्ठया ॥ अनवेसययौवेषमक्रोधयेगपययाणा ॥ ५ ॥ अथ
तदेशमभ्यागययानिर्दृष्टात्मनः ॥ आनशुगः आतहयोसगलिष्टः प्रियासित ॥ ५ ॥

महिविद्वत्संपांसपुलंठनादिनापुष्टोहंचिरकालिकंक्रोधंरुद्धयत्तदृष्टः परानिष्टदलोयचः
कार्यः तंरुद्धिकादरिद्रप्रतियोहारंरुद्धयत्तदृष्टः ॥ ५ ॥ समद्वयं देवयानीगतांसकंचचासहि ॥ प्राप्तिस्वादिष्टयत्तेततः स्वपुरमागमन

॥ ५ ॥ वाच ॥ समद्वयं देवयानीगतांसकंचचासहि ॥ प्राप्तिस्वादिष्टयत्तेततः स्वपुरमागमन

१५ प्रनननननः तउक्तकार्ये ॥ १५ ॥ अथैकप्रमाणेन सोरविवाहकामनः सुकोसिधर्मनः ॥ १५ ॥
 प्रपाशिमप्रानेन निभागाभाकभागाः ॥ यद्यमेवकरोदेदे शंप्रशयेनोपातेपरं वाजं धुतिसे प्रदया
 नो प्रताते शंप्रमेचनयवादेयनयसस्याप्रोक्तं निहततमेत्यज्योति किंमेवनायानि योपगते

देवयान्यवाच ॥ १५ ॥ रिमां धर्मकार्योपे प्रत्यास्यास्य सिध्दचितः ॥ ततः कचननेदिशसिहिमेवाग
 मिष्टादि ॥ १५ ॥ कचउवाच ॥ मरुपुत्रीति कृतादे प्रत्याचलेन रोचतः मरुणाचानननगतः काममे
 नेपापस्वमे ॥ १५ ॥ अथैधर्मवृत्ताणे देदेवयानियथात्तया ॥ शमोनाही क्षिर्गप्यस्य कामनोचने
 धर्मनः ॥ १५ ॥ तस्माद्भवत्यायः कामोननयासमतिथ्याति ॥ कश्चिपुत्रो नते कश्चिन्नानपाति प्रहोष्यते
 फलित्यति नते विद्यायस्तेमासास्यतनया ॥ अथापयिष्यामि नयेतस्य विद्याफलित्यति ॥ २ ॥
 वैशायायनवाच ॥ एवमन्तुद्विजप्रोष्टेरेवपात्री कचस्तद ॥ तिरुवाद्यालयं पीच्छेनगामहि न
 सतमः ॥ १५ ॥ तस्मात्तममिष्टे च देवांरुपुत्रेणमा ॥ वदेत्यनिसभासेरे कचवचनमनुचन ॥ १५ ॥ देवा
 ऊचुः ॥ यत्तयास्यदिते कर्मकने वैषयमाहुते ॥ नतेयथाः प्रणशिताभागायकमविद्यासि ॥ १५ ॥
 रत्नारिपविद्यायाते ॥ वैशायायनवाच ॥ कृतविये कचे प्रमेरुसूर्यादिवो कसः ॥ कचादयीयतां
 विद्यां कृतायैभरतयैभा ॥ १५ ॥ सर्वेष्वेवमागप्रशतं कृतमयाचुचन ॥ कलहेचिकमस्यायनदे
 शान्त्परेदय ॥ एवमन्तुद्विजसहिते तिरुवाद्योर्मवचोस्तद ॥ नयेतन्तुप्रचक्रमसोपपतचनेतियः ॥ १५ ॥

शानेमयातप्रयोनिहननरुदेवायानयायोलेहितं करवाचनः प्रहृष्टयोसुस्तेरहृताचनः संव ॥
 त्सागित्तलोकेन प्राज्ञानादिति तस्माद्वाह्यणयनायगरेन ननिहन्ता त्रलोकहितं कुर्यादिति प्रनोचर
 स्तुतु कथयगरेतनगालयेन प्राज्ञादयो नरकविशेषः ॥ १५ ॥ प्रहृष्टयोः ॥ कृतमिति ॥ १५ ॥ मवयानिदः म
 लेषु मवाचनसाविमिभिः प्रचक्रासमभतले प्रतीतिशेषः ॥ १५ ॥

三三三

[illegible]

रनिर्हृमप्रतिपत्तवल्मलि॥२॥ ईश्वरत्वमेवाह यातेति॥ सूर्यः रात्रिः च मही पान्दिनवेदिनकाराणि
नतष्टेनगराणि शेषः॥३॥ ग्रहे मन्त्रमवेक्ष्यते निवृत्ता मन्त्रः इत्युक्तं प्राचीना साधनाभ्यासाह॥ग्रह

५५॥ मिनि ॥ ५५॥

मं भा
आ प
२२२

यायातेः ध्यायैः ॥ ततः कायः कविप्रचः समग्रः सज्जोयः ॥ प्रवेष्टिनि ॥ ननपितृकृतं प्रवेष्टा मयते चेत्तथा
स्वफले प्रयाक्तरीतिन्यायविरोधापत्तिरिति वक्तव्यो वै भागिनं भान्नने च यते वै न स यदि वै न न च यते थ प्र
चमययो च यत इति थ नमान भागिनं शरी करणा देव प्रचः यो जोवान प्रतीति प्रु ते ॥ न्यायस्य तजा

लो
नस्तोडः करतं मन्ये के सपिप्रि ॥ यः सपहृष्टिं दीमां हीन प्रीः पुरुषासते ॥ १ ॥ **इत्यादि पर्व विद्या**
याते ॥ वैश्या पाय न उवाच ॥ ततः कायः समग्रः सज्जोयः ॥ समग्रं वीर्यमासीनमित्युवाच
विचारयन् ॥ **नाथर्मश्च रिजो राजन्स्यः फलानि गौरिव ॥** प्रवेष्टवान् प्रुवान वेदात्मनि पश्यति ॥ २ ॥
फलमेव प्रवेष्टा योगरूढ भक्त सिद्धो दे ॥ यद्वीर्यं यथा विप्रं कचं मां गिर संतदा ॥ अथा एशीलं यर्म
लं प्रुष्टुं समद हे रने ॥ ३ ॥ **आदन हेतुस्तस्य वधा च इति मम ॥** हृषय वे निवो ये दं त्यस्यामिनां
सवो यवं ॥ ४ ॥ **स्यात तद्विषये राजन् प्रुष्टुं ये दसे ॥** हृषय वे **वाच ॥** नाथर्म नमस्वाचारं तयि ज्ञाना
यितं ॥ ५ ॥ **यथे ममात्मनो दोषं न निपुण्य ये दसे ॥** हृषय वे **वाच ॥** नाथर्म नमस्वाचारं तयि ज्ञाना
मिमां गिव ॥ तयि यर्म सत्यं च तस्य सौदत नो भवान् ॥ ६ ॥ **यथे मान पहाय तं तं मे सुसिमां गिव ॥**
समदं संप्रवेष्टा मो नान्यदस्ति यथा यत् ॥ ७ ॥ **प्रक उवाच ॥** समदं प्रविश ध्रुवादि शो वा देवता सराः ॥ ८ ॥
हितं न प्रियं मो दे शाक्तो हे दपितादि मे ॥ ९ ॥ **यथा यतं देवयानी ज्ञो चितं यत्र मे स्थिते ॥** योगै मकर
हो ह मिदस्ये व ह हस्य नि ॥ १० ॥ **हृषय वे वाच ॥** यकिं चिदसं दं शांतिं चिते वस भां गिव ॥ भविह स्तिग
वा च च तस्य तं मम चेष्टा ॥ ११ ॥ **प्रक उवाच ॥** यकिं चिदस्ति इति विप्रो दे नो द्वाणं सदा सर ॥ तस्येश्वरो
स्ति यद्येषा देवयानी प्रसायता ॥ १२ ॥

नेष्टादिवृत्तगतमपि फलेन दैकात्म्याभिमानात्पितृपि वृत्तं न युक्तं ॥ न्यायोक्तः ॥ सनेपि वि
तरि प्रुष्टाणां दारिद्र्यदोर्न्यादिना आदलोपादिकृतः ॥ वादिफलं ॥ १३ ॥ **इत्यादि ॥ १४**

उपेव सेषपयमात्रेण मां सो तयसि नर सुंदरेषं तिगस्तमि ॥ २

मं भा
आ प
१६३

वित्तानं ब्रह्मानभवः विद्यामृतसंतीविनी ॥ २५ ॥ यायाने रथा यः ॥ अथेति ॥ तेन स्वयं हनेन शर्मिष्ठाया

देव या न्य वाच ॥ स्वयं नो उहिता दं ने या चतः प्रतिग्रह न ॥ स्वयमान स्व उहिता कथं दासो भविष्यति ॥
 शर्मिष्ठा वाच ॥ येन केन चिदा नो नो चानो ना स्यात्तमावसे ॥ अतस्त्वा मनया मियत्र दास्यति ते पिता
 वैशंपायन उवाच ॥ प्रतिग्रहे दासभावे उहिता स पर्वणा ॥ देवयानी न पत्रे स पितरं वाचा मन्त्रवीन ॥
 देव या न्य वाच ॥ प्रविशामि प्रेता तत एव हि ज्ञानम ॥ अमा चेतव विज्ञानमस्ति विद्या वलं चने ॥
 वैशंपायन उवाच ॥ एवमक्ते उहिता सहि ज्ञे एवमहायथा ॥ पौनवेषा परदसः पूजितः सर्वदा न वै
 इत्यदि पर्वणि या याने ॥ वैशंपायन उवाच ॥ अथ दीर्घकालं देवयानी न योजनम् ॥ वनेन देव
 निर्याता क्रीडार्थं वरवर्णिनी ॥ तेन दासी सह सेना साधं शर्मिष्ठाया तदा ॥ तमेव देशं प्रामा यथा
 कामं च चारसा ॥ नाभिः सखीभिः सहिता सर्वाभिर्मदिता मशं ॥ क्रीडे मो भिरताः सर्वा पिचेत्ये मथ
 माधवी ॥ एतदेवो विविधान्मत्या निदशानः पलानि च ॥ पुनश्च नाद्रवो राजा मगलि सूर्यदत्त
 या ॥ तमेव देशं प्रामा जलाशो अमक धितः ॥ ददशे देवयानी स शर्मिष्ठा तः अयोधितः ॥ पिते
 नीले लुमानमृदिया भरणम धिता ॥ उपविष्टा च ददशे देवयानी शुचिस्मितः ॥ एतयेण प्रतिष्ठा
 ता सोमो एतं मयो वरांगनां ॥ शर्मिष्ठाया सेनामा गोपादसेवा दनारिभिः ॥ यथा निरुक्तव ॥ हाभ्या
 कत्या सह स्वाभ्यां हे कन्ये परि तो धिके ॥ गोत्रे च तामनी चैव हयोः एवाम्भे अमे ॥ देव या न्य वाच ॥
 आयाणा म्पहमादस्व वचने मेन रोधिप ॥ अक्राना मा सरगरुः सतां जानी हितस्य मां ॥ २६ ॥

स्त्रीयदासी सह सेना येन या ॥ मथुमायवी मथुहच जामदिता ॥ २७ ॥ विने नी देव लवमा नाः क्रीडे तः
 हायां मित्ता कथं गोत्रे वंशक राह्यो ॥ २८ ॥ २९ ॥

१६३

महाकचिरित्यादिष्टयकवाकं ॥ १५ ॥ दासीमिति ॥ इदेवयान्याप्रामिंफली ॥ संशर्मिष्टायति

वैशंपायन उवाच ॥ एवमक्तस्तथेत्यादृष्टपयवीमहाकचिः ॥ देवयानंति कंगतातमर्थे प्रा
हभार्गवः ॥ १५ ॥ देवयान्युवाच ॥ यदितमीश्वरस्तानगत्तोचिनस्त्यभार्गव ॥ नाभिजानामित्तवे
हो ॥ १५ ॥ सुषण्व उवाच ॥ यंकाममभिकामासिदेवयानिप्रचिस्मिते ॥ तत्रेहसंप्रदास्यामि
यदिकापिदिउत्तमं ॥ १५ ॥ देवयान्युवाच ॥ दासीकन्यासहस्रेणशर्मिष्टामभिकामये ॥ यत्र
मातत्रगच्छेत्सायन्नदद्यान्नमेयित ॥ १५ ॥ सुषण्व उवाच ॥ उतिष्ठतंगच्छयाविशर्मिष्टांशी
ब्रह्मानय ॥ यंचकामयतेकामंदेवयानीकरोतते ॥ १५ ॥ वैशंपायन उवाच ॥ ततोपाजीतत्र
गताशर्मिष्टावाक्यमब्रवीत् ॥ उतिष्ठभद्रेशर्मिष्टस्तोत्रंसायमावह ॥ १५ ॥ यत्नतिव्राह्मणः
शिष्यादेवयान्याप्रचोदितः ॥ सायंकामयतेकामसकर्मयत्नयानवे ॥ १५ ॥ शर्मिष्टोवाच ॥ यं
साकामयतेकामंकरचाणहमद्यते ॥ यद्येवमाह्वयेच्छुक्रोदेवयानीकतेहिमं ॥ महोषान्मा
गमच्छुक्रोदेवयानीचमत्कते ॥ १५ ॥ वैशंपायन उवाच ॥ ततःकन्यासहस्रेणदत्ताशिविकया
तदा ॥ पितृनिषोगान्नरितानिप्रकामप्ररोतमात ॥ १५ ॥ शर्मिष्टोवाच ॥ ग्रहेदासीसहस्रेण
दासीतेपरिचारिक ॥ यन्नवानत्रयास्यानियत्रदास्यतितेयित ॥ १५ ॥

कारभूतादासीसहस्रात् ॥ यन्नतदभ्यांकन्यासहस्राभ्यामितिकाकयेसात् ॥ १५ ॥ १५ ॥ १५ ॥ १५ ॥

शमानुष
नुषप

मभा
आप
११५

263

एकस्येश्वरस्य देहो देहवयवाः मूलवाहकपादास्तु इह वाः ॥ २ ॥ प्रागेव तयाममपाणिप्रदां कृतमनः
दानो विचारवसरो नास्तीत्याशयेनाह पाणी निपाणिधर्मः पाणिप्रदाणा एव धर्मः ॥ २ ॥ २ ॥ यथा नि-

यथा निरुवाच ॥ एकदेहोऽवावर्ण्यस्तारोपित्वा गते ॥ पृथग्भूतः पृथक् शरीरोऽपि तत्रास्तेवैः
२ ॥ देवयान्युवाच ॥ पाणिधर्मो नाहपायेन प्रमिः सेवितः प्र ॥ न मे तमप्रहीरयेत्तु गोमित्रा मदेततः ॥ २ ॥
कथं न मे मनस्विन्याः पाणिमयः प्रमान् प्रोतः ॥ महीतमधिपुत्रेणास्वयं च विहातव्यं ॥ २ ॥ यथा
निरुवाच ॥ कुक्ष्याशी विषान् शर्पाज्वलनात्सर्वतो मृत्वात् ॥ इराधेतरो विप्रो ज्ञेयः पुंसां विज्ञानतः
देवयान्युवाच ॥ कथमाशी विषान् शर्पाज्वलनात्सर्वतो मृत्वात् ॥ इराधेतरो विप्रश्च न्यायप्ररुषधम
२ ॥ यथा निरुवाच ॥ एकमाशी विषो हं निशसेतो कश्चनयाते ॥ हे निविप्रः सराष्ट्राणि पुराणानि दि
क्कापितः ॥ २ ॥ इराधेतरो विप्रस्तस्याद्दीहमनोममः ॥ अतो दत्ता च पित्रात्तां भदेन विवदाम्यहं ॥ देव
यान्युवाच ॥ दत्तां वदस्व तन्मात्तं पित्रा राजन् नृतो मया ॥ प्रयाचतो भयं नास्ति दत्ता च प्रतिगृह्णतः ॥ २ ॥
वैशांपायन उवाच ॥ त्वरितं देवयान्यापुंसं दिष्टं पितरात्मनः ॥ सर्वं निवेद्या मासया जीतस्यैव यातव्यं ॥ २ ॥
अतो वचसराजानं दर्शयामासु भार्गवः ॥ दृष्ट्वैव चागते अजं यथा तिष्ठति चोपतिः ॥ वचं देवास्तान्
काये प्रानतिः प्रानतः स्थितः ॥ देवयान्युवाच ॥ राजा येन ह्यस्य तत्तदो मे पाणिमप्रहीतः ॥ नमस्ते
देहि मामस्मै लोके नान्यपत्तिं ह्यतो ॥ २ ॥ अक उवाच ॥ सेतो नयापत्तिं वीरसतयाते समेष्टया ॥ महीरा
मासया दत्ता महेषो न ह्येवात्मजः ॥ २ ॥

स्वस्वशर्मिष्ठासक्ता देवयान्याः प्रकोपे सति अक्राहीतः सन्तः ॥ २ ॥ २ ॥ अर
जामिति चेत् ॥ २ ॥ मामाभयं च त्रियेण वासणी परिणामन दोषजं ॥ २ ॥ २ ॥ इमे संकटे ॥ २ ॥ २ ॥

म भा
आ य
१६५

॥ रदिने विजने ॥ १५ ॥ अचहं दृढाचहं ॥ १५ ॥ नमेषुक्तं परिहास्युक्तं वचनं अन्तमपिन दिनस्तिहो
सननकं नमवतीत्यर्थः ॥ सीप्रगण्यास्य अहमेतान्नरमेयेत्युक्तिरन्त्यापि कृतावेन्न दिनस्तिपुनेत्यर्थः
ललाण- देरपि ॥ १५ ॥ सीप्रननेन दिनस्तिप्रत्यतसत्कारो एतन्मागएव दिनस्तीत्यार ॥ सुष्टिति ॥ सा
होष्टहंसदस्तरन्याप्रचरेते प्ररुसंपत्तिनेयददेनितनिध्यामोत्रासासीदोनानायापर्थं कुरसात्

अथनिः क्रम्यराजासौतस्मिन्कालेयदृष्टया ॥ अथोक्तवनिताभाशेषमिष्टांयेत्यपिहितः ॥ १५ ॥
नमेकं रदिने रष्ट्राशामिष्टाचारदृष्टिनी ॥ अथुद्रमोर्निलिङ्गवाराजानेवात्ममञ्जवीत् ॥ १५ ॥ अमिष्टो
च ॥ सोमस्येष्टस्य विलोयमस्यवरुणास्यच ॥ नववानादुषरहेकः सियेष्टस्यमहेति ॥ १५ ॥ इषामिज
नशीलेहिंन्तराजन्तेस्यमोसरा ॥ सीतायाचेप्रसाधाहमनेदेहिनरापिप ॥ १५ ॥ ययानिस्वाच ॥ वेमि
न्याशीलस्यजोदैत्यकन्यामनिदितां ॥ इयेचनेनपश्यामिस्वयमपिनिदितां ॥ १५ ॥ अञ्जवीडश
नांकायोदेवधानीयदावहे ॥ नेयमाहुयिनयाते शयनेवाधेपर्वणी ॥ १५ ॥ अमिष्टोवाच ॥ नन
मेषुक्तं वचने दिनस्तिनसीप्रजन्तविवाहकाले ॥ प्राणान्तयेसर्वधनापहारेयं वान्तनाया
दुराणतकानि ॥ १५ ॥ सुष्टितसात्प्रचरेतमन्यथावदेतिमिथ्यापत्तिनेनरेड ॥ एकार्थतायांतस ॥
माहिनायामिथ्यावदंतं नः न्यते दिनस्ति ॥ १५ ॥

स्यापि प्राणहेतुत्वात्तथाचहिंसाहेतुः सत्यमप्यन्त
मेव अहिंसाहेतुत्वरन्तमपि सत्यमेवेतिभावः प्रकृतमाह ॥ एकार्थतासमेकप्रयोजनतायांसमा-
हिनायामावयोक्तदरायनरूपेप्रयोजनेतत्पत्तेननिश्चितेसन्निदेवधानेवसमंभायानशमिष्टे
तिमिथ्यावदेतेतामेवान्तदिनस्तीत्यर्थः ॥ १५ ॥

१६५

॥ इति नं वरं लणी स्रेत को पीदनी न हनवान यथात सत्य जत सवे ज स ल स म र्क र यः अ के लो

यथा निरुवाच ॥ यथमीन स एषो देव महात्मा मित्र भार्गव ॥ वर्ण संकर को ज स त्रि नि तं प्र ज लो
 म्प हं ॥ १॥ अथावाच ॥ यथमीनो विमं चा नि ह्वा एतं वरमीक्षितं ॥ अस्मिन्निवा हे मा ह्वा लो र हे
 पापे न दामिते ॥ २॥ अह स्त भार्गव मी ए देव यानी स म ध मा ॥ त या सर स त्वे प्री ति म त लो स म
 काम हि ॥ ३॥ अथ चा धि क मा री ते श मि ह्वा वा र्क प र्वाणी ॥ सं प्र स म त तं रा ज न्मा चै नो प्रा य ते द य
 वै रं पा य न वा च ॥ ए च म क्रो य या नि ल्प अ के क्त्वा प्र द क्षि तं ॥ पा सो क वि धि न रा ज वि वा ह
 म करो म्भ ॥ स्व वा अ ज्ञा न्म द दि त्ते दे व यानी त रो ज मां ॥ हि स र से ए क न्पा नो त या द मि ह्वा
 स ह ॥ ४॥ सं प्र ति न य अ के ए दे मे अ न्न प स न मः ॥ ज ग म स प्र र ह्वा नु ता नो य म हा त्त न ॥ ५॥
 इ ता दि प र्वा णा या ते ॥ वै रं पा य न वा च ॥ य या निः स प्र रा ण म दे र प्र स त्रि भ ॥ प्र वि प्र धा
 तः प्र र त दे व यानी न्य वे प्रा य न ॥ ६॥ दे व या न्मा न्म त म ते स नो तां ज य प र्वा णः ॥ अ शो क च नि का
 म्पा सो र हे क्त्वा न्य वे प्रा य त ॥ ७॥ ज नो दा सी स र से ए श मि ह्वा वा र्क प र्वा णी ॥ वा सो धि र ज या नै स
 सं वि भ ज्य स न्क तं ॥ दे व या न्मा त स हि तः स नृ पो न द्र या त्त नः ॥ वि त हार च ह न ह्वा ने च व न्म रि सि तं
 त्वी ॥ ८॥ अ त कं ले त सं प्रा मे दे व यानी व रं ग न ॥ ले भं ग र्भे प्र य म तः ऊ मा र च य ता य त ॥ ९॥ म
 ते च र्ध स र से त श मि ह्वा वा र्क प र्वा णी ॥ द द र्श यो व नं प्रा णा अ न्ते स वा न्म चि त य त ॥ १०॥ अ त क
 ल य स प्रा म्ना न च मे लि ण ति ह न ॥ किं प्रा णं किं त क र्ते यं किं वा क्त्वा क्त्वा क्ते भ वे त ॥ ११॥ दे व यानी
 प्र ज्ञा ता सो ह्वा दे श म यो व न ॥ य या त या व नो भू ता न ये वा दे ह्वा मि तं ॥ १२॥ अ त प्र व क्त्वा दे
 य मि ति मे नि श्चि ता म ति ॥ अ पी द नी स ध मि त्त म याने द प्रा न र हे ॥ १३॥

च स्य प्र नि ता हि द्यो द न इ ति यो यं ॥ १४॥ अध्यायः ॥ यथा निरिति ॥ १५॥ यज यत प्र ज न य त्त ज

॥ इति श्रीमद्भगवद्गीता ॥ अथ श्रीकृष्ण उवाच ॥

म भा
आ य
२२२

१६५

१२॥ अनले प्रननिनवनी ॥ २० ॥ इति श्री भारत माव दोष आध प वे एष ध्यायः ॥ अनेनि ॥ २० ॥ अवमिनग

नस्मिन्समागमे सभूः शर्मिष्ठाचारुशिवी ॥ लेभेगर्भे प्रथमनः तस्याऽपनिसनमात् ॥ २१ ॥ अनले
 १० चतनः कालेयनत्राचलोचना ॥ कमारदेवगर्भाभराजीवनिभलोचना ॥ २२ ॥ इत्यदिप विलायायाने
 वे प्रायाय नवाच ॥ अन्ताकमारनातेतदेवयानी प्रचिस्मिता हितयामासः खानी शर्मिष्ठा
 प्रतिभारन ॥ अभिगम्यच शर्मिष्ठादेवयान्यजदीदि ॥ २३ ॥ देव यामवाच ॥ किमिरेवनिने सभू
 कनेवैकामलजया ॥ २४ ॥ शर्मिष्ठावाच ॥ अक्षिरभयानः कश्चिदमीमावेदपारग ॥ समयाचर
 दः कामंचितितोयमिहने ॥ २५ ॥ नादमन्यायतः काममाचरामि प्रचिस्मिते ॥ तस्यादृष्टेर्ममाय
 तमिनिसत्यजवीमिते ॥ २६ ॥ देव यामवाच ॥ शोभनेभीरुयथेवमथमज्ञायतेदिनः ॥ किंचनामा
 भिननतोवेनमिच्छामितेदिन ॥ २७ ॥ शर्मिष्ठावाच ॥ नयसातेनसाचैवदीपमानेयधारवि ॥ ते
 दृष्टाममसप्रष्टशक्तिर्नासीत्प्रचिस्मिते ॥ २८ ॥ देव यामवाच ॥ यथेतदेवशर्मिष्ठेनमनुविद्यतेम
 म ॥ अथेत्यदिनेलसेनेष्टाष्टेष्टाचवैदिजान ॥ २९ ॥ वैश्याय पनउवाच ॥ अन्योन्यमेवमक्रान्तं
 प्रदृश्यचनेमिथ ॥ जगामभार्गीवीवैश्वमनश्चमित्यवतासुषी ॥ ३० ॥ यथाजिदेवयान्यमप्रुवाच
 जनयत्प्रः ॥ यडेचतवैषेचैवशक्रविस्मयापरो ॥ ३१ ॥ तस्यादेवतशतैः शर्मिष्ठावर्षेणैव
 ली ॥ दुष्टाचानेचष्टेचत्रीन्कमाराननोजनत ॥ ३२ ॥ ततः कालेनकस्मिंश्चिदेवयानो प्रचिस्मि
 ता ॥ यथानिसदितायजलगामरहितंवन ॥ ३३ ॥ दृष्टीचतदातत्रकमारानेवरूपिताः ॥ ली
 इमानान्कविष्क - नविस्मिताचेदमत्रवोत् ॥ ३४ ॥

सुषीतानवनी ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥

१६६

१२॥ एकार्थतामेववाच्ये समाचिनि ॥ देवान्नेनोविवाहोमतोवृद्धावाहोसमो न त्याजेव देव
 या न्यात्मानसाद्यत्यस्ते देवमयापीत्यर्थः ॥ यतोयस्ते सत्याः पतिः सप्रवचनः ॥ समापियतिरेतलो
 कप्रसिद्धादयति समे सद्विवाहे सत्यासदेवेतया निवाहे सिद्धमहर्षयोः प्रदेयश्वातवराण्य
 त्वारेस्त्वत्पादनः मेमया हनोसि स्मृतः प्राप्तेयेतः पतिरिति ॥ १३॥ राजानमाया समन्तदसीर्नाहतीति

यथातिरुवाच ॥ राजाप्रमाणं भूतानां मनश्चोत्तरमवाचरन ॥ अर्थकृद्भूमिप्राप्यनभिर्योर्कर्म
 मन्त्रहे ॥ १४॥ यामिहोवाच ॥ समावेनोमतो राजन्यतिः सत्याश्च यः पतिः ॥ समेचिवाहे नित्याहः स
 त्यामेसि स्मृतः पतिः ॥ १५॥ यथातिरुवाच ॥ दानयोग्याचमानेभ्योतिमेव न माहिने ॥ त्वेव वाचसिमाक
 मेव हि किंकरवाणिने ॥ १६॥ यामिहोवाच ॥ प्रथमीत्यादिमां राजन्यमेव प्रतिपादय ॥ ततोपमव
 नीलोकेचरेयेधर्ममनमे ॥ १७॥ जययथाधुना राजन्यायादासस्तथासतः ॥ यं ते समधिगच्छेति य
 योते तस्य तदेन ॥ १८॥ देवयान्याभूतिषास्मिन्वशाचतवभावाचो ॥ सावाहचतया राजन्मजनीया न
 मज्जत्यमे ॥ १९॥ वैश्यायनावाच ॥ एवमज्जत्य राजा सतश्च भित्तमिन्नतिवान् ॥ एतथा मासु
 मिहोयमिच प्रत्यपादयत ॥ २०॥ सममागम्य यामिहोयथा काममवाप च ॥ यतो न च भित्तम
 ज्जन्मनस्तो यथा गते ॥ २१॥

प्रकाशं तरेणानरभोष्टे दानं पतिता नीते दानयमिति ॥ २२॥ यथर्माज्जत्य वराणां च भित्तमवान् ॥ २३॥
 न न त्वमपि विवाहेन धनेन यमं चरेतीति प्रामुदिकिं संतयेत्याशं वाह ॥ २४॥ यति ॥ २५॥ भूतिषा दे
 वयान्याभूतं तामिहोतीति योगाहसी ॥ २६॥ भूतिषा त्वमस्यास्तथा मिति अभित्तमिवान् ॥ अभित्त
 माकल्पेन ज्ञातवान् ॥ धर्मस्त्वदानेन प्राप्तवान् ॥ २७॥ २८॥

म भा
आ प
१६०

अथ यो जे नीच स्थिति भित्ति दिह न मरुदासः अति लज्जा स्त्रियतः सकाशमदपत्यत्र यापि गमेनानि क्रान्ता
उल्लंघितास्मि ॥१॥ तदेवाह ॥ अथ इति ॥ १ ॥ अथ मेमेव प्रियमस्तु ॥ १ ॥ नान्यवेत सानकमलो मे

देव **मान्यवाच** ॥ अथ मेमा नितो यर्मः प्रवृत्तमपरोक्षं ॥ शर्मिष्ठयानि ह्ना स्त्रिउद्दिवा लषपर्वणः
१॥ अयोष्या ननिताः प्रजारात्ता नेन ययातिना ॥ इमे गाया मम होत प्रवोता नत्र वीमिते ॥ १ ॥ य
मित्त इति विद्यात एष राजा भगवद् ॥ अति क्रान्त शुभार्थं कथं न कथयामि ॥ १ ॥ **प्रकउवाच**
यर्मः सन्मदारा नयो यर्म मस्तु ॥ शियं ॥ तस्मात्त राजा मचिरादर्थं विद्यति उनेया ॥ १ ॥ **ययति**
हवाच ॥ अने वेया च माना या भगवत्तान् चेतसा ॥ इति नर्शन वेदस्य यर्मि मे नत्क नेमया ॥ १ ॥ अने
वेया च माना यान ददाति शुमान्तं ॥ भूण हेतु चनेत्र सन्मदरा द्रव्यवादिभिः ॥ १ ॥ अभिकामो वि
येय शुभार्थं हसि याचितः ॥ नोपैति सच यर्म शुभार्थं हेतु चनेत्रुये ॥ १ ॥ अने तानि समीपं ह
कभर्ण भगवद् ॥ अथ मे मय सेचिप्रः शर्मिष्ठामप नमिवात् **प्रकउवाच** ॥ नन्वे प्रत्यवेत्यने
मदयी तो सिपा र्थि ॥ मिथ्या चारण्य यर्म शुचार्थं भवति नाइषा ॥ १ ॥ **वैश्यायन उवाच** ॥ कुहेनो
शानसा शोभय यातिर्नाइषा ह्ना ॥ एवं वयः परिपश्य नरा मयो न्ययत् ॥ १ ॥ **ययति हवाच** ॥
अनमो यो वने स्था हे देव या न्मा भगवद् ॥ प्रसारं कुरु मे वसन्त रेयं न विप्रो च मे ॥ १ ॥ **प्रकउवाच** ॥
नाहे स्यात्त वी म्येत नरां शोभि भूमि ॥ १ ॥ त राते नान्मन्य से संकम यदीक्ष्मि ॥ १ ॥

न ॥ १ ॥ नकांचन परिहरेदिति अति निषेधा निक्रमनस्या यर्म सभयान्सेति प्रः अनन्य पूर्विकां गम्य
यां कंचन विद्यामते याचमानो न परिहरेत्त प्रत्यावतो नेति प्रत्यर्थं ॥ १ ॥ अतिवेत्तः अस्मिन्
मिति मरुता पितया प्रार्थनीयेति भावः ॥ १ ॥ १ ॥

१६०

॥ वेणोचः कश्चिदपि संवत्सरे ॥ १५ ॥ प्रदेकिन्वातनेन्या ॥ १६ ॥ रातानमातिगितमिति रोधः ॥ नाभ्य
 देव्यान्वाच ॥ कस्येतेदारका राजने च प्रजोयमाः शुभाः ॥ वचंसा रूपतश्चैव मरुता मे मताः काव ॥
 वैशाखाय नमः ॥ एवमुवाच राजानः कृमागन्धर्वाश्च ॥ देव्यान्वाच ॥ किं नाम देवेनैवेणोचः प्र
 चर्कः कश्चः पिता ॥ प्रज्जन्तमेव यथा तथं प्रोक्तमिच्छासितं यत् ॥ १७ ॥ तेदं यन्मरुदे शिन्वातमे
 च नृपसत्तम ॥ शर्मिष्ठा मातरं चैव तथा च सुसुरारकाः ॥ १८ ॥ वैशाखाय नमः ॥ इत्युक्त्वा सहित
 स्तेन राजानमण्यवक्रमः ॥ नाभ्यनेदतताज्ञातदेव्यान्वास्तदेतिके ॥ १९ ॥ रुदं तस्मै शर्मिष्ठामभ्य
 युवीलकास्ततः ॥ अतानते पांचालानां सज्जीरवपार्थिनः ॥ २० ॥ इत्युवाच पांचालानां सज्जीरवः
 ॥ २१ ॥ प्रणयेपार्थिवं प्रति ॥ उक्त्वा च तनंसा देवी शर्मिष्ठा मिदमब्रवीत् ॥ २२ ॥ देव्यान्वाच ॥ मरु
 पोनासती कस्मादकांशो विप्रियेमम ॥ तमेवासाय मितमास्थितानविभेदिमे ॥ शर्मिष्ठानाच
 यरक्तमिदं च तत्सं चारुहासिनि ॥ न्यायतोयमंतश्चैव चरंती नविभेदिने ॥ २३ ॥ यदस्य पा
 लतोभर्ता इतश्च तदा मया ॥ साखी भर्ता हि यमं कर्म भावचनितोभने ॥ २४ ॥ इत्युवाच ममाया
 चनेष्टा च जाह्नवी एषि ॥ ततो धिमेष्टानमो गार्तविः किं न वेद्यत ॥ २५ ॥ वैशाखाय नमः ॥
 अतानतो वाकं देव्यान्वाचोदिदं ॥ राजने देव्यान्वाचोदिदं ॥ राजने देव्यान्वाचोदिदं ॥ राजने देव्यान्वाचोदिदं ॥
 सोत्पत्तिनां पुण्यमादृष्टानां सास्त्रलोचना ॥ तदितं सकलं कश्चिदपि प्रथितं यथितस्तदा ॥ २६ ॥
 अनवज्ञानसंश्रुतः संश्रुतः संश्रुतः ॥ यवतं तु न चैव सज्जीरवः सरतः लोचन ॥ २७ ॥ अचिन्तुं
 ती किंचित्पराजानं सास्त्रलोचना ॥ अचिन्तुं देवसंश्रुतः संश्रुतः संश्रुतः ॥ २८ ॥ सातदृष्टे
 वचितमभिकथायतः ॥ अतनंतरथातिस्तत्तु जयमासमागचम ॥ २९ ॥

नेदतस्वीकृतवानित्यर्थः ॥ १५ ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥

वे=

मंभा
याप
१६८

१५॥ तिरोक्तेनीनामिवागन्प्रकाशमेषुनाद्याचरणेयेषानेषु॥ १५॥ वाक्यगः देतानां पतनात्कफादि
हृदयेषावाचः सेगइवसगः सत्रनेप्रचक्षते॥ १६॥ पीरकानां सतयोत्थानां जरयानविशेषाणां

तत्रैरुवाच॥ नकामयेत्तरोत्तानकामभोगप्रणाशिनी॥ बलरूपानकराणीवृद्धिप्राप्तप्रणाशिनी॥
ययातिरुवाच॥ यत्तमेहृदयाज्ञानोवयः स्वनप्रयच्छति॥ तस्मात्तज्ज्ञानमखेदेनवेसोनचपायति॥ १॥
संकीर्णवारायमेषुप्रतिलोमचरेषुच॥ विधित्वापिप्रचोत्तेषुमृदयनाभविष्यसि॥ २॥ यरुदाय
सत्तेषुतिरोक्तेनिगतेषुच॥ यत्प्रयत्तिप्रकाशेषुहृदयेषुमभविष्यसि॥ ३॥ वैशंपायनउवाच॥ एवं
सतवेसेशमाययातिः सतमात्मनः॥ प्रसिद्धायाः सतुष्टुमिदं वचनमब्रवीत्॥ ४॥ ययातिरुवाच॥
इष्टान्तेप्रतिपद्यस्ववर्णरूपविनाशिनी॥ जयवर्धसदसमेयोवनेस्वेहदस्वच॥ ५॥ पूर्णवर्धसहसे
तत्रनदस्यातिथोवने॥ स्वेवादास्यामिभूयोहंपाभानंजरयासर॥ ६॥ उग्ररुवाच॥ नगजेनरथना
श्रुतीर्णोभजेनचक्षियं॥ वाक्यगश्चाप्यभवतिज्ञानरोनाभिकामये॥ ७॥ ययातिरुवाच॥ यत्तमेहृद
याज्ञानोवयः स्वनप्रयच्छति॥ तस्मादुद्योप्रियः कामोनतेसंपत्त्यनेकचित्॥ ८॥ यत्राश्रयसाक्षात्
मयानांस्याद्भूतनच॥ हस्तिनायीवकानांचगर्दमानांजथैवच॥ ९॥ वस्त्राणां वगवांचैवशिविका
याः नथैवच॥ १०॥ उग्रसवसेनारोयत्रनित्यंमविष्यति॥ ११॥ यराजभाजशहेतंतत्रथाप्यहिसान्यः
ययातिरुवाच॥ श्रुतोत्तंप्रतिपद्यस्वपाप्मानेनरयासर॥ एववर्धसदसतचरेयोवनेनते॥ अत्र
रुवाच॥ नीर्णः शिष्यवदादनेकालेऽत्रमश्रुचिद्यथा॥ ननहोतिवकालेप्रितंजयेनामिकाम
ये॥ १२॥ ययातिरुवाच॥ यत्तमेहृदयाज्ञानोवयः स्वनप्रयच्छति॥ नगदेवस्वयाप्रोक्तस्वस्यात्तेप्रति
लक्ष्यसे॥ १३॥

तत्ततरेवाइतिस्त्रेष्टेषुप्रसिद्धानां॥ १४॥ १५॥ प्रतिलक्ष्यसेप्रजासाश्रुवि
नशिष्योतीतिदयोः संवेयः॥ १६॥ राम॥ राम॥

१६८

५॥ नृपस्य रात्र्या प्रदाननेपाये ॥ ५॥ प्र॥ यः ॥ जरा मिति ॥ वली तवः संवत्सने पलितानि के शरो मां शोः
हं पर्यगः परितः शरीरे गतानि प्राप्ता नियो वनसा यो कर्मभोगे पापाने भोगासमर्थं पितरि च ॥

यथाति रुच ॥ रात्र्यभाक्त्तमवेदुः प्रपणभाक् कोर्निभाक् यः ॥ यो मेरुपादयः प्रवृत्त इव ननु मम
ता ॥ ५॥ प्र॥ उवाच ॥ संवत्समपि प्यसि जगये यथे प्रेन इवा ज्ञात ॥ मास नृपायभावेन न च पापमवाप्य
सि ॥ ५॥ च यो रात्र्या निते प्रजोयः स गता भविष्यति ॥ या प्रकान्ती निर्माये च वदयत्त रुचैव च ॥ ५॥
इत्यादि पर्वणि या याते ॥ वै ॥ पा य न उवाच ॥ तर्ग प्राण यथा निस्त स प्र प्राण चेव हि ॥ पुत्रो
खव रिष्टं च य इति ज्ञवी दच ॥ ५॥ यथा ति रु वाच ॥ जरा वली च मां ज्ञात पलितानि च पर्यगः ॥
कायस्ये शानसः प्रपणान्न च नृपोऽपि यो वने ॥ ५॥ ज्येष्ठो प्रतिपद्य स पापानं नरया सह ॥ यो व
ने न तदीयेन चरेयं विद्या न दे ॥ ५॥ पूर्ण चर्षि सह सेन पुन ले यो वने न दे ॥ दत्ता सं प्रतिपत्स्या
मि पापानं नरया सह ॥ ५॥ य उ रु वाच ॥ नरा यां वदवा दोषाः पापमो तन करिताः ॥ तस्माद्भूतान
ने रात्र्या हि प्यारति मे मति ॥ ५॥ मित प्रम अ निरा न दो नरया शि शि नो क्त ॥ वली संगत मात्र
स्त उ र्पे ण उ वलः कृपा ॥ ५॥ यथा क्तः काये करणो परिभूतः स यो चने ॥ स हो पत्नी विभि श्वे व न न
शो ना भि करामये ॥ ५॥ संति वै च दवः प्रवृत्त मत्तः प्रियत शन्य ॥ नरो रही न थ मे तन स्मा द म् इती च
वै ॥ ५॥ यथा ति रु वाच ॥ प्रत्ते मे ह दया ज्ञातो वयः सं न प्रयच्छी सि ॥ तस्माद रात्र्यभाक् तात प्रजात
व भविष्यति ॥ ५॥ तवै प्रो प्रतिपद्य स पापानं नरया सह ॥ यो वने न चरेयं वै निषयांस्त व प्रवृ
हणी वरि सह सेन पुन दौ स्यामि यो वने ॥ सं चैव प्रतिपत्स्यामि पापानं नरया सह ॥ ५॥

रूपे चित्तस्य दौ स्यं चरेयं भोजी यं ॥ ५॥ दोषाः कफाद्याधिक्या देयमनादयः ॥ ५॥ दोषाने वाह ॥ सिने ति

मभा
आश
१६५

268

५॥ विषयादिगोपादयः गोचरेव शोयस्वसः विषयगोचरः ॥ ५॥ परीति सौख्ये हि प्रत्यक्षे च रि
नादिना निष्पन्नं च दृष्टानाद्युत्तिष्ठान्तलानिष्कं त्रिषद्वयगणितवर्धने सत्तने पञ्च अधिक शतत्रयदिनाम्
कैवर्षेययागैरणनेनतः कलाः कष्टाश्च यष्टादशानि मेघान् कष्टाः त्रिषा जना कलाः त्र्यक्तः रूपाः
संस्थायेत्युक्तं ॥ ५॥ अलकायां कवेः १५ यांसः कालं कालोपपन्नैः सः कालं कालोपितं प्रसिद्धं पश्यती

परमेणाचप्रजाः सर्वाद्यथावदनं नयन् ॥ पयानिः पालयामास सा लारिः १५ यायाः ॥ ५॥ सगजसि
हचित्रं नो प्रवा विषयगोचरः ॥ अविरो येन परमं च चारु सत्तनमे ॥ ५॥ ससंप्राप्य शुभाक्ता
मान्तरमः सित्रया चिवः ॥ कालं वर्षं सहस्रान्ते सस्यामनतः ५॥ ५॥ परिसंसाय कालतः क
लाः कष्टाश्च वीर्यवान् ॥ यौवनं प्राण्य जर्षिः सहस्रपरितुल्यगन् ॥ ५॥ विषयाश्च सहितो रे मे सभा
जने रनेवने ॥ अलकायां सकालं मेरुशृंगेन योजने ॥ ५॥ यदा स पश्यते कालं यमो ज्ञाने महीयते
पूणिमज्ञानतः कालं पूरं ५३ सुवाचं ॥ ५॥ यथा कामं यथा स्वाह यथा कालं मर्त्यं ॥ ५॥ सेचिता
विषयाः ५३ यौवनेन मयानव ॥ ५॥ नृजानु कामः कामानामपयोगेन प्रकथ्यति ॥ ५॥ विषयास्तु स
त्तव भूय एवामिवर्धने ॥ ५॥ अथ शिष्टां व्रीहि पदं हि राण्यशवः सिधः ॥ एकस्यापि न पयामेन स्या
त्संयमितुनेन ॥ ५॥ यादृशं जडं निर्मिथान नीयेति ज्ञीयतः ॥ यो लो प्राणांति को रोगस्तं रसा
त्यजतः सखि ॥ ५॥ पूणिवर्षं सहस्रं मे विषया सक्तं चेत्तसः ॥ तस्याप्यनुरिते रसा ममेतेषां भिजाय
ते ॥ ५॥ तस्यादेनामहं त्यक्तं स एषा पयमानसः ॥ निहं हो निर्ममो भूना च रिष्यामि रगैः सह ॥ ५॥
त्याशयेन कर्म कति हारेत ॥ ५॥ एतदेव ज्ञानाय प्रयाजायेना हतं जालिस्वदि ॥ ५॥ असत्तानमेवाप्यति
कन्तमिहेतर्न विषयभोगायायेनाह ॥ तस्यादिन ॥ एनां रसादे रानि एतो सत्तानायमानसखः
त्वादीनि तद्विहो निर्देहः ॥ हं हं कल्पक स्यत्र सणिनिधानं रत एव निर्ममः ॥ सह कारस्येव ममताम्

५॥ तस्यैव सत्तानमेवाप्यति

१६५

मं भा
आ ए
१०

कारयितं कर्त्तुं ॥ १५ ॥ **तिथी मं ह्यभारते भाव दोषे अध्यायः ॥ एवमिति ॥ १५ ॥ १५ ॥ १५ ॥ १५ ॥**

दत्ताचक्षुरवेराज्यं वनवासो दीक्षितः ॥ १६ ॥ राक्षसनिर्घ्नो राज्ञः प्रहारात्तु सौम्यः सह ॥ १७ ॥ यदोत्तया
दत्ताज्जातास्तुर्व सोर्ध्वनाः सृष्टाः ॥ १८ ॥ दक्षोः सतास्तुर्व भोजायते न ह्येत्तु जानय ॥ १९ ॥ पूरोत्तयो
रवो वंशो यत्र जातो सिपायि ॥ २० ॥ इदं सर्वं सह सा विराजं कारयितं वशी ॥ २१ ॥ इत्यादिपर्वे ॥ पूर्व
याया तं स मा ॥ २२ ॥ वैशं पाय न उवाच ॥ एवं स वा इत्युवाच राजा यथातिः प्रजमीक्षितं ॥ रात्रे भिक्षि
कामदिनो वानप्रस्थो भवन्मनिः ॥ २३ ॥ अथिना च वने वा संप्राप्तोः संशितव्रतः ॥ फलमूलाप्रा
नो ह्येतस्तनः स्वर्गमितीगतः ॥ २४ ॥ स गतः स्वर्गिवासे तं निवसन्मदिनः सखी ॥ कालेन नानि सह
ता प्रनः पात्रेणापातिनः ॥ २५ ॥ निपतन्मच्युतः स्वर्गादप्राप्तो मेदिनीतलं ॥ स्थितप्राप्तो देत रिहस
तरेति श्रुते मया ॥ २६ ॥ तत एव पुनश्चापि गतः स्वर्गमिति श्रुते ॥ राक्षससमन्ता सार्धं मष्टकेन च
वीथिकान् ॥ २७ ॥ प्रतर्दनेन शिविना समेत्य किल संसदि ॥ तन्न मेज य उवाच ॥ कर्मणा केन सहि च
पुनः प्राप्तो महीयति ॥ सर्वमेतदपेक्षेण श्रोतमिच्छामि ततः ॥ २८ ॥ कथमा तं तया विप्रवि
प्रधिगमा सत्रियो ॥ देवराजसमो वासी यथातिः एथि वीयति ॥ २९ ॥ वर्यनः ऊरुवंशस्यो वभा
वसुसमयुतिः ॥ तस्य विलीनियशसः सत्यकोर्त्तमहात्मनः ॥ ३० ॥ चरितं श्रोतमिच्छामि दिवि च
हच सर्वेषां ॥ ३१ ॥ वैशं पाय न उवाच ॥ हेतते कथयिष्यामि यथा ते हतमां गतिः ॥ दिवि चेहच
एपा र्थे सर्वपापप्रणाशितो ॥ ३२ ॥

१०

५॥ कनीयासंकनीयासं ॥ २५ ॥ तमारेदोहित्रं नियोगः आत्मा ॥ २६ ॥ मासिनि प्रनोरसोपि यः पुत्रवद्वर्षे

पूरोपीतोस्मिभइतेगरहाणेदंस्वयौवनं ॥ रासंवेदंरहाणतेतंदिमेधियकृत्मानः ॥ २७ ॥ वैशंपा
नउवाच ॥ प्रतिपेदेजराणापयातिनाद्रयस्तदा ॥ यौवनं प्रतिपेदेच पूरुः स्वपुनरात्मनः ॥ २८ ॥
यमिषेककामेन्यति पूरुः पुत्रे कनीयासं ॥ श्रीसहाप्रमखाचर्मादेवचनमवचन ॥ २९ ॥ कथं
प्रकल्पनमादेवयान्याः सतेप्रभो ॥ तेषुगुडमतिकल्पराजं पूरोः प्रयच्छति ॥ ३० ॥ यउतेष्ट
स्ववसुतोजातस्तदननवेत्त ॥ पार्मिखायाः सतोडपुस्तनोन पूरुवेवय ॥ ३१ ॥ कथं जेष्ठानतिक
म्यकनीयात्राज्यमहेति ॥ एतत्संयोपयामस्तोपमं तं प्रतिपालय ॥ ३२ ॥ ययानिरुवाच ॥ श्रीसहा
प्रमखाचर्माः सर्वेष्टएवतमेवय ॥ तेषुश्रुतयथाप्राप्तं न देष्टुमेकयचन ॥ ३३ ॥ समस्तैस्तेनय
नानि योगो नानयानितः ॥ प्रतिकूलः शतैर्यम्यनसपुत्रः सतामत ॥ ३४ ॥ मातापित्रोर्वचनक
हितः पश्चाद्ययः सतः ॥ सपुत्रः पुत्रवद्येष्टवर्तनेष्टित्मात्त ॥ ३५ ॥ यउनादमवत्तानः तद्यान
वैसनापिच ॥ इएनावाननाचैवमप्यवत्तकृत्तामरश ॥ ३६ ॥ पूरुणातकृतेचायंमानितेच
निशेषतः ॥ कनीयात्ममदयादापुतायननरासमा ॥ ३७ ॥ समकामः सचकृतः पूरुणाभिजइ
पिणा ॥ शुकेणचवरोदतः कायेनोपानसाक्षये ॥ ३८ ॥ प्रकृतयकुचः ॥ यः पुत्रो गण संपन्नो मानापि
भवतो ननयायेव पूरुण्येभिषिद्यतां ॥ ३९ ॥ प्रकृतयकुचः ॥ यः पुत्रो गण संपन्नो मानापि
त्रोहितः सदा ॥ सर्वमहेतिकल्पातो कनीयानमिसनस ॥ ४० ॥ यदः पूरुदिदंराज्ययः सूनः प्रिय
कृत्तव ॥ वरादेनशुक्रपानशोवकुमनरे ॥ ४१ ॥ वैशंपायनवाच ॥ कौरेर्जानपदेस्तुष्टेदिन्य
कैनाद्वयस्तदा ॥ अभ्याषिचननः पूरुणजेष्टेसतयात्मनः ॥ ४२ ॥

तेसपुत्रपुत्रः नतन्यः ॥ २५ ॥ १२

मं भा
आ पं
२३२

विदुताभिमानानि मया सर्वे लब्धे रस्य प्रजो वक्तव्यमित्यविश्रयान्प्रतिपादयति ॥ अक्रोधन इति ॥ वैशिष्ट्यं
नात्तारतम्यार्थमवाते समासमाभाविषमसमेष्टान्नसमयौ चिषमं विषमयोः समाचरणं प्रपुन
नस्यायं क्रोधनस्यारण्यतः ॥ आक्रुष्यमान इति अस्याक्रोशः सकृत्तेति तिलविदतिननाक्रोशोतली
यमपि सकृत्तेनाशयतीति भावः ॥ नारत इति ॥ कायेन न न शसवादीति वाचापरापीडनं कर्त्तुं दि-
त्युक्तं ॥ नदीनतः परमभ्याददीतेति नदीनेनाभिचापदिकर्मणा परं शत्रुं न वशीकृतं मिच्छेदिति मनसा

श

अक्रोधनः क्रोधनेभ्यो विशिष्टलभ्यतिथिर्नितिनिर्दिष्टः ॥ अमानयेभ्यो मानयास्यप्र
धानाविहंस्त्वथेवाविडयः प्रधानः ॥ आक्रुष्यमानो नाक्रोशेन न्यरेव निजितः ॥ अक्रोशारं
निर्देहति सकृत्तेनास्यविदति ॥ नाहं नरः स्यान्न न शसवादी न हीनतः परमभ्याददीत ॥ यथा-
स्यवाचापराउद्दिजेन नतो वदेड्यतीपायलोकं ॥ अहं न दं प हं यती द्यावाचं वा क कं ट कं चितं
दं ते मन स्यात् ॥ विषादलसी कतमं जना नो मखं निव हं निःश्रुतिवरेतं ॥ सद्भिः परस्मादभि
पूजितः स्यात्सद्भिस्तथाप्युत्तोरहितः स्यात् ॥ सदा सतामनिवादेति निदेस्ततो हं नं चारदीता
यं हतः ॥ वाक्याय कैः न देतो निःपतंति यैराहतः शोचति राग्रहाति ॥ परस्य वा मं सते यते नि
ताम्यं दितो नाव हने न्यरेड ॥ २५ ॥

पिपरापीडनं कर्त्तुं दिव्यकर्मरुः लनेन दने अत्यन्ते न दति यथयतीति कंठकवच्चुष्टादिनिपदार्थः ॥ न
न शसवादी स्यादित्येतस्यार्थेन प्रपंचयति यथास्येति उच्यते दंती रुषती मिनिपादेहिता ॥ २५ ॥ वि
ष्टादलसी कतममित्यनेन परहस्यवचसां दर्शनमपि अलसीकरत्वात्परिहार्यमित्युक्तं ॥ २५ ॥ केन ही
नसर्तव्या इत्यत आह सद्भि रिति ॥ असतामनिवादात्त उष्टानामतिक्रमवचनानि नितिनिदेन ॥ २५ ॥
॥ २५ ॥

270

२५

॥ शिलोच्छ्रान्तिः ॥ च - कलाफाद्यानेकगिप्रायर्त्तनं शिलेन तत्र नैव पुनस्तनगरे तेने प्रवा ॥ ५ ॥
 पेचाशयः चलाशयः पेचमः सखः ॥ ५ ॥ ग्राह्यतायापरोदसोपायमनः एषिआतिवसर्गेपिमर्त्ये

युयानिर्नाद्रयोरातापुं प्रवेकनीयसं ॥ रामेभिषिचामरितः प्रवज्जतवनेतदा ॥ ५ ॥ यन्नेपु
 चितिलिष्यपुत्राय ॥ पुत्रो गमान् ॥ फलमूलाफनोरातावनेमयवमक्षिरे ॥ ५ ॥ संशितान्नातिन
 क्रोपस्तपियन्तिदेवताः ॥ यशीयतिथिवदुतावानप्रस्थविधानत ॥ ५ ॥ मुनिषीन्प्रयामा
 सवयेनहविषाविभः ॥ शिलोच्छ्रान्तिमास्यायप्रोफान्नकृतभोजन ॥ ५ ॥ पूर्णवर्षसहस्रतप
 वेदतिरयन्त्रपः ॥ यत्तसः शारदसिंशदासोत्तिष्ठतयापन ॥ ५ ॥ ततपुत्राप्रभलेभूत्तव
 त्तरमनेद्रितः ॥ तथापेचाग्रिमयेवनपस्तेपेसवत्सरे ॥ ५ ॥ एकपादस्थितयासीत्पण्णासानने
 लाशन ॥ पुण्यकीर्तिस्ततः स्वर्गजगामाहृतयोदसी ॥ ५ ॥ रादिपुर्वतिउत्तरयापते ॥ वैश्या
 यनउवाच ॥ स्वर्गतः सतपसेनैवेतिवसन्नेववेप्रमनि ॥ इतितसिदपोः साधोमरुद्विर्वसुभिस्त
 था ॥ ५ ॥ देवलोकेब्रह्मलोकेसंचरन्प्राणकुरुषु ॥ यवसन्पृथिवीपालोदीर्घकालमितिप्रतिः ॥
 सकदाचित्तप्यभेष्टोययानिः शक्रमागमन् ॥ कथातेनवशक्रेणसहस्रः पृथिवीपति ॥ ५ ॥
 प्रकृतवाच ॥ यदासहस्रवत्सुपेणराजन्नुगरेदीप्ताप्रचचारमूमे ॥ तदाचरात्सप्रदायेवत
 स्तेनयाकिमक्तः कथयेदसत् ॥ ५ ॥ यातिहवाच ॥ गगायमनयामयेकृत्स्नोयविषयस्तव
 मयेपिआस्तेराजधातयेपृथिपास्तव ॥ ५ ॥

भूदित्यर्थः ॥ ५ ॥ उत्तरयायाने ॥ ५ ॥ स्वर्गतरति ॥ ५ ॥ येनाधिपाः शान्त्यदेशाधिपाः ॥ ५ ॥ ५

मं भा
आ प
२३२

१७१

॥ आचरणे संशये ॥ १ ॥ **अथ** ॥ **अहमिति** ॥ स्वरो हि त्रे पुनरयोगान्तेषां लघो यमिति पीमां भूदिभ्यो

अ **ह** क **उ** **वा** च ॥ कस्ते श्रुता वा सवत लपरः स्वनेन सादीपमानो यथाभिः ॥ पतस्य दीर्घां च
यशं यकगान्तवान्ते चराणां प्रवरो यथा कः ॥ १ ॥ **इ** **ष्टा** च नोत्तर्यं यथा न तं न वै श्रान्त रार्कं य
निमप्रमेयं ॥ किं न सिद्धे तत्पतनीति सर्वे विनर्कं यतः परिमोदिता ॥ २ ॥ **इ** **ष्टा** च नोत्तर्यं यथा
तं देवमार्गेण क्रमं विस्मयति मप्रभावं ॥ ३ ॥ **अ** **ष्टा** च नोत्तर्यं यथा न तं न वै श्रान्त रार्कं य
समानाः ॥ ४ ॥ **न** **वा** पितं यथा मः प्रष्टुमयेन च तमस्मान्प्रकृषिये वयं ॥ ५ ॥ **त** **म** **प** **ष्टा** **म** **ष्ट**
हणी यत्पकस्य न वा किं निमित्तं त्वमाणाः ॥ ६ ॥ **भ** **यं** **त** **ने** **य** **न** **वि** **धा** **र** **मो** **हो** **त** **जा** **प्र** **वे** **वे** **इ** **स** **म**
प्र **भा** **व** ॥ **तां** **व** **र्त** **माने** **हि** **स** **तां** **स** **का** **शे** **ना** **लं** **प्र** **सो** **दु** **व** **ल** **हा** **पि** **श** **क्र** ॥ ७ ॥ **स** **त** **प्र** **ति** **स्वा** **दि** **स** **त**
च्यु **ता** **नां** **स** **तां** **स** **दे** **वा** **म** **रा** **न** **क** **ल्ह** ॥ ८ ॥ **ने** **स** **ग** **ना** **स्वा** **वर** **न** **ग** **मे** **श** **प्र** **ति** **हि** **न** **स्व** **स** **इ** **श** **प्र** **स** **न**
प्र **भु** **र** **पि** **प्र** **न** **प** **ने** **भू** **मि** **रा** **व** **प** **ने** **प्र** **भ** ॥ ९ ॥ **प्र** **भ** **स** **र्ग** **प्र** **क** **शि** **ते** **स** **तां** **चा** **भ्या** **गत** **प्र** **भ** ॥ १० ॥ **इ** **ति**
य **प** **ति** **उ** **न** **र** **या** **ते** ॥ **य** **था** **ति** **र** **वा** **च** ॥ **अ** **हं** **य** **था** **ति** **ने** **इ** **ष** **स** **प्र** **व** **सू** **रो** **पि** **ता** **स** **र्व** **भू** **ता** **व**
मा **ना** **त्** ॥ **प्र** **भृ** **शित** **स्व** **र** **सि** **द्धि** **र्षि** **लो** **का** **त्प** **रि** **च्यु** **त** **प्र** **य** **ता** **म** **प** **त्प** **ण** ॥ ११ ॥ **अ** **हं** **हि** **पूर्व** **व** **य**
सा **भ** **व** **य** **ते** **ना** **मि** **वा** **दे** **भ** **व** **तो** **न** **यु** **ते** ॥ **यो** **वि** **ध** **या** **न** **य** **सा** **न** **त्स** **ना** **वा** **ह** **द** **स** **ष्ट** **म** **भ** **व** **ति**
हि **ज्ञा** **नां** ॥ १२ ॥ **अ** **हं** **क** **उ** **वा** **च** ॥ **अ** **वा** **दी** **स्व** **व** **य** **सा** **य** **प्र** **ह** **द** **स** **वै** **रा** **न** **त्रा** **प** **थि** **क** **क** **थे** **वे** ॥
यो **वि** **ध** **या** **न** **य** **सा** **स** **प्र** **ह** **द** **स** **ष्ट** **म** **भ** **व** **ति** **हि** **ज्ञा** **नां** ॥ १३ ॥

तदर्थं प्रापनीतनयोर्विद्यागर्भज्ञान वयः श्रेष्ठमेव प्रहृष्टम् ॥ अहं हि पूर्वो वयसेति ॥

१३२

नही दृष्टमिति दयादि च न संव ननं संमजनं परमेश्वरस्य रायनं ॥ १॥ **यथा यः** ॥ **किं** मयं परोपदेशमेव कृतवान्- स्यमप्यनके मकरमेव दत्तं त्विपरीदिन
 मिदं उवाच सर्वाणोति ॥ १॥ **यथा** निःस्वोक्त्यो ज्ञापयामि भवमज्ञानस्यार्थमेव मनाहं ॥ नाहमि

नही दृष्टं संव ननं त्रिषु लोकेषु चिद्यते ॥ दयामेत्री च भजे श्रुतं तु मधुरा च वाक् ॥ १॥ **न** स्था न्तं
 ते सदा वाचो न वाचो परमं कंचित् ॥ सत्त्वा नो पूजयेदद्यात्त च पाचेत् कदाचन ॥ १॥ **यथा** हि पर्व
 णि **उ** नरा याने ॥ **उ** उवाच ॥ सर्वाणि कर्माणि समाप्य राजन् गृहे परिश्रम्य तं गतो सि
 तना एखा भिनङ्गयण श्रवके नासित्त्य सप्तमया ययाते ॥ १॥ **यथा** निरुवाच ॥ नाहं देव मन
 षोऽप्यथैवैषु महर्षिषु ॥ आत्मानं त्यज्य सातत्यं कंचित् प्रणमि वासव ॥ २॥ **उ** उवाच ॥ य
 च मे स्थाः सदृशः श्रेयसश्च अलीयसश्चाविदिन प्रमाचः ॥ तस्या लोकास्तनवेन सवे मे
 लीतोऽहो यतिनोऽस्य राजन् ॥ ३॥ **यथा** निरुवाच ॥ सरधिं मे भवेन रावमानां त्रयं गता मे
 यदि शक्रलोकः ॥ ३॥ **यथा** हि देवस्य लोकदिहीनः सतां मयो यतिनो देवता ॥ ४॥ **उ** उवाच
 सतां सक्ता यो यतिनोऽस्य राजन् ॥ शतिं ह्ययं बलं स्यात् सिद्धयः ॥ एतदिदिता च प्रतुर्धयः ॥ ५॥ **उ** उवाच
 ते त्वं मां च मे स्थाः सदृशः श्रेयसश्च ॥ ५॥ **यथा** हि न उवाच ॥ ततः प्रहृष्टा मरुतज्जनाः प्रा
 लोका न्यतमानं यथाति ॥ संप्रेता राजर्षि वरोह कलसवाच सदमं विधानमेषा ॥ ६॥

मिति ॥ १॥ **यथा** मे स्थाः सर्वे यः आत्मन्यपि योगेन सदृशः सदृशान् स्त्रीय सरति नगादीनाम
 पिक कलासादि दृष्टव दृष्टानाति धं चोपि नावमं नद्याः किं नुत सदृशो मनसाः श्रेयास्तो
 देवाः स्य यो न्यर्थः ॥ १॥ **यथा** हि नः प्रति ह्ययं बलं स्यात् सिद्धयः इति ३३ एतस्य दयालवं दर्शितं

॥ १॥ **यथा** हि नः प्रति ह्ययं बलं स्यात् सिद्धयः इति ३३ एतस्य दयालवं दर्शितं

म भा
शा प
२२१

एतदेव चित्तमिति ॥ सखेहीति द्वाभ्यां ॥ २१ ॥ भयं तने येन विघाटमोहविति ॥ यदष्टकेनोक्तं न चो
त्तरमाह ॥ भयेति ॥ यातादिहं ॥ २२ ॥ यद्विवायेषिदिष्टाधीना एवेत्याह ॥ सखेदनाति ॥ एतेपिदि
ष्टेत्येष्टाण्यपापोक्षेदेत्यां प्रकृतिपरं ब्रह्म भवेति प्रामाण्येति प्रारोहकमेव मोक्षयोगं देहं प्राप्येति
शेषः ॥ यद्वा नावालोपनिषदिश्रुतिमन्त्रं प्रकृत्य अत्र हिनंतोः प्राप्तेष्टकं समाप्तं अहं स्तारकं
ब्रह्म व्याचष्टे येनासावस्तीभूता मोक्षीभवन्तीति ननु यदेन प्राप्तिमात्रसाधारणेन संखेदनादी
नामपि साक्षाद्ग्राह्याणां मोक्षसाधिका रदर्शनात् ॥ आद्यैव नेरामनापनीयेमपि कर्तव्या

सखेहिनंतयेदिवापि ॥ खेदेवाधीनं चिदनेनात्मशान्ता ॥ तस्मादिष्टं वलवन्त्यमानो न सं
त्तरेत्रा पिर्योक्तं चित् ॥ २३ ॥ खेदेन तपोत्पत्त्येः प्रहृष्टोत्पत्त्येन वर्जितसदेवधीरः ॥ दिष्टं वली
याति मन्यमानो न संत्तरेत्रा पिर्योक्तं चित् ॥ २४ ॥ भयेन मस्याम्यष्टकाहं क. रचित्तेनापोयेमा
नसोनास्तिकश्चित् ॥ यातायथा ज्ञो विरथी न लोके प्रवेत्तथा हे भवितेति मन्त्रः ॥ २५ ॥ संखेदनादे
उताद्योद्भिजाद्युसरीत्याः कृमयोद्यासुमस्याः ॥ तस्याश्म ॥ नरराणकाश्च सवेदेष्टस्येसा
प्रकृतिमन्तेति ॥ २६ ॥

वालेत्रेवागंगायां वा नरेषु नरित्युपक्रम्य कर्मिकीराद्योपाश्रुमन्तः संतनवात्पथेति नंतशास्त्रे
वरणाच्छास्त्रसाक्षादेव खेदनादीनामपि दिष्टं च येस्तेन योग्यो यो निष्प्राप्येत्तथा हारदोषोपपास्तः
अत्राप्याश्रमेपिके संवर्तमरुजीये एतदर्थिते ॥ उत्तमवेष्टविप्रवन्त्यवक्रमोति यथागतं वाराण
स्यामहरानदर्शने समं देष्टुं ॥ तस्माद्द्वारे समासाधनसंस्थाः कृण्वेकचित् ॥ तदृष्ट्वा यो निव
र्तनसंवेर्जो महीयते इति ॥ कृण्वेददर्शने नमदेष्टु रदर्शनसिद्धिं च यत्नात्वा ज्ञातेन ॥ २७ ॥

२२

अवादीरितेन तदप्यप्येकं विद्यानपसोः अष्टोष्टकेन सन्नेत त्रयानभूतं विद्वेदार्थं यन्वयाने
 रुवाच ॥ प्रतिकूलमिति ॥ कर्मणां प्राणानां प्रतिकूलं नाशकं यापयार्थः तथा प्रचणनं प्रेदयेत्
 निवर्तते पापलोको नरकं प्रेदयेत् तस्यापमसतो संवेधिसंनो नान्नवर्तते नितान्नवर्तते इदानीमपि
 किंच प्रोचो धिषेतः यथा यथा कर्मणां अनकृत्वा इत्येव कः मन्त्रस्त्वया तेन प्रकारेण देवदत्तं
 दिवाहितेन आसन्नं देवते दिव्यतात्त्विकं दिद्रेण वाचिनं तस्याशयः ॥ ५ ॥ अमुदने विप्रलेगते तदि
 नितनदेभादि राहितेन प्रसिद्धं यने प्राणमेममविप्रलेगदभूतं तनेन संदेयं दिव्यं ॥ पुनरिदानीं

यथा निरुवाच ॥ प्रतिकूलं कर्मणां प्राणमाह सत्तर्जने प्रचणो यापलोको ॥ संतो सन्तानान्न
 वर्तन्ति चेत्तथा चैषामनकृत्वा सत्यामना ॥ ५ ॥ अमुदने मे विप्रलेगते तदि चेष्टमानो
 नाधिगता तदस्मि ॥ एवं प्रार्थयामादिने निविष्टो यो वर्तते स चित्तानातिपीरः ॥ ५ ॥ मरुथ
 नो यथ तते सयत्ने र्यः सर्वविद्यां चिन्तयति ॥ वेदं न पीत्यतपसा यो मुदेहं दिवं समी-
 यान् शरुषा वीतमोहः ॥ ५ ॥ नानातदुष्टं माह ता यने न वेदानपीपीत न देहकृतः स्यात् ॥
 नानाभावाद्देवो जीवलोके देवार्थो नानाष्टचेष्टाधिकारः ॥ तत्रत्याप्यनानि हन्येत पी-
 तत ॥ चेष्टमानो पितृपुत्रनाधिगतास्मि एवं प्रार्थयामासि कं गतिं सत्तापीरोधियमोरयन्तो
 यो कमादिना न भिन्नो भवेदित्यर्थः ॥ ५ ॥ जीतमोहो मानमकर्वन् ॥ ५ ॥ एतदेवाह ॥ न नानि ॥
 यनेन तपसा तद्विदमेव कृतो हेकारकृतवानित्यत आह ॥ नानेति ॥ जीवलोके स्थित्वा ना-
 नाभावाः एष्टव्यभावाः केचिद्भिरुचयः केचिद्द्विपरीताः यतो देवार्थो नाः अतएव नष्टाश्च
 भूता चेष्टा उपागः अधिकारो योग्यता च येषां तेन आमुदानीं प्राणोपेदिता नापाये च प्रवृत्ति
 करं देवमेव वलवदित्यर्थः ॥ एवं विद्वंस्तत्रत्याप्यनविहस्यते तत्र तत्संज्ञः स्वभावाप्यनविहस्ये

॥ ५ ॥ अमुदने मे विप्रलेगते तदि चेष्टमानो नाधिगता तदस्मि ॥ एवं प्रार्थयामादिने निविष्टो यो वर्तते स चित्तानातिपीरः ॥ ५ ॥ मरुथ नो यथ तते सयत्ने र्यः सर्वविद्यां चिन्तयति ॥ वेदं न पीत्यतपसा यो मुदेहं दिवं समीयान् शरुषा वीतमोहः ॥ ५ ॥ नानातदुष्टं माह ता यने न वेदानपीपीत न देहकृतः स्यात् ॥ नानाभावाद्देवो जीवलोके देवार्थो नानाष्टचेष्टाधिकारः ॥ तत्रत्याप्यनानि हन्येत पीतत ॥ चेष्टमानो पितृपुत्रनाधिगतास्मि एवं प्रार्थयामासि कं गतिं सत्तापीरोधियमोरयन्तो यो कमादिना न भिन्नो भवेदित्यर्थः ॥ ५ ॥ जीतमोहो मानमकर्वन् ॥ ५ ॥ एतदेवाह ॥ न नानि ॥ यनेन तपसा तद्विदमेव कृतो हेकारकृतवानित्यत आह ॥ नानेति ॥ जीवलोके स्थित्वा नानाभावाः एष्टव्यभावाः केचिद्भिरुचयः केचिद्द्विपरीताः यतो देवार्थो नाः अतएव नष्टाश्च भूता चेष्टा उपागः अधिकारो योग्यता च येषां तेन आमुदानीं प्राणोपेदिता नापाये च प्रवृत्ति करं देवमेव वलवदित्यर्थः ॥ एवं विद्वंस्तत्रत्याप्यनविहस्यते तत्र तत्संज्ञः स्वभावाप्यनविहस्ये

सं भा
आ टी
२२५

नैरिति॥ दैशिकं उपदेशं यमपवापां गवसूचको यस्तन भूमपां गं प्रतीतः ॥ १॥ प्रथमः ॥
 यदा कर्तव्यं यथा प्रथान कृतं पुगे भवाः कर्तव्यं पुगाः अन्ये तन्निष्ठा पास्ते चामास्य तमन्यर्थः ॥ २॥ प्रथ
 क उवाच ॥ तस्मिन्निति ॥ मेमम प्रथामसोमममरता प्रभूमेनिकं भूपलस्य निमित्तं प्रनवेनः ॥ प्रथपा
 तविषये मनः समस्य तस्यैकः प्रथः नच पुनरावनेन प्रति प्रजापतिलोकादनाहूतिः प्रजातपनप्र
 जापते ईरापमिति तत्रावसेवर्षसहस्रमावमिति च ततो पितृसंस्थाहूतिरुदितानत्रकस्य प्रजापतेः किं

नैरात्याता भवतां यत्तममिः समीत्य वेमातरित मुपागतेरिति ॥ इति च दैशिकं यत्तममैर्मा
 पां गं प्रतिगच्छ प्रतीतः ॥ ३॥ इत्यादिपर्वे ॥ ३॥ उपनय याते ॥ यदा वसो नंदने कामरूपी संवत्सराणा
 मप्रतिशतानां ॥ किं कारणं कर्तव्यं पुगा प्रथान हितान तत्र वसयामन्यपद्य ॥ ४॥ ययानिह वाच ॥ सो
 निः सहस्रं तनो वापये हली एचिने ममने मानवेरि ॥ तथानत्र लोका प्रथमं मनस्य तने निमयः
 सेश्वरादेव संवाः ॥ ५॥ प्रथ क उवाच ॥ तस्मिन्कृष्टं लोका प्रथमं भवेति ॥ मयैतमेव मनो निमात्रं ॥
 किं विशिष्टाः कस्य धामोपपां नित दैवद्विदेत्र विमं प्रतीमे ॥ ६॥ ययानिह वाच ॥ ३॥ मेमोमं नरकं
 नेपते नित्याल्लपमानानरदेव सर्वे ॥ ते कंकगो मापु वलाशानर्थ लोका निहृदिव इयात्र न

यामविशिष्टा प्रजाहूति यो गपा उपपत्तोत्पत्त्यः प्रथः ॥ तत्राद्यस्यो न रंभयत् किं शुद्धमिह त्रसिंहो न्य
 नं प्रोषप्रथो द्वितीयस्यो निविभागः ॥ ७॥ मेमोममिति ॥ ममिरेवमोमेनरक प्राधान्यादिना यत्र य
 वतात्र पते निष्ठा भवेती मं प्राप्ताश्चने वरुपा पुत्रयो जादिरूपेण विविधवासनामूलेन विहृदिविष
 माहृदिलभंते ॥ वरुप्रजा निर्मितिमा विवेशीति प्रतेः ॥ कालपाशमेव दृढं ततो मर्थः ॥ ते के पेकं
 के निग्राहारे रुपलक्षणं गोमापु प्रतिशारे ॥ तेषां वलं संवः तस्या शनं मं च शरीरे तस्यार्थ लोकाः

॥ १॥ ॥ २॥ ॥ ३॥ ॥ ४॥ ॥ ५॥ ॥ ६॥ ॥ ७॥ ॥ ८॥ ॥ ९॥ ॥ १०॥ ॥ ११॥ ॥ १२॥ ॥ १३॥ ॥ १४॥ ॥ १५॥ ॥ १६॥ ॥ १७॥ ॥ १८॥ ॥ १९॥ ॥ २०॥ ॥ २१॥ ॥ २२॥ ॥ २३॥ ॥ २४॥ ॥ २५॥ ॥ २६॥ ॥ २७॥ ॥ २८॥ ॥ २९॥ ॥ ३०॥ ॥ ३१॥ ॥ ३२॥ ॥ ३३॥ ॥ ३४॥ ॥ ३५॥ ॥ ३६॥ ॥ ३७॥ ॥ ३८॥ ॥ ३९॥ ॥ ४०॥ ॥ ४१॥ ॥ ४२॥ ॥ ४३॥ ॥ ४४॥ ॥ ४५॥ ॥ ४६॥ ॥ ४७॥ ॥ ४८॥ ॥ ४९॥ ॥ ५०॥ ॥ ५१॥ ॥ ५२॥ ॥ ५३॥ ॥ ५४॥ ॥ ५५॥ ॥ ५६॥ ॥ ५७॥ ॥ ५८॥ ॥ ५९॥ ॥ ६०॥ ॥ ६१॥ ॥ ६२॥ ॥ ६३॥ ॥ ६४॥ ॥ ६५॥ ॥ ६६॥ ॥ ६७॥ ॥ ६८॥ ॥ ६९॥ ॥ ७०॥ ॥ ७१॥ ॥ ७२॥ ॥ ७३॥ ॥ ७४॥ ॥ ७५॥ ॥ ७६॥ ॥ ७७॥ ॥ ७८॥ ॥ ७९॥ ॥ ८०॥ ॥ ८१॥ ॥ ८२॥ ॥ ८३॥ ॥ ८४॥ ॥ ८५॥ ॥ ८६॥ ॥ ८७॥ ॥ ८८॥ ॥ ८९॥ ॥ ९०॥ ॥ ९१॥ ॥ ९२॥ ॥ ९३॥ ॥ ९४॥ ॥ ९५॥ ॥ ९६॥ ॥ ९७॥ ॥ ९८॥ ॥ ९९॥ ॥ १००॥

173

ग्रहेतद्विषयभावात्प्राप्तेऽपि उः खेनते - इत्याह ॥ अनित्यतामिति ॥ ५ ॥ मातामहमिति ॥ तत्र स्थितं

अनित्यतां सारः खस्युद्धाकस्मान्तेनापमस्य कहेभतेयं ॥ किं कथं वै किंच कृतानतपोन
 सान्तेनापेवर्तयाम्यप्रमनः ॥ वेदायापन ॥ एवेव कथं न्यति यथा निमण्य एकः प्रनेवा
 न्यएव न ॥ मातामहसंवेगणेषु पचं तत्र स्थितं स्वर्गलोके यथा न ॥ यद्येक उवाच ॥ यो येलो
 काः पार्थिवैरुपधानाः तथा भूतयच काले यथा न ॥ तमेव न न्यति सर्वा न्यथा वत लेवत
 वद्वापसे तैरिधर्माना ॥ ५ ॥ यथा निरुवाच ॥ यत्तादमासमिह सार्वभौमस्ततो लोकान्तरा
 न्यवे ॥ तत्रावसेवर्षसहस्रमात्रे ततो लोकं परमस्य भूयेतः ॥ ५ ॥ ततः शरीरं ग्रहणं स्थायी
 हस्रहोरातयोत्तनायता ॥ यथा च संवर्षसहस्रमात्रे ततो लोकं परमस्य भूयेतः ॥ ५ ॥ ततो
 दिव्यमन्तरे प्राण्य लोकं प्रजापते लोकं पते इमं ॥ तत्रावसेवर्षसहस्रमात्रे ततो लोकं परम
 स्थ भूयेतः ॥ ५ ॥ सदेवदेव स्थानिवेशने च विहृत्य लोकानवसेयद्ये ॥ तत्प्रत्यमानसिदयोः स
 मस्ते स्तथा यथा च कृतिरायराणा ॥ ५ ॥ तथा च संनंदने कामरूपी संवत्सराणां प्रते प्राताना
 सदा सुखो भिर्दिह सुखं पात्रा न्यप्रजगा न्यमितो श्रीरुपा न ॥ ५ ॥ तत्र स्थितं मादेव सखेषु
 कैकाले ततो ते महति ततो निमात्रे ॥ ततो देवानां मन्त्रवीडयश्चोपसे न्य वेति स्तते न स्वरेण ॥ ५ ॥
 एतावन्ने विदितं राजसिंहततो यथा देवदेवतात्मा प्रणयः ॥ वाचो यो यो चातरिते सराणां सा
 नकोणः पोकतो मानरे ॥ ५ ॥ यद्येकं सुखं लोकां प्राणाययानि यतस्ते प्राण्य कस्य एव को नि
 तानत्र वे एतन्मनस्ततो हसतां मथो निपते यंक्येन ॥ ५ ॥

अंतरिक्षे स्थितं ॥ ५ ॥ तानिति ॥ क्षेत्रवत् क्षेत्रं मद्राभजादिभ्यस्तंततानं तो नारादयः क्षेत्रास्त

इति ॥ ५ ॥

स भा
आ प
१२५

स्वर्गाच्च निप्रकारं एच्छति ॥ यदेन स स्तोपत न स्तुदंति यत्त एन सः पापाहेतोः यतनः स्वर्गात् यव
मानान्तोपात्तसास्त्रदंतिने प्रहृष्टाः कथं भवेति प्रयात भूमाव कथं न शीर्षते कथं वा भवेति ३
दियादिर्मतो भवेति कथं वा गर्भं तं प्राप्नुवतीति प्रश्नय ॥ १ ॥ तत्र यावत्सं पात मधित्वा येत मेवा-
याने पुनर्निवर्तते यथेत मा कृशा हा प्रभूता भूमा भवति प्रभूताः भूमा भवति प्रभूता मेवो भवति
मेवो भूता प्रवर्षति ॥ ततः बद्धा द्वीदियवा औषधिवनस्पतयस्तिलमाषा इति जायंते इति श्रुत्वा

अथ कथं वा ॥ यदेन स स्तोपत न स्तुदंति भो मा भो मा राव सास्त्री त्वा देहाः ॥ कथं भवेति क
थं मा भवेति कथं भूता गर्भं भूता भवेति ॥ २ ॥ यथा निरुच ॥ अक्षरेनः प्रष्टव्यं लान एव
मा भो नित हे प्रहृष्टे एव ॥ सद्येन स्था रज प्रापयते वै स गर्भं भूतः समये नित ॥ १ ॥

सर्वार्थं तं अक्षरेन इति ॥ अक्षराद्योः त्वा स्रवा वी स्रन् ॥ आयः प्रहृष्टवच सो भवतीति श्रुतेः देहं म
के प्रभूत स स्तोपवर्तते स्वर्गात् ॥ यावत्मानस्य उः स्वाज्ञं लभये शरी रं भवतीति प्रश्नते च ॥ तदसमेवरेतो
देहवर्तते प्रष्टव्यं लक्षणा नो येन चरणेन कर्म शेषे एतत्तु हं रमणी या यो निमापयेत इति श्रुतेः
श्रुतेति ॥ अन्तरेति जीवः तजलान गे अक्षरे प्रहृष्टे एतत्तु सिकारं सुं सुं सुं भवति ॥ स भूत स स्था हतो
जीवो रेतो भावे प्रासः संस्तुष्टाः सियः रेतः गर्भं ये शीततो प्रापयन् प्र ॥ नित तोगर्भं भूतो भवति

१३५
२

नस्मादेन नकारं कर्म उच्यते निधिदं गह्वरीयमाभिचारिकं च वर्जनीयं ॥ ५ ॥ नस्तर्ककादिभस्मितस्य क
 थं स्वरूपसत्ता कथं वा प्रतीयते तरेण विभाव इति हेतुना न्यायमाश्रित्य कर्तुं ॥ भोमो नरकश्च कर्तुं निश्
 च्यते ॥ यदा न तानिति ॥ ५ ॥ उत्तरमाह ॥ कर्धमिति ॥ नरे ह न प्रमाणान्न नारायणकृतद्वानादिप्रसंगात्किं न
 यो निमित्तं प्रपद्यते चारीयत्वापदे हि नः स्थापनमन्येन संयति यथाश्रुतमिति श्रुतेः ॥ निमित्तभूतेन क
 मणा नरकदरे न भवमाणा देहं प्राप्य निर्गम्यार्थं यत्कस्येति लोकप्रत्यक्षे यथास्थानथापयित्वा संचरेति न

नस्मादेन नरे नीयं नरे उच्यते लोकगह्वरीयं च कर्म ॥ यावत्कालेने पार्थिवसर्वमेव भयं येषां नो
 बुद्धिर्न ते चराणि ॥ ५ ॥ अथ कर्तुं च ॥ यदा न तानिति नरे च संसितधारद्वः शितिकंटाः पतन्ताः
 कथं भवेति कथं मा भवेति न भोममन्येन नरकं प्रणोमि ॥ ५ ॥ यत्किं च ॥ कर्धं देहकर्मणा नरे
 भवमाणा यत्कथं शिष्यामन्येन संचरेति ॥ इमं भोमं नरकं ते पतेति नावेत्येते वर्धमाननेकान् ॥ ५ ॥
 अहिंसहसाणि यतंति योऽश्रितया प्रणीतिं पारित्यस्यति ॥ तान्येतदेति प्रपततः प्रपत
 भीमा भोमा यत्तसास्ती द्वा देहाः ॥ ५ ॥

देवसंचराणं भोमो नरकः कर्तो न्यूनकृतमनमाह ॥ नावेत्येते वर्धमाननेकान् यावत्तत्र पतितान्
 तं यथो न च येन कर्मभूमिं प्राप्ताः पितृदिता यनयन्ते ते नोति मोक्षप्रयोगं लोकानरक एवेत्यर्थः ॥
 एतेन कंकादिभस्मितस्यापि नरे देहयोगात्तस्तीत्यर्थः ॥ स्वर्गतस्यापि प्रनः पातावप्रभावाद्
 संलोकोऽऽपरिहरति इत्याह ॥ अहिंसहसाणीति यथोति च ॥ अहिंसहसाणि यमिव त्सराणि
 योऽश्रित्योऽश्रित्यापतंतीति योजनारचरचेति वदेतो दशदयो भोमा यत्तसाः ॥ ५ ॥ राम

मं भा
आ. प
१२६

तदेतदपादनायेकोपाधिस्योकारेणपरिहरतिवायुः समस्तस्येतीतिवापुर्वसिलिंगंवापुर्वमोनम
नत्सत्रेवापुर्वेचयसिवायुः समस्तस्येतीतिप्रतिभा॥ पंचप्राणमनोबुद्धिरशंद्रियसमन्वितं॥ अपेक्षी
कृतमूनोस्यसंज्ञागमनसाधनमित्युक्तं॥ तत्कर्मयोगोनिगमोस्थानंमस्तु कर्मभूतेनरतोस्तीर
जस्यैतः एवोक्तं प्रथमसंनपुष्पकर्मफलंसादकतसाधनस्यारसोः पूर्वतेनानपुष्पकर्मफलं
सक्तंति॥ अग्नौशालाद्रुतिः सम्यगादिनामपतिष्ठते॥ आदिप्राजायतेहृदिहृदयेरजततः प्रजायति
एते॥ येचम्यासादनावापः प्रकृत्यचसोभवेतीतिप्रतेय॥ सोमाद्यप्युप्रादिरूपः कर्मसमवा
यिनीदेहोतगरेधिक्राशपोरेतोऽरुणाः परहोनासिगापाधिनीवोगर्भाप्रायविशतोन्मथः॥ अन्य
थासतोसिक्तमपिरेतः एवेत्यसंभवेनास्थिरीभवेत्तवापुस्तत्रगर्भाप्रायेनन्मात्राणामस्तुम

यानिस्तुच॥ वायुः समस्तस्येतिगर्मयोगोनिस्तौरेतः प्रथमसंन
एकम्॥ सतत्रतन्मात्रकृताधिकमः क्रमेणसंवर्द्धयतीहगर्मम्॥ १४॥

नानितैरुपादानभूतैः कृतप्राधिकारोपावरणवर्गैश्चस्थानंयस्यसः तन्मात्रकृताधिकारः एवेम
नोवायुः क्रमेणगर्भंवर्द्धयतिप्रथाद्रुतेरुक्ता॥ अक्रान्तिरेकप्रमान्भवतिशोणितान्तिरेकेस्त्रीभ
वति॥ द्वाभ्याममेननपुष्पकोचनोभवति॥ अक्रभीतेनयमोभवति॥ एकगजोसिन्तंफलंभवति॥
पंचगजकुड्यः समराशयेशोदिः समराशदुर्दरः॥ पंचविशतिरात्रः स्थितोचनोभवतिमासुधा
त्राकरिभोभवतिहिमासाभ्यंतरेशिरः संपद्यतेमासत्रयेणश्रीवायादेशमासचतस्रयेननसादयः
पंचमेमासेनखरोमयादेशः सृष्टेमाखनासिकानिओरंचसंभवति॥ सममेचलनसमर्थोभवत्य
सृष्टेव्याधयवस्थितिनचमेसर्वागसंपूर्णोभवति॥ सतश्चाहंपुनर्नोनातश्चाहंपुनर्मनरत्या
दिजातश्चावापुनाएहोनस्तरतितज्जन्मनीवसरणामेतेचपुष्पकर्मभूतेनयंयेन॥ १५॥

१२६

कथमसंवेनः किं वा संसृज्यते नराह ॥ वनस्पती नोषधी आचिंशति डीयपि पुंसं हृष्टमसंन - तिसं
 संसृज्यते नराह ॥ डीयपि संसृज्यते नराह ॥ अपि चोपासते नराह ॥ एवमापि ॥
 भूनाः संनः दिष्टं संनस्पशकं तादि च नराह ॥ अपि चोपासते नराह ॥ एवमापि ॥
 संसृज्यते नराह ॥ अपि चोपासते नराह ॥ एवमापि ॥

वनस्पती नोषधी आचिंशति डीयपि पुंसं हृष्टमसंन - तिसं
 तागर्भभूना भवेति ॥ ५ ॥ अथ कथं च ॥ अन्यदपि विदयाती हर्गर्भभूना हे सित्तेन करयेन पा
 ति ॥ अपि चोपासते नराह ॥ अपि चोपासते नराह ॥ एवमापि ॥
 चचत्तः प्रोत्तेलमने केन संतां ॥ एतत्तं सचेमाचत्तं प्रोत्तेलमने केन संतां ॥ ५ ॥

एवं पदेन संसृज्यते नराह ॥ अपि चोपासते नराह ॥ एवमापि ॥
 संसृज्यते नराह ॥ अपि चोपासते नराह ॥ एवमापि ॥
 नैव वृष्टेण गर्भं मातुं रुदं याति ॥ उत न वृष्टेण गर्भं मातुं रुदं याति ॥
 न्यतन्मा नो करे शरीरं शिरो मेण कुर्यात् ॥ न्यतन्मा नो करे शरीरं शिरो मेण कुर्यात् ॥
 विकृता उपाधि संनम विद्धे रात्रिमा संसाधितं यात ॥ ५ ॥

मं भा
आ. प.
१०३

प्रोथायसकृतेऽः कृतेवेत्यक्तं तदिभजते ॥ शुष्णपोनिमिति ॥ आरोहे अन्तर्गतं कस्या एतरेऽपे
कुरुते पियं चागंधं च वादे वे चाप्राजापत्यं वाचा संवेति श्रुतेः ॥ पित्राद्यन्तर्गतं पोनिमचरो हे नरम ॥
एतिय चरणाय सा सो द्यत्ने रमणीयां पोनिं वा स विषयो निवेति शुष्णपोनिं भजति ॥ एवं यो याम
पिपाप कृतो नारकी पोनिमक्तं कथं चराणाः कथं यो निमापयतेः श्वपोनिं वा स करयोनिं
वाचांशुल्यो निवेति श्रुतेः ॥ पापापोनिं भजति कीराः पतंगाश्च भवन्ति पापापापैकस्वभावाः अथ
तपोः पथो नारके तरेण च नतानीमानि तद्वत्पणसकदा वनी निजायस प्रियसे मे तनरती यस्या

शुष्णपोनिं शुष्ण कृतो जनेति पापापोनिं पाप कृतो जनेति ॥ कीराः पतंगाश्च भवन्ति पापा
नमे विवत्तास्ति महानभावः ॥ २२ ॥ चतुष्टया हि पृथः सदृशश्च तथा भूता गर्भभूता भवे
ति ॥ आस्थानमेतन्निमित्तं लेन सर्वभूयस्तु किं पृच्छसि राजसिंह ॥ २३ ॥ अथ कथा च ॥ किं स्त्रिंश
त्वालभते ताजलो कान्तिः श्रांस्तयसा विद्यया वा ॥ तत्तेष्टः शंस सर्वं यथा वक्षु भ्रांलो
कान्येन गच्छेत्क्रमेण ॥ २४ ॥

नरति श्रुतेः ॥ कीरादियो निमसकृते जनेति ॥ अतएव यो निमसारस्यऽः त्वद्वत्तत्वात् नमे विवत्ता
स्ति महानभावः ताया मे स्यादथ प्रजायेय विनं मे स्यादथ कर्म कृवीयेति श्रुयमाणं जायादिभावे
हे मिच्छाममना स्ति किं न भूतिं प्राप्यतेः कर्म मे वसाय पिष्टासीति भावः ॥ २५ ॥ एवं स्यात्ता-
त्स्त्वा च देहादिवे चित्तस्योदयिनः तत्ते वधा उक्तातिः गत्या गतं सो दृष्टं ता मा गते अतः मे वि
वत्तासीति तच्छतं वाक्कमतच्छतं वाक्कस्यानप्रापकमपापेष्टं दृष्टिं किं सिदिनि श्रेष्ठानां च ॥

निमसारस्य कर्मण विद्यया वा ॥ २३ ॥

२७६

मं भा
आ प
१२८

नपसामि यथावेति नपोविद्ययोः कनरद्वन्ति श्रुत्य स्थानं प्रापकमिति यथेन पसस्तथा उपकारक
नमस्तु विद्यायाः साक्षादेव तन्मात्रं कनमाद **॥ ये चेति ॥ मनोविणो मनो निग्रहशीलस्य प्रमानय प्र**
ये स्वाध्यासापि स्थानं प्रमाणं प्रमाणिनं वेकुरस्थं कार्यं कारणावदिकारिणं भवतीत्यर्थः ॥ मानसस्य मार्गः
पराचरापराणं तेन रुद्धमाह तेन यदस्त्येति हं सो वेदयंते विदंति तस्यार्थे हि च तमेवैकं जानीथ आ
त्मानं न वेद वेदी मर्दंती विनष्टिः निः कलं निः क्रियं पतति तस्या घगमेनानुभवाभ्यां च जानंति तदस्ति

ये चाप्रयेवेदयंते प्रमाणं मनोविणो मानसमार्गं रुद्धं **॥ तदः श्रेयस्तेन संयोगमेव परं प्राप्तिं**
प्राप्युः श्रेयश्चेद ॥ २४ ॥ इत्यादि पर्वे ॥ उत्तर पद्याने ॥ अथ कउत्राव ॥ चरनरद्वयः कथमेति य
मान् कथं भिक्षुः कथमाचार्यकर्म ॥ चानप्रस्थः सत्यथे सन्निविष्टो बह्व्यस्मिन्सं प्रतिवेदयं
ति ॥ २५ ॥ यथातिरुवाच ॥ आहूताया यो गुरु कर्म स्वचोयः पूर्वीया यो चारमं चोय प्रापी ॥ मउ हं
तो ह निमान प्रमनः स्वाध्यायशीलः सिद्धिनिब्रह्मचारी ॥ २६ ॥ परमागतं प्राप्य धनं यजेत दद्यात्
दैवानि शोभो न येन ॥ यनाद दानं अपरै रदत्तं सैवाग्रहस्योपनिषत्पराणी ॥ २७ ॥

वः प्रसाकं श्रेयः यस्यात्तेन ब्रह्मण संयोगमेव परं प्राप्तिं कैवल्यं प्राप्युस्ते ब्रह्मजीव
ते च देहे प्रेत्य देहाभिमानात्तु श्राय **॥ तथा वक्रतिः ॥ प्रारीरासु सस्य प्रप्रेमोतिरपसं यद्यस्तेन**
उपोणाभिनिष्ठा घत ॥ २८ ॥ अथ ॥ चरति ॥ अस्मिन् यस्मै विद्यये बहूनि प्राप्तिं हाराणि वेद
यंति वैदिका ॥ २९ ॥ चत्वारि कर्माण्यभयं करणीत्याश्रमकर्म हानमभ्युक्तं न देव विस्तराणा

॥ २८ ॥ अथ ॥ चत्वारि कर्माण्यभयं करणीत्याश्रमकर्म हानमभ्युक्तं न देव विस्तराणा ॥ २९ ॥

इति समाहृतं ॥ सायं न न पश्येत्तानं चेति ॥ न पश्येति मानेन न तमाभिभूताः ॥ प्रसन्नचित्तः ॥ आदयः समस्तार्थः ॥
 स्याद्द्वारभूताः अथि प्रसन्नः प्रकृत्यमानेनाह ॥ मेव प्रसन्नः कर्तव्यमिमानेन स्याति ॥ यत्तस्मिन्तमाभिभूताः
 मानवेषु एतन्ममानिभूताः च प्रकीकृताः ॥ २५ ॥ दृष्टिचक्राकृतमथासन्नदिनमात्रं पश्येति नापि स्त-

यथा तिरुक्ता च ॥ तपश्च दानं च शमो दमश्च ह्री र्गर्जने सर्वभूतानकं पा ॥ स्वर्गस्थलोकस्थ
 वदेति संतो ह्यसि सन्नेव महं निपुंसां ॥ न पश्येति मानेन न तमाभिभूताः ॥ प्रसन्नः सदैवेति वदं
 तिसंतः ॥ २५ ॥ अथीयानः पंडिते मन्यमानो यो नित्यपाहंति पशुः पशोः ॥ तस्यानवेन सुभवे
 निलोकानवाप्तं तद्गुणं लब्धं ददाति ॥ २६ ॥ चत्वारिंशत्संख्याभ्यंकराणि भयं प्रयच्छेत्पशु-
 याकृतानि ॥ मानाग्निहोत्रं मनमानमोनेमानधीतमनमानयतः ॥ २७ ॥ नमानमान्यामद-
 माददीतनसंतापं प्रामयावमानान ॥ संतः संतः पूजयेत्तो हलोकेन साधवः साधुवृद्धिं ल-
 भेत् ॥ २८ ॥ इति दया मिनि यत्न इत्यथीय इति जने ॥ इत्येतानि भयाग्नाः तानि वृत्तानि सर्वेषां ॥ २९ ॥

निदंशमनभयाचरन्मिन्पादह्यमामपीयान्ति ॥ ३० ॥ चत्वारिंशत्संख्याभ्यंकराणि भयं प्रयच्छेत्पशु-
 यतेः यत्ताग्निहोत्रं इतरयो ह्योरपि साधारणं ॥ ३१ ॥ अतो मानापमानादिदं हसहिस्मर्भवेदिता-
 ह ॥ नमानमान्यामदमाददीतनसंतापं प्रामयावमानान ॥ इति दया मिनि कृष्णस्य धर्मप्रकाशनाभिनयः ॥ अतस्तपसादि-
 दं भवति तं चेत्तो ह्यरेनामथेत्यर्थः ॥ ३२ ॥ ३३ ॥

संभा
आ.प
२५

योगीश्वरी चेति ॥ होमनीश्वरी ॥ अरण्येति ॥ अरण्येवसतो निष्कस्य योगिनः ग्रामोवाप्येवस्य
 एतः समोपत एवमवति योगप्रभावात् ॥ सर्वसत्तालीनार्थः ॥ ग्रामे लोके वसतो माया पुरदक्षिणव
 द्विचंद्रन्यायेन न दायेनाधिष्ठानदक्षिणित्यमश्रमचिन्तालीनार्थः ॥ १ ॥ दयमयेतदाश्रयमिति मन्त्राष्टक
 ति ॥ कथमिति ॥ २ ॥ आद्यंतोत्रवैराग्यपूर्वकं योगमभ्यसतः सलभमित्याह ॥ न ग्रास्यमिति ॥ ३ ॥ दिनी

अरण्येवसतो यस्य ग्रामोभवति एतः ॥ ग्रामोवावसतो राण्ये समनिःस्थाननाधिय ॥ १ ॥ अष्टक
 ॥ २ ॥ ॥ कथं सिद्धसतो राण्ये ग्रामोभवति एतः ॥ ग्रामोवावसतो राण्ये कथं भवति एतः ॥ २ ॥
 यथातिहवाच ॥ न ग्रासमप्युंतीतय आरण्यमनिर्भवेत् ॥ तथास्य वसतो राण्ये ग्रामोभवति एत
 तः ॥ ३ ॥ अनश्रितिकेतय आरण्यगोत्रचरण्यमनि ॥ कोपीनाद्याटनं घावतावदिच्छेत्तु चोचरे ॥ ४ ॥
 यावत्प्रणाभिसंयानं तावदिच्छेत्तु भोजनं ॥ तथाः स्य वसतो ग्रामे राण्ये भवति एतः ॥ ५ ॥
 यस्तु कामान्तरित्यत्यक्तकर्मनिर्देशः ॥ आतिष्ठेत्तु सनिर्भो न सलोके सिद्धिमाप्नुयात् ॥ ६ ॥

278

यं विवेकिनः सलभमित्याह ॥ अनश्रितिकेतयति ॥ अनश्रिः संन्यासी अनिकेतः कृटीचकयाह
 तः परमहंसश्च त एवागोत्रचरण्यः गोत्रं जन्मवशाः चरण्यं विद्यावशाः तद्यप्येष्टाश्रमः ॥ कोपीने
 निष्पद्यते ॥ ३ ॥ एवं प्रकारेण ग्रामेपि वसतो विवेकिनो यास्य मेव समोपेहोत्याह ॥ तथास्येति ॥
 ४ ॥ अक्तकामकर्मनिर्देशः ॥ योमौनयोगविवेकाः न्यतरदभ्यस्यन् सिद्धीनाह ॥ युक्तिरिति ॥ ५

२५

॥ अथ लोकप्रणीयप्रमाणानुरोधेनाल्लयकलालप्रालायेरदृष्ट्यागारमित्रेष्टानेष्टायीनोकरानिसलोप
 ग्राधेः लज्जुः पीरप्रदप्रान्तः ॥ ५ ॥ यदहरेवचिरनेनदहरेवप्रज्जनेदिनिप्रान्तं यदहरेवप्रज्जनेदिनिप्रान्तं यदहरेवप्रज्जनेदिनिप्रान्तं
 दृष्ट्यागारमित्रेष्टानेष्टायीनोकरानिसलोपग्राधेः लज्जुः पीरप्रदप्रान्तः ॥ ५ ॥ यदहरेवचिरनेनदहरेवप्रज्जनेदिनिप्रान्तं यदहरेवप्रज्जनेदिनिप्रान्तं
 सात्वाचरायप्रतिकामाभिनिताः यथावर्तिनोपितामेवरात्रिनदैवसर्वेपरिग्रहेमेवस्यस्यारण्यसंस्थः प्र
 ययदराणायनमित्यायनमित्याचदनेत्रसचयामेवतदरप्रहवेणप्रार्णवोत्रसलोकेनतीय

स्ववीर्यनीवीरुतिनात्रिज्ञतोदातापरेभ्योनपरोपतापी ॥ तदृष्टानिः सिद्धिमयेतिमस्य
 वसन्नराणेनियताहारचेष्टः ॥ ५ ॥ अशित्यनीवीमणकोष्ठुनित्यनितेन्द्रियः सर्वतोविप्र
 श्रुक्तः ॥ अथोकप्रणीयलचुरत्यप्रचारप्ररन्ध्रानेकचरः सभिन्नाः ॥ ५ ॥ यथायथावामिनि
 ताश्चलोकामवन्तिकामाभिनिताः सात्वाश्च ॥ तामेवरात्रिप्रयतेतविद्वनराण्यसंस्थाम
 विनयेतताम् ॥ ५ ॥ दशैवपूर्वान्दशचापराष्ट्रास्तोनद्यात्मानमथैकविंशः ॥ अराण्यवासी
 सक्तनेदधानिविमुक्ताग्राण्यस्यशरीरयान्त्रः ॥ ५ ॥ यद्युक्तवाचः ॥ कतिस्तिदेवमनयः क
 तिमौनानिवाण्यतः ॥ भवन्तीनितराचल्यप्रानमिद्धासहेवयः ॥ ५ ॥

स्यामितोदिवीतिप्रतिप्रसिद्धां प्रसन्निकर्तयतेनेत्यर्थः ॥ ५ ॥ अराण्यवासीहृदयनिष्ठः तत्रै
 वहादेशरीरयान्त्रस्यलसत्त्वमभूतरूपान्विमुक्ताप्रविलाप्यतमपिहार्दसक्तनेनिः कलत्रं
 स्यात्तस्मान्नसक्तमयान्तिप्रतिप्रसिद्धेचिदेकरसेदरातिप्रविलापयति ॥ ५ ॥ सर्वेषां
 मेष्टुसिद्धिरस्तीत्युक्तंराप्रपद्यतेसम्यासेचायादरोदधीततत्किंतत्रैवमोलोस्यताप्रमानरघपी
 तिसंशयानः सुल्लुकिकनीतिमनयोमोदिताः मौनानिमौदमागः ॥ ५ ॥

सभा
आप
१६०

[illegible]

अथ कउवाच ॥ कनरत्ननयोः पूर्वे देवानामेति सात्मातां ॥ उभयो धावतो राजन्सूर्या चंद्रमसोरि
व ॥ १५ ॥ अथ निरुवाच ॥ अनिकेतो गृहस्थेषु कामसु जेषु संयतः ॥ ग्रामेषु च सन्निवृत्तयोः पूर्वे
तरंगतः ॥ १६ ॥ अथाप्यदीर्घमायुस्त्वयः प्राप्नोति ह्यति चरन् ॥ तप्यते यदि नृत्वा चरेन्नो नृपस्य
तः ॥ १७ ॥ पापानां कर्मणां निवृत्तिं विभयाद्यस्तु मानवः ॥ सत्यमप्याचरेन्नित्यं सोऽप्येते सत्यमेव ते ॥ १८ ॥

इतीयमिति लंवात्तु मसा पामत्तरिति ॥ अथैवयस्मिन्ननन्यत्वं चोक्तमभूमेः जन्मान्तरेति पितृत्वा
 मोक्षीत्याह ॥ अथाप्येति ॥ आशुः सायनं कालं वादी चैतन्क विधुनिष्ठापयामेति कृतिरित्यादिव्यविष
 यमोगं सो गमिदिवलेन चरेत्सोपि सोभयादिवन्यथाताये प्राप्तेः समुनयामं चरति इह जन्मनि जन्मा
 न्तरे वा योगांशुं हृन्निप्रमाणदित्यर्थः ॥ ज्ञानिनस्तज आह्वितमाह ॥ यथा नासिनि ॥ यस्तमानवो
 ज्ञानी नित्यमविनाशिवस्तज्ज्ञात्यं विभ्रयाजन्ममसीति ज्ञात्वा त्वत्केन वपारयेत्स पापानां कर्मणां
 कर्मणि यस्तीतानि सत्त्वं यथेष्टमाचरन्निमज्जत एवेत्यर्थः ॥ नहि ज्ञाने कर्मणा पापकेन देवापिसु ॥

मा लोकादंतिन निवण्णत्तम्मा दिणासवत्तम् ॥

योनेति॥ यो न दंतं शृङ्गं दृष्ट्वा शृङ्गे सन्नश्रुदिरिति श्रुतेस्तदपेक्षया॥ कुंज नालं न कृद्दिशा
 योने श्रुत एव सदा स्नानं नित्यं श्रुते चित्तमलं कृतं योगे श्रुते एवामादिना च यस्मिन् वा सना च य
 श्रुते यस्मिन् कर्माणां हिंसा युक्तं यस्मिन् मांशप्राप्ते॥ ये एते लोकं मनसा संविभानि विप्रदसतः कामय
 ते योश्च कामान्॥ तंते लोकं तयते तंश्च कामांस्तस्मादात्मने श्रुते च ये द्वितिकमश्रुत श्रुतेः॥ सर्वो मि
 त्तश्चिन्तमर्हतीति॥ १५॥ मेदाधिकारिणामादिन्यायतत योपिकर्तव्यमिनाह॥ तपसे इति॥ १॥
 मंचैरगोप्यतितातच्छेकने परं स्त्रीं चित्तयते प्रामोति॥ १॥ मध्यमं प्रतिपाद॥ यदा तन्निर्देहः स॥

यो न दंतं कुंज नालं सदा स्नानमलं कृतं॥ अस्मिन् सितकर्मणां कलमर्दति नार्चितं॥ १५॥ न
 पसा कर्तितः स्वामः स्त्रीणां साक्षात्प्रेमिणः॥ सर्वलोकमिमंतिना लोकं चित्तयते परं॥ १५॥ य
 दाभयनिर्निर्देहो मुनिर्मानसमास्थितः॥ अथ लोकमिमंतिना लोकं चित्तयते परं॥ १५॥ आये
 नतपदाद्वारेणोचनरायते मनिः॥ अथास्त्वलोकः सर्वो यस्मात्तत्तायकल्पते॥ १५॥ इति श्री
 महाभारते वंदिपर्वणि अत्ररथायते

एतदः स्वमाना एमानादिदं सुः डः खः हितः मोनं ममास्थितो यानमनतिष्ठन्॥ म॥ सकोलं जे
 ताप्रविलाषापरं लोकं ब्रह्मविजयते प्रामोति॥ १५॥ इतमं प्रतिपाद॥ आयेनेति॥ मचिनेवाहो
 रं मयते नतरसे सजते एव सप्तबालस्तनयानवन॥ विषयान्तरं नृपिनमस्तुतिप्रत्यज्ञात्रनि
 स्तान्॥ सवत्सरचत्वारिंशेत्यादिश्रुतेः॥ अथास्त्वलोकः सर्वो यस्मात्ताभवति सर्वस्यात्मा भ
 वति सर्वमस्यात्मा भवतीति श्रुतेः॥ अतः सोमस्ततायकल्पते॥ १५॥ इति श्री महाभारदी यः

म. भा.
आ. प.
२२२

280

॥१॥ आक्रम आक्रम ॥१॥ आक्रमेण विजयति ॥ वेदविदेवप्रतिग्रहे वर्तते न नन्यः ॥ अस्मादिधत्तने
वर्तते न नन्यः ॥२॥ कृष्णोणा ज्ञादेन्युक्तः ॥ वीरस्य विषय पादि विजयिनः पत्नी तत्र कर्मभूमौ सा प्रस

यदातिरुच ॥ यावत्स्थित्यां विहितं गवां सारणैः यश्च मिः यवतैश्च ॥ तावत्लोकविधि
ने संस्थिताः वेतथा विजानीहि नरेन्द्र सिंह ॥१॥ अ क उ वाच ॥ तांस्ते ददाति प्रयत्नप्रयानये मे
लोकादिविधत्ते इति ॥ यद्येनरिह्येयदिवादि विधिना स्नानाक्रमेण प्रमयेन मोहः ॥२॥ यथा
ति रुच ॥ नास्मादियो ज्ञासा एणो ज्ञास विच प्रनिग्रहे वर्तते न नन्यः ॥ यथाप्रदेयं सततं दि
ने भस्मपाददं पूर्वमहं नरेन्द्र ॥२॥ ना ज्ञासाः कृष्णो ज्ञात जीवेया वापि स्नाना ज्ञासा जीवी
रण्मती ॥ सोहं नैवाकृतं एवं चरेयं विधित्समानः किमनत्र साधु ॥२॥ यतर्दन उ वाच ॥ एव
मितो ह्यहो यदृष्टं यतर्दनो ह्यदिमे संति लोकाः ॥ यद्येनरिह्येयदिवादि विधिनाः देवसेना
तस्य यमस्य मन्ये ॥२॥ यदातिरुच ॥ संति लोका वदवस्ते नरेन्द्र अण्येककं समसमाप्य हा
नि मधुचुतो नृपुत्र एकाविंशकास्ते नान्वेनः प्रतिपालयंति ॥२॥ यतर्दन उ वाच ॥ तांस्ते द
दानीमाप्रयत्नप्रयानये मे लोकास्तव ते वै भवेत ॥ यद्येनरिह्येयदिवादि विधिना स्नानाक्रम
दि प्रमयेन मोहः ॥२॥

कर्मविधिवत्समानः कर्तुमिच्छन् किमकथं चरेयं नैव कुर्यामित्यर्थः ॥ विवित्समान इति पादे ॥ तत्र
स्वर्गसाधु लघुमिच्छन् ॥२॥ यतर्दन उ वाच ॥ सतो नो न वतः ॥ मधुचुतः ॥ म
हत्सवाः ॥ नृपुत्र एकाविंशकाः ॥ ने तां प्रतिपालयंति ॥ प्रतीक्षते ॥२॥ ॥२॥ राम ॥

१२१

मं भा
आ प
२२२

181

परीक्षमानाचकात्रावमंस्थानावमानंकनवानसिखनचनः प्राप्तातारन्यथः ॥ १ ॥ रागांतरः स

वसुमानवाच ॥ तंस्तेलोकान्यनिययस्वराजन्मपादनायदिनेष्टः कथंते ॥ अहंनतान्येष
निगंतानरैरसर्वैर्लोकस्त्वनेवैभवेत् ॥ १ ॥ शिविरुवाच ॥ एवमिच्छंशिवितोपरीनरोहंममा
पिलोकायदिसंतोहमान ॥ यथेतरितेपदिवादिनिश्चिताः क्षेत्रसंतानस्ययमंस्थमये ॥ २ ॥ रा
यातेरुवाच ॥ नयजेवाचादृष्टेनापिस्वराज्यरीक्षमानात्रावमंस्थानरैरु ॥ तेनानंतदिवितो
कः श्रितास्तेचियः दृष्टास्वनवंतोमहंत ॥ ३ ॥ शिविरुवाच ॥ तंस्तेलोकान्यनिययस्वराजन्मपा
दनायदिनेष्टः कथंते ॥ नचाहंनान्यनिययस्वराजन्मपादनायदिनेष्टः कथंते ॥ ४ ॥ रा
यातेरुवाच ॥ यथानमिदं प्रतिमप्रभावस्तेचण्णनंतानरैवल्लोकाः ॥ तथापिलोकेनरमेवदमे
तस्माच्छिवेनाभिनंदामिदायं ॥ ५ ॥ रायातेरुवाच ॥ नचेदैकैकशोरान्तेलोकान्प्रतिनेदसि
सर्वेप्रदायभवतेगंतारोनरकंचयं ॥ ६ ॥ रायातेरुवाच ॥ यदहंहेतयतथं संतः सत्याभिनंदि
न ॥ अहंनताभिनंदामियत्कृतंनमयाश्रया ॥ ७ ॥ रायातेरुवाच ॥ कस्येतेप्रतिदृश्यंतेरथाः पंच
हिरण्मयाः ॥ यानारुह्यनरा लोकानभिवंश्चतिश्रमश्चताना ॥ ८ ॥ रायातेरुवाच ॥ प्रश्नान्तेव
हिष्पतिरथाः पंचहिरण्मया ॥ ९ ॥ रायातेरुवाच ॥ संतः प्रकाशंतेवल्लोकेप्रिशिलाः ॥ १० ॥ रायातेरुवाच ॥ च
यातिस्वरथागजनिष्ठमस्वविहायसः ॥ वयमप्यनयास्यामोयदकालोभविष्यति ॥ ११ ॥ रा
यातेरुवाच ॥ सर्वैरिदानीगतंयसहस्वर्गनिर्गतेवयं ॥ एतलोविरजः पंचादृश्यतेदेवसम
नः ॥ १२ ॥

नायश्यामः नरकंभूलोकम् ॥ १३ ॥

२२२

नृपसंनिधिं ॥ १० ॥ अथैः यत्नमिः यत्नानि प्रहायेन कृतं तद एव प्रथममहमेव कथं कुर्यामिति
भावः ॥ ११ ॥ अथः ॥ एवमिति ॥ यत्नयाननयने प्रकाशयति ॥ १२ ॥ शिष्टमारप्रधानाकालव-

यथातिरुवाच ॥ न तत्पतेनः सकृत्ते कामयेत योगलोभे पार्थिवं पार्थिवः सन् ॥ देवदेषम
दाण्डं प्राप्य चिह्नं शूरे नृपसंनहितात्तराज ॥ १३ ॥ यत्निमार्गं यत्नमाने यत्नसं कुर्यात्तपोप
ममवेत्समाणाः ॥ नमद्विधो यत्नं बुद्धिः प्रज्ञानं कुर्यादेव कुर्यात्तपोपमायदास्य ॥ १४ ॥ कुर्यादस्य
वृत्तं कृतं यदने विधित्समानः किमत्र तत्रापु ॥ अत्राणमवेत्तपति यत्नानि नृपो नमो वस
र्मनं ब्रवीत् ॥ १५ ॥ इत्यदिपुर्वं उक्तं यत्नाने ॥ वसमानवाच ॥ प्रह्लादमित्रं वसमानो यद
श्चिद्यत्नलोको दिवि मे नरेन्द्र ॥ यद्येतं रिहं प्रथितो महात्मन्ते वसेत्तानस्य धर्मस्य म
न्ये ॥ १६ ॥ यथातिरुवाच ॥ यदेतं रिहं प्रथिवी दिशश्च यत्नेन सातयते भानमंश ॥ लोकास्वा
वंतो दिवि संस्थिता वै ते नाना वंते प्रतिपालयेति ॥ १७ ॥ वसमानवाच ॥ तं हरेदस्य निमाप्रप
तप्रयाते ये मे लोकस्त्ववने वै भवेत् ॥ अत्राणो ह्येतां स्वरूपकेनापिरान्यति प्रहसे यदि
यो मत्र उद्युतः ॥ १८ ॥ यथातिरुवाच ॥ नमिथाहं विक्रयं चेस्मरा मिस्रथा गृहीतं शिष्टकाये
कमानः कुर्यान्न चैवाकृत एव मन्ये विधित्समानः किमत्र तत्रापु ॥ १९ ॥

क्रात्रेकमानः अदृश्याविशुभं वसं यो धर्मश्च ज्ञानानि नरस्य सति मित्यक्तमिथा क्रियात्त
के कायस्य उस्तरमिति भावः ॥ शिष्टकः शिष्टमारे स्यादिति मेदिनी ॥ शिष्टकान्ते दवाल

॥ १९ ॥

म भा
आ य
१८३

182

॥ १० ॥ श्रीराम नील कंठ स्थक नो भार न भाव दीये उ न र या वा न भाव का पाः ॥ भगवन्निनि ॥ १॥ ५ ॥ च

अदाम हं सुखि वी आ सा ले भ्यः ए ए र्ण मि मा म लि लां वा ह ने न ॥ गोभिः स व र्णे न य ने अ म
खे स्त दा द र गा शा न म र्चु य नि ॥ १॥ स ते न मे यो अ व स थ रा च न थे वा शि न्ने ल ने मा न मे अ
न मे व था चा द न मे व वा कं स त्प हि सं नः प्र ति पू ज य नि ॥ २॥ य द ए क प्र व ची मी ह स त्प प्र न
दे न चो ष र शि त थे व ॥ स र्वे च लो का स न य थ दे वाः स ते न पु न्ना र ति मे म नो ग तं ॥ ३॥ यो नः
स्व र्ग ति नः स र्वा न्वा था व न्ने नि वे द ये त ॥ अ न स पु हि जा प्रे भ्यः स ल मे न्नः स लो क तो ॥ ४॥
वै श पा य न उ वा च ॥ ए वं रा ज्ञा स म हा त्मा रा ती व सै रो हि त्रै स्त्वा रि तो मि त्र मा ह ॥ त्व क्ता म हो
पर मो दा र क र्मा स्व र्ग ग तः क र्म भि र्का ण्य ए षो ॥ ५॥ इ या दि प र्वे णि उ त्तर या या त सु मा म
मि ति शु भो ॥ ज न मे ज य उ वा च ॥ भ ग व न्प्रा त मि त्वा मि ए रो वं श क रा त्र पा न ॥ य ही या न्वा
इ णा आ पि या व तो य त्प रा क्ता न ॥ ६॥ न रा सिं ह्री ल ही नो वा नि र्ची र्यो वा न रा पि यः ॥ प्र न
वि र हि तो वा पि भू त ए र्वः क थ च न ॥ ७॥ ने षा प्र थि त व न्ना नो रा तं वि त्ता न रा लि नं ॥ च रि नं
आ त मि त्वा मि वि स्त रे ता न पो ध न ॥ ८॥ वै श पा य न उ वा च ॥ इ त ते क थ पि ष्ठा मि य त्ता म्
परि ष्व सि ॥ ए रो वं श प रा न्ती रा न्द्र क र्ण ति म ते ज सः ॥ भू रि दु वि णा वि क्रां ता न्स्व र्व ल ह
ए ष जे ता न ॥ ९॥ अ वी र शू र रो द्रा ष्ठा स्व यः शु क्र म हा र थाः ॥ ए रो यो ष्ठा म न्ना ये न प्र वी र
वं श कृ त्त न ॥ १०॥ अ न सूर भ व त्त स्मा दूर से नी स न प्र भः ॥ ए धि वा अ न रे ता या गो प्रा रा नो
व लो च नः ॥ ११॥

न रं ना याः ॥ च नः स म श्र व छि न्ना याः ॥

म. ५१
आ. १०
१८५

283

१५॥ सवैः सवसंतैः यतैः ॥ १५॥ १॥ जननरुचिणयो रित्यत्ताधिकमार्थ ॥ १५॥ अहं अहप्रवे ॥ १५॥

ततोमहद्विंशतभिरोजानोभरतस्तदा ॥ लेभेपुत्रं भरहनाहमन्युनामभारत ॥ १५॥ ततः प्र
 सिणामात्मानं ज्ञात्वा पौरव नंदनः ॥ भूमन्युभरतश्च संयौवरासेभ्यश्च यतः ॥ १५॥ तनोरिविर
 श्यानामभूमन्योरभवत्सतः ॥ सहोत्रश्च सहोताच सहविः सयनः तथा ॥ १५॥ प्रसूरिणाम
 चीकश्च भूमन्योरभवत्सता ॥ तेषां सौम्यः सहोत्रस्त राजमापमहीहिता ॥ राजसूयाश्च मेधाये
 र्हेयजद्विभिः सवैः ॥ १५॥ सहोत्रः एधिचीकृत्वांनुभजेसागरावरं ॥ एहिं हलिगतायेश्च व
 रत्नसमाकृता ॥ १५॥ ममजेवमहीनस्य भूमिभारात्पीरिता ॥ हस्त्यश्चरथसंश्रामनस्य क
 लित्वाभ्यं ॥ सहोत्रे राजनिनदायमितः शासनिप्रताः ॥ वैत्येयाकिताचासीदुमिः पातस
 हस्त्यशः ॥ असहजनसंस्था च सर्वदैवस्य रोचता ॥ १५॥ सेत्वाकीजनयामास सहोत्राश्चिची
 यते ॥ अजमोहसमीहच प्रमोहचभारत ॥ १५॥ अजमोहोवरलोपांतस्मिन्पाः अनिहितः
 सृष्ट्यान्तोप्यनयनिहृष्टोप्रभारत ॥ १५॥ अहंभूमिस्थानी लोउष्यतयामेहिनी ॥ के
 शिमननयजद्वैसतौचननरुचिणो ॥ १५॥ तथेमेसर्वपांचालाः ॥ १५॥ अतपरमेहिनी ॥ अन्वपाः
 कुशिकरातन्महोरमितनैजस ॥ १५॥ जननरुचिणयोर्जेहमत्तमाहनेनाधिपे ॥ अहं सव
 र एगान्तैरानन्वयाकरः सतः ॥ १५॥ आहं सवराणो राजन्यश्च सतिवसंयता ॥ सत्यः समहा
 नासीन्मजानामिति नः अ. न ॥ १५॥

१८५

॥ चित्तं चित्तान्नस्य भावेत्तनकसाहृषं यत्र तदाहृषं पुत्रजन्म ॥२१॥२२॥

प्राक्तः संहनतो वागमी सो वीर तनया स यः ॥ १ ॥ मनस्योरभचन्य जाः शराः सर्वे महारथाः ॥ २ ॥
मानप्रभनयो मिथ के यणो मनस्विनः ॥ ३ ॥ रोद्राश्च स्यमहेष्वासा दशाक्षरसिंहनवः ॥ ४ ॥ यत्नानो ज
होराः प्रताचेनो वदप्रता ॥ ५ ॥ सर्वे सर्वोत्सविहोसः सर्वे परमपरायणाः ॥ ६ ॥ अवेप्ररथकहे
यः कृकणो प्रथवीये वान् ॥ ७ ॥ स्थितिले प्रचने प्रथतले प्रथमहायथाः ॥ ८ ॥ नेने प्रविलवा न्येमा
न्यने प्रथेद्विज्जमः ॥ ९ ॥ १० ॥ प्रमेयः सन्नते प्रथदशानो देवविज्जमः ॥ ११ ॥ अना प्रथिरभूतेषा विहा
नचित्तैकया ॥ १२ ॥ अवेप्ररथविज्जो नो देवानामिचवासवः ॥ १३ ॥ अना प्रथितस्तस्मात्प्राप्तस्त
याश्च मेधकृतः ॥ १४ ॥ सतिनारतिन्याता सत्तापरमार्थमिकः ॥ १५ ॥ सतिनारसत्ता राज्ञश्चतारो सितये
ज्जमाः ॥ १६ ॥ तं सर्म सन्नतिरथो दुष्टा प्रतिमयाति ॥ १७ ॥ नेषां ते सर्महावीर्यः पौरचं वंशमुदहन
थानहारयशोदीप्तनिपायचवसेयरो ॥ १८ ॥ तिनितसत्ते सन्ननयामासनी र्धनः ॥ १९ ॥ सोपि कृत्वा
मिसाभूमिनिजिगो लयतां वरः ॥ २० ॥ रथोतया सत्ता न्येचपंचभूतोपमभूतनः ॥ २१ ॥ तिनोतनया
सुउषांते प्रभती नृपान् ॥ २२ ॥ २३ ॥ उषांते प्रभभीमो च प्रवने वसमेव च ॥ २४ ॥ नेषां रोद्राभचदनाउ
षांतो जनमेतयः ॥ २५ ॥ २६ ॥ उषांता इरतो नने विहाज्जु कंतलो नयः ॥ २७ ॥ तस्मा इरतं पश्यविप्र
तस्य महेशः ॥ २८ ॥ अतलिहप्रुसीधनवप्रुवानती जननः ॥ २९ ॥ नाभानंदतना ज्ञानानानरणा
ममेत्यतः ॥ ३० ॥ तनस्तानातरः कुरुप्रजाचिन्त्यमलये ॥ ३१ ॥ तनस्तस्य नोदस्थवितथे प्रचनमनन

11224

ओमित्येकोकरोविषाणवत्॥ गिरिशंगवत्॥ अशुभं॥ ४५॥ वलिधतः करान्॥ ४६॥ सौरी-

मभा
आ.सं.
१८५

184

ओमित्येवं वसिष्ठो विभारताम्यत्पद्यत॥ अथाभ्यसिचत्वा प्राज्ये सर्वतत्रस्य पौरवं॥ विषा
णभूतं सर्वस्याष्टिष्वा मिति नः॥ ४५॥ भ्राता युषितं पूर्वसोपनिष्टस्य रोतमं॥ पुनर्वसि
रन्तश्चैव च के सर्वमहोदितः॥ ४६॥ जनः स एषि वीशाय पुनरो जे महावत्॥ यातमीदमह
यज्ञैर्वदुभिभूरिदेहिणोः॥ ४७॥ जनः संवराणाम् रोतपनी सशुवेकहं॥ राजतेत प्रजाः सर्वा
यमिज रतिचित्रे॥ ४८॥ तस्य नाम्नाभि विद्याने एषिष्वा कुरुजागलं॥ कुरुत्वेतं सतपसा
प्राणवक्रं महानपाः॥ ४९॥ अथ वनमभिष्यंतं तथा चैत्राथं सनि॥ जनमेन यंच विद्या
ने पुत्रं प्राप्ता न शुभ्रमः॥ ५०॥ यंचैतान्नादिनो पुत्रा न्यजायत मनसिनी॥ ५१॥ अविहितः परि
हित प्रावत्ताथ सुवीर्यवान्॥ आदिराजो विराजयथा स्यात्तिष्ठ मसुवत्॥ ५२॥ अथ भागक
रोजितामिष्वाष्टमः सूनः॥ ५३॥ एतेषां मन्त्रवायेन रायाता ह्येकमजे रीतेः॥ जनमेजयाटयः स
मनथैवान्मे महाराथाः॥ ५४॥ परीक्षितो भवत्पुत्राः सर्वे धर्माथको विदाः॥ कुरुसेन प्रसेनो
तचित्रसेनश्च वीर्यवान्॥ ५५॥ इंदुसेनः सुषेणश्च भीमसेनश्च नामतः॥ जनमेजयस्य तन
याभविद्यानाम सुवत्ता॥ ५६॥ धृतराष्ट्रः प्रथमतः पांडुकी ह्येक एव च॥ निषधश्च महानेज
सुषांजो पुनर्दोवली॥ ५७॥

सूर्यकन्या॥ ४८॥ अभिष्यंत एवाविहिति संज्ञांतरं॥ ५२॥ ५५॥

संकरं केयुका
ज्ञाते तपती कंकेरुप
त्रहवा तपतीरु
ध्वनी कंन्या
हे

१८५

तथैर्नाशहेतुभिः सत्यमितिभिः ॥ १६ ॥ अभयान्नसंवरणं न संवरणमेव ॥ १७ ॥ एतावन्तश्च

वाणीयं तततोऽप्युदयेर्नानाविधैस्तथा ॥ तन्मन्त्रभाषणानुसारादिभिश्च समाहितं ॥ १८ ॥
 अभयं नभारतायै वे सपत्रानां नानाविधं ॥ बालयन्त्रसंघातैर्मोचनेन च तरेणिता ॥ १९ ॥ अभय
 यान्नं च पांचास्योचिनिम्नतरासामदी ॥ अक्षोहिताभिरेकाभिः सपत्रे समेन घट ॥ २० ॥ नतः सदा
 रः सामात्यः सपत्रः ससहजनः ॥ यत्तस्यं चरागस्तस्यान्त्यायतमदभयान्न ॥ २१ ॥ सिंघोर्नरस्यम
 हतो निबुंते न्यवसतदा ॥ नदीचिपमप्येतेष्वनस्यसमो घट ॥ २२ ॥ तत्राचसन्तुहन्त्यान्त्या
 रताङ्गमाश्रिताः ॥ तेषां निवसन्ते तत्र सहस्रेपरिवत्सगान् ॥ २३ ॥ अथाभयान्नं च इरताङ्गसिंघो
 भगवान्मयिः ॥ तस्मात्तं प्रयत्नेन प्रत्यङ्गस्याभिवाचय ॥ २४ ॥ यद्यपि मया दत्तस्यैते सर्वे भार
 तास्तदा ॥ निवेद्य सर्वमप्येसत्तरोणासुवचैः ॥ २५ ॥ तस्मात्तं चेत्तद्विष्टं एतावन्ने स्वयं तदा
 प्रोहितो भवानस्तु रात्र्या यथा यत्ने मदि ॥ २६ ॥

शुद्धभावचार्यः ॥ १६ ॥ २६ ॥

म भा
आ य
२५६

गुणः दारैर्नृणादयः प्रभावो देवतादिव शिने वीर्यं शरीरं चलमोतः मानसं सामर्थ्यं यै र्यादिसत्त्वमदी
नत्वे इत्याहः प्रयत्नमानता ॥ १० ॥ अदितेर्देहो अत्ताय नदत्तादितिः परीरिति अतयोः सृष्टिकर्मयोगे

गुणप्रभाववीर्यो जः सत्त्वोत्साहवतामहं ॥ नत्तप्यामिक शोभापन्नमतां स्वादसंमितं ॥ ११ ॥ वै
शं पायन उवाच ॥ अहं राजन् नृणां सत्त्वोत्साहवतामहं ॥ यो वा मानं मया कृतं स्वसेवाजननं
श्रुमं ॥ १२ ॥ दत्तादिति रितेर्विचक्षान् विचक्षन्तो मनमतेरिडाखायाः ॥ १३ ॥ रचाः ॥ १४ ॥ रचस
आशु राशु यो न दुषो न दुषा यथा ते हे भार्ये व भूवत ॥ १५ ॥ शानसे उदिते देवयानी स ययव
शु उदिते शर्मिष्ठानाम ॥ अत्रानवश शोको भवति ॥ १६ ॥ उंचनर्वसं चैव देवयानी चना
यत ॥ १७ ॥ उंचाने च पूरुच शर्मिष्ठार्थं यवेण ॥ १८ ॥ तत्र यदो र्वा रचाः ॥ १९ ॥ यो रचां एवोस्त
भार्याको सत्यानामतस्यामस्य जते ॥ जनमेजयो नमयस्त्री नम्यमेयाना नहा विप्रजि
तावेष्टावने विवेश ॥ २० ॥ जनमेजयं सत्त्वनेने नोपये मेमायवी तस्यामस्य जते प्राचिन्वा
न ॥ यः प्राचीदिशं जिगायथावत्स्य दद्यात्ततस्तप्राचिन्वतम ॥ २१ ॥

नृमाह ॥ दत्तादिति रिति आद्यस्तु हरिवंशो वक्ष्यते ॥ अदितेर्देहो दृष्टादशति प्रनयोऽपत्ययोः
कल्पमेदेन वा वक्ष्या ॥ २२ ॥ यावत्स्यो दयाचल यथं त ए केनैवाह इति भावः ॥ २३ ॥

२५६

५५॥ सतानां कुंडिकादीनां सद्यो सतानां हरिनिपातेन एतस्तेष्वोन्नीत्यमाणा न्यसितानां हरिनिपा

कुंडोदरः यदातिष्ठति तदातिष्ठति यदातिष्ठतिः सतः ॥ सर्वे धर्मा र्थ कृपात्ताः सर्वभूतहिते रताः ॥ ५५ ॥ पुन
राष्ट्रोष्ट्रा रात्रा सोमस्य प्रकोच कुंडिक ॥ हृत्प्रीतिर्कः काष्ठय कुंडिनश्चातिमेवमः ॥ ५६ ॥ हविष्
वास्तुष्टोभः समस्तुष्टोभान्तिनः ॥ यान्ति राष्ट्रसतानां तत्रोनेता न्यसितानां वि ॥ ५७ ॥ प्रतीय धर्म
नेत्रं च सनेत्रं चाधिभारत ॥ प्रतीयः प्रथितस्तेषां च भूवा प्रतिमो भवि ॥ ५८ ॥ प्रतीयस्य त्रयः पत्रा
नत्तिरेभरतमम ॥ देवायिः पं तनष्टेववादी कष्टमहारथः ॥ ५९ ॥ देवमिष्टप्रवचननेषां धर्महि
तेश्च ॥ पं तनष्टमहोले भेवादी कष्टमहारथः ॥ ६० ॥ भरतस्यान्वये ताताः सनवन्ते नराधि
पाः ॥ देवमिष्टकल्पान्पतेव हवो राजसतमा ॥ ६१ ॥ एवविष्वाप्ताप्यपरे देवकल्पामहायाः ॥ ना
तामनोरन्ववाये ऐलवेण विवर्धना ॥ ६२ ॥ इत्यादिषु वैष्णव पुरुषेण न कीर्तनमि प्रभो ॥ रा
॥ तत्रमेत य उवाच ॥ अतस्तेनो मया च सार्वभौमं सभवांसहान् ॥ उदारम्यापि वंशसि त्रा
नानो मे परिश्रुताः ॥ ६३ ॥ किं तत्पद्य धीमशुक्तं प्रियाद्यानेन मामति ॥ प्रीता त्वनो भवान्मये
चिह्नरेण ब्रवीतमे ॥ ६४ ॥ एतां मे वक्तव्या दिव्यामा प्रजापतिनो मनोः ॥ तेषां माननने प्रापकस्य
नशीतिमावहेन ॥ ६५ ॥ सधर्मगणमाहन्ते रभिवर्धितमनसं ॥ विष्णुभलो कां स्तीनेषां यथाः स्मृ
तमवस्थिते ॥ ६६ ॥

त्वयं ॥ ५८ ॥ अध्यायः अतश्च ॥ ४ ॥ श्रीरामनारायणवासदेवगोविंदवैकुण्ठमकुंदकृष्ण ॥ ॥

म भा
आ प
२८३

286

अथानवशशोकोभवति॥ तंसेसरस्वतीप्रममतिनारादतीजनन॥ १॥ तिनंजनयामासकालिपांतेस
 यात्मने॥ २॥ इलिनस्वरथंतयाइयंनयायंनप्रवानतीजनन॥ ३॥ पुष्यंतःखलविद्यामित्रइहिनरे
 पाकंतलोनामोपयेमेतस्यामस्यजसेभरतः॥ ४॥ अथानवशशोकोभवतः॥ भसामातापितःप्र
 जोयेनजातःसपवसः॥ भारस्वपुत्रंउषातयावमंस्यापाकंतला॥ ५॥ रितोयाःप्रउत्रयतिनरदेव
 मंघंनयान॥ तंवास्यापानागर्भस्यसत्यमादपाकंतला॥ ६॥ ततोस्यभरतंभरतःखलकीशेया
 चपयेमे॥ सार्वसेनीसुनेदोनामतस्यामस्यजसेभमस्य॥ भमस्यःखलदाशाहीमपयेमेविज
 यांनामतस्यामस्यजसेसहोत्र॥ ७॥ सहोत्रःखलित्वाकृकयापयेमे॥ सवर्णांनामतस्यामस्य
 जसेदुस्तीयइंदहास्तिनपुरंस्यापयामास॥ एतदस्याहास्तिनपुरंते॥ ८॥ दुस्तीखलत्रैगतीमपये
 मेपशोदरांनाम॥ तस्यामस्यजसेचिकंतनोनाम॥ ९॥ चिकंतनःखलदाशाहीमपयेमेसदेवांनाम
 तस्यामस्यजसेअजमीदोनाम॥ १०॥ अजमीदस्यचतविंशतिप्रशानेवभस्वकैकेयांनोपयांवि
 शातायामस्तायांचेति॥ अथवरशशोथरात्पतद॥ तत्रवेशकरःसंवरणः॥ ११॥ संवरणःख
 लचैवस्वती॥ तपतीनामोपयेमेतस्यामस्यजसेकुरु॥ १२॥ कुरुःखलदाशाहीमपयेमेअभो
 गोनाम॥ तस्यामस्यजसेविहरः॥ १३॥ विहरस्तनमाधवीमुपयेमेसंप्रियांनाम॥ तस्यामस्यजसेअ
 नशानाम॥ १४॥ अनशालखलमागधीमपयेमेअसतानामतस्यामस्यजसेपरीक्षित॥ १५॥ परीक्षित
 लवाहदामपयेमेसपशोनाम॥ तस्यामस्यजसेभीमसेन॥ १६॥ भीमसेनःखलकैकेयामपयेमेउ
 मांसीनाम॥ तस्यामस्यजसेप्रतिश्रवानाम॥ १७॥ प्रतिश्रवसःप्रतीयःप्रतीयखलशोयामपये
 मेसनेदोनामतस्याप्रवानन्यादयामासदेवापिशं॥ तत्रवाहिकंचेति॥ १८॥ देवापिःखलवा
 लएवारण्येविवेश॥ शांतनवस्वमहीपालोवभूत्॥ १९॥

२८३

एषमन्यत ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ ८० ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ ८७ ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ ९० ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ ९३ ॥ ९४ ॥ ९५ ॥ ९६ ॥ ९७ ॥ ९८ ॥ ९९ ॥ १०० ॥

येने

ने

प्राचिन्वानचल्यप्रमकीमपयेमेयारचोतस्यामस्यजतेसंपाति ॥ १ ॥ संपातिः खलरुषड
तोडहितरंवरोंमीनार्मेतस्यामस्यजतेग्रहेयाति ॥ २ ॥ ग्रहेयातिः खलरुतवीधडहितर
मपयेमेभानमतीनामतस्यामस्यजतेसावेभोमः ॥ ३ ॥ सार्वभोमः खलनितानहारकैकेयो
सनेदेनामतमपयेमेतस्यामस्यजतेनयनेनोनाम ॥ ४ ॥ नयनेनः खलवेदभीमपये
मेसप्रचानामतस्यामस्यजतेप्रवाचीन ॥ ५ ॥ प्रवाचीनोऽपि वेदभीमपरासेचोपयेमेस
र्यानामतस्यामस्यजतेप्रारिहः ॥ ६ ॥ प्रारिहः खल्लोभीमपयेमेतस्यामस्यजतेमहभोमः
महभोमः खलप्रासेनजिनीमपयेमेसयचानाम ॥ ७ ॥ तस्यामस्यजतेप्रपुतनापीयः पु
रुषा ॥ ८ ॥ मपुतमानयतनेनायापुतनापिते ॥ ९ ॥ मपुतनापीयलपुप्रवसोडहि
तरमपयेमेकामोनाम ॥ १० ॥ तस्यामस्यजतेप्रकोथनः ॥ ११ ॥ खलकालिगीकरभानामो
पयेतस्यामस्यजतेदेवानिधिः ॥ १२ ॥ देवानिधिः खलवेदेहीमपयेमेसयचानामतस्यामस्य
जतेपिहोनाम ॥ १३ ॥ प्रारिहः खल्लोभीमपयेमेसदेवानामतस्यापुत्रमतीजनरुते ॥ १४ ॥
खलः खलतलकडहितरमपयेमेज्वालानामतस्यापुत्रमतिनारनामोनादयामास ॥ १५ ॥
मतिनारः खलसरसुनोमणसमनितेदारावापिकंसत्रसाहरत ॥ समासेचसत्रसरस
नः भिगस्यतेभर्तारंवरयासासतस्यापुत्रमतीजनरुतेसनाम ॥ १६ ॥

म. भा
आ. प
१८८

पांडुः पण्ये परिहरमाणो नोपास्यते न भार्यो वाकं चोवाच ॥ ५० ॥ स्वचापत्यादिदं श्रामवानहं
 लोमिचनानपत्यस्थलोकाः संतीति ॥ सातं मर्त्यं प्रचान्त्वा दधेति कंती मवाच सा
 नथोक्ता प्रचान्त्वा दधामास ॥ धर्माद्युधिरं माहताद्रीमसेनं प्राकृदज्ञं नमि
 ति ॥ ५१ ॥ तं सरसुः पांडुरुवाच ॥ श्येने सपत्न्या नपत्न्या साधुस्था अपत्यम
 त्वायतामिति ॥ एवमल्लितिकंती तं विद्यामाणाः प्रायच्छन् ॥ ५२ ॥
 माह्यामधिभ्यां न कृत्वा सहदेवावुत्पादितौ ॥ ५३ ॥ माद्री स्वस्य
 लं कृतां हस्तु पांडुर्भावं चक्रे सताम्यं ह्येव विदेहवंशमः
 ॥ ५४ ॥ तत्रैव चितामिह माद्री समन्ताः कुरोह ॥ ५५ ॥
 वाचकंती यमयोः प्रमत्त यापयामास त
 वमिति ॥ ५६ ॥

287

१८८

[illegible]

म. भा.
आ. टी.
२८६

188

नरेनखां पुत्रं मज्जनयस्व होत्रेनाम ॥ १० ॥ भीमसेनस्तु पूर्वमेव हिंसावायां राक्षसं वसेत्क
 चे पुत्रमन्त्याद्यामास ॥ ११ ॥ इत्येन एकदशयां राक्षसानां पुत्रास्तेषां वंशकरो भिमन्तः ॥ १२ ॥ स
 विगटस्थ उदितरमण्ये मे उत्तरो नाम तस्या मण्यपरासुगमौ भवन्तमन्तोगेन शक्तिजगद्दृष्ट
 आनिशो गान्धर्वयो न मण्यवा सरे वसुधा एतासि के गभीरमे नं जीवयिष्यामीति ॥ १३ ॥ स
 भगवता वासदेवेना संज्ञातव लवीर्यपराक्रमो कालजानो स्वाभिनादगस्त्येन सास्वेन
 संजीवितः जीवयित्वा चैनमवाच ॥ परिहृणो कृते जानो भवन्तयं परीक्षितामेति ॥ १४ ॥
 परीक्षितस्तु माद्वेजीनामोपयेमेतन्मातरं नखां भवान्न न मे नयः ॥ १५ ॥ भवतो न पुष्ट
 मायां ह्ये पुत्रो जज्ञाते शातानीकः पांडुकर्णश्च शातानीकस्य वैदेह्यां पुत्र उत्यूत्रोः अमेय
 दत्त इति ॥ १६ ॥ एष पुरोर्ध्वः पांडवानां च कोर्जितो धन्यः प्राणः परमपवित्रः सततं श्रोत
 वोज्ञा ह्यो नैयमवद्विरनेनोत्तरियैः स्वधर्मनिरतैः प्रजापालनतन्यदैः ॥ वैश्यैरपि च
 श्रोतवोऽपि गम्यन् ॥ तथा शूद्रेरपि चिर्वार्गश्च शूद्रभिः अद्यानैरिति ॥ १७ ॥ इति ह्यममि
 मं प्राणमशोषतः आवयिष्यामि येन रा ॥ श्रोतवो निवर्तयन्तान् ताने विमत्सरा ॥ मे कवेद
 परास्तेऽपि स्वर्गजितः प्राणलोका भवंति ॥ सततं देवब्राह्मणमानघातां मान्यः संश्रम्य
 ॥ १८ ॥ परं हीरं भारतं भगवता वासेन प्रोक्तं पावनं ये ब्राह्मणादयो वर्णाः ॥ अद्याना-
 ममत्सरा मे कवेदसं पत्राः आस्यंति तेऽपि स्वर्गजितः सकृत्तनोः शोचाः कृताकृते भवंति
 ॥ १९ ॥

२८५

तनस्तेपांडवाः कृत्यासहिनारुहिनप्रमानोयतायसेर्भीस्मस्मविदरस्यचनिचेदिताः॥सर्वे
 चूर्णानांचनिचेपांडवैर्हिनालापसाचभ्रुः प्रेक्षमाणांतेपांडवैः॥६॥तत्रवाक्यमप्युक्तम्॥
 गच्छतामेतद्विद्वत्पुत्रास्तुष्टिःपुत्रान॥देवउडुभयप्रप्रणोदः॥६॥प्रतिगृहीतापांडवाःपि
 तन्निधनमाचेदंस्तस्योर्ध्वदैहिकंयायतश्चकृतचतःतत्रनिवसतःपांडवान्वात्स्याभूतिः॥
 इर्कपुनोनामधायत॥६॥कायाचरोयत्सीवृद्धिमाश्रितोःनेकैरुपायैरुद्धर्तव्यवसिः॥
 तोभाचिताचार्यस्वनशक्तितासेसमर्द्धतः॥६॥ततश्चपुत्रपुत्रेणवाजेनवारणं चतमन
 प्रेषितागमनमरोचयत॥६॥तत्रापिनतगरहेदंयुसमारचानशंकिताविडरमंचिते॥
 नेति॥६॥तस्याचहिरिवमेतदाहनाएकचक्रंगताः॥६॥तस्यामयेकचक्रयावकंन
 मराहसं॥हतापांचावनगरमथिगताः॥६॥तत्रदोषदीभार्यासचिदस्वविषयंकाभिन
 म्भुः॥६॥कशालिनःपुत्रांशोमारादयामासः॥प्रतिविधंयुधिष्ठिरः॥सतसोमंरुकोदरः॥प्र
 तकीर्तिमर्जनः॥पातानीकंनकुल॥अतकर्मणंसहदेवः॥६॥युधिष्ठिरस्तगोवास
 नस्यशेषस्यदेविकानामकन्यास्वयंवरादौ॥तस्यापुत्रंनयामासयोधेयेनाम॥६॥
 भीमसेनोपिकरणंवलंययंनामोपयेमेवीर्यश्रुत्कान्त्यापुत्रंसर्वगंनामोमारादयामास॥६॥
 अर्जुनःखलद्वारचतौगताभगिनोवासदेवस्यसभश्रीभद्रभाषिणीभार्यामरावहत॥
 स्वविषयंकाभिनगामकशलीतस्यापुत्रमभिमन्युनामातीवगतासंपन्नदधिनेवासदे॥
 वणाजनयत॥६॥नकुलस्वयंयाकरेणमतीनामभार्यामरावहतस्यापुत्रंनिरतित्रनामा
 जनयत॥६॥सहदेवोपिमाद्रीमेवस्वयंचरेविजयांनामोपयेमेमद्राजस्यघनिमतोडहि॥

मं भा
आ-लो
१५.

॥ विधुलवपुषः दिवः कृतवान् ॥ १॥ अथ भिक्षुताः अनिक्रान्तवन्तः वक्ष्यमाणेन ॥ २॥ सत्य उमादय

सचिन्तयित्वा नृपतिरेषान्मांस्तपोयतान् ॥ प्रतीयेरोचयामास पितरं भूतिनेन सं ॥ १॥ मरुभि
षेत्ततं दृष्ट्वा नदीधेयात्तु नृपते ॥ तमेव मनसा ध्यायं मया वर्तन्तु दिदृश ॥ २॥ एतन्निधुलवपुषः
कश्मलमिह तादृश ॥ दृष्ट्वा पृथिव्या त्वेतीव सन्देहान्निवोकस ॥ ३॥ तथा रूपांश्च नान्द्रुपयप्रच्छ
सरितां वरा ॥ किमिदं नष्टं दृष्ट्वाः स्थकचिन्तेमं दिवोकस ॥ ४॥ ताम् च वसवो देवाः शम्भाः
स्त्रो वैमहा नदि ॥ अतोऽप्यराये संभा दृष्ट्वा नमस्तु नवा ॥ ५॥ विमृष्टा हि वयं सर्वे दुर्जनस्य भिक्ष
जमे ॥ संध्यावसिष्ठमामो नंतमस्य भिक्षुताः शुभा ॥ ६॥ तेन कोपः द्येः शम्भा यो नो संभव तेतिह ॥ ७॥
नतल्लोकं निवर्तयितुं पडतं ब्रह्मवादिना ॥ तमस्मान्मानधो भूत्वा सज्जयान् च सन्नुवि ॥ ८॥ नमान
धीनां नदं प्रविशो मवयं शुभे ॥ इत्यनगतैश्चैव वसुभिस्तथैव कृत्वा वीरिदं ॥ ९॥ गोवाच ॥ म
र्तेऽप्युपहृष्येष्टः कोवः कर्त्ता भविष्यति ॥ १०॥ वसव उचुः ॥ प्रतीयस्व सतो गता पातनर्त्तिक
विश्रुतः ॥ भविता मानधो लोके सतः कर्त्ता भविष्यति ॥ ११॥ गोवाच ॥ समायैवं मते देवा यथा
मां वदतान्ता ॥ प्रियं तस्य कश्चिदपि प्रष्टुमा कंचैतदीक्षितम् ॥ १२॥

१३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥

१६.

८० ॥ अध्यायः ॥ श्रीयोग्यतिवक्तव्यतः श्रुतनोरुत्पत्तिनाह ॥ इत्युक्तं योनि ॥ १॥ २॥ ३॥ ४॥ ५॥

भवति वाचशोकः ॥ इदं हि चेदेः समितं पवित्रमपि चोत्तमं ॥ यन्मयप्रसूमापुष्पं श्रुतयोनिय
 नात्मभिः ॥ ६॥ इत्यदिपर्वणि श्रीमहाभारते प्रकृतं श्रुतं नमः ॥ वैशंपायन उवाच ॥ इत्यु
 क्तं योनिप्रभं यन्नामोत्पत्तिवर्णितः ॥ महाभिस्रुतिज्ञानः सत्यवाचस्तत्पवित्रमः ॥ १॥ सोऽयमे
 यस्सहस्रेण राजसूययातेन च ॥ नोऽयमासासदेवैशं सुर्यो ह्येतेन तः प्रभः ॥ २॥ ततः कदाचिद्
 द्वाणासुणासांचक्रिरेसराः ॥ तत्र राजर्षयश्चासन्सचरात्तामहाभिस्रुतिः ॥ ३॥ अथ गंगासरिद्वेष्टा
 समपायात्पितामहं ॥ तस्यावासाः समस्तं सारुतेन शशिप्रभः ॥ ४॥ ततोऽभवत्तराणासहस्रा
 वाङ्मुखास्तदा ॥ महाभिस्रुत्यजर्षिरशंकोरुष्टवान्दोः ॥ ५॥ सोऽप्यथातो भगवता ब्रह्मणा तम
 हाभिस्रुतिः ॥ उक्तं यजानो मर्त्यं पुष्टुनर्त्तकीकानवाप्ससि ॥ ६॥

अथ ध्यातः श्रुतः ॥ ६॥

॥ श्रीरामायनमः ॥

॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥

संभा
आय
१५१

१॥ समयेन निष्पत्तेन नमो मांसेन न विचारयेत् ॥ १५॥ १॥ शोभनं शब्दस्य निमाह ॥ शोभनस्योपरतस्य च
शब्दस्य नानो विस्तारयति शोभनतनः नकारलोपेन शोभनरिति नाम ॥ १६॥ संस्मरन्ति च चरितं मये

सयोः कः कामिनी भोग्यस्तथा सच विवृजितः ॥ तस्यादहं नाचरिष्ये तथि कसं वरागने ॥ १७॥
यामे भवत्प्रोत्तिष्ठ ज्ञायेत्तां लोकां ॥ स्तुत्याय देहि वामो हस्तमागम्य समाश्रिता ॥ १८॥ स्मृता च ॥
एवमप्यास्तपमिह संश्रुयेयं सतनते ॥ तद्गताः न भविष्यामि प्रस्थानं भारते कले ॥ १९॥ एधि या
पार्थिवाये च तेषां श्रेयं पराधाम ॥ युष्मान् हि मया शब्दावकं दुर्घणैरपि ॥ २०॥ कलस्य येनः प्र
थितास्तस्यापुत्रमथानमः ॥ समयेन हयमिह चरयेत्तु न हि न ॥ २१॥ तत्सर्वमेव पुत्रत्वेन मी
मांसेन कर्हि चित् ॥ २२॥ एवं वंसेती प्रजेते वर्ये पिष्ठा मदेरति ॥ पुत्रैः पुण्यैः प्रियैश्च स्वर्गिणा
प्यनिते सतः ॥ २३॥ वैष्णवाय नमः ॥ तथेत्सुक्तं सारजस्तत्रैवोत्तरीयत ॥ पुत्रतन्मप्रती
तन्वै स्यात्तान्दधारयत् ॥ २४॥ एतस्मिन्नेव काले तन्ममीयः तत्रियैर्भः ॥ तपस्तेषां सतस्यार्थ
सभायः करुने दनः ॥ २५॥ तयोः समभवत्प्रोत्तिष्ठ ज्ञायेत्तां लोकां ॥ समहभिधः ॥ शोभनस्य नसे सतानस्तस्याद
सीत् शोभनच ॥ २६॥ संस्मरन्त्यादयो लोकां विनितां सेन कर्मणा ॥ पुण्यकर्मकदेनासीच्छोभनः करु
सतमः ॥ २७॥ प्रतीयः शोभनं प्रजेयौ वनस्थितौ न्यशात् ॥ पुण्यसौ मां समभ्यागात् शोभनो भूतयेत च ॥
तामाज्जेयदिरहः सा प्रचरवर्तिनी ॥ कामयाता भिदृषाया रियस्ती पुत्रकामया ॥ २८॥
सान्नयानानयोक्त्या कस्यासि चो गने ॥ यच्च कुर्यान्न तन्मयं सा हृष्टया तयानच ॥ मत्रियोगा
इनेतीतां भजेथाऽप्यवाचते ॥ २९॥ वैष्णवाय नमः ॥ एवं सेरिप्यतनये प्रतीयः शोभनं नद
सेनाऽपि मिथियेन वने राजा विवेश ह ॥ ३०॥ स राजा शोभनं वीमादेव राजसमपतिः ॥ वभव
मगयाशीलः सतते वनगीचरः ॥ ३१॥

शानवलेन नानातीर्थः ॥ ३२॥ ॥ २३॥ ॥ २४॥ ॥ २५॥

१५१

24

सामिन्धितम् ॥ २ ॥ सवः शृंगाररजोभावः ॥ लास्यं सऊर्णरत्नम् ॥ १ ॥

म भा
टी आ
१६३

११॥ प्रयातः वसिष्ठः शायः शोभः एतन्ने वानतर्कितः रागां यत्नान् ॥ १२॥ १३॥ १४॥ १५॥ १६॥ १७॥ १८॥ १९॥

एतच्छ्रुत्वा तस्मादेवो न्यपोत्तमसमथमा ॥ तस्य वाचानवयां गीर्भा रं दीप्ते ज सं ॥ १॥ अस्ति
मे मानं से लोके नरे देवान् मजा साखी ॥ नास्ति नितवती नाम रूपा यो वन शालिनी ॥ २॥ अशीन
रक्षणान्तर्धः सत्यसंयुक्तो मम ॥ उदिता प्रथिता लोके मानं से रूपं संपदा ॥ ३॥ तस्या हेतोर्मा
ह्यभागा सचत्संगां ममेक्षितं ॥ आनयस्वामर श्रेष्ठं रितं प्रपद्यते ॥ ४॥ पावदस्याः पयः पी
ता सा साखी मम मानदा ॥ मानयेषु मवने कान रागे गा विवर्जिता ॥ ५॥ एतन्मम महा भाग कर्त
महस्य निदेत ॥ प्रियं प्रियतरं सुस्मान्नास्ति मे न्यक्तं च वन ॥ ६॥ एतच्छ्रुत्वा च वत्सल्याः देवा प्रि
युचि कीर्षया ॥ यथा ये र्धा त्रभिस्त्रार्थं धौ स्त सतो न हारां ॥ ७॥ तया कमलपत्रात्पी निपुक्तो
वौ स्त दान्तरप ॥ क्रमेण स्तस्य तपस्वी ज्ञेन शशाक निरीतिनः ॥ ८॥ एता गोः सा तदा तेन प्रयातस्त
नतर्कित ॥ ९॥ प्रयात्र मपदं प्राप्ताः फलान्पादाय वारुणिः ॥ न वाप्यप्यत्सगातव सवत्सां कान
नोत्तमे ॥ १०॥ ततः स्वस्यायामासवने तस्मिंस्तपो यनः ॥ नाथागमचमस्य -- लागा म निरुहः
यी ॥ ११॥ सा त्वा तथापनीता ता वसभिर्दिवा दर्शनः ॥ ययौ क्रोधवशं सद्यः शशाप च वसे स्तदा
॥ १२॥ यस्यान्ते वसवो जह्नुर्गा वैदो ग्रीह्वालयि ॥ तस्यान्तं वैत निष्कान्तिमानं सेषु न संप्रायः
एव शशापमगवान् स्वस्तान्भरतर्षभ ॥ वशं क्रोधस्य संप्राप्तं आपवो मुनिसत्तम ॥ १३॥ प्रा
प्ता च तान् महा भागस्तपस्येव मनोदये ॥ एव शमवात्रा जन्वस्व न होत पोथन ॥ १४॥ महा प्रभा
वात्तस्यैर्देवा क्रोधसमन्वितः ॥ प्रयात्र मपदं प्राप्तास्ते वै भयो महान् मनः ॥ शशाः स्मरन्ति ना

३॥ ॥ ३२॥ ॥ ३३॥ ॥ ३४॥ ॥ ३५॥ ॥ ३६॥

१६३

292

॥ गोपनात्तानंदिनी न नित्यती ॥ २॥ ॥ चवेचुसेतायवयसेवालधिः पुंसे ॥ २॥ वसनेदिनी वसा

अनेनचक्रमाशेषात्तयादनेनकिं कृतं ॥ यस्यचैवकृतेनायमानयोपनिवस्थति ॥ १॥ शानैसर्व
 लोकस्थवसवस्त्वयेकच ॥ मानयेष्टदपयतनत्तमाचलताइति ॥ २॥ वैश्यायनावाच ॥ एवम
 कृतदागंगात्तानंरदमज्जीन ॥ भर्ता रताज्जीदेवोपाननेप्ररुपयं ॥ ३॥ गोतोवाच ॥ येलेभेव
 रुक्मः पुत्रं प्रगभारतसत्तम ॥ वसिष्ठनामासमनिः ॥ यानाप्रपवत्तन ॥ ४॥ तस्याप्रमपदपुण्य
 गायसिस्मन्तिने ॥ मेरोः कार्यनगोदस्यसर्वतकसमाहृतं ॥ ५॥ मचादगिस्त्वपलेयेतस्मिन्भरतस
 त्तम ॥ वनेप्राणकृताप्रोष्टः स्वाडम्लपत्तोदके ॥ ६॥ इत्युडदिनायानसरभोत्तभिप्राहिता ॥
 गोप्रताजानसादेवीकपणपादवतयेम ॥ ७॥ पुनप्रहृष्टजगतः सर्वकुमदसंवर ॥ जालेभेतांत
 यमिन्मादेमयेनेसचरुति ॥ ८॥ सानस्मिन्सापसारंणुसंतीमनिसंचिते ॥ चचारप्राणरम्येव
 गोपयेतभयानदा ॥ ९॥ अथतदनमात्तमः कदचिद्रतयेम ॥ प्रद्यापावसुः सर्वदेवादेवविसे
 चिते ॥ १०॥ तेसदाशचनेतस्यचरतसमनत ॥ रमिरमणोयेषपर्वतेप्रवनेप्रच ॥ ११॥ तत्रेवस्था
 यमाधानवसोच ॥ वैसेचिक्रम ॥ सचरेतोवनेतस्मिन्नादरशुभमयाम ॥ १२॥ नदिनीतामराज्ञं
 इत्येवकुमडगजमा ॥ साविस्मायुसमाविष्टाप्रोलदविष्णुसंपदा ॥ १३॥ देवैवेदुकायामासतांग
 गालुपमेवणा ॥ आपीनाचसदोभीचसवालधित्विरीशम ॥ १४॥ उपपन्नोगतः सर्वः पाले
 तान्ननमेनच ॥ १५॥ एवमणासमायुक्तं वसवेवेसनेदिनी ॥ १६॥ इत्युकायामासतांग
 गोहृदातांतद्वैवमागजेदेवचिक्रम ॥ १७॥ उवाचराजस्ता ॥ रवीतस्यापगतात्तदन ॥ १८॥ यमा
 गोहृजमादेवीवाहणा ॥ रसितेहृणा ॥ अथेस्त्वपवरागेहेयसेदेवनसत्तमे ॥ १९॥ अस्याः ली
 धिवेत्तयः स्वाडयोवेसमयामे ॥ २०॥ दणवधेसहस्रागिसनीवेत्तिरायोवनः ॥ २१॥

द्योः

प्रिया ॥ २३॥ २४॥

मं भा
शा-य
२६४

पुटभेदेनपत्तनेपुटभेदेनप्रत्यमरः॥२५॥दानेवहिर्वेदिःधर्मःस्वाचारःतपःतपोपवासीरियोगशान्ता

एवंसगुणसंपन्नोयमार्थकृपालोत्तरप॥शासीद्व्रतवंपास्यगोपासर्वजनस्यच॥२६॥कंबुग्रीवः
पृथुस्यसोमनवारणचिक्रमः॥अन्तितःपरिपूर्णार्थःसर्वैरेपतिलक्षणेः॥२७॥नस्यकीर्तिम
तोन्नमवेत्त्यसततेनराः॥यमेवतपःकामादर्थानिअवस्थितः॥२८॥एताव्यासन्नदासन्नशं
तनोप्ररुषधमे॥नवाप्यसदृशःकश्चिद्धर्मतःपार्थिवोभवत्॥२९॥वनेमानंदियमेषुसर्वयमेभ
तावरः॥तंमहीपामहीपालंराजंराज्येभ्यषेचयत्॥३०॥वीनशोकभयाकथाःसत्त्वस्वमविवाध
नाः॥पतिभारतगोपारसमयद्यतभूमिपाः॥३१॥शांतनवप्रसवितुमेलेकेन्यतिभिस्तदा
नियमान्सर्ववर्णानांयमोत्तरमवर्तत॥३२॥अस्यययवर्तन्तत्रेविशःतत्रमनव्रताःब्रह्म
ह्वानरक्तगण्डप्रदाःपृथ्वरनिशः॥३३॥महास्निग्धप्रेरयोरुत्तराणामुदभेदेनेवसन्त्यागप
यंतामन्वशासदसंयताः॥३४॥सदेवराजसदृशायमत्तःसमवायतः॥दानधर्मतपोयोगाद्वि
द्यापरमयापुतः॥३५॥अथगृहेषुसंयुक्तःसोमवत्प्रियदर्शनः॥तेजसासूर्यकल्पोमहापुवेग
समोत्तवे॥अंतकपतिमःकोपेत्तमतेष्टधिवीसमः॥३६॥सुयःपृथुवराहृणातथैवमगपहे
णाः॥शांतनोपृथिवीपालेनावर्तततथात्य॥३७॥अस्यधर्मांतरास्येशंतनर्विनयात्मका
नः॥समेशशासमूलातिकामरागविवर्जितः॥३८॥

नसंपानमेतच्चतस्रयात्॥३९॥२४॥अस्यधर्मांतरे॥अद्विंसाधर्ममपानेविनयात्मवान्॥चिनयचा

॥२॥अनन्तवर्तमानः॥२॥

२६४
२

193

१२॥ न प्रजायति रात्मनः प्रजेच्छान करिष्याति यत्नितो यं ॥ १३॥ तत्र हेतः पितृनि ॥ १४॥ ४५५५॥

प्रसादयेत्तस्मिन् विवसचः पाद्विचर्यम ॥ लेभिरेन च तस्मान्ने प्रसादयिष्ये सन्मात ॥ आषाढा
हृष्या च सर्वथर्म विष्णुगदान ॥ १५॥ वाच च सर्वथर्मात्मा शमाप्ये परादयः ॥ अनसं वसरे सर्वथा
पमोत्तमवाच्यथा ॥ १६॥ अयेन यत्कृते प्रयेमवाशमाः सच स्याति ॥ योस्तदमानवे लोके दीर्घक
लेखकमिषा ॥ १७॥ नाहनेन चिकीर्षामि कुक्षे प्रसादयद्ववे ॥ न प्रजायति चः प्यमान्येष
महामना ॥ १८॥ भविष्यति च यर्मात्मा सर्वेषां सति शादः ॥ पितः प्रियहिते पुक्तः स्त्रीभोगान्
न विष्याति ॥ १९॥ एवमन्तवसन्त्या सन्तगाममहानधिः ॥ ततो मामप्यजगत्समेतावस्त
वस्तदा ॥ २०॥ प्रयाचेतवमाराजन्त्यरेतचमयाकृते ॥ तातान्ताजायति तस्मान्स्वयेगोत्रमे
भवि ॥ २१॥ एवंतेषामहं सम्यक् प्रसादयन्त्यसन्म ॥ मोक्षार्थं मानपा लोका यथावत्कृत
वमहं ॥ २२॥ अथ यथापादयस्तस्य एक एव न्ययोजनम ॥ योराजमान्ये लोके चिरं वस्यति भारत ॥ २३॥
ये पाप न वाच ॥ एतदाख्यायसादेवी जत्रैवान्तीयत ॥ आरायचक्रमारंते जगमाथय
ये स्थित ॥ २४॥ सतदेव ज्ञानो नाम गोगेय इति या भवन् ॥ फनासाप्यंतनोः प्रवः पाननोरधि
को गोगे ॥ २५॥ शांतनया पिशोकर्त्तृजगामस्य प्रंतन ॥ तस्याहेको न विष्यामि प्रान्तनेर
धिकान्तराणान् ॥ २६॥ महाभागे वृत्त्यते र्गोरातस्य महात्मनः ॥ यस्येति दासो मुनिमान् महाभार
तमुवाच ॥ २७॥ इत्यादिपर्वणा यव समाप्त ॥ चे मायाय न वाच ॥ स एता एतन्त्यो मान् वरा
न विस्तृत ॥ यर्मात्मा सर्वलोके प्रसन्नवागिनि विप्रतः ॥ दमोदानसमावुद्धिर्हीयेति
स्वजगत्तम ॥ निष्कामासनादासने एतनो प्रहृष्यमे ॥ २८॥

॥ ४६॥ अध्यायः ॥ स राजा इति ॥

मं भा
आ पं
२६५

११॥ अथिनगे अथीतवान् ॥ ३५॥ उशनाश्चक्रः ॥ ३५॥ अंगिरसः प्रजो हृदस्य निः ॥ ३६॥ सोत्तानंसः ॥ आ

हृदी त्वाटल्लोपाणो नं कमारमलंकृतो ॥ ३५॥ अलंकृतमाभरणो विरजो वरसेवतां ॥ दृष्ट्वा
वामपि सतां नाभ्यन्तानात्सुपुनं नच ॥ ३५॥ गंगो वाच ॥ यं प्रमसमं राजे स्वे प्रमसमं विदधाः ॥ स
चायं प्रमसमं सवास्तु निदत्त नमः ॥ ३५॥ गृहाणे मम ह्यराजमया सेवयितं सतं ॥ आदाय प्रम
समं नसेये नं प्रहं विमो ॥ ३५॥ वेद नपिनगे सांगान् सिद्धा देववीर्यवान् ॥ कृतासः परमेष्ठा
सो देवराजसमो अयि ॥ ३५॥ सुगणसंमतो निम्नमसराणां च भारत ॥ उशना वेदयन्त्या सम
येत हृदसर्वशः ॥ ३५॥ तथैवांगिरसः प्रजः सारासनमस्तुतः ॥ यदेदशा संतुष्टा यिह त्वमस्मि
न्यतिष्ठितं ॥ तच्च प्रजे मदावाहे सांगो पांगं मदात्मनि ॥ ३५॥ अग्निः परैरनाद्यप्यो जासदग्मः प्र
तापवान् ॥ यदसं वेदरा मय्यत देतस्मि न्यतिष्ठितं ॥ ३५॥ महेश्वरमिमं राजन यत्तथ मार्यको वि
दे ॥ मया दत्तं नितं प्रजं वीरवीरगदहेन य ॥ ३५॥ वैराग्य नमज्ज ॥ तथैवं समन्तानः प्रजमादाय
शान्तनः ॥ आत्मानं यथादिपमाययोस्तु प्रप्रति ॥ ३५॥ यौरवस्तु प्रयोगस्तु प्रप्रप्रयोगमा
सर्वकामसमृद्धार्थं मे ने सात्मानमात्मना ॥ ३५॥ यौरवेष्टुततः प्रजं यौरवराजं भवेच यत्
यौरवास्तुतनोः प्रजः पितरं च मदायशाः ॥ यष्टुं चरं जयामासुतेन भरतर्षभ ॥ ३५॥ स
तथा सह प्रजेणारममाणो महीयति ॥ वर्तयामासवर्षाणि च तार्यमितविक्रमः ॥ ३५॥ स
कदाचिह्नं यतो यचनामभितो नदी ॥ महीयति रनिर्देश्यमानि ब्रह्मं यमनमं ॥ ३५॥

त्मानं ॥ ३५॥ ३५॥ ३५॥ ३५॥ ३५॥

३५

॥ वाक्यस्योपनिषत् ॥ १८ ॥ योऽप्यादीनां संकननेषु विंशसमाः खलोऽपि ॥ १९ ॥ अस्तेषु मंत्रमयेषु
 यास्तेषु पाथितेषु यन्वागा गदादि हथिवी विकारेषु वास्तेषु ॥ २० ॥ यारसंयानेन गंगाप्रवाहस्य निरोधो

देवर्षिपितृयत्तार्थमायमंतनदा क्रियाः ॥ न चाथमं गतेषां चित्वातिनामभवदर्थः ॥ २१ ॥ अस
 त्वानामनाथानां तिर्यग्योनिषु वर्तन्तो ॥ स एव राजा सर्वेषां भूतानामभवत्पिता ॥ २२ ॥ तस्मिन् कुर्या
 त्तिश्रेष्ठे राजराजे सार्वभौम ॥ श्रितावागभवत्सत्यं यन्नथर्मा श्रितं मनः ॥ २३ ॥ स समाः योऽप्याद्यो
 च चतस्रोऽष्टौ तथापराः ॥ इति मया प्रवृत्तीषु वक्ष्ये वचनमोचरः ॥ २४ ॥ तथा उपस्तथा चारस्तथा
 वस्तथापुनः ॥ गंगेयस्तस्य पुत्रो भूमास्त्रादेव जतो वसः ॥ २५ ॥ सर्वास्तेषु स निष्ठातः पाथिते
 क्षितरेषु च ॥ मद्रावलो मद्रासतो मद्रावीर्यो मद्रारथः ॥ २६ ॥ सकटाचित्स्वगं विहंगमा मन
 सरत्तदा ॥ भागीरथी मत्पुत्रतां शोत न दृष्टवान्पः ॥ २७ ॥ नादृष्ट्वा चित्तया मासशोत नः प्ररु
 षर्षभः स्पन्दते किं नित्येनाद्य सरिच्छेष्टायथापरा ॥ २८ ॥ ततो निमित्तमन्तिक नृदर्श समद्रा
 मनाः ऊमारं रूपाय नृप नृपे हतवाक दर्शने ॥ २९ ॥ दिव्यमस्त्रं विजृम्भो गायथा देवपुरंदरे क
 त्वांगो गंगसमाहृत्य शरैस्त्री त्वांगवस्थिते ॥ ३० ॥ तं शरैराचितो दृष्ट्वा नदी गंगोत दंतिके अभ
 वद्विस्मिता राजा दृष्ट्वा कर्मातिमान्ध ॥ ३१ ॥ नातमात्रं पुरा दृष्ट्वा तं प्रवेशांत न सदा ॥ नोपले
 ये स्मृतिं धीमानभित्तांत तथात्मजं ॥ ३२ ॥ स तु तं पितरं दृष्ट्वा मोहयामास मायया ॥ संमोह्य तं
 ततः क्षिप्रं तत्रैवाज रथीयत ॥ ३३ ॥ न ददुर्गतं ततो दृष्ट्वा तत्र राजा सशोत नः ॥ शकमानः स तं
 गंगामवब्रवीदकीयेति ह ॥ ३४ ॥ दर्शयामास तं गंगविभनीरूपमजमं गह्वीनादतिरोपागो
 तं कुमारमलेकते ॥ ३५ ॥

नात् ॥ अत्यजं ॥ ३६ ॥ स्पन्दने प्रसवति ॥ ३७ ॥ भित्तांतं परिचेति ॥ ३८ ॥ ॥ ३९ ॥

म भा
आ प
१६६

२३॥ विद्यासंज्ञानं शिष्या शिष्या ह्यस्य ॥ १५॥ एवमिति ॥ वनसंज्ञानस्य श्रेयः सः यन्नस्ते मनस्योऽनुतद
न्यासप्रज्ञासपद्यादिषु च प्रसिद्धेनापुत्रस्य लोकोऽस्तीति तत्सर्वं पशुवो विदः ॥ तस्मान्नुपशोमान
रेखसारं वाचिरो हतीति मेत्रलिंगान् ॥ अथ न्ये श्रेयः साधनं नित्यं तत्र मम सशयो नास्ति तस्मात्

असंशयं यथानपरो यथा च न तथा ॥ अथ न्ये नस्ते मे वैकः काले महति भारत ॥ १६॥ शास्त्र
तः शास्त्रनित्यं यथो हसे पथि वस्थितः ॥ अनित्यतां च लोकानामनशो च सिप्रुत्रक ॥ कथं चि
त्तवर्गं गेयं विद्यतौ नास्ति नः कुलं ॥ १७॥ असंशयं तमे वैकः शान्तरपि वरः सतः ॥ तच्चाप्यह
रुथाभूयोदायान्कर्त्तुं हि हेतुहे ॥ १८॥ संज्ञानस्याविनाशाय कामये भद्रमस्ते ॥ अनयं मे क
पुत्रत्वमित्याद्वर्थमेवादिनः ॥ १९॥ अग्निहोत्रं त्रयी विद्यासंज्ञानमपि चात्यं ॥ सर्वाण्यप्यतान्यप
त्यस्य कलां नार्हेति वोऽङ्गो ॥ एवमेतन्मन्त्रोऽनुत च सर्वे प्रजास्ति ॥ यदप्यं मह्यं प्राज्ञत
त्रमेनास्ति संशयः ॥ २०॥ एषा त्रयी प्रणानां देवतानां च शाश्वती ॥ त्वं च शरः सरामधी श
स्त्रनित्यं श्वभारत ॥ नान्यत्र तस्मात्ते प्रहृत्रियने विद्यते कचित् ॥ २१॥ सोऽस्मि संशयमापन्नः
तयि शोते कथं भवेत् ॥ इति ते कारणं तान् उः खस्योक्तमशेषतः ॥ २२॥ वैरापाय नः वाच ॥ त
नस्तत्पराणां रातोऽज्ञाता सर्वमशेषतः ॥ देवव्रतो महद्बुद्धिः प्रत्यक्षा न्यचिंतयत ॥ २३॥ अ
भ्यस्तु तदेवाश्च ह्यहमात्पि नार्हितं ॥ तमहं च न दाम्येऽपि तत्तत्त्वेऽककारण ॥ २४॥

फलवत्तयथा कथं चिप्रज्ञोत्पादनं कर्त्तव्यमिति भावः त्रयीवेदः सोऽयं लोकः पुत्रे कन्यो नाप्येन च
मणा ॥ कर्मणा पितृलोको विद्यया देवलोक इत्यादि प्रणानां मूलभूता देवतानां प्रमाणा भूता

१६६
२५॥ २६॥

दाशानोथीवराणां ॥ ५५ ॥ तरिनावं ॥ ५६ ॥ अवस्थेयेति निश्चिन्नादेयेनवेति ॥ ५७ ॥ शरीरजेन कामेन ॥ ५८ ॥
 तस्य प्रभावमन्यिच्छन्निचचारसमेततः ॥ सददर्शतदा कन्यादाशानोदेवर्षिणी ॥ ५९ ॥ ताम
 एव तदा देवकन्यामभितलोचनो ॥ कस्य तमसिका नाम किंच भीकचिकीर्षसि ॥ ६० ॥ सोऽब्रवी
 दाशकन्यामिथ मां श्रेयादयेतरि ॥ पितृनियोगाद्भूते दाशराज्ञो मदात्मनः ॥ ६१ ॥ इयमाथये
 गेयेनासंयुता देवर्षिणी ॥ समीत्य राजा दाशयोका मयामास शोतनः ॥ ६२ ॥ गान्धापि पितरं
 तस्यावरया मासतंतदा ॥ पर्युच्छततस्तस्याः पितरं सोऽतः कारणात् ॥ ६३ ॥ शोतनप्रत्यवाचे
 दाशराज्ञो मदीपति ॥ ज्ञातमात्रेव मे देयावरायवर्णिनी ॥ ६४ ॥ हृदिकामकृतकश्चित्तेनितो
 यत्तनेष्टर ॥ युदीमांथमेपत्नीन्तमनः प्राथयसे न च ॥ सत्यवागसि मत्पुत्रसमयज्जस्मेततः ॥
 समयेन प्रदद्यात् कन्यामेतामहं ॥ न हि मे तत्समः कश्चिदग्रे जातमविद्याति ॥ ६५ ॥ शोत
 नः ॥ च ॥ अकृतातवचुरं दाशराज्ञो मदीपति ॥ दातव्यं चेत्तदास्यामि न त्वदयं कथंचन ॥ दा
 शा ॥ तच्च ॥ अस्या जायतयः पुत्रः स राजाऽपि वीर्यते ॥ तदर्थं मभिषेक्तव्यो नान्यः कश्चन
 पार्थिवः ॥ ६६ ॥ वैरापायन उवाच ॥ त्वं कामयत तं दातव्यं दाशराज्ञो मदीपति ॥ शरीरजेन तीव्रे
 ण दद्यामानोऽपि भारत ॥ ६७ ॥ स चिंतयन्नेव तदा दाशकन्यामदीपति ॥ मत्पुत्रादास्ति न पु
 रं कामोऽपहृतचेतनः ॥ ६८ ॥ जतः कदाचिकोचते शोतनेऽथानमास्थिते ॥ पुत्रो देवव्रतो मे
 त्पितरं वाक्यमब्रवीत् ॥ ६९ ॥ सर्वतो भवतः दामि विधेयाः सर्वपाथिवाः ॥ तत्किमर्थमि
 दाभीक्ष्ण्यपरिशोचसि ॥ जितः आयात्रिवचमाराज ॥ त्राभिभाषसि किंचन ॥ एवमक्तः
 स पुत्रेण शोतनः प्रत्यभाषत ॥ ७० ॥

म. भा.
आ. सी.
२५०

२५॥ कौमारिणां कुमारो स्नेहवतां ॥ २६॥ २७॥ भीष्मो भयंकरकर्मकरितान् ॥ २८॥ इति श्रीमहाभारते

तमेव नाथः संप्राप्तः शान्तनोरमित्रस्तुते ॥ कन्यायाश्चैव धर्मात्मन्युभयैर्नाथचेश्वरः ॥ २५॥ इदं
वचनं श्रोत्वा कार्यं चैव निबोध मे ॥ कौमारिकाणां श्रीलेनवत्याम्पहमहिंसा ॥ २६॥ यत्र यासन्
वन्धये सन्धधर्मपरायणा ॥ राजमथैव नितान्तमनुरूपं न वै वता ॥ २७॥ नाम्नाया तन्माहावाहो संप्रा
प्यो वनकश्चन ॥ नवापत्यं भवेद्यत्तनाचनः सशयो महान् ॥ २८॥ वैशंपायन उवाच ॥ तस्यैतन्मा
तमात्ताय सन्धधर्मपरायणाः ॥ प्रत्यजानान् दायाजमित्तः प्रियचिकीर्षया ॥ २९॥ गंगे प्रउत्त
दाशरात निबोधे देवचनं मेन्दुपुत्रम् ॥ शृण्वता भूमिपालानां यद्वीमिशितः कृतः ॥ ३०॥ यत्प्रताप
तूर्ध्वमेवमथात्कनराधिपः ॥ अथ त्वहेतोरथि च करिष्ये यच्चिनिश्चये ॥ ३१॥ अथ शरनिमेराश
प्रसूचये भविष्यति ॥ अथ तस्यापि मे लोकभविष्यत्तत्परिवि ॥ ३२॥ वैशंपायन उवाच ॥ तस्य
तद्वचनं श्रुत्वा सप्रहस्यत नरुहः ॥ दद्यान्मोचने दाशो धर्मात्मा प्रत्यभाषत ॥ ३३॥ ततो गिरिदे
वसो देवाः ससिं गणास्तदा ॥ अभ्यर्चयन्त कसमै भीष्मो यमिति चाब्रुवन् ॥ ३४॥ ततः सपितर
शायतामवाच यशस्विनी ॥ अधिरो हरथं मातर्गच्छावः स्वाहा हानिनि ॥ ३५॥ वैशंपायन उवाच ॥
एवमकान्ता भीष्माः सशस्त्रा यो यमाविनी ॥ आगम्य हानि न प्रशंशन्त नोः समवेदयन् ॥ तस्यैत
तः करं कर्म प्रशशंसन् यथाधिपाः ॥ समन्ताश्च यच्चैव भीष्मो यमिति चाब्रुवन् ॥ ३६॥ ततः श्रुत्वा
उः करं कर्म कृतं भीष्मोणा शान्तनः ॥ स्वच्छेदमराणां तस्योदयो तस्मै महात्मने ॥ ३७॥ इति पर्व

भावही विश्वीनी लकं वक्तुने अथा यः ॥ ३८॥ ३९॥ ४०॥ ४१॥ ४२॥ ४३॥ ४४॥ ४५॥ ४६॥ ४७॥ ४८॥ ४९॥ ५०॥ ५१॥ ५२॥ ५३॥ ५४॥ ५५॥ ५६॥ ५७॥ ५८॥ ५९॥ ६०॥ ६१॥ ६२॥ ६३॥ ६४॥ ६५॥ ६६॥ ६७॥ ६८॥ ६९॥ ७०॥ ७१॥ ७२॥ ७३॥ ७४॥ ७५॥ ७६॥ ७७॥ ७८॥ ७९॥ ८०॥ ८१॥ ८२॥ ८३॥ ८४॥ ८५॥ ८६॥ ८७॥ ८८॥ ८९॥ ९०॥ ९१॥ ९२॥ ९३॥ ९४॥ ९५॥ ९६॥ ९७॥ ९८॥ ९९॥ १००॥

१५०

वरं वराणीयम् ॥ ८ ॥ ८५ ॥

तस्मै सकुरुमाख्याय यथावत्परि पृच्छते ॥ वरं शशांककन्यातामदिश्वभरतर्षभ ॥ ८५ ॥ ततो
 देवजनासु देवतत्रियैः सहितस्तदा ॥ अभिगम्य दाशायज्जकन्यावज्रेषितः स्वयं ॥ ८६ ॥ सदाशः प्र
 तिजग्राहविधिवत्प्रतिष्ठय च ॥ अजवीज्ञेनमासीनं राजसं सदिभारत ॥ ८७ ॥ तमेव नाथः प्र
 र्यामः शशांतनोर्भरतर्षभ ॥ पुत्रः शशभरताप्रपुः कितवत्यामितवचः ॥ ८८ ॥ कोहिमं लेथक
 आत्मासीत्पितृयो न मोदया ॥ अतिक्रामन्नतप्येतामाहादपिशतक्रतः ॥ ८९ ॥ अयं च वेतदा
 यस्यायो युष्माकं समागमोः ॥ यस्यामुक्तास्तपवती संभृता चरवार्तिनी ॥ ९० ॥ तेन मे वद्मश
 स्तातपिताते परिकीर्तितः ॥ अर्देः सत्पवती बोद्धं धर्मतः सनराधिपः ॥ ९१ ॥ असितो ह्य
 पि देवर्षिः प्रत्याग्यातः पुरा मया ॥ सत्पवत्याभशं चाथी स आसीदपि सनमः ॥ कन्यापितर
 त्वात्किंचित्तवत्यापितो न राधिपः ॥ चलवत्सपत्नतामत्र दोषं पप्रणामिकेवने ॥ यस्यादिते
 सपत्नः स्याद्देवर्ष्यासुरस्यावा ॥ न स ज्ञातचिरेजीवेत्तयिकुहेयं रतपः ॥ ९२ ॥ वैशंपायनवा
 च ॥ एवमज्जस्तु गोमोयस्त्यक्तं प्रत्यभाषत ॥ स्थावतं भूमिपालो नोपितरण्याय भारत
 रदं मे जतमादत्स सत्यं सत्यवत्तं वरं ॥ नैव ज्ञातो न ता ज्ञात ईदृशं वक्तुं न स देव ॥ ९३ ॥ एव
 मेतत्करिष्यामि यथा त्वमनभाषसे ॥ योऽस्यां निष्पते पुत्रः स नो राजा भविष्यति ॥ ९४ ॥
 इत्युक्तः पुनरेवाद्यतं दाशः प्रत्यभाषत चिकीर्षु ईकरे कर्मतज्ज्ञाये भरतर्षभ ॥ ८५ ॥

म भा
आ प
१५८

हने ॥ १ ॥ आहयेति ब्राह्म ॥ २ ॥ मिथुने नगर ह्येतेनेति शार्धः विज्ञेनेत्यासरः वलेनेति राक्षसः अनुमा
न्येति गंधर्वः ॥ ३ ॥ प्रमत्नेति पेशाचः स्वयमन्येति प्राजापत्यः शार्धविधि यत्नेन देव उक्तः ॥ एतेष्टाः

वैशाखाय न ॥ १ ॥ हने चित्रांगरे भीष्मोवाले धातरि कौरवः ॥ पालया मासत शन्यं सत्यवमा मने
स्थितः ॥ २ ॥ संध्या मयौवनं दृष्ट्वा धातरं यौमतावरः ॥ भीष्मो विचित्रवीर्यस्य विवाहायाकरोत् मतिः ॥ ३ ॥
अथ काशिराजे भीष्मः कन्यालिखेत् पुरोयमाः ॥ अथ च सहितान् नृणां नावै स्वयं वरं ॥ ४ ॥ ततः
सरथिनां श्रेष्ठो रथेनैकेन शत्रुं निह ॥ जगामानमते मानः पुरी वराणां सी प्रभः ॥ ५ ॥ तत्र राक्षः
समदिनात्सर्वतः समपागतात् ॥ ददर्श कन्यां स्नाद्यैव भीष्मः पौतननेदनः ॥ ६ ॥ कीर्त्तमानेन
रत्नोत्तमदानामसंख्यं ॥ भीष्मस्तदा स्वयं कन्यावरयामासताः प्रभः ॥ ७ ॥ पुत्रावचमहीपाला
त्राजं नलद निखनः ॥ अथमारोप्यताः कन्या भीष्मः प्रहृतो वरः ॥ ८ ॥ आहूय दानं कन्यानां गणव
अः स्मृतं व्रजे ॥ अलेकन्ययथाशक्तिं प्रदय च पतान् पयि ॥ ९ ॥ अथ छत्रपरे कन्या मिथुने नगरा
मपि ॥ विज्ञेन कथितेनान्ये वलेनान्येनान्यच ॥ १० ॥ प्रमत्ता मयं न्ये स्वयमन्ये च विदते ॥ आ
र्धं विधिं प्ररक्तं नृपराजं विदति वापरे ॥ ११ ॥ अष्टमं तमद्यो वित्तं विवाहं क विभिर्हते ॥ १२ ॥ स्वयं वरं
तुराज न्याः प्रशंसं नृपराजं निच ॥ १३ ॥ प्रमथ्य तद्वत्तामाहुर्नृपसीधर्मं वा दिनः ॥ तारा माः एधि
वीणा लाजिहीर्षा मिव लादित ॥ ते यत धृपरे शम्भा विनया येत रायवा ॥ १४ ॥ स्थितो हं एधि
वीणा लाघुहायक न निश्चय ॥ एवमक्ता महीपाला न्काशिराजं च वीर्यवान् ॥ १५ ॥

विवाहः शाखात्वात् ॥ १६ ॥ अष्टमं राक्षसं विवाहं प्रशंसति स्वयं वरमिति ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥

१५८

तत इति ॥ १ ॥ कालयर्मम ॥ ४ ॥ तत्त्वनामाचित्रांगदनामा ॥ ५ ॥ अंतायकता अंतर्कर्म ॥ ६ ॥

वैशोपाय न इति च ॥ ततो विवाहे निश्चिन्ने स राजा प्रान्त नर्तयः ॥ तं कन्यां रूपसंपन्नोत्तर
हेसंन्यवेशयत् ॥ ततः प्रान्तनवोपीमान्कल्पवत्यासजयत् ॥ वीरचित्रांगदो नाम वीर्यवान्
गुरुपेश्वरः ॥ यथापरे महेष्वासं सत्पवनं स्वयंप्रभः ॥ विचित्रवीर्यराज्ञाने जनयामास वी
र्यवान् ॥ यथाभवति तस्मिन् यो वने पुरुषप्रभे ॥ स राजा प्रान्तनयी मान्कालयर्ममपेधिका
न ॥ सर्वाते प्रान्तनो भीष्माश्रितो गदमहिर्म ॥ स्थापयामास वैराज्यस्य चत्यामते स्थित ॥
सतचित्रांगदः प्रोक्तो सर्वाश्रितेषु पार्थिवान् ॥ मनश्च न हि मेने स कंचित् स एव मात्मनः ॥ तं
विप्रेते सरोषेव मनष्या न स रांस्तथा ॥ गंधर्वराजो बलवान् स्तत्पनामाभ्यधात ॥ तेनास्य स
मदयद्देवकुरुद्वेत्रेव भवद् ॥ तपो बलवन्तस्तत्र गंधर्वकुरुमाख्यो ॥ न यास्तीरे सरस्व
त्याः समाहितो भवद्गणः ॥ तस्मिन्निमरे तमले शस्रवर्षसमाकृत ॥ मायाधिकवधीहीर
गंधर्वः कुरुसन्म ॥ सदृशानं नरेश्वरं चित्रांगदमहिर्म ॥ अंतायकता गंधर्वैरिदमाच
क्रमेण ततः ॥ तस्मिन् पुरुषपात्रे निहते भूरितेजसि ॥ भीष्माः प्रान्तनवो राज्ञे प्रेतकार्या
ण्यकारयत् ॥ विचित्रवीर्यवतदा कालमप्राप्तयौ वने ॥ कुरुगमे महाबाहुरभ्यसि च दने
तरे ॥ विचित्रवीर्यः सतदा भीष्माण्यवचने स्थित ॥ यत्प्रशंसन्महाबाहुराजपितृपैतामहं
पदं ॥ स यर्मम स कृपां लेभीष्मो प्रान्तनवेन्द्रयः ॥ पूजयामास यर्मम स चैनं प्रत्यपालयत्
॥ १ ॥ इत्यादिपर्वे विचित्रे

श्रीभारते भावदीपे अध्यायः ॥ ६ ॥

मं भा
आ प
२६६

वासिनां करिणी प्राप्तां वारणं यथापरो न न प्राप्तां च नेभिंदन वासिनां करिणी चे म मरः ॥ ३० ॥

नानि निर्जित्य नराणे सर्वशस्त्रभक्तं वरः ॥ कथाभिः सहितः प्रायाद्भरतो भारता न्याति ॥ २५ ॥
 ततस्तुष्टुतो गजं ह्यस्त्राजो महाशयः ॥ प्रभगच्छदमेयात्मा भीष्मं शांतनवे रणे ॥ २६ ॥ वार
 णं च नेभिंदनं नाभ्यामपरो यथा ॥ वासिनां मनसं प्राप्तां पूययो वलिनं वरः ॥ २७ ॥ स्त्रीकर्म
 ह्यनिष्टेति भीष्मा मादस्यार्थिवः ॥ शल्यराजो मरुता दूरमर्षेण प्रवोरितः ॥ २८ ॥ ततः सप्ररुष
 यात्रो भीष्मा परचलार्दनः ॥ तदुक्त्या कलितः क्रोधादिह मोमि रिवत्तलनः ॥ २९ ॥ वितते प्रय
 नः पाणिर्विकंचितललाटभरतः ॥ तत्रयमसमासाद्य अयेत भयसंभ्रमः ॥ ३० ॥ निवर्तयामास
 रथं शल्यप्रतिमसारथः ॥ निवर्तमानं तं दृष्ट्वा राजानः सर्व एव ते ॥ ३१ ॥ प्रेतकः समपद्येत
 भीष्मशल्यसमागमं ॥ तोहषा विवर्तं दंतौ वलिनौ वासिनां तरे ॥ ३२ ॥ अन्योन्यसंभिवर्ततां व
 लविक्रमशालिनौ ॥ ततो भीष्मं शांतनवे शरैः सतसहस्रशः ॥ पाल्यराजो नराश्रेष्ठः सम
 वाकिरदाश्रुगैः ॥ ३३ ॥ पूर्वमभ्यर्चितं दृष्ट्वा भीष्मं शल्येन तेन पाः ॥ विसिताः समपद्यंत साध
 साधितिचाब्रुवन् ॥ ३४ ॥ लाञ्छयेत स्य ते दृष्ट्वा समरे सर्वे पार्थिवः ॥ अष्टजयंत स दृष्ट्वा वाभिः
 शल्येन राधियं ॥ ३५ ॥ त्रियाणं ततो वाचः ॥ अत्राया प्ररंजयः ॥ क्रुद्धः शांतनवो भीष्मः तिष्ठ
 तिष्ठे मभाषतः ॥ ३६ ॥ सारथिचात्रवीकृद्दया हियत्रैष पार्थिवः ॥ यावेदेति निहन्त्य धमुं नग
 मिच पश्चिरात् ॥ ३७ ॥ ततो ह्येवाहं सस्यया जया मासकोरवः ॥ तेनाश्रं श्रुतयेत्तद्वाच्यं त्वया
 नस्य मयते ॥ ३८ ॥

३५ ॥ ह्योरेतः सेककामो गजो गोहृषावेव वारुं न दासाह चर्या न वासिनां पुच्छिणी गोहृदंतरे

२६६
न सिद्धिं तं

॥ प्रकीर्त्यद्भिर्भयोरुपलक्षिता अनसस्वरितान्वयः ॥ १८ ॥ १९ ॥ अनाम्यनितस्य रथचारिणः

सर्वाः कथाः सकोरव्योरथमारोप्य च सकं ॥ आमेव सतान्याया ब्रूते कथाः प्रारब्धताः
तनस्तेषां धिवाः सर्वे समन्ते तत्र मथिताः ॥ संस्पृशतः स्वकान्वाहू दृष्टान्ते दशान् कदा न ॥
तेषां माभरणान्याप्युत्तरिनां च विमचेत् ॥ आमेव च त्वर्माणां सुभमः समद्वानभन ॥
नाराणां मित्रसंघातो वभवत्तनमेतय ॥ भूषणानां च सर्वेषां कवचानां च सर्वेषां ॥ सर्वमधि
भूषणैश्च प्रकीर्त्यद्भिरितस्ततः ॥ सकोथामर्धजिह्वभ्रकषायी कतलोचना ॥ तनोऽहं
त्रुचिरान्मदंष्ट्रं रूपकलितान् रथानां स्थायते वीरः सर्वप्रहरणान्विताः ॥ प्रद्योतमय
कौरव्यमनसस्रुदायुधाः ॥ ततः समभवत्कद- नेषां तस्य भारत एकस्य च वदनां च
तमलं तोमहर्षिणा ॥ १० ॥ तेति प्रत्यक्षा दस्तोस्तमित्युगपद्यत्पित ॥ आग्रां प्रोद्य
नानाशुभीषाः सर्वा नथां तया ॥ ११ ॥ अकिं न कुरवर्षेण महता लोमवाहिना ॥ तनस्तेषां
धिवां सर्वे सर्वतः परिवार्यन्ते चरुषुः शरवर्षेण वर्षाणो वादिमनुयः ॥ सतं वाणमयं
वर्षशरैराकार्यसर्वतः ॥ ततः सर्वा नदीपाला मयविथत्रिभिस्त्रिभिः ॥ १२ ॥ एके कस्त
तनो भीष्म राजन्निष्ठा यपंचभिः ॥ सचताम्यनितिविवाधदाभ्यां दाम्प्यां पराक्रमन् तय
दुमासीत्तमलं तोरं देवासो यम ॥ पश्यतां लोकवीर्याणां शरशक्तिसमाकुले ॥ १३ ॥ स
यन्नेधिभजा प्राणिवर्माणां च शिरांसि च ॥ चिच्छेद समरे भीष्मः प्रातः शोथसदसशः
तस्यानि पुरुषानन्याह्लातवन् रथचारिणः ॥ रक्षणात्माननः सत्यं प्रातः वीर्यं पश्य
न ॥ १४ ॥

लाववैशैर्गुं परधत्तादिच्छेदेयत्तच्छत्रवोष्णं प्रजयन् ॥ १५ ॥ १६ ॥

मं भा
आ प
२००

हृदये च ते पणामे च यो दे श प्रसूते च हृदती शुष्ण वदन्त प्रणामे इत्यन्ते ॥ १ ॥ स्थिते न तत्रै व निष्ठावमौ ॥ २ ॥

अन्त्यासर्जः त्रियं कस्याप्ये र्धै त्रे मथा नित ॥ वाचा दत्ता मनो दत्ता कृत्त मंगल कौत्त का ॥ निरिष्टान
परस्थे वसावर्मा परचिन्तका ॥ इत्यक्ता चानमाये वधानं रसवशानगं ॥ विनिश्चिन्तय सधर्मो ज्ञास
तोर्वेद पारमो ॥ अन्तु ज्ञेन दाम्येष्टा मेवां का शिपुने सता ॥ ५ ॥ ये चिकंवा लिके भार्ये प्रादाद्भुत्रे
यवी यसे ॥ भीष्मो विचित्रवीर्यो य विधिदृष्टेन कर्मणा ॥ ५ ॥ नयोः पाणी गृहीत्वा त्रपयौ वनर्षे
न ॥ विचित्रवीर्यो धर्मात्मा कर्मात्मा समपद्यत ॥ ५ ॥ ते चापि हृदती पणामे नीलकंचित् मर्थने ॥
रक्तं तंगनालोपेनेपीन प्रोणिपयोथये ॥ ५ ॥ आत्मनः प्रतिरूपो लवः पतिरिति स्थिते ॥ विचि
त्रवीर्यं कस्याप्ये र्धै ज्ञयामासतः प्रभे ॥ ५ ॥ सचाश्चिरपसदशो देवतस्य पराक्रमः ॥ सर्वासा मेवना
रीणां चितप्रसथनारहे ॥ ५ ॥ ताभ्यां सदसमाः समविहरन्त्युचि वीपते ॥ विचित्रवीर्यं कदापि यत्न
णासमग्रहान ॥ ५ ॥ सदृशयतमानानामामैः सहचिकित्सकैः ॥ तगामास्तमिवादिनः कौत्तयोय
मसादने ॥ ५ ॥ यमात्मा सजगो गेयश्चिनाशोक पराधणः ॥ येन कर्माणि सर्वाणि सन्त्यसम्याका
रयत ॥ ५ ॥ यतो विचित्रवीर्यस्य सत्यवत्पामने स्थितः ॥ अतिभिः सहितो भीष्मः सर्वशुक्ररुद्रगवे
इति श्री महाभारते शातसाहस्यं प्रदिपवर्णि विचित्रवीर्योय मः ॥ १० ॥ वैशंपायन उवाच ॥
तनः सत्यवती दीना कृपाणा पुत्ररहिनी ॥ पुत्रस्य कृता कार्याणि सुधाभ्यां सह भारत ॥ समा
श्राप्य हृषेते च भीष्मं शस्त्ररतां वरे ॥ यमंच पितृवेषां च मारुतं च भाविनी ॥ प्रसमीक्ष्य महा
भागागो गेयं वा क्यमब्रवीत् ॥ यानेनार्थमनित्यस्य को र्वासाय शस्त्रिनः ॥ तपिपि इत्युक्ती निश्च
संताने च प्रतिष्ठिते ॥ ५ ॥ यथा कर्मश्रमैर्कृता सती पगमने अन्ते ॥ यथा चापुत्रं वदन्त्येव नपि धर्म ॥

अध्यायः ॥ तत इति ॥ ३ नरेण ॥ ४ ॥

२००

नोचिन्तं प्राणमात्रवशे चिन्तं ॥ ४४ ॥ कायस्य काशिराजस्य ॥ ४५ ॥ भुवन्तीः कनिष्ठा ॥ ४६ ॥ तस्यै

शुद्धैरसाणि संवर्धयन् पालयन् कोरवः ॥ भीष्मो नृपतिशार्दूलः न्यवधीतस्य सारथिः ॥ ४७ ॥
शुद्धैरसाणां ये देवा न्यवधीतशो जमानः ॥ कन्या देतो नैरश्वैः भीष्मः पातनवज्रदा ॥ ४८ ॥
निताचिसृज्जगामासनी वेंतनयस नमः ॥ ततः पाल्यः स नगरप्रययौ भरतर्षभ ॥ स्वराज्यमन्वया
सैव यमैरपतिस्तदा ॥ राजानो ये च न वासन्त्ययं चरदिरुच ॥ सान्तेव ते पिराष्ट्राणि जग्मः
पाशुरेतया ॥ ४९ ॥ एवं चिन्तित्वाः कन्या भीष्मः प्रहरतो वरः ॥ प्रययौ द्वास्त्रिनपुरं यत्र राजासकौ
रवः ॥ ५० ॥ विचित्रवीर्यो धर्मात्मा प्रपन्नस्ति वसथामिमं ॥ यथा पितास्य कौरवाः पातननर्यस्य
जग्मः ॥ ५१ ॥ सो विरेहो वकालेन शतक्रमत्र राधिप ॥ च नानिमीनमेव शोलांश्च विविधान् उमा
न ॥ ५२ ॥ अतः क्षणमिदानीं नोऽप्येवं सत्येति क्रमः ॥ शान्तया जगम कायस्य सुताः सागराणां
सुतः ॥ ५३ ॥ सुपाशवस्य धर्मात्मा भगिनीमिव चानताः ॥ यथा इहिन रथे वपरिग्रहययौ क्रूरः ॥ ५४ ॥
आनिन्द्य समदावाद्भ्रातः प्रियचिकीर्षया ॥ ताः सर्वगणसंपत्रा धाता धात्रेयवीर्यसे ॥ ५५ ॥
भीष्मा विचित्रवीर्याय प्रददौ विक्रमाहताः ॥ एवं धर्मैरायमैतः कृत्वा कर्मनिमानयं ॥ ५६ ॥
भ्रातृविचित्रवीर्यस्य विवाहाद्योपचक्रमे ॥ सत्यवत्या सह मिथ कृतानि श्रयमात्मवान् ॥
विवाहं कारयिष्ये तं भीष्मं काशियतेः सता ॥ तेषां तासामिदं वाक्यमत्र वीहसतीतदा ॥ ५७ ॥
मया तौ भूयतिः पूर्वं मनसा हितुनः यतिः ॥ तेन चास्मि हता पूर्वमेव क्रमश्च मे पितः ॥ ५८ ॥
मया चरति नमो मूर्च्छा त्वत्पत्नित्वं वरे ॥ एतद्विज्ञाय धर्मं नृप धर्मं नृपं समाचर ॥ ५९ ॥ ए
वमकृत्वा भीष्मः कन्या विप्रसंसदि ॥ चिन्तामभ्यगमदो यो युक्तानस्यैव कर्मणः ॥ ६० ॥

वाहिकस्य कर्मणः काले ॥ ५५ ॥

मं भा
आ-यं
२-२

भूदिद्विगणनेन सावाहवलोत्साहवता ॥२६॥२७॥३॥ ति श्री निलके वरु तौ भार त भा व दी प श्रु ॥

एवमन्तान् प्रजेण भूदिद्विगणनेन सा ॥ माता सत्यवती भीष्मा सवाच तदनेतरं ॥२६॥ ज्ञाना
मिते स्थितिं सत्ये परं सत्यं पराक्रम ॥ इत्यन्तरं ज्ञात्री लोकानन्त्यां स्वेन तेन सा ॥२७॥ ज्ञाना
मिते वं सत्यं तन्मदर्थं यच्च भाषितं ॥ आण्ड्र्यं मन्त्रमावीक्ष्य च हर्षेण सुतीथुरं ॥२८॥ यथा ते कलने
तथार्थं मन्त्रं पराभवेत् ॥ सदृशं प्रहृष्टो रस्तथा कुरु परंतप ॥ तालपमानां तामेवं कुरु
एतं पुत्रं रक्षितं ॥ यमं रपेतेन वृत्तं भीष्मो भूयो जचीद्विदं ॥२९॥ एतथ मन्त्रं च सस्मान् सर्वा
- ती नशः ॥ सत्यां च प्रतिः त्रिविधं नयमं प्रशस्यते ॥३०॥ शां नो रपि सता नयथा स्याद
तयं भवि ॥ तने यमं प्रवक्ष्यामि तात्र राति सनातनं ॥३१॥ प्रज्ञा तं प्रतिपद्य स्यात्तैः सदृश
रोहितैः ॥ आपदमार्थं ऊशलैः लोकं नमवेत्यच ॥३२॥ ति दि पर्वणि ॥ भीष्म उवाच ॥ ज्ञाम
दग्ने न रामेण पितृव्यं मम रक्षता ॥ राजा परशुना एवं हैहया धिपतिर्हंतः ॥३३॥ शाना
निदशवाहनानि कृत्वा न्यः जैनस्य वै ॥ लोकस्य चरितो यमस्तेनानि किल उग्ररः ॥३४॥ पु
नश्च यन्नरादाय महासारी प्रमुचता ॥ निर्देयं तत्र मसकृदथेन जयतावरः ॥३५॥

मन्त्रोच्चिनिर्गत
वान् २७

यः ॥ ज्ञामदग्नेनेति ॥१॥२॥३॥॥

२२

इतरेण विस्तरा ॥ ५ ॥ आश्रय विद्या संश्रय ॥ ७ ॥ राये चैव रात्र्यपवका आत्मानमभिधेययज्ज

वेत्यथमंशुधर्मसमासेनेतरेण च ॥ विविधास्तंश्रुतीवेत्येदंगानि च सर्वशः ॥ ५ ॥ अथ
 स्थानं च ते धर्मकलाचारं च लक्ष्ये ॥ प्रतिपत्तिं च कक्षे प्रश्रुतं कतिरसयोरिव ॥ ६ ॥ न स्यात्सभ
 प्राप्ताश्रयतयि धर्मभूतावर ॥ कार्येतां निनियोत्तामितकृताकर्तमहेति ॥ ७ ॥ समप्रवृत्तव
 धातावीर्यवान्प्रियश्च ते ॥ चालप्रवगतः स्वर्गमप्रवः प्रहर्षमभ ॥ ८ ॥ इमे मरिचो धातलेक
 शिराजसते श्रमे ॥ इत्येवमसंयत्ने प्रवका मे च भारत ॥ ९ ॥ तयो रन्यादयापत्यं सतानाय
 कृतस्थनः ॥ मज्जियोगान्महावाहो धर्मकर्तृनिहा ईति ॥ १० ॥ राये चैव विविच सभारतानन
 प्रथिवि ॥ दासं च कुरु धर्ममा निमज्जीः पिनामहान ॥ ११ ॥ चै ॥ पाय ना ॥ १२ ॥ तयो चमानोमा
 नाच सदृष्टि ययरेतपः ॥ इत्यवाचाथ धर्मात्तापम्यमेवोत्तरं च ॥ १३ ॥ यमं प्रायं यरो धर्मस
 यामात रुदाहृतः ॥ तमपत्यं प्रति च मे प्रतिज्ञां वेत्येवम ॥ १४ ॥ जाना सिचयथा वृत्ते प्रकृते
 तोस्तदन्तरे ॥ समस्य वतिसम्यते प्रतिज्ञा नामाहं पुनः ॥ १५ ॥ परिपत्येये त्रैलोक्यं रात्र्यदेव
 वा पुनः ॥ यदा पाथिक मेताभ्यां न तस्य कथंचन ॥ १६ ॥ त्वत्ते च प्रथिवी गंधमाय ममात्मनः ॥ १७ ॥
 तो निलयापते रूपा वायुः शरीराणां त्वजेत ॥ १८ ॥ यथां समस्त जेदको भूमकेतलया सता
 त्वजे वृत्तं तथा काशसामः पीतांशुनां त्वजेत ॥ १९ ॥ विक्रमं वृत्तं हतसाहसं तस्या च धर्मराट्
 न च हे सत्यमत्संख्य वसेयं कथंचन ॥ २० ॥

अथ च धर्मसंकल्पान्भूतिवत्तान् संतर्प्य मंगी कुरुमानिमज्जीः मानिमज्ज ॥ २१ ॥ २२ ॥ त्वदन्तरेत

विमिज्ज ॥ २३ ॥

मं भा
आ प
२२

अन्यपद्यतउपगतवान्॥१॥आरम्भनाउपरम्भना॥२॥आत्मानं चितं नियच्छितं नियतं॥३॥कामं
मैशुनेमागमः॥४॥नैशुनायेनिसंवेयः॥५॥दीर्घं तमश्रयत्॥६॥सत्यकानं विस्तारो यस्य तस्य क

उतथास्ययवीयास्तुप्ररोधा सिद्धिवौकसां॥सदस्यनिर्हृदनेनाममनामन्वपद्यत॥७॥उवाहि
चममनातेन देवरं च देनावरं॥अंतर्विज्ज्ञातहेभाजायेहेनारम्भनामिति॥८॥अयंचमेमहा
भागकृत्वावेवसहस्यते॥उतथावेदमंत्रैश्चमंडोप्रत्यपीयत॥९॥अमोचरेतास्तेवापिदुः
योनास्तुचसेभव॥तस्मादेवेगातेनघंभुषारमित्तमहसि॥१०॥एवमक्तस्तदासम्यक्सहस्यनि
रुद्धारपी॥कामात्मानेनदात्मानेनप्रशणकनियच्छितं॥११॥सवभ्रवततःकामोतथासाये
मकामया॥उत्सृजेतेततरेतःसगर्भस्योभावायत॥१२॥भास्नातमागमःकामं हयोनीस्तीह
संभव॥अस्यावकाशोभावाचमूर्ध्ववाहेमिहगतः॥१३॥अमोचरेताश्चमवात्रपीडकं कर्तमहसि
अश्रुतेवततदाकंगर्भस्यास्यसहस्यति॥नगाममैशुनायेवममताचारुलोचना॥१४॥अथके
त्सोततोबुद्धानस्यागर्भगतोमुनिः॥पञ्चामारोययन्नागेश्वरस्यचसहस्यते॥१५॥स्थानमग्राम
मद्यतरेतःप्रतिरतेतदा॥पपातसहसाभमोततःकुक्षेसहस्यति॥१६॥तदृष्ट्वापतिनेश्वकेशपायस
रुषान्वित॥उतथाप्रजगर्भस्यनिभर्त्स्यगवान्दधि॥१७॥अन्तात्सीदशेकालेसंवभ्रतेसितेस
नि॥एवमास्यवचस्तस्यातमादीर्घं प्रवेत्यसि॥१८॥सवेदीर्घं तमानामशपादधरजयत॥सहस्यते
हेहृक्तीर्त्तहस्यतिरिवोजसा॥१९॥तश्चाज्जनयामासगौतमादीन्सहः॥२०॥अथैरुतथास्यत
दासतानकुचसहये॥२१॥यमीमाचसहस्रात्माचवेदवेदांगपरगः॥गोधर्मसौरभेग्राचसोपोत्त
निविलेसनि॥२२॥पावतेनतथाकनैश्चहृवास्तदृशकृपु॥नतोवितशमयीरतदृष्ट्वामीनह
तमा॥कुहामोहाभिभ्रतास्तेसर्वेनत्राश्रमो कसः॥२३॥अहोयमित्रमयीदेनाश्रमेवेत्तमहं
लस्यसहयेविस्तीर्णास्यापि सहयेनर्थः॥२४॥गोधर्मप्रकाशमैशुनेसोभेयाकामयेनप्रजादयीता

201

सिद्धिः॥२५॥मिहसिद्धिस्तलमवायेपापरिधि
तीत॥२६॥
२२

पाणिग्रहस्थेति नन कथं न हि माताभ्यापितः प्रजो येन ज्ञातः स एव स ज्ञातः न गोघोषेन
 ज्ञातमस्ति अन्योदर्या मनसापिनमेतयो ममाद्ये प्रजानि शेषाणि ता यत्नमन्य- स्थनास्तीति
 प्रजानि सरेणारे शीनाद्यान्यदेवे स्वस्मान्त्सदेवेवाः न्यस्मान् ज्ञातो न स प्रजानि सिद्धः ॥ ५ ॥ अहं धर्म
 मिति ॥ धर्मममाद्ये प्रजो भविष्यतीति अभिलाषमथावलाकृतमेवः पुरुषानि सकलप्राधान्य
 श्रुते स्त्रीषु सयोर्मयो यस्मिन्क लो रदस्मिन्नेव प्रजान्यर्थः ॥ माताभ्यामेति न चिवाह विषये न न्येव

एवमद्यावच्चैरसैर्भीर्गोचरा म हात्मना ॥ निःसमकृतः पृथिवीकृतानिः त्रिधा पुनः ॥ ५ ॥
 ततः सम्यक्संवाभिः त्रिधाभिः समेततः ॥ ५ ॥ अतिरिक्तान्यप्यपि निजासंकेतैरप्यारगैः ॥ ५ ॥ पा
 णिग्रहस्थतनयानि चेदे पुनिश्चितं ॥ धर्ममनसि से स्थाप्य ज्ञातां भूनाः समभ्यः ॥ ५ ॥ लोके
 याचरितोदष्टः त्रिधा लो पुनर्मेवः ॥ ततः पुनः समरिते तत्र समभवत्तदा ॥ ५ ॥ इमे वै वाचव
 सेहमिति ह संपुरातने ॥ ५ ॥ अथान्तर्यामिनि स्थाप्य मासीदो मान्धिः प्रजा ॥ ममता नाम तस्या
 लोह्यार्थपरमसंमता ॥ ५ ॥

णालिदेवे यववीजादपि शालं करोम्यनिः स्थादिति चेत् ॥ ५ ॥
 वाग्निदग्धा कदलोकांशदपि चित्रं करोम्यनिदष्टेः ॥ ममतादेकममाद्यै ध्रुवमया च नानाकारैः यत्ना
 इत्युक्तो करोम्यनिदष्टे ॥ अथावनाविष्टा मुनन्य धर्मस्यैव विष्टेया यायकनाभ्युपगमात् ॥ ५ ॥ अनाद
 ना उपनिमंत्रणं च देवपतेरेव सा संततिर्न निप्रप्य ॥ ५ ॥ लोके इति ॥ कल्पाय पारं देवे मदप्यथावसि ॥
 येन प्रजा उत्पत्तिरिति लोके ॥ अथाचरितोः नृष्टितोदष्टः त्रिधा लो भवत्तानि कीदां भ्यति
 षोमः विष्टेभ्यः त्रिधा लो पुनरुदयोदष्ट इत्यर्थः ॥ ५ ॥ ॥ ५ ॥

यः ५॥ आपद्दर्ममवेत्येतिशेषः धर्मः ॥ धर्मरत्नकः ५॥ सत्यवचनमितिशेषः ॥ २॥ नरो नौकां ॥ ३॥

मत्तनगतः स्नानार्थगतः ॥ १ ॥ स्नानस्य वा हेतु यथासंस्मृतं ॥ २ ॥ यात्रेयिकादासी ॥ १४ ॥

प्रमेरगा=५

इत्यन्योन्यसमाभाष्यते दर्शितमसंमतिः ॥ तात्पर्यो वेदविचारः पत्नीलेभिसविषया ॥ तदुत्तरीय
 संपन्नोऽप्येपीनामजायती ॥ अथैकतया समसंज्ञानकलहद्वये ॥ सप्रकान्तेन यामास गो
 नसादौ न रायणाः ॥ पुत्रसंभवाद्यप्यपत्नी न ततोऽप्यति तदा ॥ प्रदेवी न पतिर्भाष्य किमहि
 सिचात्रवीत ॥ **सुवाच** ॥ पतिर्भाष्योऽप्यभाष्य इति चेत्प्रकृतिः ॥ अतएव इत्युक्तं तात्पर्यं
 त्वात्तदा ॥ नित्यकालं च समं तेन भवेयमसंशयः ॥ **म३ वाच** ॥ तस्याऽनृचनेऽप्युक्तं तात्पर्यं
 केऽप्यसंमतिः ॥ अथवाचनतः पत्नी प्रदेवी समं ज्ञातव्यं ॥ नोऽप्युक्तं तात्पर्यं कलं यनाद्येव भविष्यति
पत्नी वाच ॥ तया दत्तेन पुत्रेनेत्येवं सत्यकारणं ॥ यद्येकैकं रुचिं पुत्रं भवेयं यथापरा ॥ **दीर्घत**
म३ वाच ॥ अथ प्रभृतिमर्थादा मया लोके प्रतिष्ठिता ॥ एकैकं पतिर्नोऽप्युक्तं तात्पर्यं यथा ॥ सने
 जीवति चान्तिना पश्येयमप्युक्तं ॥ अथिगम्यापरेनारी पतिपतिनमेषा ॥ अपत्नीनां त्रीणां
 मयप्रभृतिपातकं ॥ अतएव यागनायास्तदुक्तं तात्पर्यं मचेतवे ॥ प्रकृतिपतिः कदापि नित्यकालं भवे
 तवे ॥ अथिगम्यापरेनारी पतिपतिनमेषा ॥ **म३ वाच** ॥ तस्याऽनृचनेऽप्युक्तं तात्पर्यं यथा ॥ सने
 देवित ॥ यागयात्री यन्मय प्रजापतेव सा ज्ञेयीता ॥ ५ ॥ सोमो माहात्म्यं भुक्तं पुत्रान्ते गोतमादयः
 यथोऽप्येपीति यागयात्री यन्मय प्रजापतेव सा ज्ञेयीता ॥ ५ ॥ सोमो माहात्म्यं भुक्तं पुत्रान्ते गोतमादयः
 ततः कुर्यात्प्रतिज्ञां यथागच्छेत् ॥ सोमं प्रातस्तेराविशः सवमानो यदुक्तं ॥ तगा मसं च हनृषा
 नेयः तेनोऽप्युक्तं ॥ तंतया ज्ञातं लोको मसं च यमं विदुः ॥ अथ प्रभृतिमर्थादा मया लोके प्रतिष्ठिता
 गते ॥ जगद्देवेन यमात्मावलिः सत्यपराक्रमः ॥ तन्मा चेंसव मेऽप्युक्तं तात्पर्यं भवेयं ॥ सत्ता नाय
 मरुभागाभाषी समममनदः ॥ पुत्रान्ते मीधं कृशं तान्तादयितुमर्हसि ॥ एवमक्तः सनेन स्वीतत
 येऽप्युक्तं तात्पर्यं ॥ तस्मै सपत्नी स्यात्ता यथा हि तदा ॥ ५ ॥ अथ प्रभृतिमर्थादा मया लोके प्रतिष्ठिता
 गमदः ॥ यात्रेयिकादासी ॥ तस्याऽनृचनेऽप्युक्तं तात्पर्यं यथा ॥ सने

स्नान

ना ६

३ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ १ ॥ वाचं प्रयोगं निश्चिंती वाचा मित्रं ॥ २ ॥ सामं कर्म मन्त्रं च कर्त्तव्यं तन्मविष्ठा
सीति मुनिवचनात् ॥ तानां यत्पापाश्रयि मम कृपा नाचिना प्रपन्नं नदी प्रासं सति हीनचरो तेनामृतं

तमदं प्रपन्नं भोजनं च पितृभोजनं च भारत ॥ वरैश्च लभेत्कान प्रपन्नाणां मत्तदे ॥ ३ ॥ अभिभू
युसमां चालोनेन सा च प्रपन्नमानयत ॥ तमसा लोकं सा च त्वनौ गता मेव भारत ॥ ४ ॥ मत्प्रयोगे-
यो मरुता सीत्प्रयाममजगत्पितः ॥ तमसा एव भूमेयं मिमं प्रादात्स मे मनि ॥ ५ ॥ ततोऽपि मा
दसमनिः गर्भं मन्त्रं तामा मकं ॥ दीयेः स्था एव मरितः कर्त्तव्यं तन्मविष्ठासि ॥ ६ ॥ पापशर्क
मरुतो गोसु च भूचमरुतविः ॥ कृपा प्रदो मम प्रपन्नं दे पायनं निश्चतः ॥ ७ ॥ योऽथ एव
दां प्रपन्नं स्नयसा भगवान्मिः ॥ लोकं चासत्तमापेदे का एषा त्कृत्वा तमेव च ॥ ८ ॥ सत्यवादी
यामपरस्नयस्तीदं किं लिपः ॥ सनिष्ठको मया च तन्नया चाप्रतिमयति ॥ ९ ॥ भ्रातृद्वये
शुकल्लणामयत्तं तन्नयिष्यति ॥ सहिमा मत्तं वास्तवस्मरेः कर्त्तव्यं ममिति ॥ १० ॥ तं स्मरे यो म
सवा हेयदिभोऽप्यनमिष्यति ॥ तव शनमने भीष्मनिष्ठं तं समदातयाः विचित्रवीर्यं तत्र
पुपुत्रान्नादयिष्यति ॥ ११ ॥ वैश्यापायनं उवाच ॥ महर्षेः कोर्तितेन स भोऽयः प्रान्तलिख
वीत ॥ यममर्थं च कर्म च जीनेतान्नयोनयपृथति ॥ १२ ॥ अर्थमर्थानवयं च यमं यमीनव
यने ॥ कर्म कर्मानवयं च विपरीतान् शुकल्लणक ॥ १३ ॥ नानावस्थायां काममर्जोदिनि
षेयाभावात्किंच यथा सत्यवतो रनिच्छंते रेव सूर्यपराभां प्रपन्नोत्पादे कृतमन्तेन तयोः क
नानोच्छिन्निरिति भावः ॥ १४ ॥ का एषा त्कृत्वा दीश्वरादेव कृत्वा तमित्यर्थः ॥ १५ ॥ यत्तन्निः

॥ १५ ॥ यत्तन्निः

मभा
आप
२५

श्रमपुः

इदं स्थितिं पुर उदहनं करिष्यति ॥ ५५ ॥ एनां पुरुषां तस्मिन् शर्मनि च्छेतीति निश्चयनिकं चिदिति
५॥ य ॥ य ॥ तन इति ॥ ५॥ यन प्रवेद्यति ॥ प्रचरुयेत्येतदोदरं आगमिष्यति ॥ २ ॥ यचिंतयति ॥ य

१०२

प्रचंतनयस्योतिदेवराजसमप्रभं ॥ सहियस्य प्ररं गोमदस्थनि कलस्थनः ॥ ५५ ॥ साधुर्मते
ननीयेनांकं चिदुर्मचारिणी ॥ भोजयामासविशं च देवर्षी न निशीलथा ॥ ५५ ॥ यदिव
लि श्री म सभा र ते ॥ वेशं पाय न उवाच ॥ ततः सत्यवती काले च ॥ तातास्तौ तदा ॥ संवेश
यती शयने शनैर्वचनमब्रवीत् ॥ ५५ ॥ कोशस्थे देवस्ते स्मिन् यत्नान् प्रवेद्यानि ॥ यशम
ताप्रतीक्षे न निशीलथा गमिष्यति ॥ ५५ ॥ स्तुपास्तद्वचनं ॥ ताशयानाशयने शुभे ॥ साचिंत
यज्ञदाभीष्ममन्त्रां च कुरुगवान् ॥ ५५ ॥ ततो विक्रयां प्रथमं शुकः सत्यवतीरधिः ॥ दीपमा
लो प्रदीयेत् प्रकाशं प्रविशेत् ॥ ५५ ॥ तस्य कस्य कपिलाजरादो मेव लोचने ॥ वभूवि चैव
पुमश्च लिहृष्टा देवो न्यमीलयत् ॥ ५५ ॥ संवभूवनया सार्धं मानः प्रियचिकीर्षया ॥ भयाक्राशि
सतांतननाशज्ज्वरं भिबोहित ॥ ५५ ॥ ततो निःक्रान्तमागम्य माता प्रमवाच ह ॥ यद्यस्यागण
वान् प्रयत्नं प्रोभविष्यति ॥ ५५ ॥ निशम्य तद्वचो मातुर्वासः सत्यवती सतः ॥ प्रोवाचांती हि
यज्ञानो विधिना संश्रवोदितः ॥ ५५ ॥ नागप्रतसमप्राणो विद्वान् जर्षिसत्तमः ॥ महाभागो महा
वीर्यो महाबुद्धिर्भविष्यति ॥ ५५ ॥ तस्य चापिशतं पुत्रा भविष्यन्ति महात्मनः ॥ किंतु मातुः सचैव
एषा देव एव भविष्यति ॥ ५५ ॥

नेन गर्भधारणकाले यं पुरुषं स्त्री चिंतयति ता रमणाः पुत्रो भवतीति सूचितं ॥ ५५ ॥ शरणं गच्छे

५
७
२५

१५॥ परं यमं निरुतिरपमपरं यमं प्रहतिरपमानमिहिकमैहिकमिति ॥ १५॥ दिव्यो रात्रिभार्य ॥

हृ

यत्तौ यमस्तव धातुर्भीर्यसरसतोपमे ॥ रूपयौवनसंघने प्रवृत्तकामे च यमं न ॥ १५॥ तयोह
न्यादयापन्त्यसमर्थासि प्रवृत्तक ॥ अनरूपं कलस्यास्य संतत्याः प्रसवस्य च ॥ १५॥ व्यास उवा
च ॥ वेत्ता यमं सत्यवति परं चापरमेव च ॥ तथा तव मरुतात्तयं मं प्रतिगृह्णामि निति ॥ १६॥
तस्मादहेतुनियोगाद्दमे म हि प्रकाशनां ॥ रश्मिजने कृमिष्णामिह मेतत्सनातने ॥ १७॥ आने-
प्रज्ञान्यदास्यामि मित्रावरुणयोः समन्त ॥ जने चरेताते देवो निरिह्यमिह यत्तया ॥ १८॥ सवन्त
रेयथा मयैततः प्रहे भविष्यतः ॥ नहि मामत्र तोयेता उपेयात्कविर्गता ॥ १९॥ सत्यवत्
वाच ॥ सद्यो यथा प्रपद्यते देवो गर्भं तथा कुरु ॥ मुराजके पुराष्ट्रे प्रनास्ति हस्तिर्न देवता ॥ २०॥
कथं त्वरातकं राष्ट्रे प्राप्य पारयितुं प्रभो ॥ तस्माद्भूमिमायन्त भो यमः संवर्धयिष्यामि ॥ २१॥
व्यास उवाच ॥ यदि प्रवृत्तः प्रयातव्यो मया धातु रकर्तुः ॥ निरूप्यतां मे सदृशान् योरेतत्परे जने
यदि मे सदृशे गंधर्वा ये च शान्त्या च ॥ अथैव गंधर्वा कोशस्थानि शिष्टं प्रतिपद्यतां ॥ २२॥ वेत्ता
प्रायन उवाच ॥ एवमन्तरमहते जायासः सत्यवती तदा ॥ ममागमनमाकर्तुं विनिर्णयितुं हि
तामिति ॥ २३॥ ततो भिरागम्य सा देवी स्वर्गोदरसि संगता ॥ यमे मयि समापुक्तमवाच वचनं
हितं ॥ २४॥ को स त्वो यमं जज्ञा यद्द्वीमिनिवायतन ॥ भवतां नो समच्छेदो यत्तुं मद्भातमल
यात ॥ २५॥ यथित्तमां च मे प्रेक्ष्य निरवशं वृषीरितं ॥ श्रीषो वृद्धिमुदात्तमयं कुरु स्यात्तु विवद
ये ॥ २६॥ सा तवृद्धिं ह्यपीनां प्रविष्टा पयमातया ॥ नष्टं च भारत वंशं पुनरेव समदरे ॥ २७॥

तथा यथा भीमो लोके तथा मां प्राप्य हृष्टार्चनयोजय ॥ २८॥

॥ ॥ ८ ८२॥ ११॥ ११॥

मंभा
शा.पं
२३

आत्मनिष्ठाप्रवृत्तिप्रधानं तं विदुः नृपात् ॥ २२ ॥ अलंभमानस्य नेहासीति योजनं ॥ २३ ॥ एतदिति

सज्जले विडरो नाम कस्य हे पायनात्मनः ॥ एतदप्युक्तं वैभ्रातापादोऽयं वमहात्मनः ॥ २४ ॥ धर्मोऽपि
पुराणेषु पात्रेषु महीनात्मनः ॥ मोक्षायार्थतत्तलः कामकोपविवर्जितः ॥ २५ ॥ कस्य हे पाय
नाय तस्य त्वय्येव वेदयत ॥ अलंभमानस्यैव प्रदायां प्रवृत्तमच ॥ २६ ॥ सधर्मस्यानयो भूना
प्रवृत्तमात्रासमेतमच ॥ तस्यागर्भसमावेद्यतत्रैवांतरपीयत ॥ २७ ॥ एते विचित्रवीर्यस्य ते हे पाय
नादपि ॥ जलरेदेवगर्भाभाकरुचं पाविर्वर्देनः ॥ २८ ॥ इत्यदिपर्वविचित्रवीर्यस्य तोमसिः
जनमेजय उवाच ॥ किं कृतं कर्म यमोपायेन पापमप्येवितान् ॥ कस्य शपाच्च वृक्षैश्च श्रेयो
नावतामृतं यच्चैष पापनाशकः ॥ वभ्रवन्नासाः कश्चित्मोक्षयति विप्रतः ॥ एतिमान् सर्वेषु
मृतः सत्येन पश्चिच्छितः ॥ २९ ॥ स्यात्प्रमथदृष्टांश्च तन्मूले महीनात्मनः ॥ ऊर्ध्ववाहूर्महीनात्मनः
स्थोमोनवत स्थितः ॥ तस्य कालेन महता नक्षिणसिचर्ततः ॥ तमाश्रममनशात्मादस्य वो
लोष्टद्वाराणां ॥ ३० ॥ अत्र सार्यमाणान् वद्भीरतिभिर्मयतर्षम ॥ तेन स्यात्सस्यलोष्टद्वारस्य वः ऊरु
सतमः ॥ ३१ ॥ निपायचमया लीनास्तत्रैवानागते वले ॥ तेऽलीनेषु शोचोऽन्ततस्तद्विनिर्वाले
आनगामनतोऽपश्यन् स्तस्मिन् स्वरान्तरात् ॥ ३२ ॥ तमप्युल्लसन्तो राजस्तथा वृत्तं तयो यत ॥ कत
मेन यथायातादस्य वोदिजसत्तमः ॥ ३३ ॥ तेन गच्छामहे ज्ञान्यथाशोचन्तरे वयं ॥ ३४ ॥ तथा तत्र ति
गाते योऽनुवृत्तां सतपो यतः ॥ ३५ ॥ न किंचिद्वचनं राजत्रयवीर्यस्य प्रवृत्तं ॥ ३६ ॥ ततस्त्वेतन्प्रवृत्तं
विचिन्तानासुमाश्रमे ॥ ३७ ॥ ददृशुस्तत्र लीनास्तत्रैवानागते वले ॥ ३८ ॥

लेवन्तं दृष्ट्वा अपीत्यनेनैव
गम्यत इति केचित् ॥ ३९ ॥ अध्यायः ॥ किं कृतमिति ॥ ४० ॥ लोप्लुप्यत इति युक्त्या चोपि दत्तम् ॥ ४१ ॥

२३

॥ सत्यसत्यवती ॥ १॥ २॥ ३॥ ४॥ ५॥ ६॥ ७॥ ८॥ ९॥ १०॥ ११॥ १२॥ १३॥ १४॥ १५॥ १६॥ १७॥ १८॥ १९॥ २०॥ २१॥ २२॥ २३॥ २४॥ २५॥ २६॥ २७॥ २८॥ २९॥ ३०॥ ३१॥ ३२॥ ३३॥ ३४॥ ३५॥ ३६॥ ३७॥ ३८॥ ३९॥ ४०॥ ४१॥ ४२॥ ४३॥ ४४॥ ४५॥ ४६॥ ४७॥ ४८॥ ४९॥ ५०॥ ५१॥ ५२॥ ५३॥ ५४॥ ५५॥ ५६॥ ५७॥ ५८॥ ५९॥ ६०॥ ६१॥ ६२॥ ६३॥ ६४॥ ६५॥ ६६॥ ६७॥ ६८॥ ६९॥ ७०॥ ७१॥ ७२॥ ७३॥ ७४॥ ७५॥ ७६॥ ७७॥ ७८॥ ७९॥ ८०॥ ८१॥ ८२॥ ८३॥ ८४॥ ८५॥ ८६॥ ८७॥ ८८॥ ८९॥ ९०॥ ९१॥ ९२॥ ९३॥ ९४॥ ९५॥ ९६॥ ९७॥ ९८॥ ९९॥ १००॥

तस्य नदचने अता माता पुत्रमयात्रवीन ॥ नोयः ऊरुणां नृपतिरनरूपस्तपोधन ॥ तानि वेश
 स्य गोमां पितृणां च प्राचयेन ॥ द्वितीयं ऊरुवे प्राप्य गताने दानमहेति ॥ सतथेति प्रतिज्ञाय
 निष्ठाकाममहापुत्राः ॥ साधिका लेन कौशल्या सचेते यमात्मने ॥ पुनरेव तसा देवी पारभा
 पेल्ल्यां नतः ॥ अथिमावाहयन्सत्याययाश्चमोदिस ॥ ततस्तेनेच विधिना महकिल्लासपयन
 श्रुवालि कपयाभ्यामारुपिंदसु चसायिते ॥ विचरिणां पुंसे कयत समपयनभाजन ॥ तांभीतां
 पांडुरसकशं निषाणां प्रेत्यभारत ॥ यासः सत्यवती पुत्रेदवचनमत्रवीत ॥ यस्मात्पुत्रमापुत्रा
 निरूपेयेत्यमामिदं ॥ तस्मादये सतस्तेन पांडुरेचमविष्णुनि ॥ नासावस्ततदेवेदमविष्णुनि ॥
 आभानने ॥ तत्पुत्रासनिगतामद्गवां र्नायसतमः ॥ ततो निष्कृतमा लोकास्य पुत्रमयात्रवी
 त ॥ पाशे सस पुनर्मात्रे तस्य वाचस्पयोरुता ॥ जमाता पुनरेवायमकं पुत्रमयाचम ॥ तथेति चमह
 किल्लासातरे प्रत्यभायत ॥ तथेति चमह किल्लासातरे प्रत्यभायत ॥ ततः ऊमा रेसा देवी प्रामका
 लमतीतनत ॥ पांडुललागां सपुत्रे दीप्यमानमिव श्रिया ॥ यस्य पुत्रमहेष्टासातरे पचपा
 इवाः ॥ अतः काले ततो स्तेष्टावहे तस्तेन पांडुरेचमविष्णुनि ॥ नासावस्ततदेवेदमविष्णुनि ॥
 च ॥ नाकरोदचने देवाभयात्सरसतो यमा ॥ ततः स्तेर्मसातरे लोभययिता प्ररोपमा ॥ प्र
 स्यामास कृष्णायतनः काशियतेः सता ॥ सातक विमलप्राप्ते प्रत्यहस्याभिवयच ॥ संविचे
 प्राप्य नत्ता सत्कृत्वा पचचारह ॥ कामोपमो नरहस्तस्थान हिमगारवि ॥ तया सह वितो
 राजनाहर्षिः शंशितवन ॥ उतिष्ठन्नववीदेनामभुनियामभिविष्णुनि ॥ अये चने शुभेगर्मः
 श्रेयाचदरमागतः ॥ यमीत्माभविता लोके सर्वे उदिमन्तवः ॥ २॥ ॥

५५

५॥ मूलेदेहं नः प्रविष्टं शूलं भाग्यं तिके मूलं चित्तं तिके इति मेदिनी ॥ ५॥ अचरत् ॥ अचर
नय इत्यर्थान् ॥ १॥ अणो मूलाग्रं तद्यत्तं मंडयोः णो मंडवः ॥ २॥ उपालभतगर्हितवान् ॥ ३॥

एवमनुजस्तोत्रप्रसादमकरोत्सृजतिः॥ कृतप्रसादे राजा जन्तुनः समवतारयत्॥ ५॥ अथ
नार्थचक्षुःश्रुत्याज्ञातलूनिश्चकर्मरु॥ अशकृचंश्च निष्कृष्टं श्रुत्वा लेख्यं च निश्चिदे॥ ६॥ सत
थातर्कितेनैव श्रुतेन वाचरन्मनिः॥ तेनानित्यं शालोकानि निश्चितं उल्लेख्यमानैः॥ ७॥ अणी
मांड्यानि च ततो लोके शुगीयते॥ सगतासु दने विप्रो धर्मस्य परमान्वितः॥ ८॥ आसनस्थं
ततो धर्मं दृष्ट्वा लभत प्रभुः॥ किं न तद्दुःकृतं कर्म मया कृतमज्ञानता॥ ९॥ यस्यैव फलनि
श्चितीरुदण्डासादिनामथा॥ श्रीसुमाचलमेतत्तं यत्प्रमेत य सोचले॥ १०॥ यमं रात्र्या च
यत्तंगिकानां प्रच्छेद्यं येषीका प्रवेशिता॥ कर्मणस्तस्य ते प्राप्तिं फलमेतन्नयोधन॥ ११॥
अणीमांड्यानि च॥ अलेयरायेपिमहात्ममंदुरस्तथा धृतः॥ अदयो नावतो धर्ममान
सः संभविष्यति॥ १२॥ मर्यादां स्थापयाम्यद्य लोके धर्मं फलोदयं॥ आचतर्दशकादृष्टान्न
भविष्यति पापकं॥ परतः ऊचेनामेव दोष एव भविष्यति॥ १३॥ वैराग्या यन उवाच॥ एतेन त
पराधेन श्लाघातस्य महात्मनः॥ धर्मो विदुर्दृष्टेण अदयो नावता यतः॥ १४॥ धर्मं चार्थं च
कशलो लोभक्रोधविवर्जितः॥ दीर्घदर्शी शमपरः कुरुस्त्वंच हिते रतः॥ १५॥ इत्यादि पर्व
एवमणीमांड्यापाणाने॥ वैराग्या यन उवाच॥ ते शुचिपुत्रमारेषु ज्ञातेषु कुरुजगत्पलः॥ क
रवाथ कुरु चेन्नयमेतद्वर्थात॥ १६॥ ऊर्ध्वं सस्या भवद्भूमिः सस्या निरसवन्ति च॥ यद्यनेव

दीर्घदशो सर्वकालयशमर्शनामपरः निर्वैरः ॥१५॥ अष्टमः ॥ तेषु रुद्रजंगमलं देवां ऊरवः प्रह

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ २ ॥

संयम्य चो रवन्निग्रहः ॥ १५ ॥ १५ ॥ अथोन्वेदन्मपानयन्स्वाधीनान्करोतचिरेदनात्कथिवेदनात्
विस्मृतवानित्यर्थः ॥ यदा अरधीन्मनोन्मसमोपेयानयदित्युक्तं तदेव विदुर्लोति प्रलापान्नादिना

ततः शंका समभवदस्तितांतं मनिप्रति ॥ संयम्येनेततो गते दसं चैव न्यवेदयन् ॥ १५ ॥ तिराजा
सादते शोरे रन्तया दधतामिति ॥ सरस्मिभिर्हैरुजानः प्रलेपोतोमदानपाः ॥ १५ ॥ ततस्तेः प्रले
मायोपाते मनि रस्मिस्तदा ॥ प्रतिजग्ममदीपालेयनायादायताम्य ॥ १५ ॥ प्रलस्यः सतथमः
ताकलेन सहताततः ॥ निराहारापिचिप्रार्थिमेरांताभ्यपुयत ॥ १५ ॥ यारया मासच प्राणान्
प्रसमपानयत ॥ प्रलापेन पमानेन तपस्तेन महान्मना ॥ सतापयामनमममेन पस्तपस्तान्ति
नाः ॥ १५ ॥ नेराशोपाकनाभलासजिपत्तनभारत ॥ दर्शयंतोयथाशक्तिजमपुच्छन्दिनातम ॥ १५ ॥
श्रोतमिच्छामहेचसन्निपायेकतवानमि ॥ येनेदसमनप्राप्तं प्रलेडः त्वभयमहन् ॥ १५ ॥ इत्या
दिपदैति श्रीमहाभारते ॥ त्रैशोपायनराच ॥ ततः समनिष्कर्षलस्तानवाचनपोयनान् ॥
दोषतः कंगमिषाः मिनहिमेऽयोपशयति ॥ १५ ॥ तद्वृत्तिरस्तिस्तनस्तथावदिति येहनि ॥ न्यवे
दयंस्तथागतेयथाज्ञेनराधिप ॥ १५ ॥ राजाचतमधिप्रत्तानिः क्रम्यसहसंचिभिः ॥ प्रसादयामा
सतदप्रलस्यसचिसत्तम ॥ १५ ॥ यजोवाच ॥ यन्मयापकृतं मोहादज्ञानादपिसत्तम ॥ प्रसादये
तंतं शार्देनमेकं प्रेतमहंसि ॥ १५ ॥

१५ ॥ दर्शयंतः स्वानिरूपणमिप्रकाशयंतः ॥ १५ ॥ १५ ॥ १५ ॥ १५ ॥ १५ ॥ १५ ॥ १५ ॥ १५ ॥ १५ ॥ १५ ॥
ततश्च ॥ दोषतः नकमपिदोषिणां कथयामिचसकृतमेवमयाभज्यते इत्यर्थः ॥ १५ ॥ १५ ॥ १५ ॥ १५ ॥ १५ ॥

मं भा
आ य
२८

अमः शः आभासः आभासो वा हेतुः दृष्टावभासः ॥ २८ ॥ २५ ॥ अर्धं च परममात्मदर्शनं गतः प्राप्तः अयेन
परमायर्धमपयोगेनात्मदर्शनमिति यावत्त्योक्तेः ॥ २५ ॥ निर्वचनं प्रशंसा ॥ २५ ॥ पारसवत्तान्तप्रशंसा

संस्कारैः संस्कृतास्तेन त्रतापयनसंयुताः ॥ अमवायामकुशलाः समपद्येन कौशलं ॥ २८ ॥
यनवेदे च वेदे च गदायुद्धे सिचर्मणि ॥ तथैव गतं शितायां नीतिशास्त्रेषु पारगाभः ॥ २८ ॥ नि
हासप्रयोगे प्रतापान्तरास्योपिताः ॥ वेदे वेदांगतत्वाः सर्ववक्तृनि यथा ॥ २८ ॥ पंडुर्य
नयिचिंतनो नरेषु मयि चोभवत् ॥ अये मया च लवानासीदुत राष्ट्रमहीयति ॥ २८ ॥ पुरिषलो
के पुनरासीत् स्थितिर्दुःसंमितः ॥ अर्धं निरूप्य स्थापनं अर्धं च परमगतं ॥ २८ ॥ अनसंशत
नो वेदं शमीत्युपनरुहते ॥ ततो निर्वचनं त्वेके सर्वगच्छेष्टवर्तत ॥ २८ ॥ वीरसनां कश्चिदने
देशानां करुणागलं ॥ सर्वथर्मविदो मीमाः प्रमाणं गतसादृश्यं ॥ २८ ॥ अतएव सत्त्वचत्वादाय
नप्रत्यपद्यत ॥ पारसवत्तान्तिद्वयोराजायां दुर्ध्वं भूवत् ॥ २८ ॥ कदाचिदयमांगोयः सर्वनीतिमतां
वरः ॥ विदोऽर्धमननत्वे वा वासादयथाचितं ॥ २८ ॥ अदिपर्वणि श्री ३ द्वाभारते ॥ भोमउक्तं ॥
योगः समदितं सम्यगितं नः प्रथितं कृतं ॥ अतएव अथिचोपालास्यथियाप्रथिराज्यभाक् ॥ २८ ॥
रहितं गतभिः सर्वथर्मविद्विर्महात्मभिः ॥ नोत्सादमगमचेदं कदाचिदेह नः कलं ॥ २८ ॥ मया च स
नवत्वाचकसेन च महात्मना ॥ समवस्थापितं मूयोयुष्मासकलतंतु ॥ २८ ॥

योगाद्वा एतज्ज्ञानं ॥ करणोपयिषाठः लक्षणया वातथायात्येयं प्रशंसां करणोवेश्यादि
नितस्तिर्वचनान् ॥ २८ ॥ अध्यायः ॥ गणैरिति ॥ २८ ॥ १ ॥ ४ ॥

२८

ऊरुर्नोति॥ अग्रायेति॥ ५॥ स्थानं ह्येतदिति॥ ६॥ ७॥ चिरत्नपरगृहस्था यपिसत्ता धिनोःत्रैव

वाहना निप्रदृष्टानि मरिनामगपहिराः॥ गंधवंति च मात्या निरसवंति फलानि च॥ वरिषिभि
 शान्तक्रीयेत नगराण्यथ शिल्पिभिः॥ ८॥ अग्रायुक्तं चिदायुसेनयुसत्तिना भवत॥ नाभवद
 मयः केचिन्नायमं रुचयोजनः॥ प्रदेष्टोऽपि राष्ट्राणां कृते युगमवर्तन॥ ९॥ यमं क्रियाय
 तशीलाः सत्यजनपरायणाः॥ अग्रायुक्तं चिदायुसेनयुसत्तिना भवत॥ १०॥ मानजोय विहीना
 शुनया लोभविचरिनाः॥ अग्रायुक्तं चिदायुसेनयुसत्तिना भवत॥ ११॥ तन्महोदधि वत्सलानगरै
 यो वत॥ हारनोराग निर्वहं देष्टुं कृमयच यो यमे॥ १२॥ प्रासादपातमेवाथ महेन्द्रप्रसन्नभिः॥ न
 दोषवन्तं वेदेष्टुवापोणत्वलसानयुः॥ १३॥ काननेष्टुचरम्येष्टुचिज्जुर्मदिताननाः॥ उत्तरैः ऊरुभिः
 सार्थदक्षिणः ऊरुवत्तथा॥ निष्पद्यमाना यचरेस्तथा र्वचारोः॥ १४॥ नाभवत्कृपाणः क
 शिन्नामवन्मिथवाः क्षियः॥ तस्मिन् नयदेरम्ये ऊरुभिर्देष्टुलोकने॥ १५॥ हर्षरामसभावाप्यो
 ब्राह्मणवसवस्तथा॥ वभूवुः सर्वदेष्टुतास्तस्मिन्नाष्टे महानकाः॥ १६॥ भीष्मायमं तोराजत्सर्व
 तः परिहिते॥ वभूवुः सर्वदेष्टुतास्तस्मिन्नाष्टे महानकाः॥ १७॥ सदेशः परराष्ट्राणि चिरत्नानि प्रच
 हितः॥ भीष्मायमं तोराजत्सर्व तः परिहिते॥ १८॥ क्रियमानो युक्तो युक्तमागतां मरुतानां॥
 पौरजानपदाः सर्ववभूवुः परमोत्सवाः॥ १९॥ यदेष्टु कृमया नापोराणां च नराधिपः॥ दीय
 तामाज्यतो चेति वाचोऽयं सर्वशः॥ एत राष्ट्राणां दुष्टविडरश्च महामतिः॥ जन्मप्रभति
 भीष्माय पुत्रवत्परिपालिताः॥ २०॥

प्रविष्टाश्चर्यः॥ २१॥ २२॥ २३॥ २४॥

मंभा
आय
२४

नव-

नान्वकीर्तयन्तश्च नरं दत्तवती ॥ ११ ॥ अथाप्रथमं नारायणं जन्मानः एवं प्रतिज्ञाय मया प्रथममपमे
नभ्ये देयमिति प्रतिश्रुत्य ॥ १२ ॥ धर्मनिगदं निश्चयं वहिं क्रौं यदृशं नात् ॥ १३ ॥ आयरुमांस्त्वेत्यथाभा

दत्तासभगिनीं कोशयथा हंचपारिच्छदं ॥ अतयायान्नगरं भीमोराप्रतिष्ठितः ॥ १४ ॥ गंधार्य
पिवरा रोहणीलाचारविचेष्टितैः ॥ तश्चिं कुरुणां सर्वपां नयामासभारत ॥ १५ ॥ हनेरानोयात्
नसंवात्पारुत्पतिपरायणा ॥ वाचापि कुरुषानन्यान्सज्जनानां ॥ कीर्तयन् ॥ १६ ॥ वैरापापनवा
च ॥ शरोनामयउश्रेष्ठो वसुदेवपितामवन् ॥ तस्य कन्यापुत्रानः मरुयेणाप्रतिमाभवि ॥ पि
त्स्वसौयायसतामनयन्यायभारत ॥ अथाप्रथमं प्रतिज्ञाय सस्यापत् ॥ सस्यवाक ॥ १७ ॥ अथ
नामयतां कन्याशरोनप्रदं कदाहो ॥ प्रददौ कंतिभोनायसाखासायेमहात्मने ॥ १८ ॥ निश्क
सापित्तर्गे हेजाहाणातिथिष्टजने ॥ उग्रं धर्मं वरात्तं जहाणा संशितव्रतं ॥ १९ ॥ निगदं निश्चयं
धर्मं यत्तु उवाच संविदः ॥ तमग्रं संशितात्मानं सर्वं धर्मैरतोषयत् ॥ २० ॥ तस्य सप्रददौ मत्रमाय
दुर्मास्त्वेत्यथा ॥ अमिवाराभिसंयुक्तमज्जवी चैवतामति ॥ २१ ॥ ययदेवतमेनेनमंत्रेणावा
हयिषासि ॥ तस्य तस्य प्रभावेन तव प्रजो भविष्यति ॥ २२ ॥ तथोक्तासातविप्रेण कंतीकौत्त
हवान्ति ॥ कन्यासतीदेवभर्कमानुहावयशसिनी ॥ सारदशतमांतेभास्करलोकभावे
न ॥ विसिताचानवधोगीहृष्टान्तमहदङ्ग ॥ २३ ॥ तोसमासाद्यदेवस्त्विवस्वमिदमज्जवीन्
अथमस्यसितायोगीहृदिकिकरवाणित ॥ २४ ॥ कंसराव ॥ कश्चिन्मेवाहाणः प्राहदरं विधां
चशत्रुहन् ॥ नहिनिहासयाह्मनं कृतवन्पसितेविमो ॥ २५ ॥ एतस्मिन्परायंतां शिरसाह
प्रसारये ॥ योषितोहिसदाराद्याः स्वपराहपि नित्यशः ॥ २६ ॥ रामः ॥

विसंतानप्रतिबंधस्यानागतावेतानाभिवारः वश्याकर्षणादित्युक्तं ॥ २७ ॥

२४

यादवीयादव्यशरस्यकंतिभोजस्यवाग्रपत्नं ॥ ५१ ॥ श्रेष्ठयामासहृजनिनिषेधः ॥ ५२ ॥ ॥ दिशि

नचैतद्वर्धतेभूयः कलसागरवद्यथा॥ तस्यामयाविधानेनयाचैवनसंशयः॥ ४॥ अथनेपा
वीकगामस्तत्रुणाकलस्थनः॥ सचत्तस्यात्मजाचेवतश्चाभदेशरम्यच॥ ५॥ कलोनाइयवत्यथनाः
कल्पाः पुत्रसर्वेषाः॥ उचितायेचसेवेथेतस्माकं लज्जियषभाः॥ मन्येवरचितवाहोत्याहेपीम
ताचर॥ संतानार्थंकलस्यास्पृष्टादिउरमन्पसे॥ ६॥ इतिप्रकरणम्॥ ७॥ भवान्पिताभवान्ताताभ
वात्रः परमोगरुः॥ तस्मान्नस्यंकलस्यास्पृष्टिचार्यकरुणदितं॥ ८॥ तेनप्राप्तंउवाच॥ श्रेष्ठ
आवविप्रेयोगांगांधारीसचत्तान्मनां॥ आशाअवरदेदेवंभगानेत्रहोहरं॥ ९॥ गांधारीकिलपुत्र
गांगेशतेलेमेवरंश्रुभा॥ इतिश्रुत्वावततेनभीष्माकरुणितामहः॥ १०॥ ततोगांधाराजनस्यप्रेष
यासासभारत॥ अचक्षुरितिज्ञासीत्सचत्तस्याविचारणा॥ ११॥ कलास्थानिवहनंचवृष्टानप्रस
मीक्षसः॥ ददौनंगुनराष्ट्रायगांधारीधर्मकारिणी॥ १२॥ गांधारीतथश्रुत्वावधतराष्ट्रमचक्ष
से॥ आत्मानंदित्सितंवास्मेपित्रासाञ्जवभारत॥ १३॥ ततः सायद्रमायकुन्ताबहुगणंतदा
ववेथनेत्रेस्तेराज न्यतिन्ननपरायणा॥ १४॥ नाभ्यसृषांपतिमहमित्येवंकृतनिश्चया॥ ततो
गांधाराजनस्यपुत्रः शाकनिरम्भयात्॥ १५॥ हसारवयसालक्षणापुत्रामाहायकोरवान्॥ तो
तदागतगङ्गायद्वीपरमसक्तः॥ भीष्मस्यानमतैचेवविवाहंसमकारयत्॥ १६॥

तेदात्मिहं ॥ ११ ॥ वरुणं वरुणाय विनं ॥ १२ ॥ नमोऽस्तुते ॥ अतिभवेन कुर्यात् ॥ १३ ॥ १४

स भा
आ ष
२१

कर्णेति ॥ सहजस्य कवचस्य कर्तृनात् ॥ विशेषः कर्तृनेनेति विर्तकः स एव वै कर्तृनः स्वार्थेन

स्वशरीरान्तमन्त्रकवचं सति सर्गजं ॥ विप्ररूपाय पात्राय ददौ कर्मः कृतांजलिः ॥ ४५ ॥ प्र
निगृह्य तदेव शस्त्रं घृष्टेनास्य कर्मणा ॥ ददौ शक्तिं सरयुर्निर्वाकं च रमवाचद ॥ ४६ ॥ देवाः सरमन
प्राणं गंधर्वैरगारत्तमं ॥ यमेकं नेत्रमिच्छेयः सो नयान् भविष्यति ॥ ४७ ॥ प्राप्तामनस्य कथितं
वसुधैव कुटुम्बकम् ॥ कर्णेनैव कर्तृनस्तेन कर्मणा तेन सो भवत् ॥ ४८ ॥ इति पर्वेति संभवे ॥ वैशेष
यनावाच ॥ सत्तत्त्वस्य गणितेन यमो यमा मराजता ॥ इतिना कंतिभोजस्य पृथग्युल्लेखना ॥
नात्तने जसिनी कुंती रूपये वनशालिनी ॥ नाम्बव्याधिवाः केचिदतीवसी गणेशुत्तम ॥ ४९ ॥ नतः
सा कंतिभोजेन राजा हूयनराधियान ॥ पित्रा स्वयं वरेदत्ता इतिना राजसत्तम ॥ ५० ॥ नतः सारंगमथ
स्थेने सांरात्तमनसिनी ॥ ददौ राजशर्मा तं पांडुभरतसत्तम ॥ ५१ ॥ सिद्धं पदं होरसं हृषभात्
महाबलं ॥ शक्तिमिव सर्वं सांरात्तमं प्रच्छाद्य वै प्रभा ॥ ५२ ॥ राजसत्तमिना पुरंदरमिव परम
ते दृष्ट्वा सत्तमवधोगी कंतिभोजसत्तम ॥ पांडु नरवरो ददौ येना कला भवत् ॥ ५३ ॥ नतः काम
धरीनांगी सत्तमचलमानसा ॥ श्रीमाना सत्तमं कंतीरात्तः स्वये समा सत्तम ॥ ५४ ॥

हितः ॥ ४८ ॥ विकर्तृनः सत्तमस्य सत्तमत्तम ॥ अथायः ॥ सत्तमिति ॥ धर्माः रामा धर्मनिष्ठाः ॥ २१ ॥ २२ ॥

१५॥ मणिसम ॥ १॥ गुरुमानाच्छादयन्ती अथ चारमपराये ॥ ४॥ वसनाकुंडलकवचादिनावहरतिवस्तुये

मया वाच ॥ वेदाहं सर्वमेवेतद्यदुवासावरेददो ॥ संन्यस्य भयमेवेह क्रियतां संगमो मया ॥ १॥ अमो
चंदर्शनं मया माहृतं प्राप्तिं प्रभो ॥ दृष्ट्वा ह्यनेयिते मीरुः दोषः स्वात्र संशयः ॥ २॥ वैश्या
पुनः जाच ॥ एवमक्तावह विधेस्तान् एवंचि वस्तुतः ॥ साननैश्च दृष्ट्वा रोहा केन्यारमिति भारत
वेपुपलभयाद्दीनालनयाचयप्राप्तिनी ॥ तामर्कः पुनरेवेदमत्र वीहृतं प्रभ ॥ ३॥ मत्प्रसादात्
तेराशिभविनादोषात्पुनः ॥ एवमक्तामभगवान्कतिराजसतोतयः ॥ प्रकाशकर्त्ता नयनः सेव
भूवतया सह ॥ ४॥ तत्र वीरः समभवत्सर्वं शास्यतां वरः ॥ ग्रामककवचः श्रीमान्देवगर्भः श्रि
याहन ॥ ५॥ सहजं कवचं चिथन्कंडलोद्योतिताननः ॥ अनायतनः कर्णः सर्वलोकेषु विप्र
तः ॥ ६॥ प्रादात्तस्मै कवचात् पुनः सपारमपूतिः ॥ दत्तायतनपतां प्रोदिवमाचक्रमेततः ॥ ७॥
इष्टाकमारेतातेसाचार्यो दीनमानसा ॥ एकप्राचिनयामास किंकृत्वा सकृत्तेभवेत् ॥ गुरु
मानाय चारेसावेपुपलभयात्तदा ॥ उत्सर्जन्कमारेतेन लेकंती महाबले ॥ ८॥ तमस्तुष्टुजले
गर्भे राधाभर्त्ता महायथाः ॥ पुत्रनेकस्तथा माससभायः सजनेदन ॥ ९॥ नामयेयचचक्रनेत
एवालापनाचुभो ॥ वसना सहजतोयं वसुधैतो भवति ॥ १०॥ सर्वयमानो बलवान्सर्वोत्त
मूयतो भवत् ॥ आष्टुष्टुतायादादिममपातिस्तु न वीर्यवान् ॥ ११॥ तस्मिन्कालेन न पतस्तस्य वी
रस्यपीमते ॥ नादेयं ज्ञासोपासीत्किंचिदसमहीतले ॥ १२॥ तस्मिंश्चासोभूतामिताधी
समपागमत् ॥ कवचे प्रार्थयामासर्षः स्वराण्यहि तैरतः ॥ १३॥

एतः ॥ ४२॥ आष्टुष्टुतायात्तमपागमत् ॥

म मा
आय
२११

यद्यपि कन्याशुक्लप्रहणसासरे विवादे दृष्टं तथापि कलथर्मत्वादपरिहार्यमित्याह ॥ एवं रिति ॥ १५ ॥
१५ ॥ धर्मपक्षः चार्थविचिवादे कन्याशुक्लतेन गोमिश्रनप्रहणदर्शनात् ॥ २२ ॥ तथा च पिष्टादने

दृष्टैः प्रवर्तितं किंचित्कुलोस्मिन् प्रसक्तमैः ॥ साधुवायदिवासाधुनत्रातिक्रान्तमन्तहे ॥ १६ ॥
याक्तं तद्वतश्चापि विदितं नात्र संशयः ॥ न च प्रकृत्या च कृतं भवान् देही निसनम ॥ १७ ॥
लथर्मः सनो वीरप्रमाणपरमं चतन ॥ तेन तानत्र वीर्ये तदसंदिग्धवचोरित ॥ तं भीष्मः प्र
मवाचे दं मद्राजं जनाधिपः ॥ धर्मपक्षपरो राजसुधमक्तस्य यं भवा ॥ १८ ॥ नात्र कश्चन दोषो
स्ति दृष्टैर्विधिरयं कृत ॥ विदिते पंचने शल्पमयी दसाधुसंमता ॥ १९ ॥ अत्र क्तसमहाते जाः शा
तकं भक्तताकृतं ॥ रत्नानि च विचित्राणि शाल्यापादसहस्रशः ॥ २० ॥ गतानश्चात्र श्यांश्चैव
वासांश्चाभरणानि च ॥ मणिमक्ताप्रवालचंगारे योश्च सज्जुमं ॥ २१ ॥ तत्प्राप्तयनं सर्वेषां
लः संश्रितमानसः ॥ ददौ तां समलं कृत्य स सांकोरवर्षमे ॥ २२ ॥ सतामाद्रीमपादाय भीष्मः
सागरमासतः ॥ आनगासपुरीषीमा न्यविष्टो गतसादय ॥ २३ ॥ ततः स ह निशामे सहर्तं साधु
संमते ॥ जग्राह विधिवत्प्राणिमासाः पादुनराधियः ॥ २४ ॥

तादयमविधर्मः ॥ स्वयं भवावेदेनोक्त इति ते यमेतेन विमीतोपि कलाचारो न त्याग्य इति दर्शितं
॥ २५ ॥ शांतकंभं कांचते कृतं कृतं च दितं मे च दितं च ॥ २६ ॥ अहत्यादात् ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥

२१२

१३॥ यथा यः॥ ततश्चि॥ १॥२॥

१०८

तेनिपाय्यतेनपांङ्गं कृत्यासर्वेनराधिपाः॥ यथागतं समाजमर्गं नैरश्वैरश्वैस्तथा॥ १॥ ततस्त
 स्थाः पितायाजनिचादमकरोत्प्रभः॥ सनया कंतिभोजनस्य उद्दिष्टा करुनेदन्॥ २॥ पुपुतेमिनसो
 भाष्यः यो लोभ्यामस्य चानिच॥ कंतीपाङ्गं प्रयाते इति भोज्ये महीयति॥ ३॥ कृतीहाहतयते
 तनानानावसुभिरचिते॥ स्वपुरे प्रेषया मासस्यत्ता करुसन्म॥ ४॥ ततोचलेन महतानानाधनप
 त्तानिना॥ स्वयमाणाः सचाधोभिर्ज्ञासुलौक्यमहर्षिभिः॥ ५॥ मन्त्रानगराजपाङ्गः कोरवन्द
 न॥ न्यलेषाय ततोभाषां कंतीस्वभवने प्रभ॥ ६॥ १॥ २॥ ३॥ ४॥ ५॥ ६॥ ७॥ ८॥ ९॥ १०॥ ११॥ १२॥ १३॥ १४॥ १५॥ १६॥ १७॥ १८॥ १९॥ २०॥ २१॥ २२॥ २३॥ २४॥ २५॥ २६॥ २७॥ २८॥ २९॥ ३०॥ ३१॥ ३२॥ ३३॥ ३४॥ ३५॥ ३६॥ ३७॥ ३८॥ ३९॥ ४०॥ ४१॥ ४२॥ ४३॥ ४४॥ ४५॥ ४६॥ ४७॥ ४८॥ ४९॥ ५०॥ ५१॥ ५२॥ ५३॥ ५४॥ ५५॥ ५६॥ ५७॥ ५८॥ ५९॥ ६०॥ ६१॥ ६२॥ ६३॥ ६४॥ ६५॥ ६६॥ ६७॥ ६८॥ ६९॥ ७०॥ ७१॥ ७२॥ ७३॥ ७४॥ ७५॥ ७६॥ ७७॥ ७८॥ ७९॥ ८०॥ ८१॥ ८२॥ ८३॥ ८४॥ ८५॥ ८६॥ ८७॥ ८८॥ ८९॥ ९०॥ ९१॥ ९२॥ ९३॥ ९४॥ ९५॥ ९६॥ ९७॥ ९८॥ ९९॥ १००॥
 उवाच॥ ततः शततनवोभीष्मोराजः पाङ्गं प्रविष्टः॥ विचारस्यापरस्यार्थचकारमतिमान्
 ति॥ १॥ सेमानोः स्थविरेः सार्थं ज्ञासुलौक्यमहर्षिभिः॥ बलेन च ते रंगोपाययो मद्रपतेः पुरा॥ २॥
 तमागतमभिष्मत्याजयेत्तस्मीकपुंराव॥ प्रत्यहमार्थेयित्वाचपुराप्रवेशयन्तपः॥ ३॥ इत्वा
 तस्यासनेषु स्याद्यमार्थेन शेषव॥ मधुपर्कच भद्रेशः प्रप्रच्छमनेर्षिता॥ ४॥ तंभीषाः प्रम
 वात्तेदमद्राजं कुरुहृदः॥ यागतं मां चित्तानोदिकमार्थिनमरिंदम॥ ५॥ अयतेभवतः साधु
 ह्यसामादीयशास्त्रिनी॥ तामहं रथिष्यामि पाङ्गं रथे यथास्त्रिनी॥ ६॥ पुनरुयोद्दिसेत्तयं
 नोराजन्त्येतव॥ एतस्मैचित्तमद्रेशः स्यात्तस्यान्वयाविधि॥ ७॥ तमेववादिनेभीष्मप्रसभा
 यतमद्रयः॥ तस्मिन्नेवोवरस्वतः श्रेयानिति मतिर्मम॥ ८॥

श्रीराम-

मभा
आप
२२२

नागपुराधिपः हस्तिनापुरेशः ॥ १५ ॥ शतीनमनसोनिः कलसचिताः शतवदृष्टाः ॥ १५ ॥ न

मणिमन्त्रायवालेचसवार्तिरजतंचद ॥ गोरनान्यथरत्नानिरथरत्नानिकुंजराम ॥ १५ ॥ तरो
 वृमदिषोषेवयचकिंचिरजादिकं ॥ कंवलानिचरत्नानिराकवास्तरणानिच ॥ नत्सर्वं प्रति
 नयाहृजानानागपुराधिपः ॥ १५ ॥ तदाद्यययैपांडुः पुनर्मदितवाहनः ॥ हर्षयिष्यन्त्याह
 णिसिद्धः कुरुषनानिचुः ॥ १५ ॥ प्रनयः कीर्तिनः शास्त्रः पांडुनापुनराहनः ॥ चेपराकुरुषाणि
 जङ्गः कुरुषनानिच ॥ तेनागपुरासिंहेनपांडुनाकरटीकृताः ॥ न्यभाषंतयाज्ञानोराजामाया
 असगताः ॥ १५ ॥ शतीनमनसोहृष्टाः योगाः जानपदेः सह ॥ प्रत्ययप्रथमशान्तं सर्वभीष्मपुरो
 गमाः ॥ १५ ॥ तेनहरमिवाधानं गतानागपुरालयात् ॥ अहंतेदृष्टुर्हृष्टालोकचहृदियैर्यैः
 नानापातसमानोतैरत्नैरुवाचचैस्तदा ॥ ४ ॥ हृष्टश्चरश्चरत्नैश्च गोभिरुष्टैस्तथाविभिः ॥
 नानंददृष्टुरासाद्यभीष्मोपासदकौरवाः ॥ ५ ॥ सोभिवद्यपितः पादौकोमल्यानंदवर्धनः ॥ य
 थाहं मानयामासुषोरजानपदानपि ॥ ५ ॥ सत्ययपराङ्मुखाणि कृताश्च पुनरागतं ॥ पुत्रमा
 सिष्यभीष्मस्तदृष्टुर्हृष्टाण्यवर्तयत् ॥ ५ ॥ सत्यं शतशोखानामेरीणाचमहास्यनैः ॥ हर्षय
 न्त्सर्वशः योगान्विवेशगजसादृशं ॥ ५ ॥ रत्नदिव वैशिष्टमवे ॥ वैशिष्ट्यापनउवाच ॥ पुनरा
 ब्राभ्यन्तजातः स्ववाहविनितेयनं ॥ भीष्मायसत्यवत्येवमात्रेकोपजहारसः ॥ २ ॥

३. पुरंचगजसादृशं ॥ शान्तनोरजसिंदस्यभरतस्यचपीमतः ॥ ५ ॥ ५.

हरमिवशहरमिवजयोत्साहेनमार्गश्चमामावात् ॥ ४ ॥ ५ ॥ अध्यायः ॥ पुनराहृति ॥ २ ॥ राम

२२२

विदग्धाः विंशतिः ॥ २२ ॥ २५ ॥ प्रागस्कृतः चोपश्रयाः पर्वताद्याश्रयितान् २२ ऊरुकर्मसंयोजिताः

नतोचिवाहेनिर्हतेमराजाकुरुनेदनः॥स्थापयामासतांभार्याप्रभवेप्रमनिभाविनी॥२२॥
सताभ्यांचरत्सार्थभार्याभोरजिसनमः॥कृत्यामाप्राचरातेत्रेयथाकामंयथासत्॥ततः
सकौरवोराजाविद्वन्प्राविद्वन्निष्ठाः॥जिगोपयामहीपांईनिरकामन्यराज्यमो॥सभीष्मप्र
सावान्दृष्टानभिनायप्राम्मव॥धृतराष्ट्रचक्रेकौरव्यंनथाना॥कुरुसत्तमान्॥प्रामेयप्रययो
राजातेष्वेवाध्याचमोदिनः॥मेरात्ताचारयुक्ताभिराशोभिरभि॥इतः॥राजवानिरथोचेनच
लेनमदतागमत्॥सराजादेवगर्भाभोजिजिगोपुर्वसंयरा॥२३॥इत्युपसवलेप्रापान्पुत्रां
नेकयाः॥२४॥शुभिसामास्तुतोयानादृष्टाणिःसमरेनिताः॥पंधुननारंहेनकौरवासांयथा
भता॥२५॥ततःसेनामपादायपांडुर्नानाचिधयत्तं॥प्रभृतहस्यशुभंतेपदातिरथसकृत्
आगस्तारीमहीयानावहूनाचलदपितः॥जोप्रामगयराष्ट्रमदीवीराजगरहेहनः॥ततः
वर्षोसमादायवाहनानिचभरिषा॥पांडुनामिधिलंगवाविद्वहाःसमरेनिताः॥२६॥तथाक
शिप्रसरोपुपुंडुचनरसं॥स्ववाह्वलवोर्येणकुरुणामकरायथाः॥२७॥तेप्रापौचमहात्मा
लंशस्वार्थिसमरिदमं॥पांडुपावकमासाद्यदरातेपेनराधियाः॥तेससेनाःसमेनविधं
सितचलात्तयाः॥पांडुनाचणगाःकृत्ताकुरुकमिसयोनितः॥२८॥तेनतेनिर्जिताःसर्वेप्राशि
यांसवपार्थिवाः॥तैमेकमेनिरेपुर्देवेस्त्रिवपुर्दरे॥२९॥तेकृत्वातलयःसर्वेप्रातावसि
याधियाः॥उपाजगपनैरएरात्तानिचिचिधानिच॥३०॥

करुणोदासभूजाः ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥

म. भा.
आ. टी.
२१३

॥ ४॥ ५॥ ६॥ ७॥ ८॥ ९॥ १०॥ ११॥ लोहस्थीलालोहमयीगंडिका ॥ तदन्तर्हताकरिना ॥ १२॥ १३॥ १४॥

ननमेजयवाच ॥ कथं पुत्रशतं ननेगां यथा हि जसतम ॥ कियता चैव कालेन ते षामा पुत्रके
 परे ॥ १५॥ कथं चैकः सवैष्णवा एत राष्ट्रसुतो भवत ॥ कथं वसरशी भार्या गंधारी यमचारिणी ॥ १६॥
 यानस्तु लोचनैः सानां भूत राष्ट्रा भवन्त ॥ कथं वसन्त स्थसन्त पांडोस्तु महात्मनः ॥ १७॥ समन्यत्रा
 दैवनेभ्यः पुत्राः पंच महापुत्राः ॥ एतद्दिङ्मया न्यायं विस्तरं एत पोथन ॥ कथं यत्नमेतस्मिः
 कथं माने पुत्रे यथा ॥ १८॥ चैरापा न उवाच ॥ तत्त्वा मा भिय रित्वा न हे पापन मुपस्थित ॥ तोषया
 मास गंधारी या सस्तु वरं ददौ ॥ १९॥ सा वजे सरशी भर्तुः पुत्रा एत मात्मनः ॥ ततः कालेन
 सा गर्भं धत्त राष्ट्रादया प्रहीत ॥ २०॥ संवत्सरद्वयं तेन गंधारी गर्भमाहित ॥ अग्रजायारयामास
 ततस्तुः ॥ २१॥ एवमाविशत ॥ २२॥ अतः कनी सते ज्ञानं वात्सर्क सप्त तेजसे ॥ २३॥ रस्थात्मनः स्तेर्यमपा
 लभ्यान्व चितयत ॥ २४॥ अतः ते धत्त राष्ट्रस्थे तेन मद्रुता ततः ॥ सोदरं चान्ता मासा गंधारीः
 एवमूर्च्छिता ॥ २५॥ न तो जने मां सपे शी लोहस्थी लेव सहता ॥ दिवर्षं सभृता कुत्सोर्ते मत्सं पुत्र
 चक्रमे ॥ २६॥ अथ हे पापनो ज्ञाना वरितः ससपागमत ॥ तां समां समयो ये शो रदर्शनयता वरः
 ततो वची तौ वलेपी किमिदं लेचिकी र्वितं ॥ सा चात्मनो मते सत्यं शशं सपारमर्षये ॥ २७॥ गंधा
 र्यवाच ॥ जेष्टं कं तो सते ज्ञानं श्रुत्वा रचिसमग्रं ॥ २८॥ लेन परमे लोदमद रं चान्तिं मया ॥ २९॥
 तं च किल पुत्राणां विलीनी मेन या प्रया ॥ ३०॥ अंच मे मां सपे शी ज्ञाना पुत्रशतं यवै ॥ ३१॥ या ३
 च ॥ एवमेतौ वलेपिनै तं ज्ञानं न्यथा भवेत् ॥ वितर्धनोक्त एव मे स्तेरेषा पिकृतो न्यथा ॥ ३२॥ राम

२१२

२१३

१॥ अथ मेय शतैः लज्जैः महामतेः ये च महयतैः गर्भा यस्य औतयते सनाधिकारान् ॥ ५ ॥

विदुराय सवैपांडुः प्रेषयामास तदने ॥ सदृष्टमिथ मात्मा धनेन समनर्थयत् ॥ ततः स
त्यवर्ता भीष्माः कंसस्य च यशसिनो ॥ अभैः पांडु नितैरर्थे सोषयामास भारत ॥ ततः दमा
ता कंसो सत्यातमप्रतिमतेजसे ॥ तद्येतमिव योत्सामी परिघ्न्य नरर्षभ ॥ २ ॥ तस्य वीरस्य वि
ज्रंतैः सहस्रशतदक्षिणैः ॥ अथ मेय शतैरीजे भूतगणैः महामते ॥ ३ ॥ संप्रयुक्तस्तके
न्याचमाज्ञाच भारतर्षभ ॥ जितं तं हस्तिदापांडु वं भूवचनं गोचर ॥ ४ ॥ हित्वा प्रासादनिला
ये शुभानि शयनानि च ॥ अराण्यनित्यः सततं च भवस्य गथाशरः ॥ ५ ॥ सचरन् हस्तिगणैश्च रम्य
हिसवतो गिरिः ॥ उवासीरिष्टैश्च महामालचनेषु च ॥ ६ ॥ रराज कंठ्यमाज्ञाच पांडुः सहव
ने चरन् ॥ करेणैवो विवमयास्थः श्रीमान् यो रंदरो गजः ॥ ७ ॥ भारतं सह भार्याभ्यां बह्वैवाण्य
नर्थरे ॥ विचित्रकचं च वीरपरा मासु चिदंशु ॥ ८ ॥ देवो यमित्यसंयतं चरंतं वनवासिनः ॥ ९ ॥
तस्य कामोऽभोगोऽनरा निर्यमते हितः ॥ उद्यतदुर्बलं ते पुष्टतगैश्च लोचिताः ॥ अथ
पारशवीकस्यादेव कस्य महीपते ॥ रूपयोचनस्य चोसप्रप्राचा यमासतः ॥ १० ॥ ततस्तु व
रशितातामानीय भारतर्षभ ॥ विचारं कारयामास विदुरस्य महामते ॥ ११ ॥ तस्यां चोत्पादया
स विदुरः कुरुनंदन ॥ पुत्रान्निनयस्यन्नानात्मनः सदृशतातो ॥ १२ ॥ उवाच पंडितः
भवे ॥ तेषां यथन उवाच ॥ ततः पुत्रशतं न लेपां यथोन्नतमेतय ॥ पुत्रगणैश्चैषण्यामेक
प्रापिशताशरः ॥ १३ ॥ पांडोः कृत्यं च माज्ञाच पुत्राः ये च महारथाः ॥ देवैः समपयंत सतानां य
कृतस्य वै ॥ १४ ॥

पारशवीकाद्यात रूपाज्ञासो न शूराणां जना ॥ १५ ॥ अथायः ॥ तत रति ॥ १६ ॥

१८॥ करणवकरणः दक्षिणार्धे एषां ज्ञातत्वात् तत्रैव शान्तिः ॥ १९॥ अध्यायः ॥ धृतरा
११९

मभा
शाप
२२५

लक्ष्मिनिमित्तानि निमित्तानि चोत्पत्तिः सर्वशः ॥ ते बुवन्नाद्यान् राजनिडरश्च महामतिः ॥ २०॥
 यथेमानि निमित्तानि चोत्पत्तिः मन्त्राणि ॥ उद्भिन्नानि सन्ते ज्ञाते ज्ञेये मे पुनरुषर्षम ॥ २१॥ यत्नं
 कुलात्करणो भविष्यति सत्तत्त्व ॥ तस्य शान्तिः परिणामो यत्नं पुनर्योगमहान् ॥ २२॥ शान्तमेकं
 नमोस्तु यथा ज्ञाते मदीयते ॥ त्वनै नमेकं शान्तिं चेत्कुलस्यैव सिम्भारत ॥ २३॥ एकेन वै क
 रुद्वेमे कुलस्य जगत्तत्त्वा ॥ त्वने देकं कुलस्यार्थं ग्रामस्यार्थं कुलेन जेत ॥ ग्रामे जनपद
 स्यार्थं ग्रामस्यार्थं एधि वीर्यजेत् ॥ सतथा विडरेणोक्तं सौख्यं सर्वं हि जेत मे ॥ न च करतथा
 गता प्रवृत्तिरसमन्वितः ॥ ततः पुत्रशतेषां धृतराष्ट्रस्य पार्थिव ॥ मासमात्रेण सज्जते कन्या
 चैकाशताधिक ॥ २४॥ गार्ग्यार्थं लिख्यमाना यामरेण विवर्यता ॥ धृतराष्ट्रमहाराजवैश्या
 पार्थिवरक्षितः ॥ २५॥ तस्मिन्नेव नरे राजन् धृतराष्ट्रान् महायथा ॥ जज्ञे यो मां सत्तत्त्वस्य प्रपुत्रः
 करणान् यथा ॥ २६॥ एवं प्रपुत्रशतेन धृतराष्ट्रस्य भीमजः ॥ महारथानां वीराणां कन्या चैकाश
 ताधिक ॥ प्रपुत्रश्च महान् जज्ञे वैश्या प्रपुत्रः प्रतापवान् ॥ २७॥ इत्यदि पर्व ॥ २८॥ जन्मेन
 यः ॥ २९॥ धृतराष्ट्रस्य प्रजाणां मादितः कथितं तथा ॥ सुखेऽप्रसादात्तशतेन च कन्या प्रकी
 र्तिता ॥ ३०॥ वैश्या प्रपुत्रश्च कन्या चैकाशताधिक ॥ गार्ग्यारज इति शतं प्रपुत्रेति चा
 न च ॥ ३१॥ उक्ता महर्षिणा तेन व्यासेना मितते जसा ॥ कथं निदानीं भगवन्कन्या तेन प्रवीधि मे ॥ ३२॥

273

प्रश्नः

२२५

इत्येति ॥ २ ॥ २ ॥ ३ ॥ ॥

२॥ अचरये धृतवती ॥ २५ ॥ २५ ॥ रुराचवननादवाचक मयक्तंच शब्दोत्तरसदृशमेवाकरोत् ॥ २५ ॥

तुतएणं कंभशाने लिप्रमेव विधीयतां ॥ सगमे पुचरे शोपुरता चैव विधीयतां ॥ शीताभि
रादिरसीलाचभूच शानयातदा ॥ अंगदपर्वमाज्जलने गभीरणं पृथगेव ॥ २६ ॥ एकधिकपा
ने एणं यथायोगे निष्पद्यते ॥ सोमये प्रपास्तदरा नक्तमशः कालपथयान् ॥ २७ ॥ ततस्ताने
पुके उषुगभीने च दयेतदा ॥ सनगमे पुचरे शोपुरतां निष्पद्यतनः ॥ २८ ॥ शाश्वतचैव भावा
न्काले नैतावता पुनः ॥ उद्गारनीयान्येतानि कुडा नीति च सौचली ॥ २९ ॥ इत्युक्त्वा भगवान्पास
स्तथा प्रतिनिधाय च ॥ जगाम तपसेयीमानि मवेते शितो च व ॥ ३० ॥ तसे क्रमेण चैतेन तेषा
डुर्योधनो नृपः ॥ जन्मतस्तप्रमाणेन मेष्टो राजा पुषिष्ठिरः ॥ ३१ ॥ नरायानं तभीषाय विदुः
यचपीमते ॥ यस्मिन् दृष्टिर्दुर्धर्षो जत्ते डुर्योधनस्तदा ॥ ३२ ॥ तस्मिन्नेव महाबाहू नृसेभीमो
पिचीर्यवान् ॥ सजातमाचष्टवाधुनराष्ट्रसतो नृपः ॥ सभायावसदं प्ररुराचवननादच
तो वराः प्रत्यभाषन्त रज्जुगमायुवायसाः ॥ चान्ताश्च प्रवृत्त्या पिदिगं हृष्टा भवन्तदा ॥ ३३ ॥
ततस्तभीतच राजा धृतराष्ट्रो ब्रवीदिदं ॥ समानीय च हृन्निप्रान्तीकं चित्रमेव च ॥ ३४ ॥ प्रमा
असह्यो राजकुलं रुन्मर्षीस्तथैव च ॥ पुषिष्ठिराज पुत्रो मेष्टो नः कुलवर्धनः ॥ ३५ ॥ प्राप्ताः स
गएतो रात्रे न तस्मिन्वाच्यं मलिनः ॥ अयं तनंतरस्तस्मादपिराजा भविष्यति ॥ एतद्विद्वन्
मेतच्छायादत्र भविता भवे ॥ ३६ ॥ वाक्येन तस्मिन्निधने हि तस्य वीर्यभारत ॥ क्रयादाः प्राण
दनवोराः शिवाश्चाशिवशंसिनः ॥ ३७ ॥

३-७१ ३० ३२ ३२ ॥ ॥

॥ ॥

॥ ॥ ॥

नप्रजास्यतिप्रजामात्मनोनेत्यतिसर्वप्रतिपदिकेभ्यः कवितालसायांसगसकवितिवर्त्त

यदिभागशतंयेशीकृतातेनमहर्षिणा॥ नप्रजास्यतिचेद्वयःसौचलेयो कथंचन॥४॥
कथंचनसंभवस्तस्याङ्कःशलाघातदस्त्रमे॥ यथाचदिहविप्रर्षपरमेऽजन्तहत्॥५॥
पायनउवाच॥ साधुःप्रश्नश्चरिषःपादवेयञ्चवीमिने॥ तासासपेयीभगवान्स्वयेवम
हातपाः॥ एतीताभिरद्विगमिचभागाभागमकल्पयन्॥६॥ यद्यथाकस्मिन्भीगल्लेनपाया
तथात्प॥ सुनएतौपुत्रेभेप्रएकैकंप्रादिपत्तया॥७॥ एतस्मिन्नेतरेसाधीगाभारीसदृजना
इदिरस्त्रेदस्योगमनप्रायवरागना॥८॥ मनसाचिन्तयन्नेवोपतत्प्रजानेमम॥ मचिष्ठा
तिनसंदेहेनञ्चवीन्यमयामुनि॥९॥ ममेयंपरमातमिहदितामेभवेपरि॥ एकप्रताधिक
वालाभविष्णुतिगरीयसी॥१०॥ ततोदोहित्रजालोकादवाहोयौपतिर्मम॥ अधिककिलना
रीणाप्रतिनिर्गमान्जनाभवेत्॥११॥ यदिनामममाधिष्ठातइदिनैकाप्रताधिक॥ कृतकृत्या
भवेयंवैप्रउदोहित्रमंस्तना॥१२॥ यदिममंनपस्त्रमंदनवाप्ययवाहते॥ गरवस्त्रोचितावापित
घाल्निइदितामम॥१३॥ एतस्मिन्नेवकालेनकस्मदेयायनंस्वयं॥ यमनस्तनरायेशीभगवा
न्चिरुज्जम॥ गणपिनाशनेष्टमंशानानादमोचत्ती॥१४॥ वासउवाच॥ हृदिप्रजाने
नेतनननिष्ठावागदरता॥ दोहित्रयोगायभागएकःशिष्टःप्रजापति॥१५॥ एतातेसुभगा
कन्याभविष्णुनिययेतिता॥ ततोम्यंभुतकंभंचसमानायामहातपाः॥१६॥

कात्सगगमः॥१७॥ अवाहःदोहित्रजानपिलोकानपिलोकान्प्राप्तोत्तमः॥ १२॥१२॥१३॥१४॥

मं भा
प्रा.पं
२१६

विधिदैव्यसने प्रतिक्रमनिप्रत्तायासीयादुहिः ॥ प्राक्तः प्रत्तावानर्थेन विधिपर्यागतानदैवोपग
ताक्षप्रतिपद्यते ॥ नवेति किंतु प्रत्तावलेनेव एतन्मया साधितमिति मन्यते ॥ अतो नयंतवापराय
इति प्रत्तावानिति पाठे प्रत्तावानेचेतजानातिनमूदइत्यर्थः ॥ २० ॥ नवाधिसोहइत्याद्येति पाठे
प्राश्नादिति ॥ २१ ॥ पाठेनैवैवगयुतांमगादंतं ॥ २२ ॥ अक्षप्रनाप्राकचेनमाययापक्षनरूपेणकोवा
यैवत्रमासीनः अनभिष्टनचुतस्यानातजापिचाहानांमगायादृष्टेवकिंप्रनर्ममरातःप्रोत्पत्त
नेनोपाकरणसंयनादिकलक्ष्यमविचार्यस्यपितृनिवत्सगाधाकृत्याप्रोत्तयामासेति या

नविधिंयसनेप्रत्ताप्रत्तांतुयसनेविधिः ॥ विधियर्थागतानर्थान्यज्ञावान्यतिपद्यते ॥ २० ॥
प्राश्नादमीत्मानोमायेकलेतातस्थभारत ॥ कामलोभाभिभूतस्यकथंतेचलितामतिः ॥ २१ ॥
प्राश्नादमीत्मानोमायेकलेतातस्थभारत ॥ कामलोभाभिभूतस्यकथंतेचलितामतिः ॥ २१ ॥
नमैरसि ॥ २२ ॥ अक्षप्रनामययाचमगाणांवयिष्यते ॥ सएवधर्मात्तातनदित्वंकिं हि
तगाहंसे ॥ अगस्त्यः सत्रमासीनश्चकाम्रगायामसिः आराण्यात्सर्वदैवतान्मगांन्मोक्ष
महावने ॥ २३ ॥ प्रमाणदृष्टयर्मेणकथमस्मान्निगहंसे अगस्त्यस्याभिचारेणप्रश्नाकचंपद

त्येयंप्रमाणोवेदः अस्मान्वर्तमान ॥ अगस्त्यस्येति ॥ अगस्त्यस्यपित्रर्थेमगायामाचरतोपचारेण
वेदोत्पत्तेनेनशुष्माकंचयाकदलीगर्भयत्रसदृशोमांसापूयः इनापयप्रिकृतानाराणान्म
रुतीतिशशंदेवतोदेशेनत्यक्तमपिआराण्यानामत्सर्गसिदधंइवइधंऊवताःगस्त्येनलंघि
तेतइताचगतिकतयावयमयितमेवधर्ममवसरतो नभवताहृष्यादमत्यभिप्रायार्थशोकः
॥ २४ ॥ नरिष्टुनिति ॥ नराः रिष्टुन्मसुदिष्यन्प्रेयासनाक्रान्ततादिसमयेपात्रकृत्सुवेति ॥ अपिपत्ते
वावयकालः संशामरूपः लोकेप्रशस्यतेअभिमात्यशस्यपाणितायवस्थारूपः ॥ २५ ॥

२२६

॥ १२ ॥ **अथ** कश्चित् शिष्यायः अविप्रसारेतकः अमनस्येष्टरसः युगपदहूनां जननात् ॥ १ ॥

॥ १३ ॥
 इति प्रवृत्तान्ते यत्नं नृणां चैव शान्ताधिकः ॥ नाम ये यान्ते सर्वे साविहितस्मृकमन्त्र ॥ १४ ॥ सर्वे तानि
 रथाः शराः सर्वे प्रवृत्तिपादः ॥ सर्वे वेदविद्वे च सर्वे सर्कसकोविदाः ॥ १५ ॥ सर्वे यामनरणाश्च
 नादयामदीयते ॥ धनराशेण समये परीत्य निधिचत्प ॥ १६ ॥ ३ः शलां च पिसमये धनराशेन
 राधिपः ॥ तद्यथा यथा शरदे निधिना भरतयम ॥ १७ ॥ **इति पर्वणि केन च ॥ तनमेतय उवाच ॥**
 कश्चितो धानिराणा एवमायः स भवतमः ॥ अमनस्यो मनसा संभवतां वदन्वादिना ॥ १८ ॥ नाम ये
 यानि चाप्येवं कष्टमाना निभागाः ॥ तनः अतानि मे वदन्वादिना उवाच ॥ १९ ॥ ते हि सर्वे
 मरुत्मानो देवगन्तव्या क्रमाः ॥ तथैवैव गन्तव्यो देवभागाः प्रकीर्तिताः ॥ २० ॥ एतद्विद्वत्स्य देवो न
 मतिमानस्य कर्मणा ॥ तेषां माननने सर्वे वै शंभो यन कीर्तय ॥ २१ ॥ **इति पर्वणि उवाच ॥ राजा पांडुः**
महाराजो देवगन्तव्यो नित्येविते ॥ चरन्ते पुनर्यमस्य रदं मरुत्स्य ॥ २२ ॥ ततस्तच्च मगीतं च क
वमश्रुतैः सपत्न्यैः ॥ निर्विभेदं शरीरं स्त्रीसुतः पांडुः च भिराश्रुतः ॥ २३ ॥ स च राजन्महतेनाश्रुति
प्रवृत्तयो यतः ॥ भार्यया सह तेन स्त्रीश्वरूपेण संगतः ॥ २४ ॥ संसृज्युतया मरणमानसीमी
रयन्मिरं ॥ दानेन यतिनो भूमौ विलसात्पाकुलं द्वियः ॥ २५ ॥ **इति पर्वणि उवाच ॥ काममनुपरीता ये**
बुधा विरहिता अपि ॥ वने यतिरशानि पापेषु विरतानराः ॥ २६ ॥

॥ २७ ॥ कामकोपावृत्ता अपि मरुत्स्य
 चास्वभावा ईदृशानि नृणां सानि वीभत्सानि वर्जयन्ति ॥ अतस्ते नृणां सकृत् सचेभ्यो यथा मरुत्स्यः ॥ २८ ॥

यमनमसावधानंती तैः गमयस्यैराग्नेयदिभिः विवृतं यत्तं च निरगन्तु न हीनपरायमानां शत्रु
एतन्वयो निवृत्ताननरगन्ता मिमांसायः ॥ २५ ॥ हृद्यन्तु कृष्णकृष्णदिनस्यः पुत्रो मे भविष्यतीत्यन्तु हान

ममावाच ॥ नरिष्टनैसमीदृशचिमे चेति नराः शरान् ॥ रं प्रथयो विशेषावपकालः प्रशस्यते
यो **३** कृत्वा च ॥ प्रसन्नमप्रसन्नचा विवृते शेतिवोजसा ॥ उपाये विविधे स्त्री तैः कस्यान्तु गविगदे
स्य ॥ २५ ॥ **ममावाच ॥** नाहं प्रेते मगात्राज्जिनाहं चान्मकागन्ता ॥ मेधुनेन प्रतीत्यमेन ये ह्यच न
शस्यता ॥ २५ ॥ सर्वभूतहिते काले सर्वभूतेषु ते तथा ॥ को हि विदो मगाहन्त्याश्चरते मेधुनेन
प्रस्थाप्यतावराजं इदं यो नैधुनमाचरे ॥ प्रदुष्यति पलं कृते तत्तथा विप्रलीकृतं ॥ २५ ॥ यो रवा
गांमहायज्ञं तेनामलिप्तकर्मणां ॥ चंपोजानस्य को रवा नानरयमिदं तव ॥ २५ ॥ नृशंसकर्मस
सहस्रवैलोकचिगर्हितं ॥ अस्मादिमयशस्य चाप्यधर्मिषु च भारत ॥ २५ ॥ स्त्रीभोगानां विशेषतः श
खयमार्थतमवित् ॥ नाहं स्वसरसकाशकं जं मस्मांमसीदृश ॥ २५ ॥ तया नृशंसकर्मरः पापाचार
प्रमानवाः ॥ निश्रायाः पार्थिवश्रेष्ठ विवर्गपरिपालिता ॥ २५ ॥ किं कृतं ते नरश्रेष्ठ माभिरुनाग
संज्ञता ॥ मनिमूलफलसारा मगावेद्यपरे दिन ॥ २५ ॥ च समानमराण्यं नित्यं रामपरायणं ॥ तयाहं
हिंसितो यस्मान्मन्त्रानामप्यहं शये ॥ २५ ॥ दयो नृशंसकर्मरमच शं काममोहितं ॥ नीवितो तवरो
भावश्च मे वागमिष्यति ॥ २५ ॥ अहं हि कर्मोनामनपसायाति तोमनि ॥ यद्यप्यन्तनपाणां मगा
मेधुनमाचरे ॥ २५ ॥ मगायन्तामगाः सार्थं चरामि गदने चने ॥ नननेत्रसहस्रं यं भविष्यत्यविज्ञानतः
मगाह्यप्यपरे हतामा मेव काममोहितं ॥ अस्त्यतत्तं पलं मृदप्राण्य सीदृशमेव हि ॥ २५ ॥

प्रदुष्यति पलं प्रदुष्ये मेधुनेनार्थनीयं पलं पुत्रं कर्तुं उत्तरयितं ॥ २५ ॥ विवर्गेति ॥ यमार्थकामहीनाः
२५ ॥ ते तथा ॥ २५ ॥ तया स्त्री प्रदुष्यते नृशंसकर्मरं निवृत्तमेधुनसंज्ञयोर्वयस्यकर्मरं ॥ २५ ॥ २५ ॥ राम

म आ
भा प
२१८

गगनद्विषो धितन्मूलभूतया पक्षपादे वेत्याह निर्मक इति वाग्राव च वाग्राव पना निप्रविष्टा कर्मः
कर्मणि संपर्माश्रयः ॥ १ ॥ संस्थापयिष्यामि निर्मये संसारमपरहितं ॥ २ ॥ सकृदप्येवासाधनायी ने
कर्ममये ॥ यो वा एतदस्य गार्ग्य विदित्वा सिलोकं यत्न निरुदाति तपस्तपते पितृनिवर्धये सदसा एतेन
च देवा एतद्वचति ॥ यो वा एतदस्य गार्ग्य विदित्वा सिलोकं कर्मो निसकृदप्यतिश्रान्तिरिति दिने सर्वो धत्त
यथाचिते स्वस्थप्रत्यगात्मनो यो धर्मसर्वे ज्ञानः सर्वस्याप्यतिश्रान्तिरिति निप्रसिद्धं वशिष्ठादिन स्वच
योदे यो देहं द्विष विषयसंगच्छन्तो दासः तेन शोचिन्ते शोच्ये ॥ न न्याया एतथ नस्तत्तान निश्चेति ॥

अर्थात्:

निर्मकः सर्वपापेभ्यो निर्मकः सर्ववाग्रावः ॥ न च यो कस्यचिन्निष्ठस्य पर्मो मानसिष्ठः ॥ १ ॥ एतः
यासतने स्याच्चरत्रे वे प्रकाशः ॥ देहसंस्थापयिष्यामि निर्मये संसारमपरहितं ॥ नाहं सकृदप्यति
मार्गस्ववीर्यद्वयशोचिने ॥ स्वधर्मात्सतनो ये ते चरेयं वीर्यवर्तिनः ॥ २ ॥ सकृत्तो सकृत्तो वापि
यो न्येकपाणचक्षुः ॥ ३ ॥ ये निहन्ति कर्मात्मासंश्रुता वने ते पथि ॥ ४ ॥ वे स्या य न च ॥ एवम
न्यासः ॥ लोको निःश्वासपा मो नयः ॥ अवेत्स माणः कंती च मादी च समभाषत ॥ ५ ॥ कोशत्या
विडरः लता राजा च सहवेधुभिः ॥ आर्यासत्यवतो भीष्मस्ते च राजप्ररोहिता ॥ चाक्षुणाश्चुमदा
त्मानः सामपाः संशितव्रताः ॥ यो हृद्वाप्येन वनिवसं स स्मदाश्रयः ॥ प्रसाद्य सर्वं वक्तव्यं ॥

शिशिषः ॥ आह कृत्यत्वादी चारहस्योपि विषयान्तिष्ठते ॥ गृहवृत्तौ किं स्यासेनेत्य
पात्राह ॥ स्वधर्मादिनि ॥ नायामेष्टादशप्रजाये येति श्रुतेः प्रजाप्यादनमेव गृहस्थस्य धर्मः तने
अपेते गार्हस्थ्ये किमवस्था किमवस्थानेनेत्याशयः वीर्यवर्तिनः अयतो गार्हस्थस्य धर्मो हि तः ॥
अपत्योत्पादनमपि चाक्षुणाक्षरासंसारमित्याशयाह ॥ सकृत्त इति ॥ अत्यप्रहस्यं इति प्रदे
कृपाणा च क्षयाप्यन्यमेदेहो नित्यानादी नरहृत्कायात्मा अपत्यकामः यात्राचिते यस्य सः का
मस्यैते श्रुता मिवाः पत्यकामात्मा मपितकृतमदतः ॥ त्वं अस्पृष्टः पातिव्रतमेवेति भावः ॥ २ ॥

॥ २ ॥
॥ २ ॥
॥ २ ॥

पांतिनेति॥२॥सिप्रायित्तमकं॥२॥निरापीर्निर्ममस्करः आशिषं नमस्कारं काने ज्ञामो मर्थः॥निर्दे
हः स्यात्तुः लादिहीनः निःपरिश्रमः केषापाडकादिर्वर्तितः॥२॥२॥एवं स्यात्तु मीनकरिष्यामो
नृक्षरादानी स्यात्तु मेव करिष्यामो नृक्षरा॥एककालमिति एव लभे एव एकैकस्मिन् न स्यात्तु चरन्ते
स्मिन् त्रुक्तं न रभावे सति कृतानि रदाभासा धेयः॥२॥न ज्ञातविचकटा वितलो भादयो निरपरा

पांसनासमवच्छिन्नः प्रत्यागारकृता नृप॥२॥इत्यल्लनिकेतो वासक सर्वश्रियाप्रियः॥२॥न
पोचन्नश्रुदृष्टा नृपतिरात्मसंस्तुतिः॥२॥निरापीर्निर्ममस्करा निर्देहो निःपरिश्रमः॥२॥न चाप
वदसन्ति विचकटे नृपकृत्स्नचित्॥प्रसन्नवः नो निमग्नं सर्वभूतहिते रतः॥२॥जगामा जगाम सर्व
मतिहिंस्य नृपतिं॥स्यात्तु प्रजासि वसदामसमः प्राणाभरतः प्रति॥एककालं चरन्ते कृतानि
दृष्टाये च ना॥यस्य भवे च मे दृष्टा चरन्न नाना नृपि॥अल्पमल्पं च भजानः एव लभे न ज्ञातवित
श्रुत्या न विचरलो भादलाभे सप्त पुरयन्॥अल्पमेव दिवा लभे सप्त पुरी मस्तनपाः॥२॥चाप्येकं
नृपतो वा हे चंदने नैकमुत्तमं॥ना कल्याणं न कल्याणं चित्तं न भयो ह्ययोः॥२॥न निती वि
प्रयत्तिं चित्रं मयैव चरन्॥जीविते मरणां चैव नाभिनेदन्न च दिपन॥२॥या कचि जीवता
शकाः कर्तुं मभ्युदयक्रियाः॥ताः समानि क्रम्यानि मे पादियवस्थिताः॥२॥तासु चाप्यनवस्था
सत्यं सर्वेद्रियक्रियाः॥संयतिं कथं मायः सति हि क्रान्तकल्मषः॥२॥

सर्वः

सर्वस्व

धिकानि चरन्॥अलाभे प्रयत्नैः॥२॥वाष्पा वायेन कास्य तल्लो न स यो शरेशः आर्षे विभक्ति लो
को वा॥२॥आभ्युदयक्रियाः स्वर्गादि हेतवो र्वा पूर्णमासादयः समानि क्रम्याः प्राजापत्ये प्यारि एवं क
ताः विधिवत् नृपानि मे पादिकालः नृपकवस्थितानि यतकालाः॥२॥अनवस्था सति नृपकलासु स
परित्यक्तः यमसाधो यो ब्रह्मलोकां तोये न सः सति हि क्रान्तकल्मषः यस्याहं मत्तस्य कृतानि
ने चित्तकल्मषं रागादि तस्मान्नेन कृतार्थं न नागः परं कार्यं मल्ली मर्थः॥२॥

म भा
आ य
२५४

निष्कं प्रवेयकं ॥ १॥ रतिं सो संपरमात्मिकं परमः नूननत्वात्कृष्णः आत्मा आत्मानैश्च जनामासीति

वैशंपायन उवाच ॥ इत्येवमत्तराभार्यते राजा कौरव नंदनः ॥ ततः सूर्यमग्निं निष्कं मंगदेकं उक्ता
निच ॥ १॥ वासासिचमहाहं गिस्त्रीणा माभ्युत्थानिच ॥ प्रदाय सर्वं विप्रेभ्यः पांडुः पुनरभाषत ॥
गनानां गपुरं वाच्यं पांडुः प्रवृत्तिनो जने ॥ अथ कामं सखि चैव रतिं च परमात्मिकं ॥ प्रतस्थे स
वैमत्स्ये स भार्यः कुरु नंदन ॥ १॥ जनस्नस्नानुयाता रत्ने चैव परिचारका ॥ अत्राभातो सिद्ध
विचिधाः करुणागिरि ॥ भीममार्त्तस्वरं कृत्वा द्वादतिपिचुक्रुश ॥ ४॥ असमस्तु विमंचंतस्ते वि
हायमहीपतिं ॥ यद्युर्नागपुरं तर्हि सर्वमादाय न डुव ॥ ४॥ ज्ञेयज्ञानगरेण सो यथा जने महा
त्मनः ॥ कथं वाचकिरेण तस्मिन् विविधं दडः ॥ ४॥ अत्रानेऽपस्ततः पूर्वं यथा जने महावने
युतगङ्गा नरप्रेष्टः पांडुमेवान्यशोचत ॥ ४॥ न शय्यासनभोगे पुरहिं विदितं किंचित् ॥ आ
नृशोकसमाविष्टस्ते वाचं विचिंतयन् ॥ ४॥ राजप्रवृत्तौ कौरव्यं पांडुर्मूलफलशानः ॥ जगा
मसहयतीभ्यां ततो नागप्राते गिरि ॥ ४॥ सचैत्रयमासाद्य कालं कुरु मती मय ॥ हिमवत
मतिज्जम्भप्रययौ गेयमादने ॥ ४॥ रक्षमाणा महाभूतैः सिद्धेय परमर्षिभिः ॥ वाससमहा
जसमेष्ट विषमे शुच ॥ ४॥ रक्षमाणा महाभूतैः सिद्धेय परमर्षिभिः ॥ वाससमहा
समतपत ॥ ४॥ रक्षमाणा महाभूतैः सिद्धेय परमर्षिभिः ॥ वाससमहा
वर्तमानः सवीर्यवान् सिद्धचारणा संचानो वभूव प्रियदर्शनः ॥ ४॥

अनेः ॥ पुत्रः सद्यथातं ॥ १॥ ४॥ अध्यायः ॥ तत्रापीति ॥ १॥ राम ॥ राम राम राम

२५५

उत्सर्गकस्य योगं ॥ २५ ॥ १५ ॥ चिरं शान्तिं हि सादिशेषं कृत्वा पके पके फलानि प्रपके कुरुदिपत्तं
तर्कमिष्टादिकं पतः तदन्वद्विहो नारिकमपत्तः ॥ १५ ॥ चानप्रस्थाननस्याधिदर्शनमप्रियाणि

निशाम्य च चने भर्तयेन वा सेधुतात्मनः ॥ तत्समेव चने कंतीमाद्रीचसमभाषत ॥ २५ ॥ अयेपि
एवाशमाः सन्ति ये प्राजाभरतयेम ॥ आवाभ्यां धर्मपत्नीभ्यां सह तमेतयो महत् ॥ २५ ॥ शरीरस्यापि
मोहाय समं प्राणमहाफलं ॥ तमेव भविता भनोत्सो म्यापिनसे प्रायः ॥ २५ ॥ प्रणिधायेदियं प्राण
भर्तृलोकपरायणे ॥ त्वत्काकमसवेद्यावातप्राकोविप्रलतपः ॥ २५ ॥ यदिचावांमहाप्राज्ञो
लक्षितं विप्रोयते ॥ अयेचावांमहाप्राज्ञो लोचितं नाचसंप्रायः ॥ २५ ॥ यदिचावेसितं हो
नयुचयोर्यमेसहितं ॥ स्वच निमनचनिष्येतामहपितरययः ॥ २५ ॥ त्वत्काशमसत्वाहारेनप
माकोमहनपः ॥ वत्कलीफलमलाशोचरिष्यामिमहावने ॥ २५ ॥ प्रयोतद्वत्तमौकलावुभौका
लावुपस्थान ॥ कृशः परिमिताहारः चीरचर्मनराधरः ॥ २५ ॥ एतन्वार्तंतपसहः तन्निपासानवे
हवः ॥ तपसाउच्यरेणोदपायैरभयशोभयन् ॥ २५ ॥ एकोनशौलीनिर्गानपकपकेनवनेयन्
पितृदेवांश्च चयेन वाद्विद्विष्यतयेयन् ॥ २५ ॥ चानप्रस्थाननस्याधिदर्शनेकलवासिना ॥ नापि
विष्णुचरिष्यामि किंप्रनश्रामवासिना ॥ २५ ॥ एवमारण्यप्राप्तो मयमयतरविधि ॥ नालमाणा
हमास्याखेदेहस्यास्यासमायनात् ॥ २५ ॥

चनाचरिष्यामि तद्याकलवासिनां भावादीनां ॥ २५ ॥ आरण्याः चानप्रस्थातेषां प्राप्ताणि धर्मविधा
यकानितेषां मयो विहितं उग्रप्राप्ताखेग्रमीकरिष्येवासमायनात् ॥ यावत्समाप्ति ॥ २५ ॥

मि-

म भा
आ प
२२

तमेवं मनीनामाशयं बहु ॥ पांडुरवाच ॥ अथ न स्येति ॥ न परिचक्षते परितः सर्वज्ञानपुष्पति ॥ २५ ॥
नाशो ममेव यतः पितृणां मेयनिश्चयः अथ न स्येति ॥ न परिचक्षते परितः सर्वज्ञानपुष्पति ॥ २५ ॥
निश्चयः पितृणां तेन नादृशोऽर्थः भूमी सन्नधि न सुप्राप एव किमनदेहनाश इति भावः ॥ २५ ॥
तदेव विज्ञापेति ॥ अणोरित्यादिना ॥ २६ ॥ २७ ॥ अथिरेवमनुष्णाणां अणोरिति शेषः इतरथापि

पांडुरवाच ॥ अथ न स्येति मद्भागा न ह्यंशं परिचक्षते ॥ सर्वे तेनाभितमो ह म प्रजस्तत्र वीमिव ॥ २८ ॥
पितादृशं निर्मलं स्तेनतपोतपोयनाः ॥ देहनाशोऽर्थो नाशः पितृणां मेयनिश्चयः ॥ २९ ॥
तौ धनमिः संश्रुता जायंते मानवा भवि ॥ पितृदेवमिदं नैरेयं ते भयं यमिदं ॥ ३० ॥ एतानि न
यथा कालं योनयुषा निमानवः ॥ न तस्य लोकाः संतीति यमं विद्मिः प्रतिष्ठितं ॥ ३१ ॥ ते स्तदे
वान्पीणानि स्वाध्यायैः सप्तसप्तमीनां ॥ पुत्रैः श्रमैः पितृणां पितृणां शोभेन मानवान् ॥ ३२ ॥
अथिरेवमनुष्णाणां परिमृजेऽस्मि यमिदं ॥ यथाणां मित्रं रेष्वातनाशं यात्सनिनश्यति ॥ ३३ ॥
आदृशं निर्मलं इदानीं मस्मिन्नायसाः ॥ इदं स्मात्पुत्रादनीः प्रजायंते नरोत्तमाः ॥ ३४ ॥ यथैवा
हं पितः देवेनातस्तेन मद्दक्षिणा ॥ तथैवास्मिन्महोत्रे कथं वै संभवेत्यतः ॥ ३५ ॥ यथैवा
स्मिन्महोत्रे कथं वै संभवेत्यतः ॥ अथ यथैवा ॥ अ
स्मिन्महोत्रे कथं वै संभवेत्यतः ॥ अथ यथैवा ॥ अ
स्मिन्महोत्रे कथं वै संभवेत्यतः ॥ अथ यथैवा ॥ अ

तृणां अणाननाशः अथ काशतामम आत्सु निरेहेन शयति सति सोऽयं लोकः पुत्रैर्गौतजयोना
येन कर्मणोति अने ॥ स्वदेहनाशोऽपि पुत्ररूपेणास्त्वपुत्राभावेन नास्त्यर्थः ॥ तदेव हं पिता
दृशं इति ॥ २५ ॥ देवोदिष्टं दृष्टं दृष्टं कारणा कलापनश्च तात कर्ममात्रस्येत्यर्थः ॥ अथ यो विदतेः

॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥

परिपालयन् यद्वाभान् यार्थः ॥ १ ॥ यस्मात्वास्यां प्राप ॥ ५ ॥ विमानशतेन संकाय संकटं यस्यां सा संकायः संकटं भवेति मेदिनी ॥ २ ॥ सिद्धश्च परमर्षय इति वक्ष्यमाणः कृतश्च य निमित्तः सिद्धः दिव्यः

पुष्पपुरनंदं वादी संयतात्मा नितेन्द्रियः ॥ स्वर्गो गंतं पराक्रान्तः सेनवीर्य एव भारत ॥ ५ ॥ कैषाचि
दभवत्तु नाकेषाचिदभवत्तात्वा ॥ अथ यत्नोपरे चेतं प्रवचनं परिपालयन् ॥ ३ ॥ सत्कलेन गृह्णाता ॥
प्राणनिःकल्मषेन पः ॥ असौ र्षि सदृशः पांडुवत्तु भरतर्षभ ॥ ४ ॥ यस्मात्वास्यां तद्विना कृषयः
संशितचलाः ॥ अस्मात्तु पुष्पकामास्ते संप्रतस्तु महर्षयः ॥ ५ ॥ संप्रकृतान् रथान् दृष्ट्वा पांडुर्वचनमब्र
वीत् ॥ भवेत्तुः कृपा मिच्छा निजं न मे वरं तावदा ॥ ५ ॥ अथ यः ५ ॥ ५ ॥ समवायो महानघ अस्तो केम
हृत्मानं ॥ देवानां च अस्मिन् एव च विद्वान् च महान्नमः ॥ चपंत वगमिष्यामोऽपुष्पकामाः स्वयं भ
वे ॥ ६ ॥ तैश्च पाय न ३ वाच ॥ पांडुरुभ्यां य सदृशं गतं कामे महर्षिभिः ॥ स्वर्गं पारंति तीर्थः संप्रान्त
अंगा उदद्युतिः ॥ प्रतस्थे सदृशं नीभ्यामब्रुवन् च तान् पसा ॥ ७ ॥ ३ य प्रपरिगच्छन्तः शैलान् उदद्यु
त्वाः ॥ दृष्ट्वा च तोमिरौ रमेडुर्गं नृणां नृहृन्वयं ॥ ८ ॥ विमानशतं संकायं गीतं स्वर्गनिनादितां ॥
आक्रीडन् भूमिदेवानां गायत्रीं परमां नय ॥ ९ ॥ ३ यानां निरुचिरं सप्तमानि निषुमानि च ॥ महान
दीनितं च अगदन् नातिगम्य हृदयान् ॥ १० ॥ सति निरुद्धि मां देवानि च तं रगपतिम् ॥ सति कृ
त्वा दार्ढ्यं दुर्गः कृष्णि दुर्गसदृशः ॥ ११ ॥ कति क्रमेण यदीयां कृतं तव चेतरेभ्यः ॥ वापु रेका हि या न्य
त्र सिद्धाश्च परमर्षयः ॥ १२ ॥ गच्छन्तो शैलान् जेस्मिन्नाम प्रयोक्तव्यं निमः ॥ न सीदेताम उः स्वाहं
माममो भरतर्षभ ॥ १३ ॥

ज्ञानवंतः परमर्षयः ते विधांति तं न नतथेति भावः ॥ १४ ॥ तत्र तोदरं हेतुमदं ॥ गच्छन्तं विनि ॥ १५ ॥

म भा
आ य
२२१

अथपरं प्रयथादाः दत्तः माता चित्त्वां समर्पितः ॥ १ ॥ क्रीतः कृत्वा रिक्तं दत्ताग्रहीतः ॥ २ ॥ कृत्रिम-
येति चकारो भिन्नक्रमः क्रीतयेति संवेद्यः कृत्रिमः उक्तप्रकारेण कृत्वा वेद्यः स्वयं उपगच्छेत्
हेतव प्रवेष्टो मये पातन नीयः ॥ ३ ॥ सहोदः यस्या माता गमेव च वक्तुं दास च नर्थः ॥ ४ ॥ कर्त्तुं हि
सदृशं कर्त्तुं न स्यात्तत्रैवां नर्त्तनः स्याति रेता यच्च हिनथा ज्ञादेः प्रजः यच्च मनः ॥ ५ ॥ सर्वेषां मक
प्रजा एतद्यथैकाधिभवेत्सतः ॥ सर्वे तेऽनेन प्रवेष्टेण प्रविष्टो मन्त्रव्रवीदिति स्थितेः ॥ साहाय्यतः

दत्तः क्रीतः कृत्रिमश्च उपगच्छेत् स्वयं च यः ॥ सहोदो कानिरेताग्रहीतयो निधुतश्च यः ॥ ६ ॥ एवं
पूर्वेन माभावे मत्ता लिखेत्तवै सतः ॥ उत्तमादेव गत्य सः कर्त्तुं ते प्रजमायति ॥ ७ ॥ अथ तं धर्म
फलदेष्टुं विदंति मानवाः ॥ आत्मा अक्रादपि एथे मनः स्याये भवो व्रवीत् ॥ ८ ॥ तस्मात्पदे
ष्याम्युत्ताहीनः प्रजननात्सयं ॥ सदृशा ज्ञेयसो वा तं विद्युपत्य यशस्विने ॥ ९ ॥ अथ कं
निकृष्यामेतां सारं देयनीयं प्रति ॥ सावीर्यत्वीर्यमहं निधुतः प्रजननं नि ॥ प्रयोण प्रय
ता स्याता निशिकंति च तस्य यो ॥ १० ॥ वरयित्वा हि न सिद्धं इत्ता प्रसवनेन ले ॥ कर्मण्यवसिते
न सिन्साते नैव सहावसत् ॥ ११ ॥ न व्रजिजेन या मास उर्जया दीन्महारथान् ॥ तथा न मधिक
स्याणि ज्ञादा एतत्तयसाधिकान् ॥ मत्रियोगाद्यत लिप्रमपत्तोत्पारं न प्रति ॥ १२ ॥ सदियवै

प्रजस्य गौरसत्ता विशेषान् हीनयो नौ धुतयो नौ धुत उत्पारितः यष्टः १ प्रणीते विशेषमाह
उत्तमा इति १२ अष्टेषु पितः कृत्वा दपि यः प्रशस्यत मस्तजं अष्टमपत्तमिति साक्षानाधिकरणं
अष्टानं न्यात्वा दपत्तस्य १३ प्रहेष्यामि गतिवृद्धि कर्मणो हिनातः आद्येति लिप्रचचनसंज्ञा
माल्दत्ता शरणं गतो सिचयं यासि वेति वाथः १४ शारं देयनीयार्थं गुरुणा भर्ता प्रयोण्यं

न पत्तं लिनेन प्रयातारत सत्ता प्रतवता चतुर्थं हि ॥ १५ ॥ पत्तयत्तस्य
२२१

२७०

२

लभत इति लब्धात्तादृशेन सिलप्यसोत्पत्त्यः ॥ २५ ॥ क्रियां पुत्रोत्पादिकं ॥ २५ ॥ यमे संहितायमे मयी
 २५ ॥ मयाभिप्रायान्तरमयाह यस्यामनेः प्राणा त्रेष्टमसदृशेनातेतननस्त्रीसंगाख्येनिकर्मयतउप
 हतेयथासगप्यतथासगप्यतथेकातरमेष्टुनममापमरागप्राप्तिनिष्ठयान्नतस्त्रीवत्ताना ॥ २५ ॥
 यमेदंनेपमिशासेउक्ताइतिशेषः ॥ वेधुदायाः रिवादेराः प्रवेधुदायादास्तदये ॥ २५ ॥ सडा
 पानाहस्ययेजातः रुदायाचेदुःसकाणजातः ॥ २५ ॥ नस्यामेकोनमानप्रदाजातः प्राणोतः ॥ २५ ॥

तस्मिन्नेष्टुफलेराजन्यपानेकर्ममर्हसि ॥ अपत्यंगणसंपन्नं लब्धाप्रीतिं करिष्यसि ॥ २५ ॥ वै
 प्रापायेन ॥ २५ ॥ तस्मात्तापसवचः पांडुभिर्नापरोभवत् ॥ आत्मनोसगप्ययेनजातनपह
 नाक्रिया ॥ २५ ॥ सोत्रवोदितनेकनोयमेष्टुप्राप्तिनी ॥ अपत्यंगणसंपन्नं लब्धाप्रीतिं करिष्यसि ॥ २५ ॥
 कीयत ॥ २५ ॥ अपत्यंगणसंपन्नं लब्धाप्रीतिं करिष्यसि ॥ अपत्यंगणसंपन्नं लब्धाप्रीतिं करिष्यसि ॥ २५ ॥
 इष्टेननपस्तमेनिष्टमस्यसुखितः ॥ सर्वमेवानपत्यंगणसंपन्नं लब्धाप्रीतिं करिष्यसि ॥ २५ ॥
 विदितैतनप्यप्यप्राप्तिचिह्निते ॥ यनपत्यः यभात्तोकत्रप्राप्त्यमीतिचितयत् ॥ २५ ॥ मयाभि
 प्राणात्रष्टमेजननंष्टुसजात्मनः ॥ त्रयोदशकृतिगोभोरुयथेकोपहनेपरा ॥ २५ ॥ इमेवैवेधुदाया
 दाः सधुदायमेदंने ॥ यडेवाचेधुदायादाः प्रदात्ताष्टुगामेष्टुये ॥ २५ ॥ सधेजातः प्राणोतस्य
 परिक्लीतस्यः सतः ॥ योनमेवश्चकानीनः सैरिणोयश्चजायते ॥ २५ ॥

परिक्लीतः रेनोऽल्पदानेनतस्यामेवजनितः ॥ २५ ॥ योनमेवः प्रवेमन्येनउदायप्यारयेनतस्याद्विती
 यतोत्पत्त्यायमितो यद्यपिष्टुस्यचेत्तस्मात्प्राप्तिनिष्ठयान्नतस्त्रीवत्ताना ॥ २५ ॥ कानीनः ॥ २५ ॥
 काहत्यागोवश्यायोजायतेपुत्रः समेष्टुकोभविष्यतीति समयचयेनपाटीयतेतस्यामत्यत्रः सैरे
 ण्णामष्टुहयामेवानीचाज्ञानः केदनामा ॥ २५ ॥ एतेष्टुयचतर्थोऽोरसोपचमोरावहितोरसः इतरैरे

॥ २५ ॥ सधेजातः प्राणोतस्य

मभा
आप
२२२

कांतीवतीकांतीवतीउद्दिता॥२३॥२४॥एतंमरणंअमृतंमुक्तिर्वानतत्रसत्तेकंतमैश्वर्यं॥२५॥अ

आसीत्कांतीवतीवाष्पभाषापरमसंसृता॥भद्रानाममनुष्येन्द्रपेणासदृशीमवि॥२३॥का
मयासातलोचपरस्परमिनिश्रुतं॥सतस्याकामसंपन्नोपल्लासासमपद्यत॥२४॥तेनाचि
रेणकालेनजगायास्तमिवांशुमान्॥तस्मिन्नेतेमनस्वरेभार्यास्यभृशः॥२५॥अपुन
पुरुषयात्रुविललापेनिनःश्रुतं॥भद्रापरमडः॥वार्तातेनिबोधननाधिप॥२६॥भद्रोऽहं॥ना
रीपरमयमेतसर्वाभर्तुविनाकृतं॥पतिंविनाजीवित्यानसाजीवतिडः॥२७॥पतिंवि
नाएतेषोनायाः॥अविषयेगव॥नृतिंगतमिच्छामिप्रसीदस्वयस्वमां॥२८॥नयाहीना
लणमपिनाहेजोचितमन्त्रहे॥असादेकुरुमेगजनिनस्तुतं॥नियस्वमां॥२९॥एषतोऽनगमि
ष्यामिस्वमेवविषमेव॥नामहेनरशाईलगच्छतमनिवर्तितं॥३०॥अयेवानुगतारान
न्यतनेवशवर्तिनी॥भविष्यामिनरयात्रानिन्नेप्रियहितेरा॥३१॥अथप्रभृतिमाराजन्क
साहृदयशाषणाः॥आययोभिभविष्यन्तिस्मरनेप्रसुरेवणा॥३२॥अमाययामयान्तंवि
पुक्ताःसहचारिणः॥तेनमेविप्रयोगायसयपत्रक्षयासह॥३३॥विप्रपुक्ता॥नयापत्यासह
नमपिजीवति॥डः॥विजीवतिस्वायापानरकस्वेवयायिव॥३४॥संपुक्ताविप्रपुक्ताअसर्वदे
हेकृतमया॥नदिरंकमभिःपापैः॥सर्वदेहप्रसचितं॥३५॥डः॥स्वमासनसंप्रामाजन्कद्विप्र
योगजं॥अथप्रभृत्तंहेरातन्कुशासंलरशापिनी॥३६॥भविष्याम्यसत्वाविष्टान्दृशेनयरा

निवर्तितंगच्छंतंविद्यमानमित्यर्थः॥२४॥आययोमनेयथाः॥२५॥सहचारिणःमिशुनिनः

२२५

२२२

एवमिति ॥ ५ ॥ अकालयनवशीकृतवान् ॥ १५ ॥ तद्वपकृतवान् सोमसेस्याः अग्निहोमादयः सम ॥

ये शं पा य न ३ वाच ॥ एवमकामदा राजकंती पांडु मभायन ॥ कुरुणा मयं वीरं नराभिमिति
पति ॥ १ ॥ नमामहे सियमैतव नृमेव कथंचन ॥ यमपत्नी मभिरता त्वयि राजीवलोचन ॥ २ ॥ तमे
वनमहाबाहो मया पत्न्या निभारत ॥ वीरवीर्योपपन्नानि यमं तोतन विष्णु सि ॥ ३ ॥ स्वर्गमननश्रम
ह्यगच्छेयं सहितानया ॥ यपत्न्या यमो गच्छन्तमेव कुरुनंदन ॥ ४ ॥ नराह मनसा पत्न्या गच्छेयं
इतेनरे ॥ तनः प्रविचिष्य प्रयुक्तो यो सिमं विमानव ॥ ५ ॥ मोचना चरुमांसमोराणी द्याममेक
या ॥ पापश्रुतां विशालात्तकी न विष्णामिषाम दे ॥ ६ ॥ युधिनाथ शनिघाते च भव कितपाथिवः
परापरमय मिषः पुरो र्धे शनिवर्देन ॥ ७ ॥ नृसिंश्रु यत्तमाने चैयमांसनिमस्रभजे ॥ ८ ॥ उपागमं स्त
नो देवाः सेतुदेव किभिः सह ॥ ९ ॥ अमाद्यदिः सोमेन दक्षिणाभिहितानयः ॥ युधिनाथ स्वराज
र्विहृतो यत्ते महेत्सनः ॥ १० ॥ देवा ब्रह्मर्षयश्चैव चक्रुः कर्मस्य तदा ॥ ११ ॥ युधिनाथ स्वतो यत्तत्र ति
सर्गान्नरोचन ॥ सर्वभूतान् पियुषा जयनः शिरो यामये ॥ १२ ॥ सचिनिगारहीता च नृपती नराज
सानम ॥ प्राचान दीक्षा न्मायाश्च देहिणा ग्गान कलयत ॥ १३ ॥ अथ मेयं महायत्ने युधिनाथ प्र
तापवान् ॥ यमवसदिराजै र्देहनागचलान्वित ॥ १४ ॥ अथात्र गाद्या गांयंति ये पराण चिदो नना
युधिनाथे यशोवद्देमन्यो दे कुरुत्तम ॥ १५ ॥ युधिनाथः समहंता चिनिमेमां च संधरो ॥ अथा
लयत्सर्ववर्णान् तोता प्रजानि चौरसान् ॥ १६ ॥ यत्तमानो महायत्नेः ब्रह्मलोभाय नदह ॥ अनेन
रज्जगादाय सने हरमहाकृतन ॥ सखावचवहे नोमान् सोमसेस्यास्तान च ॥ १७ ॥

सं भा
शा-पं
२२३

य

२२२

अनविधीयंते अनसर्ग्यते ॥ १ ॥ दृश्यते च वेदेन कंचन परिहरेदिति चामदेयव्रते प्रमेषु नार्थिनाः
स्थिताः प्रत्याख्यानेन निषेधः ॥ २ ॥ न चिरादल्पकालतः ॥ ३ ॥ श्रेतो केतोर्मोतरं पितः समत्वेन च मे

तंचैव धर्मो योराणो निर्धमो निर्गताः प्रजाः ॥ अद्याप्यनविधीयंते कामक्रोधविवर्जिताः ॥ ४ ॥
प्रमाणद्वयोपमं यं पूज्यते च महर्षिभिः ॥ उत्तरेषु रमोरुक्कुरुषु यापि पूज्यते ॥ ५ ॥ स्त्रीणां मन
ग्रहकरः सहि धर्मः सनातनः ॥ अस्मिन् लोके न चिरान्न र्थादेयं प्रविशिते ॥ स्थापिता ये
न यस्याचतन्मे विस्तरतः ॥ ६ ॥ यमूवो ह्यसको नाम महर्षिभिः ॥ श्रेत केत रि
निष्ठातः प्रजस्तस्याभवन्मनिः ॥ ७ ॥ मर्थादेयं कृता तेन धर्मावैश्वेत केतना ॥ कोपात्कमल
पत्रादियदर्थं तन्निबोध मे ॥ ८ ॥ श्रेत केतोः किल प्रणमत्समातरं पितः ॥ जगद्वासाणां पा
लो गच्छावति च त्रयीतः ॥ ९ ॥ अस्मिन् प्रजस्ततः कथं चकारा मर्षवोदितः ॥ मातरं जातया दृष्ट्वा
नो यमानां वलादिव ॥ १० ॥ क्रुद्धं ते तपिता दृष्ट्वा श्रेत केतमवाच ह ॥ माता तकोपकाधीत्य मे
ष धर्मः सनातनः ॥ अनाद्यता हि सर्वेषां वर्णानां मंगनामवि ॥ यथा गावः स्थितास्तान् स्वे स्वे
वर्णानां तथा प्रजाः ॥ १४ ॥

हमेवमांकृतवान् ॥ ११ ॥ १२ ॥ स्थिताः अवस्थिताः ॥ १४ ॥

२२३

१॥ पाचं येन शरीरं संपरिष्कृत्य चित्तं यत्नामिष्यन्त्यः ॥ ३॥ १॥ अथाथैः ॥ १॥ अनाहताः सर्वैर्
 सुयोग्याः कामचारानि सत्तेन दत्तं विद्वद्भिः पर्यटनपीलाः स्वतः ज्ञानतोदिभिरनिवाच्यः

दत्तं यत्नं नराणां प्रणयिमा मसत्त्वान्तिनां ॥ कृपाणां नाथ कुरुणां विलयं ती नरेण ॥ १॥ कंतु
 वाच ॥ एवंचक्रवियंतस्यां विलयत्वां पुनः पुनः ॥ तं शचं संपरिष्कृत्य चक्र कित्वा तर्हि नात्रो
 न ॥ १॥ उनिष्टभदेगच्छंते ददानीं ह्वरेतच ॥ जनयिष्याम्यप्या निमग्नं च ददानीं ॥ ३॥
 आत्मकीये च शरीरे शयनीये च तदेषी ॥ अथ मीचा कृतस्वातां संविश्यामया सह ॥ ३॥
 एवमकृतसादेवी पावेन भरतर्षभ ॥ जीनपात्वां पुनरो भद्रं कृतान्तां न सज्जम ॥ १॥ तथा
 तमपि मयो वं मनसा भरतर्षभ ॥ पात्ते जनयितुं प्रजं मया यो गवत्त्वान्तिनां ॥ ३॥ ३॥ दि
 दिपर्वति संभवे ॥ वेदां यथन वाच ॥ एवमकृतस्वातां देवी पुनरत्रोत्त ॥ यमं विदुर्म
 संश्रुतं मिदेव च नमजरे ॥ १॥ यो दु कृत्वाच ॥ एवमेतत्परां कंती यपि नाथ्यकरह ॥ यथा
 तयोक्तं कस्यापि सहासीदमरो यम ॥ अथ निदं प्रवक्ष्यामि धर्मं तदन्तिवोधये ॥ प्रणाम
 विधिदेष्टुं धर्मं विद्धिर्महत्तमभिः ॥ ३॥ अनाहताः किंच प्राप्स्यिष्य प्रासन्वयानने ॥ कामचारचि
 हरिणः स्वतः ज्ञायां ददानीं ॥ ३॥ यासां यचरमाणां नो कौमारास्तु भगोपतीन ॥ नाथर्मा
 भद्रशरीरे सौहृद्यं प्रभवेत् ॥ ५॥

तथाच केपतिव्रता ॥ यथोक्तं भवतु कंभद्र ॥ ३॥ सतेन सपुत्रे देवी ॥ ३॥

४॥ यती वयं चरमाणां नो विचरंतीनां ॥ ५॥

223

अनालनौगानप्रति॥ सियाभर्तपतिव्रते॥ नानिबर्तयइत्येवंधर्मिधर्मचिदेविडः॥२५॥ शेषे
नेषु कालेषु स्वानं प्रसीकित्वा देति॥ धर्ममेतन्ननाः संतः प्रयागापरिवत्तते॥२६॥ भर्ता भार्या
रानप्रति यम्य वाधममेव वा॥ यद्गुणजननार्थकार्यमिति वेदविद्यो विडः॥२७॥ विशेषतः पुत्र
मर्द्धु ह्रीनः प्रजननावस्ये॥ यथाहमनवद्यामि पुत्रदर्शनलात्सवः॥२८॥ तथा रक्तामलिनि
भाः पश्यन्निभः शुभे॥ प्रसादाद्यमया ते यशिरस्थमुदितां तलिः॥२९॥ मत्रियो गान्तके
पांते हिजांते न पस्याधिकान् पुत्राना एव समा युक्ता वया दयितम है सि॥ तन्नुते हे प्रभु आ
णिगले ये प्रशिणां गतिः॥३०॥ वै प्राणा न उवाच॥ एवमक्ता तनः कुनी पादं परपुरजय॥
प्रत्यवाच चारो हा भर्तुः शियहिते रता॥३१॥ पित्र वेपमन्य है वा ला निष्क्रान्ति थिए जने॥३२॥
गुण्य चरेत ब्राह्मणं संशित व्रतं॥३३॥ निर्गूढ निश्चये धर्मं यंत उचा समं विडः॥ तम है से
शितात्मानं सर्वयत्नै रतोषयं॥ समेभिचारं प्रकृमा च सुभगवान्नरे॥३४॥ संचेति मे च मे प्रा
राट्रवी चेव मामिदं॥ यद्येवेन मे ते न मे ज्ञेय वा दधिष्ठसि॥ अकमी वा सकामा वा वृं
ते समये स्थिति॥ तस्य तस्य प्रसादे ने राक्षि पुत्रो भविष्यति॥ इत्युक्ता देत दाते न पित्र वेपमानि।
भारत॥३५॥ ब्राह्मणस्य वचस्तथा तस्य का लो य मागतः॥ अनन्ता ता न या देव मा ह्वयेः यम
हेतुः॥ तेन मे ज्ञेयान्तर्ये यथा स्थाने प्रजाहिता॥३६॥

यस्य सनथा ॥ २९ ॥ आभिचारो देवता कर्षणशक्तिस्तथा ॥ ३४ ॥ ३६ ॥

२२५

यथास्तेनोपयाम् एतदेव भवति योः योनौरेतः सिंचतीत्ययोनौ अदारे पुं संगमनात्प्रमवायम्
 निसिद्धिः नथायेमीदं योनिः कृत्तितामितीवेति मंत्रे जगिणानिः कृते योऽस्य दशानात्स्वीता
 मधिपरे संगे दोषोस्तेवोक्तः ॥ नथापि प्रोक्तार्थे च कथा चिदं गाय च स्थे च विहिते तिसेयं ॥ अथ

अपि ३ त्रयोयते यमं येन केन न चक्रमे ॥ चकार चैव मयादापि मां सो पुंसो भवि ॥ १ ॥ मा
 नये पुमहमागेनने चान्ये पुनंत ॥ तदा प्रभृति मयादापि ते यमिनिनः प्रुतं ॥ २ ॥ यं चरेत्माः
 पतिनार्थं अथ प्रभृति यानने ॥ भूता हन्ता ममं चोरे भविं न्यसावाचं ॥ ३ ॥ भार्या नथा सुचर
 तः कोमारजसचगिहो ॥ पतिजनामेतदेव भविता पातकं भवि ॥ ४ ॥ पत्यानि पुत्राया चैव
 पत्नी पुत्रार्थमेव च ॥ न करिष्यति तस्याथ भविष्यति तदेव हि ॥ ५ ॥ इति तेन पुराभीरुम
 योरास्थापिता वत्सत ॥ इहालकस्य पुत्रेण धर्म्या देयेन केन ना ॥ ६ ॥ सोऽमेन चरेभोरुनि
 पुत्रा पुत्रनानि ॥ मद्यंती जगाम चिं वसिष्ठमिति नः प्रुतं ॥ ७ ॥ तस्माच्चेमे च सा पुत्रमश्म
 कनामभाविनी ॥ भार्या कल्पाधयादस्य भनेः प्रुचिको मेया ॥ ८ ॥ अस्माकमिति तेन नमसि
 दितं कमलेक्षणे ॥ कृसाहेयायनादोरु कुरुणां च शरद्वये ॥ ९ ॥ अतएतानि सर्वाणि कारणा
 नि समीक्ष्य वै ॥ ममेतद्वचने धर्मं कर्तुमहं स्थितिदिने ॥ १० ॥

वाच्यं चराणो तेन स्तिनां न दोषः किं ॥
 तदुपपन्नानां मेवेति तान्तर्यमन्यथा कृत्वा पियारदर्थं दोषप्रसक्तैः अदित्यारिना राणाभिः ॥
 रादीनां नदप्रसक्तैः सेत्यास्तां तावत ॥ ११ ॥ प्रकृतोपपुत्रमाह ॥ यत्नेति ॥ अथ कर्मणि मर्माक्षया ॥

॥ १ ॥ ॥ २ ॥ ॥ ३ ॥ ॥ ४ ॥ ॥ ५ ॥ ॥ ६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ८ ॥ ॥ ९ ॥ ॥ १० ॥ ॥ ११ ॥

224

संशुक्लसिद्धिर्मात्रायाः समन्विता येनार ॥ लेभे प्रज्ञं वरागो ह्यसर्वप्रज्ञाभजं हि न ॥ १५ ॥ ऐवं
इसमाश्रुते महेर्न भित्तिनेष्टमे ॥ दिवामथगतं सर्वेति शोभते ॥ १६ ॥ तमात्र
सतेतस्मिन्नागवाचाशरीरिणी ॥ एवमथभजतां प्रोष्टाभविष्णुतिनरोत्तमः ॥ १७ ॥ विज्ञातः स
त्यवाक्तेवराणां प्रोष्टाभविष्णुति ॥ १८ ॥ यथिष्टिर्इतिज्ञातः पादोः प्रथमजः सतः ॥ भविता
प्रथितो राजा विष्णुलोके प्रविष्टः ॥ १९ ॥ यथा सतेतसाचेव सतेन च समन्वितः ॥ धार्मिकं तं
सतेन लब्धायुः तांश्च न रचयेत् ॥ २० ॥ प्रादुः सत्त्वलं मेष्टं वलं मेष्टं सतेन च ॥ ततस्तथा ॥
भजत वाद्यमेवात्र हावसा ॥ २१ ॥ ततस्तस्मात्गतो वाद्युष्टिगृही महाबलः ॥ किं ते कुंतिद
द्याम्यद्युष्टिर्ह्येतद्दिष्टिः ॥ २२ ॥ सासलजादिहृष्टादुपज्ञं देहिसरोत्तमः ॥ चलवते महाक
यं सर्वदण्डप्रभं नन ॥ २३ ॥ तस्याजले महाबाहुर्भोमो भीमपराक्रमः ॥ तमप्यनिबलेनात
वागवाचाशरीरिणी ॥ २४ ॥ सर्वेषां वलिनां प्रोष्टाज्ञातो यमिति भारत ॥ २५ ॥ दमनार्जुनचासी
ज्ञातमात्रं सुकोदरे ॥ अदंकात्यतिरोमानः शिलांगत्रैः र्च्यमानो यत ॥ २६ ॥ कंतीयाद्यभयो
दिग्रासहस्यतिनाकिलः ॥ नान्वबुध्यत समस्तसत्त्वोस्ते सुकोदरे ॥ २७ ॥

चम्यां भवतीति तत्रैव यमराजस्य जन्मोत्पत्तिः ॥ ६१ ॥ प्रथितो यरादिश्रुतः कीर्तिमान् ॥ ६२ ॥
 श्रुत्वा तत्तन्नेहेनमाह ॥ कनीतिसंभवेन शिलाचिह्नीभूतानाह शोण्याचाते सति यस्य नि
 द्राभंगोऽपि न जातः निर्वैद न त्वाह न शरीरत्वादित्यर्थः ॥ उत्सर्गोऽसमीयो ॥ ६३ ॥ राम ॥

म. भा.
आ. प.
२२३

१४॥ आभाष्यहे कुं निशितिसंकोचः॥ ३५॥ वहिष्यति॥ ३५॥ मेथानश्चमेथान॥ ४०॥ ४५॥ राम

उदकं स्ववकल्पानि तद्येदेव गणेश्वरः॥ इतमिच्छति ते पुत्रं यथा संकल्पितं तथा॥ ३०॥
अतिमानसकर्मणां यथास्ति नमस्तिदमं॥ नीतिमते महात्मानमादिपुत्रसमनेन सं॥ ३१॥
उपपद्ये क्रियावेतमनी वाङ्मनदर्शने॥ पुत्रं जनयन् पुत्रो हि यामलावयने जसो॥ लवः
प्रसादे देवेन्द्रा नमादयन्नुचिस्मिन्ते॥ ३२॥ तेषां पथन उवाच॥ एवमक्ता ततः शक्रमान हाव
यथास्तिनी॥ अथाजगाम देवेन्द्रो ननयामास चार्जनं॥ ३३॥ ज्ञातमात्रे कुमारं तवागवाचा श
रीरिणी॥ मर्यागे भोरनिर्वाणानमोनादयतीतदा॥ ३४॥ आत्मानं सर्वभूतानां तेषां चाश्रम
वासिनां॥ कुंती माभाष्य विष्णुमवाचे दंष्ट्रुचिस्मिन्ते॥ ३५॥ कान्तं वीर्यं समः कुंति शिवतत्प
पराक्रमः॥ एष शक्रश्चानयो यथासे प्रथयिष्यति॥ ३६॥ अदिपुत्रविस्मना प्रीतिर्यथाभूरभि
वर्दिता॥ तथा विस्मयसमः प्रीतिवर्धयिष्यति तेर्जनः॥ एष मशन् एरुक्ता ऊहं अहं सोमकैः
चेदिक शिकरुषां अकुरुत्वन्वी वहिष्यति॥ ३७॥ एतस्मिन् वीर्येण त्वां देह्यवाहनः॥ मे
दसा सर्वभूतानां तस्मिन् विष्णुनि वै पुरः॥ ३८॥ ग्रामणीश्च महीपालानेति त्वां मरुवलः॥ ३९॥
तस्मिन् सहितो वीरसो तोयानाद रिष्यति॥ ४०॥ जामदग्न्यसमः कुंति विस्मयतत्पराक्रमः॥
एष वीर्यवतां प्रेहो भविष्यति मरुयथाः॥ ४१॥ एष पुद्गे मरुदेवतो षयिष्यति शंकरः॥ असे
पाशुपतेना मतस्मान्नादवाप्यति॥ ४२॥

२२५

२२६

॥ २५ ॥ समाधिना ध्यानेन परमेष्ठानं नमस्कृत्वा ॥ २५ ॥ सूर्येण सह उदयादस्तमयावधिः ॥ २६ ॥

नतः सचन्द्रसंघातः क्रमाद्येन पतद्भिरो ॥ पपात तेन पातयाशिला गात्रैर्विह्वलिता ॥ २७ ॥
 नाशिलां चूर्णितं तं दृष्ट्वा पांडुरितं सद्यमागतः ॥ यस्मिन्नहनिभो मस्तु जते मां न सतम ॥ २८ ॥
 यो यन्नोपितत्रैव प्रजते च सधाधिप ॥ ज्ञाते च कोरो पांडुरितं भूयो न चिंतयत ॥ कथं न मे वरः ॥
 त्रैलोक्ये स्या भवदिति ॥ २९ ॥ देवे प्रहय करे च लोकं यं संप्रतिष्ठितः ॥ तत्र देवं तविधिना का
 लप्रतेन लभ्यते ॥ ३० ॥ इति हि यज्ञादेवानां प्रथमं प्रतिनः ॥ अतः ॥ अप्रमेयं तलोत्साहो वीर्यवान्मि
 त्तयति ॥ ३१ ॥ ततोऽप्यित्यातपसा पुत्रं लप्स्ये महाबलं ॥ यं दृष्ट्वा सति समे पुत्रं स्वरीयान्मविष्ठा
 ति ॥ ३२ ॥ अमानयान्मानयान् च स्यात्समासे सह निष्ठाति ॥ कर्माणां मनसा वाच न स्यात्तस्य मह
 त्तय ॥ ३३ ॥ नतः पांडुरितं महायज्ञो मे च विज्ञातमहर्षिभिः ॥ दिदेश कृत्याः कौशल्या जने सावत्सरं शुभं
 प्राप्तात्मना च महाबाहुरेकपादोऽस्थितो भवतु ॥ ३४ ॥ अतः पश्चात्स्थाय परमेष्ठानं समाधिना ॥ ३५ ॥ आ
 रिशयधिप्रदेवं त्रिदशानां तमीश्वर ॥ सूर्येण सह यमात्मा पथेन यानभारत ॥ तेन कालेन म
 हता वासवः प्रत्यपद्यत ॥ ३६ ॥ पांडुरितं च ॥ पुत्रं तव प्रदास्यामि त्रिपुलोकं पुत्रिभ्यः ॥ त्रास
 एतानां गवां चैव सह दद्यात्तु स्यात्क ॥ ३७ ॥ इति संप्रोक्तं जनने सर्वे वायवने दत्तं ॥ सते ते शं
 प्रदास्यामि सर्वाभिः विनाशानं ॥ ३८ ॥ इत्युक्तः कौशल्यात्ता वासवेन महात्मना ॥ उवाच कं
 ती यमात्मा देवराज वचः स्मरन् ॥ ३९ ॥

म. शा.
भा. टी.
१२०

226

ब्रह्मचारीवद्वेगलतः सवर्णोऽस्तिविश्रतः॥ विष्णवसर्भमन्युसुतचंद्रश्याहस्तथा॥२२॥
मीनमायुर्यस्यत्रोविष्णोचहृदहृ॥ इत्येतेदेवगंधर्वाजगत्तत्रनराधिप॥ तथे
वासरसोदृष्टाः सर्वास्तेकारभूषिताः॥ नन्तर्वैमहाभागान्जगत्प्रायतलोचनाः॥२३॥
अनन्तानानवद्याचगणमात्मानावरा॥ अदिकावतथासोमामिषकेषोतलेत्रया॥२४॥
मरीचिःशुचिकचैवचिफत्पार्तिनिलोजमा॥ अदिकालक्षणादेमादेवीरंभामनोरमा॥२५॥
असिताचसवाङ्मसप्रियाचवपुल्लथा॥ पुंडरीकरसंगंधाचसरसाचप्रमाथिनी॥२६॥ का
म्याशारहताचैवतत्तस्तत्रसंचराः॥ मेनकासदृजत्वाचकर्णिकारुंनिकस्थली॥२७॥
अनस्थलाचुताचीचविष्वाचीपूर्वेचिन्मपि॥ उल्लोचेतिचदिष्वाताप्रम्लोचेतिचतार
शः॥२८॥ उर्वेषेकादशीतासंजगत्प्रायतलोचनाः॥ धातार्थमाचमित्रसुवरुणोपोभग
स्तथा॥२९॥ इंद्रेचिवस्तान्मृषाचतष्टाचसवितातथा॥ पर्जन्यस्यैवविसृष्ट्यादिताद्वादशः
स्तथा॥ महिमानं पांडवस्यसूर्ययंतोर्वरेष्ठिता॥३०॥ मृगयाधस्यसूर्येष्टिर्नित्यम
हायशः॥ अनेकपादहिर्बुधःपितृकरीचपरंतप॥३१॥ रहनोप्येष्टस्यैवकयालीचवि
शांपते॥ स्थाणुर्भगश्चभगवानरुद्रास्तत्रावतस्थिरे॥३२॥ शुशिनौवसवश्चाष्टौमरुतश्च
महाबलाः॥ विष्णुदेवास्तथासाध्यास्तत्रावतस्थिताः॥३३॥ कर्कशकोयसर्पश्चवा
सकिश्चभृजंगमः॥ कल्पश्चाश्चरुंश्चतलकश्चमहोरगाः॥३४॥ आयपुस्तैजसायुः
क्रमसक्रोधमहाबलाः॥ एतेवान्येचवहवस्तत्रागाव्यवस्थिताः॥३५॥ तासंश्चदि
ष्टनेमिषगरुडश्चासितयजः॥ अरुणाश्चारुणिश्चैवचैतन्येयव्यवस्थिताः॥३६॥

२२०

॥५॥ देवनि कायानां देवतानि लयानां विमानानां तेन तत्स्थाने देवतामिति लयते ॥५५॥

निवातकचवानामदेव्याचिचुयविदिषः ॥ प्राकृतयामहाबाहूस्तान्यधिष्णिते सतः
 तथादिवा निचासिगिनिहितेनाद्विष्णुनि ॥ चिप्रनष्टाश्चिचुवापमादृता पुरुषेषु मः
 एतामन्यङ्गानां वाचं कुंतीश्वरावसूतके ॥ चावमचुचिनामसैस्तानि शम्यतपस्विनां ॥५६॥
 वभूवपरमोदस्यः पातशृगनिवासिना ॥ तथादेवनि कायानां सेंद्राणां च दिवौ कसौ ॥
 प्राकशेड्डुमीनां च वभूवतमलः स्वनः ॥ उदतिष्ठन्महोयः प्रपद्येहिभिरावृतः ॥५७॥
 समवेत्यचदेवानां गाणाः पार्थमएतयन् ॥ काद्वेषाचैनते पागं पर्वपासस्तथा ॥ प्र
 तानां पतयः सर्वसमचेवमद्विषयः ॥५८॥ मरुतः कृष्णयोगोत्तमश्च विश्वामित्रो ज
 मद्विषिषिः ॥ यथोदितो भास्करेभ्यस्तनये सायणजविर्भगवानाजगाम ॥५९॥ मरी
 चिरेगिराश्चैव प्रवस्यः प्रलहः क्रतुः ॥ दत्तः प्रजापतिश्चैव गंधर्वापरसस्तथा ॥६०॥
 दिव्यमात्मचारधराः सर्वालंकारभूषिताः ॥ उद्यमयन्ति वीमत्सन्त्यते सरसो गाणाः
 तथा महर्षयश्चापि पुण्ड्रसमेततः ॥ तपैवैः सहितः श्रीमान्प्रागायतचने च
 रुः ॥६१॥ भीमसेनोऽसेनौ च कर्णप्रानवल्गथा ॥ गोपतिर्धृतराष्ट्रश्च सूर्यवर्चीस्त
 थाक्षमः ॥ युगपद्गन्धर्वः कर्णार्तिर्नैदिश्वरश्च स्तथा ॥ उपोदशः शालिशिरः पत्न
 न्यश्च चन्द्रशः ॥ कलिः पंचदशश्चैव नारदस्तत्र पोरशः ॥ सप्तारहन्तान्हरकः कराल
 शुभहमना ॥६२॥

॥

२२५

त्वत्तन्निदमहं ज्ञाता प्रयत्निष्ठा मृतः परं मन्त्रे ध्रुवं मयोक्तं सावचने प्रतिपत्त्यते ॥ १ ॥ वे
 पां पायन उवाच ॥ ततः कुंतो पुनः पांडुर्विविक्त इदमब्रवीत् ॥ कल्पममसंज्ञानलोकस्थं च
 कुरुष्व मे ॥ २ ॥ मम चापि दुःखं शरणं पूर्वं यामपि ज्ञातम् ॥ मत्प्रिया धैर्यं कल्याणं कुरु कल्याण
 मुत्तमं ॥ ३ ॥ यथा सोऽर्थाय चैव त्वं कुरु कर्मसु दुःकरं ॥ यथापि पश्य मिदं तप्यै रिक्षं यथोर्धि
 तम् ॥ ४ ॥ तथा मंत्रविदो विप्रास्तपस्तप्तास्तु उच्यते ॥ गुरुन भूय गच्छेति यथा सोऽर्थाय भाविनि ॥ ५ ॥
 तथा राजर्षयः सर्वे ज्ञासाणां श्रुतपो यनाः ॥ चक्रुस्तत्त्वचं कर्म यथा सोऽर्थाय दुःकरं ॥ ६ ॥
 सान्त्वमांश्चैव नैव तारयै नाम निहिते ॥ अथ त्वसंविभागेन परं कीर्त्तिमवाप्सि ॥ ७ ॥ यच्च
 मुक्ता ब्रवीन्मांश्चैव कुरु चिंतय देवतं ॥ अस्मान्ने भविता एव मन इयमसंशयं ॥ ८ ॥ ततो मा
 ण्डि विचार्यैव जगाम मनसा स्थितो ॥ तं वागम्य स तौ त्रय्यां जनयामास तर्धमे ॥ ९ ॥ न कुरुष्व
 हृदे चैव हृदयेणा यतिमौ भवि ॥ तथैव तावुपि यमो वागवाचा शरीरिणी ॥ १० ॥ सत्वरूपग
 णो यतो भवतो ह्यस्थि नावि ॥ भासत स्तेन सात्यर्थे इयद्विणमं पद ॥ ११ ॥

तरोत्पादने ॥ १॥ यथास्यति ॥ कृत्तक ॥ अपि यशोर्धं देवमर्वाघाराय नं कुर्वन्तीत्यर्थः ॥ २॥ एवं
 कुप्रतिउत्पादं कृत्यामं कृते सति कुंती ॥ श्रीमन्नवीरितियो जनाश्च वीरितियो जनाश्च न्यथिना

२२८
बख्शिभासधिके ॥ २८ ॥

२८ ॥ ३ ॥ तिभातभातदीपः ॥ अथः ॥ १ ॥ कृतीति ॥ २ ॥ विमलोप्रतोत्पादनानधिकनेयवर्तक
 निष्ठापत्येचगर्हायाः कृत्वाप्रयेत्तया ॥ २ ॥ संस्तेभः अभिमानः ॥ २ ॥ ममेति ॥ ३ ॥ समनिष्ठचावत्समी

नाम्पदेवगतात्समीक्ष्यः सिद्धमहर्षयः ॥ विमानतिष्ठप्रगतान्द्रष्टृत्वेतरेजनाः ॥ १ ॥ तं
 रष्ट्रमहर्षयं विस्मितामनिसत्तमाः ॥ अपि कस्मिन्ततोऽन्तिमवर्तन्यादवाच्यति ॥ २ ॥ पां
 इति प्रनरेवैतां पुत्रलोभात्सहयशाः ॥ वक्तुमेव दमेयत्वं कृतीतेनमप्राप्तवोत् ॥ ३ ॥ ना
 नश्चतर्षं प्रसवमापत्स्यपितरं त्यतः ॥ प्रतः परे सौमिणी स्याद्व्यकीर्णचमे भवेत् ॥ ४ ॥ स
 तेविद्वन्ममिममविगम्यकथनमां ॥ अपराधसमत्कृष्यप्रमारादिचभाषसे ॥ ५ ॥ स
 दिग्वेदिपांरुवोत्तमो ॥ विष्णुपावनउवाच ॥ कृतीप्रप्रेषजातेषु पुत्रशृङ्गात्सतेषु च ॥ मद्राज
 सत्तापांरुं रसोवचनमप्रवोत् ॥ नमेस्तिन्यसिंतापोविमलो विपरेतप ॥ नाचरतेवर्ष
 याः स्थितावानचुनित्यदः ॥ पांथायां चोचन्यते जातं पुत्रशतं तथा ॥ अतानमेतथा
 उः स्वमभवत्कुरुनंदन ॥ इदं तमेमहः कुंतल्यतायामप्रवृत्तः ॥ दिष्टान्तिरातीभर्तमे
 कृत्वा ममस्ति संतनि ॥ ४ ॥ यदि तमत्पसमानं कृतिराजसुतामपि ॥ उच्यते न प्रहोमेत्या
 नवचापिदित्तमवेत् ॥ ५ ॥ संस्तेभोदिसपत्नीतादकं कृतिस्तं प्रति ॥ यदि तत्प्रसन्नो मे
 स्वयमेनोप्रचोदय ॥ ६ ॥ पांरुवोत्तमो ॥ ममाप्येषमदासादिदृष्ट्यर्थः परिवर्तते ॥ ननु नोप्र
 सदेवत्कृतिष्ठानिष्ठविचरया ॥ ७ ॥

तिसंरेदेनतांचकंनप्रसहेइत्यर्थः ॥ मनाकाताप्रतिपत्त्यते ग्रंथी करिष्यति ॥ ७ ॥ राम

स भा
आ य
२२६

यं

२२८

मधुमायवे चैत्रवैशाखयोः संयोजनद्वयके वसंते ॥ १ ॥ वयः स्याद्युवतीतनवायसंस्तवसार्क
चित्तविरतागामित्यर्थः ॥ २ ॥ परीतात्मा केमेनयामचितः ॥ ३ ॥ हृदिमेव निश्चयः चेत्तस्य विचारेण

सप्रस्थितवने काले कदाचित्तमधुमायवे ॥ भूलसंमोहने यज्ञासभा र्थो यत्तदने ॥ ४ ॥ यत्तापो
लिलकैः हृतैश्च यकैः परिभृजैः ॥ अनेष्टवद्भिर्हृदैः फलप्रसम्पदिभिः ॥ ५ ॥ जलस्था
नेष्टुचिविधैः पद्मिनीभिश्च शोभितं ॥ पांडोर्विनेतत्तत्प्रत्यक्षं तद्देहिमन्त्राद्यः ॥ ६ ॥ अहंमन
संतत्रविचरंतं यथा मरं ॥ तमात्रेन जगामेकावसनविधतीसभं ॥ ७ ॥ समीपमाणाः सततां
वयस्याननवाससं ॥ तस्य कामः प्रवृत्तते गहने मिरिवोद्भूतः ॥ ८ ॥ अहंमनं जतां दृष्ट्वा यज्ञा
जीवलोचनो ॥ नशणाकनियंते ते कामं कामवशो कृतः ॥ ९ ॥ ततएनावलाङ्गना निजग्राह
रहोगतां ॥ वार्यमाणस्तथा देवा विष्णुरंतायथा वले ॥ १० ॥ सतकामपरीतात्मा तं शयं नान्य
बुधांतं ॥ माद्रीमेष्टुनयर्मणा सोन्वगच्छद्वत्सदिव ॥ ११ ॥ जीवितो नायकैरयमन्त्राद्यवशेन
तः ॥ शापजं भयमस्तज्जविधिना सप्रचोदितः ॥ १२ ॥ तस्य कामात्मनो दुहिः सावाकालेन यो
हिता ॥ संप्रमर्षोदियग्रामं प्रनष्टा सहचेतसा ॥ सतथा सह संरासभा र्थं या कुरुनेहनः ॥ १३ ॥ पा
ंडुः परमधर्मात्मा प्रपुजे कालधर्माण ॥ १४ ॥ जतो माद्रीसमास्तिय राजानगतचेतसं ॥ ममो
चंडः खलु प्रपुनः पुनरतीव हि ॥ १५ ॥ सहप्रवृत्ततः कुंती माद्री प्रवृत्तयौ ॥ १६ ॥ आजगमः
सहितास्तत्राजायत्रतथागतः ॥ १७ ॥ ततो माद्री वीरानवाती कुंती मिदं वचः ॥ एकैव
नमिरागच्छति संतत्रैव दारकाः ॥ १८ ॥

१९ ॥ कालस्यातीततादिव दहेतोः सप्तद्वयसेवधर्मः कालनात्मको यस्य मरणस्य तेन ॥ २० ॥

२२६

अनसंवत्सरसंवत्सरमनुष्याज्जाता अग्निदेवतामावात्सर्वेषांच संवत्सरवदृष्टं नेत्यर्थः
 यद्वाप्येवापि प्रजापत्याज्जाते संवत्सराः प्रसवाद्यश्वाज्जाते संवत्सरे जाता इति योग्यं ॥२२॥

नामानि च क्रिरेतेषां शतश्रृंगानि वासिनः ॥ भद्राचकर्मणा चैव तश्चाशीभिर्निष्ठां प
 ने ॥ २३ ॥ अथ यद्यपि पिरेत्येवं भीमो नेति सधामे ॥ अतनेति तृतीये च कं नो प्रजातकल्पय
 न् ॥ २४ ॥ अतनेति न कुलेत्येवं सदरे नेति कपरे ॥ माद्री प्रजावकश्च ये स्ते विप्रः ॥ २५ ॥ मानसाः
 अनसंवत्सरे जाता अग्निदेवतामावात्सर्वेषांच संवत्सरवदृष्टं नेत्यर्थः ॥ २६ ॥ महा
 सनामहावीर्यामहाबलपराक्रमाः ॥ २७ ॥ अथ सनामहावीर्यामहाबलपराक्रमाः ॥ २८ ॥ म
 दं परमिकं लेभे न नंदं च नराधिपः ॥ २९ ॥ अथोत्तमपि सर्वेषां शतश्रृंगानि वासिनः ॥ ३० ॥
 पिपाव भवुस्त्वासांच तथैव मनियोधिना ॥ ३१ ॥ कंती मथ्य प्रनः ॥ ३२ ॥ अथोत्तमपि सर्वेषां शतश्रृंगानि वासिनः ॥ ३३ ॥
 तमवाच प्रथा राजन ॥ ३४ ॥ अथ नृकांतदुसती ॥ ३५ ॥ उत्तमसकृदं ह मेपाले भेते ॥ ३६ ॥ नास्मि वंचिताः ॥ ३७ ॥
 विभेदमप्याः परिभवात् ॥ ३८ ॥ सीतां गतिरीदृशो ॥ ३९ ॥ नास्मि विषमहं महाहं हर्तने फलद्वय ॥ ४० ॥
 तस्यात्रादं नियोक्तव्या तथैवास्त्वरोमम ॥ ४१ ॥ अथ पादोः सताः पचदेवदत्तामहाबलाः ॥ ४२ ॥ सं
 भूताः कीर्तिमंतश्च कं ॥ ४३ ॥ अथ लक्ष्मणस्य पुत्राः सोमवन्ति यदृशनाः ॥ ४४ ॥
 सिंहदंष्ट्रा महेष्वासाः सिंहविजयतामिनः ॥ ४५ ॥ सिंहवीर्यामनयो द्वावहृष्टवचिक्रमाः ॥ ४६ ॥
 विवर्धमानास्ते तत्र प्रणेदे मवने गिरौ ॥ ४७ ॥ विष्णुयज्ञनयामास सिंहवीर्यामनयो ॥ ४८ ॥
 ते च पंच शतं चैव ऊरुवक्त्रविवर्धनाः ॥ ४९ ॥ सर्ववृष्टयस्ते न कालेनास्मि वनीरजाः ॥ ५० ॥
 इत्यादिपर्वणि ॥ वेपथुं प्रायन उवाच ॥ ५१ ॥ दर्शनो योऽस्मत्तः प्रजापतः ॥ ५२ ॥ पंच महावने ॥ ५३ ॥

वयोऽवाः शतं चान्ये धार्तराष्ट्राः नीरजाः पद्यायव ॥ ५४ ॥ अध्यायैः ॥ दर्शनो योऽस्मत्तः ॥ ५५ ॥

۲۲۳

रत्नाः मयूकालेखं सदृशाणां वृत्तीनां च प्रागममिति । चाप्याहर्नयः पालां हरे प्रारणानां सहस्र

सं ॥ एषां भूतानां चेति योगः ॥ १४ ॥ अतिकरः संख
 र्गः ॥ १४ ॥

॥ अत्यन्तः क्रान्तः नां चलादाकांतवान् शोका कलनादतिशयस्थो भ्यासः ॥ २२ ॥ अहर्षः कामः ॥ २३ ॥

न च्छुत्ता न च नंत एव स त्रैवा पायद्वारकान् ॥ इतादृशिति चिकु यत्तु सैवान्तामसा ॥ २४ ॥
 इत्थं पां ई च यो द्वी च पायनो यरणीतले ॥ कुंती शोकयो नो गोचिन्त्यापसः ॥ २५ ॥ इत्थं
 एव मया निन्ते वीरः सततमात्मवान् ॥ कथं तामप्यति क्रान्तः शायं जानन्व नो कसः ॥ २६ ॥ न न
 मत्तया मादिरहितं यो जनाधिपः ॥ सा कथं लोभितवती विजनेन न राधिपः ॥ २७ ॥ कथं दोष
 सततं तामैसा यर हो गतो ॥ तं विचिंतयतः शायं प्रदक्षिणं मत्तया यतः ॥ २८ ॥ अथात्तम सिवाही कि
 मतो भाष्यत रातया ॥ इत्थं च समिधं कुं शरस्य मही पते ॥ २९ ॥ मां वाच ॥ विलपेत्तामया दे
 वि वार्यमाणेन चासक्तः ॥ आत्मानं वारितो नैन सत्यं दिष्टं चिको प्रण ॥ ३० ॥ कुंती वाचः ॥ अहं
 त्वेष्टा यमिषत्नी त्वेष्टं यमै फलं मम ॥ अथ यं भा निनो भा चान्तामसा मादि निवर्तय ॥ ३१ ॥ अ निष्ठा
 मिह भर्तारम दे येत व शो गतः ॥ उ निष्ठां विष्टं न मिमांसा लय दारकान् ॥ ३२ ॥ मां वाच ॥
 अहं मेवान्तामसा मिभर्तारम ॥ एतापि न ॥ न हि त्वा मां मिमांसा नो ज्ञेया मामनमन्तः ॥ ३३ ॥
 मां चाभिगम्यतीति यं कमा इत स नमः ॥ तम च्छिद्य मस्य कामं कथं न यमसाधने ॥ ३४ ॥ न चा
 यत्तु वंते यो नीति विरोधं सते प्रते ॥ इति माये च विष्णु मिष्टं शदेन ह्यथा च मां ॥ ३५ ॥ तस्यात्तो
 सुतयोः कुं निवर्तिनं यं स प्रवतः ॥ मां च कामयमानो य राता येत व शो गतः ॥ ३६ ॥ रातः प्र
 तीरे सा स ह म मापी दे कले वरं ॥ राधं च स प्रतिवृत्त मेतदर्थं प्रियं कुरु ॥ तं केच प्रमत्ता च
 भवेथाश्च हिते मम ॥ अतो न्यत्त प्रपश्यामि सै देष्टुं यदि किंचन ॥ ३७ ॥

आत्माचितं दिष्टं शायं जं डरदृष्टं ॥ २४ ॥ अ निष्ठा म्यन गतिष्ठा मि ॥ २४ ॥ ३० ॥ रामाय राम

मंभा
आप
३३२

२३०

२॥ येन कार्ये लौकिकं कथिना द्वाहमात्रे चित्तमेवमप्रिहो जप्रिभिर्विधिवद्वाहं ॥ ३॥ गंधर्वनगरं
पुरं ॥ ४॥ यथा नैवेद्यं शोभते ॥ शोभते नैवेद्यं करत्नाकृतं निवेद्यं कथाने प्रपत्ता कथनो रणान्वितं य-

उमेतयोः शरीरे दे प्रजाये मेतयोर्वयः ॥ क्रियाभिरनगरं तं सदमात्रा परंतपाः ॥ ५॥ येन क
र्ये निवृत्तेन चित्तमेवमहायशा ॥ लभते सर्वथमिजः पादः ऊरु ऊलो हृद् ॥ ६॥ वैश्यायन ३
वाच ॥ एवमुक्त्वा ऊरुं सर्वान ऊरुणा मेव पश्यतां ॥ तृणानां न हि ताः सर्वतापसां एव कैः सह
गंधर्वनगरात्प्राप्य तथैवातस्मिन् प्रन ॥ अथि हि दुर्गां रक्षा विस्मयेने परपु ॥ ७॥ इति
पर्वणि संभवे ॥ ८॥ २४॥ यत्नयुः उवाच ॥ पादो विंदुरसर्वाणि येन कार्यं लि कारय ॥ राज
वराजसिंहासनाद्विषाद्येव विशेषतः ॥ ९॥ यथा सासिरत्नानि यनानि विविधानि च ॥ पादोः
प्रयच्छमासा च येभ्यो यावत्तु चोच्छ्रितं ॥ यथा च कुंती सत्करं यानमासा हया ऊरु ॥ यथा
नवाश्रु नगरिणः पश्यन्तां तां स संसृतां ॥ न शोच्यः पादुरनयः प्रशस्यः स नराधिपः ॥ यस्य प
वसता वीरा जाताः सरसतो यमा ॥ १०॥ वैदेहा नगरः ॥ विदुरस्तं येन कृत्वा भीष्मासह
भाजनं ॥ पादु सत्कारयामास देवो यममृजिते ॥ नतलनगरात्तु निमज्जगं पुरस्कृतः
निर्देताः पावकदीपाः पादोः राजन्यदेहिने ॥ ११॥ यथैनमानेनैः प्रथे गंधर्वैर्विनिधेर्वैः ॥
शिविकं तां मलं कृत्य वा ससाहस्यं स संश ॥ तां तथैव शोभितां मालोवा सोभिषमहाप
नैः ॥ यमासा ज्ञातयथे नैः सह दृष्टो यतस्थिः ॥ न सिंहराश्रुतेन परमांलं कृतेन नैः अच
हृद्या नमस्येन सदमासा स संसृते ॥ पादुरेण तपत्रेण चामरयजनेन च ॥ सर्ववदितु न
देव्यसमले च क्रिरेतन ॥ १२॥ रत्नानि चाणुपादा यवहूनि शतशो नराः ॥ प्रदत्तः कोटि सागो

राजराजागमनं वा निनं पिबत्तसकभरि रणो वसंथोति ॥ १३॥ यथा यः ॥ पादोरिति ॥ १४॥

सिंहं पादुं नृसिंहेति पादे ॥ जनमेजय संकोचते ॥ १५॥

१॥ कोसल्याकाशिराजसताः ॥ २॥ अकूनेनिःपाहं ॥ ३॥ दिव्येन हेतुना संज्ञेण देवता ह्यनंघ

तथाभीष्टः शोतनचः सोमरतोश्चकदिकः ॥ प्रजाचक्षुः प्रजाचक्षुः सपे ॥ ४॥ सा
चसत्यवती देवी केशाख्याचयशक्तिनी ॥ रातदोः परिहृता गोपायी चापि निर्धयो ॥ ५॥ एतस्य
स्योपायादुर्गोपनपुष्योपायाः ॥ यथिताभयानेष्टेः शान्तसंज्ञाचिनि ॥ ६॥ तान्महर्षिपाता
नृणां शिरोभिः शिवाय शिवाय च ॥ योपनिविष्टः सर्वयोगानुभू ॥ योपनिविष्टः सर्वयोगानुभू
सपुण्योदितः ॥ ७॥ तथैव शिवाय शिवाय च ॥ योपनिविष्टः सर्वयोगानुभू ॥ योपनिविष्टः सर्वयोगानुभू
पि ॥ ८॥ जमकुंतमभिताय जमोत्तमर्नशास्तरा ॥ एतपिताय शान्ताय पाद्येनार्च्ये ॥ ९॥
भीष्मोपायश्च यश्च मर्हति भ्योऽप्यनेदमृत ॥ जेयामयो वृद्धतमः प्रजापत्यश्च नृपिनी ॥ १०॥ सुची
एवमनमात्माय मर्हति रिदमच वीर ॥ युक्ते कोरताया दः पादुनामनराधिप ॥ ११॥ कामभोगा
न्यरित्यशान्तशयानि नोभात ॥ असवर्ग्युतस्थस्थनस्थदिव्येन हेतुना ॥ १२॥ सत्यदुर्मोदये पुत्रस्त
वता नोपुधिहिरः ॥ १३॥ तथेने वलिनां प्रपितस्य गत्वे महात्मनः ॥ मानसि श्वा रदौ पुत्रं भीमना
समहावले ॥ १४॥ पुरुहतादये जने कृत्वा सत्यपराक्रमः ॥ यस्या क्रीर्तिर्भेदेष्टा सान्निधानमिभवे
धाति ॥ १५॥ यो न माहीमहेष्टा सावस्य न पुरुषो जमो ॥ प्रथिभ्यो पुरुषा ग्राणि यो तावपि पप
त ॥ १६॥ चरताथर्षि नित्येन वनवास्य शक्तिना ॥ तस्यैव नाम ह्येष्टाः पादुना पुनरुद्धतः ॥ १७॥
पुत्रा एतेन जलद्विचवेदिकया पना निच ॥ पृथगतः सनति पादो यो यो निमचाप्यय ॥ १८॥
निमानः सतो जने पुत्रलाभाय वाप्यय ॥ पित्रलोके जने पादुरितः सप्तदशो हनि ॥ १९॥ निचिता
तमात्माय वै शानरमालिहृत ॥ प्रविष्टायावक माहीदितानी नितमात्मनः ॥ २०॥ सागता सदते
नैव पतिलो कृमनवता ॥ तस्यास्तस्य च यत्नार्थं श्रियन्तं तदनंतरं ॥ २१॥

लोकि केन कारणेन ॥ २१॥

३-३१

म भा
आ य
२३२

२३१

१२२ ॥ **प्रथायः** ॥ ततश्च ॥ रा ॥ अः अः सर्वे सर्वे दिना ये लया उत्तर मत्त मं पा पिष्टा र दिवसाः गतयो व
 चुक्रुः पांडवाः सर्वे भीष्माः शांत न व लया ॥ विडोत्ता न यथै व च क्रु पा पुर क क्रिया ॥ २२६ ॥
 कृतो दं का स्ताना दय पांडवांश्च क कर्त्तितान् ॥ सर्वोः प्रकृत यो राजे स्त्रा च माना न्य चार यन्
 यथै च पांडवा भू सौ स पु पुः सह वां य वे ॥ नथै व नागरा ज्ञे शि पि रे ज्ञा स्त्रा णा दयः ॥ ततः
 नावे द म स्त्रा मा क मार म ह सु व न ॥ व भू व पांडवैः सार्धे न ग रं हार ण दयाः ॥ ३२७ ॥ **दि १२**
गि पांडु राज मर हो ॥ २२६ ॥ **वै पां या य न उ वा च** ॥ ततः कुंती च राजा च भीष्मा च सह व धु निः
 दंडः आहूत दा पांडोः स्त्रा मर न म ये त दा ॥ २२७ ॥ **क रू च वि प्र म स्त्रांश्च भी न शि त्वा सह स शः**
 रज्जो चा न्ति प्र म वि भ्यो द ता ग्राम व रो स्त्र था ॥ २२८ ॥ **कृत शो चा स्त्र न स्त्रा स्त्र पांड वान्भार त र्ध भा**
न ॥ आ दय वि वि प्रः सर्वे प्रां चार ण सा दृ शे ॥ एत ते स्त्रा च शो चं त स्त्र मे व भर त र्ध भे ॥ यो रा
 ज्ञा न प दां सर्वे मर तं स्त्र मि व वां य वे ॥ २२९ ॥ **आ दय स्त्रा ने त त दा दृ श्वा ते डः वि तं ज न** ॥ सम दंडः वि
 प्रो क र्त्ता स्त्रा सो मा त र म त्र वी त ॥ २३० ॥ **प्र ति कृत सा वाः क रू च वि प्र म स्त्रा न दा दृ श्वा** ॥ अः अः पा
 पिष्ट दिवसाः श्चि वी गत यो व ना ॥ २३१ ॥ **मा या स मा क र्त्ता ना ना दय स मा क र्त्त** ॥ ल म य म
 क्रिया चारो चोः क लो भ वि ष्ण नि ॥ २३२ ॥ **क रू ण म न या च वि प्र म स्त्रा चि वी न भ वि ष्ण नि** ॥ ग च त यो ग
 मा स्त्रा य पु क्रा व स त यो व ने ॥ २३३ ॥ **मा दृ ली क्त क ल स्त्रा य चो रं स त य मा त्त न** ॥ तथे ति स म
 व ज्ञा य सा प्र वि ष्ण त्र वी त्स्त्र था ॥ २३४ ॥ **प्र वि कृत व यो त्र स्त्र डे न पां म ल भा र त** ॥ स्त्रा न व था वि
 नं स्य नि यो ग श्चै वे ति नः अ न ॥ २३५ ॥ **त त्ते श स्त्रा मि मा मा त्ता प्र च शो क भि पी दि ता** ॥ व न म ह
 य भ डे ते ग च्छा म य दि म न्य स ॥ २३६ ॥ **तथे त म कानं वि क था भीष्मा सा मं य त्र त्र त्र** ॥ व ने य यो स त्थ
 ना स म्य क फ ल श म्ना ॥ २३७ ॥ **यो गं प्र था णो यो गं चि त्त व नि ति रो यं वा पु त्र त्र स मा हि ता** ॥ २३८ ॥

२३२

म भा
शा य
२३३

प्रमाणको स्यांगंगायां प्रदेकानि शेषे स्थल किंचिदप्येन ले प्रथम स्थले च कीर्तनात् ॥ १४ ॥ भ सं दे
नैः त्वं शुभांशे शुभपादिभ्यो न निष्कृत्वा पारमात्रेण शुभांशे पायसादिभ्यो न डभयानपेक्षया न क
दिचोष्णसमानं रहीतात्पायमिति रंदादिलेखं सुखलालया इवीभावमापद्यमानं लेशकं य

एवं सनिष्ठयं पापः कृत्वा उर्ध्वं यत्नस्तदा ॥ नित्यमेवांतरापेक्षी भो मस्यासीत्स ह्यत्मनः ॥ १५ ॥
ततो जलविहाय कथं यथा मासभा ॥ चैलकं वलं च प्रमानि विचित्राणि मरुति च ॥ १६ ॥
सर्वकर्मैः सृष्टिर्निष्पत्तको ब्रह्मवन्ति च ॥ तत्र संजनयामास नानागाराण्यने कशः ॥ १७ ॥
उदकाद्रीडनेनामकरयामास भा ॥ प्रमाणको स्यांगंगायां प्रदेकानि शेषे स्थल किंचिदप्येन ले ॥ १८ ॥ भ सं दे
ज्येष्ठपेयं चोष्णं लेख्यमथापि च ॥ उपापादितं न रं स्तत्र कशलेः सूर्यकर्मभिः ॥ १९ ॥ य वेदयत्न
त्वरूपा धर्माणां यत्नेन दा ॥ ततो उर्ध्वं यत्नस्तदा ॥ तत्र संजनयामास नानागाराण्यने कशः ॥ २० ॥
उद्यां वनशोभितां ॥ सद्दिना धातरः सर्वे नलकीर्तनामकामुमः ॥ २१ ॥ एवमस्ति नितं चापि प्राय
वाचयुधिष्ठिरः ॥ तैरेथै नै गराकरै रं प्रातैः शुभांशो जमेः ॥ निर्धुर्न गराख्यः कैरवाः पांड
वैः सह ॥ उद्यानवनमासाद्य विस्मयचमहावने ॥ विशंतिस्यत रावीराः सिंहाश्च गिरेर्गुहा ॥ २२ ॥
उद्यानमभिपश्यतो धातरः सर्वेष्वने ॥ उपास्यानरहैः शुभैः वलभीभिश्च शोभितं ॥ गवाल
कैस्तथा जालैर्ध्वैः संचारिकै रयि ॥ संमार्जितं सोपकारैश्चिकारैश्च चिदितं ॥ दीर्घकामि
शृण्वा भिस्तथा प्रसूरा एषि सिद्धिः ॥ नलं तल्लभमेव त्रं प्रलैर्नलरुहैस्तथा ॥ उपाख्या
दिश्यादितं ॥ २३ ॥ उपास्यानरहैः शुभैः वलभीभिश्च शोभितं ॥ गवाल
यतो मत्स्यत्ताभिः स्तंभपात्ताभिः यंत्रैर्नलयैः शतपादादिभिर्धनैः पुगापल्लवैः यथा उल्ल
तो नीहारीभ्यः भवनोदरेत्यामुर्वेति संचारिकैः संचारयोग्यः ॥ २४ ॥ दीर्घकामिः कल्याभिः ॥

म भा
शा य
२३३

२३२

॥ नचेवाचनक्रीडायां लक्ष्याभिहरणो ग्रहं सर्वमिति दृष्ट्वा फलादे प्रहणोभो सेयां सचिकर्म
 होवाचनक्रीडायां लक्ष्याभिहरणो ग्रहं सर्वमिति दृष्ट्वा फलादे प्रहणोभो सेयां सचिकर्म

वैशंपायनाचार्यः ॥ अथासंवेतोवेदोक्तान्तेस्मात्तान् उवाच ॥ संवत्सरेण भोगां होमेना
 नाः पितृवेषमिति ॥ १ ॥ धार्तराष्ट्रसहिताः कीदृशो मदितः सारः ॥ चक्रक्रीडासंवासा
 विशिष्टास्तेन साभवत् ॥ २ ॥ तवेतल्लक्ष्याभिहरणोभो सेयां सचिकर्म ॥ धार्तराष्ट्रानाम
 सेनः सर्वान् परिमर्देति ॥ ३ ॥ ह्येतां क्रीडां मानं स्नानं रणराजत्रितीयते ॥ शिरः सच नि
 रक्ष्येतां नैष्यं यामास पाउचः ॥ ४ ॥ आतमेकैतान्ते पांऊमाणां महेनसो ॥ एक एव निरक्ष्य
 निनातिक्रुद्धाहूकोदरः ॥ ५ ॥ कचेपुच निरक्ष्येतां निरक्ष्येतां चलाहली ॥ चक्रेकोशतेभ
 मोष्टतान् न शिरः सकान् ॥ ६ ॥ दृष्ट्वा चलाहली कोदरं भताभ्यां परिहृतसः ॥ प्रालेख्य सलिले
 मश्रोम्यत कल्याणि मचति ॥ ७ ॥ फलानि हस्तमाह सचिचिन्वति चनेयदा ॥ न दृष्ट्वा प्रहारेण
 भीमः कंपायति इमान् ॥ ८ ॥ प्रहारे गाभि हता इमांश्चाक्षुरिक्तास्तनः ॥ स पलायमानेति ह
 दुतसस्ताः कुमारकाः ॥ ९ ॥ न ते निप्रद्वेन नचेन यो ग्वास्तु कुरुचन ॥ कुमारान् चक्रुः स्थेमा
 नाहूकोदरः ॥ १० ॥ एवमथाज्ञेयं यामास कोदरः ॥ अग्निमेति हृदये तं वात्यामशे
 चलाहली ॥ ११ ॥ न तोवलमिति स्थाने पानिगुहः प्रतापवान् ॥ भीमसेनस्य तताता उद्यभावम
 दपोयत ॥ १२ ॥ तस्य धर्मादयेन स्य पापानि परिपश्यत ॥ मोहादेष्टयलोभाच्च पापमनि
 नायत ॥ १३ ॥ अथ वलवता श्रेष्ठः कुन्तीपुत्रीहूकोदरः ॥ मधुमः पांडुपुत्राणो निकृत्तासनिर
 ता ॥ १४ ॥ प्राणवान् निकृत्तामोवेव पाण्डवमहतां चितः ॥ स्थपते वापि सहितान् स्नाने काहूको
 दरः ॥ १५ ॥ तेन स मेप्रयथा नेगायां प्रतिपामहे ॥ अथ तस्मादवरेन श्रेष्ठे च वशिष्ठिरे
 वि ॥ १६ ॥ निकृत्ता कपदेन ॥ १७ ॥ प्रसृष्टवलाहली ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ ८० ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ ८७ ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ ९० ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ ९३ ॥ ९४ ॥ ९५ ॥ ९६ ॥ ९७ ॥ ९८ ॥ ९९ ॥ १०० ॥

मं भा
आ-प
२३३

९३३

विषयीतः पीतविषः ॥ ५५ ॥ आर्यकेण नागगणेन प्रयाया मातामहेन कंतिभोजनद्वारायं संवेधा
निगम्यते ॥ दोहित्र इति तार्यकनागस्य दोहित्रः प्ररः तदोहित्रो भीम इति प्रविहृदनेन दमेत प्रर

रुतावशेषा भीमेन सर्वे वासुकिम ॥ ५६ ॥ ऊचुश्च सर्वराजानं वासुकिं वासवोपमं ॥ ५७ ॥ अयं
नरो चेनागो रस्य सवधा प्रवेशितः ॥ ५८ ॥ अथाचनो मतिवोरविषपीतो भविष्यति ॥ ५९ ॥ निषेसो
क्षाननप्रामः सच दष्टो ननु यतः ॥ ६० ॥ स संतथापि संवृत्तस्ति तावेधनमायनः ॥ ६१ ॥ योश्च यने
महाबाहू त्वे चैत ज्ञानमर्हति ॥ ६२ ॥ ततो वासुकिः शय्ये नगौ रनगतस्तरा ॥ ६३ ॥ पश्यति स्म महा
बाहू भीमभीमपराक्रमं ॥ ६४ ॥ आर्यकेण चरष्टः स एषाया आर्यकेण च ॥ ६५ ॥ तदा दोहित्रो दोहि
त्रः परिषक्तः स पीडितः ॥ ६६ ॥ स प्रीतश्चाभवत्स्य वासुकिः समहायशूः ॥ ६७ ॥ अत्र वीतचनारो
दः किमस्य क्रियतां प्रियं ॥ ६८ ॥ यनो तो रत्न निचयो वसुचास्य प्रदीयतां ॥ ६९ ॥ एवमुक्तस्तराना
गे वासुकिं शन्यभाषत ॥ ७० ॥ यदि नागो रत्नसो सि किमस्य यनसचयैः ॥ ७१ ॥ संयिवेत्कमारोयं
नयि प्रीते महाबल ॥ ७२ ॥ चलं नागसदस्य यस्मिन्नुपेति हिते ॥ ७३ ॥ यावन्निवतिवालोयं
तावदस्ये प्रदीयतां ॥ ७४ ॥ एवमस्ति नितेनागो वासुकिः प्ररभाषत ॥ ७५ ॥ ततो भीमस्तरानागोः क
तस्वस्य यनः शुचिः ॥ ७६ ॥ आश्चर्योपविष्टः सरसं पिवति फण्डव ॥ ७७ ॥ एको साजतः कं उपिवति
समहाबल ॥ ७८ ॥ एवमस्यो सकं इति शपिवन्तां नदनः ॥ ७९ ॥ ततस्त्वशयने दिवो नागदने महा
भुजः ॥ ८० ॥ अथेत भीमसेन स्वयथा सख मरिदमः ॥ ८१ ॥ तवादिनायन
उवाच ॥ ततस्ते कौरवाः सर्वे चिना भीमं च पांडवाः ॥ ८२ ॥ कुतः क्रीडा विहरास्तु प्रतस्थं नि साह
य ॥ ८३ ॥ रथे गेने स्तथा चाश्वे र्थाने स्तथा नैरने कशः ॥ ८४ ॥ ब्रुवंतां भीमसेन स्वयातो ह्यन एव न ॥ ८५ ॥
ततोऽपीयनः पाप स्तथाप्यपनसको
मातामह इत्याह ॥ ८६ ॥ ८७ ॥ नागदंते भिन्नितो वहिर्नि ॥
गीतदाह गायदाः सनस्थानेन तत्र ॥ ८८ ॥ इति भाषः ॥ अक्षिदेः ॥ ८९ ॥ अध्यायः ॥ ततस्ते इति ॥ सतः स

१००
२३४

३ पञ्चानन ३ यागनाकासां निष्पन्न ॥ ५५ ॥ प्रतीक्षितं प्रीत्या वेदितं भस्मितं न त शोभति नि
 रस्तेन त्रदेत रत्नानेति ॥ ५६ ॥ व्याप्य अमेकता ॥ ५७ ॥ जलस्योत्तमवसाने ॥ ५८ ॥ यत्कमत्स्य

न त्रयोपविष्टास्ते सर्वे पांशुः कौरवाश्च ॥ ३ पञ्चानन हन्ता सांस्ते भुंजन्ति न तस्ततः ॥ ५९ ॥
 अथ यानवरेतमिह यथा क्रीडागताश्च ॥ परस्परं चक्रं भोदुर्मस्याह तस्ततः ॥ ६० ॥
 ततोऽर्थाधनः पापस्तद्वदौकालकुरक ॥ विषप्रदं यथा मासभीमसेनति कांसा ॥ ६१ ॥
 यमस्यायत्ने वा यदयेन तत्रोपमः ॥ सवाचा मृतकल्पश्चात्र वचसदृशश्च ॥ ६२ ॥
 प्रतिपते भस्मवद्भीमस्य पापकृत ॥ प्रतीक्षितं साभीमेन न वेदो यमज्ञानतः ॥ ६३ ॥
 र्थाधनस्तत्र दृश्येन दृश्यत्रिव ॥ कृतकल्पमिवात्मानं मन्यते प्ररुषाधमः ॥ ६४ ॥
 ताः सर्वे तलकीरमकुरेनः ॥ पांडवा धार्तराष्ट्राश्च तदा मदितमानसाः ॥ ६५ ॥
 वैश्वचित्तासाः सलोकताः ॥ दिवसाते पौरिषाता निहृत्त चक्रुर्दहः ॥ निहृत्तवसथैव
 नीरवासमरोचयन् ॥ ६६ ॥
 सिन्नस्तव लवान्भीमो व्याधुम्याभ्याधिकं तदा ॥ प्रमाणा नरोऽप्रावा
 साधी सुधापावापातस्थलः ॥ ६७ ॥
 प्रीतं चानेसमासाद्य आनो मरविमोहितः ॥ विषेणा च
 प्रीतांगो निशेषः पांडुनेदनः ॥ ततो बहुलता पाशैर्भीमोऽर्थाधनस्य ॥ सनकल्पतदा
 वीरस्य लाजलमपातयन् ॥ ६८ ॥
 सनिःसेतो जलस्योत्तमवसाने ॥ पांडवो विप्रान् ॥ ६९ ॥
 भवनेन दानागक्रमाभकान ॥ ततः समन्यवद्भिन्नदानागो मेरुविषे ॥ ७० ॥
 भीमो महादेवो विप्रोत्तमो ॥ ततोऽप्यदृष्टमानस्य तोदुर्ध्वं कलकुरक ॥ ७१ ॥
 चक्षुषा वरजगमेन त ॥ ७२ ॥
 देष्टुं श्रुत्वा तेषां मम स्वर्णिनि पातिनाः ॥ तच्च नैवाप्यविमि
 उः सारतामहपुत्रस्य ॥ ७३ ॥
 जतः शत्रुदः कौन्तेयः सर्वे सखि यचयन् ॥ पोथया मासनां सवी
 न्केचिद्विनाः ७४

वीरभारेणातानपीदिवान् ॥ ७५ ॥
 जतस्तौ भीरुस्त्रैरदृष्टपतरश्च ॥ ७६ ॥ ७७ ॥

मभा
आ-टी
२१५

१५॥ तान्कुरुवाचकान्॥ न्यवेदयत्॥ १५॥ अ॥ १५॥ गुरुद्वारकमपि कोरवाणां साहाय्यं वक्तुं गच्छेत्
 तं दृष्ट्वा प्रविष्टुं यानं यानं वृत्ते भक्तं गमाः॥ सां तया मास रथं आवचनं वेदमनुवन्॥ १॥ युनेपीतो
 महाबाहो रसो यं वीर्यं समतः॥ तस्मात्त्राणां युतवलो रणां युतां भविष्यति॥ २॥ गच्छाद्यन्तचस
 गदे स्तानादि कोरि मेर्जले॥ आतरस्ते न तप्यन्ति को विना कुरुपुंगव॥ ३॥ ततः स्मृतो महा
 बाहुः प्रचिः प्रह्लाद वरखनः॥ ततो नागस्य भवने कृतकौतुकमगलः॥ ४॥ यो यो भिषि
 यज्ञोभिः सरभीभिर्निशेयतः॥ भक्तवाच्यमाच चनागे देतं महाबलः॥ ५॥ एतितो भजगो
 वीर आशीर्भिश्चाभिनेदिनः॥ दिव्याभरणसंयजो नागानामं चापां डवः॥ ६॥ उरनिष्ठस्य दृष्ट्वा
 त्मानागलोकरिदमः॥ उत्तिमः सतनागेन तद्गजलरुदेत्ताणः॥ ७॥ तस्मिन्नेव वनो
 योऽष्टाधितः कुरुनेदनः॥ ते चानर्धधरेनागाः पांडुस्यैव पश्यन्तः॥ ८॥ तत उभयार्थकौते
 यो भीमसेनो महाबलः॥ आत्तगाममहाबाहुर्मितरनिकमंजसा॥ ९॥ ततो भिवाद्युज्ज्वलनो
 ज्येष्ठ आतरमेव सः॥ कनोयसः समाज्ञा पशिरः सरिचिर्मदनः॥ १०॥ तैश्चापि संपरिषक्तः स
 हमात्रानरर्षभैः॥ अयोध्यागतसो दारुदिस्यादिस्येति वाचु वनः॥ ११॥ ततस्तत्सर्वमाचष्ट
 यो यनविचेष्टितं॥ आनृणां भीमसेनश्च महाबलपराक्रमः॥ नागलोके च यद्वृत्ते गणेश
 समशेषतः॥ तच्च सर्वं मशो योना कथायामास पांडवः॥ १२॥ ततो युधिष्ठिर राजा भीममादेव
 चोद्यतः॥ तस्मी भवनतेजसमिहं कार्यं कथंचन॥ १३॥ इतः प्रभृति कोने पारत्नान्मोक्षमा
 हताः॥ एवमकामहाबाहुर्मिरातो युधिष्ठिरः॥ आनृभिस्सहितः सर्वे प्रमत्तो भवतदा १४
 कुमारान्क्रीडमानो स्तान् दृष्ट्वा राजा च डमदात्॥ गुरुं शिवायै मन्विष्य गोतमेतां च वेदयत्
 शरस्ते वेसमइतं वेदशास्त्रार्थपारां॥ १५॥ इत्यादि यवैरि संभवे॥ तनमेत य उवाच॥ कृपस्या
 कृपदेशेण योरप्युत्पत्तिविशिष्टा माह॥ अ॥ १५॥ आभ्यां कृपसां पीतादिना॥ १॥ विममन्नसंभ

२३४

२३५

हे प्रव॥५॥ भावः चित्तेन प्रयते जीवतीति न मनने॥२॥ न चोति॥ उपाधनस्तद्वृत्तनशक्रोतीत्यर्थः

भ्रान्तिभिः सहितो रसो न गम्यते विवेकात्॥५॥ अथिष्टिरस्तथमात्मा एहिं दयापमानमति॥ स्ते
 नानमानेन परं साधुं समनपश्यति॥ सोभ्युपेयपरायार्थमोतरेमात्त्वत्तत्तत्॥ प्रभवाया
 ज्ञवीकृतीमेवभीमसुहोमानः॥५॥ कृगतो भवितुमात्तनैदयप्रणामिन् प्रभे॥ उपाधनानिव
 नेचैव विचिन्तानिसमेततः॥२॥ तदर्थेन चते जीरद्वृत्तेः॥२॥ उपाधनानिव
 र्थेपात्तोनः प्रवमेवसः॥५॥ आगतो भवमहाभागेऽयं कृतेनातगमाना॥ रागम्यकृत्तगतः
 तपावाप्रेषितः कुन॥५॥ कथयस्तमहावाहेभीमसेनेयशस्त्रिनि॥ नहिमेप्रयतेभावस्तेवी
 रप्रतिष्ठाभने॥२॥ इत्यतश्चतनः कृतीर्भगतेनपीमता॥ राहेति कृतासंभ्रान्ताप्रत्यवाच
 अथिष्टिरं॥५॥ न प्रभुभीमेपप्रणामिनमाभ्येन्यसातिनि॥ एतेभुमन्नेयलोयन्तं कुरुतस्थानजैः
 सरः॥५॥ इत्यतश्चतनयेमेहृदयेन विद्वयता॥ सत्तामनायातदाकृतीवचनमवचीत॥५॥
 कृगतो भगवत्तन्भीमसेनो नदप्रपते॥ उपाधनान्तितीताः सर्वेभ्रान्तोपादभिः सरः॥५॥ त
 चेकस्तमहावाहेभीमोनाभ्येतिमासिद॥ नचप्रीणयतेचत्तः सराउर्यधनस्यसः॥५॥ इह
 सोऽस्मिनिः तद्वेगस्यत्वज्ञानपत्रपः॥ निदम्यादृष्टिनेवीरनातमन्यः सप्रयत्नः॥५॥ तेनमे
 याकृतेचित्तेददपुंदसतीवच॥ निद्वयवाच॥ मेवेवदस्यकल्याणियोगेसरत्ताकुरुप्रत्या
 रिष्टादिद्वयमाशयेपिप्रहरजरा॥ दीवीप्रयत्नवसतायथोवाचमहामनिः॥ आगमि
 ण्यतिनेप्रवः प्रीतिचोत्पदविषयिनि॥५॥ वेप्रपाधनउवाच॥ एवमन्त्रययोविहान्तिद्वयः
 स्तेनिवेशन॥ कृतीचित्तापराधनासहस्रीनास्तैरिह॥२॥ ततोऽमेनुदिवसेप्रत्यवया
 तपाउवः॥ तस्मिन्सदायसेनीर्णसोप्रमेयवत्वावली॥२॥

५॥ चदस्वविपरीतं मयेऽथाः प्रत्यादिषः॥ कृतोभीमं हतवानसीत्पालजुः॥२॥ २५॥ २६॥

संभा
आप
श्री

प्रतिपेयः प्रतीययुवः ॥२५॥ गोपितो राज्ञा यतिनो ॥२॥ वतर्विधं मज्जममज्जं मज्जामज्जं मंजम
ज्जं चेति मज्जं वाणिदिग्रमज्जं लक्ष्मिज्जमज्जं सोपसंहारं प्रसन्निरुपसंहारमसंमंजमज्जं प

या नीये योन रथे सोमि शु नंगो तम स्या तत् ॥ गौतमो पित नो भ्ये न्य धन र्वे द परो म वत् ॥ २२ ॥
 स्रु यथा यन्म या वा ला विमो संवर्धि ना विनि ॥ त स्या न यो न्ना म चक्रे त दे व सम हो य निः ॥ २३ ॥
 गो पि नो गो त म स्त त प सा सम चि दत् ॥ आ ग त्त स्ये गो त्र दि स र्वे मा ख्या त वा स्त दा ॥ २४ ॥
 च न र्वि यं य न र्वे द ण स्य णि वि वि धा नि व ॥ नि वि ले ना स्य त त्स र्वे ग य मा ख्या त वा स्त दा ॥ २५ ॥
 सो चि रे णै च काले न प र मा चार्य नां ग तः ॥ न नो वि ज ग मः स र्वे ते य न र्वे दं म हा र थाः ॥ २६ ॥ य न
 या स्ता म ज्ञा ष्वे व या उ वाः स द्या र वैः ॥ स स्य यश्च न य ष्या ये नाना दे श स मा ग ताः ॥ २७ ॥ इ त्या
 दि प र्व णि सं भवे ॥ वै षं पा य न उ वा च ॥ वि षे षा र्थी त नो भी षा यो त्रा णां वि न ये स्य या ॥ इ ष
 स्रु तान् य र्थे स्रु त्वा चार्या नी र्थे सं म तान् ॥ ना त्वा पी नी म हा भा ग स्य था ता न स्रु को वि दः ॥
 ना दे व स त्वा वि न ये त्क रू न स्त्री म हा व त्प न् ॥ इ ति सं चि त्त गं गे य स्त दा भ र त स न म ॥ दो णा
 य चे द वि ड षे मा र द्वा जा य थी म ते ॥ पां ड वा न्कौ र वो ष्वे व द दौ शि ष्या नू र धे म ॥ शा स तः प
 नि त ष्वे व स म्प क्ते न म हा त्म ना ॥ स भी षे ण म हा भा गः त स्तो त्र वि ड षो व र ॥ अ ति न य
 ह ता न्स्त्री शि ष्या ते न म हा य था ॥ शि ल या मा स च द्रो णो य न र्वे द म णे स तः ॥ ते चि रे
 णै च काले न स र्वे श स्र वि णा र दः ॥ च भू वः की र वा ए न न्या उ वा ष्वा मि तौ ज सः ॥ २८ ॥

द्वा प्रसंगप्रत्यक्षं परमाख्यं यद्वा आदानसंयानविमोक्षसंहाराच्च ॥ २५ ॥ अथायः ॥ विशेषो
 षांतीति ॥ १ ॥ अदेवसत्तः नास्ति देवस्येव सत्तं सामर्थ्यं यस्य सः ॥ २ ॥ १२५

तस्यात्कृप इति
तः कृपकृपादिस
भवत् = २२

五更

शरदाज्ञासतः गौतमीगोत्रतः शरैः सहजानः शरायवकायवेधवन्धियात्यर्थः ॥ ५ ॥ नरेवार

वेपायनउवाच ॥ महर्षे गौतमस्यासीत्परुषासामोत्तमः ॥ १ ॥ विदुः महर्षात्ततः
सहशरैर्विभो ॥ २ ॥ नतस्यवेदायायनेतथावद्विरतायत ॥ यथास्यत्रदिभवनंनरेपरत
य ॥ सुभित्तमर्थथावेदोस्तयसात्रसचारिणाः ॥ तथासतयसोपोतः सर्वगायसाणवापर
यनवेदपरताचनयमानिपुलेनच ॥ ३ ॥ योमेतायथाभः मरेवराजेसगौतम ॥ ४ ॥ नतेजानय
दीनामरेवकन्यासुरेश्वरः ॥ आदिगोतयसोविघ्नकरुतस्थितिकैरव ॥ ५ ॥ साहिगताश्रमं
तस्यरमणीयंशरदुत ॥ यनवेगापथरेवात्तालोभेयामासगौतमं ॥ ६ ॥ तामेकवसनेर
मुगौतमोपरसेवने ॥ लोकप्रतिमसंस्थानांप्रोक्तलनयनोभवत् ॥ ७ ॥ यनप्रदिशारास
रुकराभ्यामपतद्भुवि ॥ वेपथुश्चापितादृष्टाशरीरसमजायत ॥ सततानगरीयस्त्वानप
साचसमर्थनात् ॥ यवनस्यमहाप्राज्ञोयैर्यतापरमेणह ॥ यस्तस्यसहसाराजविकारः
समरुपयत ॥ तेनसस्वाचरेनोस्यसचनन्नावजयत ॥ ८ ॥ प्रविश्याभिमतेचताचैवापर
सेमनि ॥ जगामवेतस्ततस्यशरस्तचेययानच ॥ शरस्तवेचपुनितदिधानरेभवत्तप ॥ न
स्याथपिपुनंजनेगौतमस्यशरदत्त ॥ ९ ॥ रगयाचरेतोरातः शाननेलयरुद्धया ॥ कश्चि
त्तेनाचरोराण्यपिपुनंनरुपयत ॥ १० ॥ यनुयसशरदृष्टान्ताकृत्स्नानिनातिच ॥ तानादि
तस्यापत्येयनवेदोतगासह ॥ ११ ॥ सशरौदश्यामासमिपुनसपारयन ॥ सतदाद्यय
मिपुनंरानाचक्रपयान्वित ॥ १२ ॥ आजगामपरुषानेवममप्रजाचितिबुवन ॥ ततःसर्व
यामासंस्मरैश्चाण्ययोजयत् ॥ १३ ॥

नतस्येति ॥ १४ ॥ समर्थनात्सामर्थ्यात्समन्वयकारितियादंतरं ॥ १५ ॥ प्रतीचप्रत्यप्रती ॥ १६ ॥

मं भा
आ दी
२१७

४० अ ॥ यः ॥

सतेन तेन स श्रीनो भारद्वाजस्तो भवतः ॥ २५ ॥ तत्रैव च च सन्धीमान् न चैव परो भवतः ॥ स
आवमहात्मानं नाम दृष्ट्वा परं तपः ॥ २६ ॥ सर्वज्ञानविदे विप्रसर्वज्ञसु विदेवरे ॥ आसीत्तु
दातृजनिस्तेनैव स सर्वज्ञः ॥ स गामस्य धनं चैव दिवा न्यस्ताणि चैव ह ॥ अन्तर्गमनं यत्र
नीतिशास्त्रं तथैव च ॥ २७ ॥ ततः स अतिभिः शिष्यैस्तथा युक्तैर्महातपाः ॥ ततः प्रायान्महात्मा
हर्मैरेवैवैतो जमे ॥ २८ ॥ ततो महेंद्रमासाद्य भारद्वाजो महातपाः ॥ ततो दानं मन्त्रिज्जम
प्राप्तुं गनं दत्तं ॥ २९ ॥ ततो द्रोणो हतः शिष्यो रुपायाम्भरद्वाजं ॥ आवासावात्मनो नाम ज
न्यचो गिरसः कुले ॥ ३० ॥ निवेद्य पिरसाभूषोपादौ चैवाभ्यवा दयत् ॥ ततस्त्वं सर्वमत्सज्यं
नेति गामिषु न दत्तं ॥ ३१ ॥ जामदग्न्यं महात्मानं भारद्वाजो ब्रवीदिति ॥ भारद्वाजस्तस्य तप्यन्ने तथा
तं मामयो निजं ॥ आगतं वित्तं कामं च विदिद्विद्वान् द्विजोत्तमः ॥ ३२ ॥ तमब्रवीन्महात्मानं सर्व
रुचि यमर्दनः ॥ स्नातं ते द्विजश्रेष्ठं यदि ह्यसि वदस्व मे ॥ ३३ ॥ एवमब्रुवन्तु रामो भारद्वाजो
ब्रवीद्वचः यमं प्रहरतोऽष्टैर्द्विस्तेनैव विविधं वस ॥ ३४ ॥ अहं यन्मनेन हि प्रार्थये विप्र उब्र
तः ॥ ३५ ॥ परं यम उवाच ॥ दिवा यममयज्ञानं दत्तं किंचिदिद्विद्विने ॥ आसीत्तु भो मया
दत्तं सर्वमेतत्तपो यन ॥ ३६ ॥ तथैव यथा देवी सा गारांता सुयन्तना ॥ कश्यपाय मया दत्ता
कृत्वा नगरमासिनी ॥ ३७ ॥ शरीरमात्रमेवाद्यमये दत्तं वशं चितं ॥ अस्त्राणि च महार्हणि श
स्त्राणि विविधानि च ॥ ३८ ॥ यस्त्राणि वा शरीरं वा वरमेतन्मये घृतं ॥ हृणीष्व किं प्रयत्नं मे
तभ्यं द्रोणावदाश्रुतं ॥ ३९ ॥ द्रोण उवाच ॥ यस्त्राणि मे समग्रानि संहाराणि भार्गव ॥ स
प्रयोगं रदस्त्राणि दानं महिष्यं शेषतः ॥ ४० ॥ तथेत्स कृतं तत्तत्सैव प्रादुर्दस्त्राणि भार्गवः ॥ स
रहस्यं ब्रूतं चैव यन्वैदमथेयतः ॥ अतिरहस्यं तत्सर्वं कृतास्त्राणि द्विजसन्तमः ॥ प्रियं सत्वाय

२३६

२१७

॥ सतिनतः सर्वमेवास्मत्तचित्तिसंवेद्यः ॥ यंगलमवस्थाविवक्षागंदर्योतिभावः ॥ ८ ॥ शोणोशोणकल
 शास्त्रेयल्लिप्यात्रविशेषे ॥ ९ ॥ यतोशोणकलशोभवन्नतोशोणइतिनामनिर्वृत्तिः ॥ ततः प्रति ॥ १० ॥ श्री

जनमेजयवाच ॥ कथंशोणः समभवत्कथमस्मात्पचामचान् ॥ कथंचागतं त्वत्सन्तस्यपुत्रः
 सवीर्यवान् कथंचास्यसतो ज्ञानस्तमस्यामासवितथा ॥ एतद्विद्वन्महेश्वरं श्रुत्वा त्विहोक्तं नवी
 नंयु ॥ ११ ॥ वेपथ्यायनवाच ॥ गंगाद्वारं प्रतिमहान्भक्तुमगात्तद्विधिः ॥ भरद्वाज इतिज्ञानः सततं
 संशितव्रतः ॥ १२ ॥ सोमिषेकं ततो गंगं प्रवेष्टुं गंगामतीदी ॥ महर्षिस्तुभरद्वाजो हरिश्चरं चरन्मया ॥
 ददर्श पारसं सा तदुताचीमासतामसि ॥ १३ ॥ ययौ वनं संपन्नो मुदधुं स्यामदा लसा ॥ १४ ॥ तस्यापु
 ननेदीतीरे वसने पथीवर्जत ॥ अथ कृष्णं च गंगं दृष्ट्वा तामसि कमेततः ॥ १५ ॥ तत्र संपन्नं मनसो
 भरद्वाजस्य वीर्यमतः ॥ ततोऽपरेन पार्श्वे दंष्ट्रिद्वीपा आदये ॥ १६ ॥ ततः समभवत्शोणः कलशो न
 स्थपीमतः ॥ अथागीष्टसवे दंष्ट्रवे दंष्ट्रानि च संवेष्टाः ॥ १७ ॥ अग्निवेष्टं महाभागं भरद्वाजः प्रताप
 वान् ॥ अथ पादपदं श्रीयमस्तमस्य विरोच ॥ १८ ॥ अग्नेस्तनतः समुत्प्लुतो भरतस्तमः ॥ भारद्वा
 जेन दग्धे यमदा स्वप्रप्य पादयत ॥ १९ ॥ भरद्वाजसाक्षात्प्राप्तोऽस्यतो नागपाथिचः ॥ तस्यापि उपरो
 नामनरायणमभवेत्सतः ॥ २० ॥ योचालेष्टमदावाहुरनरेष्टनरेष्टाः ॥ भरद्वाजोऽपि भगवानाहरो हरिर्
 तदा ॥ तत्रैव च वसन् शोणस्तपसो यमदातयाः ॥ विद्वत्सुमन्तिदुःखतपसा दधि किं लिखः ॥ ततपि
 त्यन्युक्तं त्वापुत्रलोभात्सहस्रयुगाः ॥ २१ ॥ श्वरदेनो ततो भायो कृषोऽशोऽन्तविरतः ॥ अग्निश्च
 चथर्मवदमेव सततं रतः ॥ २२ ॥ स भक्तो जीपुत्रमश्रुत्वा मानमेव च ॥ सुतो तमात्रोऽयनदधे च वा
 ज्ञैः शवाहयः ॥ २३ ॥ तच्छ्रुत्वा तद्विद्वन्भूतमतिदक्षं मय्यवतीत ॥ अथ सोऽवा स्य पश्चात्तमनदतः परे

निभरद्वाजश्चाग्नेयमसंश्रुतिवेष्टा पददो सवाग्नेः पुत्रमग्निवेष्टो भरद्वाजोऽशोऽन्तविरतः ॥ अग्नेय
 मसंश्रुतिवेष्टा पददो सवाग्नेः पुत्रमग्निवेष्टो भरद्वाजोऽशोऽन्तविरतः ॥ अग्नेय
 मसंश्रुतिवेष्टा पददो सवाग्नेः पुत्रमग्निवेष्टो भरद्वाजोऽशोऽन्तविरतः ॥ अग्नेय
 मसंश्रुतिवेष्टा पददो सवाग्नेः पुत्रमग्निवेष्टो भरद्वाजोऽशोऽन्तविरतः ॥ अग्नेय

मभा
पाप
२३८

शुभतनजो शुभस्थामानाप्रुद्यते शेषाप्रुद्योयमिति न जानवते ॥१५॥ वीरपायवाकरेणमा
देशमात्रकाष्टेनयनरत्नमात्रदेनेउपपुपमिकुमायःपरित्तिपनितोदगलिकपेनये ॥२॥
नतोस्थननजःपार्थानकृपस्थानंतरेप्रभ ॥ अतापिशितयामासनाप्रुद्यंतवतंतनना ॥१॥
एवंसुतत्रारहाताकचित्तलसबासद ॥ कृमागल्यनिष्ठसमेतागतसादयान ॥१॥
अतीरतोवीरयातत्रवीरापयेच ॥ अताकृपसावीरानेसावेक्रीउतातदा ॥१॥ तन
केयलमातिष्ठनवीरासहनेमोहिताः ॥ नचतेपत्तपद्यनकर्मवीरोयलजये ॥१॥ ततो
न्यान्यमवेत्यंतक्रीउयावनतानयाः ॥ तस्यायोगमतिरेतोभशोकोकंरिताभवत् ॥ तेषप
न्यासाणाममापन्नपलितंकुश ॥ कृत्यवतंमदस्थममिहोत्रप्ररक्तं ॥१॥ तेनदृष्टाम
हानमानमपगम्यकमारकाः ॥ भग्नोत्सादक्रियान्नात्रासाणपर्यवारयत् ॥१॥ अथशुभाः
कृमागल्यनदृष्टाकृत्यवतस्तदा ॥ अहस्यकर्मवैकल्यरभमायतवीरवान ॥१॥ यदोवादि
गवलंदात्रिगोतावःकृतासता ॥ भरतस्यान्वयेज्जतायेवीरानाधिगच्छत् ॥१॥ वीरावमदि
कंचैवपुहमेतदधिदयं ॥ उदरेयमिषीकाभिर्भीजनंमे ॥१॥ पचसक्तकृमागल्यन
हाःसागलिवेष्टनं ॥ कृपेनिरुदकेनस्मिन्नयातयदिरिदम ॥ ततोत्रवीरतादोएकतोप्रो
पुथिष्टिरः ॥१॥ पुथिष्टिरुवाच ॥ कृपस्थानमतेत्रसोभितामप्रुष्टिपाथ्यती ॥ एवमक्तःप्र
मवाचप्रहस्यभरतानिदं ॥१॥ एताउवाच ॥ एषामुष्टिरिषीकांमयासेणामिमंजिता
अस्यावीरनिरीलधुपदव्यनविद्यते ॥ मेत्यामीषीकपावीरानामिषीकांतयान्प
नामन्यासमायोवीराप्रहणमम ॥१॥ एताउवाच ॥ ततोपयोक्तंइतेनतद्वेक
तमेनसा ॥ तदेवैककृमागल्येनिसोमसलोचना ॥१॥ अथयमिरमंतमितिमन्नावको
बुवन ॥ कृमागल्य ॥ मुद्रिकामपिचिप्रर्वशीत्रमेतांसमदर ॥ वे ॥ पा ॥ नउवा ॥ तनःशरस
यैशस्यान ॥ कोशल्यान ॥ मुद्रिकंवमयाप्यमानां ॥१॥ मादयपनशीतोमहयशः ॥ शरीर

२३७

का

२३८

ततश्चि॥ १॥ कषायीकृतेरकेलोचनेयस्यः प्रकृताप्रसक्तता॥ २॥ सामर्थ्येननासमर्थ
 स्यसोदृष्टीयतश्चुक्तं॥ ३॥ एनेसावायंविहरतिप्रकृकरोतिहरतिसावायवयति॥ ४॥
 एवंजीर्णभवत्तीर्णनेप्रामवत्साखंभीहिमाउपास्यतएनः प्रपाकधिरुगीकुरु॥ ५॥ एवंस

वेपंपायनउवाच॥ ततोदुषदमासाधभारहजः प्रतापवान्॥ अत्रवीत्यार्थितंरानेसावायं
 विदिमामिह॥ १॥ एनेवमक्तः सावायसपीतिश्वेतनेनशरः॥ भारहजेनपांचाह्यनास्यतव
 चोसातन॥ २॥ सकोयाम धनिसुभः कषायीकृतेलोचनः॥ ऐश्वर्यमरसंपन्नोदोतांराजात्र
 वीदिह॥ ३॥ उपदेशवाच॥ प्रकृतेयतवप्रतीजसन्निभमंजसी॥ यन्मात्रवीक्षिप्रसंभसावा
 नेदमितिदिन॥ ४॥ नदियात्तामदीर्णनामेवंभूतेर्नरैः कचित्॥ साखंभवतिमंदात्मस्त्रिया
 हीनेर्यनचुते॥ ५॥ सोदृष्टान्पिजीयेतेकालेनपरिजीयतः॥ सोदृष्टेनयाप्राप्तोत्तमसाम
 ध्यायंयने॥ ६॥ नसाखमजरलोकेहृदितिष्ठतिक्रम्यचित्॥ कालोमेनविहरतिकोयोवैने
 हरत्युत॥ ७॥ मेवंजीर्णमपास्यसंसाखंभवत्पाकधि॥ प्राप्तीन्साखंदिनशेषतयामे॥ ८॥
 निवृथने॥ ९॥ नदिरिदंवसमतोनाविहानिडसः सावा॥ नशरस्यसाखालीवः स खएवंकिमि
 ष्यते॥ १०॥ एषोरेवसमंविजंययोरेवसमंअतः॥ तयोर्विचारः साखंचनतपुष्टिप्रसूयेः ॥ ११॥
 नात्रात्रियः शोत्रियस्यनारक्षीरथिनः सावा॥ नराणांकार्षिणस्यापिसाखएवंकिमिष्यते॥ १२॥
 वेपंपायनउवाच॥ उपदेनेवमक्तस्तुभारहजः प्रतापवान्॥ मरुतेचित्तयित्वातमन्यना
 मिषविस्तृतः॥ सविनिश्चित्यमनसापांचाह्यप्रतिबुद्धिमान्॥ जगामकुरुसाखानानगरना
 गसाह्यं॥ १३॥ एनागशरमागम्यगौतमस्यनिवेशतः॥ भारहजेनवसन्नत्रप्र खनदित्तसन्न
 त्वाभिसहितिष्वेवंसाखंकि॥ १४॥ एषितनेत्यर्थः॥ विप्रश्च कुर्यान्निधनोव॥ १५॥ उपदेनेति॥ पांचा
 ह्यगर्वितंचित्तयित्वातत्यराभवोपायमनसाविनिश्चित्यप्रतिबुद्धिः प्रतीयबुद्धिः शत्रुबुद्धिः तद्वा

सामर्थ्येननासमर्थ
 स्यसोदृष्टीयतश्चुक्तं
 एनेसावायंविहरतिप्रकृकरोतिहरतिसावायवयति
 एवंजीर्णभवत्तीर्णनेप्रामवत्साखंभीहिमाउपास्यतएनः प्रपाकधिरुगीकुरु
 ततोदुषदमासाधभारहजः प्रतापवान्
 अत्रवीत्यार्थितंरानेसावायं
 विदिमामिह
 एनेवमक्तः सावायसपीतिश्वेतनेनशरः
 भारहजेनपांचाह्यनास्यतव
 चोसातन
 सकोयाम धनिसुभः कषायीकृतेलोचनः
 ऐश्वर्यमरसंपन्नोदोतांराजात्र
 वीदिह
 उपदेशवाच
 प्रकृतेयतवप्रतीजसन्निभमंजसी
 यन्मात्रवीक्षिप्रसंभसावा
 नेदमितिदिन
 नदियात्तामदीर्णनामेवंभूतेर्नरैः कचित्
 साखंभवतिमंदात्मस्त्रिया
 हीनेर्यनचुते
 सोदृष्टान्पिजीयेतेकालेनपरिजीयतः
 सोदृष्टेनयाप्राप्तोत्तमसाम
 ध्यायंयने
 नसाखमजरलोकेहृदितिष्ठतिक्रम्यचित्
 कालोमेनविहरतिकोयोवैने
 हरत्युत
 मेवंजीर्णमपास्यसंसाखंभवत्पाकधि
 प्राप्तीन्साखंदिनशेषतयामे
 निवृथने
 नदिरिदंवसमतोनाविहानिडसः सावा
 नशरस्यसाखालीवः स खएवंकिमि
 ष्यते
 एषोरेवसमंविजंययोरेवसमंअतः
 तयोर्विचारः साखंचनतपुष्टिप्रसूयेः
 नात्रात्रियः शोत्रियस्यनारक्षीरथिनः सावा
 नराणांकार्षिणस्यापिसाखएवंकिमिष्यते
 वेपंपायनउवाच
 उपदेनेवमक्तस्तुभारहजः प्रतापवान्
 मरुतेचित्तयित्वातमन्यना
 मिषविस्तृतः
 सविनिश्चित्यमनसापांचाह्यप्रतिबुद्धिमान्
 जगामकुरुसाखानानगरना
 गसाह्यं
 एनागशरमागम्यगौतमस्यनिवेशतः
 भारहजेनवसन्नत्रप्र खनदित्तसन्न
 त्वाभिसहितिष्वेवंसाखंकि
 एषितनेत्यर्थः
 विप्रश्च कुर्यान्निधनोव
 उपदेनेति
 पांचा
 ह्यगर्वितंचित्तयित्वातत्यराभवोपायमनसाविनिश्चित्यप्रतिबुद्धिः प्रतीयबुद्धिः शत्रुबुद्धिः तद्वा

मंभा
आप
२३६

॥ दिशः संदेहयत ॥ दिशो रमजनयत ॥ अउभावे आर्षः ॥ शत्रुते वा ॥ १॥ सानः कोयः कश्चिदस्य गोप
नः ॥ स्वयं सौलोपात्रावसी देत ॥ यतो वाक् गोप नवतो वा सागस्य प्रतिप्रदमिच्छन् ॥ २॥ अन्ते दन्तं देशा
देशा ॥ ३॥ ४॥ ५॥ सभाषता सभाषमाणानो अचवत् ॥ धर्मवृत्तो भूत् ॥ आत्मानं दरिद्रो वा दातृमना
असभस्यैतमीपुत्रमथाप्यामानमोरसं ॥ भीमविक्रमवर्मातामादित्यसमतेजसं ॥ ६॥ पुत्रेण ते
नपीतो हं भारहृजो मया यथा ॥ गोदीपि वतो रक्षुपनिनेलत्र पुत्रकान् ॥ ७॥ अथाप्यामारु
दह्यलस्तन्मे से देहयदिष्टा ॥ नस्यात के वसी देत वत्तमानः सकमेत ॥ ८॥ इति संचित्य मन
सान् देशं च दूशो भूमन ॥ ९॥ विशुद्धमिच्छन्ता गोप यर्मीयेतं प्रतिग्रहं ॥ १०॥ अथ देशान्तरि क
म्पनाधियाच्छपयस्विनी ॥ ११॥ अथापि सो देवेनैव लोभयते कृमाकं ॥ १२॥ पीतापि पुरसेवा
लः दीप्यते मया पिच ॥ १३॥ नननो न्यायको रया दह्यो वात्यादिमोहितः ॥ तं दह्यान्त्यमानेन
वालैः परितुते सतं ॥ १४॥ ह्रास्यतामयसं प्राप्ते कण्ठमलं तत्र मे भवत् ॥ द्रोणधियास्तथानिन्धोय
ननाधियास्तुति ॥ १५॥ पिष्टो दकं सतो यस्य पीतातीरस्य नृसया ॥ नृनृनिस्समदा विष्टः सौर
पीतं मया प्युत ॥ १६॥ इति सभाषतां वाचं अनामे बुद्धिस्त्वावत् ॥ आत्मानं चात्मना गार्हमन
से देव्यचितय ॥ अपि वा हं प्रविष्टो विजितो गर्हितो वसे ॥ परोपसेवां पापिष्ठानचक्रयौयने स
था ॥ १७॥ इति मत्ताप्रियं पुत्रभीष्मादयतनो गहं ॥ एवेहैहानृणमितात्सदारः सौमकिंगतः ॥ १८॥
अमिषितं तत्र अन्ते नृकृता श्रीं स्त्रीनिचितयन् ॥ प्रियं सहायं सुग्रीनो गच्छं ससयागमं ॥ १९॥
संस्मरे संगमं चैव वचनं चैव तस्य तत् ॥ ननो दुपदमागम्य सस्ति एवमहं प्रभो ॥ यत्रुवंप्रहस्य
याचुसावायविद्धि मामिति ॥ उपस्थितस्त्वदुपदेसखिवचास्त्वसगतः ॥ समानिराकार
मनसा गार्हमनं देवस्य माणं ॥ २०॥ प्रगृह्ये दं रिद्रोयमिति गार्हितोपि वसे ॥ उपवासं कर्त्तुं न तसेवां क
र्त्तुं ॥ इति मत्तानिष्ठित्यापि पुत्रस्य प्रियतात् ॥ सौमकिं दुपदगतं इति संवेधः ॥ २१॥ तन्न तस्य वचो
नं मम रास्य तद्गोपं भविष्यतीति ॥ २२॥ निराकारं निरसोत्तमं इयं हीनजनसिव ॥ २३॥

॥ इति संचित्य मन
सान् देशं च दूशो
भूमन ॥ ९॥

२३८

२३६

१५॥ सोऽप्रतं प्रकं प्रतिपत्त्यनेतास्मति ॥ १५॥ विकीर्णयानिवासाकृत्तानेऽप्यहं ॥ १५॥ स

कमारकः ॥ अभिवाद्यामहेऽहं नैतद्व्येष्टुविद्यते ॥ कोसिकं संविजानीमौ वपुर्निकरवा
महे ॥ १५॥ वेप्राणय नवाच ॥ एवमन्तस्तेनोऽप्यहं ॥ १५॥ शोऽप्रतं ॥
आचक्षे च भीष्माय ॥ योगचगणोऽयं ॥ स एव समस्तजाः संप्रतं प्रतिपत्त्यते ॥ १५॥
वेप्राणय नवाच ॥ तद्यत्कचगणाच भीष्माय ॥ कुमारकः ॥ ब्राह्मणस्य वचस्येत
च कर्मनथाविधं ॥ १५॥ भीष्मा ॥ अन्तकमयाणां रोमांते प्रत्यजानत ॥ पुनरुपः सहिगुरुनि
वमनविद्यते ॥ १५॥ अथेनमानोयुतदास्यमेवमसक्तं ॥ परिप्रच्छ निपुणं भीष्माः ॥ शस
भन्तवः ॥ १५॥ हेतमागमनेतल्लेखः ॥ सर्वं न्यवेदयत ॥ १५॥ महर्षेऽप्रिवेशसक
शमदमच्युत ॥ अस्वार्थमगमं एवैयन्वेदचिकीर्षया ॥ १५॥ ब्रह्मचारी विनीतात्मजदिलो
वदताः समाः ॥ अचसंसचिरेतत्रगुरुप्रश्नसंगतः ॥ १५॥ पांचाल्योऽनप्रश्नयत्सेनोम
हवत् ॥ १५॥ असहेतोर्नीचसन्निधौ वगुरौ प्रमः ॥ १५॥ समेतत्रसत्ताचासोऽपकारी प्रियश्च
मे ॥ तेनाहं सहसंगम्यवर्तयन्सचिरेप्रमो ॥ १५॥ वात्यान्मभ्रनिकोरयसदाप्रयत्नमेवच ॥ समे
सत्तासदातत्रप्रियवादी प्रियंकर ॥ १५॥ अत्रेवीदितिमांभीष्माचचनेप्रोतिवर्धने ॥ अहं प्रि
यतमः पुत्रः पितृदीणमहात्मनः ॥ १५॥ अभिषेत्पतिमां एतेसपावालोपयतदा ॥ तद्दीपं
भवितातानसखे सत्येननेशये ॥ १५॥ मममोमाश्च विन्नेचत्तदयोने सत्तानिच ॥ एवमन्तं
वज्रानकतासः एतितोमय ॥ १५॥ तच्चकायमहं नित्यं मनसाधारयेत्तदा ॥ सोऽहं पितृनिधो
तेन पुत्रलोभापशुनिनी ॥ १५॥ नान्तिकेऽपि मदात्तामप्येमेमहाव्रतं ॥ अभिसेत्रेचसचे
चरमेचसतनर ॥ १५॥

लावयणः उपकारकर्तृत्वादेवप्रियोवहभश्चवर्तयन्वसन् ॥ १५॥ १५॥

मभा
आप
२५-

नतः ॥ १ ॥ सपरिच्छन्नं सथायालिमं ॥ ॥ अतीनात्मा हृदि चितः कृतो यस्य सदनं कृतं पादप्रदण
न ॥ ५ ॥ यत्नं वैदरचिकीयाजितं मया शिलाभिः पादं वैदरं मया पादं भिमानं न लोभं वदितं

वैशंपायन उवाच ॥ नतः संसृजितो द्रोणो भोषो हृदि पदं वा ॥ विषाद्यममदृतेना हृदितः
कुरुवेशमनि ॥ १ ॥ विष्णोर्नैथमरोतस्मिन्मैत्राणां रायकोरवान् ॥ शिष्यातेन ददौ भोषो वसु
निविधिधानि च ॥ २ ॥ गृहं च सपरिच्छन्नं यथायममाकले ॥ भारहृत्तयस्य प्रीतः शिष्यापादय
त प्रभु ॥ ३ ॥ सतांस्त्रिषां न देखासः प्रतिजग्राह कोरवान् ॥ पांडवानां जेराष्ट्राश्च द्रोणो मुदि
तमानसः ॥ ४ ॥ अतिरुह्यतां नृणां नृणो मदिनमानसः ॥ ५ ॥ रहेष्टो कः अतीनात्मा कृतो यस्य स
नंतिथा ॥ ६ ॥ द्रोण उवाच ॥ कार्यमेकं चितं किंचिद्विरस्यारिव नैते ॥ कृतं मे स्तन्यं देयं मे न न
दुते वदतां न वा ॥ ७ ॥ वैशंपायन उवाच ॥ तच्छ्रुत्वा कोरवे धास्ते नृसीमास्तन्विशंपयने ॥ अजै
नस्ततः सर्वे प्रतिजसे पारंतय ॥ ८ ॥ ततो जनेन तदा मुर्धिसमाचार्य पुनः पुनः ॥ प्रीतिपूर्वं
परिष्वज्य प्ररुदं मुदा तदा ॥ ९ ॥ ततो द्रोणः पांडुपुत्रान् स्वाग्निविधिधानि च ॥ ग्राह्यामास
दिशानिमान्वाग्निववीर्यवान् ॥ १० ॥ राजपुत्रान्वाग्निववीर्यवान् ॥ अभिजगमस्त
तो द्रोणमस्वाग्निं हिजसतमं ॥ ११ ॥ सस्यश्वायकाश्च वृत्तानां देवाश्च पाशिकाः ॥ सुतपुत्र
श्च राधेयो गृहं द्रोणमया जदा ॥ १२ ॥ स्वर्गमानस्तथा र्थं न स जपेयं मयैवा ॥ १३ ॥ उर्यो यनस
माश्रित्य सो वमन्त पांडवान् ॥ १४ ॥ अभ्यासततो द्रोणं यत्नं वैदरचिकीषया ॥ शिलाभ
जवलोषो गेलेषु सर्वेषु पांडवान् ॥ १५ ॥ असविधानां गाश्च विशिष्टा भवदर्जनः ॥ न लो
षस्य प्रयोगेषु लाघवे सोष्टवेषु च ॥ १६ ॥

र्थः ॥ १५ ॥ अतएव तेऽपि विशि

ष्टः एतदेवाह तलेष्विति

२५-

शुक्तेयमिति प्रायास्यान्तं ॥ रात्र्यां च संविदं तद्गोमं मम रात्रिमिति संकेतं ॥ १४ ॥ प्रतिपत्तिः ॥

शुक्तेयेतव प्रस्तावसन्निभमंतसो ॥ यदा ममांतं प्रसभं सत्वाते हमिति द्विज ॥ १५ ॥ संग
 मानी हन्ती रंतिका लेन पवित्रीयत ॥ सो हरे मेतया मसी नृवं सामर्थ्यं च धने ॥ १६ ॥ नाप्रोवि
 यः प्रोविद्यम्य नारथी रथिनः सात्वा ॥ सीमादिसांभवति वैषम्यं चोपपद्यते ॥ १७ ॥ न सख्यमज
 रेतो के विद्यते ज्ञानकस्य चित् ॥ लोभे चैनं विहरति क्रोधो चैनं हरत्यन ॥ १८ ॥ मेवं नीतिमया स
 त्संख्यं भवमया कृत्वा ॥ आसीत्सात्ये द्विजये पत्न्या मे र्थं निवेधने ॥ १९ ॥ न ह्यनाथः सत्वा च स
 नाचि ह्यनिरुपः सात्वा ॥ नष्टरथं सत्वात्तरीवः सत्वि र्वे किमिच्छते ॥ २० ॥ न हि रात्रामदीर्घा
 नामेव भूते नैरेः कचिन ॥ सांख्यं भवति मेरुतमनश्चिदादी नैर्हं च्युते ॥ २१ ॥ नाप्रोविद्यः प्रोवि
 यस्य नारथी रथिनः सात्वा ॥ नायना पाथि च स्यापि सत्वि र्वे किमिच्छते ॥ २२ ॥ अहं तथा न ता
 नामिदं प्राप्ये संनिदेकं ॥ एक रात्रं तने च सन्तकामं दास्यामि भोजनं ॥ २३ ॥ एवमनुकूलं हतेन
 सदायः प्रस्थितस्तदा ॥ तं प्रतिज्ञां प्रतिज्ञाय यां कर्तुं स्थिरादिव ॥ २४ ॥ इदं नैव मत्तं हं मन्य
 नाभियारि सतः ॥ प्रभिगात्तुं कुरु नीयमपि यो रथी याता भजिते ॥ २५ ॥ ततो हं भवतः कामं सेव
 दैयितमागतः ॥ इदं नाम प्ररथं ब्रह्मि किं करवाणि ते ॥ २६ ॥ वेष्टं पायनं वाच ॥ एवमनुकूल
 दामीषो भारदाजममायत ॥ २७ ॥ मीमांसा वाच ॥ अपणं क्रियतां चापे साधं प्रतिपादय ॥ भंत्
 गोमात्तं श्रीर्षीनः पूर्यमानः कुरुचये ॥ २८ ॥ कुरुणामस्तियदिते रात्रं चेदं सत्वात्क ॥ तमेव प
 रमो याज्ञी सर्ववज्रवस्तव ॥ २९ ॥ यत्ते प्रायितं ब्रह्मन्कृतं तदिति चिंत्यतां ॥ दिष्टा प्राप्तिरिति
 प्रथमं महानु प्रहः क

दयश्रमन्तु मारेभ्यः प्रतिशोषः कुरुदये कुरुदहे ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ अथा यः ॥

मंभा
आप
२४१

२४०

२४० संकीर्णपुद्गलपदनेकाश्रयप्रयोगेशुगपदनेकैः सहयुद्धे वा ॥ २४१ ॥ तेषामन्वचेतयानेभ्यो
धिकेमाभरदिनिचय ॥ २४२ ॥ महीमयेत्यय ॥ २४३ ॥ सखरप्रयोगेशुगपदनेकाश्रय ॥ २४४ ॥ लघुनंशीञ्ज
शोणउवाच ॥ अथनिष्पेतथाकनैयथानामोयनहैर ॥ तस्मोभवितालोकेसत्यमेतद्वी
मिने ॥ २४५ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ततोऽशोर्जनैर्भयोहयेषुवाजेषुच ॥ २४६ ॥ पृथुभमावपिचरण
शिलासमशितयन ॥ २४७ ॥ पादाग्रदेषुचर्यायातोमर्यामशक्ति ॥ २४८ ॥ शोणः संकीर्णपुद्गल
तयामासकैरवान् ॥ २४९ ॥ तस्मैतस्मैशालप्रत्नायनवैरजिह्वतव ॥ २५० ॥ जानोराजप्रजाप्रसमा
जामः सहस्रशः ॥ २५१ ॥ ततोनिषाद्यामणहिरण्यनयः सतः ॥ एकलयामहराजदेणामभा
जगामह ॥ २५२ ॥ नसन्प्रतिजयाहैषादिगितिचितयन ॥ किंयनुविधमिचस्तेषामेवान्व
चेतया ॥ २५३ ॥ सतःशोणस्थशिरमापादोमर्यापरतय ॥ आराण्यमनसप्राणकृतशोणमहीम
यो ॥ २५४ ॥ तस्मिन्चार्थेतिचपरमासास्थितस्तदा ॥ २५५ ॥ सखेयोगमातस्थेपरनियममास्थितः
परयाश्रयोयेतोयोगेनपरमेष्ठि ॥ विमोलादानसंथानेलघुनंपरमायस ॥ २५६ ॥ अथशो
णाम्यनज्ञानाः कदाचित्कस्यांउवा ॥ २५७ ॥ धैरिनिर्गुः सर्वस्यायामरिमर्दना ॥ तत्रोपकरां
महानरः कश्चिद्वृक्षया ॥ २५८ ॥ राजन्नजगामैकः शानमाद्यपाउवान् ॥ २५९ ॥ तेषाविचारातातत्र
तनेनमैचिचरीषया ॥ २६० ॥ चरन्वनेमहोनैषादिप्रतिजमिवान् ॥ २६१ ॥ सकलमलदियांगक
स्थानिनजदायरं ॥ नैषादिश्रमासमालक्ष्यभवेतस्यातदेतिके ॥ २६२ ॥ तदातस्याथमसतः प्रतः सम
पाशनाति ॥ २६३ ॥ तत्तुदृश्यत्रसंमोचप्रगपयय ॥ २६४ ॥ सतःपाशरक्षास्यपाउवानाजगाम
ह ॥ २६५ ॥ पाउवावोराः परविस्मयमागता ॥ २६६ ॥ ताववशस्त्रवेधिदृष्ट्वातन्यमनसा ॥ २६७ ॥ प्रस
तजीदितास्यास्यपाशसंयसवेष्टा ॥ २६८ ॥ ततोन्वसमागलेवनेवननिवासिनं ॥ २६९ ॥ दृष्ट्वा
पाउवारजन्नस्यतमनिशपाशान् ॥ २७० ॥ तच्चैनमभिजानस्तेतदाविकृतदशने ॥ २७१ ॥ तच्चैनपरि
प्रयोक्तृ ॥ २७२ ॥ २७३ ॥ उयकरांशुवागरादिमत्स्यतकरांशुप्रयमेव ॥ २७४ ॥ २७५ ॥ असेप्रयोगेला

चर्वेकेशल्येनशराः मुखेप्रविष्टायवननतदिउचंतः ४४
२४२

कमंडलुं सत्त्वमावत्वादित्येन प्रणीयं ॥ २५ ॥ कुंभं विलीर्णमस्तत्वासुषः प्रणीयं तस्य फलमाह ॥
यान्तिरिति ॥ प्रोदततत्सत्त्वमावत् ॥ २६ ॥ विषो योपचये गण्डश्च वश्यकमदैवात् प्रतो नद्यायतनवि
हीनो भूतः ॥ २७ ॥ यो गमेकः ॥ २८ ॥ अन्नं न देयं किं त्वं कुर्यात्सा दन्वत्र प्रासाः पतिष्यंतीति नात्रे
ददासीति सत्त्वमावत् इति भावः ॥ विजये अर्जुने अयं भावः ॥ अन्नं भासां न दन्वत्र प्रासान् वने

सर्वपापमोक्षिण्याणां च भवभयविमोक्षेन ॥ ये हि मयि निमिद्रोगा उपदेयो धर्मयुतः ॥ १५ ॥ एवमेव
 वैकुण्ठगणमिष्टं प्रपन्नपादयन् ॥ कर्मरत्नचमसैवोपायश्चिरकराणाम् ॥ १६ ॥ एवमेव कर्म
 पापमिष्टं प्रपन्नपादयन् ॥ कर्मरत्नचमसैवोपायश्चिरकराणाम् ॥ १७ ॥ शोणपात्रप्रज्ञाय
 तत्त्वमिति स्मरौ हतः ॥ १८ ॥ जनः सकाशात्तेषां परित्याजकमेतत् ॥ समसाचार्यपुत्रेण गुरुमभ्यो
 निष्कृत्याणाम् ॥ १९ ॥ आचार्यपुत्रानेस्मान्निविषोषोपचयेष्टयत् ॥ नवाह्वयतमेधावीपार्थीपस्य
 विदेहः ॥ २० ॥ यत्नेनः परमं यत्नमानिष्ठं हृष्टं जने ॥ यत्निष्ठपारम्यो गं प्रियो शोणपात्रप्रज्ञाय
 तत्त्वमिति स्मरौ हतः ॥ २१ ॥ आह्वयवचनराष्ट्रोद्गमसदमभाषतः ॥ २२ ॥ अथ क
 र्त्तव्यं ॥ २३ ॥ यत्नेन देयते कदाचन ॥ नवाह्वयमिदं चापि महाकाचिजयेतया ॥ २४ ॥ ततः कदाचिदं
 ज्ञाने प्रवक्तव्यं यत्नेन ॥ तेन जत्र यदीयः सदीपमानो विलोपितः ॥ २५ ॥ भक्तपवनकोने यो
 नाष्टादशवर्तते ॥ इत्येते जस्मिन् सस्य यन्नुग्रहाकाराणाम् ॥ २६ ॥ तदभासकृतं मन्त्राय
 वाचयिष्यात् ॥ २७ ॥ यो यो चैकमसवाहयेन यो यो नृपः ॥ २८ ॥ तस्य ज्ञानतलनिर्वीयं शोणः

तेन च येन भवति प्राज्ञादित्यस्य दन्त्यत्र शराः प्रविनयते यथा तस्य कर्त्तृत्वात् यदिकेनेदमन्तमिति एवमेतद्वै
लोचिककथवाचमर्थ इति ते प्रतिबन्धेन तत्रोक्तं वाचमेतदिति ॥ २५ ॥ एवं राहस्यं किं वाच्यं भाषा-
से प्रवृत्तौ वाच्यतायां ततः प्रागेवार्त्तनः स एवार्त्तनैव ततः चान्वानित्याह ॥ हाभ्यां ततः ॥ २६ ॥ अन-
ग्रहाणामभ्यासः ॥ २७ ॥ योगाणामभ्यासे ॥ २८ ॥ अथ एतान्तरं उक्त्या यो यो येन क्रमः ॥ २९ ॥ राम ॥ राम ॥

म. भा.
आ. टी.
२४२

२४२

नारुकोत्सहः खडादिमहिः ननु हण प्रयोधानेष्टदेऊशले ॥ १ ॥ अथ येष्टः समसो योरेति निसमासः
 १॥ अदराण्त्तानेकथं प्रहरतीति विचारे ॥ २ ॥ भासनीलपक्षपदितां शकृतमित्यन्येऽपि मित्रपरे ॥ ३ ॥
 अथ अथमारदयेषु सर्वेषु भयधिको भवत ॥ तथा निप्रहृष्टान् गान्धारुकेभ्यमनानुमो ॥ ४ ॥ अथि
 धियो रथ अथः सवेचनथननयः ॥ अथिनः सागरा ताया अथ अथ अथ ॥ ५ ॥ अथि यो गाव
 लोत्सहः सर्वासेषु च निहितः ॥ अथि गवेन गौचि चि विष्टो भवदनेन ॥ ६ ॥ नत्येसु सोपदेष्ट
 पुष्टो एवेन च वीर्यवान् ॥ एकः सर्वकमाराणां च भवानि रथो जिन ॥ ७ ॥ अथामधिकं भीमसे
 नं कृतविशेषनं नये ॥ याने राष्ट्रा इरात्मानो नाम स्यान्त परस्पर ॥ ८ ॥ नैलु सर्वा न्यमानो यम
 र्चन्या सपिहितान् ॥ द्रोणः प्रहरणं ताने निजसः प्रहृष्टेभ्यः ॥ कृत्रिमभासमापो यान्ता
 अशिल्पिभिः कृतं ॥ अविज्ञातं कमारानां लक्ष्मणमपादिशत ॥ ९ ॥ द्रोण उवाच ॥ एतन्म
 वंतः सर्वे धिपन्त्यादाय सर्वे ॥ भासमेते समरिष्यन्ति ह्यसंयिते सव ॥ १० ॥ सदा कसम
 काले तशिरोऽप्यविनिपात्यन्त ॥ एकैकरोनियोत्सामितया कुरुत प्रवका ॥ ११ ॥ वैशंपायन
 उवाच ॥ ततोऽपि धिरश्वमवाचो गिरसां वाः ॥ संपत्सवाण्डर्देषमदायाने विमुचता ॥ १२ ॥ त
 नोऽपि धिरः सर्वे यन्मर्यादपरतपः ॥ तस्योभासे समुद्रिष्य गुरुवाक्यप्रचोदितः ॥ १३ ॥ ततो वि
 तनयत्नान् द्रोणालं कुरुनंदन ॥ समुहर्ता इवाचे देवचनेभ्यः नमः ॥ १४ ॥ यथैते तंडमाप्र
 स्थभासेन खरात्मज ॥ यथामीतो वमाचर्य प्रत्यवाच अथि धिरः ॥ समुहर्ता दिवप्रनई
 णास्ते प्रसभाषत ॥ द्रोण उवाच ॥ अथ हतमिमं मावाभात्स्वापि प्रपश्यसि ॥ १५ ॥ तमवाच स
 कोनेयः यथामेने वनस्थितिं ॥ भवुंते च तथा भात्स्वासेति प्रनः प्रनः ॥ १६ ॥ तमवाचापस
 र्थे निशेहः प्रीतमना इव ॥ नैतच्छको जयवेदं लक्ष्मिमेव कृत्ययव ॥ १७ ॥
 १८ ॥ अंगिरसां वाः द्रोणः ॥ १९ ॥ भासे प्रपश्यत एकाग्रहृदि भवेत्यर्थः ॥ २० ॥ तमिति ॥ हत्वा
 दिदर्शनात् ॥ अथ हृदि ते ते साक्षात् सर्वानपि निरावकार ॥ २१ ॥

२४२

वेतनेमरुदहिराण्ये॥५५॥ससत्यसंयनेषादिदृष्टाप्रोतोत्रवीदिदमेवैकनेअरनिवाएकलवम
 भाषतेनियचित्तयंयवेतिनत्रएवैकनेअमितिर्ननीमयाभाषणशरेधताआकषणैकनेअमि
एकलववाच॥नियदाधिपतेधोरहिराण्यधनयःसतं॥द्रोणशिक्षेचमांविनयन्वैदकुनप्र
 मे॥५५॥**वैशंपायनवाच॥**नेतमात्मायतनेनअनगागम्यपांडुरवा॥यथाहृतेवनेसर्वद्रोहाया
 चासुरज्जना॥५६॥कौतेयस्तर्जनोगतनेकलवमनस्यारन्य॥रसेद्रोणसमासाधप्रणयारिदमत्र
 वीत्॥५७॥**अर्जुनवाच॥**तदाहंपरिभ्येकःप्रीतिपूर्वमिदं वचःभवतोक्तेनमेशिष्यःतदि
 शिष्योभविष्यति॥५८॥अथकस्मान्महिषिषोलेकदपिचवीर्यवान्अन्योस्मिभवतःशिष्यो
 नियदाधिपतेःसत॥५९॥**वैशंपायनवाच॥**महतेमिवनेद्रोणधितपिमाविनिश्चय॥सखासा
 चिनमादयनैषादिप्रतिज्ञमिजान्॥६०॥ददशमलदियागंजदिलेवीरवाससं॥एकलवेष
 नृणाणिमस्यंतमनिशोश्रान्॥६१॥एकलवसतंद्रुद्रोणमायातमेनिकान्॥अभिगम्यो
 पसंगरुजगामशिरसामही॥६२॥एजयित्वातेनोद्रोणविधिवत्सनिषादज॥निवेद्यशिष्य
 मात्मानतस्मैशंजत्विप्रत॥६३॥ततोद्रोणोत्रवीदजनेकलवमिदं वचः॥यदिशिष्योसि
 मेवीरवेतनेदीयतांमम॥एकलवस्ततश्चत्वाप्रीयमाणोत्रवीदिय॥६४॥**एकलववाच**
 किप्रयच्छामिभावावन्नावापयतमंभार॥नहि किंचिदरेयमेगरचेजसांचितम॥६५॥**वैशंपायन**
वाच॥तमत्रवीत्तयामसोदहिराण्यदीयतामिति॥एकलवस्ततस्त्रुतावचोद्रोणस्यदारुणो
 प्रीतिज्ञात्मात्मनोरलक्ष्मणेचनियतःसद॥तथैवहृद्वदन्तस्येवादीनमानसः॥६६॥**वैशंपायन**
 वाचतेप्रादातद्रोणायाअमुमात्मनः॥ततःशारेतेनैषादिशस्त्रोभिर्वीकवेत॥नतथाचसशो
 ब्रौभयथाएवैतयाधिप॥ततोर्जनःप्रीतमजावभवेविगतजरः॥द्रोणश्चसत्यवागाहोत्स
 योभिभचितर्जनं॥६७॥द्रोणपुनततदाशिष्योपादायोन्मोचभवतः॥उवीचनयमीमश्रुसदा
 नीयदर्शयति॥६८॥५५॥**वितेति॥**अविचार्यतिहृद॥५५॥गदायोगेगदाशुद्धेभ्यासवेतो॥६९॥

स भा
आ य
२५३

१५॥ अस्मान्मन्यमसाधारणं ॥ १६॥ इति भावार्थभावादीये संभवार्थप्रकाशः समाप्तो कृतावाप्येति ॥
कर्मकमारविदां ॥ १७॥ मन्यसे तद्विद्वत्पुनश्च कलं विधानापरंगममे ॥ १८॥ निर्वेदान

श्राद्धं च तन्मापेदे जं चोत्पन्नमदात्मनः ॥ अथात्र चोत्पन्नमात्मनो भारहृत्ते महरथे ॥ १९॥ अहं
होममहावादे विमिश्रमति उर्थे ॥ अथैव स शिरोनामसप्रयोगनिवर्तनं ॥ २०॥ न च ते मान
षे षे तन्मापोक्तये कथंचन ॥ जगदिनिर्देहे तदल्पते जसि यतिने ॥ २१॥ अस्मान्मन्यमिरेत्ता
तलोके षे निगद्यते ॥ तद्वारयेथाः प्रयतः प्रणवेदेव चोमम ॥ वायेतामानसः शत्रुयदि
त्वावीरकथन ॥ तद्वारयप्रयुज्योथास्तदसमिदमाहवे ॥ २२॥ न ये निक्षप्रतिश्रुत्य चोभन्यः स
कृताजलिः ॥ जश्रादपरमास्वतस्तद्वेने पुनर्मह ॥ २३॥ भविता नन्यमोवायः पुमाहोके यन
ये ॥ २४॥ इत्यादिपद्यसि संभवे ॥ वैशंपायन उवाच ॥ कृतास्वान्माने राह्याश्रयां दुष्टाश्रयाभारत
दृष्ट्वा देहो ज्वीराज नृपत राष्ट्रं ननेथं ॥ २५॥ कृष्यसामदत्तस्य चाहो कस्य च योमतः ॥ गंगे
यस्य च सात्रियो यासस्य विडरस्य च ॥ २६॥ मानस्य शान्तिगाले क्रमाराः कुरु सन्नम ॥ ते रफी ये पुः
स्वांशितो राजन्नमनेतव ॥ ततो ब्रवीन्महा राजः प्रहृष्टमात्मानना ॥ २७॥ एत राष्ट्र उवाच ॥ मा
रुन्महत्कर्म कृतं ते हि जसन्नम ॥ यदा तमन्यसे कलं यस्मिरे शो यथा यथा ॥ तदा तथा वि
धानाय स्वयमात्तपयस्वमं ॥ २८॥ एह्याम्यनिर्वेदात्तरुपाहं ॥ २९॥ तसं ॥ अस्महेतोः यरा
क्राताये मे इत्यतिप्रवक्तव्यं ॥ ३०॥ ततयेदुरुवाचा ॥ ब्रवीन्नि कुरु न तथा ॥ न हीदृशं प्रियं म
न्ये भविता यमिव त्वा ॥ ३१॥ न गोपानमानमश्रुनिर्गतो विडरो वहिः ॥ भारहृत्ते महराज्ञो
मापयामास मेदिनी ॥ ३२॥ समामरुता निर्वृत्ता मरुक् प्रसवणान्वितं ॥ तस्याममो वल्लिचक्रे
निधोन तत्र सृजिते ॥ ३३॥

३ः त्वात्सवत्तथां एह्यामिस्वात्वायेति शेषः ॥ ३४॥ हेतुनः हे विडर ॥ ३५॥ निर्गत्मां तदा समलपि उरहितं

॥ इति भावार्थभावादीये संभवार्थप्रकाशः समाप्तो कृतावाप्येति ॥

२५३

२४२

वेतनं गुरुदक्षिणा रूपं ॥ ५५ ॥ ससत्यसंयनेषादिदृष्ट्या प्रीतो ब्रवीद्विदमेवं कर्त्तव्यं निवायकलवसा
भाषतेति ॥ चित्तपथं येनित्तं एवं कर्त्तव्यमिति तर्जनीमाध्यामाभ्यां शरैश्चत्वार्यकैर्षणैकैश्च मि

॥ कलयावाच ॥ निषादाधिपते श्रीरक्षिराजपथनयः सन्ते ॥ द्रोणशिष्यं च मां चित्तपथं वैदक्यनप्र
मं ॥ ५५ ॥ **वेप्रपाय न उवाच ॥** ते तस्मात्तायतनेन पुनरागम्य पांडुया ॥ यथा वृत्तवने संवेदो हाया
चाश्रुद्वेता ॥ ५६ ॥ कौन्तेयस्तु जे नो गतने कलया मनसा रन ॥ रसे द्रोणं समासाध प्रणयादि मत्र
वीता ॥ ५७ ॥ **प्रर्जन उवाच ॥** तदाहं परिभवेकः प्रीतिपूर्वमिदं वचः ॥ भवतो जे न मे शिष्यः तदि
शिष्यो भविष्यति ॥ ५८ ॥ यथा कस्मान्महि शिष्यो लोकदपि च वीर्यवान् ॥ अन्योक्ति भवतः शिष्यो
निषादाधिपतेः सन्त ॥ ५९ ॥ **वेप्रपाय न उवाच ॥** न ह ते मिव ते द्रोणाधितयिता विनिश्चये ॥ सद्यसा
चिन्मादय नैषादिं प्रति न मिमान् ॥ ६० ॥ ददशमलदिभोगे जटिले वीरवाससं ॥ एकलव्यं
नृणां निमग्नं तमनिशं शूरा ॥ ६१ ॥ एकलव्यस्तत्तं दृष्ट्वा द्रोणमायांतमेनिकान् ॥ अभिगम्य
पांडुराश्रुजगाम शिरसा मही ॥ ६२ ॥ एजयिता ततो द्रोणं विधिवत्स निषादज ॥ निवेद्य शिष्यो
मान्मानतस्ते प्राजस्त्रियत ॥ ६३ ॥ ततो द्रोणो ब्रवीद राजने कलव्यमिदं वचः ॥ परिशिष्यो हि
मिवीर वेतने दीयतां मम ॥ एकलव्यस्ततश्च मा प्रीयमाणो ब्रवीदियं ॥ ६४ ॥ **एकलव्य उवाच**
किं प्रयच्छामि भावन्नाकापयतमं मम ॥ न हि किंचिददं मे गरावेन साचिनम ॥ ६५ ॥ **वेप्रपाय**
न उवाच ॥ तमत्र वीरयागुष्टादक्षिणा दीयतामिति ॥ एकलव्यस्ततश्च तावचो द्रोणस्तदाह ॥
प्रीतिस्वामात्मनो रत्नान्ते च निधतः सदा ॥ तथैव दृष्टुं वदन्स्त्वद्यैवादीनमानसः ॥ ६६ ॥ **क्षिनावे**
वाधते प्रादात्त द्रोणायां मधुमात्मनः ॥ ततः शरैर्जनेषादि रम्यो मिदी कर्त्तव्यं ॥ नतथा च स शी
बो भव्यथा एवै नराधिप ॥ ततो जे नः प्रीतमना वभूव विगतज्वर ॥ द्रोणश्च सत्यवागा सोत्त
न्यामि भवितुं तेन ॥ ६७ ॥ द्रोणास्ततदा शिष्यो गदायाम्बो वभूव त ॥ उवीरपथं भूमिं सदा

नीयदर्शयति ॥ ६८ ॥ **क्षितेति ॥** अविचार्य प्रतिवेदः ॥ ६९ ॥ गदायोगे गदापुडे भ्यासवंतो ॥ ७० ॥

म भा
आ यं
२५३

२५॥ यथा मान्यमसाधारणं ॥ २६॥ इति भावार्थभावाद्येषां संप्रवर्णनप्रकाशः समाप्तः ॥ कृतास्त्येति ॥ २७॥
कर्मकमारुतिदायि ॥ २८॥ मन्यसे सति दारपीनस्य कालं विधानायां गम्यसे मे ॥ २९॥ निर्वेदान्

प्रादुःखं च तन्मायेरेजं वां न्यूनमदात्मनः ॥ अथात्र वीमदात्मानं भारद्वाजो महाशयः ॥ ३०॥ अहं
तोममदावाहेति मतिउत्थरे ॥ असेवस्य शिरोनामसप्रयोगनिवर्तने ॥ ३१॥ न च ते मान
सेषे तत्पयोक्तव्यं कथंचन ॥ जगदिनिर्देहे तदल्पतेजसि पानितं ॥ ३२॥ अस्मान्ममिदं त
तलोके सखे निगद्यते ॥ तद्द्वारयेथाः प्रयतः प्रणवेदं वचोमम ॥ वायेतामानसः प्रात्रुयैरि
तावीरकथन ॥ तदुपायप्रपुत्रीयास्तदसिद्धिमाहवे ॥ ३३॥ अथेति सप्रतिश्रुत्य वीमदः स
कृतांजलिः ॥ न प्रादुपरमास्तदहं चैनेन न मेह ॥ ३४॥ भविता तन्ममोवायः पुमां लोके यन
यैरि ॥ ३५॥ इत्यादिपर्वणि संभवे ॥ वैशंपायन उवाच ॥ कृतास्त्यानां तेषां प्रादुःखं यथा ॥ ३६॥ अथ
दृष्ट्वा देवो ज्ञेयं वीराजन्त राखे जनेषु यैरि ॥ कृपया सा मदनस्य चाहो कस्य च योमतः ॥ ३७॥ गो
पस्य च सा त्रियो वा सस्य विडरस्य च ॥ राजन्स प्रा ॥ विद्यालैकमाराः कुरु सनम ॥ ते रणयेषुः
स्वांशिदोराजन्नमतेतव ॥ ततो ब्रवीन्महापुत्रः प्रहृष्टो महात्मना ॥ ३८॥ पुनरासु उवाच ॥ भा
रद्वाज महकर्मकृते ते हि जसतम ॥ यदा तमन्यसे कालयसि रेणो यथा यथा ॥ तथा तथा वि
धाना यस्य मात्तपयस्वम ॥ ३९॥ एदया मय निर्वेदात्तरुषा म ॥ ४०॥ अस्वहेतोः यरा
क्रांताये मे इत्यनिप्रवृत्तान ॥ ४१॥ ततर्पेद्गुरुचार्या ॥ ब्रवीति कुरुत तथा ॥ न हीदं प्रियं म
न्ये भविता यमिव मल ॥ ४२॥ न गोराजानमामां निर्गतो विडरो वदि ॥ भारद्वाजो महापुत्रो
मायया मासमेदिनी ॥ ४३॥ समा मय निर्वृत्ता मरुक् प्रसवणां चित्तं ॥ तस्योभसौ वल्लिचक्रे
तिथोन तत्र प्रतिनिते ॥ ४४॥

३ः त्वात्सवत्तयां एदया मिसालयेति शेषः ॥ ४५॥ हेतुतः हे विडर ॥ ४६॥ निर्गत्वां त्वां समलपिं उरहितं

॥ ४७॥ इति भावार्थभावाद्येषां संप्रवर्णनप्रकाशः समाप्तः ॥ कृतास्त्येति ॥ ४८॥

२५३

२४२

मं भा
आ प
२४४

विन

243

गंथयेनगराकराप्रद्वनरपं॥२॥यनविमार्गमसलपाननादीनरथचयोसमार्गीस्त्रीचंगनप्रमे
गानरद्विगमद्विगमंडलगागादिरूपात्तरुमार्गतिर्यगर्थायः॥३॥प्रचरणरूपानन्तवांन्तभूमि
पुरादिष्टेषुभविवा॥४॥साचवेप्रोक्षोचवेचानरीएकेनेवातरेनसमेताद्रामितेनयुगपर
नेकाप्रयनिवारणशोभोसर्वतो॥५॥सापमानेकविद्रुमडलानरगतनेनाभिनवास्थिर

नक्रुमारवलंनगरहीनशारकर्मकं॥६॥गंथयेनगराकरंयेत्यानेविश्रितामचन॥७॥सह
साचुक्रुष्टान्येनराःशानसदसशः॥८॥विस्मयात्सलनयनाःसाधुसाधितिभायत॥९॥कृताय
नयितेमार्गात्रयवर्थासवासकृत॥१०॥नप्रेष्टप्रेष्टचनिप्रदेचमहावलाः॥११॥हीनचक्रवर्मा
एतन्तोभूयःप्रहारिणः॥१२॥रुमार्गीमथोरिष्टाष्टेरुःसर्वाभूमिष्ट॥१३॥सातुवेष्टाष्टेष्टाभं
गिष्टानंददृष्टिना॥१४॥प्रुलत्रसर्वेषांप्रयोगावद्रुचर्मणि॥१५॥अथतोनिन्यसदृष्टोसयाय
नसकोदरौ॥१६॥चनीलोगादहस्तावेकृष्टगानिकावतो॥१७॥सहकतौमहाबाहुपौरुषेपर्य
वस्थितौ॥१८॥सदंतौवासिताहेतोःसमदोऊनरौ॥१९॥तोप्ररतिगसयानिचक्रनवेमहावला
चेरनमंडलगतोसमदविबकंनरौ॥२०॥विडरोधनराष्ट्रायमायायाःपांडवारणिः॥२१॥न्यवेदये
तांनसर्वेकृमाराणांविचेष्टितं॥२२॥आदिपर्वणसद॥२३॥देवायमउवाच॥करानेहि
रगास्थभीमेचवलितोचरे॥२४॥एतपानकृतस्त्रेहःसदियेवामचननः॥२५॥हभीमकरराजेतिह
भीमइतिजल्पता॥२६॥प्रुषाणासविपुलाःप्रगांदाःसहस्रोश्रिताः॥२७॥नतःसाधार्गवनिभ
रगमावोकावृद्धिमान॥२८॥भारुजःप्रष्टेप्रमष्टामामानमजवीन॥२९॥प्रगांदाः॥३०॥नारयै
नोमहावीर्यैकृतयोग्यावृमभवि॥३१॥माभूदंगेप्रकोपोयंभीमडुर्वोयनोद्भवः॥३२॥

तमभीतत्वेददमष्टितांखद्रुमंरुहपवपनितपलनितसंगलयन्यर्थः॥प्रयोगंनिदर्शने
३॥सदृष्टोपरस्परेजेनेसकामौ॥४॥सदंतौशखंऊर्वाणोवाश्रितादलिनी॥५॥चेरतःपञ्चामडल
गतवसातचक्रवद्रुममाणमातपरिवेदोषानर्गतौ॥६॥पांडवारणिःऊनी॥७॥अप्रायः॥करुण

मंडलयेष्टाष्टेष्टाभं॥३॥देवायमउवाच॥करानेहि
रगास्थभीमेचवलितोचरे॥२४॥एतपानकृतस्त्रेहःसदियेवामचननः॥२५॥हभीमकरराजेतिह
भीमइतिजल्पता॥२६॥प्रुषाणासविपुलाःप्रगांदाःसहस्रोश्रिताः॥२७॥नतःसाधार्गवनिभ
रगमावोकावृद्धिमान॥२८॥भारुजःप्रष्टेप्रमष्टामामानमजवीन॥२९॥प्रगांदाः॥३०॥नारयै
नोमहावीर्यैकृतयोग्यावृमभवि॥३१॥माभूदंगेप्रकोपोयंभीमडुर्वोयनोद्भवः॥३२॥

मं भां
अप-पं
२४५

२४४

सकृत्कारं शर्मा चरक कुरुयादी निलयाणि अविचार्य ध्यानं सुखं गच्छन्नास्य चंचलं विधानं
गच्छेत्तुं संचिनि ॥ २४५ ॥ सावित्रेण हस्तनक्षत्रेण ॥ गदाग्रमालेन यस्या गदाः पाणिर्धस्य सगदः ॥

भौमेन प्राचि शरं पाण्यते नाभवद्दिनिः ॥ अंतर्धानेन चासेण पुनरंतर्हितो भवतः ॥ २४६ ॥ लाणा
तथा ॥ लाणादस्यः लाणास्य भूतः ॥ लाणनरथ मथस्यः लाणेनाचनरमही ॥ २४७ ॥ सकृत्
रंचसुत्सवगुरुचापिगह शिशुः ॥ सोसुवेनाभिसेदिमः सोसि अदिवियैः शरैः ॥ २४८ ॥ ध्रुवमथ
वराहस्यलोहस्यप्रमत्तस्य ॥ यच्चवाणनसेसक्तस्य समोचैकवाणवत् ॥ २४९ ॥ गच्छेद्विषमः
कोषेचचले रजवलेचिनि ॥ निचखानमहावीर्यः सायकानेकविशतिः ॥ २५० ॥ इत्येवमादि
महत्त्वदेयन विधानं च ॥ गदायां प्रसक्तुं होमं उलानि प्रदर्शयन् ॥ २५१ ॥ ततः समाप्तमथ
हेतुस्मिन्कर्मणि भारत ॥ संदीप्तं ते समाने च वादि तस्य च निःस्वने ॥ २५२ ॥ हारदेण सस्य नोमे
सुत्सावलास्य चकः ॥ वत्तनिष्ठोऽस्य दृष्टः ॥ अश्वे भुजनिः सतः ॥ २५३ ॥ दीपने किं न गिरयः किं
स्त्रिभुवि विदीर्यते ॥ किं सिद्धयते होमनलाया चने च नैः ॥ २५४ ॥ गच्छेत्तुं मतिरभूत्तानां
नवसुधाधिपः ॥ हारं चाभिमाताः सर्वे वभुः प्रेतकस्तदा ॥ २५५ ॥ पंचभिर्भारभिः पाण्ये होमः
पाणिनो वभौ ॥ पंचतारेण संयुक्तः सावित्रेण च वभौ ॥ २५६ ॥ यथासाक्षात्सेवेहितं भूतं हारं
तस्मिन्नि ॥ उर्याधनमभिचय मस्थितं पथे चारयन् ॥ २५७ ॥ सतैस्तदाभ्यारभितुं यथायथं ॥ गदाप्र
पाणिः समवस्थिते हेतु ॥ च ॥ यथादानवसंलये गदाप्रदेशे देवगणैः समावृतः ॥ २५८ ॥
सादिपर्वणस्य दृष्टी नैः ॥ वैष्णवाय नवाच ॥ दत्तेः सकृदप्यहं वै विस्मयोऽस्य लोचनः ॥ विव
प्राग्गविस्तीर्णवर्णः ॥ परप्ररंजयः ॥ सहजं कवचं विधत्तुं उलोपोतिगाननः ॥ सधनं च ॥
विशः पारवारी च यवतः ॥ २५९ ॥ कन्यागर्भः सुप्रयथाः सुप्रयथाः सुप्रयथाः ॥ तीक्ष्णः ॥

अपाणिः गदा मात्र सहाय इत्यर्थः ॥ २६० ॥ यः ॥ दत्ते इति ॥ २६१ ॥ २६२ ॥ २६३ ॥ ॥

२४५

मं भा
आ. य
२४६

१५५

कर्णायिसमदृष्टतः॥१५॥ यार्तराष्ट्रायतः कर्णायिसिने शोयवस्थिताः॥ भारद्वाजः कपोभी
 योयतः पार्थसुतोभवत्॥१६॥ द्विपारंगः समभवत्सीता हैयमजायत॥ कंतिभोजसतामो
 हेचिनातार्थानामह॥१७॥ ज्ञानयामो हमापन्नविदुः सर्वधर्मवित॥ कंतीमायासयामास
 मेष्वाधिष्ठेनोरके॥१८॥ जितः प्रत्यागतप्राणानात्रुभोपरिदंशितो॥ प्रजोदृष्टासमंभानाना
 न्पद्यतकिंचन॥१९॥ जात्रुयतमहाचापोहृपः पण्डितोववीहृदपुदसमाचारे कृशलः॥
 सर्वधर्मवित॥२०॥ अयं पृथ्वायासनयः कनीयान्दुर्नंदनः॥ कोराभसतासार्थेहृदपुद
 करिष्यति॥२१॥ तमप्येवं महाचाहोमानंरमितंरुलं॥ वधयस्वनरे द्वाण्येष्वांत्तंरुलं
 भूषण॥२२॥ ततोविदितापार्थस्तान्प्रतियोत्थतिवानरा॥ स्यात्कलसमाचारेनपुष्पाने
 नृपात्मना॥२३॥ वैष्णवायनउवाच॥ एवमक्तपुर्णस्यजीवावनतमानन॥ वभोवधोव
 चित्तिनेपममालितेयथा॥२४॥ उद्योयनउवाच॥ आचारं विविधायांनीरातांशासवि
 निश्चये॥ सकलीनशुश्रूषाशुश्रूषेनांप्रकथेति॥ यद्येफलानेऽपुदेनारातायोदभिल्ल
 ति॥ तस्यादेष्टोंगविषयेमपाराभेभिषिक्तते॥२५॥ वैष्णवायनउवाच॥ तजस्तीर्त्तना
 कर्णः सलाजकसुमेधैः॥ कांचनैः कांचनेषीठेमंत्रविद्धिर्महाराथ॥ अभिषिक्तो गाराभे
 सप्रियायुक्तो महाबल॥२६॥ सत्त्वत्रयात्मज नोजयशस्वोतरेणच॥ उवाच कौदवराजा
 वचनं सत्त्वसुहृद॥२७॥ अस्मत्प्रदानं सत्त्वसुहृदं ददाति॥ प्रवृत्तिस्तत्राजगार्हिल
 कर्त्ता सुसिन्धानपः॥

२४६

[illegible]

म. भा.
आ. य.
२५०

246

१०॥ यथा येन दानेन सोऽदे सोऽस्मत्समलं कर्म कं पादेन सुखा सुखदुःखानां वायासः सान्वाहेति नि
द्वयप्रसिद्धं प्रति सांकर्येति मर्थः ॥ २५ ॥ २५॥ सचाधिकर्णविनिश्चयः नितरां प्रमः ॥ २५ ॥ अथापः

सकं रले सकचचं सर्वलक्षणलक्षितं ॥ कथमादिन्यसदृशं संगीयात्रेन निष्पत्तिः ॥ २५ ॥ अथि
वीराजमर्ह्यं नगारां नरे श्वरः ॥ अनेन वाहवीर्यं नाम याज्ञानचर्त्तिनः ॥ २५ ॥ यथा चाम
नजस्येनं तानं महिचेष्टितं ॥ अथमारुह्य पञ्चासविनामयत्तकर्मकं ॥ ततः सर्वस्वरंगस्य
हाहाकारेण भजनभक्तः ॥ सायुवादान् संवदः सर्वश्लासमपागमनः ॥ २५ ॥ ततोऽर्थोपनः कार्य
मालं प्राप्रकरेत् ॥ दीपिकप्रिकृतालो कलस्मरंगदि निर्धये ॥ २५ ॥ पांडवाश्च सदृशेणाः
सकृपाश्च विप्रपते ॥ भीष्मसहिताः सर्वे ययुः संसं निवेशने ॥ २५ ॥ अनेनेति तनः कश्चि
कश्चि सार्त्तनिभातः ॥ कश्चि दुर्धपनेये रं वृत्तेनः प्रस्थितास्तदा ॥ २५ ॥ कं माद्यप्रमभितायदि
कलतलणसचितं ॥ प्रजसंगेश्वरे स्त्रेहाह्वनापीतिरतायतः ॥ २५ ॥ इयोपनस्यापितराकर्णमासा
युपायिव ॥ भयमर्जनसंज्ञानेति प्रमेतरपीयतः ॥ २५ ॥ सचापि वीरः कृतशस्त्रनिष्पत्तः प्रमः
योऽसासाधार्थं भुदस्योयने युधिष्ठिरस्याप्यभवत्तदमतिनेकगतित्योत्तिथनर्थः ॥ २५ ॥
नौ ॥ २५ ॥ अथादिपवेण सदर्थाने ॥ वैशंपायन उवाच ॥ पांडवाभ्यां गृह्णाद्यकृतास्वाद्यसमीक्ष
सः ॥ २५ ॥ अथैरक्षिणकाले प्राप्ते मयत्तवेगह ॥ २५ ॥ ततः शिष्यान्समानोपग्राचारार्थमचोद
यत् ॥ २५ ॥ सर्वानशेषेण दक्षिणार्थमदीपते ॥ २५ ॥ पांचालगते उपदारहीनारामस्थे नि ॥ २५ ॥
योनयतभद्रवः सास्यात्परमदक्षिणा ॥ २५ ॥ तथेत्तकाले तत्सर्वे रथे स्तुतं प्रहारिणः ॥ २५ ॥
येधनदानार्थं शोभनसहिता ययुः ॥ २५ ॥

पांडवान ॥ अमत्यतचिं नितवान् ॥ २५ ॥ अर्थं गवेदेनं दक्षिणार्थं दक्षिणाये ॥ २५ ॥

२५०

सिंहसंभगनेद्राण्यलचीर्यपराक्रमं **दीपिकान्तियन्तिगणैः सर्वैः इत्यलनोपमः ॥ ५ ॥** प्राप्नुः कृत
 कृतालाभं सिंहसंहरनेनोपवा **॥ ५ ॥** सांख्ययोगाः श्रीमान्नास्वरयान्मसंभव **॥ ५ ॥** स निरीक्ष्य महावाहः
 सर्वतोऽयमोडले **॥ ५ ॥** प्रणामेद्राण्यलचीर्यपराक्रमं **॥ ५ ॥** ससमानननेः सर्वैर्निष्पलः स्थिरलो
 चनः **॥ ५ ॥** कोयमित्यागतः कोभः कोनदलपरोभवत् **॥ ५ ॥** सोऽनवीनोचोभीरस्वरेण वदतो वरः **॥ ५ ॥** यं नोहे
 प्रयोऽनस्योत्तिप्रवे सर्वतो नन **॥ ५ ॥** प्रीतिममननयाद्युर्ध्वधनमपाविशत् **॥ ५ ॥** ह्रीश्चक्रोऽथ चो
 भत्संस्तो नानाचिवेशद **॥ ५ ॥** ततोऽद्रोणाभ्यनत्ततः कर्णः प्रियराणः सरः **॥ ५ ॥** यत्कृतं तत्र पार्थिवनतः
 चकारमहावल **॥ ५ ॥** यथा इयं धनस्तत्र भ्रातृभिः सह भारत **॥ ५ ॥** कर्णोऽपरिच्छिन्नस्य सदा ततो वचनमत्र
 त्रवीत् **॥ ५ ॥** **॥ ५ ॥** उर्ध्वधन उवाच **॥ ५ ॥** स्थागतं ते महाबाहो दिव्यायामा **॥ ५ ॥** मानदे **॥ ५ ॥** अहं च कुरुगने च यथैह म
 पभूयते **॥ ५ ॥** **॥ ५ ॥** कर्णोऽवाच **॥ ५ ॥** कृतं सर्वमहं मन्यसहितं च त्रयाश्रितो **॥ ५ ॥** देहपुंश्च पार्थिवन कर्तुमिच्छ
 म्प्रहं प्रभो **॥ ५ ॥** भैरवो गान्नायासाय वेधनाप्रिय कुरु **॥ ५ ॥** उहं कुरु सर्वं यामभिपारमरिदम **॥ ५ ॥**
 वैशंपायन उवाच **॥ ५ ॥** ततः क्षिप्रमिवात्मानं मत्तापार्थोऽभभाषते **॥ ५ ॥** कर्णोऽपान् समुद्रस्थमप्येव ल
 मिव स्थितं **॥ ५ ॥** **॥ ५ ॥** अर्जुन उवाच **॥ ५ ॥** अनाहतापधृष्टानामनाहतोपनत्तिना **॥ ५ ॥** वेत्येकास्माकृतः कर्ण
 मया त्वं परिपश्यसे **॥ ५ ॥** **॥ ५ ॥** कर्णोऽवाच **॥ ५ ॥** रणोऽयं सर्वसामान्यः किमत्र तव फलान **॥ ५ ॥** वीर्यश्रेष्ठाश्च
 जानोऽवलं यमो न वर्तते **॥ ५ ॥** किं त्वेते ईर्ष्याया मेः शौरेः कथय भारत **॥ ५ ॥** शरोः समस्तया वने दरा
 म्यद्यशिरः शौरेः **॥ ५ ॥** **॥ ५ ॥** वैशंपायन उवाच **॥ ५ ॥** ततोऽद्रोणाभ्यनत्ततः पार्थः पारशुरतपः **॥ ५ ॥** भ्रातृभि
 स्स्वयं शिखोरणा योपजगाम तः **॥ ५ ॥** ततोऽर्धधनेनापि सभ्राता समरोद्यतः **॥ ५ ॥** परिछन्नः स्थि
 तः कर्णः प्रग्रस्तप्रापरेधन **॥ ५ ॥** ततः सविष्णुत्सुनितैः सैद्रायुधप्रयोगैः **॥ ५ ॥** आहतं गगनं मे
 चैर्वलाका यं किं द्राक्षिभिः **॥ ५ ॥** ततः खेदाद्वरिहयं दृष्ट्वा रंगावलोकित **॥ ५ ॥** भास्वरं पानयत् **॥ ५ ॥**
 प्रासमीयोपगतान् वनान् **॥ ५ ॥** मेव कायोपग्रस्तततो दृश्यत फलानः **॥ ५ ॥** सूर्यात्पपरितिमः

म. भा.
आ. प.
२४७

१॥ यस्यायेन दातेन सो दे सो स्यात्समं कर्म कं पादेन सुखा प्रसद यतो वायासः स्यान्वाहंति नि
तत्र प्रसिद्धं प्रतिज्ञं करोति न्यर्थः ॥ १५ ॥ १५ ॥ सचाधिकर्तृविनिश्चयः नितरां प्रमः ॥ १५ ॥ अ. पा. ॥

सकं रले सकवचं सर्वलक्षणं लक्षितं ॥ कथमादिन्यसदृशं मगीयाञ्जननिष्पत्तिः ॥ १५ ॥ अथि
वीराममर्ह्यं नंगराञ्जनदे अरः ॥ अनेन वाहवीर्यं मया तात्तानचर्त्तिनः ॥ १५ ॥ यस्याम
नजस्येन वंजं महिचेष्टितं ॥ अथमारुह्य पञ्चासविनामयत्तकर्मकं ॥ नतः सर्वस्य रंगस्य
हाहाकारो भूतभूतः ॥ सायुवादानसंवदः सूर्यश्चास्तमपागमतः ॥ १५ ॥ नतोऽयं यथनः कर्त्ता
मालं स्यात्प्रकरे न्यपः ॥ दोषिकप्रिकृतालो कस्तस्माद्गदि निर्ययोः ॥ १५ ॥ पांश्वाश्च सदृशः
सकपाश्च विप्रपते ॥ भीष्मोपासहिताः सर्वे ययुः संसं निवेशने ॥ १५ ॥ अनेनेति नतः कथि
कथि कर्त्तुं निभातः ॥ कथि दुर्गपनेने रेवुवेतः प्रस्थितास्तदा ॥ १५ ॥ कं स्याच्च प्रमभिज्ञा यदि
व्यलक्षणास्त्विति ॥ अत्रमंगेश्वरे स्नेहाच्छापीतिरजयतः ॥ १५ ॥ इयं यथनस्यापितदा कर्त्ता मासा
मपाश्चिव ॥ भयमर्जनसंज्ञानेति प्रमेतरपीयतः ॥ १५ ॥ सचापि वीरः कृतशस्त्रनिष्पन्नः प्रमः
योऽणसायाभ्युदस्योयनं युधिष्ठिरस्याप्यभवत्तदा मतिनेकं गित्त्योत्तिथनर्थः ॥ १५ ॥
नो ॥ १५ ॥ इत्यादिपर्वेण सदृशं ने ॥ वैशंपायन उवाच ॥ पांडवानां गृहस्थाश्च कृतास्तान् समीक्ष
सः ॥ सर्वथे रक्षिणा काले प्राप्ते मन्यत वै गरु ॥ १५ ॥ नतः शिष्यान्समानो यथाचार्यार्थमचोद
यत् ॥ देवाः सर्वानशेषां रक्षिणाथं मदीयते ॥ १५ ॥ पांचालराज उवाच ॥ हो त्वा राम मथे नि ॥ य
थोनयत भद्रैः सायास्वाम रक्षिणा ॥ १५ ॥ नथेत्स कृतते सर्वे रथे स्तुतां प्रहारिणः ॥ आचा
र्यं यत्तदा नार्थं देणेन सहिताय पु ॥ १५ ॥

पांडवान ॥ अमन्यत चिंतिनवान् ॥ १५ ॥ अर्थं गरवेदे रक्षिणाथं रक्षिणाथे ॥ १५ ॥

246

२४७

निष्प्रमहभारतनावदायः ॥ १२ ॥ ततश्चि ॥ १॥ २॥ ३॥ ४॥ ५॥ ६॥ ७॥ ८॥ ९॥ १०॥ ११॥ १२॥ १३॥ १४॥ १५॥ १६॥ १७॥ १८॥ १९॥ २०॥ २१॥ २२॥ २३॥ २४॥ २५॥ २६॥ २७॥ २८॥ २९॥ ३०॥ ३१॥ ३२॥ ३३॥ ३४॥ ३५॥ ३६॥ ३७॥ ३८॥ ३९॥ ४०॥ ४१॥ ४२॥ ४३॥ ४४॥ ४५॥ ४६॥ ४७॥ ४८॥ ४९॥ ५०॥ ५१॥ ५२॥ ५३॥ ५४॥ ५५॥ ५६॥ ५७॥ ५८॥ ५९॥ ६०॥ ६१॥ ६२॥ ६३॥ ६४॥ ६५॥ ६६॥ ६७॥ ६८॥ ६९॥ ७०॥ ७१॥ ७२॥ ७३॥ ७४॥ ७५॥ ७६॥ ७७॥ ७८॥ ७९॥ ८०॥ ८१॥ ८२॥ ८३॥ ८४॥ ८५॥ ८६॥ ८७॥ ८८॥ ८९॥ ९०॥ ९१॥ ९२॥ ९३॥ ९४॥ ९५॥ ९६॥ ९७॥ ९८॥ ९९॥ १००॥

अन्ते सस्यमिच्छामीमाहने सस्योपनः ॥ एवमक्तस्ततः कर्णस्तथेति प्रत्यवाचते ॥ इ
 पिचोभोसमाप्तिपापरांमदमवापतः ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ ८० ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ ८७ ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ ९० ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ ९३ ॥ ९४ ॥ ९५ ॥ ९६ ॥ ९७ ॥ ९८ ॥ ९९ ॥ १०० ॥
 ततः सस्तेनपदः सप्रवेदः सचेपयः ॥ विवेकाधिरथोरंगयः ॥ प्राणोद्भूयनिवः ॥ तमा
 लावयनस्यक्तामिन्गोरचयेति ॥ कर्णमिसेकाईशियाः ॥ शिरसाः ॥ मचदतः ॥ २ ॥ ततः
 पाएववज्रायपरांतेनसरोऽमः ॥ प्रेतिपरिष्कारिणमववीइयसारधिः ॥ परिषज्यचत
 ष्ठाश्वस्यार्थानंस्तेदविक्रवः ॥ अंगराजानिसेकाईमस्तुभिः सिधिवेपनः ॥ ५ ॥ तेइष्टास्तुप
 चोयमितिसेचिंमपाउवः ॥ भीमसेनस्तदावाकमचवीत्यहसत्रिचः ॥ ततमईसिपाथेन
 सनप्रवरणवथः ॥ कृत्यस्यसदपास्तुर्गाप्रतोरोपरयतोतया ॥ ६ ॥ अंगराजंचनाईस्त्वमयभो
 कंनराथमः ॥ आहताशममीपस्थप्रगोइयमिवायः ॥ एकमक्तस्ततः कर्णः किंचि
 त्प्राप्तिनाथः ॥ गगानस्थचिनिः ॥ अष्टदिवाकरमदेततः ॥ ततोउयोपनः कोपाउयपा
 तमहावलः ॥ भ्रातृपमवनानजस्यान्मरोकः रावदियः ॥ ७ ॥ सोत्रवीडीमकर्माणांभीमसेन
 मवस्थितः ॥ हनोरनतेप्रकंवचनंवक्तमीदृशः ॥ ८ ॥ त्रिपाणांचलेरोष्टयोदयात्त्रवथ
 नाः ॥ अराणांचनदीनांचउर्विदः प्रभवाः किल ॥ ९ ॥ सलिलाउभितोवद्विर्नयामंचराच
 रः ॥ दधीवस्थास्थितोवमंरुतेदानवसदने ॥ प्रायेयः कनिकाप्रकेरोदोगांगेयत्यपि ॥
 अयतेभगवान्देवः सर्वमयमयोयहः ॥ त्रिभुवः सयजनानांसासतालेचतेअताः
 विश्वामित्रप्रभतयः ॥ प्राप्ताअदानमययः ॥ १० ॥ आचार्यः कलशजानोदोहाः ॥ पास्तभता
 वरः ॥ ततोतमस्यान्ववायेचपास्तवाचोतमः ॥ भवतांचयथानननदयागमितमया ॥ ११ ॥

मं भा
आ य
२४८

तमलंघदंमपस्थितं अ. ताचारमस्यात्रनदृष्टाकौरवानेवेतिच्छेदः॥ नद्वेतीतिचापितद्वंते

आथमनामनीकानितनानादेवभारत॥२॥ इत्यथनं विकर्णं चक्रणं चापिमहावत्सं॥ नाना
नपसतानीरान्तेनानिविचिथानिच॥ अलातचक्रवत्सर्वेचरणीवाणोनपयत्॥३॥ ततस्व
नागशः सर्वमसत्सैर्यद्विभित्तदा॥ अभ्यवर्धंतकौरवात्त्वर्धमाणाचनारव॥४॥ सवालहृदाहे
पोराः कौरवानभ्युत्तदा॥ अ. ताननमलंघुं कौरवानेचभारत॥ इवेतिस्वनदंतिस्मक्रोशं
तः पाउवात्यति॥५॥ पाउवास्तस्वनेअ. तापानेनालोमदधणं॥ अभिवायतनोद्रेगांरथाना
रुद्रुत्तदा॥६॥ युधिष्ठिरनिवायाशुमापुसस्वेतिपाउव॥ मादेयौचकरदोनफालाणअनर
करोत॥७॥ सेनाप्रगोभीमसेनः सदाभृद्दयासह॥ तदशत्रुस्वनंअजाशान्तिभिः सहितानचः
आपाजुवेनकौंतेयो॥ श्येनानादमन्दिशः॥८॥ पांचालानांततः सेनामइतांराचनिः स्वना
भीमसेनोमहाबाहुर्देवपाणिगिवांतक॥ अविवेशमहासेनामकरः सागरयथा॥९॥ स्वय
मभ्यद्वज्जीमोनागानीकंगदापरः॥ अशुद्धकशलः पाथोवाहुवीर्येणचातलः॥ अहनत्कन
शनीकंगदयाकालरूपथक्॥१०॥ तेगतागिरिसंकाशाः चरंतोदधिरंवह॥ भीमसेनस्या
दयाभिन्नमस्तकपिउक॥११॥ यतेतिहिरदभूमौवज्रचातारिवाचलाः॥ गजानस्यात्रश्या
वपातयामासपाउवः॥ पदांतीश्वरथांश्चेदपवधीर्जनायज॥१२॥ गोपालश्चदेनभथा
पशुगणान्वने॥ चालयत्रयनागाश्चसेवचालहृकोदर॥१३॥ वैश्यायनउवाचः॥ भारद्वाज
प्रियंकुर्जमघनः फालगणस्तथा॥ पाषांजशरजालेनक्षिपत्रागात्सपाउवः॥१४॥ हयोवाश्च
श्योवाश्चगजोवाश्चसमंततः॥ यानयनसमरेराजनपुगानाभिरिवजलन॥१५॥ ततस्तेह
न्यमानावैपांचालाः संजयास्तथा॥ शरैर्वीनावपैस्तर्पणार्थं सखायसर्वशः॥१६॥ सिहनादे
॥ सविः कृतासमपुथ्यंतपाउवः॥१७॥

वपाउवात्यनीमर्थः॥ तथाननंदीवेत्यपिज्ञेयं॥१८॥

सोदंनमा

२४८

247

६॥ ततो गृह्यतिर्गमना हर्षं मार्गं कृतं सन्नाहो भूत् ॥ ५॥ तेषां तः यत्न सेनमालयेति शेषः ॥ ६॥

ततो भिन्नगमः पांचाला निजंतलेन रथिभाः ॥ मरुडस्त्यनगरं दुपदस्यमहोजसः ॥ ५॥ इयं य
नश कर्णप्रयुक्तस्य मरावलः ॥ ३॥ पणसुनो विकर्णप्रतलस्यः सुलोचनः ॥ ५॥ एते चान्ये
चवदवः क्रमावतः विक्रमाः ॥ ग्रहं एवमं ह एवेमिने च वियर्षभाः ॥ ५॥ ततो चारुथा रुहा क
मागः सारिभिः सह ॥ प्रविष्य नगरं सर्वगतमार्गमपाययुः ॥ ५॥ तस्मिन्काले तपांचालः प्र
ताहृष्टा मरुदलः ॥ धातुभिः सहितो राजे लया निर्ये यो गृह्यत ॥ ६॥ ततस्तत्कृतसन्नाहो यत्न से
नो महीधरः ॥ पारवर्षाणि मेचेतः प्राणोडः सर्व एवते ॥ ५॥ ततो रथेन प्रभेता समासाद्य तको
रवान् ॥ एते सेना शरान्नाशान् रथे युधि उर्जयः ॥ ५॥ तेषां पायनः वाव ॥ एवमेव तसंमं प्रपा
द्यो रोणमप्याचवीत् ॥ दर्पी देकात्क माराणां माचमं दित्तसंनमे ॥ ५॥ एषां पणक्रमस्याने वयं
कवी मसहसं ॥ एते रथकाः पांचालो गृहीते राणा मयनि ॥ ५॥ एवमस्तत्कृतं तेषां यो धातुभिः
सहितो नच ॥ अर्थं करोत नगरादतिप्रदहिरेवसः ॥ ५॥ दुपदः के वरवान् प्रुप्रपावन समंत
तः ॥ पारजाले नमदना मोहयन्ते रवी चमे ॥ ५॥ तमघतरथेने क भाप्रु करिणामाहवे ॥ य
नेकमिव संज्ञास्यने निरेतत्र को रवा ॥ ५॥ दुपदस्य पणचोपाविचेरुः सर्वतो दिशः ॥ ततः पाला
प्रभेधं प्रमदेणाप्रु सदस्यः ॥ ५॥ प्रावाद्यत महाराज पांचालानां निने शने ॥ सिंदनादप्रु
सेन लेपं चालानां मरुदलानां ॥ धनं र्जानलप्राप्तं प्रुप्रुगाने मरुदल ॥ ५॥ इयं यने वि
कर्णप्रु सवाह दीवी लोचनः ॥ ३॥ पणसंनमं सकुदः पारवर्ष रवाकिरन ॥ ५॥ ॥

कुर्यामकवीरि ॥ १२॥ १८॥

248

सिद्धिसंबन्धः ॥ ५ ॥ ईशानस्य शुभचक्रयोः संलग्नं महादहः ॥ ५ ॥ २६ ॥

तयः समभवद्द्वारे समहादुत दर्शनं ॥ सिंदनादस्वन्नं कृतानामस्यात्पाकशसनिः ॥ ३४ ॥
 ततः किरीटीसहसापाचालान् समरेडवत् ॥ शीघ्रं त्रिपुतालेन महता मोहयत्रिवः ॥ ३५ ॥
 यीज्जमभ्युपेतो जाणानंदधानस्य चानिपः ॥ नोतरेदृशे किंचित्तेनेयस्य यशस्विनः ॥ ३६ ॥
 सिंदनादश्च संजने साधुशोभनमिश्रितः ॥ ततः पांचालराजस्तथा सत्यजितासहः ॥ ३७ ॥
 तस्मात्पाणि उड्गचमदेदं वशे यथा ॥ महता शरवर्षेण पार्थः पांचालमहापातुः ॥ ३८ ॥
 ततो हलाहलाशयस्य सीमां चालकेवले ॥ निघृत्तनिमहे सिंदना नानामिव दृश्यते ॥ ३९ ॥
 दृष्ट्वा पार्थ तदा याते सत्यजितस्य विक्रमः ॥ पांचालं तं पारिषेष्टं न नयमड्डवत् ॥ ४० ॥
 तस्मिन्निपाचालौ युद्धयसमगागतौ ॥ अलोभयेतां तौ श्रेयसिद्वैरोचनाविवः ॥ ४१ ॥
 सत्यजितं पार्थी दशभिर्मर्मभेदिभिः ॥ चिच्छादवलवद्गदं तदङ्गं तमिवामवत् ॥ ४२ ॥
 रथानैः पार्थं पांचालः शीघ्रमर्दयत् ॥ पार्थस्तु शरवर्षेण लघुमानो महारथः ॥ ४३ ॥
 त्रे महारथो धनुर्यामचमयत् ॥ ततः सत्यजितश्चापेक्षितगजानामभयान् ॥ ४४ ॥
 गृह्णन् दाय सत्यजिदेगचमरे ॥ पार्थोऽसहजं सरथं पार्थं निचायसमरः ॥ ४५ ॥
 पार्थः पांचालेनार्दितो युधि ॥ ततस्तस्य विनाशार्थं सनैरवसृजद्धरात् ॥ ४६ ॥
 भृङ्गिभूभोतौ पालिमारथी ॥ सतथाभिद्यमाने युक्कर्मके पुनः पुनः ॥ ४७ ॥
 युधिमात्रोभवदादवे ॥ ४८ ॥ ससत्यजितमालोभयत् तथा निमलमादवे ॥ वेगेन महतारा
 जं नभ्यवर्षेत् पांडवः ॥ ४९ ॥

मं मां
आ धं
२५०

249

महावक्त्रनिशान्ताः शमर्तनं नितननिर्दिष्टं ॥ १ ॥ तीर्थीया ज्ञानरंगमयितं संप्रदाया विच्छेदार्थमित्य
थः ॥ २ ॥ अल्पवीर्येषु अमानयेषु ॥ ३ ॥ तथा प्राज्ञात्मा मोचयता प्रामागो वसमयो विद्यालाभा
नेतरंगरवेदविष्णुदाने ॥ ४ ॥ उत्तरासक्तस्तु तं दिशं उपदेशं प्रायात्मा प्रवानचरणानुपसेर

लाचवेसो हवे चैव नाभः कश्चन विद्यते ॥ वीभक्तु सदृशो लोकः निशे लोभ्यवस्थितः ॥ १ ॥
न तोत्रवीर्यशकेशोऽणः कैवलयसंस्थितः ॥ अगस्त्यस्य धनवर्दे शिष्यो मम गुरुः प्रग ॥ २ ॥
अग्निवेशश्च निखातस्तस्य शिष्यो मिभारत ॥ तीर्थी तीर्थगमयित महेमेतत्समद्यतः ॥ ३ ॥
न पसायत्सया प्राममोचमपानिभं ॥ अखेत्रस्य शिरोनामयत्तरे हेतुशिवो मणिः ॥ ४ ॥
नागहृणचोक्तं नमस्तस्यै शिरे तया ॥ भारद्वाजविमोक्तं यमस्य वीर्येषु पिप्रभो ॥ ५ ॥ तथा
प्राममिदं वीरदियं नान्यो ह्नि निर्दिष्टं ॥ मम यस्तस्यारत्यो मुनिस्त्वेषो विप्रां पते ॥ ६ ॥ आचार्य
दक्षिणदेहिता निप्रामस्य पश्यतः ॥ दद्यात्तु निप्रतिज्ञाने पाल्मगोनात्रवीर्य ॥ ७ ॥ पुढे
हं प्रनियो ह्येषा युष्माकं नान्यथा न च ॥ तथेति च प्रतिज्ञाय देशाय कुरु उगवः ॥ ८ ॥ उपसेर
शुचरणे स प्रायाडतं दिशं ॥ स्वभावात्तु मच्छेदो मुहो सागरमेखला ॥ अर्जनस्य समो
लोकेनास्तिकश्चिद्वनर्धरः ॥ गदापुढेः सिद्धे चरथ पुढे च पाउवः ॥ पारगस्य यत्पुढे वभ
वाय धनं जयः ॥ नीतिमान्स्वकलां नीतिविबुधाधिपतिस्तदा ॥ अवाप्य सुहृदेवो धिवा
नृणां वृत्ते वशो ॥ द्रोणैव विनीतश्च प्राज्ञाणां न कुलः प्रियः ॥ चित्रयोधी समाख्याते
वभवाति रथोदितः ॥ विवर्षे कृतयस्तु गंधवातामपसवे ॥ अर्जनप्रसवेः पार्थः
सौवीरः समरे हतः ॥ १० ॥ न शशाकवशे कर्तव्ये पाउरयि वीर्यवान् ॥ सार्जनेन वशं नीतो
द्याः वार्धतात्र स शिरो संतुष्टवानित्यर्थः ॥ ११ ॥ विबुधाधिपते देवाचार्या तद्रोण इत्यतः ॥ १२ ॥
विनीतः शिदितः अनिरथे प्रउदितः अनिरथे प्रउदितः एतत् ॥ १३ ॥ विवर्षेति ॥ तं धर्वा पस

विबुधाधिपते देवाचार्या तद्रोण इत्यतः ॥ १२ ॥ विवर्षेति ॥ तं धर्वा पस

[illegible][illegible]

त्रेष्मन्तीमालवतः॥६॥

250

॥१॥ योगार्थसोकः ॥१॥

२४२

शस्त्रः हिंसितः शास्त्रहिंसायां ॥ २॥ २॥ वक्ष्ये पूर्ववित्तवत् ॥ २॥ २॥ यः ॥ २॥ २॥ इति कान्तप्रपिकु
न ॥ २॥ २॥ शास्त्रप्रसूदनीतिप्रसूदनीति ॥ २॥ २॥ इति कान्तप्रपिकु ॥ २॥ २॥ यः ॥ २॥ २॥ इति कान्तप्रपिकु
मुक्तवत्तेन प्रपिकुतेन ॥ २॥ २॥ इति कान्तप्रपिकु ॥ २॥ २॥ यः ॥ २॥ २॥ इति कान्तप्रपिकु

[illegible]

मभा
शादी

२५२

शा६-

251

१॥ एकः एकः शत्रुवैरमः दृष्टिगोचरो यथा तदृशः स्यादस्य मनो न दृष्टान् अविद्यतो ॥
ममांगः विचारदर्शकः यद्विदुर्दृष्टमित्यर्थः ॥ नित्योद्दिष्टः विद्यासंकनाकविद्विनिश्चितो
न भवेदित्यर्थः ॥ दर्शक इति क्रियायां क्रियायां यथा शत्रुल ॥ २॥ देभादिना पिशत्रु नैयम्याह ॥

स्त्रिंशत्संख्येयानि सर्वे ते जसि नोदताः ॥ कथं न शान्तां निधेऽस्त्रिंशत्संख्येयानि स्युते ॥ १ ॥
एकाग्र-स्यारविद्यतो नित्यो विचारदर्शकः ॥ राजत्रेवं सपत्रेषु नित्योद्दिष्टः समाचरेत् ॥ २ ॥
अध्याधानेन यत्नेन काषायेन नरात्तिनेः ॥ लोकान् विद्यासयमेव न तालयेद्यथाहकः ॥ ३ ॥
अक्रुशं शौचमिन्द्रादुराणां मया यारो ॥ आनाम्य फलेनाशांलापकं पक्वप्रशांतये
त ॥ फलार्थं यं समाभो लोके प्रसाविद्यसितं ॥ वहेदमित्रैस्त्वये न यावत्कालस्य पर्ययः
ततः प्रमागते काले निष्ठां गृह्णित्वा पमनि ॥ ४ ॥ यमित्रेन विमोक्तः सर्वदुष्टवि
पापने ॥ कृपा न तस्मिन् नैव्याहम्यादेवापकारिणो हन्यादमित्रे सानेन तया दसेन
वापुन ॥ न चैव भेदं दं दाम्भ्या सर्वपापैः प्रपुनयेत् ॥ पुनराह उवाच ॥ कथं सानेन द
नेन भेदे देदेन वापुन ॥ यमित्रं शक्यते हनन् नैव हि यथा तेन ॥ ५ ॥ कर्णाक उवाच ॥
एतज्जगत्प्राप्तं वने निवसतः प्रया ॥ जंघुकस्य मसुराजनीतिशासार्थदार्पित ॥ ६ ॥
अथ कश्चित्कृतप्रज्ञः शमालः स्याद्यपि रितः ॥ सुखिभिर्मवसत्सार्थं यथा प्राप्नुवत्कच त
अभिः ॥ ते पश्यन्ति जनेन स्मितं वलिनं मगधयं ॥ यशःकाशं दहोत स्यततो मत्रममं

अध्याधानेनेति अक्रुशं अक्रुशं वनपरिविंता कर्षां शौचमध्याधानादि अत्र दृष्टो
तः आनाम्येति आनामयित्वा नृपतम्यो जनमाह फलार्थेति फलशत्रुवयः प्र
सिद्धं च ॥ सेवयानिर्दयत्वेन शत्रुहन्त्यादिमाह वहेदिति दाम्भ्या २ ॥ ४ ॥ वधने कलस

॥ २५॥
मप्ययं संस्तुति ॥ २५॥

२५२

मयमेवमेवमन्तः॥ नोपि नोपेनलीयात्माह॥ नावतेयति॥ यात्रयोडुर्गादिः॥ यनमयेः तस्यसं
प्रयादत्तान॥ १॥ यात्रयाभावेतत्किं कथनकारः॥ यथेति॥ सद्विषयवेत्तापरात्रो यथेति निमित्त
रेत्तीचेति मेदिनी सामर्थ्यानिवातसमये यथः हीनोपकृताः स्याद्वेत्॥ शतसकशत्रुशराणां
मेतीत्यर्थः॥ चापि यमपि चाप्रयेन एनीयिक्तनोपप्रतयेन तत्कृतात्मेन यथशत्रुयायना
मयेन वाचनिः प्रयातने कथीत्तात्रयमंत्यकृशत्रुहं भित्ताभगाप्यष्टादिमर्थः॥ नूनसिद्धस्ति
प्रकृष्टाथेति चेन्नकारः॥ कथीतस्य श्रापिकुरमगहनः॥ कथोप्रयंत शीतेयथाथापोष्टगान्तिथ
सोपनेमपानिद्वानि विद्यते च ते पुत्रहं निषवेहेनमवाकारेणापयतीत्यर्थः॥ १॥ उपसहरति
॥ नावतेयोरिष्टलाचदुर्वैलोपकथं वन॥ अस्याप्यभिर्वेनं कस्तं दह्याप्रयसं प्रयात॥ १॥ य
थः स्यादप्यवेत्तायाचापि यमपि चाप्रयेन॥ कथीतस्य मयेचाप्यशपीतस्य श्रापिक॥ २॥
॥ स्यात्तादिभिर्हृषायेस्वहृषाच्छेचपोक्षिते॥ दृष्टान्तसिक्तनेवाशराणागतस्यत॥ १॥ नि
रुद्धिगोहभवनिनहनानायेतेभये॥ हृषादसिद्धेननेनतथाश्रयोपकाणि॥ २॥ हृषात्री
न्यचसोनिषरपलस्यसेवशः॥ मूलमेकारितवित्तिद्यात्परपलस्यनिसशः॥ ततः सहपास्त
संज्ञेनितस्तानमेवकपटेनवृष्टिस्थितं स्युमपिसंतादिनातिद्याद्यहृषादेवेत्यर्थः॥ १॥ चलाधि
कमुदिष्टाह॥ हृषादिनि॥ यमिचसहतेयत्रुष्टादेहेनपविचारकत्वं शीकस्यविषाधुपयेह
न्यातथासंप्रतितासभृतमपिप्रयोपकृतिं हृषादेवेत्युक्तंभवति॥ १॥ तत्रोपायमाह॥ हृषारि
परपलस्यकुमासोत्रैयथेमंनोत्साहं॥ यथीतस्यउत्तमोक्तमहोत्सवंचारेहृषादस्यप्रहृषा
तजोचयेनतथाप्येतेनयाथोचयात्माहसनीयातिभावः॥ तथाप्यत्रममात्माहउर्गादिके
शोदुष्टपुण्यममृतिप्रकृतिपेचकहननेपात्रोरेयथंयथोभवतीत्यर्थः॥ २॥ उमेमेनंसासादा
नेनभेदेनोदंयनेनचाविषेतावद्विनाचापिप्रकृतीः पंचनिहेरेदिताह॥ समेति॥ उदंयनंप्रम
नस्यपाशोनमाराण्यडाउदंयनादिनामूलपात्रुमेवनाशयेत्॥ यत्रपानतावृत्तादिहारात
हृषाभेदविना॥ विषादिनानाशयेत्किमित्तरेदिताह॥ मूलमेवेति॥ १॥

मं भा
आ ध
२५३

५५॥ भयेनेति॥ अत्र याज्ञिकस्य साक्षात्कारकयोर्वाचा इयं दृष्टान्तेन कुलस्योत्पत्त्या सम
र्था न च बुद्धिभेदः॥ ५६॥ इति याज्ञिके च कर्तव्या इति पाठे पित्रे न याज्ञिके वाचः॥ इति सायानिन्य
स्य दृष्टेर्भूतिवयेन इति पाठे भूतिवैदेनः॥ ५७॥ उभौ जिगीषतस्तोषाय न याज्ञिके वाचो चेच्छ-

एतस्मिन्नेव काले न न कुलोपाज्जासह॥ तमवाचमहागन्तव्यं कुलं जन्तुको वने॥ ५८॥
स्ववाक्च वलमाधित्य निर्जिता स्तुतो गता॥ समदत्तानि प्रदत्तं भूत्वा मांसे यथेति
५९॥ नक्तं लउराच॥ अत्राणोत्तकथे च बुद्धिमानपि सूषकः॥ निनिताय त्वया वीरा
स्तस्याहीरत रोभवान्॥ ६०॥ न तपापुत्सहेयो दुर्मित्युक्तसोपपागमनः॥ कृत्तिक ३
वाच॥ एवंते प्रययाते पुनर्बुक्ते ह्यमानसः॥ त्वदतिस्मृतं मां समेकः सन्नेत्र निशु
यात्॥ एवं समाचरन्ति सति मेयतमपतिः॥ भयेन भेदयेद्दीर्घं शरमं न लिकमेणा
लज्जमर्थप्रदानेन समन्मनतया जसा॥ ६१॥ एवंते कथितं राज्ञः क्षमाचाप्य परतथा
पुत्रः सत्वा वा प्राता वा पिता वा यदि वा गृहः॥ रिपुस्थाने पुनर्जितः कर्तव्या भूतिवर्ध
नाः॥ शपथेनाप्यहिंसा दृष्ट्या दानेन वा पुनः॥ ६२॥ विषेण मायया वा पिनापेलेन क
थंचन॥ उभौ चेत्संशयो येनो अहं वास्तव्यं चर्यते॥ गरीरं पशुलिमस्य कथां कार्यम
नानतः॥ ६३॥ अथ प्रतिपन्नस्य न्यायं भवति शासनं॥ ६४॥ कुक्षेण कुक्षेणः स्थास्मिन्
पूर्वाभिभाषिता॥ न चाप्यन्यमप्यसंकराच्चित्तोपसृप्तः॥ प्रहरीष्यन्मियं ज्ञयात्प्र
हरन्नपि भारत॥ प्रहृत्य च कृपापीतं शोचेत च रुदेत च॥ ६५॥ आश्वासयेत्वापि परं सा
नयमां युजेतिभिः॥ अथास्य प्रहरे काले यदा विचलिते पथि॥ अपि चारि परथस्य यम
माश्रित्य तिष्ठतः॥ सहिप्रवृत्तयेते दोषः शैलाग्रैश्चैरिवासितैः॥ ६६॥ हावायो मडका वादराव
न चर्यते॥ अहोदरे च कंसाया मिनि मेदिनी॥ ६७॥ न न जेष्टो पुपिष्टिः कथं हंत य इत्याश
वाह॥ गरीरिति॥ अवलिमस्य भ्रातृवल्लेन गवितस्य॥ पांडो न्यासभूतमित्यनान्तोरा

२५३

न च विचलिते विचलिते सति॥ ५५॥
न त्वं सुखं प्राप्तं कथं मेव॥ ५६॥ अथ भूमेतत्तत्तयेत॥ ५७॥ प्रसूय
२५३

मृषिकेण यार्थेयइतिनेः॥२॥३॥ मृगराजस्य यात्रुस्य॥४॥ गारेगरवतः ३ः पचेयात्राभिषेका

जंयुक्तावाच॥ असकृद्यनताहोयदेनेयात्रु चनेनया॥ युक्ताचैतनसंपन्नोउदिष्वातीनया
काने॥२॥ मृषिकेण यात्राया नमो बराणे भवयेन्नतः॥ मृषिनेमलितैः पादेयात्रो मरुतयेन
तः॥३॥ नतोचैभराणिष्यामः सर्वमरितमानसाः॥ जंयुक् स्यततदाकनयाचक्रुः समाहितं
मृषिकेभलितैः पादेमृगं यात्रोचपीतदा॥ इष्टेचयेसमानेतभूमौमृगकचेव॥४॥ स्वात्ता
गच्छतभरेयोदस्यामीत्यादनेचक्रुः॥ मृगालवचनानोपागतः सर्वेनरीततः॥ सवितापामो
भूत्वातस्थानवचनेचक्रुः॥५॥ यथाजगाममृगेन स्वात्तायात्रोमराचलः॥२२॥ जंयुकेचैव
चिन्ताकृत्स्नितमानसं॥२॥ यात्रोउवाच॥ किंपेचस्मिन्मृगावततोउदिममोचरः॥ मृषितापि
शिन्तामप्यनिरतिष्ठापदेवये॥३॥ जंयुक्तावाच॥ मृगमेतेमहावाहेयहाकोमृषिकोचवी
त॥ थिगलेमृगराजस्यमृगायोचैमृगोदतः॥४॥ मराहचलमप्यित्यतस्मिन्मृगमिच्छति
गच्छमानस्यतस्थेवमतोभक्ष्यनरोचते॥५॥ यात्रोउवाच॥ चवीनियदिमरोचैकालेपसि
न्नावोधितः॥ स्ववाहचलमप्यित्यतस्मिन्मृगमिच्छति॥ गच्छमानस्यतस्थेवमतोभक्ष्य
होवेनेचरान॥६॥ वारिष्ठोतत्रमोसानिरत्यक्राप्रस्थितोवने॥ एतस्मिन्नेवकालेनमृषि
कोष्णात्तगामद॥ तमागतमभिप्रेत्यमृगालोष्यचवीहच॥७॥ जंयुक्तावाच॥ मृगामृषिक
भद्रंतेनकलोयदिराचवीत॥ मृगामंसंनद्यादेयगामेतत्ररोचते॥८॥ मृषिकेभलपिष्यामि
तइवाननुमन्यतो॥ तच्छ्रुत्वा मृषिकोवाक्यमत्रलः प्रगतोविले॥९॥ जनः स्वात्तासयेतत्रया
जगामसकरोत्तप॥ तमागतमिदवाक्यमत्रवीजंयुक्तरदा॥१०॥ मृगराजोदिसंक्रुद्धोननेसाध
मविच्छति॥ सकलत्रलिरुपातकसुष्यदनेत॥११॥ एवंसेवोदितस्तेननेचकेननदाचक्रुः
ततोवलपनेरुताप्रयातः पिशिता

तः॥१२॥ चलोपनेगात्रसंकीचनेचनान्तरेणागमनमित्यर्थः॥१३॥

म भा
आ दो
२५४

असिद्धये नीति शास्त्रीयं चरणकशोकमाह सप्रश्नित इति प्रश्नितः प्राप्ते नैव फलप्राप्तं
 शेषे च न फलं दर्शितं तस्य शास्त्रावधि विज्ञेयं जयेत्याममप्यप्रामवत् ॥ आमः पक्षे भूतानि
 हेतुवनीयेतयनययेन शत्रुस्योपचिताहीयेत ॥ ६१ ॥ एवं तानोपायैः शत्रुणां देउमन्त्र
 नीतिमाह ॥ त्रिवर्ग इति ॥ त्रिवर्गं यमार्थकामप्रतिविधा त्रिप्रकारापीडा कैंकेन प्रकारे
 ण पीडयत इत्यर्थः ॥ तथा यत्नपश्चादयान्तरं नवयः फलं तदपिनयेव विनियंश्रुमं
 पीडालुनश्रुभाः त्रिवर्गपरस्परपीडया सेवनेत्यर्थः ॥ ६२ ॥ तत्र पीडा माह ॥ यममिति ॥
 यममन्यत विचरतः प्रसः ॥ हाभ्यामर्थकामाभ्यायनययवसवयोपहिमाभ्यापीडा

सप्रश्नितः स्यादफलः फलवान् स्यात्तदुपरुहः ॥ आमः स्यात्प्रकसंकाशोनचनोचं
 न करिचिन् ॥ ६३ ॥ त्रिवर्गे त्रिविधा पीडा यत्नवयः तथैव च ॥ यत्नवयः श्रुभासेयाः पीडा
 लपरिवर्तयेत ॥ यमं विचरतः पीडायाः पिहृष्यां नियच्छति ॥ अर्थः स्यादर्थलसुस्यका
 न स्याति प्रवर्तिनः ॥ ६४ ॥ अगतिना त्माशुक्रश्रुसातशुक्रोनस्यिता ॥ अवेति तार्थः अ
 हात्मा मेव पीत हि जैः सः ॥ ६५ ॥ कर्मणा येन तेनैव सङ्गनादाहणोनच ॥ उदरे हीनमात्मा
 न समर्थो यममाचरेत् ॥ ६६ ॥ न संपाद्यमनारुह्यनरो भद्राणि पश्यति ॥ संसृपप्रलपस
 चित्तवैकल्यं भवति सापि प्रसः पीडा यमं नियच्छति निरहृतिकर्तैः पीडे वयमपीडेन
 ॥ अर्थः चाण्यलवयस्य कामं चातिप्रवर्तिन इति व्याख्येयं लवयस्य विचरः प्रसः इ
 भ्याकामयमार्थापीडिताभ्यापीडा भवति ॥ सापि पीडायेनियच्छति एवमतिप्रवर्तिनः
 कामविचरतः प्रसो हाभ्यायमार्थाभ्यापीडा भवति सापीडा कामनियतीनियोगं ॥ अर्थ
 स्य कामस्येति पादे कर्मणि स्यो ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ समर्थो यममाचरेदित्यनेन सूचकं सव
 कोदित्यादिकं प्रापयेव कार्यं नान्यथेत्सुक्तं ॥ ६९ ॥ सप्रश्नयाहासंकटं ॥ ७० ॥

२५४

यनप्रामवयः श्रीजदेनमिष्टः चोदिः ॥ अथनाः दारः संतोनास्तिकात्पलोकप्रहारहिताः ॥
 नाथोयथोचमेषलपानेप्रदृष्टोदिमापायः ॥ ५॥ प्रतिविस्त्रुवातीप्रत्यतविस्त्रुमहननशी
 लाः तीक्ष्णरूपानिमग्नकः गादप्रदरेत ॥ यथाप्रननीन्मतेरित्यर्थः ॥ ५॥ योन्मरेनमिच्छतितमनो
 पिनिष्ठासतीतिस्वयमपानिनेभ्यानि ॥ ५॥ सचेप्रपाकवनः किमपिकायेनमिच्छतोमापाका
 दनेति ॥ ५॥ सविहितः सम्यक्सीहितः ॥ ५॥ उद्यानारिस्थानेषु येसमवायाः जनसमूहलेपुती
 र्द्युमेजोप्रोहितेषु च प्रचरातसमभ्यतिः ॥ यचमोद्वारपालस्यप्रातर्विक्रमथा ॥ कर्मणा

यः स्यादनप्रामवयस्तस्यागारं प्रदीपयेत् ॥ अथवानास्तिकं योयन्मिष्टयेस्तेनवासयेत् ॥ ५॥
 प्रत्यन्तानासनापेनसंप्रदानेनकेनचित् ॥ प्रतिविस्त्रुवातीस्यातीक्ष्णरूपानिमग्नकः ॥ ५॥
 यथाकिनेभ्यः शोकेनशक्तिनेभ्यः सुखेनशः ॥ यथागाद्वयममत्रमपिमूलंनिकेतनि ॥ ५॥
 नविष्णुसेदविष्णुसेविष्णुसेनानिचिष्येत ॥ विष्णुसाद्वयममत्रमपिमूलंनिकेतनि ॥ ५॥
 चारः सविहितः कार्यप्रामनस्यप्रायसा ॥ पाकासंस्नापसादीषुप्रायस्युपयोगयेत् ॥ ५॥
 उद्यानेषु विचारेषु देवतायतनेषु च ॥ यानागारेषु रक्षासु सर्वतोर्ध्वे प्रचापय ॥ सनरे
 पुचकृष्यपुष्यतेषु वनेषु च ॥ समवायेषु सर्वेषु सरित्स्वचिचारयेत् ॥ ५॥ वाकभूषाचि
 नीतः स्याद्दृष्टेनतथात्वरः ॥ स्मितप्रवृत्तिभाषी स्यात्स्वर्गोद्देशकमेता ॥ ५॥ अतस्मि
 शापसंस्तुतिरसापादवेदनं ॥ आशकरागमित्येवकेनचमभ्यतिमिच्छता ॥ ५॥

राधिकारीचइत्येवचकृतथा ॥ कृत्याकृत्येषु चाधीनानवमोविनिष्ठाजनकः ॥ प्रदेष्टानगर
 यतः कार्यनिमीलकृतथा ॥ यमाथावः समाप्यदोदेषपालस्त्रिपंचमः ॥ चारशाउगीपालस्य
 तथायष्टानपालकः ॥ अष्टमीपालकृतानितीर्थम्यष्टारुवोत्तान ॥ नीतिप्रसक्तोक्तेषु विच
 रयेचारुहणशत्रुचिकीर्षितमिति शेषः ॥ ५॥ आशकरागानं यथानादिकेस्येवमप्यथा ॥
 प्रलोभनंभूतिमिच्छताभूतिकामस्येवेतद्विचिंतनपरलोककामस्येवमर्थः ॥ ५॥

म भा
आ प
२५५

२५४

देशाद्यनगणउत्पादोपिकर्तव्यः नमलसोभवेनदेवंपाकनंकर्तव्यं यमादयसयस्तोभविभ
म॥२॥तेषामथोतेअथकोअथोहेनउपस्थितिश्रुयः॥२४॥वालः यत्सोपि॥२५॥आत्मानं
युत्तपतिसहायदिनावर्ययतिसंचयतिपुनानापदेशरूपा॥२६॥आशांकालवतीदृष्टा
दिन्यतः प्राकटसिण्णात्प्रादातयनदातयप्राशमेवप्रदापयेदिन्यर्थपरंति॥कालवती

उत्पादश्चापियत्नेनकर्तव्योभूतिमिच्छता॥विभप्रदेशकालोचदेवंपादयसयः॥२७॥
नैः अथसोततोतेयोदेपकलावितिस्थिति॥तालवत्कृतेमूलवाक्कृणत्रुयेतिनः॥
गदनेप्रिवोन्मृष्टः सिधेसंतायतेमहन॥२८॥अथिहोक्तमिवात्मानंयुत्तपतियेनरः
सवधेमानोप्रसनेमहानमपिसंचय॥२९॥आशांकालवतीकुर्यात्कालंविज्ञेयोजयेत्
विज्ञेयमिजतोसुयादिमिजेवापिहेतुन॥३०॥तरोभूताहरेत्याणानिश्चिनः कालसाध
नः प्रतिष्ठनैलोमहारीदिपतापरिवर्जनः ॥३१॥यंउवेप्रयथाग्रायममेवचकृदृदृ॥
वर्तमानोनमनेस्तिताकृत्यसमाचर॥३२॥सर्वकलीणसंयन्नेविशिष्टातिनिश्चयः
तस्यान्नेपादुप्रभोरस्यात्मानंनराधिप॥३३॥प्रातस्यावतितोयस्यान्नेपुत्रानराधिपः
पश्चान्नापोयथानस्यानथानीतिविधीयतां॥३४॥वैशांपायनउवाच॥एवमुक्तासेनस्थे
कलिकंस्वरहेतुनः॥एतद्यथापिकौरवः शोकर्जः समपद्यत॥३५॥तदिपवैशिक

सर्वावधिमनीनिमित्ततः हेतुतः तमपिहेतुंनरेण॥३६॥स्वरस्वत्रिपितलीलाः नि
दियतिथावतयत्तेशाणोलीदः कालसायनः छिद्रकालापेक्षः पक्षकाललोपादानकः
प्रतिष्ठत्रोपपशयः पक्षेचमप्रदृष्टः लोमहारीग्रनलोमसत्राहोपक्षेलोमछेदकलोम
हरोतिपादेपितावेवार्थो॥३७॥३८॥कल्याणोद्यनप्रयत्नराज्यादिभिः संपन्नः विशिष्टः कुलशो

॥३९॥॥४०॥॥४१॥॥४२॥॥४३॥॥४४॥॥४५॥॥४६॥॥४७॥॥४८॥॥४९॥॥५०॥॥५१॥॥५२॥॥५३॥॥५४॥॥५५॥॥५६॥॥५७॥॥५८॥॥५९॥॥६०॥॥६१॥॥६२॥॥६३॥॥६४॥॥६५॥॥६६॥॥६७॥॥६८॥॥६९॥॥७०॥॥७१॥॥७२॥॥७३॥॥७४॥॥७५॥॥७६॥॥७७॥॥७८॥॥७९॥॥८०॥॥८१॥॥८२॥॥८३॥॥८४॥॥८५॥॥८६॥॥८७॥॥८८॥॥८९॥॥९०॥॥९१॥॥९२॥॥९३॥॥९४॥॥९५॥॥९६॥॥९७॥॥९८॥॥९९॥॥१००॥

परिभवेन एते केन न मनोनेन न लघुना पाषाणेन न अनागतेन कालान्तरेन च यो भविष्यतीत्या
 पाप्रदर्शनेन परिते प्रत्यन्येन च ते मानेन यत्तारिना सांतयेत् ॥५॥ संधिपदे निरति यो भवेत् ॥
 नि ॥५॥ मंत्रेति ॥ परचारे यो मंत्रस्य दृष्टेन साकारस्य क्रोधापावे पास्य च ग्रहने कने च स्वयं च चा
 रप्रधानः स्फोटित्यर्थः ॥५॥ इदमेवंप्राधान्यं प्राह नास्ति तेति ॥५॥ विश्वकालमाह ॥ कश्चित्ति ॥

सह

यस्य बुद्धिः परिभवेन मनोनेन सांतयेत् ॥ अनागतेन उच्यते प्रत्यन्येन परिते ॥५॥ यो रि
 एषां संधा यथा यो न कृत्त कृत्य चन ॥ सत्त्वाप्रेयसा समः प्रतितः प्रतियुज्यते ॥५॥ मंत्रसंवा
 यन्तः सदा कर्षी न स्युता ॥ साकारमभिभासेन चारेण कण्ठन पालितः ॥५॥ नास्ति तापुर्मम
 गिना कृत्ता कर्मदा कृत्ता ॥ न हन्ता मत्स्य चाती च प्राप्नोति मद्द्विष्टं ॥५॥ कश्चित्ति साचित्ति किं
 त्रमपानीयमवाप्तं ॥ परिविश्यात्तमदं च ग्रहने च मरे वले ॥५॥ नास्ति के कश्चिन्मप्येतिक
 तार्थनास्ति संगतं ॥ तस्मात्सर्वीणि साया नि सा च शया ति क्ता येत ॥५॥ संप्रहे विप्रहे चै
 च यन्तः कार्ये न स्युता ॥ उन्नाह सापि यत्नेन कर्तव्यो भवति मिह ता ॥५॥ नास्ति कृत्ता निच
 योरतिशयिषि च स्तथा ॥ सायाप्येव यथेष्टं सपथं वा सता न्या ॥५॥ भीतवन् विधान
 के यावद्भयमनागते ॥ सायाप्येव यथेष्टं सपथं वा सता न्या ॥५॥ भीतवन् विधान
 रुति यो नरः ॥ ससत्तमप्यारही या कर्ममयतरी यथा ॥५॥ अनागते हि च यत्तय च कार्ये प्र
 रक्षितं ॥ न त्वद्विदित्याति चिदति क्रमेण योजने ॥५॥

ति ॥ अचासक मना ह्यं ॥५॥ नास्ति करानि संगतं सायं कार्ये प्रसा च शेषे प्र कारितः स्वचपोति
 येति प्रत्यन्यमाना यतीत्यर्थः ॥५॥ संप्रहे सदा पादीना विप्रहे रिप्रभिः सार्थं ॥५॥ सेविष्यत ये
 प्रतिकर्तये ॥५॥ युयनते च शो कने अनारहं ति यन्मानादिना अचनरी अश्नगर्दभ संकरी
 तानि ॥५॥ अनागते कार्ये बुधेन ॥ बुधा च तदन गणं कुर्यादित्यर्थः ॥ इति तं वर्तमानं च दित

प्राज्ञवचनं यथा ॥५॥

मं भा
आ प
२५३

२५५

लोरेण कणिकेन उपसंदिनं उपदिष्टं ॥ १५ ॥ आणधिकं वलाधिकं ॥ १६ ॥ अथागंतयथोपस्थितं नथे
 वप्रतिचक्र ॥ १७ ॥ राग्याशान्तिराग्ययोग्यतां ॥ १८ ॥ प्रसाचत्तरं यः प्रतएवानधिकाराद्यं न प्रामव
 संहनस्ते महाकामः पांडुवान् यवानसि ॥ सकामोभवदौरयं संवराजं सप्रवक्र ॥ १९ ॥ न कुरु
 न्यापनराष्ट्रस्य सदृशं शोचयन् ॥ प्रेयकायाणि च तेषां च करासदृशं पवे ॥ पांडवानां न
 यात्तनाभीषाणं कुरुसज्जम ॥ २० ॥ न तमेजय उवाच ॥ अनरिस्त्रिंशत्श्रोतमिच्छामि हि न स न
 म ॥ दाहेन नगरहं स्पेव पांडवानां च मोक्षार्थं ॥ २१ ॥ स न शंसिरे कर्म तेषां कुरुपसेहितं ॥
 कीर्तयस्व यथा ह्यनपरे को न हले मम ॥ २२ ॥ वैराण्यं न उवाच ॥ प्राणविलस्य शराजं न द
 तो मे परंतप ॥ दाहेन नगरहं स्पेव पांडवानां च मोक्षार्थं ॥ २३ ॥ आणधिकं भीमसेनं कृतसि य
 धनं जय ॥ इयं यनो लक्ष्मिस्तथाप्येन पतडमिना ॥ २४ ॥ तमेवै कर्त्तव्यं नः करः शकृनिष्ठा यि
 सो वल ॥ अने केरभ्युपायेन निचासुतिरूपो रवान ॥ पांडवा अपि तस्य वप्रतिचक्रयथा
 गानं ॥ न ह्यवनमकुर्वंतो विदुरस्य मनश्चिन्ता ॥ २५ ॥ राणोः सुसुदितान् द्रुपदः पांडुसुतो
 स्तर ॥ कथं पांचक्रिरेनेषां गणान् संसृज्य भारत ॥ २६ ॥ राग्याशान्तिं च मम मित्रेण पांडुसुतं न द
 कथयेति स संभपचत्तरेषु सभासि च ॥ २७ ॥ प्रसाचत्तरं च तना ह न राष्ट्राजने श्वर ॥ राग्यनया
 मवान्ते संसकथं न पतिमिचेन ॥ २८ ॥ नथाप्येन न वोभीषः समसंये महाव्रत ॥ प्रत्यास्य य
 प्राराज्येन सजान् ग्रहीष्यति ॥ २९ ॥ ते वयं पांडव ज्येष्ठ न दण्ड दण्डालिन ॥ अभ्युचितम
 म भ्युस्य कारुण्यवेदिनं ॥ ३० ॥ सद्विभीषणं न न वधुत राष्ट्रं च यमेहितं ॥ सप्रविविधे
 भीमैर्योन्यनिष्पन्नैः यन ॥ ३१ ॥ तेषां कर्त्तव्यं नः अनात्तानि वाक्यानि न लपता ॥ उपि विरा
 वरुणा नाप्येतत्पतडमिति ॥ ३२ ॥ सतप्या नो डहात्मा तेषां राचो न च तमे ॥ ईष्यो याचापि सं
 नमो भुत राष्ट्रमुपागमन ॥ ३३ ॥ न नो विरहितं हृद्यो पितरं प्रतिश्रुतं ॥ फेरान रागसंतम
 पुष्टादि रमभाषत ॥ ३४ ॥ अतो मजल्पतां नाना यो राणां मशिवामि ॥ ३५ ॥ नाम नारत्य भीषाच
 न सराजनीमपि प्रवहाकथं न पतिमिचेन कथमपि हारलोपादिसर्थ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ विरहितमे

२५३

ननरिति॥५॥अनस्यप्रादृष्टा॥५॥गितेवेष्टितेनेनभावचिनाभिप्रायेजानातीति॥५॥गितभाचवः
 याकरोणचनेयादिविकारेणयथाइ॥नेत्रवक्रविकारेणजायतेतर्गतमनरिति॥विहितवेष्टे
 तातमन्मात्माचिनेयस्य॥५॥येत्रमदस्यपिचतेनलाशयेनोकासमकेलोहलोगलमयसा

येष्टायायनावाच॥ततःसबलप्रचलराताडर्थाधनयुह॥३॥शासनप्रकर्णप्रदंमंत्रम
 नेमंत्रयत्॥५॥कौश्यामनताप्यधनयुष्टनययिपे॥२॥नेतसपञ्जयाःकंसापुदिमकरय
 न॥तेषामिगितभाचनोविद्वत्सुनदक्षिजान॥याकरोणानिमंत्रेयुवेष्टेचनसा॥५॥ने
 नोविदितवेष्टात्मापारवानादिनेयः॥पलायनेमन्त्रिकेकंतापुत्रैःसहनच॥५॥न
 नोचानसहोनावेष्टप्रयुक्तयत्ताकिनी॥५॥मिल्लमोरदंरुताकंतीमिरमवाचह॥५॥एष
 तानःकुलस्यास्यकौर्निचेषाप्रणाशन॥५॥नराष्ट्रपरीतात्माधर्ममननिशायन॥५॥ये
 वारिपथेप्रुक्तानरेगयचनलमा॥नोयेष्टास्यमयापानेसप्रजामोदमेष्टमे॥५॥ननयु
 तायशिताकंतीपुत्रैःसहयथासिनी॥नाचमारुष्टागायाप्रययोभातयम॥५॥नतो
 इरवायेननवेष्टिलिप्योउवः॥५॥नेवाद्यतेदंनमोष्ट्राविशदन्॥५॥निष्ठादीपच
 प्रुक्तानतायनवेष्टमनि॥५॥राणाभ्यागतद्वयासहप्रैरनागसा॥५॥सचन्त्रिवाय
 मःपाफेरमस्तप्रुचनः॥वेचितोयडरात्मानोधातेगयाःसहनगा॥५॥प्रविताताम
 सन्मानोतनानामसतास्तथा॥ननयासहवेष्टेष्टाप्रुक्तविद्वरमेचिता॥५॥ननस्तस्मि
 नुरेलोकानगरेवारणावने॥२॥हृत्तनुगदद्वयमनुपगवतडःस्तिता॥५॥प्रिययासा

मृदिकप्रसिद्धेष्टवंपतावतीनोर्वाप्रुक्तानेगेनडर्किभिःप्रसहितेष्टाकामतउकेयताकिनी
 मृत्तिलमामिति॥५॥प्रतीतात्माचिपरीतवुदिःयतिनोममताकंनप्रामाचिनेयस्येनि
 वा॥५॥नावमारुष्टप्रययावितितनगदंस्वदंमामृदिनिविलमागेणवारणावनेमका
 मंगातीरेष्टा-नेतेरे॥५॥विष्टेनिर्विष्टे॥५॥५॥

256

एत रा **३** वाच ॥ उर्याय नमः प्राप्नोत दुःखं परि वर्जने ॥ अभिप्रायं यथा यथा त्रैचतुर्वि
 त्तो म्पद ॥ २५ ॥ न च भीष्मो न च द्रोणो न च ज्ञान गोतमः ॥ विवासमानो कौन्तेयान निवे
 य क हि चित् ॥ २६ ॥ समीह के रवे याणा वयते चैव प्रवक्त ॥ नैते विषम सिद्धे प्रथम प्रकाम न
 स्ति न ॥ २७ ॥ नैव ये कै रवे याणा मेते वा च म दान्मना ॥ कथं न व ध्याता नात गच्छा म न गत ल
 षा ॥ २८ ॥ **३** वाच ॥ मया स्थः सतते भीष्मो द्रोण प्रजो म धि स्थितः ॥ यतः प्रवृत्त तो द्रोणो भ
 चित्ताना च संशयः ॥ २९ ॥ कृपः पार द न धे व यत एते न तो भ वत ॥ द्रोण व धा धा ने ये च न स
 न्यस्त नि क हि चित् ॥ ३० ॥ तु ना र्थ व द्द स्व स्था कं प्रच्छ त्रे स यतः परैः ॥ न वै कः स सम धा मा य
 उवाच धि वा धिते ॥ स चि स वाः पा उ प्रजा न्द ह मा प्र वा स य ॥ वार एण व न म ये व य था
 णा नित था क ह ॥ ३१ ॥ वि नि द्द क र णो वी र द्दि श त्प मि वा र्थ ते ॥ णो क पा व क म द्द न क र्म
 णो ते न वा श य ॥ ३२ ॥ **३** वाच ॥ **३** वाच ॥ वैश पा य न उवाच ॥ ततो उर्ये ध नो रा ज्ञा सर्कः
 प्रकृत यः शनैः ॥ अथ मान प्र दाना म्पा संज हार स ह न ज ॥ ३३ ॥ एत रा द्द प्र प्र काल के चि
 त्क शल मंत्रिणः ॥ कथं यत्कि रे र प्य न ग र वार एण व त ॥ ३४ ॥ अथ समाजः सम हा त्र मणी
 यत मो भ वि ॥ ३५ ॥ प स्थित प प्र पते नै ग रे वार एण व ते ॥ ३६ ॥ स व र त्प समा कीर्ण ॥ प्र सा दे ण
 मनो र मे ॥ ३७ ॥ ए वं एत रा द्द ए व च वा च्छि क रे क था ॥ ३८ ॥ कथं मने त था र म्ये न ग रे वार
 एण व ते ॥ ३९ ॥ म ने णां उ प्र ज णां ज से न त्र म ति न्द प ॥ ४० ॥ य द्द त म न्य त न्द णा ज्ञा त कै न्द ह ला
 इ ति ॥ उवाचे ताने स त द्द णां उवाचे चि का स त ॥ ४१ ॥

लकः ॥ ५ ॥ जानको न रहे ला ॥ जानको न कहि ह ला ॥ ६ ॥

आत्मानं च पतञ्जलीराहित्यं ॥ मिथ्यैवोक्तं रातः पांशुनेष्टे समस्य दधितं रास्य पदराणां ह्योक्तं
 मतमेतच्च योऽप्यन्यत्र संप्रसूयति ॥ यथा कंतपरां पीडां चिक्वे निशुनेना ॥ १॥ चिर-
 तः प्रामवाचानं पांशुना त्वगतः पुरा ॥ तमेवमुक्तं संप्रामात्या मरा संपन्नं च वाना ॥ २॥ स-
 प्योक्तं यथा यथा दिशो निपातः ॥ तस्य प्रोक्तं प्रामात्या स्वस्थापि वाप ॥ ३॥ तेवय-
 रात्पक्षेण हीनाः सदसने रधि ॥ यवताता भविष्यामोक्तोक्तं गलीयते ॥ ४॥ पुनर्न नि-
 रयप्रामाः परकिंसेपजीनिनः ॥ नभवे यथा रातेन पानं निनिधायता ॥ ५॥ अदिने हि प्र-
 रातनिरेरात्पमवाप्तवान् ॥ अने प्राप्तामचय यथा मप्यवृथा तने ॥ ६॥ **रादिपर्वणिता**
नगरहे ॥ वेपपायन उवाच ॥ एवमुक्तं न पुत्रस्य प्रताचलनराधियः ॥ कति कस्य च वाचा
 नितानि प्रताससर्वपाः ॥ धनराष्ट्रादिवाचिनः शोकातेः समपयत ॥ ७॥ उवाच न युक्तं य-
 राकनिः सो वल्लवा ॥ ८॥ पासन चन योक्तं मत्रा मासरे कतः ॥ ततोऽप्येव नो राजा स-
 तरासु मभायत ॥ योऽवेभ्यो भयेन स्यातां निवासा यथा भवान् ॥ निपुणेनाभुपायेन ना-
 रेवाराणां चने ॥ ९॥ पुनरापुल्ल प्रोक्तं तावचनमीरितं ॥ महानिचयं चित्तं योऽप्यनमया-
 व्रीतः ॥ १०॥ यमेनियः सदापांस्तथायमेव रायणः ॥ सर्वप्रतालिपुनयामयिमासीद्विशतः
 नासो किंचिद्विज्जानानिभेदनादिचिकोर्धितं ॥ निवेदयति निवेदिममारां धनजनः ॥ तस्य प्र-
 कोपयापांस्तथायमेव रायणः ॥ मरणवाला कविज्ञानः योराणां स समतः ॥ सत्यं यथाका-
 नेसाभिरपाकं तेवत्तारितः ॥ कित्तेपेतामहाइमात्सदायोरिदोयतः ॥ भनादिपांस्तथासा-
 वलेव सततयतः ॥ भनाप्रकाशुपांस्तथायमेव रायणः ॥ तेश्वरासत्त्वज्ञानपांस्तथा-
 गरातनाः ॥ ११॥ यथायुधिष्ठिराणां चननादयः सदायवान् ॥ १२॥ **उवाच ॥** एवमेव यथा तात-
 भाचितोऽयमात्मनः ॥ १३॥ प्रकृतयः सर्वा यथा मानेन श्रुतिताः ॥ १४॥ अत्रमस्य सहायान् भवि-
 यन्निप्रयानतः ॥ १५॥ यथोक्तं सहायानां मत्स्येण मदीयते ॥ १६॥ समयाया उवाच ॥ निवा-
 धितमहेति ॥ १७॥ इति वाष्पुण्येन नगरकाराणां चन ॥ यदा प्रतिष्ठितं रास्यमपिरानन्विष्यते ॥
 १८॥ तेहताया समयि ॥ १९॥ राणां यदा यदाः पुत्रस्योपेतास्येन स्य पांशुवस्य ॥ २०॥ निरयं हः च ॥ २१॥

॥ १॥ ॥ २॥ ॥ ३॥ ॥ ४॥ ॥ ५॥ ॥ ६॥ ॥ ७॥ ॥ ८॥ ॥ ९॥ ॥ १०॥ ॥ ११॥ ॥ १२॥ ॥ १३॥ ॥ १४॥ ॥ १५॥ ॥ १६॥ ॥ १७॥ ॥ १८॥ ॥ १९॥ ॥ २०॥ ॥ २१॥

257

वैष्णवाय नमः ॥ एवमुक्ते प्रयात्मानं दुष्टं च भारत ॥ उर्यो धनः परं हर्षमगच्छन्त उर
 त्तवान् ॥ १ ॥ सप्ररोचनमेकं तस्मानी यभरतसंभ ॥ गृहीता दक्षिणे पादौ सचिवं वाक्यमब्रवी
 त् ॥ समेधेयसंश्रया प्ररोचनवसेयम् ॥ यथायममनदने सत्परा दित्तमहेसि ॥ न हि
 मेकश्चिद्व्योतिर्विष्वा सिक्तं रक्षया ॥ सहाय्येन संश्रयमंत्रयेयं यथा नया ॥ ४ ॥ सेरत्
 तानमंत्रं च सपत्न्याश्च समीदुय ॥ निप्रणेनाश्रया येन यद्विभीतिरथा ऊरु ॥ ५ ॥ पांडवा एत
 द्वाप्रे धिनाकारणावने ॥ उत्सवे वि हरिष्ठा निधनराष्ट्रस्य शासनान् ॥ ६ ॥ सत्परा संभयुक्ते
 न स्पृष्टनेनाश्रुगामिना ॥ वाराण वनमधेय यथायासितथा ऊरु ॥ ७ ॥ तत्र गता चतः शाले
 रदहं परमसंभृतं ॥ नगरोद्यांतमाश्रित्य कारयेथा मरुधन ॥ ८ ॥ शाणसर्जरसादीनि यानि
 व्यापिका निचित ॥ आग्नेयाश्रुनसंनोदतानि तत्र प्रसूयय ॥ ९ ॥ सर्पिलै लवसाभिश्चुलादया
 काष्णतस्य ॥ हतिकां मित्रादिवाते लेपं ऊरु पुदायय ॥ १० ॥ शाणै ले चतुर्वे वनत दाहपि
 चैव हि ॥ तस्मिन्नेशमनिसर्वाणि नितियेथाः समेतत ॥ यथा चतुस्त्वय परमरोत्तेनोपि पा
 उवा ॥ आग्नेयमिति तत्कार्यमपि चान्नेपि मानवा ॥ वेप्रम्येव कृतं तत्र कृतं तन्म चितान
 वासयेथाः पांडवेथान्कृती च सुसदृजन ॥ ११ ॥ आसता विचक्षिणिय त मिश्रयतानि च ॥
 विधानया निपांडूना यथा तेषां वधिना ॥ यथा चतुस्त्वनां तनगावा ॥ १२ ॥ तस्यास
 वै विधानयथा वक्ता लक्ष्यपर्यय ॥ १३ ॥ तात्तवता नुविश्रुत्वा छयाना नुक्रतो भयात् ॥ यमि
 त्वया ततो देयो हारतस्तस्य वेप्रमन ॥ १४ ॥ इयमाने स्वके ते हे दग्धा उतिततो जनाना ॥ नगरे ये प्र
 स्नाने पांडवा यथैव हि चित ॥ १५ ॥ सतथ निप्रतिज्ञाय के वाय प्ररोचन ॥ पाया इह संभयुक्ते
 न स्पृष्टनेनाश्रुगामिना ॥ सगता त
 निश्रयि संदीपकानि ॥ १६ ॥ पिता धनराष्ट्र ॥ १७ ॥ अथायः ॥ १८ ॥

॥ सगणः सपरिवाराः सान्वयाः अन्वयोवेशः सकृन्तीकृत्यर्थः ॥ सान्वयकारनिपाते ॥ पात्र
मनविधायमानाः शिविकाकोकोपाय, यस्करसहिताः ॥ २५ ॥ असहिष्णुतेस्त्वष्टुशक्रेति ॥ २६ ॥

समेते प्रहृष्टानित्यं कथयेति पुनः पुनः ॥ २५ ॥ समलोचनमंलोकेन गारेवाराणां वने ॥ २६ ॥ ततो
दिम- न्यधुमन्सवेवाराणां वने ॥ सगणः सान्वयाश्चैव विहरधयथासतः ॥ २७ ॥ ततो
प्राज्ञानिगायने ॥ यथा सर्वथाः प्रयत्नं यथाक्रमेदेव वसवचैव ॥ २८ ॥ कंचित्कालेनि
हृत्प्रेममनभूययमं मंद ॥ इदेवैहस्तिनप्रसन्नितः पुनरेव ॥ २९ ॥ पुनरापृष्टेन कामम
नेत्रं पुष्पिष्ठिरः ॥ आत्मानं प्रासहायनेन येति प्रत्यवाचने ॥ ३० ॥ ततो भीष्मं प्रातनवेचि
उरं च मद्रमति ॥ द्रोणं च वाहिकं चैनमोमदने च कैभवं ॥ ३१ ॥ कृपमाचार्यं पुत्रं च भूषिष्ठं च
समेव च ॥ आत्मानं नानामायां प्राप्तां प्राप्तां अतपोधनात् ॥ ३२ ॥ पुरोहितो यथाप्राप्तो यथा
च यथासिन्धो ॥ पुष्पिष्ठिरः दानैर्हिन इवाचेदेव च स्वर ॥ ३३ ॥ समलोचननाकीर्तनगारेवा
रणवने ॥ सगणं स्तत्राणामोभूतं रापृष्टं यथासनात् ॥ असत्रमनसः सर्वे प्राप्तावाचो
विम्वत ॥ प्राप्ताभिर्देहितानसात्राणामप्रसहिष्णते ॥ एवमक्रान्तिने सर्वपांडुपुत्रेण
कोरवाः ॥ असत्रवदनाभूतातेऽन्वयनेन पांडुवान् ॥ ३४ ॥ स्वस्मत्तवः यधिसदभूतेष्वेव स
वेशः ॥ सावकोस्तत्रभूतिकंचित्कालं वेशः पांडुनदनाः ॥ ततः कृतस्वस्मयनात्मलेभायया
धिवाः ॥ कृतस्वस्मयनात्मलेभायया ॥ ३५ ॥ इत्यादि यवै हिनतरहे ॥

२२ ॥ सत्यलेभायया सत्यलाभाय ॥ २३ ॥ अथा यः ॥ ॥

५२

पां३ वाहिति॥५॥ प्रकृतयः प्रकृताः ५५॥ अन्वपुरनजगमः ५५॥ अस्थाने प्रपुर्कः ५५॥ गतागतिः
 वैशंपायन उवाच ॥ पां३ वाहिराशान्प्रकृतमदशैरनितोपमेः ५५॥ आरोहमाणः भीष्मस्य पादौ नगरं
 रानेचन ५५॥ अतश्च पातयामास ५५॥ अथ महेन्द्राणां वमहात्मनः ५५॥ अग्रे पांचैव वसुनां कृपस्य चिदरस्य च ५५॥
 एवैव चोक्तं च न भिद्यते न जनाः ५५॥ समास्तौ समात्ता न चोत्तरे ५५॥ विचारिताः ५५॥ सर्वान्
 भान्त्सया प्रकृतां चैव प्रदत्ति ५५॥ सदाः प्रकृतयश्चैव प्रपुर्काराणां वतः ५५॥ विडरश्च महः
 प्राक् सदा मे कुरुषावाः ५५॥ एवमथ प्रकृत्या ज्ञानं प्रपुर्कारकचित्तः ५५॥ नत्र केचिद्भवेत्तिस्र
 ज्ञासाणां निमेषास्तदा ५५॥ दीनान्त्सुपां सुतान्तीव भूषाः ५५॥ सितः ५५॥ विषमं पश्यते यत्तास
 चैवामसमं दृष्टो ५५॥ कौरव्या एतान् प्रकृतं च यमं प्रपुर्कति ५५॥ न हि पापमपापा माये च वि
 ष्यति पांडवः ५५॥ भीमो वाचस्तिनां श्रेष्ठः ५५॥ कौन्तेयो वायने नयः ५५॥ कृतं पश्य महात्मनो माद्री प्रजौ क
 रिष्यतः ५५॥ ज्ञातं पितृनः ५५॥ ज्ञातं पुत्रं यत्पुत्रं मया ५५॥ अथ महेन्द्राणां वमहात्मनः ५५॥ अग्रे पांचैव वसुनां कृपस्य चिदरस्य च ५५॥
 माते ५५॥ विचारिताः ५५॥ समास्तौ समात्ता न चोत्तरे ५५॥ विचारिताः ५५॥ समास्तौ समात्ता न चोत्तरे ५५॥
 विचित्रवीर्यो राज्ञिः ५५॥ पांडवः कुरुनेदनः ५५॥ अतस्मिन् कुरुषु ५५॥ देवभावे गते सति ५५॥ राजपु
 ज्ञानिमानवात्मान् ५५॥ अतस्मिन् कुरुषु ५५॥ देवभावे गते सति ५५॥ राजपु
 शुभं लोभो यत्र गता शुधिश्च ५५॥ अतस्मिन् कुरुषु ५५॥ देवभावे गते सति ५५॥ राजपु
 नसाथां तान् मरान् शुधिश्च ५५॥ अतस्मिन् कुरुषु ५५॥ देवभावे गते सति ५५॥ राजपु
 नैव तस्य मया पितृनि नो ज्ञतः ५५॥ अतस्मिन् कुरुषु ५५॥ देवभावे गते सति ५५॥ राजपु
 शापीभिर्निवर्तयथा गतः ५५॥ अतस्मिन् कुरुषु ५५॥ देवभावे गते सति ५५॥ राजपु
 कं पितृणां चिद्विज्ञानितः ५५॥ अतस्मिन् कुरुषु ५५॥ देवभावे गते सति ५५॥ राजपु
 नो योता जगम नगरमेव हि ५५॥ अतस्मिन् कुरुषु ५५॥ देवभावे गते सति ५५॥ राजपु
 ति ५५॥ योरेधि ति ५५॥ पांडवश्चैव शुधिश्च ५५॥ अतस्मिन् कुरुषु ५५॥ देवभावे गते सति ५५॥ राजपु

सातेनचनमजरीतः ५५॥

मम-
प-प-
२२-

कलहिसादसीनस्मिन्नेवसुतोसमानसीकर्त्तयतिष्ठातीमनप्राद॥ कलप्रति॥ कलःकुलेः
पाथेइतिपावनचहेतिगलतीतिकलजःपाथेचःप्रोचनएवअत्रसास्येवप्रथमेपदेअन्यः
हेतेरअधिहेगन्धत्तंस्त्रिभाषात्तान॥ कलजएवशिथिरजःश्रुगतिहिनस्तीतिशिथिरोशिः
अहिषाधामित्यस्यरूपेननहेतीतिनिशिथिरजःगावागोणीतिवणीमिषाशिकरादयश्च
अयमेवपाथेवतीप्रधानमिनाहेनप्राधानीत्यर्थः॥ एवनेयमेवहेतयःउनकारणावतमग
नेवहल्लिनाशरंशनेवागेनयमित्याशयगह॥ महाकलरति॥ महतिकुंसावहिलोतीतिकल
पःपात्रवर्णालोपेनकलेमहेतिशत्रोसनिघनन्येकत्तमप्राप्तानकपटोदिवलवानपात्रःप्रम
लमेवप्रहरेदितिभावः॥ कलसीत्रयपायइत्यनप्राद॥ विलाकसःविलातःप्रविष्टान्युष्मान्य
एवनेननदहेत॥ नत्रदाहसभावनास्तिनत्ररुहानविलोकनेअमित्यर्थः॥ इत्यनेनप्रकारेण

कचजः शिशिभज्जमहाकलेवलोकसः ॥ नदहेदिति चान्मानं योरद्वनिसृजोवति ॥ ५१ ॥
नाचक्षुर्वेति पथानेनाचक्षुर्विदनेदिशः ॥ नाद्यतिर्दुहिमाप्रानिबुद्यस्वेवप्रवोयितः ॥
अनापूरेतमादनेनरः प्रास्वमलोहनः ॥ प्राविस्वराणमासाद्यप्रमचोतद्वेताशानातः ॥ ५२ ॥

त्मानं यो रत्नमिति स जीवन्ति तस्मात्तथाप्येवं तात्पर्यायेनात्मा संरक्षणीय इत्यर्थः ॥ २५ ॥ तन्नि
 ले प्रतिलिखानामस्माकं विलसति प्रदीपेन वदन्ति नाश्रितरुक्माणा नाशः कर्तव्य इत्याश्रयमा विवे
 कं विना मार्गज्ञानं दिग्गानं च न भवति ये यं विना ये श्रयं च न प्राप्यन्ति तिविवेकं ये यं चाश्रय
 स्तेत्याह ॥ नावत्परिति ॥ चक्षेयप्रत्यनेनेति चत्तविवेकः संस्कृत एवार्थः प्रोक्तो नीतिप्रदर्श
 नाय ॥ २५ ॥ तत्र मार्गविवेकं तावदाह ॥ अनामो रिति ॥ अनामैश्च भिर्देनेस्वीकारितं शास्त्ररहं
 तद्वत्तत्सहिचिलसमयतो भवति तादृशं विलसासाय प्राप्य हुताशनात्प्रसवेन ॥ आ
 त्मानं मोचयेत्तेन विलप्रवेष्टो न मार्गांतरेण सद्य एव विलाहदिनिस्सरतां प्रयागं कं नात
 रुक्माणा मराणां भविष्यतीत्यर्कः ॥ २५ ॥

मभा
आथ
२६२

ततश्च ॥५॥ आगतानि निवेदः ॥२॥ ॥ शिवरात्र्यामात्रमर्थतस्तु शिवं मरणार्थं कृतं
नान् ॥५॥ मनः शारवल्क ॥२६॥

वैशंपायन उवाच ॥ ततः सर्वां प्रकृतयो न गच्छन्तारणावतात् ॥ सर्वमंगलसंयुक्ता
यथाशास्त्रमनेदितः ॥५॥ प्रजागतामोऽपुत्राजानाथानैः सह सदा ॥ अभिजातमनेदये
सां प्रजे वपारयामदा ॥५॥ तेऽस्मासाधकैर्नेयान्तराणावतकरजनाः ॥ कृत्वा जयाश्रियः
सर्वपरिवार्यो यतश्चिरे ॥५॥ तेऽस्तुतः पुरुषाश्चो धर्मराजोऽपुत्रिष्टिरः ॥ विवर्धो देवसंका
शावन्तपाणि विवामोरे ॥५॥ सक्ततास्तेति पौरैश्च पौरास्तु कृत्या उवाच ॥ अस्ते कृतं जना
वरीक्षित्विचिष्टुर्वा रणावतं ॥५॥ तेऽतिशय प्रवेगो रक्तान्तराणां जगत्पराग्रहान् ॥ ब्राह्मणानां
महीपात्यरानां स्वेष्टकर्मसा ॥५॥ जगत्पराधिकृतानां तेऽग्निरश्मिनां तथा ॥ उपतस्थुर्नर
श्रेष्ठा वैश्वश्रेष्ठारहाण्यपि ॥५॥ अचिन्ताश्च नरेः पौरैः पादवाः पुरुषवर्म ॥ जगत्परावसथ
यथात्परोचन पुरस्कृतः ॥५॥ तेऽप्यथ स्यात्तृपाना निशयना निश्रुमानि च ॥ पासनानि च म
स्यानि श्रेष्ठोऽप्युचन ॥५॥ तत्र ते सक्ततास्तेन समुद्दिष्टिस्तथा ॥ उवाच मानाः पुरुषे
रुचः पुरनिर्वासभि ॥५॥ दशराजोऽपि ताना तत्र तेऽप्युचन ॥ निवेदयामास तदा शिवा
स्तुमशिवं गृहं ॥५॥ तत्र ते पुरुषाश्चादिविष्टुः सपरिच्छदाः ॥ पुरोचनस्य च चनक्तिस्त
समिधमसक्त ॥५॥ तच्चो गारमभिष्टुसर्वधर्मविशुद्धः ॥ उवाचाग्नेयमित्येवमीमसे
नं पुत्रिष्टिरः ॥५॥ निवेदयेत्समागधस्य जितचिमिष्टिनः ॥ कृतहिंसा कृत्वा यमिदेव
प्रमपरेतप ॥५॥ शाण्डनैरसंयुक्तमानो नैरहकर्मणि ॥ सतवल्कनचशादिद्वयसंयु
चुतोऽस्ति ॥५॥ शिल्पिभिः सक्तं स्यान्नेविनीतैर्लक्षकर्मणि ॥ अस्मिन्निष्ठास्य नो वदं
स्तकामः पुरोचनः ॥ तथा हि वर्तते मरुः स यो यनमने स्थितः ॥२६॥

२६१

वितात्रिः सत्ता नाम धिमा गेत्ताने कथं भवेत्ति शशकाह ॥ पाया जेन सवे मारग तात का ॥
 पाये नाह ॥ चरना गनि ता ना तो ति ॥ एवे ताते छवि मार्गे प्रहृति ना पु रे प्रति ना गे त य मि न्या
 पाये नाह ॥ न लत्रे चिंटे ते दिशानि ॥ न न कथमस्माभिर्लोकाना मचिरिते विलेका धिते शका क
 य वा चिदे पांचे पं स्यात्ता मित्या शकाह ॥ ग्रामने ति ॥ ग्रामानः सह यमोशः न च पुर्म
 पुत्रः अता हे तय आसा तस्या मम या लो चाना साचा क धि न्या गानि योक्त यः ॥ तेन सह येन वि

चरना गनि ता ना तिन ह्यत्रे चिंटे ते दिशः ॥ ग्रामना चान्न नः यं सुपीर यत्रान पीरते
 एवमनः प्रपु वा च यमो गते पु धि पुरः ॥ निडरे विडया ओ सता न मि न्य व पां ड व ॥ ३० ॥ अन
 शि स्या न गम्ये ता न्त्वा चे व प्रर ति ग ॥ पा र्श्वान भय न ता य नि ड रः प्र यो ग र ह न ॥ ३१ ॥ नि ड
 ने चि ड रे वा वि भी षो यो र त ने न या ॥ अ ता न श च मा मा य क नो व च न म त्र वी त ॥ ३२ ॥ त ना य र
 अ वी सु वा ज न म यो व व मि व ॥ त या त स न ये ल क्रे ता नो यो न च न ड य ॥ ३३ ॥ य दी रं श का म
 सा भि र्ता ने न च स रं य व न ॥ अ ता मि त्वा मि त न रं वं स ज द न व न स ॥ ३४ ॥ पु धि सि र ड व
 च ॥ ग र ह र मि श्र वा र ड या ति मां वि ड यो व वी न ॥ यं या य यो ना वि रि तः क धि न्या र्ति न थ म
 यो ॥ ३५ ॥ नि ते दि य य व स यां प्रा य य ती ति च मे व वी न ॥ वि ता त मि ति त न वं प्र न्य क्रे वि ड रो
 म य ॥ वे यं या य न उ वा च ॥ य स मे र नि यो दि णं प्रा य या नाः क ल्वा ता स्या ते ॥ का रणा व न मा सा
 म य ॥ ३६ ॥

सादि संपादयता हेतुना यंचे दिशानि विरे शका स्यान् ॥ ए वि स या ॥ ए र र प्र नो ग र न ने ॥ ३७ ॥
 सम यो न पी र य न हे तो श न प्र न्य यः म न्या दि ते न र म न स यं यो तो ति या व न ए ता भ्यां हा भ्या म
 ये तो ना न त य ता मे य का क नं क न मि ति य या ना ये न प्रा मि ति म दी य या मः सो ग क न दा स्या नि
 ते न मा र्गे गा रे शा न रे ए व ग न य न न ह्यु त्त न पु रे प्र वे छ य ता त क प रं दि प्र व लः श वः प्र न्य त
 मे व प्र ह रे दि ति शा म क ए वा श यः ये रं स ति पु न ले लो प्रा मि र्भ वि या ती ति भा वः ॥ ३८ ॥ अ य म व नि
 व य न्त्वा च म क रं त्रि व ॥ ३९ ॥ अ थ या यः ॥ ४० ॥

॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥

कृत्विनालेखनावासमेवादः ॥ भौममिति ॥ गृहः ॥ आसोपिमेघानात्रितरैरविदिनकर्तृयानि
नार्यः ॥ १ ॥ अत्रनिले ॥ १ ॥ यथा ॥ विहरस्येति ॥ १ ॥ यत्नयेथास्यानयापांउवान्प्रयः

भोजनं च विलसद्यैव करवा मस संवत् ॥ गृहोत्थासात्रनस्तत्र इत्याशाः संप्रपद्यन्ति ॥
वसन्तोद्ययथावासात्र बुधेन प्रोचन ॥ योरोवापिननः कथितथाकर्षमन्तरिजैः
१ ॥ इत्यादिपर्वणि जत गृहदाहे ॥ विप्रोपाद्यन उवाच ॥ विदुरस्य सूरकश्चिन्तनकः कृष्ण
लः शशिः ॥ विविक्ते पाउवाचान्निदं च चनमत्र बोध ॥ प्रहितो विदुरेणास्मिन्वा
कः कृष्णलोभशो ॥ पाउवानां प्रियं कार्यमिति किं करवाणि वः ॥ प्रवृत्तविदुरेणोक्तः
श्रेयस्वमिह पांडवान ॥ प्रतिपादय विद्यासादिनिकिं करवाणि वः ॥ कृष्णपदैव न
दृष्टं पाचावस्य प्रोचन ॥ भवनस्थन वहापेयदास्यनि इत्यशने ॥ मावासरप्रदपथा
पाउवां प्रदस्येभ ॥ इति सवसितं पाथे धृत रासूयमेभ्रत ॥ किंचिच्च विदुरेणोक्तं
उवाचाशिपाउव ॥ तथापि वनथसकमन्दिष्यासकराणां ॥ वाचनं सत्यधनिः क
नो प्रोत्रोद्यिष्टिर ॥ अभिज्ञानात्तिसोम्यतां सूरविदुरस्य वै ॥ अचिमां प्रियं चैव दृढम
कंसदारत ॥ न विद्यते कचेः किंचिदभितान प्रयोजन ॥ प्रथानः सतथानस्तनिदिशोया
वयंतयि ॥ भवनः सयथानस्य पाचयास्यान्यथाववि ॥ इदं शरणमायेयं मरथमिति
मेमति ॥ प्रोवनेन विहितं यार्त्त रासूयशासनात् ॥ सपायः कोणावोद्यैव ससहाय
शुभमिति ॥ प्रस्थानपेदिइष्टात्तानित्यकालं प्रवायते ॥ सभवात्सोद्ययनस्यान्यत्तना

प्रतिपादयेत्प्रकोटं च किं वरवाणि ॥ १ ॥ हे ब्रह्मा वा स्नेह भाषया ॥ २ ॥ करे सर्वतत्त्वज्ञानं द
क्षिणेन ॥ ३ ॥ यथा वयं न स्पृशन्तथा भवन्तथा पालनीयाः ॥ अतोऽस्मान्यथा कृतिः पालयन्ति तथा

नमः शिवाय नमो भगवते वासुदेवाय

252

इमां प्रापदं भाविनी दृष्टं वास्तवैतः न न देत न प्रविचरं इत्यस्मान्वाधितवानिति संवयः
 योगरूपकेणारदकाकनयतामादः ॥ हेति निराकारैरनाविः कृतवापयेष्टेः इमां निनि
 रूप इव मागं यद्येह देहे निराकारैरकारे निशेषमनास्यस्येययन्तः शमादिपदैः प्रमनैः स

इमां नानां महुनु दिवि उगो दृष्टं वास्तवैतः ॥ प्रापदं येन वा मागं कुरुते निस्सरे यथा ॥ १ ॥
 नेचयेनोपितास्तननुदिमं तोफिचरं ॥ प्रापदं स कुरुते प्राप्ता इयं यन वशानमैः ॥ २ ॥
 भीमसनावाच ॥ यदीदं गृहमाग्रीयं भवान्तरनिनिशये ॥ तत्रैव वा संग्रामो यत्र पूर्वसि
 नाचये ॥ ३ ॥ पुषिहिरावाच ॥ इदं यत्ने निराकारैर्वैलक्यमिदं रोचये ॥ अथ मनैर्विनि
 द्विगीतिमिहं प्रवामिनः ॥ ४ ॥ यदि विदेत चाकारमस्माकं सप्ररोचनः ॥ त्रिप्रकारलतो
 यत्ता प्रमसाविदहेतवः ॥ ५ ॥ मायेति मे मयुको यदपमोदपरोचनः ॥ तत्रादिवजनेमदः
 सुपोयनवशीलित ॥ ६ ॥ अथिवापैः दग्धे शुभीकोस्मात्तयितामदः ॥ कोपं कुर्यान्ति म
 शंवा कोरवान्कोपचेतसः ॥ ७ ॥ अथ चानीदं दग्धे शुभीकोस्माकं चितामदः ॥ यमैरने
 वरुणोरेस्मपानेकुरगुगवा ॥ तथेन यदि दग्धे विभ्यतः प्राद्वैमहि ॥ ८ ॥ ससेन्येवान
 यं यदीतिरुत्तुः सुपोयनः ॥ प्रापदस्यानर्दं निशुचपलाय लक्ष्मणः ॥ हीनके शान्ति
 हाकेशः ससेनोर्जनयेद्वै ॥ ९ ॥ नदस्याभिरुपादेयं न चपापं सयोधनं ॥ वचयद्विनिवस्त
 यं च न वासकवित्तचित् ॥ १० ॥ नेचयमपशीलाश्च न रामो वसपामिमं ॥ तयानेव दि

तिमहिः प्रवांगनिमोत्तं ॥ ११ ॥ उपकोपांनगर्हंतः ॥ १२ ॥ अयं भीम इति संवयः ॥ १३ ॥ इत्येवमास
 अशिदेषु कोपोधर्मस्येव कारणं कृताभीकोन्येव कुर्यान् ॥ १४ ॥ दाहस्पदाहमस्योप्राप
 ॥ १५ ॥ एदेदेशकोणापादं न वस्थितान् अथ दान ॥ असहया न योगैरुपाये ॥ १६ ॥ अत्रैव

इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु अष्टाध्याय्ये अष्टमोऽध्यायः ॥ १८ ॥

मं भां
आं यं
२६१

262

१५॥ **अथापः** ॥ एतस्मिन्नेवेति ॥ यथासं प्रत्ययं यथासं केतं च चिन्ताविकं ॥ २ ॥

१४२

नाविदम्य यथाकामं भक्त्या पीता च भारत ॥ जगन्निशि गरुते च समस्ता स्ता एवोचितः ॥
 निषादी पंच प्रजात तस्मिन् नो मे यदुच्छ्रया ॥ अत्राधिनी समभ्यागात् प्रजा काले नोरितः ॥
 साभक्त्या विविधं भोजं रमा प्रजसमन्विता ॥ यदुच्छ्रिता दुःखं लो गीरस्थित स्मिन् रहते नदा ॥
 सद्यो विगतज्ञानास्त कल्याणराधिया ॥ अथ प्रवर्तते तस्मिन् निशिसप्त नने प्रभो ॥
 नडया दीपयद्भीमः श्रीते यत्र प्रोचनः ॥ ततो जत गरुहारे दीपयामास पांशुः ॥
 ततो ददः पश्चादग्निं ते जत वेषणि ॥ तानाचत रूहे ह्येदीपयामास पांशुः ॥
 पुनरेतना ॥ स ह्यं विविधः सर्वमात्रा सह परे तपाः ॥ ततः प्रवर्तते समस्तं ह्येव विभा
 वसोः ॥ प्रादुरासी जत स्तेन बुभुधे स जन जनः ॥ तदवेत्त्य गरुहारे दीपमाहः पौराः कृष्ण ननाः
 पौराः ॥ उच्यते यत्र प्रयुक्ते नपापेना कृत बुद्धिना ॥ गरुहमात्मविता श्रमय कारिते दारिते
 च यतः ॥ अहो धि कृष्ण तया ह्यस्य बुद्धिर्ना तिसमं न सो ॥ यो मया न पांशुवा न्वा ला द्य हयामा
 समं त्रिणा ॥ १४॥ दिष्ट्या तिरुनी पापात्मा दायो यमति उर्मिनि ॥ यना गसः स विष्ट स्तान् यो
 ददा हनयेन मान ॥ वैशंपायन उवाच ॥ एवेने तिलयेति स्म चाराणा वत काजना ॥ परिचार्य
 गरुहं तस्य स्तुत चरात्रो समं तत ॥ पांशुवा श्रापिते राजन्मात्रा सह सङ्खिताः ॥ तिलेन तेन न
 मीत्य जगमुत्तमलत्तिता ॥ तेन निन्यो यरो येन साधसेन च पांशुवा ॥ न शोकः सहसा गं
 नु निदया च प्रसङ्गया ॥ भीमसेन स्तराजे रभी मवेगय राक्रमः ॥ जगाम धातुना रायस
 त्तमातरमेव च ॥ स्वयमाशेषा जननी यमाच केन वीर्यवान् ॥ पाथी गरुहं तया पाणिभ्यां
 आतरो समस्त वचः ॥ तस्मादादयान्मनसो ही पद्मा विदारयत् ॥ सजगाम सुतेजसी वा
 तं रूपावकोदरः ॥ १५॥ इत्यादि पर्वते जत रूहे वैशंपायन उवाच ॥ एतस्मिन्नेव काले तय

२६१

प्रोनेशकारमन्त्रेः प्रतीकारवद्विनिर्गमनप्रकारश्च ॥ १ ॥ परित्वाप्रकारपरिधिभूतोनाते-
 तानामप्रतिद्वन्द्वित्तिरन्यथापरिहारभाजेन विलान्तरद्वन्द्व- कारवद्विः लिपनमहावितंसे
 - गान्धेचकार ॥ २ ॥ मध्येमथानः ॥ ३ ॥ यदयानविहितवीन ॥ ४ ॥ सपुरोचनस्तेवयंचरद्व

समद्वयमाश्रयागारमिदंनस्यदयान्नः ॥ ५ ॥ प्रोनेनिः प्रतीकारमालिपोदं कनेमद्व ॥ ६ ॥
 इदंनद्वयमेननेनस्यकर्मचिकीर्षिते ॥ ७ ॥ प्रागेचचिद्वयवेदयेनास्यानन्ववोयधन ॥ ८ ॥ सेय
 मापरनप्राप्तालत्रायाद्वयवान्मुरा ॥ ९ ॥ पुरोचनस्यादिद्विजानस्यास्त्वपरिमोचय ॥ १० ॥ स
 तथेतिप्रतिश्रुत्याननकोयत्तमास्थितः ॥ ११ ॥ परित्वामुक्तिरजः मचकारसमद्वित्व ॥ १२ ॥ चि
 केचवेषनस्यास्यमथोतत्रमद्वित्व ॥ १३ ॥ न. प्रिययाननानातिसमं भूस्यायभारता ॥ १४ ॥ प्र
 रोचनमथासौचयद्वयान्तेननमालि ॥ १५ ॥ सतस्यद्विरद्वयानिचसत्यप्रविपीः सदा ॥ १६ ॥ तत्र
 तेसाप्रथाः सर्वेवसंतिस्माल्यान्त्र ॥ १७ ॥ दिवागच्छेतिमगयांयंवेयावनादनं ॥ १८ ॥ विश्वस्तु
 वद्विषयस्त्वेवयंतः पुरोचनं ॥ १९ ॥ प्रोनेष्टालिष्टवयानन्त्रः परमः ॥ २० ॥ स्तिता ॥ २१ ॥ यनचै
 नानन्वयुधेननरागवास्तिनः ॥ २२ ॥ प्रमत्रचिद्वयमात्मानस्यानन्वयनकसममान ॥ २३ ॥
 इत्यादिपर्वणिजगत्तंरद्वद्व ॥ २४ ॥ वेपंयनउवाच ॥ २५ ॥ नास्तरद्वयस्यनसः परित्तेचत्सरोयित
 न् विश्वस्तानिचमंस्त्वद्वयंयंचके पुरोचनः ॥ २६ ॥ प्राप्तिनः प्रविधायेद्वकमोचिवराप्ति
 ता ॥ २७ ॥ परमशानिदेपोनकेतीज्रासुणभोजन ॥ २८ ॥ चकेनिशिमहद्वनजानमस्तत्रयो

गित्वांयसंतिस्मदिकाचमगांयंचरंतिप्रोनेचद्वयं पुरोचनद्विद्वययेतिभावः ॥ २९ ॥ य
 य ॥ नांस्ति ॥ ३० ॥ सद्रमालितरतिप्रमथायलायनशोकयपुनरसद्वयेषामेमनिः स्यात्सा
 माभद्वितिभावः ॥ ३१ ॥

म. भा.
आ. य.
२६५

263

६॥ अथोदमानाः निर्वाणयंतः ॥ १॥ कल्याणि अस्थी नि कारयंत संस्कारयंत कल्याणलपदे
 गोचसज्जानोयगणोपिच ॥ भवनेचतनोह्रीवेकैरकार्योपधो कलोनिसेदिनो कल्या
 निर्वाणयंतो जलनंतेन नाददृशुस्ततः ॥ जगतं नदहं दग्धममात्वं च प्ररोचनं ॥ २॥
 नंदुर्योयनेनेदेविहितपापकर्मणा ॥ पांडवानोचिनापायेसेवेनेउकुश्रुजना ॥ ३॥
 दिनेधनराष्ट्रस्थथानराष्ट्रानसपाय ॥ दग्धवान्गुदायादात्रयेनप्रतिघिद्वान् ॥ ४॥
 नूनंशाननयोपोहनयममनबनेने ॥ द्वाणमुविडेरथैवहृपश्चात्मेचकोरवान् ॥ ५॥
 तेवयधनराष्ट्रस्थथेयामोडरात्मनः ॥ ससतलेपरः कामः पांडवान्दधवानसि ॥ ६॥
 तनोसुपोदमानालेपांडवाथैदनाशनं ॥ निषादोददृश्रुदग्धापंचपुत्रमनागसं ॥ ७॥
 एतनकेनतनेनैवपुमणोपयत्नविलं ॥ पांसभिः पिहितेनचप्ररुषेलेनलुलिते ॥ ८॥
 तनलेसापयामासधनराष्ट्रस्थनागराः ॥ पांडवानभिनादधानमासेचप्ररोचने ॥ ९॥
 अनातधनराष्ट्रस्थद्राजासमहदप्रियं ॥ विनाशपांडुपुत्राणाविललापसुडः वि
 तः ॥ १०॥ अथपांडुर्मनोराजासममध्यातासहयुशाः ॥ नेपुत्रीरेषुदग्धेषुमात्रासहविश
 षतः ॥ ११॥ गच्छतप्ररुषाः शीघ्रंनगराणावत ॥ संस्कारयंतनान्सीएन्कुतिराजसतां
 चतां ॥ १२॥ कारयंतचकल्याणिअभानिचहंतिच ॥ येवतत्रसतालेषासहदोयानतान
 पि ॥ १३॥ एवंगतेमयाशकायधत्कारयितुहिते ॥ पांडवानचकल्याणतत्तचक्रियताप
 ने ॥ १४॥ एवमुक्तततश्चकृतानिभिः परिकारितः ॥ उदकपांडुपुत्राणाधनराष्ट्रस्थविकसतः
 रुद्रः सहिनाः सर्वेभ्यश्शोकयगयणः ॥ हृद्यपिहरकोरयहाभीमंतिवापरे ॥ १५॥
 हार्पितागोतिवापयेहायमाविनिचापये ॥ कंतीमाताशशाचतउदकचक्रिरेनगाः ॥ १६॥
 प्रमेपोरननाथैवमन्वशेचतपांडवान ॥ विदस्सत्यशशकेशोकवेदपरहिस ॥ १७॥
 लीकसेपीनिचकल्यानिचैकानीयमेमसहलेणवामहृषासादेनवाशकिंनानिचनरा

१६५

मपकानाननलपरिमाणपरोत्तमागान॥५॥ तस्य चेष्टित चारेण विदितं विदितं यतस्ततोः

सगता नयचोरेणोरेणान्दरेणने॥ तनस्यासहकोरयमाप्रयानात्रोत्त॥५॥ विदितं
नमस्तु नुदेविदितं मस्तनः॥ तनस्तस्यापि चारेण चेष्टितं पापचेतसः॥५॥ तनः सप्रेषि
तोविदितं विदितं नरस्तनः॥ पापानां दृष्ट्यामासमनोभावनगामिनो॥ सवेचनसहना
वेपथुप्रकाशनाकिनो॥ शिवेभागीरथीतोरेनरेनिसंलिभिः कृतो॥५॥ तनः पुनर्याचा
चत्तापकं एव चोदिनो॥ पुपिष्टिनिनोद्येदेमत्ताथेनचनेकवे॥५॥ कलत्रः शिविरत्र
मस्तु कलेविलोचनः॥ नदेतीमेवमात्मानेयोरलिसतीवति॥५॥ तेनमायेष्टितं विदितं
मस्तु सतथाः नया॥ भयं प्रवादमांलनाविदितः सर्वतोर्थवत॥५॥ कर्मिर्गोथनेचेवधान
मिसहितं रणे॥ फकनिचेनचैरेनेयविनेतामिनसंशयः॥५॥ यं वारियथेत्यक्तमारो
मस्तु गामिनो॥ मोचयिष्यतिनः सर्वत्रपारेपात्रसंशयः॥५॥ अथतनययितानस्य
सहमाचनरोत्तमान॥ नावमारोप्यगंगायां प्रक्षिप्तानत्रवीत्तनः॥५॥ विदितं मूर्ध्नि
कायपरिष्ठितवचोमदुः॥ मरिछगल्लताकाशः यथानमिति कात्रवीत्त॥५॥ तनसत
तान्तीरात्युमान्तिपुरचोदिनः॥ तारयामाससहोदगमानाचनरयमाना॥५॥ तारयितान
तोमगां परेणामासुसवेणः॥ जयाशिवः प्रपुण्यायथागतममादिसः॥५॥ पारवाश्रम
हस्तानः प्रतिसंदिश्यते कवे॥ गंगामनीयवेगेननामर्गहमलक्षितः॥५॥ इत्यादिपर्व
गिज्जतरेह॥ वेरोपायनवाच॥ अथएवांशतीतायामयोपानागराननः॥ तनानमा
मवरितोदिदत्तः पारुनेदनान॥५॥

विदितं तनः स्वस्थानाचरः प्रकाशितः प्रेषित
रिति॥ सार्थहोकोवाच॥५॥ मनरेदृष्ट्यामास॥५॥ २५॥ अध्यायः॥ अथेति ॥ २ ॥

॥ १॥ प्रभायः ॥ तेन प्रवृत्तगमने एषाया उयोः समये प्रावृत्तिः समीकृताः लताः चक्षुः प्रयत्न
॥ २॥ प्रवृत्तगमनः ॥ गोपितः रोषे प्रयत्नाः विप्रगोचरतामलगपदे प्रप्रसन्नतेमदेषासः प्र
 पांरनायापितगोमनागारादुपपावनात् ॥ नरीगंगामनप्राप्तामानयसामहवलाः ॥ २॥
 सशान्ताभुतवेगोननयाः स्रोतान्तेनच ॥ कथुनावान्नृत्तेनतृष्णारमवाप्रवत् ॥ ३॥ ततो
 नाचेषाविमलप्रप्रप्रदेति एते दिशः ॥ चित्ताशान्तिशिरोधानेनलप्रमणसूचिने ॥ ४॥ यतमा
 नाचनेरात्तनगदने प्रतिपेदिरे ॥ जनः प्रानाः विषासाको निरुपाः पांरनेरना ॥ ५॥ नरुचमेह
 सीधेभीमसेनमिरेवच ॥ ६॥ रतः कथारेकिंनयदयेगदनेचने ॥ दिशः प्रनचित्तानीमोमेने
 चेचनशकुमः ॥ ७॥ तेषापायेनजानीमोयदिदयः प्ररोचन ॥ कथनविप्रमयेमभयारसा
 रत्नहिता ॥ ८॥ पुनरस्मानपायनयेचचनभारत ॥ तेदिनोचलवानेकोयथासतनग
 स्तथा ॥ ९॥ नृकोपमगतनेनभीमसेनेमहावल ॥ आदायकुंतीआतेपुनगमाप्रमहवल ॥ १०॥
॥ ११॥ दिपर्वतितनरह ॥ वैशंपयनवाच ॥ तेनचिक्रममातोन्मुहवेगसमीरितं ॥ वनेसह
 लचिरमेवाहूतिमिवाभवत् ॥ १२॥ जेषाचानोचयोवाष्पप्रविश्रुतागमेयया ॥ प्रावृत्तिन
 लताहतेमोचत्रैमहवल ॥ १३॥ सशरन्मुषितोयेवपलितोयवनस्थनीन ॥ प्रवृत्तय
 योगलाभ्यस्तस्यसमीपतान ॥ १४॥ शोचितायवकुहीवनेभननराइमान ॥ विप्रसन्नमः
 प्रुशीयसिचषीमनंगरा ॥ १५॥ गच्छतस्तस्यवेगेनतार्त्तमाहतरहसः ॥ भीमपपांउप्रजाम
 मल्लैवसमजायता ॥ १६॥ असकृत्वापिसेनीयेहरपरभुतहावे ॥ पथिप्रवृत्तमासेइयानिगए
 मयानर ॥ १७॥ रुच्रेणमातरं चैवसकृमादीयशान्तिनी ॥ प्रवृत्ततएनेनोपसुविषमेप्रच ॥ १८॥
 यतीनेनसोप्रपांतेनसिख्येनातिमेदिनीषहिवर्षात्रिकोचन ॥ १९॥ हरंपारंगंगप्रवाहंवेने
 पितस्तदिभतीनिभावः भुतसवेभेताभणसवनैवैहसयापरमेदाह ॥ २०॥ योयस्तुचभागेप्र

265

पुनर्दीनमनायत्ताशांताचिरिवपावकः॥भ्रातृन्महीतलेसमानवैदगहकोदारः॥विशस्त
 निवसविष्णुश्चात्तनसमानिव॥नातिहरेणानगरवनादस्मादिललये॥जागर्तयेस्य
 नीमेहेनजागर्तये॥१५॥यास्येनोमेतलेपश्चात्प्रतिबुद्धानितकमानः॥प्रतिभीमायव
 स्तेवनजागारस्येतदा॥१६॥इत्यादिपर्वणान्ततद्दशहःसमाप्तः॥वैष्णोपावनउवाच॥नेत्र
 नेषुशुषानेषुहिहिंकोनामएतसः॥अविहरेवनानलालालालसमाश्रित॥१७॥हरेमान
 समोसायामहावीर्यपराक्रमः॥प्राहृदललयरःपुणमधिगालोदरुणकृति॥१८॥हृदयकर
 लवरनोपशितेषःलपार्धित॥लेवसिकलवनवरोरक्षमशिशिररुहः॥महाहृदग
 लस्कंधःशंकरकर्मविभीषणः॥यदृष्टयानानयपणमाउपुजान्महारथान्॥१९॥चिरपह्यः
 पिगातःकरालोवोदशीनः॥पिशितेषःलपार्धितयतानयपणमदृष्टया॥२०॥ऊर्ध्वगतिः
 कंदूयभुजबुलाश्चिररुहान्॥नममाणोमहावक्रःपुनःपुनरवेत्यचे॥दृष्टमानपमा
 मस्यामहाकरायामहाबलः॥प्राज्ञायमानयंगधूमगिनीमिरमजवीत्॥उपपन्नश्चिरस्थाघ
 भट्टायममसप्रियः॥स्निहसवान्यसवतिनिद्रुपर्येतिमेमवि॥अष्टौदृष्टाःसनीत्ताप्रः
 रस्यापातउल्लसः॥देहेष्टमजुपिष्णमिस्त्रिणेषुपिशितेषुच॥आक्रममानयंकटमाहि
 ययमनीमयि॥उल्लनवशयास्यामिफेनिलरुधिरंवहः॥गच्छजानीहिक्तेतेनेशेनेवन
 माश्रितः॥मावषोवलवान्प्रीज्ञाणनयेनीवहै॥हैतान्मानवान्सर्वानानयस्वममा
 तिकं॥अस्मादिषयसमेष्टानेतेभ्यामयमलिते॥एषामुहन्त्यामातिमानवाणायये
 सतः॥मत्पिष्णावसहितोक्रूरुर्गवयोमम॥मत्पिष्णावमांसानिमानवाणंप्रक्रम
 तः॥नृपावःसहितावाचोदत्तनालावनेकशः॥एवमुक्तादिहिंवातहिंवेनतदवने॥२१॥

नवेति॥ ॥पि शिष्यः साक्षाद्योषि कृतं चानुसृतं॥ ॥ ॥यवेति॥ ॥यान्वयमांसस्य लाभे सचयं नीचत्वं

२५५॥ यमनीकदी॥ २५५॥

१५॥ एकजः एक एव ज्ञातः असह्यः ॥ १५॥ १५॥ कथवानं नंदनाः सारदाः ॥ १५॥ १५॥ नभतव ॥ १५॥

स कमारनरा मेनां सहादे शयनोचितं ॥ पाथानां पप्रनायेदृष्टिआमतयोचितं ॥ १५॥
 किरिदाचवायो सपुवेयासना निमान् ॥ येयेभूमेपि आनायेने प्रामाद प्राप्तिनी ॥ किं
 तडः रत्नतरं शनं मया दुष्टमतः परं ॥ योदममनरं कां द्रान्त मां यप्रामिभूतले ॥ १५॥ विप्र
 लोकं पुयाय मयम निमारे तेन यः ॥ मोयेभूमेपि आनः योने प्राकृतवत्कथं ॥ १५॥ अये
 नीलां च दृष्टामो नरेषु प्रतिमोर्जेन ॥ योने प्राकृतवत्कथं योनेतोडः रत्नरेन किं ॥ १५॥ अशिना
 निचरेवानां पाविमो रूपां संपदा ॥ तो प्राकृतवत्कथं मो प्रसमो परतीतले ॥ १५॥ ज्ञातयोय
 स्थने वस्य विषमा कलपां सनाः ॥ सनीचे तस्य लोके ग्रामदुमये कन ॥ १५॥ एकोद्वे
 द्वियो ग्रामे भवेत्प्राप्य लानितः ॥ चेत्यो भवति नितीति र्वनीयः स एतितः ॥ १५॥ योकाचव
 दवः एतात्तनयो यममाश्रिताः ॥ ते जीवंति सचेलोके भवेति च निरामयाः ॥ चतुर्वेनः स
 म्पदाया मित्रवापवनेदनाः ॥ ज्ञोवंत्यन्येन्यमाश्रित्य दुमाः कानननारावः ॥ १५॥ चयेत एत
 मष्टेण सपुवेण उरानना ॥ चिवाश्रितानां दृष्ट्या कथंचिदैव संप्रयातः ॥ १५॥ न स्यात्तन
 वयेदाहादिमं हलमयाश्रितः ॥ किरिदाप्रतिपत्त्या मप्रामाः केशमननमे ॥ १५॥ सक
 मोभव उर्ध्वे पार्ते राष्ट्राददर्शन ॥ नृतेदेवाः प्रसजालेनाननं मेपुपिष्टिरः ॥ प्रयत्न
 निवयेन मंतेन जीवसिद्धिर्मेते ॥ नन्वय ससता मां स कर्णनजसो वलं ॥ गाना क्रोथ
 समाविष्टः प्रेषयिष्ये मलय ॥ १५॥ किं न शनं मया कर्तं यस्तेन कुप्यते न यः ॥ यमी
 त्माणां डवयेष्टः पापी कायं स योयनः ॥ १५॥ एवमकामसहवाहः क्रोथसदीममानसः
 करेकरेण निष्पिपतिः ॥ ससदीनमानसः ॥ १५॥

म-भा
आ-प
२६०

22

सूः ११ १४११ १५११

॥ २४ ॥ ॥ २४ ॥

एतद्योतमिवशालंकरमिव ॥ ५ ॥ एषामलंकरणः अग्रेनचहेमाभंतिवत्समाएतान् ॥ ६ ॥ कुरोपसंहि

भानवचनमात्तायत्वरमाणेवराक्षसी ॥ तगामनत्रयत्रसपांउवाभरतविभ ॥ ७ ॥ दृष्टानत्रसामाना
कारवानुयथासह ॥ याकानानभोमसेनचनप्रेतेतपरान्ति ॥ ८ ॥ दृष्टैवभीमसेनसाएतयोत
मिवोदृतं ॥ राक्षसीकामयासासुर्येणप्रतिभेभुवि ॥ ९ ॥ अयंपणमामहानाहंसिदृक्कयोमहा
शयः ॥ केशुप्रीवः प्रसूरातोभनोपुत्रोभवेत्तम ॥ १० ॥ नादेभान्वचोनातकुपाकुरोपसंहित
पतिस्नेहोतिवत्तवान्नतथाभान्वसोदरे ॥ ११ ॥ महेनमेवराभिमवेद्वनममेवच ॥ हनेरेनै
रद्वानुमोदिषोपायतीःसमाः ॥ साकामदृष्टिणीरुपेकनामानयमनमे ॥ उपतस्थेमहाचा
हंभीमसेनशानैःशानैः ॥ लज्जमानेचललनादिवाभराभापिता ॥ स्मृतपूर्वमिदंवाकोभीमसे
नमथाजवीन ॥ १२ ॥ कृतस्त्वमसि संप्राप्तः कष्टादिप्ररूपयेभ ॥ कस्मैवातेचेदप्ररुषादेवह
विताः ॥ १३ ॥ केयेचहृदनीशपासासकमारोतवानच ॥ योनेचनभिदृष्टावविशस्तावरद्वेषा
नेदंनानातिगहनंचनंराक्षससेवितं ॥ वसतिस्तत्रापाभादिदिवोनामालसः ॥ १४ ॥ तनाह
प्रेक्षिताभ्याचउष्टभावेनरक्षसा ॥ विभलपियतामांसंप्रयाकममरोपमाः सादेनामसिसेप्रे
त्यदेवगभसमश्रम ॥ नान्यभनोमिस्त्रामिसममेतद्वीभिते ॥ एतदितायपमेतपुत्रमपिसमा
चर ॥ कामिपदतचित्तोभीमनमानाभनसमा ॥ १५ ॥ यास्यामितंमहाबाहोरक्षसासुररुषादकान
वत्पातोमिदिदंभीमनोभवममानच ॥ १६ ॥ अतरित्वचरिषासिकामतोविचरामिच ॥ अतलासा
महिप्रीतिनचनचमयासह ॥ १७ ॥ भीमसेन ॥ १८ ॥ च ॥ मातरेश्वानरेनेहंसितमान्चयनिमान
परिभूतेनकोन्यचपुभचत्रिवराक्षसि ॥ १९ ॥ कुरोपसंहितानिमान्नाहृद्वाराक्षसमोनन ॥ मात
रेचनरोगलेनकामानिश्चमदियः ॥ २० ॥ राक्षस ॥ २१ ॥ च ॥ यनेप्रियंतकराक्षसनेतान्यवोयय
माद्विषणास्यदेकामयाक्षसासुररुषादकान ॥ २२ ॥ वी

तंहिंसापुत्रं ॥ २५ ॥ वि

भद्विषताभद्वितमिव

२५ ॥ २५ ॥ २५ ॥

मभा
आप
२६२

५॥ लताश्चाकषतः आचकषतः ॥ ५॥ ५॥ यथा ॥ प्रबुद्धाति ॥ ५॥ निबोसितं हंतं स्वार्थं सन

हिं वउवाच ॥ गतिनेन च या किंने वां चित्तेन च मानव ॥ कृतेन न कर्मणा सर्वा कचे यामा
चिरं कथाः ॥ ५॥ चित्तेन मनसो यच्चोत्तमानं सपराक्रमं ॥ तस्यैष्य सपराक्रमं मया त्मानं वलाधि
कं ॥ ५॥ लतावदेतान् हिं सिषोस्वयं तेने यथास्व ॥ एष त्वामेव उद्धे निहन्त्यापि यं वदं ॥ ५॥
पीतात वास्य गान्धर्वस्तनः पश्चादिमानयि ॥ हनिष्यामि तनः पश्चादिमां विप्रियकारिणो ॥ ५॥
वैशंपायन उवाच ॥ एवमुक्त्वा ततो वाहं प्रायश्चरुपादक ॥ अभ्यद्रवत संकुहे भीमसेन मरि
दम् ॥ तस्याभिपन्न न स्तुष्टौ भीमसेनो पराक्रमः ॥ चेगेन प्रहिन वाङ् निजग्राह सन्निव ॥ निरह
ने चलाद्भीमो विस्फुरंते च कर्षद ॥ तस्मादेषा दृक्स्थो सिद्धः क्षरसंगयथा ॥ ५॥ ततः सरत्सः
कुहः पाउवेन वलादिन ॥ भीमसेने स्यात्सिंघाणन देरवरवं ॥ ५॥ पुनर्भीमो वलादेन विचक
षमहाबल ॥ मायावः सत्समानां धान्तामेभवेदिनि ॥ ५॥ अन्योन्येनैः समासाद्य विचकष
तरोनसा ॥ हिं वो भीमसेन यविक्रमं चक्रतः परं ॥ ५॥ तभजनः पदावृत्ता लताश्चाकषत स्तुष्ट
मना विवच संख्यो वारणो यस्मिन् हायनैः ॥ ५॥ तयोः प्राहेन मदन विबुद्धास्ते न रधिभाः ॥ सहमा
जाचदृष्ट्वा हिं वामप्रतः स्थिता ॥ ५॥ ॥ त्पारिष्वेति हिं ववये ॥ वैशंपायन उवाच ॥ प्रबुद्ध
स्ते हिं वया दपदृष्ट्वा निमानयं ॥ विस्मिताः प्रहसन्त्याश्च वमवुः प्रथया सह ॥ ५॥ ततः कुंतीसमी
त्येतां विस्मिता रपसेयदा ॥ उवाच मथुरे वासं सो जह्वमिदेशनैः ॥ ५॥ कस्य त्वं सरगर्भा मेकवाशि
वरवर्हिनि ॥ केन कर्षेण सपराक्रान्तया गमने तव ॥ यदि वा स वनस्थं देवता यदि वा सराः
आचक्षु ममतसर्वे किमर्थं चेह निष्टसि ॥ ५॥ हिं वो वाच ॥ यदेतन्मया सितन नीलमेव नि
भंमहेन ॥ निवासादसस्ये वहिदिबल्यममेव च ॥ ५॥ तस्य गोराह संद्रस्य भगिनौ विहिमा वि
नि ॥ आजास्ये धिता मायेना सपुत्री निबोसितं ॥ ५॥

६॥

॥ ६ ॥ ६ ॥ ६ ॥

२६२

म भा
आ या
२६५

२५॥ आभासयत्समेतात आशितवान् ॥ २५॥ ह्याहो दीर्घसंगतः ह्यामरणं वा प्रपुहे न हृतस्य स्वर्गकी
त्वीरभावान् ॥ २५॥ क्रियादीयनाथानेन उवाच यदि वेति ॥ २५॥ २॥ शोक्तयितानि वधउरे देवो रहीता प्रती

वैशंपायन उवाच ॥ अर्त्तनेनैव मृत्कृत्तभीमो रोषाज्जत्रिव ॥ वलमासुरयामास प्रहयोर्नगतः
हयो ॥ २५॥ ततस्तस्यानुदाभस्यभीमो रोषाज्जत्रिवसः ॥ इति आभासयत्समेतात ॥ २५॥
भीमसेन उवाच ॥ वयामासे ह्यथा प्रह्या ह्यथा ह्यथा मतिः ॥ ह्यथामरणं ह्यहं ह्यथा यनमवि-
ष्यति ॥ २५॥ तेममद्य करिष्यामि ह्यथा वनमकंदकं ॥ न प्रनमान्तात्तामलविष्यासरात्स ॥ २५॥
प्रर्त्तन उवाच ॥ यदि वा मयसेमारंममिमं रात्सं प्रथि ॥ करोयितवसा ह्यथंशी च मेव निपात्यतां ॥ २५॥
अथवा ण्णहमेवै नंद निष्ठा मिह केदर ॥ कृतकमपरिष्ठातः साधुता वड पारम ॥ २५॥ वैशंपायन
उवाच ॥ तस्य तद्वचनेन श्रुताभीमसेनोत्पमर्षणः ॥ निधिष्ये न वलाहमो यश्चमारममारयत् ॥ २५॥
समार्थमाणेभीमेन नत्तादविप्रलंसनं ॥ एर्यं कृदने सर्वे तलाई उवडे उमिः ॥ वक्रभ्यो योक्तयि
तातं कृतवान् उनेदन ॥ मयोभक्तमहावाहर्हं ह्यथामास पां उवान् ॥ २५॥ हि दिवे निहते दृष्टा संह
ष्टास्तेतरस्विनः ॥ अथ जयन्तारवा जंभीमसेनमर्दिता ॥ २५॥ अभिपुत्रमहात्मानं भीमभीमपराक
मं ॥ पुनरेवाः जेतो वाक्यमवाचे देहकोदरे ॥ २५॥ नदरेन गरेमयेव नंदस्मादहं विमो ॥ शीघ्रं गच्छा
मभद्रेतेन नो विद्यान्तयो यनः ॥ २५॥ ततः सर्वे तयेत्तत्तामात्रा सह महारथाः ॥ अथ पुः पुरुषवा
द्या हि दिवा चैव रात्सही ॥ २५॥ २॥ तदिपर्वणि हि दिव वधः ॥ भीमसेन उवाच ॥ स्मरेति चैरं रत्सं सि
मायामाश्रित्य मोहिनी ॥ हि दिवे व्रजपेथानं तमिमं आत्सेवितं ॥ २५॥

पेविनामयस्त्रिवन्तयदे शोभं क्तोदयिता पश्चमारममारयन्पां उवां अहं ह्यथामासेत्यन्वयः ॥ २५॥
३५॥ ३५॥ ३५॥ ३५॥ इति श्रीभावार्थभावादीये आदियर्वणि हि दिव वधार्थे प्रकाशः ॥ स्मरेति आत्से
सेवितं पेथानं सत्यं ॥ २५॥

२६५

१५६१

भावेचित्रे ॥ ५॥ ॥ अथ नीतो ररे नीतः ॥ ५॥ ॥ गंत्ये सुनिचिरं स्थानं शयं ॥ ५॥ ॥ विभीषणं निषी

कुरुदेरं तस्य च चनाया गता विह ॥ अश्वं न च हे मा भंत व पुत्रं महाचलं ॥ ५॥ ॥ ततो हं सर्व
 भूतानां भावे चि चरना शुभे ॥ चोरिता तव पुत्रस्य मन्त्रयेन व शानुगा ॥ ५॥ ॥ जतो हं तो मया भ
 न्नातव पुत्रो महाचलः ॥ अथ नेतं च पनितो न चैव शक्तो मया ॥ ५॥ ॥ चित्तपमाणां माता तानतः
 स पुरुषादकः ॥ स यमेवागतो हं न मिमान् वास्तवान्ता न ॥ ५॥ ॥ एतेन मम को तेन तव पुत्रेण
 यो मत्ता ॥ चत्वारिंशो नि निष्पिष्य अथ नीतो महात्मना ॥ ५॥ ॥ विक्रयं तो महावेगो गतं मानो परस्पर
 पश्ये तो प्रपि चिक्रता ये तो च न रास सौ ॥ ५॥ ॥ तैः पापं न ॥ ५॥ ॥ नखा प्र नैव च न मन्त्र पान
 प्रपि धिरः ॥ अनीनो न कलये व स ह देव यो वीर्यवान् ॥ ५॥ ॥ ने तैरे प्रयागं तो विक्रयं तो परस्परं ॥
 कालमाणो जयं चैव सिंहा चि च वृत्तो क्ररो ॥ ५॥ ॥ अथाग्रे यं समा श्रिय विक्रयं तो पुनः पुनः ॥ ५॥ ॥ दा
 वायि एव स दृष्टा च क्रनः पराधिवरज ॥ ५॥ ॥ च स थारो एव सी तो च स धा पर मनिभौ ॥ विधानत
 र्ध्या शो तो नी हारोणा भि सं वृत्तो ॥ ५॥ ॥ एव सं न त रा भी मं कि एव मानं निरी कृच ॥ ५॥ ॥ उवाचे देव चः पा
 धिः प्रहसन् न के निव ॥ ५॥ ॥ भीममा मे महाबाहो न तो च ध्या म देव य ॥ ५॥ ॥ समेतं भीम रूपेणारत्न
 सायम क धित ॥ ५॥ ॥ सादा यो सिं स्थितः पार्थ पातयिष्यामिा दसं ॥ न कलः स ह देव प्र मातर
 गोपयिष्यत ॥ ५॥ ॥ भीम उवाच ॥ उदासीनो निरी क्षा न कार्यः स भूमत्तया ॥ न तान यं पुनर्जीवेत्स
 दाहं त र मागत ॥ ५॥ ॥ अश्वं न रा च ॥ किमनेन चिरं भीमती वना पाय रत्न सा ॥ ५॥ ॥ ततो न चिरं स्थानं
 भिदृष्टा वम रिद म ॥ ५॥ ॥ प्रयासर एते प्राची प्रयास या प्रवर्तने ॥ ५॥ ॥ तैरे म ह तै रं सि प्र च ला नि भ ॥
 वं नु त ॥ ५॥ ॥ तै रं भीम मा जी उज हिर हो विभीषणं ॥ ५॥ ॥ प्रया विकर ने मा पां भुज योः सार म ये य ॥ ५॥ ॥

येण भयं करं प्रयागं वमायां विकरुतै रं हो तैरे म ह तै रं सि प्र च ला नि भ ॥ ५॥ ॥ ततो न चिरं स्थानं

॥ ५॥ ॥ ततो न चिरं स्थानं

म भा
आ प
२०

269

१॥ शंकराचार्यनीलकण्ठस्तथाकार्ण॥ १॥ दीर्घाणां दीर्घानासिकं विकटं देवके उन्नदे उच्चैर्धिरिके ज्ञानगर्भा

वे शं पायन उवाच॥ तथेति नित्यं निजाय भीमसेनो ज्ञवी दिष्टं॥ अणराक्षसि सयेन समयेने वराण
हे २॥ यावत्कालं न भवति पुत्रस्योत्पादनं प्रभो॥ तावत्कालं यमिष्यामि तया सह समायमे॥ २॥ वै
शं पायन उवाच॥ तथेति नित्यं निजाय दिष्टिं जायतस्ती नदा॥ भीमसेन मया दाय साधु माचक्रमेत
तः॥ २॥ यौल्ये गेपुरयेषु देवतायतनेषु च॥ मगपति विष्टुष्टे पुरमणीयेषु सर्वदा॥ २॥ कृत्वा च
इषं परमं सर्वाभरणभूषिता॥ संजल्पन्ती सुमधुरं रमया मम स्यात्वे॥ १॥ तथेव वन उगीषु प्रच्छि
न इमं मानुष॥ सरः सरमणीयेषु यमोत्पलपत्रेषु च॥ २॥ नदी ही पप्रदेशेषु वेद्यसिक्तनासु च
सती धीवननोपासनाया गिरि नदीषु च॥ २॥ काननेषु विचित्रेषु प्रच्छिन्न इमं वलिषु॥ हिमवद्भि
रिक्तं नैषु गङ्गासु विविधासु च॥ २॥ अफलपानपत्रेषु सरः स्वमलवारिषु॥ सागरस्य प्रदेशेषु म
णिदेमं चितेषु च॥ २॥ पद्मलोचनेषु चाम्पु मरुता लवनेषु च देवाराण्येषु प्रणयेषु तथा यवतसा
वषु॥ यमकान्ते निवासेषु तथा सायननेषु च॥ सर्वत्र फलरम्येषु मानसेषु सरसु च॥ २॥ विभ्र
नी परमं इषं रमया मासपा उवं॥ रमयेनी तथा भीमं तत्र तत्र मनोजवा॥ १॥ अजहो राक्षसी पुत्रो भी
मसेना न्महाबलं॥ विरूपाक्ष महाबलं कृष्णकर्म विभीषणं॥ २॥ भीमनाटस्तथा भूषन्ती त्पादेषु
महाबलं॥ महेष्वास महावीर्यं महासत्तमं महाभुजं॥ २॥ महानवं महाकायं महामायमहिम्नं॥ दी
र्घाणां महोरस्कं विकटोददं धिरिकं॥ २॥ अमानसं मानवजं भीमवेगं महाबलं॥ युधिष्ठा
चानतीत्या न्मन्मन् भवती वराहसन्ना॥ २॥ कालोपियौवनं प्रामोमानं येषु विष्णोपते॥ स के
षु परावीरः प्रकथमगमदली॥ २॥ सद्यो दिग्भात्रा तस्योत्पलं ते प्रसवेति च॥ कामरूपयरा
श्वैरभवेति वदन्तु यिकाः॥ १॥ २॥

ततः पाश्चात्पदेयः धिरिको ज्ञेयस्य तं विकटोददं धिरिकं॥ १४॥ १५॥ ३६॥

२०

म भा
आ टी

२३१

२७०

ब्राह्मवेदं ब्रह्मप्रतिपादकं इत्यनिसद्गणं ब्राह्मणयोगं वाचितामहं वा सं ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ एकचक्र

ब्राह्मवेदमथीयानावेदंगानि च सर्वेषाः ॥ नोतिपासं च सर्वे स्मरन् प्रलेपितामहं ॥ ४ ॥ तेऽभिवाच
महात्मानं कस्य हैयायुनं नरा ॥ तस्यः प्राजलयाः सर्वे सह मात्रा परं नरा ॥ ५ ॥ **वा ३ वाच ॥** म
येदेव सनं एव विदितं मरुत र्यभाः ॥ यथा न तैरयमैराधा नैराधुवि वासिता ॥ ६ ॥ तं विदितं सि
संश्रामश्चिकीर्षुः परमहितं ॥ न विषादो न चः स्नेहो युष्मासु मम सांप्रतं ॥ स्नेहपूर्वचिकीर्षा मि
हितं वस्तु निवो यत ॥ ७ ॥ समास्ते नैव मे सर्वे यच्चैव न संशयः ॥ दीनतो बालतश्चैव स्नेहं कुर्वन्ति
मानवाः ॥ ८ ॥ न स्मादभ्यधिकः स्नेहो युष्मासु मम सांप्रतं ॥ स्नेहपूर्वचिकीर्षा मिहितं वस्तु निवो
यत ॥ ९ ॥ इदं नगरमभ्यासे रमणीयं निरामयं ॥ वसते ह्यति सुखा ममागमनं कांक्षितं ॥ १० ॥ **वै**
पां पायन ३ वाच ॥ एवं सत्ता न्यमाप्ता यथा सः सत्यवती ततः ॥ एकचक्रमभिगतः कुंती माया
सयत्नम् ॥ ११ ॥ **वा ३ वाच ॥** जीवन्मुचिसुतस्ते ययमैतियो युधिष्ठिरः ॥ यर्मैराधुचिवो जित्ताम
हं तापु रुषधमः ॥ युधिष्ठां पार्थिवान् सर्वान्मपासि स्थानि यर्मैराट ॥ १२ ॥ युधिर्वीम विलां जित्ताम
वांसागरमेखलां ॥ भीमसेनार्जुनबलाहो ह्यनेनात्र संशयः ॥ १३ ॥ युत्रास्तव च मात्राश्च सर्वे यवम
हाराः ॥ स राष्ट्रे विहरिष्यन्ति ह्येव सुमनसः सरा ॥ १४ ॥ यत्पुंति च नृराज्ञानिर्जित्य युधिर्वीमि
मो ॥ राजरुषाश्च मेयाधैः कृतमिभूरिदक्षिणैः ॥ १५ ॥ अमुं गृह्यते हृदं मो गेष्टु र्यसत्वेन च ॥ पि
तयेतामहं राज्ञि संभो त्वं नितेह ॥

मभिगतः तैः सहैति शेषः १५ १६ राम

२३२

चिकचः केशहीनः ॥ १ ॥ चरः निचरः सादृशान् चरः स्मिः चरः सभापिमेन शिरः कूरकैरे चेति
मेदिनी हस्त्यं यस्त्यं यस्त्योक्तचः चित्ते कोयनस्ततोचरः ॥ उक्तचोयस्त्येति योगात् ॥ चरः कचानि

प्रणम्यचिकचः पादवगरह्यत्सपितस्तदा ॥ मानस्यपरमेष्वासक्तौचनामास्यचक्रनः ॥ १० ॥
चरोह्यस्येतिच इतिमानातेप्रत्यभाषत ॥ अथवीतेननामास्यचरोक्तचानिस्मद ॥ ११ ॥ अन्
रक्तस्यनानासोन्मात्रवास्तुचरोक्तचः ॥ तेपांचदचितो नित्यमात्मनिनोचमवह ॥ १२ ॥ संवास
समयोनीर्णा इत्याभाष्यततेनसा ॥ हिदिवासमयंकृतासांगानिप्रत्यपद्यत ॥ १३ ॥ कृत्यकाल
उपस्थास्येतिरुनितिचरोक्तचः ॥ आसन्नरससांशेष्टप्रतस्थेचोनरोदिरां ॥ १४ ॥ सहिसृष्टे
मववनाशान्तिर्नोर्महत्सना ॥ कर्णस्याप्रतिवीर्यस्यप्रतिषोडशमहारथा ॥ १५ ॥ त्रिपर्व
णित्रयोक्तचोत्पत्तिः ॥ वैशंपायनवाच ॥ तेवनेनवनेगताज्ञेनोमरगागणान्वहन् ॥ अथ
क्रम्यशृणुतेत्तरमागममहारथा ॥ १६ ॥ मन्मंस्तिगतोन्माचालान्कोचकानेनरेणच ॥ एम
णीपावनेनाहेपुनोचमाणाःसरोसिच ॥ १७ ॥ तटाःकृतात्मनःसर्वेचकृतातिनचाससः ॥ सहक
त्यामहात्मानोविभ्रतस्तापसंवश ॥ १८ ॥ कचिद्वरेनोजननीवरमागममहारथा ॥ कचिद्वरेन
गच्छेत्तस्तेजसः प्रसभपुनः ॥ १९ ॥

नासाजवीत् ॥ १८ ॥ आत्मनित्यः स्वतः ॥ १९ ॥ संवाप्तसमयः जीर्णोत्तमः प्रजोत्पत्तिपर्यन्तमेव न स्या
कृतत्वात् ॥ २० ॥ समयमेवाह ॥ कृत्येति ॥ २१ ॥ चरोक्तचोत्पत्तिप्रयोजनमाह ॥ सहीति ॥ २२ ॥ अथायः ॥

[illegible]

मभा
आप
२०२

म

२७१

१२॥ गहं सखं उयिताः उर्यासः प्रभृतयश्च ॥ १३॥ कृतं उपकृतं न नश्यति प्रत्ययकारं विना नावसीदति

मथ्यमानेन उः खेन हृदयेन पृथगतदा ॥ उवाच भीमं कल्याणी कृपान्वितमिदं वच ॥ १४॥ वसा
मसखं प्रवृत्तं ब्राह्मणस्य निवेष्टाने ॥ अज्ञाता धार्मिकस्य सत्कृता वीतमन्यव ॥ १५॥ संचितये
सदा पुत्रप्राप्तये च किं न्वहं ॥ शिष्यं कृपा मितिरहं यतः प्रहृष्टिताः सखे ॥ १६॥ एतावान्महामहान्
कृतं यस्मिन्ननश्यति ॥ यावच्च कृपा दयोः स्य कृपा दभ्यधिकं ततः ॥ १७॥ न हि दं ब्राह्मणस्य सखः ख
मापति न भवे ॥ तत्रापि परिहृष्टां कृपां यथा कृतं भवेत् ॥ १८॥ भीमसेन उवाच ॥ तापतामस्य
यत्न उः खं यतः प्रैव समस्थितं ॥ विदित्वा च वसिष्ठा मिथय पिप्पलात्त उः करे ॥ १९॥ वेपं पापना
वाच ॥ एवं तौ कथयं तौ च भूयः शुश्रूवतः खनं ॥ आर्त्तिं न तस्य विप्रस्य सभार्यस्य विशंपते ॥
अतः पुरंतनस्य ब्राह्मणस्य महान् मनः ॥ विवेश तस्मिन् कं तीव्रवद्वत्तेव सौरभी ॥ २०॥ जतः
स्नेहासागं तत्र भार्यया च स तेन च ॥ उद्दित्रा चैव सहितं ददृशुर्वनताननं ॥ २१॥ ब्राह्मण उवा
च ॥ धिगिदं जीवितं लोके गतसारमनर्थकं ॥ उः खं मूलं पृथगीनं हृषामप्रियभाषिच ॥ २२॥ जी
विते परमं उः खं जीविते परमोज्जरः ॥ जीविते वर्तमानस्य उः खं वातामागसो ध्रुवः ॥ २३॥ यात्मा ख
को हि यमार्थो कामं चैव न सेवते ॥ एतैश्च विप्रयोगे पि उः खं परमं न तं के ॥ २४॥ आहुः केचित्
रं मोक्षं सच नास्ति कथंचन ॥ अर्थप्राप्तौ च न राकः कृत्स्न एवोपपद्यते ॥ २५॥ अथेष्टता परं उः खं
मथ्यप्राप्तौ न तो धिकं ॥ ज्ञातस्नेहस्य चार्थं विप्रयोगे महतरं ॥ २६॥

एतावानेव प्रहृष्टो न तस्य ॥ २७॥ सौरभी कायसे

२७२

१॥ अध्यायः ॥ एकैति ॥ ॥ पार्थिवान्पृथिवीसंवेधिनः ॥ ॥ भैरवपितृत्वात्तुमन्त्रचेहमहितवतः ॥

वैशंपायन उवाच ॥ एतस्मिन्निवेष्टेनान्नास्य निवेशने ॥ अन्नवीत्यां उवश्रेष्ठमिदं
 पापनस्तद ॥ १ ॥ इदमासे प्रतीत्य मागमिषामाहं प्रनः ॥ देवाकालौ विरिचैव लब्धं पुंयमा
 मुदं ॥ २ ॥ सतैः प्राज्जलिभिः सर्वैस्तथेत्सु को न राधिपः ॥ तममभगावत्यास्तोयश्चागतमधिः
 प्रभः ॥ ३ ॥ सादिप चैति कचक्रप्रकारावा समस्तद्रीने ॥ जनमे जय उवाच ॥ एकचक्रंग
 तास्तेन कंती प्रजाम हारथाः ॥ अत ऊर्ध्वं द्विजश्रेष्ठ किमकुर्वन् पाउवा ॥ ४ ॥ वैशंपायन उवाच
 एकचक्रंगतास्तेन कंती प्रजाम हारथाः ॥ ऊषुर्नोति चिरं कालं जाह्नवा स्य निवेशने ॥
 रमाणीयानि पश्यन्तो वनानि विविधानि च ॥ पार्थिवानपि चोद्देशात्सरितश्च सरोसि च
 चेहर्भे द्योतयतेन सर्व एव चिपंगते ॥ नमूचुर्नो गराणां च ह्ये तैरोः पियदर्शनाः ॥ ५ ॥ निवे
 दयन्ति स्म तदा कृत्या भेद्यं सदानि चिः ॥ तथा चिभक्तानां कलभं जते स्म एथ क एथ क ॥ ६ ॥
 अर्थते भुजते वीरा सह मा जायते तथाः ॥ अर्थसर्वे स भेद्यं स भीमो भक्तैर्महाबलः ॥ ७ ॥ तथा
 जते पावसुना तस्मिन्नाष्टमशतमनां ॥ अथातिजे महाशब्दं जाह्नवा स्य निवेशने ॥ ८ ॥ इदं
 मुन्यति तं चोर्ध्वं कंती प्रश्नावभातेन ॥ ९ ॥ यो ह्यस्य कालो लब्धं ह्यपि देवयतस्य सा ॥ काहत्या
 त्वाप्रभावाच्च कंती राजन्नचलमे ॥ १० ॥

आपदिलत्रियस्यापितदौचित्यात् ॥ ५ ॥ परिदेवयतः विविधं लालयमानान् ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥

म. भा.
आ. य.

२७१

२७२

इ. १४. ॥ अ. ध्या. ॥ न संतापोति ॥ २ ॥ न सं ॥ वैद्यस्य निवाचनः ॥ २ ॥ तत्र भर्तृहिन निमित्तं ॥ तच्च प्राणानाम्

१४३

आत्मानमपि चोत्सृज्य तस्यामि परलोकगः ॥ त्यक्त्येते मया यत्कृतं नेह प्रक्षंति जीवितं ॥ १ ॥ ए
वाचान्यतमम्यागे नृणां सो गहितं तु ये ॥ प्राणानामे कृते चे मे मरिष्यन्ति मया विना ॥ २ ॥ सकृ
ज्जामदमापन्नो न शक्तस्त्वन्मापद ॥ अहेयिकं गतित्तयगमिष्यामि सचायवः सर्वैः सरम्
नये योनच मे जीवितं क्षमं ॥ ४ ॥ ॥ १ ॥ आदि पर्वणि वक्तव्यं ॥ ब्राह्मणवाच ॥ न संतापस्त्वया कर्म
प्राकृते नेव कर्हि चित् ॥ न हि संतापकालो यं वैद्यस्य तच्च विद्यते ॥ २ ॥ अचर्यनियतं सर्वगतं च
मिदं मानवैः ॥ अचर्यं भाविन्यर्थं वै संतापो नेह विद्यते ॥ ३ ॥ भार्यापुत्रोऽप्युद्विहता सर्वमात्मा र्थमि
ष्यते ॥ यथा न हि सनुषा तं स्वयं यास्यामि तत्र च ॥ ४ ॥ एतद्विपरमेनार्थाः कार्यलोके मन्तातनं ॥
प्राणानमिष्यारिमय इ न हि न माचरेन ॥ ५ ॥ तच्च तत्र कृतं कर्म तवापीदं सत्त्वावहे ॥ भवत्यम
त्रवाच्यं लोके सिंशयशस्त्रं ॥ ६ ॥ एष वै वयस्य मर्त्यं प्रवत्यामहे तव ॥ अर्थस्य तव यमस्य
भूयानत्र प्रदृश्यते ॥ ७ ॥ यदर्थमिष्यते भार्याप्राप्तः सार्थस्त्वयामपि ॥ कन्याचैका कुमारश्च कृता
हमन्या नया ॥ ८ ॥ समर्थः पोषणो चापि सतपो रक्षणे तथा ॥ न त्वहं सतपोः शक्तस्तथा रक्षण
पोषणो ॥ ९ ॥ मम हि मदिहीनायाः सर्वप्राणयने श्वर ॥ कथं स्यातां सतो वा लोभवे यच्च कथं त
हं ॥ १० ॥ कथं हि विधवा ताया वा लपुत्रा विना नया ॥ मिथुनं जीव चिष्यामि स्थिता स्यु गते पथि ॥ ११ ॥

रूपं कर्म ॥ ५ ॥ १ ॥ ॥ ॥

२७३

योगोपायः ॥ २५ ॥ २० ॥ भूतपूर्वाः पूर्वभूतानर्थ इत्यर्थः ॥ २१ ॥ १ ॥ मानसमांश्यादिभूतिसमांगोसमां

नरियोगप्रपञ्चमिथेनमचोयमापदः ॥ १७ ॥ दारेण तासां प्रपञ्चयेयमनामये ॥ २४ ॥ यनि
 नेचेमया पूर्ववेमवासागतनया ॥ २० ॥ येमयनसतो गतेनयातममनः ॥ २५ ॥ १७ ॥ हजाता
 विचयसिद्धिताचापिममेतिचे ॥ २१ ॥ उक्तवत्सिद्धिमेयाचामनामयासकृत् ॥ २२ ॥ स्वर्गते
 पिपिताचदक्षयामानाचिरंतव ॥ २३ ॥ कपकाभूतपूर्वाद्यतत्रवासेनकारति ॥ २४ ॥ सोयतेवे
 युक्तमायाप्रपञ्चमावचामम ॥ २५ ॥ प्रपञ्चाशः सप्रामांश्याः त्रिकोमम ॥ २६ ॥ अथचाम
 दिनापोयनरिशास्त्रमिक्चन ॥ २७ ॥ पितृकर्महंवेपुस्येनीवननशसवत ॥ २८ ॥ सहयमे
 सरीक्षेनानित्यमानसमांमम ॥ २९ ॥ साखायुचिदितदेवेनित्यपरमिकांगति ॥ ३० ॥ पित्रामात्रा
 चविदितासदागाहृष्टभाभिनी ॥ ३१ ॥ वरीयतापयाभायेमत्रवमिणीयच ॥ ३२ ॥ कलीनांश्री
 लसेयत्रामपत्यजननीममि ॥ ३३ ॥ तामहंतीवित्तयार्थसाधोमनपकारिणी ॥ ३४ ॥ परित्यक्तंनश
 स्त्रामिभार्थानित्यमनजन ॥ ३५ ॥ कृतपचपरित्यक्तंस्वतःशस्त्रासहस्यं ॥ ३६ ॥ बालमश्रमवयस
 मजातवांजननाकृति ॥ ३७ ॥ भर्तृरथीयनिदिप्रान्तासथात्रामहात्मन ॥ ३८ ॥ यथादोहित्रतोले
 कानाशंसेपितृभिः सह ॥ ३९ ॥ स्वयमन्यायुतोवासांकथमत्सहस्रसह ॥ ४० ॥ मन्यतेकेचिदधिकं
 केचिदपरेममतस्यात्रभोस्तने ॥ ४१ ॥ एषांलोकाः प्रकृतिस्थितानित्यमयोसह ॥ ४२ ॥ प्रपञ्चा
 तामहंवासांकथमत्सहस्रसह ॥ ४३ ॥ सहस्रवेपितुर्नशः कन्यादी

वामानागोर्वादिजननीगोत्रासाणादिभूतिसमांगोसमां ॥ २५ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥

म.मा.
आ.प.
२२४

यत्तैस्तैः॥२४॥२५॥२६॥२७॥यत्तैस्तैःविधातवामितिसेवयः॥२८॥आत्मनासमंसर्वनेनिषववुधानांनि
 आत्मा मे सततं रक्षेत् रक्षेत् रक्षेत् रक्षेत् ॥२९॥
 यत्तैस्तैःविनिर्णयमेव नैश्च विविधैस्तथा॥विशिष्टते सियाभर्तुर्निर्णयहि ते स्थितिः॥३०॥
 तदिरंयच्चिकीर्षामिधर्मंयमसमं॥३१॥चैवहितं चैव न वचैव कलस्य च॥३२॥इष्टानिचाप्य
 त्पानिदृशानि स हृदः प्रिया॥आपद्मप्रमोदाय भाषाया पिसतां मने॥३३॥आपदं यथैव न रक्षेत्
 दारैरक्षि यथैव रक्षि॥इष्टादृष्टं यत्तैस्तैः विभाष्य प्रजेय न रक्षेत्॥३४॥सर्वमेतद्विधातव्यं पुधाना मेव
 निष्ठा यः॥३५॥एकतो वा कलं कलस्य मात्मा वा कलस्य न॥३६॥न समं सर्वमेवेति पुधाना मेव निष्ठा
 यः॥३७॥सकुरु स मया वार्धं तारयामा न मात्मना॥अनजानो हि मा मायं स तौ मे परिपालय॥३८॥अ
 वयं सियमिमां दुर्धर्मं तापमिनिष्ठाये॥धर्मं चात्रात्सना दुर्धर्मं हन्यात्स च मामपि॥३९॥निःसंशयं
 वयः संसां स्त्रीणां संशयितो वयः॥अतो मामेव धर्मं तस्याप्ययितुमर्हसि॥४०॥भक्तं प्रिया एषा
 प्रानिधर्मं अचरितो महान॥तस्यासतिः प्रिया प्राप्ता नमानप्यतिजीवितं॥४१॥जातश्चाचक्षुः
 च प्रिय कामाचने सदा॥समीक्ष्येन ददं सर्वं वा वसायं करोम्यतः॥४२॥उत्सृज्यापि हि मा मायं प्रा
 ष्यन्त्यामपि सिधं॥ततः प्रतिष्ठितो धर्मो भविष्यति पुनस्तव॥४३॥न चाप्यधर्मः कल्याणवद्
 पत्नीकृतो नृणां॥स्त्रीणां धर्मः समहान्नर्तः सर्वस्य लंचने॥४४॥एतत्सर्वं समीक्ष्य त्वमात्म
 न्यामेव गार्हितं॥आत्मानं नारसाद्य अकलं चैवौ चरारको॥४५॥

अयः॥२४॥३॥तत्तत्ततः प्रसूतिः संततिः॥अजीवितं मरणं॥४६॥४७॥सर्वस्य लंचने तं विना भवेत्तर

सुकराणि॥४७॥

अहं कृताः गर्हितः यवलिमाः कलंकितः ॥ यवलेपंतगवेष्णालेपनेदृशतेपिनेति मेदिनी ॥ २५ ॥

अहं कृतावलिमेषु प्रार्थमानाभिमांसनं ॥ यमुक्तैस्त्वयसंबंधे कथं प्रत्यामिरित्तं ॥ २५ ॥
 सुमामिधं भूमो प्रार्थयंति यथावताः ॥ प्रार्थयंति जनाः सर्वे पतिहीना तया सिधे ॥ २५ ॥
 चाल्यमाना ये प्रार्थमाना उरात्मभिः ॥ स्थाने पथिन प्रत्यापि सतने ह्ये हि नो जम ॥ २५ ॥
 कृतस्ते कामिनां चाल्यमाना ममागसे ॥ यितयेतामहे मार्गे नियोक्तुमहमनुसरे ॥ २५ ॥
 तेषु सिन्धुगणना पान्तामीक्षितान् ॥ अनाये सचेतो लभ्यमानं पमरि वान् ॥ २५ ॥
 तामनायां परिभयसा ॥ अनदाः प्रार्थयिष्यांति प्रदचेदप्र नियोद्या ॥ २५ ॥
 द्रुणैरुपदेदिता ॥ प्रमथेनां हरेषु स्तेरविधौ चानुपरात ॥ २५ ॥
 भिवात्सना ॥ अनहं वशमायत्राभिमां चापि सतां नव ॥ २५ ॥
 मत्तानती ॥ भावलिमेनैरेत्रात्मा विष्णुमिनसंशय ॥ २५ ॥
 तमते ॥ विनपुणेतानसरे सोमत्या विवजल लये ॥ २५ ॥
 यं ॥ नयाविहीनतस्यातं मापरित्यक्तमहं मि ॥ २५ ॥
 गतत्रास्य पुत्राणां मिनिधर्मविदो विदुः ॥ २५ ॥
 अवाप्यपरित्यक्तास्तदर्थं जीवितं च मे ॥ २५ ॥

मंसक्तसंबंधे यदुपे ॥ २५ ॥

एतानि पाटीना ॥ २५ ॥
 कः कः यरावुहिः महद्भाग्यं युहिः फले समहो स्त्रीति मेदिनी ॥ २५ ॥ २५ ॥

म भा
आ यं
२०५

प्र

२७४

॥५॥ यत्नसंस्थास्यत्नमरणान् ॥५॥ तत्रयत्नसमीपे प्रसवार्थं वंशार्थं ॥५॥ अनेन जीवन्तीव
हलोकैर्कीर्तः सन्नात् ॥५॥ ३३॥ अनेन अस्मिन्नालसादायकन्यादाने उर्ध्वनान् पिउर्ध्वराण

अनाथा कृपाणावालायत्रकचनगामिनी ॥ भविष्यामिन्नातानविहीनाकृपाणासदा ॥५॥
अथवाहं करिष्यामि कृत्याण्यविमोचने ॥ यत्नसंस्था भविष्यामि कृत्याकर्मसु उः कर ॥५॥
अथवायाएतेन त्रयस्य कामादिजसत्तम ॥ पीडिताहं भविष्यामि तदेव तस्वमासयि ॥५॥ तस्म
दर्थं यमार्थं प्रसवार्थं च सत्तम ॥ आत्मानं यदिरत्नस्य क्रयासां च संत्यज ॥५॥ अवप्यकर
णीये च मातां कालोत्पगादयं ॥ किं ननः परमं उः खं यदयं स्वर्गनेन यि ॥५॥ याचमानाः परा
दन्तं परिधायेमस्मिन् वत् ॥ तपित्तयेगे निर्मले के शारदासात्सवाधवे ॥५॥ अस्मत् वसन्तीला
के भविष्यामि सुखान्तिना ॥ १॥ अनेन देवाय पिता रश्मिनिः अन्त ॥ तयादनेन तोयेन भ
विष्यन्ति हिताय वै ॥५॥ वैशाखाय न उवाच ॥ एवं वद विधत्तस्या निशम्य परिदेवित ॥ पितृमाता
च साचैव कन्या प्ररुहस्ययः ॥५॥ अतः प्ररुदितात्सर्वा निशम्याय सत्तमदा ॥ ३॥ अन्त यनोवा
लः कलमय नमस्रवीत् ॥५॥ आपितः कंदमासात मास्वसन्ति निचात्रवीत् ॥ अहसन्निवसं
स्ताने कैकुमनस्ये नि ॥५॥ अतः सन्नामादाय प्ररुहः पुनरुवाच ॥ अनेनाहं निष्ठा
मिरात्तस्य प्ररुधादेव ॥५॥ तथापि ते सां उः खेन पीताता निशम्यत ॥ बालस्य वाक्यमय
कंदर्पः समभवत्तदा ॥५॥

चकन्याया देवा अपितरश्च हितायने निष्कृतं यद्यपि त्रयादनेन तोयेन तमवहितायेमभवि
ष्यन्ति नार्थ ॥५॥ कलमयुरं ॥५॥ हे पितः मारुदशेदनं मा ऊरु एतेन बाललीलापि भाविशुभाय

म सुवि कृति सुवि ॥५॥
२०५

॥ ५५ ॥ तयो रिति ॥ तत्कथामवप्रदेयां परित्यज्य रत्नसेदना ॥ ॥ सवचननौकयेवमपानरधुंडः ॥

२५३

वैश्यायन उवाच ॥ एवमजस्रपाभर्तानां समालिख्य भारत ॥ समोचवाच्यं शनकैः सभा-
 याम्भशः जितः परा ॥ त्परि पर्वणि त्वकचये ॥ वैश्यायन उवाच ॥ तपोडः स्विनयोर्वाक्यमते
 मात्रे निशाम्यत ॥ ततोडः स्वयरीतागीकन्यातावभभायत ॥ किमेवम्भशः स्वातीरोहयेना
 मनाश्रयत ॥ समापि श्रयताकांश्रनाचक्रियतां चमे ॥ ५५ ॥ धर्मताहपरित्याज्याप्रचयोनां
 संपाद्यः ॥ तत्कथामां परित्यज्य रत्नसेदना ॥ ५५ ॥ अथ येमिष्यते पत्न्यनारयिष्यन्ति मामि
 ति ॥ अस्मिन्पस्थिते काले नरधंरावचनमया ॥ ५५ ॥ हयनारये हर्गाडनवाप्रेत्य भारत ॥ स
 र्वपातारयेत्यत्रः प्ररम्भयते चये ॥ ५५ ॥ प्राचं संते चदौ हि ज्ञानपिनिपिनामहा ॥ तत्स
 येवेपरिज्ञाये रत्नतीजीनितपित ॥ ५५ ॥ भाताचममवालोपंगते लोकसमुत्तथि ॥ अचिरं
 वकालेन विनश्यतनसंशय ॥ ५५ ॥ तातेपि हि गते स्वर्गे विनश्ये चममानते ॥ पितुः पितृणां च
 स्त्रिजंतनेषां विप्रिये भवेत् ॥ ५५ ॥ पित्रात्पत्न्यामात्राधावाचाहमसंशये ॥ ५५ ॥ इवान्डः रत्न
 रेखाप्यप्रियेयमनशोचित ॥ ५५ ॥ त्रिपितृयोगे निर्मले मायायाचमेति ॥ ५५ ॥ सतानधेवधि
 उच्चप्रतिकुलसंशये ॥ ५५ ॥ आत्मा प्रजः सत्वाभायाकृत्तडदिता कित ॥ ५५ ॥ सकृन्मोचया
 त्मानं मां च यमं नियोजय ॥ ५५ ॥

एवमदीमनिक्रमधं ॥ ५५ ॥ प्रजः पुंनयो नरकान् ज्ञापयति योगात्प्रवरत्यर्थः ॥ दौहित्रपेतया
 सत्रिहितोडहितेवाहं नारयामीत्यर्थः ॥ ५५ ॥

म मा
आ-प

२२

कस्य केन हेन ना कस्य केन प्रसाव क्रयाः इतो माय कते निवृत्तं पावाः कृष्णादिकारिना भावा
दन एव चंद चारिणा गणैः देश एवा लो वाचन्यं निवासं करिष्यति न त निवेये नये ॥२॥ संचये
न सम स्या अयज के हि राष्ट्रे कृता भार्या चौर हर्षाणा न अ भार्यणात्मनो धन धन दार्य स्यात् ॥२॥

ब्राह्मणीः कस्य वक्रयाः कस्य वा चंद चारिणः ॥ गणैर नैर् हि वस्यंति कामगाः पतिणो यथा
यानां न प्रथमं विदे न तो भार्यां ततो धन ॥ अथ एव सवये ना स्यात्ताती मुत्रा अतारयेत् ॥२॥ विप
रीनं मया चेदं चयं सर्व मया निनं ॥ तदिमा माय दं प्राण्यं शं तप्या महे वये ॥ सो यम स्यात् न न
प्राप्तो वागः कृत्वा विनाशनः ॥ भोजनं शुद्ध स्यैकः यदेयं तनये मया ॥२॥ न च मे विद्यते विनं
संकेतं शुद्धं क्वचित् ॥ सदृज नं प्रदातं च न शत्या मिक द्य चन ॥२॥ मतिं चै व न पश्या मिन
स्यात्तो वायु रत्न सः ॥ सो दं उः स्वा एवे म प्रो म हस्य स करे रत्नं ॥२॥ स है व नि गि मिष्या मिवा य
वै र द्य रा त स ॥ न तो नः पति नो त्तरः सर्वा ने वो प मो त्पति ॥२॥ इत्यदि पर्व लि व क वये ॥ कं सु
वाच ॥ न विद्या दस्त्या कार्या भया दस्त्या कथं चन ॥ उपायः परिहृष्टो ज्ञान स्यात्तो वायु रत्न सः ॥२॥
एक स च स तो वा लः कन्या चै व तपस्विनी ॥ त चै त यो ल था य त्प्रा ग मने न व रो चये ॥ म म
पंच स ता अ हं स्ते धा मे को ग मिष्यति ॥ न द र्थं व लि मा द य त स्या प प रत्न सः ॥२॥ ब्राह्मण
उवाच ॥ ना ह मे त क रि ष्या मि ती वि ता र्थी क थं चन ॥ ब्राह्मण स्या ति थि श्रे व स्वा र्थे या ए त्ति
योजयेत् ॥ न चे न द कृ ली ना स ना थ मि ष्य स दि यते ॥२॥

विपरीतं कृत्वा न्ये भार्या ददनान् उदाहृतं नंतरं धनलाभात् ॥२॥ ॥२॥ अथ ॥ न विद्या दस्त्या ॥
एतत्तत्तु म कृ ली ना स अ थ मि ष्य स वि प्र त्त स त वि द्य ते त क थं मा द शो ष्वा दि त्प र्थः ॥२॥

२२

१५॥ **अथायः** ॥ कृतो मूलमिति कृत उ स्थितमित्यर्थः ॥ १॥ **एतत्तिवाहः** विंशतिस्तारो यमिनि शालिनं
 तस्योदनः कोहो विंशतिस्तारो कृत्य क्रैः ॥ २॥ **कारः** पृथग्यागतो दिवसः ॥ ३॥ **वे** वक्रो यगर हे स्थानविशेष
 रेतः यदरे राजास्ति यथे इह न गरेन यन या स्थितः यस्थानगस्या वे स्थानकरोतीत्यर्थः स्वयंराजसे

अथे कालातिशयान्ता कृतो समुपसृज्यतान ॥ गता मून मने ने वनी च ये तीरमववीत ॥ ४॥ **३॥**
दिप र्व ॥ न कवये ॥ कृत्य काच ॥ कृतो मूलमिदं उः विज्ञातमित्युक्तमिति ततः ॥ विदित्वा यथक
 ये पृथगां चेदप्यकथिते ॥ ५॥ **अथ** एतत्तिवाच ॥ उपपन्ने सनामेन यद्विधीयते यथेने ॥ न तदः स्व
 मिदं पार्श्वमानयेन यथेने ॥ ६॥ **समी** येन गारस्यास्य च को वसति गत्तसः ॥ ७॥ **ए** शो न न यद
 स्या स्या परस्य च महा चल ॥ ८॥ **प्र** सोमान पमं येन इदं दिः प्ररुपादकः ॥ ९॥ **र** स्य सरादृ नित्य
 मिमंजन पदं वली ॥ १०॥ **न** गारं चे च रे पं च रं च वल मम नितः ॥ न कृते पार्श्वकं च भूते मय्यन
 नो भये ॥ ११॥ **वे** तनेन स्य विहितं शालिवाहस्य एणे भने ॥ **म** हिषः पुरुष ये को यस्तदा दयं च न
 नि ॥ १२॥ **ए** कै कश्चापि पुरुषस्तस्य यत्प्रतिभोजने ॥ स चारो वद भि वै र्थं यत्प्रसक्तो नरैः ॥ १३॥
 तदिमां दाय ये के चिदुदेति प्ररुपाः कचित् ॥ स प्रजदां स्ता कृतान इतो भवत्यमृत ॥ १४॥ **वे**
 वक्रो यगर हे राजानां येन यमिहा स्थितः ॥ उपायेनापि कुरुते परादयि समं दधीः ॥ १५॥ **य** ना
 मयं तन स्या स्य येन स्यादद्यथा मृतं ॥ एतदही च येन न वसामो इवे तस्य ये ॥ विषये नित्य
 मुदिग्राः कृतानां न मया स्थिताः ॥ १६॥

हेतुं मरा कृतान ॥ उपाय मण्य न्दरा न कुरुते यतो मंदधीः ॥ १७॥ **ए** तदे एतस्य उः तस्य यो
 ग्या च येन तदेतः वसाम इत्यादि विषये दे शानि न्यचास्त्या नित्यं वा सक्तो रः नित्यमुदिग्रा
 न्यपि पठेति ॥ १८॥

मंभा
आदी
२००

२७६

नन्वयमपिनान्वायनाचेत्याह॥ गरुणाचेति प्रादयेत्तयादवदाचरेत्कचलेयेत्सममस्तः नक्त्ये

गरुणाचाननलानोप्रादयेत्ससतोमम॥ नक्षत्राणां तथा कार्यं विद्ययेत्तिसनांमनं॥ १८॥ एवम
 नृत्तस्यथासविप्रोभायेयासाह॥ हृष्टः संज्ञयामासत हावामस्तोयमे॥ १९॥ नतः कुंती
 चविप्रसुहृतावनित्यात्मजं॥ नमस्तुतां ऊरुखेति शनयेत्यत्रवीचते॥ २०॥ **इत्यादिपर्वणि**
वक्तव्ये॥ वैषायायनउवाच॥ करिष्णुशनिभीमेनप्रतिज्ञातेयमारत॥ प्राजम्भस्तेनतःस
 वैभेत्समादायपांडुकाः॥ १॥ आकारेणैवतंजातापांडुपुत्रोपुधिष्ठिरः॥ २॥ सहस्रपविषेक
 स्तनः पप्रलमातये॥ ३॥ **पुधिष्ठिरउवाच॥** किंचिकीर्त्ययेकर्मभीमाभीमपराक्रमः॥ भव
 त्त्वमतेकश्चित्संयसाकतेमिच्छति॥ ४॥ **कुंतुवाच॥** ममेवचचनादेवकरिष्णुनिपानपः
 वासाणार्थमहत्कृत्यमोदायनगरस्यच॥ ५॥ **पुधिष्ठिरउवाच॥** किमिदंसाहसंतीक्ष्णम
 वत्पाडः कृतंकृतं॥ परित्यागं हि पुत्रस्य न प्रशंसंति सायवः॥ ६॥ कथं परस्य स्यात्स्वस
 तं त्यक्तमिच्छसि॥ लोकवेदविहृदं हि पुत्रत्यागात्कृतं न तया॥ ७॥ यस्यावाहसमाश्रित्य
 सुखं सर्वं ज्ञायामहे॥ राज्ञोवापहतं त्वद्वैयनिहीयामहे पुनः॥ ८॥ यस्याइयं यनोवीर्यं
 चित्तयत्रमितौजसः॥ न शोते रजनीः सवैः खलु कुनिनासह॥ ९॥ यस्यावीरस्यवीर्येण
 मुक्ताजन्तारहादयः॥ अन्येभ्यश्च वपायेभ्योनिहतश्च शरोचनः॥ १०॥

तथा नक्षत्राणां तथा विद्यया शिष्या गवी जया ऊर्ध्वरिति॥ १८॥ १९॥ २०॥ **अध्यायः॥ करि-**
ष्योशनीति॥ १॥ २॥ ३॥ मोदायवक्तव्यादिति शेषः॥ ४॥ ५॥

२००

१५६

क्रासाणां यथात्मादिचिस्तेनमवयात्मनः श्रेयोमयाचोदयमिति संवेद्यः ॥५॥ प्रबुद्धिर्देवैकत्र
 सवधानः ॥ बुद्धिर्देवैकते यथावयवेष्वस्य पापेन दयिममपरेण कृते वयेनास्तीत्याह ॥ सचित्त

यत्तत्रासाणां चिस्तेन दात्मानमपि चात्मने ॥ यथात्मनस्त्वमया श्रेयोचोदयमिति रोचये ॥
 असवधानात्तथाभां श्रेयानात्मावयोमम ॥ असवधानात्तथापापेतिः कृतिर्नात्र विद्यते ॥ ६ ॥
 बुद्धिर्देवैकत्वापियमात्मवयोमम ॥ नतदेवयमाकांक्षे स्वयमेवात्मनः शुभे ॥ ७ ॥ परैः कृते
 वयेपापेन किंचित्मयि विद्यते ॥ ८ ॥ अभिसंधिकृतेन सिन्ध्यासाणां स्वयमेवमया ॥ निःकृतिं न
 प्रपृष्टमभिरुपेक्षेदादमेव च ॥ ९ ॥ प्रागन्त्यारहेत्यागस्तथेव प्राणाधिपः ॥ याचमानस्य
 च वयोन्शे सो गहिने बुधे ॥ १० ॥ कर्षात्तदित्ते कर्मेन न शोभे कथंचन ॥ इति एव महात्मान
 यापदमेविरोचि ॥ ११ ॥ श्रेयोस्तस्य ह्यारम्य चिन्ता शीघ्रममस्तय ॥ त्रासाणां स्वयमेवाहमन्ते
 मंस्ते कदाचन ॥ १२ ॥ इति ॥ १३ ॥ ममाप्येवामतिश्रेष्ठं न विद्यात्मा निश्चिन्ता ॥ न वाप्यनिष्ठः ७
 गोमेयदिशु व्रजान्तं भवेत् ॥ न चासौ राक्षसः प्राक्कर्ममशुचिना ज्ञाते ॥ गोयेवान्मंत्रसिद्ध
 श्रुते जस्योचसुनोमम ॥ १४ ॥ साक्ष्याय च तत्सर्वं प्राप्यिष्यति भोजनं ॥ मोक्षयिष्यति चात्मा
 नमिति मे निश्चिन्ता मति ॥ १५ ॥ समागत्याशु वीरेण दृष्टुं सौम्यं राक्षसं ॥ वलवन्तो महाका
 यानि हताश्चाप्यनेकशः ॥ १६ ॥ न निद्रंकेषु चिद्दृष्टान्नाहन्ते कथंचन ॥ विद्यार्थिनो हि मशु
 चान्निप्रकृष्टैः कृतदुलान् ॥ १७ ॥

प्रबुद्धीति ॥ १८ ॥ अभिसंधिकृते बुद्धिर्देवैकते विप्रकृष्टैः वाधेरन् ॥ १९ ॥ ॥

277

३३६

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

१०॥ निष्ठासः प्रसाधमपि साधयेदिति प्रत्ययः ॥ ११॥ निर्युदाः बाहेर्निकाशिताः निरहाराणि ॥

यस्य वीर्यं समाधित्य च तद्व्याप्तं च संयुतं ॥ इमां मन्त्रां मदेशां निरुपधनराष्ट्रानां ॥
 तस्य च वसितस्यागो बुद्धिमाणा यकांतया ॥ सावित ३ः विवृद्धिस्ते वित्तमागतचेतसाम् ॥
 ऊँ तु वाच ॥ पुष्टिश्चिरनसेतापस्तया कार्यो ह कोदरे ॥ न चाये बुद्धिदोर्कस्यापवसायः क
 नोमया ॥ १२॥ इह विप्रस्य भवने वये पुत्रसलोषिताः ॥ प्रसाधनाथाने राष्ट्राणां सत्कृता चीन
 मन्यवः ॥ १३॥ तस्य प्रतिक्रियापार्यममेयं प्रसमीदिता ॥ एतावानेव प्रहयः कृतं यस्मिन्न
 श्रुति ॥ १४॥ यावच्चरुयादनास्य रुपादद्गुणानतः ॥ १५॥ एताभीमस्य विज्रानेन दाननगरहेम
 हतः ॥ १६॥ हिरिं वस्य वपाचे वविश्या सोमे ह कोदरे ॥ बाह्वीर्वले हि भीमस्य नागा पुत्रसमं म
 हतः ॥ १७॥ येन प्रयगतप्रस्थानि कृदा वाराणां येनातः ॥ सुकादरेण सरशो वले कनो न विद्य
 ते ॥ १८॥ को न तोषाद्यं यथा यथा मपि च कथं स्वयं ॥ तातमात्रः पुरा चेव ममाकृत्यते तो नि
 रो ॥ शरीरगौरवादस्य शिलागात्रैर्विचूर्णितः ॥ तदहं प्रत्ययात्तात्वाचलो भीमस्य पांडव
 प्रतीकभाष्यविप्रस्य तनूकृतवती मतिः ॥ १९॥ नेरुलोभात्रवात्तानात्रचमो हार्दनिधि
 ३०॥ ने ॥ बुद्धिपूर्वैर्ममस्य वसायः कृतो मया ॥ २०॥ अर्थो ह्यवपि निष्ठात्रौ पुष्टिश्चिरमविष्ण
 तः ॥ प्रतीकारश्च सस्य धर्मश्च रितो महान् ॥ २१॥

वतं न्यक्तयथेति शेषः ॥ २२॥ प्रतिकार्यैः शत्रौ मति कृतवती प्रतिकर्तुमिति शेषः ॥ २३॥ २४॥
 पादे ॥ यमः ॥ चित्तः ॥ बाह्यान्तवारणा

प्रतीकारः प्रसपकारः ॥ २५॥

मं मां
आं पं
२७६

२७८

विष्णुरेनमितिप्रंस्वकनामलिंगायेत्यथा॥२३॥२४॥ शिरोयरांकपरां॥२५॥ चक्रेकृतंकरिकं प
रयोर्येननेन एष्टवंशंयवभंजेत्यर्थः॥ रवेनमिति रवचत्वावत्तलिंगं॥२६॥ अथापः॥ ततः॥

भीमसेनोयितद्रवःपरिरम्भमहाभुजः॥ विष्णुरेनंमहाबाह्विचकर्ववलाहली॥२७॥
सकृष्णमानोभीमेनकर्वमाणश्चाउच॥ समप्रत्यनतीत्रेणक्रमेणप्रहृष्टारक॥२८॥ त
योर्वगेनमदनाष्टिचीसमकंपत्॥ पादपांशमहाकायांशुर्गीयामासतल्लह॥२९॥ हो
यमानंततद्रवःसमीत्यप्रहृष्टारक॥ निष्प्रियाभूमौजानभ्यांसमाजग्रेहकोट॥३०॥
ततोऽप्यजाननाष्टमचपीडावलादिच॥ काहनापरिजयादह्लितो न शिरोयरां॥३१॥ स
येनचकरीदेशेगएवासांक्षिपांडवः॥ तद्रतोद्विगुणं चक्रेरवेनंमैरवेरवं॥३२॥ ततोऽप्य
हधिरं वक्रात्पाडरासीद्विशांपते॥ मज्जमानस्यभीमेनतस्यचौरस्यरत्नसः॥३३॥ अदि
प॥ विचकवये॥ वै॥ पाप॥ नउ॥ च॥ ततःसमप्रपाशंभोनदितामैरवेरवं॥ शैलराज
प्रतीकशोभनासरभवंदक॥ एतेनशब्देनविज्जानतल्लयाद्यत्नसः॥ निषयानगरह
राजतस्यहैवपरिचारिभिः॥३४॥ तान्भीतान्निगतानांभीमःप्रहरतावृः॥ सांत्वयामास
बलवान्समयेचन्यवेशयत्॥३५॥ नहिंस्यामानवाभूयोप्रष्टाभिरितिकहिचित्॥ हिंसतां
द्विषयःशीघ्रमेवमेवंमवेदिति॥३६॥ तस्यतद्वचनंश्रुत्वातानिरासांक्षिभारत॥ एवमस्मि
नितंश्राद्धंनरदुःसमयेचनं॥३७॥

नि ममानियार्थानियशबोशंगानिचहलपादरीनियस्यसतथा॥ ३८॥

२७९

१॥ पिपासुः गंतमिच्छः यमसारं नयमग्रहं ॥ २॥ १॥ २॥ ३॥ उपदेवताशक्तसंस्तुतस्यार्थपिरो

भुक्तानमन्तं तद्वृत्ताभीमसेनं मया तसः ॥ विलम्बनयने कृद्गदं वचनमत्रयीत ॥ १॥ कोम
गन्धमिदं भुक्ते मदर्शमपकल्पितं ॥ पश्यतो मम इदं हि विपासयं मसारं ॥ २॥ भीमसे
नस्तुतनश्च नाप्रदसन्निवभारत ॥ यत्संस्तुतमनादृत्य भक्त एव पश्यति ॥ ३॥ रवेः समैव
रुतासमश्रयक रात्रौ भो ॥ अभ्युदयद्भीमसेनं निवासः प्रहसादक ॥ तच्छादिपौरभूयेन प्र
त्तमा लोहकोदरः ॥ यत्संस्तुतं यच्चान्ते पादुवः परवीरद ॥ ४॥ यमसेनतसंस्तुतिं केनी
प्रवेष्टुं करं ॥ ज्ञानपुष्टे पाणिभ्यामभाभ्यां प्रसृतः स्थितः ॥ ५॥ तथायकवताभीमः पा
णिभ्यां भ्रष्टासादन ॥ नैवाचलोकयासासादसंस्तुत एव स ॥ ६॥ जतः समुद्यः संक्रुद्धे स
त्सादयणतसः ॥ तद्विष्णुस्तदाभीमं प्रनम्य प्रदहती ॥ ७॥ जतो भीमः प्रनेमं ज्ञातद
त्तं प्रहस्य भ ॥ वारुणस्य प्रसंतः तस्यापुष्टिमहावतः ॥ ८॥ लिप्यं कृद्नेन तं सुतं प्रतिन
प्रादवीर्यवान् ॥ सखेन पाणिनाभीमः प्रहसन्निवभारत ॥ ९॥ जतः स प्रनरुपमसुत्तान्
द्विपान् वली ॥ शक्तिं लोद्भीमसेनायतं केभीमप्रपादव ॥ १०॥ जहृत्प्रहमभवत्तसीरुद
विनाशनं ॥ योरुं पमहाजनं रादसरादुयोः ॥ ११॥ नामविश्रायतवकः समभिडम
पादव ॥ भुजाभ्यां पारित प्रादभीमसेनं महावतः ॥ १२॥

याभावाद्भक्त एवेति भावः ॥ २॥ परिजगद् ॥ शालिगितवान् ॥ २॥

मभा
याय
२८०

२७३

ब्रह्ममहं ब्राह्मणेन यदा सो दत्त इति श्रुत्वा ब्राह्मणानां सत्त्वार्थमहं उन्मत्तं ब्राह्मणस्य जननादिकं
चक्रुः ॥ २८ ॥ अध्यायः ॥ तेन येति ॥ परं ब्रह्म उपनिषदे परमन्मत्तमपीयाना इति संवेद्य ॥ २९ ॥ संवि

सततं सत्त्वपादाद्यगती च कवने प्रणि ॥ तेन नूनं भवेदेतत्कर्म लोकहितं कृतं ॥ २९ ॥ ततस्ते
ब्राह्मणाः सर्वे क्षत्रियाश्च सविस्मिताः ॥ वैश्याश्च द्राव्याश्च मरिचाश्च कुर्वन्महं तदा ॥ ३० ॥ ततो
जनपदा सर्वे आजगमन् गारे प्रणि ॥ तदद्भुतं तमं दृष्ट्वा पार्थास्तत्रैव चावसन् ॥ ३१ ॥ इत्यदिपर्वणि
चक्रुः ॥ जनमेजया च ॥ तेन थापुरुषाश्चात्र निहन्त्य वक्राचसे ॥ अत उर्ध्वेन तो ब्रह्म
न्निमज्जन्त एता उवाच ॥ वैश्या पापं न उवाच ॥ तथैव न्यवसन् तत्र निहन्त्य वक्राचसे ॥ अपी
यानाः परं ब्रह्म ब्राह्मणस्य निवेष्टाने ॥ ३२ ॥ ततः कनिष्ठया दृष्ट्वा ब्राह्मणः संशितं ब्रतं ॥ प्रतिश्र
याधीनं हे प्रमत्त ब्राह्मणस्य आजगाम ह ॥ ३३ ॥ ससम्पन्नं जयित्वा तं विप्रं विप्रर्षभस्त्वहं ॥ देदो प्रणि
श्रयंतस्मै सदा सत्त्वानि शिवतः ॥ ३४ ॥ ततस्ते पांडवाः सर्वे सह क्रुत्या न रर्षभाः ॥ उपासां च क्रिरे
विप्रं कथयंतं कथाः प्रभा ॥ ३५ ॥ कथयामास देशं अतीथो निसरितः स्वया ॥ राज्ञश्च विवि
यांश्च र्षां नेष्टोश्चैव पुराणि च ॥ ३६ ॥ सततं कथयति प्रः कथां ते जनमेजय ॥ पाचाले न्यः
ताकारं याचसे न्याः स्वयं वरे ॥ ३७ ॥ एषु घ्नन्त्यद्यो न्य निमन्य निच शिवे दिनः ॥ अयो निज त्व
कृष्णयादु पदस्य महामवे ॥ ३८ ॥

तत्र त इति तालव्यापादे शंसा प्रशंसा संज्ञाता यस्य सः प्रशस्य तत्र त इत्यर्थः ॥ प्रतिश्रया र्थी वारं
धी ॥ ३९ ॥ अतिथिवतः अतिथि एजने कनिष्ठः ॥ ४० ॥ याचसे न्याः दौपद्याः ॥ ४१ ॥ २८ ॥

२८०

॥ **मानागतवान्** ॥ अन्येभ्योऽपि दृष्टं तन्निगमेः ॥ **अने** एततो ननासिकलोयेन गगनोचेन दृष्टं

सं

ततः प्रभृतिरलंभितत्रसौम्यानिभारत ॥ नगरे प्रत्यदृष्टं तन्नरेनगरवासिभिः ॥ **नतोभी**
मस्तमा दृष्टयतार्थे पुरुषादकं ॥ **अरदे** शोचिनि लिप्यनगमानयल्लित ॥ **दृष्टाभी** मवल्लो
दूतेचकं विनिरतं तदा ॥ **तानयो** स्थपयोद्विष्टाः प्रतिनगमस्ततस्ततः ॥ **नतः** सभोमस्तदृष्टा
गमाज्जाह्वावेष्टमनत ॥ **आच** चलेयथाज्ञतेरात्रः सर्वमशेषतः ॥ **नतो** नराः विनिक्रान्तन
गगनकल्पमेवत ॥ **दृष्टुं** निरुतं भूमौ रात्र्यंरुधिरोहितं ॥ **तमदि** कुरुदसदृशं विनिकोर्णभ
यानकं ॥ **दृष्टा** संदृष्टो गगनोचभूचस्तत्र नभाराः ॥ **एक** चक्रं जतो गत्वा पृथुनि प्रदः प्र
रे ॥ **ततः** सदृशशोभान्नरानगरवासिनः ॥ **नवाना** मवेकं दृष्टुं सखीचदुरुमारकाः ॥ **त**
तले विस्मिताः सर्वे कर्मदृष्टानिमानय ॥ **देवता** यचं चक्रः सर्व एव विष्णोयते ॥ **नतः**
प्रगल्भयामासः कस्य वा रोशमोजने ॥ **ज्ञाना** चागम्यते विप्रप्रभूः सर्व एव ते ॥ **एवं** दृष्टः
सजदृशो गत्वा गगनं यथाज्ञानं ॥ **उवाच** नगरान्सर्वानि देवि प्रथमस्तदा ॥ **आज्ञा** पित्तमास
शनेरुदं तस्य दवंथमिः ॥ **दृष्टुं** ज्ञाह्वाः कथिन्मंत्रिसिद्धो महामनाः ॥ **एषि** दृष्टा ममाष्टं
परिकेशं पुरण्व ॥ **प्रव** वीहृष्टाणोऽष्टौ विष्णोश्च दसत्रिव ॥ **प्राप** धियास्पदेन स्मा
अत्रमेतदुपानने ॥ **मन्नि** मितं भयं चापिन कर्पमिति चात्र वीत ॥ २२ ॥

आच चले ज्ञाह्वाः ॥ २१ ॥ **आज्ञा** पित्तं गतकीयेः अशनेरात्रसत्यभोजनार्थं ॥ २२ ॥

मं भां
आ थं
२२१

280

एकतममेकतरे अस्य समदायस्या विवक्षितवाहानमयः ॥२॥ समनताया समन - स्थनि प्रा
ममरणातोष एानिष्ठा मनेषु चेति मित्वात् ॥ इहः साधोत्पयपाठः प्राप्तेत्यपि पठति ॥४॥ एवं स

वनं प्रस्थितं गमं भारद्वाजसतो ब्रवीत् ॥ प्रागतं विन कृमं मां विदिदो एं हि नोत्तम ॥६॥ एवम
च ॥ शरीरमात्रमेवायमया समवपेक्षितं ॥ असापि वा शरीरे वा ब्रह्मनेकतमं ह्येव ॥७॥ इति
उवाच ॥ असापि चैव सर्वाणि तेषां संहारमेव च ॥ प्रयोगं चैव सर्वेषां दातुमर्हति मे भवान् ॥
ब्राह्मण उवाच ॥ तथेत्सु कृततल्लस्यै प्रददौ भगवन् ॥ प्रतिगृह्यत दादौः कृतकृत्यो भ
वत्तदा ॥ संप्रदक्ष्मना द्रोणो गमात्परमं संपुनः ॥ ब्रह्मास्य समनताय नरेषु भयधिको भवत् ॥८॥
ततो दुष्यदमासाद्य भारद्वाजः प्रतापवान् ॥ अत्र वीत्युदयवाचः सखायं विदिमामिति ॥९॥
उप दवाच ॥ नाश्रोत्रियः श्रोत्रियस्य नारथीरथिनः सखा ॥ नाराजायार्थि वस्यापि सखि
वं किमिष्यते ॥१०॥ ब्राह्मण उवाच ॥ सचिनि श्रित्य मनसा यां चात्यं प्रतिबुद्धिमान् ॥ जगाम ऊह
मूर्त्वा नो नगरं नागसादृशं ॥११॥ तस्मै यो ज्ञानसमादाय वसुनि विविधानि च ॥ प्राप्ताय प्रददौ
भीष्मः शिष्या द्रोणाय यो मते ॥१२॥ द्रोणः शिष्यास्ततः पार्था निदिवचनमब्रवीत् ॥ समानो
यत्ततां गच्छिष्यान् दुष्यदस्या सखायवै ॥१३॥

एवमिति सखि पूर्ववात्ये कृतं सख्यं किं कथं इष्यते प्राज्ञैर्न कथमपीत्यर्थः ॥ बालो हि मोचा दत्त
त्येनाभि सख्यमिच्छति न त्वप्राप्तुं निमानः ॥१४॥ समादाय हस्ते रहीत्वा प्रददौ ॥१५॥ २२२

२२२

१॥ हे विप्र नंदे गण्डुपदोभिन्नो वैरं प्राप्नो ॥ १ ॥ युः ॥ गंगाद्वारमिति ॥ ततो गंगामिति पादेन
गंगानतः एवं भवेत्तदा गमनान्त्वं अभिषेक्तं प्राप्नोमि नरकः ॥ २ ॥ अहं हि पोषेण हतकान्तक

नदङ्गुलनमं प्रत्नालोके न स्पृशन्महात्मनः ॥ विस्तरेणैव पश्यः कथं ते पुरुषर्षभाः ॥ १ ॥ पंरवा
रुचः ॥ कथं इयं दृष्टुं प्रस्यधुं प्रस्यन्मया वक्तुं ॥ चेदीमया चेकस्यायाः संभवः कथमङ्गुलः ॥
कथं द्रोणान्नदे स्यात्तान्त्वाणामपि साण्डित्तनः ॥ कथं विप्रसास्यौ नौ भिन्नौ ॥ कथं कृतेन वा ॥
वैशंपायन उवाच ॥ यत्वेनैष्यादितो गजन्तविप्रः पुरुषर्षभः ॥ कथं घामासतस्तत्वं द्रौपदी सं
भवेत्तदा ॥ २ ॥ ॥ अत्रापि पूर्वलि द्रौपदी संभवे ॥ ३ ॥ अत्रापि उवाच ॥ गंगाद्वारे प्रनिष्ठान्त्वमवधिर्म
हन्तया ॥ भारद्वाजो महाशक्तः सनते संशितमनः ॥ ४ ॥ सोभिषेक्तं ततो गंगामुत्थमेव गतां
सती ॥ ददर्श पश्य संतनुतु त्वीमांस्तत्मांस्त्रिभिः ॥ तस्यायाश्च नदी नौरव सनं च दत्तय ॥ अ
पकृष्टां च रांदृष्ट्वा तस्मिन्निष्कमेतदा ॥ ५ ॥ तस्यां संसक्तमनसः को मारश्च स चारिणः ॥ दृष्ट
व्यरेतश्च संदत्तदृष्टिर्द्रोण आदये ॥ ६ ॥ ततः समभवद्द्रोणः कुमारस्तस्याधीमतः ॥ अथ गी
ष्टुं सवेदं सवेदं गानि च सर्वेषाः ॥ ७ ॥ भारद्वाजस्तनसात्वाष्टु यतो नाम पाश्चिः ॥ तस्यापि
दुपदो नाम तदा समभवत्सुतः ॥ ८ ॥ सति त्वमाश्रमं गता द्रोणान् सदृशं धनः ॥ चिक्रीरेथ
यने सैव चकार च विद्युर्षभः ॥ ९ ॥ ततस्तुष्टयतोः नौ ते सराजा उपदो भवतः ॥ द्रोणोऽपि रामंश्च
प्राचदित्यन्ते वस सर्वेषाः ॥ १० ॥

मेकमिति वान् ॥ १ ॥ कुमारान् सनत् कुमारान् दीनं समूहः को मारं तन्त्यं स्पृशन् स चारिणः ॥ ४ ॥
॥ १२ ॥

३८३

ज्ञानान्तर्यामिनिर्वैद्यश्चिकित्सकश्चैव नितिवान्नवीनः॥ निःश्वासपरमश्वासीन्द्रोऽङ्गप्रतिचिकी
र्षिः॥ १॥ अभावे विनयशिवाद्वा एणसा चरितानि च॥ तात्रेण च वलेनास्मि चिन्तयन्नाथगच्छ
तः॥ २॥ अनिकर्तृत्वं न पश्येद्युजमानोऽपि भारत॥ अभितः सोऽथ कल्माषी गंगा कूलं परिभ्र
मन्॥ ३॥ ब्राह्मणवसथं पुण्यमाससादमहीयति॥ तत्र नास्मानकः कश्चिन्नचासीदत्र नो हि
जः॥ ४॥ नद्यैव च महाभागः सोऽप्युपतंसश्चिन्तयन्तौ॥ पाजोऽप्यजौ ब्रह्मर्षीणां सन्तौ परमेष्ठ
नौ॥ ५॥ संहिताध्यायनेऽप्युक्तो गौत्रतश्चाधिकः प्रथमो॥ नारहो योऽप्युक्तः स यो ब्राह्मणहृदि स
तमौ॥ ६॥ सतावामेव यामास सर्वकामैरतेऽग्निः॥ ब्रह्मवलेन योऽस्त्रकनीयां समपहरे
त्प्रोदेत्तं दयन्कामैरुपयातं धनं जने॥ पादश्च शृणुण्युक्तः प्रियवाक सर्वकामदः॥ ७॥ अर्च
यित्वा यथा न्यायमुपयाजमुवाच सः॥ येन मे कर्मणा ब्रह्मस्य त्रयाद्रोणस्य सवे॥ उपया
जकृते तस्मिन् गवां दानास्मितेर्बुधे॥ ८॥ यदुतेऽन्यत्तद्विजयेष्टमनसश्च प्रियं भवेत्॥ सर्वे
न ते प्रदाता हन्तहि मे चास्मिंशयः॥ ९॥

नीसूर्यमङ्गोवात्रासाणौजासविदोऽरुविसनमोमंत्रहृष्टेश्वैः॥ उपहरेणकान्तैः॥ उपदे
शाप्रदेशराणांजनवान्॥ तस्मिन्कायेकतेसतिश्रुतंदशकोटीः॥ इत्यादिदाम्यामि॥ १५२

म भा
आ य
२२६

२४९

तस्य न स्यादग्रणी श्रेष्ठः ॥ २४ ॥ ब्रह्म तत्रेति सार्धं श्लोकः चोपार्थं ब्रह्म तेन सिद्धि तेन तत्रेतेन हे ज्ञो
गाते विहितेः स्वसम्पत्तिकेवलं ब्रह्म तदीयं विशिष्यते स्याद्ब्रह्मादृतेन हीनो ब्रह्म सवलेन भोज
इति पाठे ॥ ब्रह्मादृताद्भीतः ब्रह्म तेनः प्रपेदिवान् कृतशरणं कृतवान् न पुत्रं लभेयं तत्कर्म कुरु

स्ववियोगात्तत्त्वोत्पत्तिश्चार्थकश्चिदग्रणीः ॥ कोऽवाचार्यमाख्यस्य भारद्वाजस्य धीमतः
द्रोणस्य शरणं लानि प्राणिदेहं दृष्ट्वा लिच ॥ य इमं पश्यन् प्राण्य दृष्ट्वा ते परमं भद्रम् ॥ २५ ॥ स
हि ब्रह्म एवेवेण तात्रं वेगमसंशयं ॥ प्रतिहेति महेष्वासो भारद्वाजो महामनाः ॥ २६ ॥ तत्रो
त्प्रेष्य विहितो जामदग्न्य इवास्थितः ॥ तस्य एव सवलं चोरमप्रपुष्पं न रैर्भवि ॥ २७ ॥ ब्रह्म संसार
यं तेनोद्भूता इति विद्वानलः ॥ समेत्य स दहत्याजो तात्रं परमं परस्परः ॥ २८ ॥ ब्रह्म तत्रेव विहिते ब्र
ह्म तेनोपशिक्षते ॥ सोऽहं ब्रह्मादृताद्भीतो ब्रह्म तेनः प्रपेदिवान् ॥ २९ ॥ द्रोणाद्विशिष्टमासा
द्य भवं तं ब्रह्म वित्तमं ॥ द्रोणांतकमहे प्रुत्रं लभेयं युधिर्जनं ॥ तत्कर्म कुरु मे र्धं जितरा
म्यं दृष्ट्वा ॥ ३० ॥ तथेत्पुत्रात्तं याजो यास्यार्थं मप कल्पयत् ॥ गर्वर्थेति चाकाशमप
याजमचोदयत् ॥ ३१ ॥ याजो द्रोणं विनाशाय प्रतिजज्ञे तथा च सः ॥ ३२ ॥

३॥ यास्यार्थं दुष्टं दृष्ट्वा साधनं यागमुपकल्पयत् मनसा तस्य योगं सप्तवात्रं भव शार्धः
गर्वर्थः गरुषा सावर्थ्येति प्रतिप्रतीरोयं यद्द्रोणाहं नः पुत्रस्योत्पादनं मिति हेतुः कथं याजमक
ममपचोदयत् दुष्टं कल्पने प्रेरितवान् आत्मनः प्रत्ययं चेति न्यायेन उपयाजमपि निश्चयार्थं

संज्ञोदितवान् ॥ २२ ॥
२२३

॥१॥ असांप्रतमपुक्तं अनन्तनपपंविमर्षं विचारं संकयदाने संकरो रोषसंपर्कः तपुक्तवत्
 दाने ॥१॥ ॥२॥ अन्त्ये उच्छिष्ट ॥३॥ अचूणो लज्जादोनः ॥४॥ हेनपतेने गच्छेसरे आत्मीयामनसा ॥

रुपुक्तो नाद भिन्येवंतयधिः प्रत्यभाषत ॥ आराधयिष्यन्नुपदः सतेपर्यचरन्तनः ॥५॥ अतः
 सेवत्सरणाते दुपदं सद्धिनो नमः ॥ इयया नोत्रचीकालो ननप्रयागिरा ॥६॥ अतो
 नाममायस्सुद्धिचरनगदने चने ॥ अपारिजातयो कया भूमौ निपतिते फले ॥७॥ अदपप
 महं भ्रातरसांप्रतमनत्रजनः ॥ विमर्षं संकयदाने नायं कुर्याक राचन ॥८॥ अष्टाफलस्थना
 पुष्पपद्मे पातापानवंधकानः ॥ विविनक्तिन योगेन यः सोऽप्यधिकथ भवेत् ॥९॥ सहिताय
 यने ऊच्यन्वसनगदकले चयः ॥ भेद्यमत्सममनोपां भंके सच यदानदा ॥१०॥ कीर्तयन्
 गणभजाना मचूणी च पुनः पुनः ॥ तैवेकलाधिलमन्ये धातरे नर्क च दया ॥११॥ तं वै गच्छ
 सन्तपते सत्ता स या न शिष्यानि ॥ जगत्समानो न्यतिर्मनसे देवि चिंतयन् ॥१२॥ उपयानव
 चः प्रज्ञाया तस्या प्रमसाधगत ॥ प्रतिसं प्रपन्नहं मद्ययानमुवाच स ॥१३॥ अथ
 निरुत्तमो गार्गा याजयमाचिभो ॥ श्रेणवैराभिसेतमं प्रह्लादयितमहं सि ॥१४॥ सहिदस
 चितं प्रोचोत्र सासे वाप्यनतमः ॥ तस्मात्तरेणः यराज्ञे सुमां वै समस्तविग्रहे ॥१५॥

दं यात चरितं तमसमानो निर्दुन विचिंतयन् स्वनाथं चेति शेषः ॥१६॥ अथावपुनानिर
 देरिक्तपाणिनि पश्येत् राजगने देवतागदसि निस्सुते हपायनमात्रमेतत् ॥ नरलिताः अचरे
 प्रतिज्ञानात् ॥१७॥ यराज्ञे सुपराजिनवानः ॥ विग्रहः भ्यानेरिति तत् ॥१८॥

मभा
आप
२८४

२८३

३५॥नेयसेहेनसोदवंती॥अथोनिजएधसुधमस्यनेनसोडःसहवादिनिभावः॥४५॥४५॥अ

आणउवाच॥एवमकानयानेनइतेहविधिसत्कृते॥उत्तस्योपावकानस्यात्कुमा
रोदेवसंनिभः॥४५॥आत्मावर्णोहोरूपःकिरीटीवर्मचोतमं॥विभ्रन्सखदःसपारोप
नृष्णान्निनदन्महः॥४५॥सोपाणोदृष्टवरेतेनचप्रययोनदा॥ततःप्रणोडःपांचालाः
प्रदृष्टाःसाधुसाधिति॥४५॥हर्षाविष्टांस्तनयेनानेयसेहेवसंयरा॥भयावहोरानप्रः
पांचालानांयशस्करः॥४५॥एतःशोककणहोनानयष्टोपावयायवै॥इत्यवाचमहइतम
दृष्टंविचरेनद॥४५॥ऊमासीचापियांचालीवेदीमथ्यात्सममिता॥सुभागादृष्टनीपा
नीस्वसितायतलोचन॥४५॥एषामापमपलाशादीनीलकुंचितमूर्यज॥ताम्रतंग
नलीसुभ्रचारुपीनपयोधरा॥४५॥मानसंविग्रहंक्रुतासात्तादमरवर्तिनी॥नीलोत्पल
समोगंयोयस्याःकेपात्रयावति॥४५॥याविभर्तिपरंरूपंयस्यानास्सुपमाभवि॥देवदान
वयत्ताणमीशितंदेवरूपिणी॥४५॥ताचापितानांसुशोणीवामवाचाशरीरिणी॥सर्व
योधिधराकृष्णानिनीधुःक्षत्रिणांक्षयं॥४५॥सुरकार्येभित्तकालेकरिष्यतिसमयमा॥अ
स्याहेतोःकौरवाणामहइत्यस्यनेमये॥४५॥तच्छ्रुत्वा सर्वपांचालाःप्रणोडःसिंहसंचवत्
नचनान्दसंशुर्णानियंसेहेवसंयरा॥५॥

मरवर्तिनीदेवऊमासीउस्रवयायोद्यताडर्गेत्यर्थः॥४६॥

२८४

284

243

४२५

निकोम- मंत्रालो॥५॥ ॥

五

11 11 11

[illegible]

नोरुपापायनीया जंययेदेवे सनाथिनी॥ नवैमदन्तानननी जानीयातामिमविनि॥ ५॥
 येमचचनेया नोयानः प्रियचिकीर्षया॥ नयोयनामनीचक्रुदिताः संसृष्टिमानसाः॥ ५॥
 स्ववादनिधुस्वत्वात्फस्माद्यन्तेभवादि॥ शुष्कफस्नः कुमारोयंडुपदस्यभवविनि॥ ५॥
 तेवात्रुचन्तुसांरुसाभूमादिचर्णानः॥ तथातन्निधुनेनतेडपदस्यमहामते॥ ५॥
 स्तनपाचात्पमानोयस्तेनिवेशने॥ उपाकरोदखहेनोर्भारुजः प्रतापवान॥ ५॥
 एणीयेदेवेदिमाचिसत्तामहामनि॥ तथातन्तनवान्दोतायात्तकीर्त्यनराणात्॥ ५॥
 दिपयंतिदोयदीसंभवे॥ वेप्रयायनवाच॥ एतज्जुनातकोनेयाः पत्न्यविदुषाभवन्॥ सर्वे
 चास्वस्थमनसोवभवन्तेमहावला॥ ५॥ तनः कुंतीसनात्तस्यासर्वोत्तमनचेतसः॥ शुधिष्टिर
 मवाचेदं वचने सत्यवादिनी॥ ५॥ कुंतीवाच॥ चिरशोचिताः स्मेदज्वालास्त्यनिवेशने॥ ५॥
 एतिः प्रेराम्बेलात्रुभैर्यमहात्मनः॥ ५॥

दानदेतनाशमार्थेष्टान्नज्ञातजावतो लोकरोत्त॥ ५५॥ कीर्तिनश्चैवान्नयन्त्यादोहोभयान्न
विद्यां दनवा निम्कीर्तिः शान् ॥ अध्यायः ॥ एतन्नञ्जनात कौतेयेति सप्तम्यध्यायः ॥ २॥ १॥

मं भा
आ. प
२८६

285

गते इति ॥ १ ॥ सोमाश्रयः चंद्रयोरुदरः तस्यास्यानं सोममपायतां ॥ २ ॥ उत्सकं जलज्जाहं ॥ ३ ॥ चलच
दति शायित ॥ ४ ॥ एवमत्रागमे पुण्यमिमांसादिभिः शरीरमिति कर्मलक्षणायां सारमनोक्तम
वति ॥ तस्यामहं न प्रस्थानकालमप्यभिहितं वैर्निमेयापे हीनप्रचलने ॥ ५ ॥ नरेवमहं न यत्ना

वैशंपायन उवाच ॥ गते भगवति आसेयां उवाह सुमानसाः ॥ नेप्रतस्थः प्रसक्त्यमानतरं प्र
हस्यमानः ॥ १ ॥ शनैरुदस्य लैर्मार्गैश्चोदितं परंतपः ॥ तेन गच्छन् ह्येरात्रातीर्थं सोमाश्रया
यां ॥ २ ॥ आसेः पुरुषाश्चागंगायां पांडुनंदनाः ॥ उत्सकं तस्य मघम्यते धाम प्रेथनं जयः
प्रकाशार्थं यथोत्तरत्वात् च महारथ ॥ ३ ॥ तत्र गंगानलो रम्ये विविक्ते क्रीडयन्ति यः ॥ ४ ॥
मंथं वराजो वैजलक्रीडाध्यागतः ॥ ५ ॥ शब्देनैवां सप्रश्नावनदीं समुपसर्पत ॥ तेन शब्दे
न चाविष्मन् क्रोधवलयवहल ॥ ६ ॥ सदस्युपांडुवाहसुत्रसदमात्रापरंतपान् ॥ विस्मयन्
धनुर्वीरमिदं वचनमब्रवीत् ॥ ७ ॥ संयासुर्यते चोरापूर्वरात्रागमेषु या ॥ अशीतिभिर्लवै
हीनानन्महं न प्रचलने ॥ ८ ॥ विहितं कंचिच्छां यत्तु गंधर्वरक्षसां ॥ शेषमन्यन्मन्यमानां
कर्मचारेषु वैस्मृतं ॥ ९ ॥ सोमाश्रयचरं चरतस्तस्य वेलासवेन गतः ॥ उपक्रान्ता निगृहीतो रा
क्षसेः सह बालिशान् ॥ १० ॥ अतो रात्रौ प्रामवतो जलं ब्रह्मविदो जनाः ॥ गार्हपतिनरात्सर्वान् च
नस्थान् नरपती नयि ॥ ११ ॥

दीनां कर्मचारेषु विहितं ॥ अन्यत् ॥ मन्यमानां कर्मचारेषु स्मृतमित्यन्वयः ॥ संयायामप्यं
निलवोपरि रात्रौ यत्नादीनामेव संवारकालः ॥ अन्यदहमं मन्यमानां रम्यं ॥ १२ ॥ जलं प्राप्सु च

॥ १२ ॥ जलं प्राप्सु च

२८६

विलसमयाकृतशमया॥५॥१२॥पार्षतीपार्षतउहिता॥२४॥२६॥अष्टमः॥२६॥१७

अथ धर्मार्थवद्वाचमन्त्रासभगवान्धिः॥ विचित्राश्च कथास्तान्ताः पुनरेवेदमज्जवीत्
 ॥१॥ वासुदेव॥ आसीत्तपोवनेकाचिरथेः कन्यामहात्मनः॥ विलासमयास्तथासीत्सुभ्रुः
 सुर्वगुणान्वितः॥२॥ कर्मभिः स्वकृतेः सातदुर्भगा समपद्यत॥ नाथगच्छत्यति सातकन्या
 रूपवती सती॥३॥ नृपसुममथारेभे प्रत्यर्थमस्तुतानतः॥ तोषयामास तपसा सा किलो
 ज्ञेया शंकरः॥४॥ नृणाः सभगवांस्तुष्टः तामवाच यथास्मिनी॥ वावाय भद्रे ते वरदोस्मीति
 शंकरः॥५॥ अथेष्टरमुवाचे दमात्मनः सा वचोदितः॥ एति सर्वगतो येन निश्चामीति पुनः
 पुनः॥६॥ तामथ प्रत्यवाचे दमी पानो वदतां वरः॥ पंचनेयनयो भद्रे भविष्यतीति भारत
 एवमुक्त्वा ततः कन्या देवे वरदमज्जवीत्॥ एकमिच्छाम्यहं देव त्वत्सादान्वतिं प्रभो॥७॥
 पुनरेवाज्जवी देव वरद वचनमतमं॥ पंचकृतस्त्वया पुक्तः एति देहो मयं पुनः॥८॥ देहमन्य
 गातायास्तथैतत्तद्विष्यति॥ उपदस्य कुले ज्ञेसा कन्या देव रूपिणी॥ निर्दिष्टा भ
 वतां पत्नी कस्यापि न्यतिदिता॥९॥ पंचाक्षनगरे तस्मात्तिव सधुं महावता॥ सावित्र
 स्ताम नृपान् पविष्यथ नृपशयः॥१०॥ एवमुक्त्वा महाभागः पौडवान्स्त्वयितामहः॥ पार्थीना
 मंजुंती च प्रातिष्ठत महातपाः॥११॥

मं भा-
आ-पं
२८७

अदेहिमानीत्यक्तं॥तत्राह॥वयमिति॥अथमामयधितवंतः॥१॥समयाद्येकसारानलिनीपावनीसी
नाचक्षःसिंधुरत्यक्तंदेतिसमयागतासमद्रामःसमयघनेनियोजना॥२॥अथयधितयायाःनिःशो-
सतयायाःएकंआकाशरूपंचयंतदेयस्याःतदेवमितिमेदिनी॥३॥असंवायानिःसंकरांतरानदी

वयंचशक्तिःसंयन्त्राप्रकालेनामप्रप्रम॥अशक्तःहिरण्योकरप्रस्थानचैतिमानवाः॥४॥अहि
मवनशेषादेमश्रंगादिनिःसृता॥गंगागतासमद्रामःसमयासमयघन॥५॥गंगांचयमुनांचै
वस्रचतातासरस्रती॥६॥अस्यासारयंचैवगोमतीगंडकीतथा॥७॥अथयधितयायास्तेनदीः
समपिवंतिये॥८॥यंभूतयंचैकवशाप्रचियकाशगाप्रनः॥९॥देवेप्रगंगांघर्वंशामोत्पलकनेद
ता॥तथापिहृन्वैतराणीउत्तराणापकर्मिणि॥१०॥गंगाभूयतिवैश्राण्यकृत्स्नद्वेयायनोत्रवीत
असंवायादेवनदीस्वर्गसंपादनीप्रभा॥कथमिहृत्सिंहारोडुनैषयर्मःसनातनः॥११॥अनिवा
र्यमसंवायंनववाचाकथंचयं॥संस्पृशेन्नयथाकामंप्राणंभगतीरणीजले॥१२॥वैशंपायन
उवाच॥गंगारपांस्रुताकृदप्रायस्यकर्मिकं॥प्रमोचवाणत्रिशितानहीनाशीविषानि
व॥१३॥उत्सकंभामयेहृत्सिंहारोडुवधर्मचोतव॥अपोहनशरांस्रसर्वानेवधनंजय॥१४॥अ
ननउवाच॥विभीषिकावैगंधर्वनासनेप्रप्रप्रयते॥अस्रतेपुप्रप्रुक्तेयंफेनवत्प्रविलीयते॥१५॥

वत्प्राहृषिरजस्रत्पतेनवामयस्रशतंनशामोतीत्यर्थः॥१६॥अहीनर्षीत्राशीविशान्विषदे-
हृत्॥१७॥वर्महृत्त्राकरमायययानतत्राण्यपोहनशरांस्रसर्वानेवधनंजय॥१८॥२५॥२६॥

२८७

१५॥ ननंदसाः प्रणिगोचानचदेवाजनसजनः॥ कवेरस्यधयो लोख किंमसमयसर्पये नि॥ पाचीनः॥
पादेदेवकोपादिभिर्वाप्यातनातदसंनिविकसंतनिते तसाः नमेतोहसाः यथातेनरसाः भक्तान्॥
शास्त्रकाः देवाः सर्ववाप्रतिहतगतयस्तेभवेतोभूचरनात्॥ कोणयातिपादेनरात्साः करालाक॥
तपुयेनरसाकृतीनात्॥ नरुलस्य इतिपादेपिसपकायः॥ कलस्येति येतेनयेति ते कलसाः कलकं
दकार्थः॥ प्रणिगः॥ कपालिकः य भिचारीगोचोरसायनादिपराः तेपिनिशीघ्रेनलप्रवेशाः

आरातिस्तनमासहस्रमीयमपसर्पेत्॥ कस्यानांनभिजानीतप्रसेभागीरथोतले॥ १५॥ ये
गारपाणिगंधर्वचित्तमोखवलाप्रये॥ अहं हिमानीचेष्टुअकवेरस्यप्रियः सात्वा॥ १५॥ अंगार
पाणिमिमेचात्यातेचेदेवनेमम॥ अजगंगंचवासेचचिंचयत्रामामहं॥ १५॥ नकोपायाः प्रणि
गोचानदेवानचमानयाः॥ इरेसमयसर्पेतिनक्तिंसमनसर्पेय॥ १५॥ अनावाचसमदे
हिमवत्यार्चनयामस्योचउमेते॥ राजावहनिसेधायोकस्यसुमं परिग्रहः॥ १५॥ भक्तोवाण
यवाभक्तोराजावहनिसेच॥ नकलनियमोएलिंगंगंप्राप्यसिद्धो॥ १५॥

नचशृंगकपाला

दितक्षिप्रं यस्मात्प्रपणतेनचदेवाजनसजनः देवातांसेवेयीनिशंतेनदीनिदिशरुष्टिप्रदानिसत्त
अथाकपालादिगानिप्रदाः येषुसंति ते गंधर्वयक्षादयः॥ इत्येकपादिनातलशस्त्रकरनाद्येयत्तादे॥
संप्रविष्टामण्यजातमातृकवेरस्यउखीयमिवोखीयं चिरोमउभजेमो किंसमयसर्पेयहेलया॥
यथाययइकवेरस्यकृत्तनशरीरस्यहीनशक्तेः यथाउखीयंयः कश्चिहेलयाउपसर्पेतिनर
त्मांकथंजानातोत्यर्थः॥ १५॥ यत्रगजौतलंनस्यसुखमित्यक्तं॥ तत्राह॥ समदेरिति॥ १५॥ १६॥

म भा
आ य
२८८

संभृतानि नाना यसा ॥४॥ आणो यो न येन द न्यात ॥४॥ यदि नित न यमि स ह्यं प रणेन ॥ आर शं यद
म विशिष्ट सा मा न्य तो वि शेषित य सर्व स की व स्य न स र्व द स सं क स्या न सारेण प रणेन दि न्य र्थः ॥
४५॥ अ न ने ष्या मि प ष्या न्या प ष्या मि ॥४५॥ वि शेषि ताः वि शिष्टाः अति वि शिष्टाः त त्याः अ न भा व
स्य आ का शा ग म ना द ष्य ता देः प्र दर्शिनः दर्श न यो लाः ॥४५॥ ती णा अ ती णा अ ती णा ती णा

अ सा शि ना वि चि यो यं द ग्धो मे र थ उ त्त मः ॥ सो दं चित्र र थो भू ज्ञा ना न्ना द ग्ध र थो भ वं ॥४६॥
संभृता चे व वि चे यं त य से ह म या पु रा ॥ नि वे र थि ष्ये ता म य प्रा ण द य म ह्म ने ॥४॥ सं ह
भ षि त्वा त र सा न्ति तं श रा मा गा तं ॥ यो रि प्र यो ज ये त प्रा णोः क ल्पा ता कि न सो र्ति ॥४॥
चा त्त्व यो ना म वि चे यं सो मा य प्र द दौ म नः ॥ द दौ स वि ष्या व स वे म म वि ष्या व स द दौ ॥४५॥ से
यं का पु र ह सं य म्मा म ह्म ना त्से प्रा ण ष्य ति ॥ आ भो म्मा म या प्रो क्तो ती र्थं प्र ति नि चो य मे ॥४३॥
य च त्त्व सा द दृ मि छे त्रि षु लो के शु किं च न ॥ त न्य र्थे य आ र शं चे छे ता द शं दृ स म र्ति ॥४४॥
ए क पा दे न षा ण्मा सो र्ति तो वि ष्णु लो मे दि तां ॥ अ न ने ष्या म्म हं वि द्या स यं त भ्यं ज ते कृ ते ॥४॥
वि त्त या त न या रा ज न्य ये न भ्यो वि शेषि ताः ॥ अ वि शि ष्टा अ दे वा ना म न भा व प्र दर्शिनः ॥
गं य र्व ज्ञा ना म ष्या ना म हं पु र ह स स न म ॥ भू त भू त च त म्प च दृ श्य दा ता श न्ते श न्ते ॥ दे
व गं य र्व वा स स्ते दि क्य व णि म नो ज वा ॥ ती णा ती णा भ वं त्ये ते न ही य ते च र ह सः ॥४८॥

ब्रह्म स्रुणा वा ते न भवंति रं ह सो वे गा च न दी यं त र ति न का रा न्ध रं गे ज्ञा देः प्र दर्शिनः दर्श
यो जं ती णा ती णा श नि या दे स म र्था इ न्य र्थः ॥ ऐ श र्थ र्थ स्य त प नेः ॥ क र्त्तरि नि ष्ठा यं दे र्ती ण
तं च ए ते रं ह सो वे गा नि श या त्वा ही यं ते पि नः धि क म धि कं स म र्था भ वं ती त्थः ॥४८॥ रा म

२८७

२८८

मानपानतिमानपाधिकालयेः तोरियोनासेणयोत्ते ॥ १३ ॥ विसुनंरशाचुतेअतएव ॥
 प्रमदं ॥ १४ ॥ हीनापोरतितासस्यते ॥ १५ ॥ अगारवतभास ॥ १६ ॥ स्थपंचयणंवाहनेरयोयस्य

मानपानतिगंधकीनकीनांथर्वल्लये ॥ तस्मादसेणदियोनयोत्तेहेनतमायया
 प्रसमिदमाश्रेयंप्राप्तिल्लक्षरस्थितिः ॥ भरहुनायगंधर्वगहमीन्यः शानकतोः ॥ १७ ॥
 भरहुनादप्रिवेषप्राप्रिवेषपादहमीम ॥ साधिरेममददनेगोत्राहाणसनमः ॥ १८ ॥
 वैशपायनउवाच ॥ इत्युक्त्वापादवः कुहोगंधकीयममोचह ॥ प्रदीप्तमसमाश्रेयंददाह
 स्थापयंतत ॥ १९ ॥ विरथं विसुनंतेतसगंधर्वमहावले ॥ अखनेनः प्रमदं च प्रयते
 तमवाप्नुते ॥ २० ॥ शिरोहरेमुनयाहमाह्वयत्सपनेनयः ॥ मानन्यतिचकषाथतोस
 पातादचेतसे ॥ २१ ॥ पुथिस्तिनस्यभाषाप्रपेदे प्राणाधिनी ॥ सास्त्राकंभीनसीनामप
 निजाणमभीसती ॥ २२ ॥ गंधर्वमुवाच ॥ वायसमांसमहाभागयतिचेमविसेचमे ॥ गंधर्वीश
 रंणप्राप्तानास्त्राकंभीनसीप्रसी ॥ २३ ॥ पुथिस्तिरवाच ॥ पुदेनितयपोदीनसीनाथम
 यराक्रम ॥ केनिदन्पादिपुतातमेचेमंतिप्रमदना ॥ २४ ॥ यमुनउवाच ॥ नोचितंप्रतिपद्य
 स्वास्त्रगंधर्वमाश्रय ॥ यदिपुण्यमयंतेयकुरुतोपुथिस्तिर ॥ २५ ॥ गंधर्वउवाच ॥ ति
 नोहंपूर्वकंनममंवास्त्रमारयतिता ॥ नचस्त्राकंवेलेनागननास्त्रानसंसदि ॥ २६ ॥
 साधिमंलक्षवांवाभयोहंदिवास्तथारिण ॥ गंधर्वीमाययेज्जामिसंयोजयितमने
 त ॥ २७ ॥

सौगारयाहीः तस्यभावस्तता ॥ २८ ॥ लाभंदाभवत्तत्सदं सखायं ॥ २९ ॥

संभा
शा.य
२८६

288

प्रीतेन दत्तमपि प्रनिप्रदानमंतरेण यो च येददतिप्रतिरहति यद्युमाह्वानिष्टं निभं के भोज
यते चेव वदियं प्रीति लक्षणमिति केः ॥ अथ या क्रुहितं मम ह्यदि निभावः पदांतरेन मम यथा

मूर्त्तन उवाच ॥ यदि प्रीतेन मे दत्तं संशये जीविनस्य वा ॥ विद्याय नं प्रकृतं वापि न तद्वयं च ये
च ये ॥ ५५ ॥ **गंधर्व उवाच ॥** संयोगो वै प्रीतिकरो महत्सु प्रतिदृश्यते ॥ जीविनस्य प्रदानेन
प्रीतो विद्यां ददामि ते ॥ ५६ ॥ ततो ण्यदेयं ह्येषा मिश्रसमाप्ते यस्तु मे ॥ तथैव योगं वीमत्सो
चिराय भवति मे ॥ ५७ ॥ **मूर्त्तन उवाच ॥** ततो ह्येतां ह्येषां मया प्राप्तं योगः शाश्वतस्तु नैः ॥ सखे
तद्वहिर्गंधर्वं पुष्पमो यद्गंधं भवेत् ॥ ५८ ॥ **कण्वो ब्रुहि गंधर्व किं नद्येन स्मयंति ताः ॥** यां तो चे
ददितः सर्वे संतो गन्ताव रिदमाः ॥ ५९ ॥ **गंधर्व उवाच ॥** अनन्यो नाहृतयो न च विप्र परस्म
ताः ॥ सूयंत नो य धिताः स्थमया वै पांडु नंदनाः ॥ ६० ॥ **सुहृदो ह्यसंगं पूर्वाः धिषा चोरगदाः ॥**
नवाः चित्वां कुरुवंशस्थी मंतः कथयंति ते ॥ ६१ ॥ **नारद प्रसन्नो नो न देवधीर्लो मया प्रकृतं**
गुणान्कथयंतीं वीर्यवैद्यां तव धीमताः ॥ ६२ ॥ स्वयं चापि मया दृष्टं अरता सागरां वरं ॥ इमा
वसुमंतो कृत्स्ना प्रभावः सकलस्य ते ॥ ६३ ॥ **वेदे पुनरिच्छाचार्य मभिजानामि तेः जैनः ॥** विप्र
तं विप्रु लोके शुभारहजं यथासितं ॥ ६४ ॥

हानिः ॥ ५४ ॥ **आद्यं यत्तमा दत्ते संयोग इत्यादिनाः ॥ ५५ ॥** पुष्पभ्यः पुष्पतः यत्तयसाहेतोः ॥ ५६ ॥
अनन्ययः दारही नत्वात् ॥ अनाहृतयः समाहृतत्वात् ॥ **आश्रमविशेषहीनो ब्राह्मणो यथैषा**

॥ ५५ ॥
॥ ५६ ॥
॥ ५७ ॥
॥ ५८ ॥
॥ ५९ ॥
॥ ६० ॥
॥ ६१ ॥
॥ ६२ ॥
॥ ६३ ॥
॥ ६४ ॥

अथोत्पत्तिमाह॥ चतुर्भिः परति॥ ५१॥ भागीकृतः पार्श्वोत्तरेकपाभूतः वज्रभागाः तेषुने
 पुण्यानेषु देवैरुपास्यते स्थानान्नेच सामान्यतो विष्णोः पतञ्जलौ के इति यथा धनं उक्तं ॥ ५२॥
 सूरणीयं च सैव वज्रस्य स्वरूपं सैवेति विधेयं हिंसापेक्षया सौम्यतया प्रययसिदपानपनिषा
 वैष्णवेणामिदं निवृत्तं ॥ ५३॥ कदाप्यस्यापि हिः प्रदत्तात् वज्र इतरेषामातिशयाभावेन
 हविः प्रक्षेप्यानहं तादृतः सदेवैरुपास्यते रथो हि देवत्रासाणादिसांनाशहेतुत्वाद् अहं दे

प्रशक्तं महेन्द्रस्य वज्रं सत्र निवर्हणं ॥ दयापापान् तथा चैव न स्त्रीणि ह्यत्र मूर्यनि ॥ ५४॥
 ततो भागीकृतो देवैर्वज्रभागाः उपास्यते ॥ लोके यथा धनं किंचित्सा वै वज्रतनः सता
 ५॥ वागवज्रो ज्ञातृणां स्यात्सत्रं वज्रं यथा सत् ॥ वैष्णवे रान वज्राश्च कर्मवज्रा यवी पसः ॥ ५५॥
 तत्र वज्रस्य भागेन अथवा वाजिनः सताः ॥ रथो गोवत्सवा सन्तः शराश्चाश्वेषु ये यताः ॥ ५६॥
 कामवर्णाः कामजवाः कामतः समपस्थिताः ॥ इति गंधर्वनां कामं पूरयिष्यंति मे हयाः ॥
 ॥ ५७॥

कोपास्यं दानकर्मणो रथिष्वहं सत्रं प्रीति करत्वा ह्यजं तेन वज्रं वं तो ज्ञासाणां रथो देवै
 रुपजीयं तत्पथः ॥ ५८॥ प्रकृते किमायाते तदाह ॥ तत्रेति तत्र वज्रं रथः ॥ तस्य भागेन अ
 पातेन अथवा ॥ अथ पिशुनाः वाजिनो वेगावेनः ॥ रथस्य वज्रं तस्य शोकं एवमात्मकं
 एव धनं दिकमित्यर्थः ॥ रथो गोवत्सवा सन्तः शराश्चाश्वेषु ये यताः ॥ ५९॥
 धिनो तत्पथो रथः ॥ ५९॥ स्त्रीष्वेव शेषेषु विशेषमाह ॥ कामेति ॥ गंधर्वनाः गंधर्वलो

पानिः

वज्रं ॥ ५७॥

मभा
आप
२५.

२४९

लाभंलभ्यंयने॥२४॥**अपः॥**नापत्यति॥तसुरोहितप्रसादादेवतापत्यनंत्यापयितेतापरो

लाभंलभ्यंयनेकापरिरहितं॥पुरोहितंप्रकृवीतयजामासमन्त्रितं॥२४॥पुरो
हितमनेतिष्टेयउज्जेतभूतिमात्मनः॥आमं वसमतो सर्वां सर्वशः सागरं वरं॥२५॥नहि
केवलं षोडशोपायतापताभिजनेनच॥नदोदवाद्याः कश्चित्भूमिभूमिपतिः क्वचित्॥
तस्मादिवेतिजानीहिकरुणोवेषवर्धन॥आसाणप्रमत्तराजंशकंयालयितंविं॥२६॥**त्या**
दिपर्वतितापत्ये॥अर्तनवाच॥नापत्यनियद्व्यासकृत्वा न सिमामिद॥नदहतात्मि
ह्यामितापमार्थवितिष्ठयं॥तापनीनामकाचैषातापत्यायत्तदेवयं॥कैतेयाहिवयंसा
योतत्त्वमिह्यमिवेदिनं॥२॥**वैशंपायनवाच॥**एवमक्रः सगंधर्वः कुंजीपुत्रेपन्नयं॥वि
श्रुतं त्रिषु लोकेषु प्रावयामासैकया॥३॥**गंधर्ववाच॥**हेततेकथयिष्यामि कथंमतामने
१मा॥यथावद्वित्तापार्थसर्ववृद्धिप्रतावर॥४॥उक्तवानस्मियेनतापत्यापत्यनियद्वचः॥त
तेहंकथयिष्यामिह्यमिहैकमनाभव॥५॥यद्यद्यदिविधिष्येननाकंवाप्नोति तेजसा॥एत
स्यतपतीनामवभ्रवसदृशीसुता॥६॥विवस्वतोवैदेवस्यसावित्रवरज्जनिभो॥विश्रुतात्रि
षु लोकेषु तपतीतपसाश्रुता॥७॥नदेवीनासुरोचैवनयतीनचराचरी॥नासुरानचरं
धर्वातथाऽमेणकाचन॥८॥

निसंबोधनं कृतं नदर्थं ह्युक्ताति॥तापत्यति॥तापमार्थतापत्यपरार्थः॥१॥यिह्येनमंरत्येन

१५॥ मनोबुद्धिमानः सहितो बुद्धिं संकल्पनिष्ठो भावितात्मना शोधितचित्तानां ॥ १५॥ चाद्वैतविष्णु

यमं चायं च प्राकंच विज्ञानास्य शिखी नोत्तम ॥ यं देव कुरुष्व ह्येतां कुरुष्व यं नात ॥ वि
 त्तेनानहंकार्यं देवमानुषसत्त्वमान ॥ १५॥ दिवा तानामहं मानः सर्वेषां सत्त्वमानां च ॥ म
 नोभातरः श्रुतः सर्वसर्वात् ॥ जनाः ॥ १५॥ उत्तमं च मनोबुद्धिं भवतो भावितात्मनां ॥ ज्ञान
 न्नमिच्च वः पाथ्यकृतवानिह यमं ॥ १५॥ ह्रीं सदा प्रोचकैरक्षयप्रमानं तमहेति ॥ यमिष्ण
 मात्मनः पश्यन् चाद्वैतविष्णुमाश्रितः ॥ १५॥ न कंच वलमस्य कं भूय एवाभिवर्धते ॥ यतस्त
 नोमो कौंतेय सदसं मन्यया विप्रतः ॥ १५॥ को हं न येदचित्तितः संख्येतापम्यवर्धते ॥ येन ते न
 हविधिना कीर्त्तमाने चित्तो यमे ॥ १५॥ असचये यतो यमः स चापि नियतस्तपि ॥ यस्मात्तस्मा
 दहंकार्यं रणे स्मिन्मिन्नित्तया ॥ १५॥ यस्तस्यास्तत्रियः कश्चित्काममनः परंतपः ॥ न कंच य
 धिपुधो न स जीवेत्कथंचन ॥ १५॥ यस्तस्यास्तत्रियः कश्चित्काममनः परंतपः ॥ न येन कंच
 सत्त्वचित्तप्ररोहितधूर्गतः ॥ १५॥ न स्यात्प्राप्य युक्तिचित्तराणां प्रेरणं हेति ॥ न स्मिन्कर्म
 लिप्तात्तया देवात्मानः पुरोहिताः ॥ १५॥ न देवस्य गोविताः श्रुतयः सत्त्वचरिनः ॥ यमोत्तमः
 कृतात्मानः स्युर्न पाप्मां पुरोहिताः ॥ १५॥ जयमुनियतो यतः स्वर्गश्च तदनंतर ॥ यस्तस्याहं
 विष्णुसो पुरोधाः प्रोचकाः बुद्धिः ॥ १५॥

चाद्वैतलं ॥ १५॥ अथ हनः कृतदाहः ॥ १५॥

२२॥२०॥ लक्षणं हस्वपणः शिष्टः लयः ॥२॥२१॥

मं भा
आ प
२५२

सकदाचिदथोपजायमानमिदं विक्रमः ॥ चचारमग्यां पार्थिवं नोपवने किल ॥२॥ चर
नोमग्यां तस्य लम्पियासासमन्विनः ॥ ममारयाचः कौन्तेय गिरावप्रतिमोदयः ॥२॥ समता
प्रान्तरनार्थयज्ञा मेव गिरौ नृपः ॥ ददर्शा सरुणो लोके कन्यामायतलोचना ॥२॥ स एक एका
मासाय कन्याया रवत्कईनः ॥ नख्यो नृपतिशार्दूलः पश्यन् विचले जगत् ॥२॥ सहितान्तर्क
यामा सरुणो नृपतिः श्रियं ॥ पुनः सतर्कयामा सरवे र्मष्टामिव प्रभा ॥२॥ वप्रभा वचसा च
वशिखामिव विभावसोः ॥ असन्ननेव कन्या च चंद्रे रत्नामिवामला ॥२॥ गिरिपृष्ठे न सायस्त्रि
निष्ठता स्वसितलोचना ॥ विभ्राजमाना प्रप्रभे प्रतिमेव हिरण्मयी ॥२॥ नखा रूपेण सकि
र्येण च विशेषतः ॥ ससंखचः लयलतो हिरण्मय इवाभवत् ॥२॥ अदमेने च नारुणा सर्व
प्राणमनोवप्र ॥ अचामे चान्तनो मेने सराजा च लयः फले ॥२॥ तन्मप्रभति यत्किंचित् रस्य
न्मही पति ॥ रूपेन सरुणा तस्यान्तर्कयामा सकिंचन ॥२॥ नया वदमन्मन्त्रः पाशोर्मा
मये स्तदा ॥ नचवालतनो देषा दुष्टये नच किंचन ॥२॥ अस्यान्तर्कविशालात्पाः सदेवास्तौ
मानस ॥ लोकं निर्मण्यथा त्रैदं रूपमाविः कृतं कृतम् ॥२॥

230

२५२

१॥ संप्रदानं दानपात्रं ॥ १॥ १८ ॥ सहस्रं हृदयमपि श्रीमान् ॥ १॥ २० ॥

अविभक्तानवयवांगी ससितायतलोचना ॥ स्वाकाराचैव साधौ च सवेगाचैव भागिनी ॥ १॥
 ननयाः सहस्रं किंचिद्विप्रलोके प्रभारत ॥ भर्तारं सचित्तमेने रूपाशीलमग्राश्रुतैः ॥ २॥
 प्राप्ते यौवनं पश्यन् देयां हस्तिनं ननं ॥ नोपलेभे नतः पंगतिं संप्रदानं विचिंतयन् ॥ ३॥
 अर्कं ते यक्रुत्तणमरमभोजलो ॥ सूर्यमाराधयामास नृपः संचरणस्तदा ॥ ४॥
 सौम्यं योऽप्यनियतः अविः ॥ नियमैरुपचासैश्चानयो भिविचिधैरपि ॥ ५॥
 अविधौ रचने नतः ॥ अविधौ ते समुद्यते रजया मास भक्तिमान् ॥ ६॥
 सहस्रं भवि ॥ तपस्याः सहस्रं मेने सूर्यः संचरणं पतिं ॥ ७॥
 ननं ॥ नृपो जमाय के रवा विप्रतम भिन्ननाथ च ॥ ८॥
 तप्या भविमहोपालो दीप्या संचरणो भवन् ॥ ९॥
 अविधौ रचने नतः ॥ अविधौ ते समुद्यते रजया मास भक्तिमान् ॥ १०॥
 संप्रदानं दानपात्रं ॥ ११॥ १८ ॥ सहस्रं हृदयमपि श्रीमान् ॥ ११॥ २० ॥
 भवन्पतिः श्रीमान् सहस्रं हृदयमपि ॥ एवमग्राश्रुतैः सचाक्षुनस्य कोरव ॥ तस्मै दानं
 मनश्चक्रे नपतीतपनः स्वयं ॥ २॥

मभा
आप
२६२

अथेति॥ ५॥ अहसन्ननेत्येव आचिः कृतप्रस्थानः स्त्रीलिंगादरेन आविर्भूतास्ति॥ ५॥ प्रनहंति प्रनहति

तं धर्षयति॥ अथ तस्यामरण्यायान्नपतिः काममोहितः॥ यान्नः शत्रुसंचानां पपातयरा
णीतले॥ ५॥ नस्त्रिपतिने भूयाचयसाचारुहसिनी॥ पुनः पीनायतश्रीणीदर्शयामासतेन
पं॥ ५॥ अथावभाषे कल्याणीनाचामपुरयान्नप॥ तं ऊरुणां ऊलकरे कामाभिहनचेन सं॥ ३॥
उवाच मधुरं वाक्यं तपती प्रहसन्निव॥ पुनिष्टो निष्टमद्वेतेन तमहं स्वरिंदम॥ साहं नृपतिश
ईलगतमाचिः कृतः हितो॥ एवमन्नेन पतिर्वाचामपुरयान्नप॥ दर्शयिषु श्रीणीनामेवा
भिमवे स्थितं॥ ५॥ अथ तामसितायां गोमावभाषे सपाधिवः॥ मन्मथप्रियरीतात्मा संदिग्धा
क्षयाभिरा॥ ५॥ साधुतमसितायां गिकामार्थमनकाशिनी॥ भजस्व भजमानं मां प्राणादिप्रनहं
तिमां॥ ५॥ नदर्थं हि तिष्ठात्ताहि मामयेति शितैः शारैः कामः कमलगभीमे प्रतिविधत्तपाम्य
ति॥ ५॥ दृष्टमेव मनाकंदे मदे काममहाहिना॥ सातं पीनायतश्रीणिमामासुहिवरानने॥ ५॥ नदर्थी
नाहिमेशाणाः किं नरोद्धीतभाषिणि॥ चारुसर्वानवयांगियचैह प्रतिमानने॥ ५॥ तमहं नदने
भीरुशब्दामिबलुनीवितं॥ कामः कमलगजाले प्रतिविधतिमामये॥ ५॥ तसाल्कुरुविशा
लादिमयनक्रोशमंगने॥ मन्नेमामसितायां गिनपरित्यक्तमहं हि॥ ५॥

॥ अनाकंदे अनातरिकाले आकंदः कंदनेः काने मित्रदारुणाग्रदयोः ज्ञानयेयिचपुंसिष्ठादिति मे

द्वितीया ५॥ २॥

२६२

म भा
आ य
२६३

२९२

निरस्तनयत्वात्पुनः ॥ १ ॥ आगतसंभ्रमः ॥ ज्ञानभयः ॥ २ ॥ पुंडरीकपुनः न सगंधिना उशीरमलेन निर्मि
तमक्रंददाहपनयाद्यं रात्रः शिरसि निहितमात्रं सुखं ॥ विशीर्णसद्यः प्रसन्नमभूदन्तर्यः ॥ ३ ॥

क्षितौ नियतितं काले प्राकृष्टमिवोच्चितं ॥ तं हि दृष्ट्वा महेष्वासे निरस्तपतितं भवि ॥ ४ ॥ वभ्र
वसोऽस्य सचिवः संश्रयी प्रकाशितः ॥ तत्र यो यो संगम्य स्नेहादाय तं संभ्रमः ॥ ५ ॥ तं समया
पथा मासन्त्यति काममोहितं ॥ भूतवान्भूमिपाले शोयिते वपनितं सुतं ॥ ६ ॥ प्रत्ययावयसाचै
व सहः कीर्त्तनये न च ॥ प्रमात्पस्वसमयाप्यवभूव विगतज्वरः ॥ ७ ॥ उवाच चैनं कल्याणपाता
चामधुरयोमितं ॥ मासैर्मनजराहं लभं मस्तनवान्च ॥ ८ ॥ क्षमिष्याम्यपरिश्रान्तं तर्कयामास
चैत्र्यं ॥ पतितं पातनं संक्षेपात्रवाणामहीतले ॥ ९ ॥ वारिणा च सशोतेन शिरस्तस्याभ्यवेचय
त् ॥ अस्फुरन्मक्रंदरात्रः पुंडरीकसगंधिना ॥ १० ॥ ततः प्रत्यागतप्राणाल हस्तं वलवात्रपः ॥ स
र्वं विसर्जयामास तमेकं सचिवं विना ॥ ११ ॥ ततस्तस्यास्य गच्छो विप्रतस्थो महदुलं ॥ सतरा
जगिरिष्येतस्मिन्नुनरूपा विशतः ॥ १२ ॥ ततस्तस्मिन् गिरिवरे प्रविष्टं वाक्कृतानलिः ॥ आ
गिरिपथिषुः सूर्येन स्थातुं धंस्रः क्षितौ ॥ १३ ॥ न गाममनसा चैव वसिष्ठमपि स न मे ॥ पुरोहि
तमभिवाज्येन दासे वरणोन्त्यः ॥ १४ ॥ न कं दिनमथैकत्र स्थितेन स्मिन्ननाथिने ॥ अथाज्ञगा
मविप्रर्वित्तदाहादशमेहनि ॥ १५ ॥

तंतरेणष्टोर्थः ॥ वलं सैत्तं ॥ गिरिप्रस्थे शैलशिखरे ॥ १५ ॥ दशमेहादशसंस्थायामिति

२६४

॥ रोचते रुचिर्भवति ॥ १५ ॥ भूयः अधिकमहारः दत्तवानसि ॥ १५ ॥ तर्हि क्रियतां संगति चेत्तत्राह

तेहि मां प्रीति योगेन ज्ञानमर्हसि भाविनि ॥ तदर्थं न कृतस्ते हं मनश्च लति मे भ्रमं ॥ १५ ॥ न तं
दृष्ट्वा पुनरन्योदं कल्याणि रोचते ॥ प्रसीद वशा मोहं ते भक्तं मां भज भाविनि ॥ १५ ॥ दृष्ट्वैव मां च
रागो हे मन्मथो भ्रमं गाने ॥ येन गते चिन्ता लीति चिन्ता तिस्रस्तु विभि ॥ १५ ॥ मन्मथाग्निसम
इतं दहं कमललोचने ॥ प्रीति संयोगा युक्ताभिरीक्षः प्रह्लादयस्व मे ॥ १५ ॥ पुष्पायुधं इरायधं
प्रचंडशरकर्मकं ॥ तदर्थं न समुदते चिन्ता तंडः सहैः शोरे ॥ १५ ॥ उद्यमानं युक्त्या विद्यात्मा
दानेन भाविनि ॥ गोप्यं वै वाचिवाहेन मामप्येहि च संगने ॥ १५ ॥ चिकारु नो हि रमो हं गोप्यवः प्रे
सु उच्यते ॥ तयमरुवाच ॥ नाहमीषात्तनो राजन कल्याणि न मतो हं ॥ मयि चेदस्ति ते प्रीतिर्या
च स्वपितरं मम ॥ यथा हि ते मया शास्त्राः संगरीर्तनरे शर ॥ १५ ॥ न चाहमीशादेहस्य तस्मात्प्र
तिस्रस्तम ॥ समीपे नोपगच्छामि न ह्येतं ज्ञाहियोषित ॥ १५ ॥ काहिरुर्वेषु लोकेषु विप्रनाभितनं
नयं ॥ कल्याणाभिचये त्वाद्यभर्तारं मत्तवत्सल ॥ १५ ॥ तस्मादेव गते काले याच स्वपितरं मम
आदिभ्यः प्रणिपातेन तपसा नियमेन च ॥ १५ ॥ सचेत्कामयते दानं तच्च मामभिरुदन ॥ भविष्या
म्ययमेवाजस्य तनवशावर्जिनी ॥ १५ ॥ अहं हिनयतीनामसावित्र्यवराजसत ॥ प्रस्य लोके प्र
दीप्यस्व सविनः लवि यर्षमा ॥ १५ ॥ ३५ ॥ दिप्यं एतत्तपस्यो गोप्यं उवाच ॥ एवमकांततस्तु
जगामाशु मनिदिता ॥ सततं ज्ञानं पुनर्मूर्ध्नि ज्ञानं निष्पातद ॥ १५ ॥ अनेषमाणः सचलः तं रा
जानं नृपराजम ॥ अमात्यः सानपात्रश्च तददर्शमदाचने ॥ १५ ॥

न चेति ॥ १५ ॥ २५ ॥ अध्यायः ॥ एवमिति ॥ १५ ॥ अनयात्रैः चिचिरभांशयादर्थभिः ॥ सहितः ॥ सानपात्रः

म.भा
आ.प.
२२४

२९३

१॥ कृष्णान्तर्ज्ञेयान् दशरात्रमायो समाहिते समाचौ नियमे समाप्ते सति ॥ १॥ गोपतिर्ह्यर्थः ॥

अतिजयाहतां कन्यां महर्षिस्तपतीतदा ॥ वसिष्ठोऽथ विष्टुस्तपनरेवानगामह ॥ १॥ यत्र
विस्थानकीर्तिः सकृदगम्यमोभवत् ॥ सराजामन्मया विष्टुस्तपनेनात्मना ॥ २॥ दृष्ट्वा
च देवकन्यातां तपतीं चारुहासिनीं ॥ वसिष्ठेन सहायांतीं सदृशोऽप्यधिकं वभौ ॥ ३॥ कुरुचेसा
धिकं सुभ्राण्यतेतो न भल्ललात् ॥ सोऽयमिनीव विष्टुस्तपनेनी दिशस्तिषा ॥ ४॥ कृष्णान्तर्ज्ञे
दशरात्रतस्यारात्रः समाहिते ॥ अजगाम विष्टुस्तपना वसिष्ठो भगवान् विष्टुस्तपना ॥ ५॥ जयसारा
यावरदेवं गोपतिमीश्वरं ॥ लेभे स वरणीभार्या वसिष्ठे स्येव तेन सा ॥ ६॥ ततस्तस्मिन् गिरिष्ठे
ष्टे देवगंधर्वसेविते ॥ जयाह विष्टुस्तपना किं तपस्यासनरक्षभ ॥ ७॥ वसिष्ठेनाभ्यनृत्ततः त
स्मिन्नेव यथायथे ॥ सोऽकमथ तया जर्षिर्विद्वत्सहभायया ॥ ८॥ ततः पुरे च राष्ट्रे च वनेऽप्य
वनेऽप्युच ॥ आदिदेश महीपालस्तमेव सचिवं तदा ॥ ९॥ नृपतिस्तथा तस्याप्यवसिष्ठोऽथा
पचक्रमे ॥ सोऽपि राजगिरौ तस्मिन्निजद्वारामरो यथा ॥ १०॥ ततोऽहं दृष्ट्वा वर्यं धुक् ननेऽप्युच ॥
च ॥ रे मेतस्मिन्निरो यजान्ते वसहभायया ॥ ११॥ तस्यारात्रः पुरे तस्मिन् समाह दशसत्तम
नववर्षे सहस्राक्षे राष्ट्रे चैवायमारत ॥ १२॥

१॥ नववर्षे रात्रः कर्मासत्ता वार्षिकज्योतिषोमादिक्रियालोपात् ॥ १२॥ ॥ ॥ राम

२५४

दिद्येनविधिनायोगवलेन ॥ २५ ॥ यपपनः सनः यपपनोर्थवा ॥ २६ ॥ विहंगमहेलेचरा ॥ २७ ॥ कि

ने

सविदिनेचनपतिनपत्तादनमानसं ॥ दिद्येनविधिनाजाभावितात्मासहानधिः ॥ २५ ॥
तथातनियतात्मानेनयेमुनिसनम ॥ प्रावभायेमधमात्मातयेकार्यचिकीर्षया ॥ २६ ॥ स
तस्माननेदस्यपपनोभगवानधि ॥ ऊर्ध्वमाचक्रमेदृष्टभास्करंभास्करकृति ॥ २७ ॥ सहसा
श्रुतनोविप्रः कृतंनतलिरुपस्थितः ॥ वसिष्ठोहमितिप्रोत्तासचात्मानेन्यवेदयत् ॥ २८ ॥ तमलो
चमहानेजाविवस्त्वान्मनिसनम ॥ महर्षस्त्वाननेस्त्वकथयस्वयद्येसितं ॥ २९ ॥ एदिक्तसिभ
हभागमनःप्रचदतांवर ॥ तनेदयामभिप्रेतंयद्यपिस्थान्तुःकरो ॥ ३० ॥ एवमक्तःसदेवसिर्व
सिष्ठःप्रत्यभाषत ॥ प्रशिष्यविवस्वन्तभानुमतेमहानयाः ॥ ३१ ॥ श्रीवसिष्ठावाच ॥ येषाने
तपतेनामसाविश्वरजामता ॥ तांतांसंचराणस्यार्थचर्याभिनिभासो ॥ ३२ ॥ सहियानाह
हकीर्तियेर्माधविउदारयो ॥ शक्तःसेवराणोभर्ताइदितस्त्वित्यंगम ॥ ३३ ॥ अक्तःसनदाते
नदराजीयेवनिश्चय ॥ प्रत्यभाषतनविप्रप्रतिनेयदिवाकर ॥ ३४ ॥ वरःसेवराणोराजानस
पीणांवयोमुने ॥ तपतीयोधिनाश्रयाकिमन्यदयवर्जनात् ॥ ३५ ॥ ततःसर्वानवयांतीन
पतीतपनःस्वयं ॥ ददोसंचराणस्यार्थवसिष्ठायमहानने ॥ ३६ ॥

मन्यतश्चेष्टमापवर्जनात्तदनात् ॥ ३७ ॥ १ ॥ ॥ ॥

११॥ अच पपायः॥ नीहरोपिनययानकनोहसिरित्यर्थः॥ ५॥ तनराशचभूतेः सनसरथोः॥ १३॥

तनसुखामनारणां प्रचत्रायामरिदम॥ प्रजाचयमयाजगमः सर्वाः सखाणुनंगमाः॥ ११॥
 तस्मिन्नाविधेकालेचनेमानेसदृशो॥ नावश्यायः पपातोयानतः सखाणिनारुहन्॥ १२॥
 ततोविभ्रानमनसोतनाः द्रुपयोरिनाः॥ गरुडारिसेपरित्यज्यचभूमः प्रदिशोदिशः॥ १३॥ तन
 सस्मिन्नेराष्टेत्यक्तदरपरिश्रमः॥ परस्परममयासुचयानोततिरेजनाः॥ १४॥ तत्तथातेनि
 राहयेः पाचभूतेस्त्वानरेः॥ अभवत्येतएजस्यपुरं प्रेतेरिवावृते॥ १५॥ तनसुनादशदृष्टासु
 वभगवान्विः॥ अभवत्येतयमात्मावृष्टिमेमनिसनमः॥ १६॥ तंचपाथिवशाहलमानयामा
 सनत्यरे॥ तयत्यासहितेराजनवृष्टितंशप्रतीः समाः॥ १७॥ ततः प्रहृष्टस्त्रासीयथाएवंस
 ररिहा॥ तस्मिन्पतिशार्हिलेप्रविष्टेनगरेपुनः॥ १८॥ प्रवचयसदृसाचः सखाणितनयत्तमः
 ततः सखासुममदेतत्यरेपरयासदा॥ तेनपाथिवमाखेनभासितेभावितात्मनः॥ १९॥ ततोहा
 दशचर्षाणिपुनरीजेनशायिपः॥ तयत्यासहितः प्रमायथाशायामरुपनि॥ २०॥ मे॥ वे॥
 वाच॥ एवमासीन्महाभागानपतीनामयोर्विकी॥ तत्रैवस्वनीपाथितापत्यस्तेययामतः॥ २१॥
 तस्यांसंजनयामासकुरुं संवरागोन्यः॥ तयत्यातयतोश्चसुतापत्यस्तेययामतः॥ २२॥
 त्पारिष्वेमाजामत्समाप्तम॥

भारतभावरीयेतापत्यार्थः॥ काशः १५८॥ ॥ ॥

सं भा
आ य
२१६

२९५

ग्राम्याजीद्यादयः आराणाः नीवागदयः षट्त्रसाः कर्तुरादयः रसायनं दिव्यदेहनापादकं ॥ १ ॥ ये या
निदीरादीनिभक्ष्याणि दैतैरवलेउनीयान्यसृपादीनिलेष्टानि पायसादीनि केष्टाणि ॥ २ ॥ कांशदीनि
षट्त्रजनामिति ॥ ३ ॥ शिरोश्रीवासविच्छेदाः तापुच्छमथस्नानाः शुभान्येतानि ये नृनामायतानि प्रचेत्

ग्राम्यारणाश्रौषधीश्च उद्धेययवच ॥ षट्त्रसं चामृतनिभं रसायनमननमं ॥ १ ॥ भोजनी-
यानि येष्टानि भक्ष्याणि विविधानि च ॥ लेष्टान्यमृतकल्याणि चोष्टाणि च तथा निन ॥ २ ॥ रत्नानि
च मद्गाहाणि वा सांसि विविधानि च ॥ तैः कामैः सर्वसंशर्णैः पूजितश्च मदीयनि ॥ ३ ॥ सामान्यः स
वलश्च षट्तोषसंशर्णतः ॥ ४ ॥ षट्त्रजनासृपाश्च दृष्ट्युपेक्षमायतां ॥ मरुकनेत्रास्वाकाया-
पीनोपसमनिंदितं ॥ ५ ॥ सवालधिं शंक्रकर्णं चारुं शंक्रमनोरमं ॥ ६ ॥ हायतशिरोश्रीवां वि-
स्मितः सोमिवीक्ष्यतां ॥ ७ ॥ अभिनंद्य सतां राननं दिनीगाधिनंदनं ॥ अथ वीचं शतशः सरा-
जानमधिनदां ॥ ८ ॥ अथ देनावां वदन्ममरासेन वापुन ॥ नंदिनीं संप्रयच्छस्व मं चराम्यं
महासने ॥ ९ ॥ वसिष्ठ उवाच ॥ देवतानि शिथि शिथ्यार्थं यागार्थं च ययस्मिनी ॥ अदेयानंदिनीं धे-
रासेनापितवानच ॥ १० ॥

तेषट्त्रजनां षडा यतां तथाप्युभिः पंचमिरंगैः समासुतां युक्तं ललाटं श्रवणौ चैव नयनद्वितयं न
थाप्युत्पेतानि यास्यते येन नापेक्षसूरिभिः मरुकस्यैव उच्छनेनेत्रे यस्याः पीनं रुधः लीराशयो
यस्याः स्त्रीपीनोपसं ॥ ११ ॥ सवालधिं शोभनं प्रच्छाशंक्रं देवतीसौ कर्णयस्याः सा ॥ १२ ॥ नंदिनी

नानासतः ॥ २१६ ॥

॥ प्रकरणाद्यं सप्तदशति ॥ तस्यादिति ॥ ५ ॥ अ ॥ यः ॥ किं निमित्तमिति ॥ ५ ॥ मरुपान्त्रपुमरुसत्
 के सत्पनलप्रदेशे प्रयत्नान्तरुदे शो नास्ती चेवा ये ह्यने पि वेति मेदिनी ॥ ५ ॥ या यामकचितः प्र

तत्रियेणाभिनातेन एचिवोत्तेन मिच्छता ॥ एवं प्ररोहितः कर्षः पार्श्वराज्या भिन्नद्वये ॥ ५ ॥ म
 हीति गोपना रत्नात्रसकार्यं प्रसरं ॥ तस्यान्तरोहितः कश्चिद्गुणान्तिनिर्देशः ॥ ५ ॥ चिह्न
 भयनचोत्तिरोधमिकामार्थननचित ॥ ५ ॥ ३ दि र्च म भा ने अर्जुन ॥ च ॥ किं निमि
 त्तमभूद्वैरविद्या मित्रवसिष्ठयोः ॥ वसन्तोराशमेदिनो प्रोक्तः सर्वमेवतत् ॥ ५ ॥ व ॥ च ॥
 इदेवा सिद्धमाख्यानं प्रारणपरिचयते ॥ पार्थसर्वे प्रलोके प्रयथावत्तन्निबोधमे ॥ ५ ॥ कान्त
 रुत्तेमहानासीत्पार्थिवोभरतर्षभ ॥ गार्गीतिचित्रतो लोके कश्चिदस्यममंभव ॥ ५ ॥ तस्य प
 मात्मनः प्रवः समद्वयवत्वादनः ॥ विद्यामित्रार्तिह्यानेवभूविरिपुमर्दनः ॥ ५ ॥ सचचारमहा
 मायोमगयागहनेवने ॥ मृगातिष्ठान्तराहं प्रमेषुमरुपान्त्र ॥ ५ ॥ या यामकचितः सायं
 गलि संविद्यासितः ॥ याजगामनरश्च वसिष्ठस्याश्रमं प्रति ॥ ५ ॥ तमागतमभिप्रत्यवसिष्ठः
 सुभागरुधिः ॥ निष्कामित्रं नरश्चेष्टप्रतिजग्राह जया ॥ ५ ॥ या यार्चावमनीयेस्तं सागतेन च भार
 त ॥ तथैवपरिजग्राहवन्नेन द्रविषातया ॥ तस्याश्चकामप्रथेन वैसिष्ठस्यमहात्मनः उक्तं
 कामान्यपद्ये तिसाकामान् उद्धरेत्तदा ॥ ५ ॥

मेगाज्ञानः ॥ ५ ॥ येषुमाकुलस्यैवजकः ॥ ५ ॥ परिजग्राहनिमंविनवान् ॥ ५ ॥ राम ॥

मं भा
आ यं
२६०

२६॥ १४॥ एतद्वाद्यो ह्येच्छविशेषाः प्रसक्तान् ॥ ऊयः प्रदेष्टान् ॥ शकतः गोमयान् ॥ १५॥ ४॥

नंदित्वाच ॥ किं न त्वत्क्रास्मिभगावन्त्यदेवं त्वं प्रभाषसे ॥ अन्यत्क्राहं न यात्र सन्नेतं शक्यं न वै वला
न ॥ श्रीवसिष्ठ उवाच ॥ न त्वात्पत्तामि कल्याणि स्त्रीयतां यदि शक्यते ॥ इदेन दास्यावदेष वत्स
स्ते हि यते वत्स ॥ १॥ तपर्व उवाच ॥ स्त्रीयतामिति न त्वत्तावत्सिद्धस्य यथा सिनी ॥ ऊर्ध्वं चित् शि
रो ग्रीवा प्रवर्धो रोद्रुर्दृष्टान् ॥ २॥ क्रोध रक्ते च क्षणा सातो ह भारवचन खना ॥ विश्वामित्रस्तत्सैन्यं
यादावयुत सर्वशः ॥ ३॥ कणाग्रदेशाभिहितं कात्पमाना न तस्ततः ॥ क्रोध रक्ते क्षणा क्रोधं भूय
व समाददे ॥ ४॥ आदिपुत्रमप्याहे क्रोध दीप्तव प्रवर्धो ॥ योगस्वर्धं संवेत्ती मङ्गुर्वी लयितो महत् ॥
अहन्यत्क्रवान्पुच्छात्पसावाद्या विद्रुक्षकान् ॥ यो निदेषाच्च पवताः कुरुतः शवरान् बहून् ॥ ५॥
मूत्रतश्चाहन्यत्क्रवं ॥ खरांश्चैव यार्थतः ॥ यो द्रुक्षि शतान् यवन्तस्त्रिंशान् च वरात्सान् ॥ ६॥
निचुकांश्च शूलिंश्च वीणान् वीणान्सकेरलान् ॥ ससर्तपेततः सातोः स्त्रियात्वं विधानपि ॥ ७॥
ते विस्महे मरुसे नैर्नानास्त्रेणाणोस्तद ॥ नानावरण संस्त्रैर्नानाप्रयपरैस्तथा ॥ ८॥ अवा
कीर्तितं रौविश्वामित्रस्तप्यपणतः ॥ एकैकश्च तदा योयः पंचभिः समभिर्हतः ॥ ९॥ असवर्ध
णमहता वधमानं बलं तदा ॥ प्रभमं स र्यतस्त्रं विश्वामित्रस्तप्यपणतः ॥ १०॥

२६

२६०

२२॥ क एगदेउप्रणदितो क एगजातेन खंदेपापितो क एगजातेन खंदेपापितो निगप्रमाणो ॥ २३ ॥ २४ ॥

विष्णुमित्रवाच ॥ तत्रियोहं भवानि प्रसन्नः स्वाध्यायमाधनः ॥ ब्रह्मणो मुक्तो वीर्यं प्रशान्तेषु
 भूतात्मसु ॥ अर्चुदेन गच्छं यस्तनदसि यथेक्षितं ॥ स्वधर्मं न प्रहास्यामि नेष्ट्यामि च वलेन गां ॥ २५ ॥
 वसिष्ठावाच ॥ वलस्य म्यासि गजाचवाङ्गीर्येषु तत्रियः ॥ यथेक्षितं प्राप्तिं प्रकुरु मातं विचार
 यः ॥ २६ ॥ तं धर्वावाच ॥ एवमन्तस्तथापार्थ विष्णुमित्रो वलपदिव ॥ हे स चेदप्रतीकं प्राप्नोति नो ज
 हारं गां ॥ २७ ॥ क एगदेउप्रणदितो क एगजातेन खंदेपापितो क एगजातेन खंदेपापितो निगप्रमाणो ॥ २८ ॥
 वसिष्ठावाच ॥ प्राणमि ते यत्तु भदे चिनदं त्पः पुनः पुनः ॥ हियसे तं वलाङ्गीरे विष्णुमित्रेणानंदिनि
 किं कर्त्तव्यं मया तत्र तस्मात्तस्माद्वाहो मुहं ॥ २९ ॥ तं धर्वावाच ॥ सा भयान्नंदिनी तेषां वलानां ॥
 भयतर्षभ ॥ विष्णुमित्रमयो हि यावदसि सुखं सुपागमत् ॥ ३० ॥ तं धर्वावाच ॥ क एगदेउप्रणदितो क एगजातेन
 खंदेपापितो क एगजातेन खंदेपापितो निगप्रमाणो ॥ ३१ ॥ तं धर्वावाच ॥ तं दिव्यामेव कं
 देव्याथर्षिताया मरुमनिः ॥ न पुनमेतदायेकान् च वलपुनवतः ॥ ३२ ॥ वसिष्ठावाच ॥ तत्रि
 ष्णुमित्रो वलपदे तं ब्रह्मणो नो हमा वलं ॥ तस्मात्तं भजते यस्माद्भूम्यतो यदि रोचते ॥ ३३ ॥

पक्षे ४

227

शक्तिः नाम महाभावं वसिष्ठं कृतवर्चनं ॥ अष्टमं च त्रयं च शत्रुनाहं सिद्धं मया हात्मनः ॥ १५ ॥ अथ
 च यथास्माकं मित्रं वेणुर्भिर्बोद्धवीत ॥ तथा अस्मिन्वाचैर्न संतप्य न सत्त्वाया निरा ॥ १६ ॥ मम
 यामहाराज यमिषसनातन ॥ एता सर्वेषु पमैषु देयः पंथा हि ज्ञातये ॥ १७ ॥ एवं परस्परं तौ न
 यथा र्थं वाक्यमूचत ॥ अथ सर्पा यमस्यैति वागतरमकथंतां ॥ १८ ॥ अस्मिन्नायं चक्राम तस्मि
 न्मैस्थितः ॥ नापिराजसु नेर्मानात्क्रोधाच्च जगाम ह ॥ १९ ॥ अमं चेतं पंथातं तस्मिन् य
 सतमः ॥ जवानकपायामोहान्दाराचसवन्तनि ॥ २० ॥ कशप्रहराभिहतः सतः समनिसतमः
 तं शशयन् पञ्चेष्टं वासिष्ठः क्रोथमर्क्षित ॥ २१ ॥ इमिराचसवद्यस्मादजायसदनायसं ॥ तस्मा
 त्समद्यप्रतिपुरुषादोभविष्यसि ॥ २२ ॥ मनस्यपिशिते सक्तश्चरिष्यसि महीतिमं ॥ आचराज
 यमेत्युक्तः शक्तिर्णावीर्यशक्तिः ॥ ततो याज्ञनिमित्तं न विद्यामित्रवसिष्ठयो ॥ २३ ॥ वेरमासीत्तदा
 तं न विद्यामित्रो न्यपद्यत ॥ २४ ॥ तयोर्विवदतोरेव समीपमपत्तक्रमे ॥ अविहयत पाः पार्थवि
 ष्यामित्रः प्रतापवान् ॥ २५ ॥

मित्रः स्वविद्यावलात् शक्तिन्ययोर्वैरसत्पाद्यते न पंया ज्ञं यदा विश्वामित्रोः त्वपद्यत न दानयो वैर
मासीदित्यर्थः ॥ २५ ॥ तयोः शक्तिन्ययोर्वैरदत्तोः ॥ ऋषिः एतर्षिः ॥ २६ ॥

३५८

४५॥४५॥ विष्णुमहात्म्य ॥४५॥४॥ अथापः ॥ कल्पावपाद इति ॥ असदृशः नादिसदृशस्तत्त्वो यस्य

न च प्राणो विष्णुर्न ते केचित्त्रयस्य सेनिकाः ॥ विष्णुमित्रस्य संक्रुद्धैर्वा सिद्धैर्भरतर्षभ ॥४५॥ सा
 मोतस्य कलंसेन्यं कालयामासदरनः ॥ विष्णुमित्रस्य तन्नेन्यं कालमात्रं त्रियोजनं ॥४५॥ के
 प्रामानं भयो हि मे प्रातां नाथा गच्छत ॥ दृष्ट्वा तत्सदृशं यत्र स तेजो भवेत्तदा ॥४५॥ विष्णुमि
 त्रः सत्रभावातिर्निहो वाचमत्र चीत ॥ धावन्तं त्रियवन्तं त्रयनेनो वलवत् ॥४५॥ तत्ताव
 ले विनिश्चितं त एव परे वत् ॥ सगतां स्पृष्ट्वा तमन्तः शतो च दीप्ता न पश्चि य ॥४५॥ भोगाश्च ए
 षतः कृत्वा तपस्येव मनो दधे ॥ सगतां तपसा सिद्धिं लोका निष्कृष्य तेजसा ॥४५॥ तत्तावत्सर्व
 दीप्तां जाजास एतमवाप्तवान् ॥ अथि च सततः सोममिद्रेण सह के शिकः ॥४५॥ इति पृथ
 ति श्रीवासिष्ठे ॥ गंधर्व उवाच ॥ कल्पावपाद इत्येवं लोके राजा च भवत् ॥४५॥ तत्तावत्सत्रः पा
 ष्ठे तेजसा सदृशो भवि ॥४५॥ सकृद्विद्वन् राजा मया निर्णयो पुरा न ॥ सगान्धिष्वनु राहं श
 च चारिष्वमर्दनः ॥४५॥ तस्मिन्नेमहा चोरे त्वं मया वद शो दनत् ॥ दत्वा च सचिरं प्राप्नो रात्ता
 निवृत्ते ततः ॥४५॥ अकामयन् यास्याथ विष्णुमित्रः प्रतापवान् ॥ सतराजा म हूता नानेव सि
 द्ध एषि सतमं ॥४५॥ त्वयार्तं श्रुत्वा तं श्रुत्वा यत्नगतः पथि ॥ अयं पदनिःसरेत्यमनिप्रति
 यात्मानं ॥४५॥

सः ॥४५॥ याज्ञार्थं अथं मम भवति तेन दर्शं ॥४५॥ एकयनगतः एकस्यैवायनं गमनं यत्र तत्रातः अतिसे

ऋषिर्वासा इत्यर्थः ॥४५॥

२५॥ १४॥ अत्र नरमांसे लोत्थपाशक्तिः ॥ ५१॥ ५॥

स मा
शा य
२५५

गच्छामस्मिन् नो दे शो ब्राह्मणो मां प्रतीक्षते ॥ अर्था जंतमत्वेन समांसे नोपपादय ॥ ५१॥
पर्व ३ वाच ॥ एवमुक्तस्ततः सूरः सोनासायामिषं क्वचित् ॥ निवेद्या मासतदा तस्मै एतेषु
 शान्तिः ॥ ५॥ राजान् रक्षसा विष्टुः सूरमाह यतश्च यः ॥ अथेनं नरमांसेन भोजयेति पुनः पुनः
 तथेत्सुक्ताततः सूरः संस्थानं वदन् चानिनां ॥ मत्ताजहार त्वरितो नरमांसमपेन भोः ॥ सत
 त्सेत्सुत्तविधि वदन् नो यदतमाश्रये ॥ तस्मै प्रादुर्द्धासाय यत्प्रयिता यतयस्मिने ॥ ५॥ ससिद्ध
 चत्तषादृष्टान्तदन्त्रदिजसतमः ॥ अभोज्यमिदमित्याह क्रोधपर्याकुले वण ॥ ५॥ **ब्राह्मण ३ वा**
च ॥ यस्मादभोज्यमन्नं मे ददाति सन्तपायमः ॥ तस्मात्तस्यैव मरुदस्य भविष्यत्यत्र लोत्थपा ॥ ५॥
 सक्तो मानसमांसेषु यथोक्तः शक्तिर्लेश्य ॥ ३॥ देवनी यो भूतानां चरिष्यति महीमिमां ॥ ३॥
 द्विरनया हते राक्षः सपापो बलवान् भूत ॥ रक्षो बलसमाविष्टो विसंतश्चाभवत्तपः ॥ ५॥ ततः
 सन्तपति ॥ श्रेष्ठो रक्षसा यदन्त्रे दिव्यः ॥ ३॥ वाच शक्तिं तदृष्टान् चिरादिव भारत ॥ ३॥ यस्मादसूर
 शः शपाः प्रशुक्तो यमपितया ॥ तस्मात्ततः प्रलम्बिष्येत्वा हितं प्ररुषानहं ॥ ३॥ एवमुक्ताततः
 सद्यस्तप्राणैर्विप्रशुत्तच ॥ शक्तिं तं भक्षयामास साद्यः पशुमिवेशितम ॥ ४॥

२५४

२५५

पश्चाद्विष्णुमित्रागमनाः नंतरं क्रुषिं शक्तिं ॥ १७ ॥ ततोत्ताने ॥ ततश्चात्मानं उभो शक्तिरत्नानौ ॥ १८ ॥

ततः सचचयेयश्चानन्दविन्दयसतमः ॥ १९ ॥ अथः प्रजं वसिष्ठस्य वसिष्ठमिव तेजसा ॥ २० ॥ अंत
 र्यायतनोत्ताने विष्णुमित्रोपि भावन ॥ तावुभावति चक्रामचिकीर्षि ज्ञानमनः सिधे ॥ २१ ॥ सत
 रामसदातेन शक्तिरूपेण येन योजनमः ॥ जगाम शरणं शक्तिं प्रसादयितुं मर्हयच ॥ २२ ॥ तस्य भा
 वं विदित्वा सन्पतेः क्रुसतमः ॥ विष्णुमित्रस्ततो रत्नं प्रादिदेश नयं प्रति ॥ २३ ॥ प्रापान्तस्य
 तविप्रर्षर्विष्णुमित्रस्य चाज्ञया ॥ राक्षसः किं करोतामस्मिन्नेषान्पतिजद ॥ २४ ॥ रत्नसाते र
 हीतं तविदित्वा मनिसतमः ॥ विष्णुमित्रोऽप्याक्राम तस्मादेषादंदिदम ॥ २५ ॥ जनः सन्पति
 स्तेन रत्नं साते गीतेन च ॥ वलवत्पीडितः पार्थिवान्बुधात किंचन ॥ २६ ॥ दर्शयद्यदिनः क
 थियज्ञानं प्रस्थितं वन ॥ अथाचतत्तथापत्रः समां संभोजनं नद ॥ २७ ॥ तमवाचाथ राज
 मिहिजं मित्र सदस्तदा ॥ आस्तत्र संस्तुमत्रैव मूर्ध्नि प्रतिपालयन ॥ २८ ॥ निवृतः प्रतिदृष्ट्वा
 मिभोजनं ते यथेक्षितं ॥ इत्युक्ता प्रययौ राजा तस्थौ सदिन सतमः ॥ २९ ॥ ततो राजा परिक्रुष्य
 यथा कामयथासत्वं ॥ निवृजो तः परंपार्थं प्रविशे शमसमना ॥ ३० ॥ ततो र्धरात्रय त्याग्य
 स दमाना य सत्वरं ॥ उवाच राजा संस्तुत्या वासाण्यप्रतिप्रत्ने ॥ ३१ ॥

निचक्राम वंचितवान् ॥ ३२ ॥ तस्या राक्षोभावं शक्ति प्रसादनं पंचाज्ञानं दनं तरे रत्नः प्रवेशितवान्

॥ १७ ॥ ततोत्ताने ॥ ततश्चात्मानं उभो शक्तिरत्नानौ ॥ १८ ॥

मं भा
आ प
३००

४॥१॥ वधासवथा ॥१॥१॥

ततः पाशोस्तदात्मानं गढं वधामहामनिः ॥ तस्याजले महानद्या निमग्नसङ्घः स्मितः ॥४॥
 अथ क्षित्वा नदी पाशं कृत्वा विवल्सदनः ॥ स्थलस्थं तस्य विकृत्वा विपाशं समवाहनतः ॥५॥
 उत्तारततः पाशोर्विभक्तः समहन् रविः ॥ विपाशे निचितामास्याः नद्याश्चक्रे महानरविः ॥६॥
 शोकबुद्धिं तदा नरे न चैकत्र व्यतिष्ठत ॥ सागरं तत्पर्वतं चैव सरितश्च सरोसिचः ॥७॥
 दृष्ट्वा स प्रनरे वर्षिर्नदी हैमवती तदा ॥ चेदया हवती भीमा तस्याः संगतस्य पातयत् ॥८॥
 सा तमग्निमसं विप्रमनचित्पसरिदृश ॥ शनधा विडुता यस्यास्तत्रूरिति विप्रता ॥९॥
 तः स्थलगतं दृष्ट्वा तत्रात्मानमात्मना ॥ मर्ते न शक्यामीत्युक्त्वा प्रनरे वा अमं ययो ॥१०॥
 गत्वा विविधां स्त्रैस्तान् देवान् ब्रुविषांस्तथा ॥ अदृष्टं पत्न्या स्वयावधाया अमेव हतो भव ॥११॥
 अथ अथावसंगत्या चेदप्ययननिष्ठनं ॥ पृथुतः पुरिष्ठांश्चैव द्विरंगैरलङ्कृतं ॥१२॥
 अ नञ्जनिको वैषमाभित्येवाणसो ब्रवीत् ॥ अहं मितु दृष्टं पत्नीं स सा स्तुता प्रत्यभाषत ॥१३॥
 प्राक्ते मीर्यां महाभाग तयो युक्ता तपसि न ॥ १४॥ वसिष्ठ उवाच ॥ पुत्रैकस्यैव सागस्य वेद-
 साध्ययनं स्वनः ॥ पुत्रसागस्य वेदस्य प्राक्ते रिव मया श्रुतः ॥१५॥

299

३००

मुमोच पानयामास आत्मानं देहं ॥ ४५ ॥ कौशिकः कृत्रिमो विप्रो जज्ञेः स्वार्थं शतं मनो न ॥ ज्ञा

एतं किं तं तदन्तरं दृष्ट्वा विप्रमित्रः पुनः पुनः ॥ वसिष्ठस्यैव पुत्रे पुत्र इत्यः संदिदेश ह ॥ ४५ ॥
सतां त्वं ज्ञा वयं न्यमान्यसि सुखमहं ज्ञानं ॥ भवयामास संकुहः सिंहः स्वदृष्टानि व ॥ ४५ ॥
वसिष्ठो वाचिना मुक्ता विप्रमित्रेणात्मानं सतां ॥ धारयामास तं पोकं भद्राद्विच मेदिनी ॥
चक्रे चात्मविनाशाय च हिसमनिसतमः ॥ न तेव कौशिको ज्ञेयं मेनेमनिमनो वर ॥ ४५ ॥ स
मेरु कुरादात्मानं मुमोच भगवान् वसिष्ठः ॥ गिरस्तस्य शिलायां तत्त्वगणविद्यापतत् ॥ ४५ ॥ न
समावच पातेन सद्यदातेन पारय ॥ न दामि मिहं भगवान् संविशेणमहावने ॥ ४५ ॥ ततदा सस
सिद्धेऽपि न ददाह दृष्टा शनः ॥ दीप्यमानोऽपि मित्रं प्रीतिं प्रीतिं भवन्तः ॥ ४५ ॥ ससमद्रम
मिष्टेऽपि शोकविष्टो महामनिः ॥ वहाकदे शिलायां नीपपातत दंभसि ॥ ४५ ॥ ससमद्रो
मिष्टेऽपि शोकविष्टो महामनिः ॥ जगाम सततः स्निहः पुनो वा प्रमं प्रति ॥ ४५ ॥ इत्यदिप
वैलिवा शिष्टेयं गंधर्व उवाच ॥ ततो दृष्ट्वा श्रमपरे रहितं तैः सतैर्मनिः ॥ निर्जगाम सतः स्वा
तः पुनरप्याश्रमात्ततः ॥ सोऽप्यप्यत्सरितं पूर्णं प्राहृत्कालेन चांभसा ॥ वृत्तान्तं हविषा
न्याद्यद्वेतीती राजान् हन ॥ प्रशयितं समापेदे पुनः कौरव नंदन ॥ अभस्यस्या निम
जैयमिति ३ः एव समन्वितः ॥ ४५ ॥

ति विप्रो वसिष्ठस्तत्वेदिनोऽपि हमापरः ॥ ४५ ॥ अध्यायः ॥ ततो दृष्टेति ॥ २ ॥ ॥ राम ॥

म-भा
आ-प
३-१

300

प्रागेवेतन्कुतो न ह्यनमित्यत आह ॥ सहोति ॥ वसिष्ठस्य शक्तिरूपस्य ॥ २५ ॥ २६ ॥ ह्यनेनियन्ते ॥ १

सहि द्वादशावर्णाणि वसिष्ठस्यैव तेजसा ॥ प्रलयासीदुदेणो वपर्वकाले दिवाकरः ॥ २५ ॥
 लसाविप्रमुक्तो यमन्यस्तद्वनमहन ॥ तेजसा रजया मासं संध्याधमिव भास्वः ॥ २६ ॥ प्रति
 लभ्यततः सत्तामभिर्धर्मैकता जलिः ॥ उवाच नृपतिः काले वसिष्ठस्य सितमं ॥ २७ ॥ सौदासा
 हं महाभाग याज्यस्ते मनिस्तमः ॥ अस्मिन्काले यदिष्टं ते ब्रूहि किं करवाणि ते ॥ २८ ॥ वशिष्ठ
 उवाच ॥ ह्यनेन तेन यथा काले गच्छाज्यं प्रशाधिवै ॥ ब्राह्मणं तमनुष्येन्द्रमावसे स्याः कदा
 चन ॥ २९ ॥ राज उवाच ॥ नायमं यो महाभाग कदाचिद्ब्राह्मणं धमान् ॥ तन्निदेशो स्थितः सम्पक्
 सूनयिष्ठाभ्यर्हं हि जान् ॥ ३० ॥ इत्याह्वानं च येनाहमनृणः स्यादित्येवमम ॥ ततस्तथा म
 मिच्छामि सर्ववेदविदां वरः ॥ ३१ ॥ अपत्यमीशितं मयं दानमर्हसिस्तमः ॥ शीलरूपगुणोपे
 तमित्याकुरु लब्धये ॥ ३२ ॥ गंधर्व उवाच ॥ दयानीसेवते लज्जराजानं प्रत्युवाच ह ॥ वसिष्ठः पर
 मेष्ठा संसत्य संयोदितो जतमः ॥ ३३ ॥ ततः प्रतिययौ काले वसिष्ठः सह तेन वै ॥ त्वातो हरी
 मिमांसे केन यो यामचने श्वरः ॥ तं प्रजाः प्रति मोदत्यः सर्वा प्रत्युक्तान् सदा ॥ विषाफानं
 महात्मानं दिवो कस्य वेष्टवः ॥ ३४ ॥ स विराट् मनस्येन्द्रेन गरीशुण्यलक्षणः ॥ विवेश स
 हितस्तेन वसिष्ठेन महर्षिणा ॥ ३५ ॥

तजया कर्त्तव्यं अस्मदिहं हि रुद्धलक्षणाय इयमक्तिः तथैव रत्नेभिर्भूतेन मम पुत्रशतं भवि

नसि निमावः ॥ ३-५२ ॥
३-१

१५॥ २५॥ माभैः माभैः यीः गतिस्थितिः सुजेम्यति विभेतरापि ग्रहणाय हेमिचो लक ॥ २३॥ २४॥ न स्या

अदृश्यं तत्र वाच ॥ अथैकं सौमन्यचः पात्रैर्गर्भः सतस्थते ॥ समाहारान्ते हवेदानभ्य
 स्थतो मने ॥ १५॥ गंधं च वाच ॥ एवमनं सत्वाद्वाचसिष्ठः अष्टभास्त्रिः ॥ अलिखेता न मि
 त्तकामर्त्यैः पार्थन्यवर्जितत ॥ १६॥ ततः प्रतिनिवृत्तः सनयावधासूनच ॥ कल्पावधार
 मासीनं ददर्श चित्तनेवने ॥ १७॥ सतदृष्टैव तेराजा क्रुद्धा म्यायभारत ॥ आचिष्टोरत्तस्येष्टे
 रूपात्तं न दामनि ॥ १८॥ अदृश्यं तीतं तदृष्टा क्रूरकर्माणमग्रतः ॥ भयं विप्रयावाचवसे
 सुमिरमवदीत ॥ १९॥ अष्टौ सत्त्वविचोष्टेष्टा दुःखे न भगवन्मिह ॥ प्रारहीतेन काष्टेन राक्षसो
 भ्येतिद्वारुणः ॥ २०॥ निनिवारयितं पात्रैर्गर्भः सति भविकचन ॥ नदतेषमहाभाग सर्ववेद
 विदं वर ॥ २१॥ पादिमां भगवन्पादस्यादृष्टान्तादृष्टानां ॥ राक्षसो यमिहान्तं वै नूनमा
 वांसमीहते ॥ २२॥ वशिष्ट उवाच ॥ माभैः पुत्रिनभं न चराक्षसात्तकचंचन ॥ नैतद्वतो भयं य
 स्माय पृथितमपस्थितं ॥ २३॥ राजा कल्पाय पादोयं दीर्यवान्प्रचितो भवि ॥ सष्टौ सिन्ध
 नोरेफे निवसत्यतिभीषणः ॥ २४॥ गंधं च वाच ॥ तमाग्रतं तं संप्रेक्ष्य वसिष्ठो भावार्चिः
 वारयामास तेजसीं देवकारेणैव भारत ॥ २५॥ मंत्र एतेन च पुनः सतमभ्युत्थारिणः ॥ सो
 दयामास वै पृथगात्तस्माद्योगान्नराधिप ॥ २६॥

योगान्नयोगजसामर्थीत ॥ २७॥

मं भा
आ प
३-२

301

५॥६॥ मे जा व रुणि मि जा व रा ण योः पुत्रः श्रुत्य धीः श्रुते सिद्धं ते सा धी श्रुत्या धी र्धस्य सां त्य धीः ॥२॥५॥

अमन्यत स धर्मात्मा वसिष्ठं पितरं मुनिं ॥ जन्म शुभं नितं स्मिन् पितरी वा न्वच नंत ॥५॥ स ता
त इति विप्रसिद्धं वसिष्ठं श्रुत्य भाषत ॥ मातः समक्षं कै ते यश्च हृदयं त्याः परंतप ॥५॥ ता ते निप
रिप्राणं शो तस्य तन्मा श्रुत्वा च ॥ अहं ह्यं न्य सु पूर्णं लीप्सा एव ती तम वा च ह ॥६॥ मा ता त ता
त ता ते निवृष्टे नं पितरं पितः ॥ रक्ष सा भक्षित स्नात त व ता तो वृ नंत रे ॥७॥ म न्य से यं त ता
ते नि नै ष ता त स्त वा न च ॥ आ र्य ए ष पि ता त स्य पित स्त व य णा स्मि नः ॥८॥ स ए व म क्रो डः
त्वार्तेः स न्य वान् अ धि स त मः ॥ सर्व लो क वि ना णा य म ति च के म ह म ना ॥९॥ तं त था नि श्चि
ता त्मा नं स म ह्मा म हा त पाः ॥ अ धि र्ज्ञे ह वि द्य श्रे ष्ठो मे जा व रु णि रं त्य धीः ॥१०॥ व सि ष्ठो वा र
या मा स हे त ना ये न त छ्वा ष ॥ व शि ष्ठ उ वा च ॥ क त वी र्य इ ति त्वा ज्ञो न भू व ण्म थि वी य तिः ॥
या ज्ञो वे द वि दं लो के भृ ग्ग णं पा र्थि व र्ष मः ॥११॥ स ता न शु भ ज स्ना त य न्ये न च य ने न च
सो मां ते त र्प या मा स वि षु ले न चि षं ण ते ॥१२॥ त स्मि न् नृ प ति शा ह्नि ले स्वर्या ते श्व क थं च न ॥ व
भू व त न्कु ले या नो द्रव्य का र्य म प सि न्ते ॥१३॥ भृ ग्ग नो त य नं ज्ञा ता रा ज्ञा नः सर्व ए व ते ॥ या चि
ष्वो मि ज्ञा मु स्तां स्त तो भा र्ग व स त मा ॥१४॥ भृ सौ त नि द्युः के चि त् भृ ग्ग वो ध न म हं यं
दुः के चि त् हि ज्ञा ति भ्यो ज्ञा ता व त्रि य तो भ यं ॥१५॥

३-२

२५॥ पद्यानंमित्यर्थः ॥ ५॥ ५॥ संविदं - कमन्यं संवभूवमिषु नीचभूवद्विद्येन स्वर्गात् ॥ ५॥ ५॥
त्येनेत्यर्थः ॥ ५॥ ५॥ पौरादन्यं प्रवचोदयमिति न परिनेष्टुक्तिमादिविकारो वाचोदने निरामनेन ॥

५५ दृष्टः तं महीपालमयोपवासासितो जनाः ॥ पुरोहितेन सहितं दिवा करसि चोदितं ॥ १८ ॥
 सच तां श्रया मासलक्ष्म्या लक्ष्मीवर्जा चर ॥ अयोध्यां यो मणीतां प्रशारका लोचन ॥ १९ ॥
 ससिन्धुमयं यानं पताकाध्वजयोगिते ॥ मनः प्रहृदयामास तस्थान्तरमनम ॥ २० ॥
 प्रसन्ननाकोर्णसापरी करुनेदन ॥ अशोभत तदा तेन पात्रे लोवा मरावती ॥ २१ ॥
 विष्टेयनयौ तस्मिन् सन्तरामुजमं ॥ रातस्तस्यात्तया देवी वसिष्ठमयचक्रमे ॥ २२ ॥
 विदं कृता संवभूतया सह ॥ देयादिभ्यो न विधिना वसिष्ठे सुभा रशि ॥ २३ ॥
 समस्तत्रेगर्भे समुनिसत्तमः ॥ राक्षसां वा दितस्तेन जताममनिराश्रमे ॥ २४ ॥
 लेन सागर्भस्य पुत्रेन तत्तं यदा ॥ तदा देवा प्रमना कर्हि निर्विभेदय प्रालिनी ॥ २५ ॥
 पिहादशो वर्षे सनत्ते पुरुषार्थमः ॥ अशमको नाम राजर्षि श्रौदमो न्यवे प्रायत ॥ २६ ॥
 इत्यादि पत्नि वा सिद्धे ॥ तं यत्तं ॥ आश्रमस्था ततः पुत्रमदयं पत्नीया ज्ञायत ॥ २७ ॥
 प्राज्ञैः कृत्य करं राजनः द्वितीयमिव प्राप्तिर्ह्य ॥ २८ ॥
 मुनिसत्तमः ॥ योत्र स्थभरतश्चेष्टे चकार मगवान् ॥ २९ ॥
 हुं चोदनं निशामन्ते तदहं चोदनमिति भाषया प्रसिद्धं ॥ ३० ॥
 नि ॥ ३१ ॥

नृप्रत्ययः कल्याः ॥२॥१॥

302

सप्रतीतं प्रसादेनः कर्तुमर्हसि शोभने ॥ पुनर्हसि प्रसादेन यत्तः संजातमर्हसि ॥ २५ ॥ इति प
र्वण्यैर्वै नादेरहमिव स्नातदृष्टीनास्ति रुषान्विता ॥ अयंतमार्गो नूलमरुजः कृपितो
युवः ॥ तेन च तं विवस्नाता यत्तं कोपात्तदात्मनः ॥ स्मरता निहता न्यधुना दत्तानि न संशयः ॥ २६ ॥
गर्भानपि यदा न नमूना ज्ञात प्रजकः ॥ तदा यमरुणा यमो मया वर्ष प्राप्ते धृतः ॥ २७ ॥ स उं ग
आलिलो वेद उं ग र्भस्थ मेव ह ॥ विवेश भगवं शस्य मयः प्रियचिकीर्षया ॥ २८ ॥ सो यं पितृव
या युक्तं जेधा ह्येह तमिच्छति ॥ तेन सा तस्य दियो न च तं विमुषिता निव ॥ २९ ॥ न मिमंतात
या च धर्मो वै मम सुतो जमं ॥ अयं वः प्रणिपातेन तस्योदृष्टीः प्रमोदयति ॥ ३० ॥ वसिष्ठ उवाच ॥
एवमक्ता जतः सर्वे यज्ञानस्तेन मरुजः ॥ ऊचुः प्रसीदेन्नितरा प्रसादे च चकार स नः ॥ ३१ ॥ अने
नैव च विस्मृतो नाम्ना लोकेषु सतमः ॥ स गौर्वैति विप्रर्षिरुहं भित्वा व्यजायत ॥ ३२ ॥ च तं वि
प्रतिलब्ध्वा च प्रतिजगमुस्ततो नृपाः ॥ मार्गवस्तु मुनिर्मेने सर्वलोकपराभव ॥ ३३ ॥ स च क्रे
तात लोकानां विनाशाय महा मनाः ॥ सर्वे यामेव कार्त्तमन मनः प्रवृत्ता मात्मनः ॥ ३४ ॥ इत्य
न्नपचिति कर्त्तुं भगवतां भगव नंदनः ॥ सर्वलोकं विनाशाय तपसा सह तान्वितः ॥ ३५ ॥

तिर्कलं प्रवाणं उन्मलं रक्षतस्मान्नोपचितिर्कलं यो जयतीत्यर्थः ॥ १२ ॥ १२ ॥

मभा
आप
३४

303

उक्तवानिति॥५॥ अनिलीर्णः अकृतकार्यः॥५॥ अथोत्पन्नः क्रोधो जेतव्यः नतसकारणकश्च
ह॥ योहीति॥५॥ क्रोधकारणान्पाद॥ अशिष्टानामिति स्थाने पुनः॥५॥ तद्विपरीतं तत्रियाश्चक्रु
त्पाद॥ अश्रोममिति॥५॥ अकृतउपक्रान्तः॥५॥ तद्विचित्रिया एववथाः नतलोकाश्चतश्चाह॥ संश

उर्वे वाच॥ उक्तवानस्मियत्क्रोधात्पतितं पितरस्तदा॥ सर्वलोकविनाशायनसामेवि
तथाभवेत्॥५॥ अथारोषप्रतिलोवेनाहं भवितुमर्हति॥ अनिलीर्णहिमंरोषोदहेदग्निरिवार
णि॥५॥ रोहिकारणतः क्रोधं संतातं तं न मर्हति॥ नालं समनजः सम्यक् त्रिवर्गपरिरक्षितः॥
अशिष्टानां निपेता हि शिष्टानां परिरक्षितः॥ स्थाने रोष प्रपुनः स्थात्रयेः सर्वजिगीषुभिः
अश्रोममहमुरुष्यो गर्भशय्यागतस्तदा॥ आरावं मातृवर्गस्याभ्यासां च त्रियैर्वये॥५॥ सं
हरोहियदालोके भगणां च त्रियायमे॥ आगर्भो ह्येदनात्क्रान्तस्तदा मामन्यराविशतः॥
संश्रुणु शोकाः किल मेमातरः पितरस्तथा॥ भयान्तर्वेषलोके पुनर्भिजगमः पशयतां॥
तान्तराणां यदादारांश्चिन्ताभ्युपययन॥ मातातदादधारे पशुरुहो केन मां शुभा॥५॥
प्रतियेदाहिपापस्य यदालोकेषु विद्यते॥ तदा सर्वेषु कालेषु पापकृत्रोपपद्यते॥५॥

एतिहासां केरोजराग्रहं यासां सपेशो संश्रुणुः कोशो मासांताः परिपक्वतां रम्यं॥ कोशो
र्थसंचये मां सपेशमिति विद्यः॥ संश्रुणु कोशोऽन्यपि पश्येति लोकैः सत्यपि सामर्थ्यं मन्त्राह्णो ज्ञा
तान् कृतमनस्तेपि वथा एवेत्यर्थः॥५॥ एतदेवोपपादयति प्रतिमिदं॥ प्रतिषेधरिसतिपापकृदे

वन्तेपुलस्त्यते असन्निवसर्वेपि पापवत्त्वमवर्तते
इति श्लोकद्वयार्थः॥५॥

॥ विक्रयेन प्रतिद्वयेन च हनत्तत्रियैर्निमित्तमात्रैः ॥ १५ ॥ आत्महेति ॥ एतेन मृगयन्त नारिनामरता
 तासोत्तरविषयं दर्शितं ॥ १६ ॥ तावधीरिति ॥ तत्रियां स्वरनिधेत्वेनानपराधिनः समलोकान्

नापयामासतां लोकान्सेदेवासरमानयान् ॥ तपसो ग्रेणामदन्तं चंदमिषाम्पितामहान् ॥ १७ ॥
 नतस्तेपितरस्नातचित्तायाम्गमनंदने ॥ धितलोकुडपागम्य सर्वं रुचिरिदं च ॥ १८ ॥ धितर
 चुः ॥ १९ ॥ तिरुः प्रभावस्तेतपसा प्रमृग्युत्तम ॥ प्रसारकुरु लोकानां नियत्तक्रोधमात्मनः ॥ २० ॥
 नानीष्टोर्हितस्नातमृगभिर्भानितात्मभिः ॥ चपोष्टपेक्षितः सर्वैः चत्रियाणां विहितमृग ॥ २१ ॥
 प्राशुषाविप्रकृष्टेन यदानः खेदया विपतः ॥ तदास्माभिर्वधस्तान् तत्रियैरीक्षितः स्वयं ॥ २२ ॥
 निस्तान् यच्चैवेवित्तं केन चिरगवेष्टमनि ॥ चैरायै च तदा मत्स्ते तत्रियान्कोपयित्वाभिः ॥ २३ ॥ किं
 हिवित्तेन नः कार्यं सर्गोपनाद्विजोत्तम ॥ यदस्माकं यथापातः प्रभूतं पुनमाहरत् ॥ २४ ॥ य
 दान्मत्परादात्तं ननः शक्रोति सर्वेषां ॥ तदास्माभिर्वधेत्तदुपायस्तान् समतः ॥ २५ ॥ आत्महा
 च पुमांस्तान् लोकान् लभते सखि ॥ ततोऽस्माभिः समीक्ष्येवं नामनामानि पातिनः ॥ २६ ॥ न चैत
 नः प्रियं तात यदिदं कर्त्तुमिच्छसि ॥ नियत्तु देमनः पापात् सर्वलोकपराभवान् ॥ २७ ॥ तावधी
 तत्रियां स्नातन लोकान् समप्रवृत्त ॥ इषयेत तपस्विनः क्रोधमत्यन्तितं तसि ॥ २८ ॥ इति पर्व
 तेष्वेव

राष्ट्रीयमावधीः किंतनः संभ्रंतं तेजो रमयंतं क्रोधं नरिपादांतरमपेक्षं ॥ २९ ॥ अध्यायः ॥ ॥ ॥

म भा
आ-प
३-५

304

मह

हयशिरः वडवामाख ॥ २५ ॥ अथ ॥ एवमिति ॥ २६ ॥ माभां च मनाशयेयं ॥ २७ ॥ शुभेणापापिणं

२०५

महद्वयशिरोभूताय तद्देवविदो विदः ॥ तमग्रिमन्त्रिन्वक्रान्तिवन्मापोमहोदयो ॥ २८ ॥ तस्मा
त्तमपि भूतेन लोकान्तमहसि ॥ यथापारपरं लोकान्ते ज्ञानवन्तो वर ॥ २९ ॥ इति पर्व
णोर्वी ॥ गंधर्व उवाच ॥ एवमक्तः सविप्रश्चिर्वशिष्टेन महात्मना ॥ न्ययच्छदात्मनः क्रोधं सर्व
लोकपराभवतः ॥ ३० ॥ तेन च समहाते जाः सर्ववेदविदां वरः ॥ ऋषीराक्षससत्रेणाप्राक्तेयोऽथ
परापारः ॥ ३१ ॥ ततो बृहद्वाल्मीकिराक्षससमहासनि ॥ ददाहवितनेयत्तेषां क्रैर्वयमनस
रन् ॥ ३२ ॥ न हितं वारयामास वशिष्टो रक्षसां वध ॥ दितो यामस्य माभां च प्रतितामिति निश्च
यान् ॥ ३३ ॥ त्रयाणां पावकानां च सत्रे तस्मिन् महासनि ॥ आसीत्पुनरादीक्षन्तो च तथैव वाच
कः ॥ ३४ ॥ तेन यत्नेन शुभेणाहयमानेन पाकित ॥ तदिदीयितमाकाशं सूर्यो ववचनामथ ॥ ३५ ॥
नेव सिष्ठादयः सर्वे मनयस्तत्र मे निवे ॥ ते जसादीपमाने वैदितो यमिन् मास्करं ॥ ३६ ॥ ततः
परमडः प्रापमस्यैरुचिरुदारयीः ॥ स समापयिषुः सत्रं तमग्निः समपातमन् ॥ ३७ ॥ तया
पुलस्त्यः पुलहः क्रतुश्चैव क्रतुः ॥ तत्र तमग्निमित्रं रक्षसां जीवितेऽप्यय ॥ ३८ ॥ पुलस्त्यस्त
वधाने सां रक्षसां भरतर्षभ ॥ उवाचे दंत्यचः पार्थ पाराशरमहिदमं ॥ ३९ ॥

निग्रहो निर्मलेन तेन यत्नेन रक्षोणाहयमानेन ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ यम

३-५

पापपापकारिणं ॥ १५ ॥ किं लिखत ॥ अथ सनत्तत ॥ १६ ॥ आपदातं उच्छेत्तं ॥ १७ ॥ आपोमया नि

पदानप्रतिघेदं पापीनलभते क्वचित् ॥ तिष्ठति बहवो लोके न दायापेषु कर्मसु ॥ १८ ॥ जा
नन्तपि च यः पापं शक्तिमात्रं नियच्छति ॥ ईशः सन्तोषितेनैव कर्मणा संप्रयुज्यते ॥ १९ ॥ राज
भिर्मे श्वरे श्वे वयदिवे पितरो मम ॥ प्राक्तैर्न शक्तिना स्यात् तिष्ठे मने हं जीविते ॥ २० ॥ अत एषा
महं कुहे लोकानामीश्वरो ह्यहं ॥ भवतां च वसे नालमहं समभिवर्तितं ॥ २१ ॥ ममापि चेद्भवे
देवमीश्वरस्य ततो मदत् ॥ उपेक्षमाणस्य पुनर्लोकानां किं लिखाद्भवे ॥ २२ ॥ ममायं मन्यतो
मे प्रिर्लोकानादात्तिमिच्छति ॥ दहेरेष च मामेव निगृहीतः स्यते तसा ॥ २३ ॥ भवतां च विज्ञाता
मि सर्वलोकहिते प्रयत्ने ॥ न स्याद्दिदृक्षुं यज्ञे यो लोकानाममचे प्र ॥ २४ ॥ यस्तानमन्यते
प्रिर्लोकानादात्तिमिच्छति ॥ अथ तमेव भवते लोकगुणप्रतिष्ठिता ॥ २५ ॥ आपोमयाः सर्व
रसाः सर्वमापोमयं जगत् ॥ तस्यादस्य चिमे च मे क्रोधाभिर्दिनसनम ॥ २६ ॥ अयं तिष्ठत ते वि
प्रयशीलसिमहोदयो ॥ मन्यतो प्रिर्दृष्टापो लोकगुणो मयाः सन्त ॥ २७ ॥ एवं प्रतिज्ञासते
येन वानयमविष्णुति ॥ न चैवं स्यात्तलोकगुणमिच्छंति यथा भवे ॥ वशिष्ठ उवाच ॥ ततस्ते क्रो
धजंता तमैर्विचक्षणस्ये ॥ उत्तमसि सचैवाप उपशुद्धे महोदयो ॥ २८ ॥

पितर उवाच

कारणी भूता स सदृशा ह्यलोकगुणविदसा वाचस्पत्यः ॥ २९ ॥ उपशुद्धे भवत्यति ॥ ३० ॥

संभा
आप
३-६

305

वि

२१॥ अथापि ॥ यत्ता इति ॥ २॥ अगम्याल्लयान्त्यवान् ॥ ३॥ ४॥ ५॥ ६॥ ७॥ ८॥ ९॥ अकृतार्थो अकृत

सतत्राद्यापिरहं सिद्धत्वा न सन्नपवच ॥ भद्रय नृपते वद्विः सदापर्वणि पर्वणि ॥ १॥
 १॥ अदिपर्वणि वंशमानस ॥ अर्जुनवाच ॥ राजा कल्याणपादेन गौरवसविदं वरे ॥ कार
 णं किं पुरस्कृत्य भार्या वै सत्रियोजित ॥ २॥ जानता वै पारंथमं वसिष्ठेन महात्मना ॥ अग
 म्यागमने कल्याणं तेनेन महर्षिणा ॥ ३॥ अथमिष्टं वसिष्ठेन कृतं चापि पुरासत्वे ॥ एत
 न्मे संप्राप्य सर्वं चेतमर्हं सिद्धं चतः ॥ ४॥ गंधर्ववाच ॥ यनेन यनिवो ये दंयन्तां तं परिपुच्छ
 सि ॥ वसिष्ठं प्रति उर्ध्वं नृपतिः स हंत्यं ॥ ५॥ कथितं ते मया सर्वं यथाशक्तः स पार्थिवः
 प्राप्तिर्णामभरतः प्रसूता सिद्धेन महात्मना ॥ ६॥ सतप्राप्य वंशं प्राप्तः क्रोधपर्याकृतलेहणः
 निर्जगाम प्रराजा सहदारः पानेन यः ॥ ७॥ अरण्ये निर्जने गता सहारः परिचक्रमे ॥ नाना
 मृगगणकोणि नाना सत्त समाकले ॥ ८॥ नाना मृगल्लता च त्रनाना डम समावृते ॥ अ
 रण्ये चौरसंनदेषा पयस्तः परिभ्रमन् ॥ ९॥ सकलचित्तया विष्टो मृगयन् महात्मानसः
 दृष्टं सपरिक्रिष्टः कुलित्रिजने वने ॥ १०॥ ब्राह्मणं ब्राह्मणं चैव मिथुना योपसंगतौ
 तौ तं वीक्ष्य सवित्रस्तां कृतार्थं प्रयावितौ ॥ ११॥ तयोः प्रप्रावितौ विप्रं जगद्दत्तपतिं विल
 त् ॥ दृष्ट्वा प्रहीते भर्तारमथ ब्राह्मणभाषत ॥ १२॥

अत्रान्त ॥ १॥ ११॥ १२॥

१-६

अपचित्रं ते सचमिति शेषः॥ यजानतामिति पापमदिकं तामेदमीति साधितेयप्रश्नः॥ १५॥ सचं न
म॥ १५॥ शक्तिं चेति॥ १७॥ देवेण पापितान पयतीत्युक्ते॥ १८॥ एषान् शक्तिना शतोरजाशक्तिमेवम

कचिन् अपचित्रं ते कचिन् दसिपुत्रक॥ यजानतामदोषाणां सर्वेषां लक्षणं यथा॥ १९॥
प्रतोत्तेदमिमं सचं नदिकं तेन महेसि॥ नेषतातदितातीनां यमोदृष्टलपसितं॥ २०॥
मपयपयोधर्मसमाचरणपराशर॥ अथमिष्टं वरिष्ठः सत्कुरुषेते पराशर॥ २१॥ शक्तिं चापि
यमिहं नानि कं नमिहं देसि॥ प्रजायाः प्रमोदरेन चैवं कर्तुमहेसि॥ २२॥ एषादिशक्तिं
सिष्टतदा तदपपादितं॥ यत्तमेन सदेवेण शक्तिं जीतान्ते दिवे॥ २३॥ नहि तेरा लसः क
श्रिष्टतेभ्यो दयितं मने॥ यत्तमेनैवात्मनस्तेन दृष्टिमात्रं लदाभवत्॥ २४॥ निमित्तमात्रं
वासीदिया मित्रः पराशर॥ राजा कल्याणपादप्रदिवमाह सुमोदते॥ २५॥ येवशात्तुवाः
पुत्रावसिष्टस्य महामने॥ तेच सर्वे सदा युक्ता मोदंते सहिताः सरे॥ २६॥ सर्वमेतदसिष्टस्य
विदितं वै महे॥ यत्तमेनैव सचं देवपुतातनपसितं॥ २७॥ निमित्तमत्र लंवात्र कुतो
वासिष्टनेदन॥ तत्तमेनैव सचं देवपुतातनपसितं॥ २८॥ तं देवपुतातनपसितं॥ २९॥
नवसिष्टनचभीमन॥ तदा स मायया माससं शीतो महामनि॥ ३०॥ सवेरात्तसंज्ञासं
भूतपावकेनरा॥ उत्तरेहिमवत्पार्थ उत्तमसंज्ञासं॥ ३१॥

सितवान्नतः शक्तेरेवायमपराधो नरलक्ष्मिन्त्यर्थः॥ ३२॥ मोदते शक्तिः॥ ३३॥ समवेदेरेष सत्त्वं
निमित्तमत्र तद्विधौ जनः॥ ३४॥ संचरणः॥ ३५॥

306

۱۶۸۲

五

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

अणुराजन्तामवचोयत्तं च त्वाप्तिसंघतः॥ आदित्यवंशप्रभवस्तंहिलोके परिश्रुतः॥२॥
 अग्रमत्तं स्थितो धर्मगुरुः प्रयुक्तो रतः॥ प्राणायाम इत्यर्थं नपायं कर्तुमर्हति॥३॥
 कृतकाले तस्य शास्त्रे भर्तृव्यसनकर्षिता॥ अकृतार्थी ग्रहं भर्तृव्यसवायं समागता॥४॥
 एवं विष्णोः शास्त्रानां भासन्त्यास्तस्य संप्रसवतः॥ भर्तृव्यस्य मासस्य ज्योतिर्महिषे सिद्धं
 तस्याः क्रोधाभिभूतया यान्त्राण्यपतुः॥ सोमिः सममवहीतस्तं च देवं अदीपयन्
 ततः सायोक संतप्ता भर्तृव्यसनकर्षिता॥ कल्पावधौ दंशत इमं प्रायतत्रा स एहीरुषा
 यस्तान्मासकृतार्थोपात्तयास्तु इत्यर्थं सवतः॥ प्रेत्यामरितो मेघप्रियो भर्ता महाशयः
 शाः॥५॥ तस्याजमपि उच्यते मन्त्राय परिनिहितः॥ पत्नीस्तु च न प्राणसद्यस्य
 स्थितिर्ज्ञातिः॥६॥ अथ च र्षे वसिष्ठस्य तया पुत्रा विनाशिताः॥ तेन संगम्य
 ते भार्या तनयं जनयिष्यति॥७॥ स ते वंशकरः पुत्रो भविष्यति नृपायम
 एवं शास्त्रान्तरात्तानं सातपथी गिरसीश्वरः॥ तस्यैव स विद्यो दीप्तप्र
 विवेश इत्युक्तं॥८॥ वसिष्ठस्य महाभागः सर्वमेतद्वैद
 तः॥ तानयोगेन महता जपसा च परंतपः॥९॥

मभा
शा-य
३८

३०७

६॥ दद्यान् देयानि तानेवाह ॥ यनमित्यादि ॥ १५ ॥ नटाः वेसभेदकारिणः वैतालिकाः ॥ मंगलपारक

योजानः कवची तन्त्री सशरः सशरासनः ॥ ससमिद्धे महाबाहुः पावके पावको यमः ॥ १६ ॥ स्व
सातस्यानवद्योगी द्रोपदीतनमथा मा ॥ नीलोत्पलसमो गं यो यस्याः क्रोशता यावति ॥ १७ ॥ य
त्तसेनस्य च सतां स्वयं वरकृतत्वा ॥ गान्धामहे वयं इष्टं न च दिव्यमहोत्सवं ॥ १८ ॥ राजानो राज्ञश्च
त्राश्च यजानो भूरिदक्षिणा ॥ स्वाध्यायवतः श्रुचयो महात्मानो यतव्रता ॥ १९ ॥ तरुणादर्शनीया
श्च नाना देशसमागताः ॥ महारथ्या कृतास्त्राश्च समयेष्यन्ति भूमिषा ॥ २० ॥ नेत्रत्रिविधान्याया-
हिनयाश्च नरेश्वराः ॥ प्रदास्यन्ति धनं गाश्च भक्ष्यं भोक्तृ च सर्वशः ॥ २१ ॥ प्रतिगृह्य च तत्सर्वं दृष्ट्वा चै-
व स्वयं वरं ॥ अनभूयोत्सवं चैव गमिष्यामीत्यथेक्षितं ॥ २२ ॥ नटा वैतालिकास्तत्र नर्तकाः सृजन्ता
गथाः ॥ नियोय कश्चिदेषोभ्यः समेष्यन्ति महाबला ॥ २३ ॥ एवेकैर्हृदलं कृत्वा दृष्ट्वा च प्रतिगृह्य च
सहस्राभिर्महात्मानः ॥ प्रनः प्रतिनिवृत्त्यथ ॥ २४ ॥ दर्शनीयांश्च वः सर्वानेव दृष्ट्वा न च स्थितान् ॥
समीक्ष्य कृत्वा वरयेत्संगस्यैकतमवरं ॥ २५ ॥ अये धाता नवश्रीमददर्शनीयो महाभुजः ॥ निपुण
मानो विजयेत्संगत्या इति गांवद् ॥ २६ ॥ शुद्धिश्चिरुता च ॥ परमं भोगमिष्यामीदृष्ट्वा चैव महोत्सवं
भवद्भिः सहिताः सर्वे कन्यायास्तं स्वयं वरं ॥ २७ ॥ इत्यदिपर्वणि द्रौपदी स्वयं वरे ॥ ॥

रिणाः नर्तकाः प्रसिद्धाः सूताः योराणिकाः मागधाः वंशसूचकाः नियोयकाः मलाः ॥ २८ ॥ संग
त्या देवयोगेन ॥ परमं यथेष्टं ॥ २९ ॥ अध्यायः ॥ ॥ १७६

३-८

॥ ५॥ शेषदीस्येवरेष्यायः ॥ ततस्तेति ॥ १॥ २॥ ३॥ ४॥ ५॥ ६॥ ७॥ ८॥

पुरोहितेन तेनाथगरुणा संगतास्तथा ॥ नाथवंतमिवात्मानं मे निरेभरतर्षभाः ॥ १॥ सहि
 वेदार्थं तत्तत्सोपायं गुरुपाश्र्वयौ ॥ तेन यमविद्यायां यमिवात्मा यमविद्याकृताः ॥ २॥ श्रीरं
 सहितान्तेनेप्राप्तान्तात्स्यमितः ॥ बुद्धिरीयं च लोकाद्देवैकान्तेवानिबुद्धिजः ॥ ३॥ कृतस्य
 गुणास्तेन ततस्तेन जगदिषाः ॥ मे निरेसहितान्तेन पांचात्पास्ते स्वयं वं ॥ ४॥ इत्यादिपर्वणि
 शेषदीस्येवरे ॥ वैराग्याय न उवाच ॥ ततस्तेन रणार्थं स्थाप्य ततः पंचपांडवाः ॥ प्रयुक्तेषु
 लोकेषु तेन च देवांसं हंत्यसे ॥ ५॥ ते प्रयागं रयाग्याः सहसा जायं रतयाः ॥ ब्राह्मणान् दृष्ट्वा
 रोगक्षतः संगतान् दृष्ट्वा ॥ ते रुच्यं स एव रातन्वा रवान्न स चादिनः ॥ कथं वेतोगमिष्य
 निकृता वा भ्यागता ॥ ६॥ अधिष्ठिर उवाच ॥ यागान्तेन कचक्रपाः सोदयानेकचारिणः
 भवंतो वै विज्ञानं तस्य समाजदिनर्षभाः ॥ ७॥ ब्राह्मण उवाच ॥ गच्छतां ये वपांचालान् पद
 ण्यनिवेशने ॥ स्वयं वरोमहं स्तत्र भविता समसहयनः ॥ ८॥ एकसाथं प्रयातां सं वयं तत्रैव
 गमिनः ॥ तत्र स्तत्र तसं काको भविता समसहयनः ॥ ९॥ यत्तस्तेन स हिता दुपदस्य म
 त्तनः ॥ विदीमयात्समत्वापमं निमेहण ॥ दृष्टीनो यानवयागो सकसारी मनस्विनी
 भूषणः ॥ १०॥

मं भा
आदी
३२

संयथनः कृत्वा इदं यत्र मत्तौ लक्ष्यो वेदा नेदुं समर्थः ॥ ११ ॥ उद्योगविद्याः पादप्रणयार्थ उद्योगविद्या
निः प्रसमयोदपादप्रणय इति ॥ १२ ॥ शिष्टमाराजलजंतः तदा करहागसमहात्मको विसलस्य

दुपदउवाच ॥ इदं संयथनः कृत्वा सत्तैरेभिश्च सायकैः ॥ अतीत्य लक्ष्यो वेदा सलक्ष्यमस्तना
मिति ॥ १३ ॥ वैशंपायन उवाच ॥ इति स उपदेशना स्वयं वारमचोषयत् ॥ तच्छ्रुत्वा पाश्चिवाः सर्वे स
मीयुस्तत्र भारत ॥ १४ ॥ अथ यश्च महात्मानः स्वयं वरदिहृत्तवः ॥ उद्योगप्रयोगश्च सकर्णः क
रवोत्तपाः ॥ १५ ॥ आह्वानाश्च महाभागादेशोभ्यः सप्रपामसन् ॥ ततोर्चिता राजगणा उपदेन महा
त्मना ॥ १६ ॥ उद्योगविद्यामं चेष्टु इष्टुवमाः स्वयं वरं ॥ ततः पौरतनाः सर्वे सागरोद्भूतनिः स्वमाः ॥ १७ ॥
शिष्टमाराशिरः प्राण्यन्यविशंते स्म पाश्चिवाः ॥ प्रागुत्तरेण नगराद्भिभागे समेष्टुमे ॥ समान
वारः शुश्रुभे भरतैः सर्वतोत्ततः ॥ १८ ॥ आकरपरिवोपेतो हरतोरणमंडितः ॥ नितानेन विलि
त्रेण सर्वतः समलंकृतः ॥ १९ ॥ तथैव शतसंकीर्णः पदार्थागरु धूपितः ॥ चंदनोदकसिक्कश्च
माल्यशमो यशोभितः ॥ २० ॥ कैलासशिखरं प्रायैर्नभस्य लविलेखिभिः ॥ सर्वतः संवृतः शुभ्रेः प्रा
सादैः स्वकृतोद्भवे ॥ २१ ॥ सवर्णजालसंवीतैर्मणि कटिभूषितैः ॥ सत्वारोद्भवा सोपानैर्महा
हनपरिच्छदैः ॥ २२ ॥

रः प्रदेशोपेणानां दिशि अतएव सा अथानितादि कृतां दिशं प्राण्यन्यविशं स्तामेव दिशमाह ॥ प्राणि
ति ॥ प्रागुत्तरेण प्रादोर्चोरेन गलेन गरात्समीपेन न्यतरस्यामदरेपंचम्यन्येतवंतमिदं ॥ २३ ॥

३२

एवमिति ॥ ५॥ संथाकारं गतं रहराकारं लोकसमूहस्थानं वा संकथः स्यात्तत्पतावंसे संकथाय सम-
 हयोरिति मेदिनी ॥ ५॥ ननत्तिरेन ज्ञातव्यं ॥ ५॥ अज्ञानमप्येनमपितमशका ॥ ५॥ वैरायसमेतमिति गतं
 यंत्रे नीचवेगवतयाभ्यसनेन लल्लमार्गसंकीर्णकं यतएव वहे समितं यंत्रं विद्वद्वापलक्षितं

वैरायय न ॥ ५॥ एवमक्काः प्रयातास्ते पांडुवातनमेतय ॥ रात्तादक्षिणं चालानुपरेना
 भिरक्षितान ॥ ५॥ नतस्ते प्रमदात्मानं प्रमदात्मानमकल्पये ॥ दृष्टः पांडुवावीर्यमनिहैपायनेतय
 ॥ नस्येयथावत्संकारेकं ज्ञातेन च सत्कृताः ॥ कथाते चाभ्यनचाताः प्रययुडे परलयं ॥ ५॥ पश्य
 तोरमाणोयानिचनानिचसंरसिच ॥ तत्र तत्र च संतप्रधानैर्जगमहेरथाः ॥ ५॥ स्वाथायुवंतः
 प्रचयोमधुराः शिथवादिनः ॥ आनस्येणसंप्राप्ताः पांचालायां दुर्नंदनाः ॥ ५॥ तेन दृष्टापुरतश्च
 संथाकारं च पांडुकाः ॥ कंभकार स्थणात्तायां निवासं च क्रिरेतय ॥ ५॥ तत्र मेत्यसमाजगमजोह
 णी हृन्निमाश्रिताः ॥ तान्संप्राप्तोत्तथावीरान्तत्तिरेन नराः कृचि ॥ ५॥ यत्तसेनस्य कामस्य पांडु
 वायुकिरीदिने ॥ कृसादयामितिसदानचेतद्विद्युतो निसः ॥ ५॥ सोन्येयमाणः कान्तेयपांचालो
 जनमेतय ॥ दृष्टं यनरानामप्यकारयामासभारत ॥ ५॥ यंत्रे वैरायसंवापिकारयामासकृमिं
 तेन यंत्रेण समितं राजा लल्लं च करसः ॥ ५॥

समपि वैरायसमित्यर्थः ॥ अथ शिवायामेकेनार्त्तनेनेव लल्लं पातने कृतं यतः स एव च न लयं
 तद्वा लल्लं ते मेत्यतिनाम्यति न दत्तेषां एणायं य - इयदेन कृतः यद्यपि कर्त्तव्यं एतत्स कर ॥
 नयापि हीनकृतं न लल्लं सपिद्वरमिति भावः ॥ ५॥

मभा
शादी
३१७

इदं यनः इदं चलत्वं इमे च वाणाः चलयन्त छिद्रं हायुगपत् च वाणान् लक्ष्यः समर्पयति नखाः ॥
 धर्मार्थमग्निनी ममेयमिति ॥ हयोः संवयः यो मचरे कीर्णोः ॥ ३४ ॥ जान्मयान्ति ॥ ३५ ॥ यथायः ॥ ३६ ॥

१८०

निःशब्देन कृतेन स्निग्धस्य श्रोत्रविष्णोः ॥ इमं योगतस्तत्र मेव गंभीरयागिना ॥ वाक्पुत्र
 जैर्नगादेदं श्वत्थामर्थवडनमं ॥ ३१ ॥ इदं यनं लक्ष्यमिमे च वाणाः श्वत्थं न मे भूयत यः समुत्ताः
 छिद्रेण मुत्र स्य समर्पय धुं शयैः स्निग्धैर्वा मचरे देशयैः ॥ एतन्महत्कर्म करोति यो वै कृत्स्नैर्गैः ॥
 पोणवलेन युक्तः ॥ तस्या धर्मार्थमग्निनी ममेयं कृत्स्नाम विजीन स्यान्नदीमि ॥ ३५ ॥ जानेवमक्ता
 दुष्टदण्डपुत्रः पश्चादिदं नः भग्निनी मवाच ॥ नास्माच्च मोत्रेण च कर्मणा च संकीर्तयन्तमि
 यतीन्समेतान् ॥ ३५ ॥ इत्यादि पर्वणि द्वौ पदी स्वयं वरे ॥ पृष्ठं च न ववाच ॥ उर्यो यन्ते उर्विषहो
 दुर्मलोः प्रथमं ॥ विविशंति विर्कणिश्च सहोऽः शासनस्तथा ॥ युयुत्सुर्वापु वेगश्च भी
 मवेगारवस्तथा ॥ उग्रायुषो ललाकी च करकायुर्विरोचनः ॥ कुंडकश्चिन्नसेनश्च सुवर्चाः क
 नकधृजः ॥ नंदकोवाङ्गणली च नकुंडो विकटस्तथा ॥ एते चान्ये च वद्वा यान्ते राक्षसा महाव
 लाः ॥ कर्णेन सहितान् वीरान्स्वदृष्टे समुपागताः ॥ ३५ ॥ असंख्यान्तामदात्मानः पाथिधाः हस्त्रियध
 माः ॥ शूकनिःसो बलमैव हृद्यकोष्ठहृदलः ॥ एते गोधारराजस्य सताः सर्वसमागताः
 यश्च तस्माच्च भोजश्च सर्वशस्त्रभृतो वरौ ॥ ६ ॥

यो यनः तथादिष्ट

सार्धो ग्रंथः ॥ १२५ ॥ ॥ ॥

३१

२०॥ विमानेषु समग्रमिदं देवविमानोद्योगमयानेचसप्रयोनिरद्रेयिचमेदिनी॥ २१॥ परिस्तीर्णमैः प

ग्राम्यैः समग्रवन्नैरगरुतमयासितैः॥ हंसं प्रवर्णोर्वहभिरापोत्तनतगंधिभिः॥ २२॥ यस्तं
वाधपानद्वारेः शयनपानयोभिनेः॥ चद्रयानयिनद्वंगेहिमक्षिरवैरिव॥ २३॥ तत्र नानाप्र-
करेषु विमानेषु स्तंभकृतः॥ स्तंभमानास्तदन्तेन्ये निषेदुः सर्वपाधिवाः॥ तत्रोपविष्टा न
दृष्टमिदं सत्तपराक्रमान॥ गतसिंहान्महाभागान्कृष्णगुरुविभूयितान॥ २४॥ महाप्रसादा
नृसामान्तरासुपरिरक्षितः॥ शिवाय सर्वस्य लोकस्य सुकृतैः कर्मभिः प्रभैः॥ संचेषु च परा
योषु पौरजानपराजनाः॥ कृष्णार्थानसिद्धिं सर्वतः समपाविषान॥ २५॥ वासुदेवो ह्यसहि
ताः पंडुवाः समपाविषान॥ संहिंषां चालराजस्य पृथं तस्मात्तमम॥ २६॥ ततः समानो
वचके स राजन्निव सान्वहन्॥ एतन्प्रदानवहलः प्रोभिजो नरनर्मकेः॥ २७॥ वने माने समाने
नरमणो ये हि षोडशे॥ आसुतागोसुवसना सर्वाभरणभूयिता॥ २८॥ मालाचसमपादायकं
च नीलमलंकृतं॥ अचनीर्णतनोरंगं द्रौपदीभस्मर्षभ॥ २९॥ पुरोहितः सोमकांक्षमंत्रवित-
ब्राह्मणः प्रचिः॥ परिस्तीर्णमैः चामिमान्येन विधिवत्तदा॥ ३०॥ सतर्पयित्वा तत्तनव्राह्मण
नृस्तिवाच्यच॥ चारणमाससर्वाणि जादित्राणि समेततः॥ ३१॥

रितस्तीर्ण॥ २४॥ २५॥ २६॥

मं भा
आ - ही
३२२

२॥२५॥ **अथ** **यः** **ते** **लं** **कृ** **ता** **इ** **ति** **॥** **५॥** **सं** **क** **ल्प** **ने** **न** **क** **मे** **न** **॥** **३॥४॥५॥**

१५१

कीरो वातय निशे वसली पिंडार कस्तुषा ॥ उशी नरश्च विक्रान्तो हस्यसे प्रकीर्तिताः ॥ २॥ म
गीरथो सहस्रत्रः सैथ वश्च तय इथः ॥ सह इथो वाहिकश्च फ्रता पुश्च महारथः ॥ २॥ नलकः
कैनवो राजा चित्रांगदश्च भांगरी ॥ वत्स राजश्च मतिमान्कोसलाधिपतिस्तथा ॥ २॥ शिश्नपाल
श्च विक्रान्तो जयसंघस्तथैव च ॥ एते चान्ये च वहवो नानाजनपदेश्वराः ॥ २॥ तदर्थं मागता भ
द्रह त्रिधाः प्रथिता भवि ॥ एते मे त्पति विज्रतास्तदर्थं लक्ष्यमनमं ॥ २५॥ विद्योतय रंदल द्यो
वरयेथाः श्रमेयते ॥ २५॥ **इति श्री महाभारत आष्टम्य पर्वणि द्वायदी स्य वरे ॥ वैशंपायन उवाच**
ते लं कृताः कंडलिनीशुवानः परस्परं स्पर्धमाना नरे द्वाः ॥ अस्व वलं चात्मनि मन्यमानाः स
वैश्वस्ये न रुदाशुयास्ते ॥ ५॥ इयेण वीर्येण कलेन चैव शीलेन विज्ञेन च यौवनेन ॥ समिद्ध
दर्शमदवेगभिर्जामता यथा हैमवता गजैर्द्वः ॥ परस्परं स्पर्धया प्रेक्षमाणाः संकल्पनेन
भिपरिस्ततांगाः ॥ कृष्णमसौ वेत्यभिभाषमाणान्प्राप्तनेमाः सहस्रो दनिष्ठतः ॥ ३॥ ते ह त्रिषा
रंगगताः समेता जिगीषमाणा दुपदात्मजाता ॥ चकाशिरे पर्वतगजकन्या समं यथा दे
वगणाः समेता ॥ ४॥ कंदर्पवाणभिनिपीडितांगाः कृष्णा गते लोहदंष्ट्रैर्नरे द्वाः ॥ रंगावती
एतु पदात्मजा र्थं देसं प्रचक्रुः सहस्रोपितत्र ॥ ५॥ राम ॥

320

३३३

समवेतो महात्मानो तदर्थं समलंकृतौ ॥ सुदंतौ मणिमंथौ वदंश्च धारय्य पाश्विः ॥ सहदे
व जयन्ते नौ मे च संधिष्य पाश्विः ॥ निराटः सहप्रज्ञाभ्यां पातेनैको नरोत्तमः ॥ २॥ वार्धेभ्यः
सुशर्मा च सेनाविडुष्य पाश्विः ॥ सकेतः सहप्रज्ञासनाम्ना च सर्ववैसा ॥ ३॥ सचिः सुकु-
मारश्च लंकः सत्यवतिस्तथा ॥ सुधीधनो यो च मानो नोत्तः चित्राश्रयस्तथा ॥ ४॥ अश्रुमंथे
कितानश्च श्रेणिमंथु महावल् ॥ समद्रसेन प्रवृत्तश्चंद्रसेनः प्रतापवान् ॥ ५॥ नलसंथः
पिताश्रुत्रो विदेहो देउवच ॥ योऽर्कवासे देवश्च भागदत्तश्च वीर्यवान् ॥ ६॥ कर्त्तिगलाम्
लिप्तश्च यतनाधिपतिस्तथा ॥ मद्राजस्तथा शात्यः सहप्रज्ञो महाशयः ॥ ७॥ रुक्मांगदेन वी-
रैर्ज्ञानशाल्वनरथेन च ॥ कौत्सः सोमदत्तश्च प्रवृत्तश्च महरथः ॥ ८॥ समवेता सयः प्ररा-
भूणि र्भूरिश्रवाः शालः ॥ सरत्तिणश्च कौत्सो जेहदयन्वाच योऽवः ॥ ९॥ सहदलः सुषेणश्च
शिविरौ शौनरस्तथा ॥ पटश्चरनिहंता च कुरुपाधिपतिस्तथा ॥ १०॥ संकर्षणो वास-
देवो रौक्मिणो यश्च वीर्यवान् ॥ शंखश्च चारुदेवश्च प्राधुनिः सगरस्तथा ॥ ११॥
अक्रूरः सान्पकिश्चो वउदवश्च महामतिः ॥ कृतवर्मा च हार्दिकः सुशु-
विष्टश्चो वच ॥ १२॥ विहरश्च कंकश्च शंकुश्च गवेषणः ॥ आ-
णावहोः निरुद्धश्च समीकः सारिमोनयः ॥ १३॥

संभा
आय

३१२

312

१०॥ संहननोपपन्नं श्रुत्येते कश्चिन्नेन शुकं सुरतानामपितः प्रसामर्थ्यात्करान्तिः सरतो रितया श्रु
त एव विस्मिन्माणाः देहेन वीर्यं यनयायनः को व्याशमयां वभूवुरिति द्वयो संवेधः ॥ १५ ॥ चक्र

ततस्ततो यज्ञगाणाः क्रमेण कृष्णानि मित्रं कृतविक्रमाश्च ॥ सकर्ण्डर्योपनसात्त्वशा ल्य
द्रोणाद्यनिष्क्राशसनीयवक्राः ॥ १५ ॥ कालिगवंगाधिपवांश्रुपौश्रुविदेहराजोपवनाधिपश्च ॥
अन्ये च नानान्यपुत्रपोत्रायाश्चाधिकाः पंकजपत्रनेत्राः ॥ १६ ॥ किरीटहारंगदचक्रवालैर्विभू
षितांगाः पृथुवाहवस्त्रे ॥ अन्तक्रमं विक्रमसप्तमसक्तवलेन वीर्येण च वर्धमानाः ॥ १७ ॥ तत
कार्मकं संहननोपपन्नं सजेन शोक्रमेन सापिकर्तं ॥ ते विक्रमेतः सुरतादृतेन विस्मिन्मा
णा यनयानरेन्द्राः ॥ १८ ॥ विचेष्टमाना यशणीतलस्थाः पृथावलं शोक्षसाकृमाश्च ॥ गतौ
जसः सल्लुकिरीटहारविनिष्प्रसंतः शमयां वभूवुः ॥ १९ ॥ द्वाहाकृतं तद्वनसादृतेन वि
सल्लुहारंगदचक्रवालं ॥ कृष्णानि मित्रं विनिष्प्रसंतं कसंरात्तं तदामंडलमार्तमासीत् ॥ २० ॥ स
र्वाश्रयांस्तान्यसमीक्ष्य कर्णेयन्यराणां प्रचरो जगाम ॥ उद्दृष्ट्य तर्हि यनरुद्यते तत्संयं च
काराश्रयोत्तवाणाम् ॥ २१ ॥ दृष्ट्वा ह्येते मे निरेपा उपपन्नानि तानीं तल्लक्ष्यं वारं ययौ ॥ यनर्य
रागकृतप्रतिहमत्पत्तिं सोमार्कमथार्कपुत्रं ॥ २२ ॥ दृष्ट्वा ततस्तद्वैपरीवाद्यमस्यैर्जगदना
द्वं वरयामि स्तुतं ॥ सामर्थ्यं हासं नीचक्रलयोगादमर्षः सूर्योपपन्नतादासः ॥ २३ ॥ तं

वालं मंडलं ॥ २४ ॥ सामर्थ्यं हासं नीचक्रलयोगादमर्षः सूर्योपपन्नतादासः ॥ २५ ॥ २२ ॥ २३ ॥

३१२

॥८॥ अभितः पद्मलत्तोयेयान्तरासवीगसंदरनित्यथः ॥ अतिपासानिति पादे पिपकाथीः ॥ अति
मत्तानित्यपादः ॥९॥ आचक्षुमानाः आदृशनाः चक्षुः प्रसार्यकृत्सामेवदृशुर्न पांडवान् ॥१०॥ तथै

अथायमुदेवगाणाविमानेरुद्रादिनावसवीथाप्रिनौच ॥ साथाप्रसर्वमरुतलथैवयमं
पुरस्कृत्यपनेश्वरं च ॥ देवाः सपार्णाश्चमहोरगाश्चदेवस्योगमुकाश्वारणाश्च ॥ विश्वाव
सुनीरदयवितौचगंधर्वमत्स्याः सहसासरोभिः ॥११॥ हस्तपुयस्तत्रजनादेनप्रहृष्टंयका
थैवयथाप्रथानं ॥ प्रोत्सवचक्रुर्धृङ्गुगवालेस्थिताश्चकस्यमतेमहान् ॥१२॥ दृष्ट्वातना
नानगतैर्द्रुपात्पत्राभिपत्रानिववारोद्गान् ॥ भस्माहृतो गानिवदयवाहान्कसः प्रदृष्टो
यउचीरमायः ॥१३॥ पाचंसमामायमुधिसिंरस- भीमं सजिह्वं चयमौचवीरौ ॥ शनैः शनैः
स्तान्प्रसमीत्ययमौजनादेनप्रीतमनाददृश ॥१४॥ अनेनवीरान्नपुत्रयोः कृष्णागतैर्नेत्र
मनः स्वभावे ॥ आचक्षुमानादृशुर्नितानैरेवदृष्टं देवदत्तामनेन ॥१५॥ तथैवपार्थाः
एषुवाहवलेवीरौयमौचैवमहान्भावे ॥ तद्रौपदीप्रेक्ष्यतदास्मसर्वकंदर्पकाणाभिरुता
वभूव ॥१६॥ देवसिंघांधर्वसमाकलंतत्सपार्णानागासरसिहजसं ॥ दिचेनगोपेनसमाकलंच
दिवौश्चपृष्टैरवकीर्यमाणं ॥१७॥ मरुत्सुनैर्दंडुभिर्नदितैश्चमूवततंसकलमंतरितं ॥ वि
मानसेवाथमभूत्समंतात्सवेणवीणापणवानः नारदं ॥१८॥

वपार्थाः ॥ तिकाभाभिश्चतत्तादृमकुणादीचदृशुरितिभावः ॥१९॥ विमानसेवाथं विमानसं

॥२॥
॥३॥
॥४॥
॥५॥
॥६॥
॥७॥
॥८॥
॥९॥
॥१०॥
॥११॥
॥१२॥
॥१३॥
॥१४॥
॥१५॥
॥१६॥
॥१७॥
॥१८॥
॥१९॥
॥२०॥

मं भा
आ य
इय

दर्शितगर्वातदर्यातजौत्सवात्तचापलात्तअनवस्थितवान् ॥ १॥ लोकेषु ब्रह्मलोकान्तेषु नृषु पर
मेषु संस्थानचारिषु देवासुराद्याकारैश्चरन्त्यतर्कमनविद्यते यद्वासाणामसाधं ॥ २॥ महत्तद्दसं

अवहास्याभविष्यन्ति ज्ञाद्यर्णः सर्वराजसः ॥ कर्मण्यसिन्नसंसिद्धे चापलादपरीक्षिते ॥ ३॥ य
यथेष्टदर्पादृषाद्याप्यज्ज्ञासाणाचापलात् ॥ प्रस्थितोयनरायन्नेवार्थतांसाधुमागमत् ॥ ४॥
ब्राह्मणकुत्रुः ॥ नावहास्याभविष्यामोनचलाद्यवमास्थिताः ॥ नचविद्विषतांलोकेगमि
ष्यामोमहीक्षितं ॥ ५॥ केचिदाङ्गुर्वाग्नीमात्रागानकरोपसः ॥ पीमस्कंधोहवाङ्गुश्चयेयं
दिमवानिव ॥ ६॥ सिंहलेखेगतिः श्रीमानमननारोद्विज्जमः ॥ संभाव्यमस्मिन्कर्मदमत्साहा
ज्ञानमोदने ॥ ७॥ शक्तिरस्यमहेत्साहानयणक्रः स्वधेवनेन ॥ नचतद्विद्यते किंचित्कर्मलो
केषु यद्भवेत् ॥ ८॥ ब्राह्मणानामसाधं च नृषु संस्थानचारिषु ॥ ९॥ यद्वासावायुमत्साधुफलाहा
राद्वद्वता ॥ १०॥ उर्वलाग्रयिविषादिवलीयांसः सतेजसा ॥ ११॥ ब्राह्मणानावमंतयः सदसद्वास
माचरन् ॥ १२॥ सखेडः खंमदत्तद्दसं कर्मयत्समयागतं ॥ जामदग्येनरामेणानिर्दिताः त्रिविधायु
यि ॥ पीतंसमद्रेगह्येनअगाथोब्रह्मतेजसा ॥ १४॥ तस्माद्भवेत्तसर्वत्रवदुरेषथनर्महान ॥ आ
रोपयत्तशीज्जवेत्तथेत्तुवर्दिजर्षभाः ॥ १५॥

महदपित्तद्वंभवतियत्रतर्कमं ॥ १॥ तदेवोदाहरतिजामदग्येनेति ॥ १४॥ ब्राह्मणवचसाचद्व
णामपिमहत्कर्मकर्मण्यसिन्नसंसिद्धेचापलादपरीक्षिते ॥ १५॥

यनराद्यमानः परीक्षमाणाः देवशोधने स्वरूपं ॥ २२ ॥ अथासं समापं ॥ २३ ॥ यनपाशकृप्यमातो

एवंतेषु निवृत्तेषु त्रिषु समंततः ॥ चेदीनामधिपोवीरो वलवानंतकोपमः ॥ २४ ॥ दमवो
 एततोवीरः शिप्रपालो महामतिः ॥ यनराद्यमानस्तज्ज्ञानभ्यामगमन्मही ॥ २५ ॥ ततोरा
 जामहवीर्यो जरासंधो महाबलः ॥ यनपोभासमागन्तस्त्यौगिरिरिवाचलः ॥ २६ ॥ यनपापी
 प्रमानस्तज्ज्ञानभ्यामगमन्मही ॥ ततः ३ त्यायराजामस्वराष्ट्राण्यभिजग्मिवा ॥ २७ ॥ ततः शल्योम
 हावीर्यो मरुतो महाबलः ॥ तदप्यारोप्यमाणस्तज्ज्ञानभ्यामगमन्मही ॥ २८ ॥ तस्मिन्लसंघात
 जने समाजे निहिस्रकदेषु जनाधिपेषु ॥ कंती सतो निस्रिपे यकने सजे यनस्तनशारं प्रवी
 रः ॥ २९ ॥ इत्यदिपुत्रो ह्येव रोसुयं वरे ॥ वैशंपायनराज ॥ यदनिवृत्ताराजानो यनसः स
 जकर्मणाः ॥ अथोदतिष्ठद्विप्राणां मया निस्रहृदा यी ॥ ३० ॥ उदकोपानि प्रमत्त्या विधुन्वन्तो
 निनातिव ॥ दृष्ट्वा संप्रस्थितं पार्थमिन्दुकेन समग्रं ॥ ३१ ॥ केचिदासनिमनसः केचिदास
 न्मदाक्षिताः ॥ आहूः परस्परं केचिन्निप्रणवुदिनीनि ॥ ३२ ॥ यकर्णप्रत्यप्रमत्तेः त्रिभेदा
 कविप्रनेः ॥ नानने वलवद्भिर्हि धनर्वदयरायणे ॥ ३३ ॥ तन्मतेन कृता वेणुप्राणतोर्ध्वलीय
 सा ॥ वृद्धमात्रेणार्कं हि सज्यं कर्त्तं यनहिजा ॥ ३४ ॥

न ॥ २० ॥ आरोप्यमाणाः सती कर्त्तमिदं न
 ॥ २१ ॥ निहिस्रकदेषु यनस्तनशारं प्रवीरः ॥ २२ ॥ अथायः ॥ यदनिवृत्ताराजानो यनसः स
 तः ॥ २३ ॥ २४ ॥

मभा
आप
३२४

उत्सयेतीउनमपतिलामादत्तंनगर्वकर्वती॥२५॥ अथायः॥ तस्यैति॥२॥ अवरौप्येन्यथात्याश्र

१०३

नसिंहशस्त्रेमहतिप्रवृद्धेयुषिष्ठिरोयर्मभ्यन्तवलिष्टः॥यावासमेकोपनगामशीघ्रंसार्ययमा
भ्यापुरुषोनमाभ्या॥२६॥ विहंतुलत्तंप्रसमीत्सकृसायाश्चशक्रप्रतिमंनिरीत्स॥आदाय
अहंवरमाल्पदामजगामकंतौसुनमत्सयेती॥२७॥ सतामपादायविजित्यरेगोहिजानि
भिलौरभिएत्यमानः॥रंगान्निरन्तमदचित्कर्मपत्नानयाचापनगम्यमानः॥२८॥ इत्यदि
पर्वणिद्रोपदीस्यं वरे॥वैरापायनराच॥ तस्यैदित्कृतिकन्यातब्राह्मणयुतद्वये॥कोप
आसीन्महीपानामालोकाण्योन्यमंतिकान्॥२९॥ अस्मानघमतिकम्पनलीकृत्यचसंगतान्
दानमिच्छतिविप्रायद्रोपदीयोषितान्वरो॥३०॥ अवरौप्येदृष्टेनफलकालेनिपात्यते॥निहंते
नेडरात्मानंयोषमस्मात्तनमन्यते॥३१॥ नहर्हन्त्येससन्मानेनापिबृहक्रमंयुगैः॥हमैनेसहप्र
त्रेणडराचारंन्यदिनं॥३२॥ अयंहिसर्वात्तआह्वयसक्त्यचनराधिपान्॥गणवद्रोतयिमा
नंततःपश्चान्नमन्यते॥३३॥ अस्मिन्नाजसमावायेदेवानामिवसंनये॥किमयंसदृशंकिंचि
त्प्रतिनैवदृष्टवान्॥३४॥ नचविशेष्यधिकारोविद्यतेवरणंप्रति॥स्वयंवरःसत्रियाणामितीयं
प्रथिताश्रति॥३५॥ अथवायदिकमेयंनचकिंचिदुभयसति॥अथावेनापरिलिप्ययामगष्टा
हियार्थिवाः॥३६॥

यंहीतिववहितयोकेन॥३॥ ८॥

३२४

१५॥ सोयः कर्णः ॥ १५॥ विद्युः चित्तयधनवड्मिन्वतः विलसिताः विषमं त्यसिते रक्षितं यान्ते
 तथाभूताः पात्रवत्तयो एवितानाकृताः ॥ १६॥ शतमन्तेतानि श्रंगानि नावागुतिरेडधनर्णवक्राः

एवंतेषां विलसितां विप्राणां विविधागिरः ॥ अर्जुनो यनयोभासेन स्योगिरिगिरिवाचलः ॥ १७॥
 सनदनः पथिकम्यप्रदत्तिममथाकरोत् ॥ प्रणम्य शिरसा देवमीषाने वरदप्रभं ॥ १८॥ कुरुच
 मनसा कृतानां गददे चानेनो यनः ॥ यन्मार्गि चैरुक्त्तिसनो यनकैरायेयडकैयनशरसा
 लैः ॥ तदा यनवेदप्रदे र्दे सिंदैः कृतं न सत्प्रमदतो गियन्तात ॥ १९॥ तदन्तेनो वीर्यवन्तं सदर्थं
 सादे र्दिरिशवरनप्रभावः ॥ सत्तचचक्रे निमिषांतरेण शरांश्च जग्राददशार्थसंस्थान ॥ २०॥ विष्णु
 यलसं निषपातत त्वक्षिरेण भूमौ सदस्यानि विदं ॥ ततो तदिदं च वभूवनादः समाजमयेच
 मरुतिनादः ॥ २१॥ पुण्यानि दिव्यानि ववर्ष देवः पार्थस्य मूर्ध्नि विषतां निहतः ॥ चैतानि विद्य
 युलज्जग्राहणश्च सदस्यः ॥ २२॥ विलसितास्तनश्च कर्हृहाकारंश्च सर्वपाः ॥ अपतंश्चात्र न
 भसः समंतात्सु यालस्यः ॥ २३॥ शर्मागानि चतुर्गणिवाटकाः समवाटकाः ॥ सतमागधसंवा
 श्याण्यस्तवं सत्तससराः ॥ २४॥ तं रघुपुत्रः श्रीतो वभव रिप्रसदनः ॥ सदसैन्यपार्थस्य सा
 ह्यार्थमिदं ययः ॥ २५॥

निकारनोपायायेषां तानि श्रंगानि नावागुतिरेडधनर्णवक्राः ॥ २६॥ साहाय्यार्थे दौपयलाभा

तत्संदेहः ॥ इत्यंतरे र्धुपस के सतां ॥ २७॥

म.भा
आ.पं
३१५

ध.

२॥ वीणा नासा ॥ २३ ॥ कार्तिकेया चित्तमभूतो यमा ॥ २४ ॥ अथायः ॥ अजितानि ॥ २५ ॥ शुक्ला वा मंग

२८४

यस्य सिंहं र्मभावे लग्नामीमहं नः कर्षति तालमात्रं ॥ एषोर्जनो नात्र विचार्य मस्ति यद्यस्ति
सं कर्षणं वा सदेवः ॥ २५ ॥ युक्तेषु हस्तं रसावभङ्गयत्तं निकारे सः सा प्रवृत्तः ॥ इको ररात्रा न्य
इहेन दद्य कर्त्तुं समर्थः समरे एषि यो ॥ २६ ॥ यो सौ पुरस्तात्कमलायुतात्तस्मिन्महासिंहगतिर्वि
नीतः ॥ गोरः प्रलंबो जलचाह चोणो विनिःस्तः सोऽप्युतयमेषु ॥ २७ ॥ यो तौ कमाविवका
र्तिके यो दाविश्चिनेया चित्तिमेवितर्कः ॥ मक्का हितस्मात्तनवेषमराहान्मया प्रताः पाउ सताः
एषा च ॥ २८ ॥ तमत्र बोत्रिजलतो यदा मोहलायुथो नंतरं प्रतीतः ॥ प्रीतो स्मिदृष्ट्वा हि यित्तेषु सा
रुष्ट्या विमुक्ता सह को रवायोः ॥ २९ ॥ इत्यादि पृथ्वी पृथ्वी सयं नरे ॥ वैशं पाप न उवाच ॥ अ
जितानि विधुन्वतः करकाश्च द्विजभाः ॥ कुचुल्लेभी न कनेया वयं योऽस्य महे पयान् ॥ ३० ॥ ता
नेवं वरतो विप्रानर्जनः प्रहसन्निव ॥ उवाच प्रहकाभूताष्टयतिष्ठ शयार्थतः ॥ ३१ ॥ अहमेना
नजिज्ञात्रैः शतशो विकरं खरैः ॥ वारयिष्यामि सं कुहान्मत्रैराशी विषानि च ॥ ३२ ॥ इति तद्वन
रानम्य शुक्ला वा मंगहावतः ॥ आत्राभी येन सहितस्तस्यो गिरिवाचलः ॥ ततः कर्त्तुं मत्वा
नृष्ट्वा च त्रियान्मुदुर्मदान् ॥ संयेत तत्र भीतौ तौ गतौ प्रतिगजानिव ॥ ३३ ॥

ए.मं ४ ५

३१५

॥ सचासातत्रासाकोयेनसर्वसत्तनशेदिनिशंकोम्यातभयात् ॥ ५१ ॥ ५२ ॥

आसाणेयदिचापत्पाहोभाहाकतचानिदे ॥ विप्रियं पार्थिवेंद्राणां नैसवयः कथंचन ॥ ५१ ॥
 आसाणां हि नो गन्ती चितं हि वसु निव ॥ पुत्रपौत्रे च यच्चाप्यदसाकं विद्यते धनं ॥ ५२ ॥ अथमा
 नभयाच्चैव सधर्मस्य चरत्तणान् ॥ सयं वराणामन्येषां माभदेवं विधागतिः ॥ ५३ ॥ अथ कथं
 शार्हत्वाः दृष्टाः परिचयादवः ॥ दुष्टदेन निचोषतः सायुधाः समपादवन् ॥ ५४ ॥ जान्तरहीतशरी
 चापाकुशनायततोचहन् ॥ दुष्टदेवीत्यसंघासान् आसाणोत्तराणामान् ॥ ५५ ॥ वीरनायतनस्व
 स्तप्रभित्रानिवाराणामान् ॥ पांडुपुत्रौ महेष्वासे प्रतिपाताचारिंदमौ ॥ ५६ ॥ ततः समत्येतद्वरायुधा
 स्तेमहीचितोवदुतोयागलि ॥ नाः ॥ त्रिगं समानाः कुरुजनपुत्रावमर्धयंतो न भीमसेनौ
 ततस्त्वभीमोद्भुतभीमकर्मामहवलोचनसमानसारः ॥ ५७ ॥ अथासुदोर्भांडुमसेकसीरोतिः पत्र
 यामासयद्यागजेरः ॥ ५८ ॥ तेन हत्वा सादाय रिपुप्रमाथी दंडी वदेडे पिराजउग्र ॥ तस्मात्समीपे प्र
 हस्य भस्मपाण्यभीमः सपुटीर्जवाह ॥ ५९ ॥ ततो त्यक्तमनिमन्य बुद्धिर्निस्सः सहभ्रातर
 चित्तकर्म ॥ विप्रिस्थिते चापि भयं विहाय तस्मिन् यनरेण महद्वकर्म ॥ ६० ॥ ततो त्यक्तमनिम
 न्य बुद्धिर्निस्सः सहभ्रातरचित्तकर्म ॥ तस्मोदरोभ्रातरमश्वीर्यं हत्वा युधंवाचमिदं वभा

वे ॥ ६१ ॥

मं मा
आ दी
३२६

325

मन्येनायमानमोप्रतिपुत्रसे ॥२५॥ वनोद्रेषो रंगरुपं निवासस्थाने वनं न प्रसक्तं तीरे निवासाय क
ननेरतिमेदिनी ॥२५॥ प्रकषणं दूरे नोदने अकषणं मवीक्ष्य षणं अभिसत्तमास्थालनं विकषणं

आत्मशब्दादनाद्यं हि काङ्क्षीर्य समाश्रितः ॥ विप्रहृष्टं विद्यायेदमन्येनाप्रतिपुत्रसे ॥२५॥ न
हि मामाहवे कुटुम्बमन्यः साक्षाच्छचीयते ॥ प्रमानो ययितं शक्तः पांडुवाहा किरीटिनः ॥२६॥ त
मेवं वादिनं तत्र फललाणः प्रत्यभाषत ॥ नास्मि कर्णयन्तर्वदेनास्मिरामः प्रतापवान् ॥२७॥
ब्राह्मणोऽसि प्रयांश्रेष्ठः सर्वशस्त्रभृतां वरः ॥ ब्राह्मेणो रं दरे वास्ते निष्ठितो गुरुपासनात् ॥२८॥
स्थितोऽस्म्यग्राणे जेतंतां वै वीरस्थिरो भव ॥ वैष्णवाय न उत्तमः ॥ एवमुक्तस्वराधेयो युद्धात्कल
न्यवर्जत ॥ ब्राह्मणेन सह दण्डं जयं मन्यमानो महारथः ॥२९॥ अथारस्मिन् नोद्रेषो वीरोऽप्यस्य
कोदरौ ॥ बलिनौ युद्धसंयत्नौ विद्यया च वलेन च ॥३०॥ अन्योन्यमाहूयं तौ तमजा विवमहाग
जौ ॥ मष्टिभिर्जीनभिश्चैव निजं तावितरेतरं ॥३१॥ प्रकषणं कर्षणं माहोरम्प कर्षं विकर्षणैः ॥
आचकषत रन्योन्यं मष्टिभिश्चापि जज्ञत ॥३२॥ ततश्च दृष्ट्वा पाद्मः सचोरोऽप्यभवत्तयोः ॥ पा
षाणसंघातनिभैः प्रहारे रभिजज्ञत ॥३३॥ महुर्नैतौ तदन्योन्यं समरे पथं कर्षतां ॥ ततो भी
मः समक्षिप्य वाङ्मयां शल्पमाहवे ॥ अथानयत्कुरुश्रेष्ठ ब्राह्मणाजहस हृत् ॥३४॥ तत्राश्र
यं भीमसेनश्चकार गुरुष्वर्षभः ॥ यत्कल्पं पानितं ममौत्तवयीदुल्लिने वली ॥३५॥

दरे नोदने अकषणं मवीक्ष्य षणं अभिसत्तमास्थालनं विकर्षणं निर्ययातनं ॥२५॥ समक्षिप्य

ब्राह्मणं लवणं तस्य ॥२५॥ ३२६

८॥॥ चित्तिगीषिणो चित्तिगीषवन्तौ ॥ २॥ अथ एवमर्थवद्विवेचनैः अर्थवचनैः ॥ २॥ प्रतिहन्यप्र

रुचुश्च वाचः श्रुत्याक्षेपान्नानो युश्रुत्सवः ॥ आदवेहि हि जस्यापि चोः शेषप्रत्यतः ॥ १॥ इ
 त्तेवमुक्तान्नानः सहसा उडु वेदिज्ञान ॥ ततः कर्णमहाते नानि सप्रतिययोः शो ॥ २॥ एडा
 र्णीवाक्षिताहेतोर्गत्तं प्रतिगन्तयथा ॥ भीमसेनं यथोः शलो मद्राणा मीश्वरो वली ॥ ३॥ इ र्णीथ
 नादयः सर्वे ब्राह्मणैः सह संगताः ॥ अहर्षमयत्नेन प्रत्ययुक्तं सदा हवे ॥ ४॥ ततोर्जनः प्र
 त्पविष्ठादपतेतं पितैः शारेः ॥ कर्णं वै कर्तनं श्रीमान्निष्कण्य वलवदनः ॥ तेषां पारणां वे
 मेन शितानां निगमते जसो ॥ विमुष्टमानेः यथेयोपवातमनथावति ॥ ५॥ तावुभावप्यनिर्ह
 रणो लाच बाजयन्तावयो ॥ अयुधोता स संख्याय नो न्यविजिगीषिणो ॥ ६॥ कृते प्रतिरुते
 यपण्यपणवाहचलंचमे ॥ इति अर्थवचनैरभायेतां परस्परं ॥ ७॥ ततोर्जनस्य भजयोर्वी
 र्यमप्रतिमं भवि ॥ तात्वाचे कर्तनः कर्णः संख्याः समयो ययत् ॥ ८॥ अर्जनेन प्रयुक्ता सा
 न्वाणा न्येगचनः तदा ॥ प्रतिहस्य नना दोचैः सेनानि नदप्रजयत् ॥ ९॥ कर्ण उवाच तस्मिन्ने वि
 प्रमाद्य भजवीर्यस्य संयुगे ॥ अविषादस्य चेकस्य पक्षास विजयस्य च ॥ १०॥ किं न सात्वाह
 नुर्वेदो गमो वा विप्रसजम ॥ अथ सात्वाह रिहयः सात्वाह विस्तरयः ॥ ११॥

तिहन्यवाक्पतिपदेन नासिकलोपाभावात्तततत प्रतिहनने ॥ १२॥ १३॥

म भा
आ दी
३९

326

४२॥ शुभिगच्छतिउपस्थितेसति॥ ४२॥ ४३॥ भार्गवेवेषमकलालरहे॥ ४३॥ अ॥ ४४॥ गतात॥ ४४॥

१८५

ब्राह्मणोत्तप्रतिब्रजौरोरवाजिनवासिभिः॥ कृच्छ्रेणजन्मनलौतभीमसेनयनंजयो॥ ४५॥
विमर्तेननसेवायाच्छत्रभिःपरिविद्वतो॥ कृच्छ्रयानगतौनत्रन्वीरौतौचिरेजत॥ ४६॥ यो
हिमास्याचनेमंकोचंद्रसूर्याविबोदिनौ॥ तेषामातावद्रुविधंविनाशंपर्यचिंतयन्॥ ४७॥ अ
नागच्छत्सपुत्रेषुभेत्सकालेभिगच्छति॥ यान्तयष्टेहेतानसुर्विज्ञायकुरुशुंगवाः॥ ४८॥ मा
यान्तिनेर्कारलोभिःसुखौरेईद्वैरिभिः॥ विपरीतंसतंजातंयासस्यापिमहात्मनः॥ ४९॥ इ
मेवंचिंतयासासहतस्तेहान्विताश्च॥ ततःसमजतनशयेउदिनेमेचसेसते॥ ५०॥ मह
त्पथापरान्तेनचनैःसूर्यकाक्षतः॥ ब्राह्मणैःपाविशतत्रनिस्सर्गवेषमतन॥ ५१॥ इ
त्यादिपर्वणैःप्रीत्यहीस्वयंवरे॥ वैशाखायनावाच॥ गताततांभार्गवकर्मणांलांणार्थो
यांयाणमहानभावो॥ तांयातसेनीपरमप्रतीतौभिद्वेत्पथावेदयतांनरायणो॥ ५२॥ क
हीगतासातनवेत्सपुत्रौप्रोवाचभंजेनिसमेत्सर्वे॥ पथाचक्रंतीप्रसमीत्यकृत्वाक
ष्टमयाभाषितमित्स्वाच॥ सायमभीतापरिचिंतयंतीतांयाससेनीपरमप्रतीतां॥ या
णोत्तहीतोपजगामकंतीपुष्टिरवाक्यमुवाचवेदम॥ ५३॥

अथमोबहभर्तारूपलस्माद्धीता॥ ५३॥ ५४॥ ५५॥ ५६॥ ५७॥ ५८॥ ५९॥ ६०॥ ६१॥ ६२॥ ६३॥

३२५

२५॥१॥ अथ ह्योपुष्टा त्रिवेनेन ॥३४॥ सायराया अयीति संथिरायेः अथ वाकलांतरे अलभ्य ॥३५॥

पातिनेभीमसेनेनपालेकर्तुं च शंकिते ॥ शंकितः सर्वराजानः परिवर्तुं कोदरं ॥३६॥ कच
 अथ हितातत्र साधिमीचाहाण्यंभी ॥ चित्तायेतं कलनानौ कनिवासौ नयेवच ॥३७॥ कोहि
 रायासुते कर्णं पार्ते यो धयितं रणे ॥ अथ रामद्रोणादुपां उवाह किरीटिनः ॥३८॥ कृष्ण
 देवकीपुत्रात्कृष्णार्द्राणि प्रारुहन् ॥ कोकड्यो धने शक्तः प्रणि यो धयितं रणे ॥३९॥ तथैवमद
 धिपतिं पालं वलवतां च ॥ वलदेवाह ते वीरायां उवाह ह कोदरात् ॥४०॥ वीराड्यो धनाद
 न्यः शक्तः पातयितं रणे ॥ क्रियतामच ह्योसाद्य द्वा द्वा स ए संरताम् ॥४१॥ आस ए हि सदा
 रक्षाः सायराया धिनिन्द्य ॥ अथैवानयलभ्ये ह पुनर्यो न्यामदृष्टवत् ॥४२॥ नोस्तथा चारिनः
 सायराया धिनिन्द्य ॥ अथैवानयलभ्ये ह पुनर्यो न्यामदृष्टवत् ॥४३॥ नोस्तथा चारिनः
 अथान्यान्धु रसाध्या धिक्कृतान्कर्मसंयुगे ॥४४॥ वैराग्यं च न उवाच ॥ न तर्कमीमस्य समीप
 कृष्णः कंती सतौ नो परिशंकमानः ॥ निवारयामास महीपती लाभ्यं रालवेत्यननीय
 सर्वान् ॥४५॥ एवं ते विनिवृत्तास्तु प्रहृष्टा विशारदाः ॥ यथा वा संययुः सर्वे विस्मिता राजसत्त
 माः ॥४६॥ ह्यनो ज्ञानोराः पांचाली ज्ञाहो ह्येता ॥ इति युवेनः प्रथय्येत्तत्रासत्समागताः ॥४७॥

संयुगेतर्कमकृतान् ह्योभूता विनिषोषः ॥४८॥ अथ राजा ज्ञातिः उज्ज्वलं संयसिन्सत्र सोन
 ३:४८

म.भा.
आ.प.
३१८

१॥ भेदभयं यस्मिन् द्रौपदी न स्तेनरेण त्रयः स्फुरिति भेदः ॥ २५ ॥ रोहितो यो वलदेवः ॥ २६ ॥ २२ ॥

पं

तेषां तद्रौपदी दृष्ट्वा सर्वेषां समितौ जसां ॥ संप्रमर्शेन्द्रियग्रामं प्रादुशसी न्मनोभवः ॥ २३ ॥
 कांश्चिद्दिहैर्यं चात्पाविधात्रा विहितं स्वयं ॥ वभूवाधिकमन्याभ्यः सर्वभूतमनोहरं ॥ २४ ॥
 तेषां माकरयर्मजः कुंती प्रजोयुधिष्ठिरः ॥ द्वैपायनवचः कृत्स्नसस्मरमननर्षभः ॥ २५ ॥
 अत्र वीरसहिता न्मातृनिधो भेदभयान्नयः ॥ सर्वेषां द्रौपदी भार्या भविष्यति हि नः शुभा ॥ २६ ॥
 वैशंपायन उवाच ॥ आनर्षचक्षुः ॥ त्वसमीत्य सर्वे ज्येष्ठस्य पांडोस्तनयास्तदात्मी ॥ तमे
 वार्ष्णेयायमाना मनोभिः सर्वे च ते तस्मिन् दीनसत्ता ॥ २७ ॥ हसिप्रवीरस्त कुरुप्रवीरानां
 समानः सह रौहिणेयः ॥ तन्नामतां भार्गवकर्मणालं यत्रासते ते पुरुषप्रवीराः ॥ २८ ॥ त
 त्रेपविष्टं पशुदीर्घबाहुं ददर्श कृष्णः सह रौहिणेयः ॥ अज्ञातशत्रुं परिवार्यतां आप्नुयो
 यविष्टां जलनप्रकाशान् ॥ २९ ॥ ततो ब्रवीद्वासदेवो भिगम्य कुंतीसंतपर्मभृतो वरिष्ठः ॥
 कृष्णो ह मस्मीति निपीयुषा दौयुधिष्ठिरस्या तमोदस्य राजः ॥ ३० ॥ तथैव तस्याप्यनरो हि
 णेयः तौ चापि दृष्ट्वाः क्रूरबोभ्यनेदन् ॥ पितृसहस्रापियुक् प्रवीरा वगृह्णतां भारतमस्य
 पादौ ॥ ३१ ॥ अज्ञातशत्रुश्च कुरुप्रवीरः पप्रच्छ कृष्णं कुशलं विलोक्य ॥ कथं वयं वासदेव
 त्वये ह गृहावसंतो विदिताश्च सर्वे ॥ ३२ ॥ ॥

327

३१८

प्रथमी च ह भरं तारुणः ॥ विप्रमेचने नाथ मे एति र्गो नौ प्रनः प्रन विरोध मेत ॥ २ ॥ न प्रमी

कुं वाच ॥ इयेन कन्या दुपद स्य राजं स्तवान नाभ्यां मपि से नि सखा ॥ यथो चितं पुत्र मया
 पि चोक्तं समेत्य भुंक्ते निरपप्रमादात् ॥ ५ ॥ मया कथं नान्त मक्त मद्य भवेत्क ह्ना स मत्र
 वीहि ॥ यंचालराज स्य सता मथमी नचो पव नैत न विप्र मेच ॥ ५ ॥ वै प्रयाय नउ वाच ॥ स एव
 मक्तो मतिमान् वीरो मात्रा म ह्ने न व चित्य यत्ना ॥ कुं ती स माया स्य कुरु प्रवीरो य न जये वा
 कामि देव भाषे ॥ ६ ॥ न यानि ता परा नया च से नीत ये व थो भिष्य निरात प्रती ॥ प्रजा ह्यता म
 शिर मित्र सा हार ह्ना या हिं विधिय त्त मस्याः ॥ ७ ॥ अर्जु ना वाच ॥ मामां न रे द्रत मथ मभा जे
 कृष्ण नय मी यम शिष्य इष्टः ॥ भवा त्रिवेष्यः प्रथमे न तो यं भीमो म ह्वा दु र चित्य कर्मा ॥ ८ ॥
 अहेत तो न क ले न रो मे य सा दयं सह देव कार स्ती स को द रो हे च य मो च रा ज त्रि पंच कन्या
 भव तो नि यो ज्ञा ॥ ९ ॥ यं गते यत्न रणी य मत्र य म्य य स्य कुरु त दि चित्य ॥ यंचालराज स्य
 हितं च यत्न्या त्प्रणा धि सर्वे स व शे छि ता हे ॥ १० ॥ वै प्रयाय नउ वाच ॥ नि हो र्च च न मा ता य म
 क्रि स्ते ह स म नितं ॥ हृदि नि चे प्रा या मा सः पां चा त्पां पां दु न द ना ॥ ११ ॥ हृद्वा ते त त्र य प्रं ती स
 वै कृष्ण य श वि नी ॥ सं प्रे त्या नो त्प मा सी ना द द ये क्षा म थार य त ॥ १२ ॥

यं दृष्टः अथं कः उमान ॥ भवान् ॥ अथिष्ठ स्य हित वा निवेष्यः विवाहः ॥ १२ ॥

मभा
आप
३२६

संहननोपयन्तः ददः पुष्टम् ॥१॥ सायु विशंकमाना स्वस्य श्रेयस्तस्य श्रेयस्तर्कं यं तीशंकजासे
वितर्कं चेति मेदिनी ॥२॥ अगस्त्येन शम्भा शिचिजानां दक्षिणा अभितः सर्वे पितृहिणा शिरसः

अर्थतमीमायचुदेहिभदेय एष नागर्षभतत्परः ॥ गौरो युवा संहननोपयन्त एषो हि
वीरो बह्वभक्तदेव ॥३॥ साहस्ररूपे वनराजपुत्रीतस्यावचः सायु विशंकमाना ॥ यथा
वडक्कं प्रचकार साधीने चापि सर्वे बुभुजुस्तदन्तः ॥ ऊषो लभमौ शयने च कारमाद्री पुत्रः
सहदेवस्तस्मी ॥ यथा स्वकीयान् जित्वा निसर्वं सस्तीर्य वीराः सप्तपुर्णराणां ॥४॥ अग
स्त्यणास्त्रमभितो दिशन् शिरांसि तेषां कुरु सतमानां ॥ ऊनी पुरस्तात्तव भवते वापा
दन्तरे वायव्यं वक्रसा ॥५॥ अथोत्तममौ सहपांडुपुत्रेः पादोपधानी वक्रता कशेषु ॥ न
तत्र उः खं मनसा पितृस्थानं वाचमेने कुरु पुंगवास्तान् ॥६॥ ते तत्र शराः कथयां वभ्रुः क
थाविचित्रास्तनाधिकाराः ॥ अस्त्राणि दिवा निरथाः अनागान् लङ्घनं गदाश्चापि पर
श्रयांश्च ॥७॥ तेषां कथास्तः परिकीर्त्तमानाः पंचालराजस्य सतस्तदानीं ॥ अथावक्र
सांचतदनिषण्णं ते चापि सर्वे दृष्टुं सन्तुष्टाः ॥८॥ सुसुहृन्मोराजपुत्रस्तसर्वं वृत्तं तेषां
कथितं चैव रात्रौ ॥ सर्वरासे डयदाया विलेन निवेदयिष्यस्तस्मिन् नो जगाम ॥९॥ पंचाल
राजस्तु विषमरूपस्तानां उवाच प्रतिविंदमानः ॥ धृष्टकन्ये पथं सुखं लभन्ता कसागता
केन नीता वक्रसा ॥१०॥

पुरस्तात् शिरोदेशस्यैव पादं तरे पादसमीपप्रदेशे ॥११॥ पादोपधानी वसर्वे वापादस्य शी
लममाना ऊषेषु कृशासने ॥१२॥ एतनाधिकाराः सेनाधीशयोग्याः ॥१३॥ अप्रतिविंदमाना

॥१३॥ अप्रतिविंदमानाः ॥३२६

पात्रसाहाः पात्रवेगस्य सोदाहः ॥ २४ ॥ यत्तमभंगरायां च दौर्वा निहितं तदोक्त ॥ २५ ॥ अथ यः ॥ २६ ॥
 यत्तमभंगरायां च दौर्वा निहितं तदोक्त ॥ २५ ॥ अथ यः ॥ २६ ॥

तमभंगरायां च दौर्वा निहितं तदोक्त ॥ २५ ॥ अथ यः ॥ २६ ॥
 कर्माविद्यते मानयेषु ॥ २७ ॥ इत्या सर्वपाचकादिप्रमत्ताप्यं चोरात्पात्राः पात्रसाहाः
 दिष्टापायो धनराष्ट्रपुत्रः सदा मान्यो न स कामो भविष्यति ॥ २८ ॥ मद्रोक्त निहितं यत्त
 हायं निवर्धयेत्तलनायेधमानाः ॥ मायेविडः पार्थिवः केचिदेव यास्यावहे पि विरायेवता
 वतः ॥ २९ ॥ सोनहातः पात्रवेनायय श्रीः प्रायाक्षी जंचलदेवेन सार्धं ॥ ३० ॥ इत्यादि पदे हि
 पदीय येतरे ॥ वेरापात्रनउताच ॥ ३१ ॥ यत्तमभंगरायां च दौर्वा निहितं तदोक्त ॥ ३२ ॥ अथ यः ॥ ३३ ॥
 हायं तोभागी वसतिवेशने ॥ ३४ ॥ सोनहातः प्रकृषानवधाय समनतः ॥ स्वयमारत्रिली
 नोभङ्गागी वसतिवेशने ॥ ३५ ॥ हायं च भीमलुरिप्रमथो निसर्गमौचापिमहानभावो ॥ मे
 चोचरितानपुधिधियायनिवेदयां चक्रुर्दीनसजाः ॥ ३६ ॥ ततस्तु के नीडपदात्मनाताम
 वाचकालेवचनेवदान्या ॥ तमभंगरायां च दौर्वा निहितं तदोक्त ॥ ३७ ॥ अथ यः ॥ ३८ ॥
 येचान्नमिच्छेतिदस्सनेभ्यः परिश्रितायेपरितोमनषाः ॥ ततमयोषप्रविभयशीघ्र
 मर्थं चतर्थासमचात्मनय ॥ ३९ ॥

चदेहि ॥ ४० ॥ परिश्रिताः अन्यत्रोपजीविनः चतर्थासमचात्मनय ॥ ४१ ॥ अथ यः ॥ ४२ ॥

मभा
आप
३२

महीशरोहं हं ॥ ५ ॥ उक्तानाभ्यामिति शेषः ॥ ८ ॥ ब्रह्मणामात्रब्रह्मणायोनं ॥ ९ ॥ दर्भाणामनि-

असृजमानश्च तत्तत्स्वरूपी हतो हि जाग्रोरभिपूज्यमानः ॥ चक्रामवन्ती च दिने संतेषु
सर्वे अदेवैः अविभिश्च जसुः ॥ ३ ॥ कृष्णप्रदद्यात्तिनमन्वयात्तेनागोवधूः प्रदृष्टा ॥ अम
ष्यमाणेषु नराधिपेषु क्रुद्धेषु वै तत्र समापतन् ॥ ४ ॥ ततोपरः पार्थिवसंचमयो प्रह
रुमारुज्यमहो प्ररोहं ॥ प्रकलयन्नेव स पार्थिवो वाङ्मुहोतकः प्राणभृतो यथैव ॥ ५ ॥
तौ पार्थिवानां मिषतां नरेद्रुक्त्वा मया रायगतौ नरायौ ॥ विभ्राजमाना विचचन्
सूर्यो वाह्यो शराङ्गो वकर्मणा लो ॥ ६ ॥ तत्रोपविष्टा चिरिवानलस्य तेषां न निव्रीति
मम प्रतर्कः ॥ तथा विधेरेव नरा प्रवीरैरुपोपविष्टैः सिभिरग्निकल्पैः ॥ ७ ॥ तस्मात्तत्
स्त्वावभिवाद्य पादौ उक्ता च कृष्णा त्वभिवादयेति ॥ स्थितां च तत्रैव निवेद्य कृष्णाभिसं
प्रचाराय गतान राग्नाः ॥ ८ ॥ तेषां तमेत्यं प्रतिगृह्य कृष्णा दत्त्वा वलिं ब्रह्मणसा च कृ
त्वा ॥ तां चैव हं परिवेष्यतां अत्र प्रवीरान् स्वयमप्यभंक्त ॥ ९ ॥ तस्मात्तत्ते पार्थिवस
र्वेष्वनेषां च कृष्णा चरणोपधाने ॥ आसीत्पृथिव्यां शयनं च तेषां दर्भाजिनाग्रस्त
णोपयन् ॥ १० ॥ तेन दर्भानां इव कालमेवाः कथाविचित्राः कथयावभुवुः ॥ न वेपथ
द्रौपयिकीः कथास्तान् च दिना नो कथयेति वीराः ॥ ११ ॥

यपना ॥

नाग्रमप्यर्धजितं च तदा स्तरां चेति समासः ८ २२

३२

मूर्ध्नि पदं हीनवर्णयोगान्न वै पृथगुत्तेन न पतित्यंशुदयत्तेन ययवापततस्मृष्टान्नयत्तदृशति
 पदस्थपादयुक्तपमपाननत्प्रतेः॥ तत्रमालाचत्सुकमारीवालानयतितेनिस्यष्टमकं॥ १५॥ स
 वर्णप्रवरः क्षत्रियश्रेष्ठः उद्विक्तवर्णो ब्राह्मणः मूर्ध्नि पादस्तवेयममात्रेण चास्त्रानि श्रुतानि

कश्चिन्नश्रेष्ठानहीनतेन वै पृथेन कश्चिदितोपयन्ना॥ कश्चिन्पदं मूर्ध्नि नयं कदिग्यं
 कश्चिन्नमालायतितापमपानने॥ १५॥ कश्चित्सवर्णप्रचरो मनसा उद्विक्तवर्णोऽप्यनएव क
 श्चित्॥ कश्चिन्नवामोमममूर्ध्नि पादः कृष्णभिसर्पेण कृतो यपुत्र॥ १५॥ कश्चिन्नतस्थे प
 रमेश्वरीतः संपुड्य पार्थेन न रयमेण॥ वदस्तनेन मसानभावको सौविजेता उद्विक्तम
 माद्य॥ १५॥ विचित्रवीर्यस्तस्य कश्चित्करुप्रवीरस्य प्रियंति पुत्राः॥ कश्चित्पार्थेन
 पवीयसाद्यथनरहीतं निहतं चलत्वे॥ १५॥ इत्यदिपर्वणि द्वौ पदौ स यं वरे॥ वैशंपाय
 न उवाच॥ ततस्तथोक्तः परिहृष्टरयः पित्रेण शाखायमराजपुत्रः॥ पृष्टयज्ञः सोमका
 नां प्रवर्हीतं यथायेन हताचकृष्ण॥ १५॥ इत्युवाच॥ यो सोपुत्रात्पादितलोहित
 लः कृष्णानि नीदेव समानरूपः॥ यः कर्मकाग्रं कृतवानधिः प्लवचयः पतितवाम
 शिखा॥ २॥

धृष्टचक्रे कलशयोः सज्जश्वरयोरपि दृष्टत्वात्संभावितः॥ १५॥ कश्चिद्वितिकामप्रवेदनेण
 र्थेन संपुड्य परमप्रतीतोत्पतदृष्टोत्पतादृष्टोर्ध्वस्थान्यत्रासंभवात्॥ १५॥ प्रियंति जीवं
 ति॥ १५॥ अथ यः पुत्रतश्चि॥ प्रवर्हउतमः॥ १॥ २॥

म भा
आ प
३२२

श्रुत्वा मन्त्रं पणोते नेच यन हनां यन सखा ॥ २४ ॥ तदेवाह ॥ कृतेनेति ॥ २५ ॥ सोमकिर्तुपदः ॥ २६ ॥

समीपतो भीममिदं पाणसप्रदीयतां पाद्यमर्चतथासौ ॥ मान्यः पुरोधाडपदस्य राजसू
 सौप्रयोऽग्राभ्यधिकारि सजा ॥ २५ ॥ भीमस्तनस्तनक्तनवात्ररैर्दत्तांचैव पूजाप्रतिरक्षहर्षा
 त ॥ सखोपरिष्ठंतपुरोहितंतदायुषिष्ठिरो ब्राह्मणमित्यवाच ॥ २६ ॥ पांचालराजेन सता
 निसृष्टा स्वयमर्हसेनयथानकमात ॥ प्रदिष्टश्रुत्वाडपदेन राजा सातेन वीरेण तथानु
 हृता ॥ २७ ॥ नतत्रवर्णो युक्तताविवक्षानचापिशीलेन कृतेन गोत्रे ॥ कृतेन सजेन हि कर्म
 केन विद्वेन लक्ष्णेण हि विप्रकृष्टा ॥ २८ ॥ सेयंतयानेन महात्मने हकृसाजिता पार्थिव
 संचमये ॥ नैवेगते सोमकिरद्य राजा संतापमर्हन्प्रावायकर्त्तुं ॥ २९ ॥ कामभ्रयो सौड
 पदस्य राजः सचापि संपत्त्यति पार्थिवस्य ॥ संप्राप्य रणे हि नरैर्दकन्यामिमां महं ब्राह्म
 णसायुमन्ये ॥ ३० ॥ नतद्वनमैदवलेन शाकं मौर्वी समायोजयितुं तथापि ॥ तथा कृता
 स्वेण तद्दीनजेन लक्ष्यं तथा पातयितुं हि शकं ॥ ३१ ॥ तस्मान्न तापंडहितं निमित्तं यंचा
 लराजो हितिकर्त्तुमद्यनचापितन्यातनमन्यथेह कर्त्तुं हि शकं भुवि मानवेन ॥ ३२ ॥ एवं
 ब्रुवत्येव युषिष्ठिरेतपंचालराजस्य समीपतो न्यः ॥ तत्रातगा माश्रुनरोहिणीयोनिवे
 दयिष्यन्निह सिद्धमन्त्रं ॥ ३३ ॥ इत्यदि पर्वणि द्वौ पक्षौ

संप्राप्य हयामस्याकं यो गयसहृयां ॥ ३४ ॥ २६ ॥ १८८

५॥ विद्यामेववेदिनमिच्छाम ॥ १५ ॥ १६ ॥ आख्यातकथयत ॥ १७ ॥ १८ ॥

निःसंशयं च त्रियपुंगवास्ते यथा हि प्रदं कथयेति राजन ॥ आराहितो यत्क्रमियं सम
 दामक्रोहि पार्था ज्ञानमो मिदा हत ॥ १५ ॥ यथा हिल त्वं निहंत्य नमः समं कृतं ते न ज
 या प्रसदा ॥ यथा च भायंति परस्परं ते ह्यनाभवं ते प्रचरेति पार्थाः ॥ ततः सरजा दुषः
 प्रदष्टः पुरोहितं प्रेषयामास ते वा ॥ विद्यामपुण्या नि निभायमाणो महात्मनः पांडुसुतां
 सकथित ॥ १६ ॥ रहीतवाचो नृपतेः प्रेषयामास प्रपञ्चसामभिधाय ते वा ॥ वाचं समये
 नृपते मया वडवा च वानक्रम निजमोहा ॥ १७ ॥ विज्ञातमिच्छत्यवनीश्वरो वः पांचाल
 राजो वरदो वराही ॥ लक्ष्म्यवेदगमिमहि रघुदयस्य नो तं प्रतिययते सः ॥ १८ ॥ आख्यात
 च ज्ञानिकवान् प्रसीयदं प्रियः सहिषतां करुधं ॥ प्रह्लादयधं दयं ममेदं चालराजस्य
 च सानगस्य ॥ १९ ॥ पांडुहिराजा दुषदस्य राजः प्रियः सत्याचक्षुः समो वभूव ॥ तस्यैव क्रमो
 उहिताममेयं सुवां प्रदास्यामि हि कौरवाय ॥ २० ॥ अये हि क्रमो दुषदस्य राजो हृदि स्थितो
 नित्यमनित्यतां ॥ यदज्ञं नो वै प्रपुहीतं वाक्यं मे गाविरेत सतां समेतं ॥ २१ ॥ कृतं हि त
 त्स्यात्सकृते ममेदं यथा प्रपुण्यं च हितं तदेतत् ॥ यथोक्तवाचो हि प्रोहितं स्थितं ततो
 विनीतं समदीक्ष्य राजा ॥ २२ ॥

मं भा
आ-पं
३२२

उत्तमवस्तु निरन्तरचिन्तां लक्ष्मणी प्रभृती नित्यं निमित्तोर्मस्तव नमः ॥ ८ ॥ गृहे नरं सान्ना गृह
नृत्त ॥ ८ ॥ समस्तः श्रमं जनवासी लंकराणादिभिः सम्यक् परिहृतः पंडितवानां वेषो यैस्ते सच सचे वेषाः

वर्षाणि चर्माणि च भानमंति त्वहं महेतोश्चरथाश्च चित्राः ॥ यन्त्रं चिन्तायाणि शराश्च चि
त्राः शस्त्राश्च यः कंचन भूषणाश्च ॥ १ ॥ प्रासाभसं सुश्रु परशुधाश्च सांश्रमिकं चैव तथेह
सर्वं ॥ शय्यासनाभ्युत्तमवस्तु चैव नित्यं यैस्ते विविधं च तत्र ॥ २ ॥ कंती तक्रसापरिग्रहासा
धीमंतः पुरंदरपटणाविवेश ॥ शिष्यश्च तं कोरवराजपत्नी प्रत्यर्चयामास रथीनसत्ताः ॥ ३ ॥
तान् हिंदुविक्रान्तगती त्रिरीत्यामर्ह्यभात्या तन्नोत्तरीयान् ॥ गृहे नरं सान्ना जगैर्भोग्य
लेववाहून् पुरुषप्रवीरान् ॥ ४ ॥ राजा च राजः सचिवाश्च सर्वे प्रजाश्च राजसहदश्च सर्वे ॥ प्रे
ष्ठाश्च सर्वे निखिलं च राजन रक्षं समायेत रती वतत्र ॥ ५ ॥ ते तत्र वीराः परमासनेषु सपादा
पीठेषु विशंकमानाः ॥ यथा नृपैर्विविधैर्नगर्यास्तथा महार्हैश्च न विस्मयेतः ॥ ६ ॥ उच्चाव
चं पार्थिवभोजनीयं पात्रीषु ज्ञातुं दराजनीषु ॥ दासाश्च दास्यश्च समस्तवेद्याः संभोजकाश्च
पुण्यजडरत्नं ॥ ७ ॥ ते तत्र भुक्ता पुरुषप्रवीरा यथात्मकं संभ्रमं प्रतीताः उत्क्रम्य सर्वे
गिबस्तु निराजन्सांश्रमिकं ते विविधैर्नवीराः ॥ ८ ॥ तल्लक्ष्यिन्नां पटस्थं प्रजो राजा च स
र्वैः सह संविमुत्थे ॥ समर्थयामास रूपेण हृष्टाः कंती सत्ता न्याधि वराजप्रजान् ॥ ९ ॥ इत्या
दिप वैशिष्ट्येप दीप्तये वरे ॥

तेन संभोजकाश्च यथायोग्यं तां लृप्तादिकमप्यादिकं चात्र मदीयं उपजङ्गः ॥ १० ॥ अथा यः ॥

नन्यार्थवरपदीयननाथे कृष्णचतत्रैवामवध ॥ एतद् ॥ यनाकृष्णचेतिपादेयामोस
नभचदीयतात्रवद्विः सहैवेतिभावः ॥ १ ॥ परियाप ॥ १ ॥ १ नः चत्रियतंपरीहितं द्रव्याण्यसंज्ञ
हरणकत्रकृत्तादर्शितवान् ॥ ४ ॥ फलमात्मादीनिकृमात्रैवैकियोग्यानि ॥ ५ ॥ कृत्तानि ॥

इत उवाच ॥ नन्यार्थमन्त्रेणपदेनराजाचिवाहरेतोहपसेस्तुतेच ॥ तदामवधं कृतसर्वका
याः कृत्ताचतत्रैवचिरेनकार्ये ॥ १ ॥ १ मेरथाः काचनयमचिवाः सदृशयुक्तावस्थाधिपार्हः
एतान्समारुह्यपरेतसर्वेषांचालसदृशनिवेशनेतत् ॥ २ ॥ वैशंपाय नवाच ॥ ततः प्रया
तां कुरुपुंगवाहोपरोहितं तं परियाप्य सर्वे ॥ यास्यायथानानिमहं नितानि कंतीचकृष्ण
चसहैक्याने ॥ १ ॥ १ कृतानवावर्णानिपुरोहितस्ययान्युक्तवान्मारतयर्मरानः ॥ नित्तसये
वाथकुरुत्तमानां द्रव्याण्यनेकान्युपसेनहार ॥ ४ ॥ फलानिमात्मानिचसंस्तुतानिबर्माणि
चमणितथासमानि ॥ गाद्यैवराजन्त्रयचैवराजवीतानिचान्यानिकृषीनिमित्तं ॥ ५ ॥ अमे
पुणिलेषुचयान्यधिस्यः सर्वाणिकृत्तान्यविलेनतत्र ॥ क्रीडानिमित्तान्यपियानितत्रस
कणितत्रोपनहारराजा ॥ ६ ॥

कृतीछेदनेष्वातवापशिष्टितांप्रहरणानिवास्यादीनिक्रीडानिमित्तानिप्र- वृत्तदोऽंजना
दिनृपाचाखणाक्षत्रियादीनांक्रीडाः तासांसाधनानियन्त्रयात्राणिकृत्तमादीनिसंरागपठनि ॥
चतत्रप्रदेशेनत्रकालेनत्रयरीक्षणनिमित्ते ॥ ६ ॥

मभा
आप
३२६

२५॥२५॥ क्षणदेव एतादि पर्वोत्सवं विवाह नया कृत्वा लोचनं कलयमं दणः पर्वोत्सवं यस्यानथामाने

वैशाखा म न ३ वाच ॥ ततः सङ्गोदो यना हर्म्यया कललोचनः ॥ प्रतिवक्तं मदाशुक्तो नाशकने
युधिष्ठिरः ॥ यत्नेन तस्य तं हर्म्यं निगद्य पुरं तयः ॥ अनुरूपतदा वाचा प्रत्यवाच युधिष्ठिरः ॥ यप्र
वृत्तैर्नयमात्मा यथा जे प्रडताः पुरात ॥ सतसै सर्वमावाख्यावान सर्वपापं उवः ॥ २५ ॥ तच्छ्रुत्वा उप
दो यना कुंती पुत्रं स्पभायितं ॥ विगहयामास तदा धनराष्ट्रं नरेश्वरः ॥ २५ ॥ यथा सयामास च तं
कुंती पुत्रं युधिष्ठिरः ॥ प्रतिजज्ञे च रात्र्या उपदो वद जं वरः ॥ २५ ॥ ततः कुंती च कृष्णा च भीमसेना
र्जना वपि ॥ यमौ च रात्रा संदिष्टं विविश्वं र्भवन् महतः ॥ २५ ॥ तत्र ते न्यवसन्ना तन्य ससेनेन एजि
ताः ॥ यस्याश्च स्तनतो राजा सह पुत्रैरुवाच तं ॥ २५ ॥ गृह्णत विधिवत्पाणिमया यं कुरुते दनः ॥
पुण्ये दनिमहं वा द्द रर्जनः कुरुतां क्षणं ॥ २५ ॥ वैशाखा म न ३ वाच ॥ तमब्रवीत्ततो राजा यमी
त्मा च युधिष्ठिरः ॥ ममापि दारसंवेधः कार्यस्त्वावदिष्टां पते ॥ २५ ॥ उप २३ वाच ॥ भवान्वा विधिव
त्पाणिं गृह्णत उदितमम ॥ यस्यामम्यसे वीर तस्य कृष्णमपादिष्टा ॥ २५ ॥ युधिष्ठिर उवाच ॥
सर्वेषां महिषी राज्ञो यदीतो भविष्यति ॥ एवं प्रस्थाहते सर्वं मम मात्रा विष्टां पते ॥ अहं चा
पानि विष्टौ वैभीमसेनश्च पां उवः ॥ पार्थेन विजिता चैषा रत्नमूता सुता तव ॥ २५ ॥

यत्ने ह स र्जिते दिनी ॥ २५ ॥ अनिविष्टः शक्यत विवाहः ॥ २५ ॥

ततः कासलोकासु एव मचितेनाः भुव्यानादिना प्रतिग्रहेण याति योनः ॥ ५ ॥ संयागादि प्राएव-

वैशं पाप न उवाच ॥ ततः साहयपां चाक्षोरान पुत्रं शिष्टिं ॥ परिग्रहेण काक्षोरान् परिग्रह
महायुनिः ॥ १ ॥ पृथे एव रसीनात्मा कुंती पुत्रं सर्वं च सं ॥ कथं जानीममवतः त्रिपुत्राणां साहा
नतः ॥ २ ॥ वैशंपायनागण संयजान् यवाप्य इयोनिजान् ॥ माया मास्या यवा विप्रं श्रुतः संवेतो
दिपः ॥ ३ ॥ कृष्णादेतो रत्न प्रमादेवाः सदर्शनार्थिनः ॥ त्रयीति नो भवान् सत्वं संदेहो यत्र नो महान् ॥ ४ ॥
अग्निनः संपा यस्यां ते मनः संतपिमावहेत् ॥ अग्निने भागये या निष्प्रभानि स्युः यानि प ॥ ५ ॥
इत्युवाच हितसत्वं सत्वं राजसयो भते ॥ रसा एते न च तथा वक्रव्यमनन्ते नतः ॥ ६ ॥ अन्ता एव
रसे कापालववा कर्म हि दम ॥ अचं विवाह करण मास्या सा मिचि यानतः ॥ ७ ॥ अग्निश्च उवाच ॥
माया जन्मि मना भूस्तेषां चाक्षयी निरस्तानि ॥ ईषितस्ते प्रवः कामः संसृतो यमसंशयः ॥ ८ ॥
वयं हि त्रिपुत्रा राजन पांडोः पुत्राः महान्तनः ॥ त्वं संसं विदिके ते यं भीम सेनार्जुन विमो ॥ ९ ॥
आभ्यां न वसुता राजत्रिजिता राजसंसदि ॥ यमो च तत्र कुंती च यत्र कृष्णा च स्थिता ॥ १० ॥
येन ते मानसं उः खं त्रिपुत्राः स्नान रथम ॥ यमिनी वसुते येने इदं दम्यं हृदं गतः ॥ ११ ॥ इति
तथा महायज्ञसंघमेन कुंतीमिति ॥ भवान्निगूह रसा कं परमं च परयात् ॥ १२ ॥

वाणादितवधर्मकत्वं न प्रणेद्यः सत्यं ब्रूयात्पथीः ॥ १२ ॥ ॥ ॥ राम ॥

म-भा-
आ-प-
३२४

ततलेकसंखासं॥५॥विप्रलब्धेअतिगहनतयाशास्त्रीयेनकायधेमहतेअनएवलोकवेदविरोध

वैश्यायापनउवाच॥ततलेपांडवाःसर्वेषांचाल्यश्चमहाययाः॥अत्रम्यायमहात्मानंकुसंचै
वाग्यकादयन्॥५॥प्रतिनंयुसंतांएजांएष्टाकृशालमंतनः॥आसनेकांचनेअदेनिषसादमहा
मना॥५॥अनचातास्ततेसर्वेकृशालामिततेजया॥आसनेषुमहाहैषुनिषेडद्विपदंवरग॥५॥
ततोमहर्जान्मथयांवाणीसच्चार्ययाषितः॥अप्रच्छंतमहात्मानंद्येयपद्यर्थविशंपते॥५॥कथ
मेकावहूनांएषाधर्मपत्नीनसंकरः॥एतन्मेभगवान्सर्वप्रवृत्तयथातथं॥५॥वाउवाच॥
अस्मिन्मर्मविप्रलब्धेलोकेवेदविरोधके॥यस्ययस्यमंतयद्यत्तत्रोत्तमिच्छामितस्यतत्॥५॥
उपदउवाच॥अयमर्थोमममनोविरुद्धेलोकवेदयोः॥नयेकाविद्यतेयत्नीवहूनाद्विजसतम
नचाष्ठाचरितःएवैरयंयमोमहात्मभिः॥नचाप्यधर्मोविद्विष्टरितयःकथंचन॥५॥ततो
हेनकरोम्येनंवावसायंक्रियांअति॥यमःसदैवसेदित्यःअतिभातिहिमेतयं॥५॥धृष्ट
वाच॥यवीयसःकथंभार्ग्योस्तेष्टोभाताद्विजयंभ॥इहान्ममभिवर्तेतमहूतःसंसृयोयन्॥५॥
नतयमस्यसूक्ष्मनाह्निविज्ञःकथंचन॥अयमर्थोयमरिवावसायानशक्नोते॥५॥कर्त
मस्यद्विषेवैहंसूतनोनवावसाय्यहं॥पंचानामहिषीकृष्णभवन्निति कथंचन॥५॥॥

को॥५॥क्रियांप्रतिवावसायंनिश्चयं॥५॥राम

३२४

ममयो नियमः ॥ २५ ॥ जलने जलन समीपे कथं नर ह्यनपंच पाणिग्रहणानिकरोत् ॥ २६ ॥ पुंसः पुमा
सः यदा पुंसः वेदकर्तः परमात्मनः सकाशात् न श्रूयते तस्मात् नैकान् द्वौपदीं विदजति वेदविह
दे वा विहितं निषिद्धं चेन्नदित्यर्थः ॥ २७ ॥ मूलाः नैकस्यैव देवः सहयतय इति प्रत्यासहेति प्रगण्यते

एतन्तः समयोगात् न लक्षणसदृशो नने ॥ न च तं ह्यतमिच्छामसमयोगात् सतमः ॥ २८ ॥ सर्वेषां
धर्मतः कृष्णमहिषी नो भविष्यति ॥ यान् सर्वेषां सर्वेषां गृह्यतन्त्राने करान् ॥ २९ ॥ उपद
वाच ॥ एकस्य पुंसो विहितमहिषः कुरुनेदन् ॥ नैकस्यात्तद्वयः पुंसः श्रूयते यतयः क्वचिन्
लोकवेदविहृदे तं नाथमथ मेवित् श्रुतिः ॥ कर्तुमर्हसि के ते य कस्या ते च द्विरोदृष्टौ ॥ ३० ॥ य
विशिष्ट उवाच ॥ स लोपसी महराज तन्महिषो रयंगति ॥ सर्वेषां मान सर्वेषां यान्तं वर्त्मान
याम्पद ॥ ३१ ॥ न मे कथं न तं प्रादनाथमयोगात् न मेति ॥ एवं चैव यदत्तं याममचैतन्मत्तोगति ॥
एषथ सी प्रवोराजं श्रूयते नमविचारयन् ॥ माचशंकान्त्रे स्यात्कथंचिदपि पार्थिव ॥ ३२ ॥ उ
पद उवाच ॥ न च कंती च के ते य यष्टयः कथमेवतः ॥ कथयंति नितिकर्तयः काले करवा
महे ॥ ३३ ॥ चैवं यायन उवाच ॥ ते समेत्यतनः सर्वे कथयंति साभारत ॥ यपि देवा यनोराज त्र
यागज्ययद्वय ॥ ३४ ॥ इत्यादि पर्वणि द्वौपदीं च यवरे ॥

इति तत्तन्निषेधो विहितः नतस
मयपदेन तन्महिषिदे मात्रासमेत्यभक्तंति यात्तं च न लंघनीयं पित्रोरास्य निषिद्धमपि
कर्तुं यथा श्रूयते मकृतमात्रयवकिमनानि विदुमिति भावः पूर्वेषां प्रचेतः प्रवृत्तीनां नैर्यात्तं
वर्त्तवहनामेकपत्नीत्वमनयामहे ॥ तच्च यान् सर्वेषां वनत्रक्रमेण ॥ ३५ ॥ इति श्रीभारते मावदीका

मंभा
आदी
३२५

यत्रयतदेवाऽरिसाक्षिणत्रियशमोनदीमित्तनोनाययशप्रपारखानप्रयोधायहयात्मकः कचि
न्यस्तकेयवृते॥२३॥ **अध्यायः॥** प्रयवेति॥ **प्रामित्तयसेयप्रवधं कर्त्तव्यकर्मप्रामित्तं॥** यमोदीति

ततोहैषायनस्तस्मैनरेद्रायमहात्माने॥ आचखोतघथायमोवहूनामेकपालितं॥२४॥ **अध्यायः**
पूर्वलिङ्गेयदीसुधवरे॥ **आमउवाच॥** प्रयवेतिमिधाराणोदेवाः सत्रमयासते॥ नत्रवेवस्तोरा
जंछामित्रमकरोनद॥२५॥ ततोयमोदीदित्तनत्रराजत्रामारयकचिदपिप्रजानां॥ ततःप्रजास्ता
वहूलावभूतः कालानिपातान्तराण्यदीनाः॥२६॥ ततस्तत्राक्रोवरुणः क्रुवेरः स्यात्क्रुद्रावस
वोथाशिनोच॥ प्रणोतारंभवनस्यप्रजापतिसमाजमस्तत्रदेवास्तथा॥२७॥ ततोब्रुवंलोकगुरुं
समेताभयानीज्ञानान्तराणांविद्वथा॥ तस्माद्ब्रुथाइदित्तनः स्वसैसवः प्रयामसर्वेशरहोभ
वेत्तं॥ **यितामहउवाच॥** किंभयमानयेभ्योभूयसर्वयसामराः॥ मावोमर्त्यसकाशादेभ्यंभवि
तमर्हति॥२८॥ **देवाऽब्रुवुः॥** मर्त्याग्रमर्त्याः सस्रजानविशेषोस्तिकश्चन॥ अविशेषाइदित्तनोविशे
षार्थमिहगताः॥२९॥ **श्रीभगवानवाच॥** वैवस्तोयायुतः सत्रहेतोस्तेनविमेनप्रियुतेमनषाः
तस्मिन्नेकाग्रैकतसर्वकार्येततएवभवितैवांतकालः॥३०॥

खे=

तः सत्रेहियेयजमानास्तत्रातिजः सर्वेषांतेषांदीक्षास्त्रियजमानान्तराणकालानिक्रमात्॥३१॥
यत्रप्रजापतिस्तत्रसोमादयः समाजम्॥३२॥ तस्मिन्कृतसर्वकार्येसमापितयत्तेसतिषांलो
कानामंतकालोभवितं॥३३॥ ॥

३२५

324

नमेऽतिवक्तुं वाच ॥ एवयमनं पुरुषस्य निर्वयस्यात उक्तमेवागिति एवं मतिमनसोऽपि ते ये ॥ वागा
दीनां वक्तुनादिपमवतां प्रसंगेन प्रसंगं संवयस्तु न वास्तवः संभवति अत एवोक्तं निः संगस्य संगे ॥

प्रथिष्टि यथाच ॥ नमेवागन्तं प्राहनाथोऽपीयते मतिः ॥ वर्तते हि मनो मे त्रैनेमयमिः कथं
चन ॥ ५ ॥ अथ ते हि पुराणेषु नितितानामयोतमी ॥ अथीनया सतवती सर्वयमिन्ना च
नयेवमनिता वादीतपोभिर्भाचितात्मना ॥ संगताभ्युदयाभादनेकनाम्नः प्रचेतसः ॥ १५ ॥ य
रोहि वचने शाद्वर्थमर्थमिजसतम ॥ गुरुणां जैव सर्वेषां माता परमको गुरुः ॥ १६ ॥ सा चाप्युक्तव
ती वाचं मे व्यवकुं ज्यतामिति ॥ तस्यादेतदहं मन्ये प्रायमं हि जितम ॥ १७ ॥ ऊचुः वाच ॥ एवमेत
यथा प्राह यमि चारी प्रथिष्टिः ॥ अत तातो भयती त्रैमयो ह अत तात्कथ ॥ १८ ॥ यामुताच ॥
अत तातो व्यसंभये यमि श्रेयसनातनः ॥ नतवत्यामि सर्वेषां पांचालप्रणामे स्वयं ॥ १९ ॥ य
थायं विहितो यमि यतः प्राये मनतनः ॥ यथाच प्राह ॥ कौन्तेय स्तथा यमि न संशयः ॥ २० ॥
वैराग्यं न वाच ॥ नत उष्णाय भगवान्माशोदेषाय नः प्रभः ॥ करे गृहीता रातानं रातवे यमस
मनिशत ॥ २१ ॥ पांडवाश्चापि कुंती च यष्टुः स्रष्टुः पार्थतः ॥ विविश्रुयंत तत्रैव प्रतीक्षन्ते स्म ता
नुमो ॥ २२ ॥

नरुदस्य विक्रिणा ॥ आत्मानो नाम न यो गोवास्तवो नो यययते ॥ एतत्र पंचानामेकपत्नी
ते ॥ २३ ॥ राजानं उवाच ॥ २४ ॥ उभौ यमसु उवाचौ ॥ २५ ॥

सभा-
आ-री-
३२६

क्रीडयापयासंक्रीडासमाप्ता ॥ २३ ॥ एनं विलङ्घयोरधिने अङ्गिराजं निवर्तय कुरुहरीयथावलादिकं
नवाप्रमेयं तथा निवर्तय ॥ २४ ॥ जनः प्राञ्च अग्रवे प्रादेतोः ॥ २५ ॥ एवेदरीप्रविशोत्पन्नः उवाच देभव

यदा तय र्यामिहाण क्रीडया तदा देवी रुदन्ती नाम वाच ॥ आनीयतामेष यतो हमारानैवेदये ॥
नरणा विद्योत ॥ २६ ॥ जनः प्राञ्च स्पृष्टमात्रस्तथा तस्यैरंगैः पतिनो भूदराणां ॥ तमब्रवीद्भगवा
न प्रतेजामेव प्रनः प्राञ्च कृथाः कथंचित् ॥ २७ ॥ निवर्तयेनं च महाद्विराजं चलंच वीर्यं च तथा
प्रमेयं ॥ छिद्रं चैवा विषमं यामया यत्रासते तद्विधाः सूर्यभासः ॥ २८ ॥ सतहि सत्य विवरं महा
गिरेस्तल्पघ्नींश्च तरोरान्यदृष्टी ॥ सतानभिरोज्य च भूवडः वितः कश्चिन्नाहं भविता वै यथेमे ॥
ततो देवो गिरौ शो वज्रपाणिं विद्यन्ते त्रेक यितो भुवाच ॥ दरीमेतां प्रविशन्तं शतक्रतो यन्मा
वात्पादवमं स्थाः प्रस्तात ॥ २९ ॥ उक्तस्त्वेवं विभना देवराजः प्रावेपतातो मशमेवाभिषंगान् ॥
सहैरंगैरनिलिन नन्ममश्च मयत्रे गिरिराजसूभिः ॥ ३० ॥ सप्राजस्तिवै ह्यसवाहनेन प्रवेपमानः
सहस्रेव प्रुक्तः ॥ उवाच देवं बहुरूपमग्रं दृष्ट्वा श्रीं सस्य भवनस्य तं भवाद्य ॥ ३१ ॥ तमब्रवीडग्रव
चीं प्रहस्य नैवं श्रीलाः शोषमिह भुवेति ॥ एतेप्येव भविताः प्रस्तातस्मादेतां दरीमाविश
शोष ॥ ३२ ॥ तत्र स्वेवं भविता रो न संशयो योनिं सर्वमानसीमाविशधं ॥ तत्र मूयैकर्मकृता वि
षयं वहूनन्या नियनं प्राययिता ॥ ३३ ॥

अद्य तं शोषस्य भवनस्य अद्य पतिरसि अद्येन नेन मां नितै वन नन्येति सूचितं ॥ ३४ ॥ शोषं प्र
सादं शोषः संकर्मणे वये यनेतेना प्रसादे चेति मेदिनी ॥ ३५ ॥ ३५ ॥

३२६

यतः वैवस्वतस्यैवतनः प्रवृद्धा यो गच्छेन्नविपुला ह्येवाभावात्तासनी सा एषामेतां विनाशो भविता
वीथिदेवतासाम् ॥ १॥ तस्याश्च विदुः संधिरार्यः ॥ २॥ कमयेषीते ॥ ३॥ पुवती सहायं रुद्रं ॥ ४॥

वैवस्वतस्यैवतनविभूषिता वीथी गायुष्माकमनप्रवृद्धा ॥ ये एवमेतां भवितास्तं कालेन तत्र
वीथिभविता नरेण ॥ १॥ या ॥ ३३ वाच ॥ ततस्तने एव नरेव सांक्षानामधित्रदेवाय जते स
मासीनास्ते समेतामहावत्ताभागीरण्यां दृष्टुः प्रुडरीके ॥ २॥ दृष्ट्वा च तद्विस्मितास्ते न भूवृक्षेषा
भिद्रुस्तत्र प्रुगेन गाम ॥ सोपप्रुयो यामयाचकप्रभाय त्रदेवी गंगा सततं प्रसून ॥ ३॥ सान
त्रयोषारुदती तत्ता र्थिनी गंगां देवी यवगाययति स्त ॥ तस्याश्च विदुः पतितो जले यः तस्य स
मासी रथा तत्र कांचन ॥ ४॥ तदुक्ते प्रेसावजीतयनी मष्टवर्ता यो पितमंति कादे ॥ कान्तं भद्रं
दियि कथ्यते तो वीथी तथं कामये हं वचो हि ॥ ५॥ ती ३ वाच ॥ त्वेत्थ सेमा मिदया स्मिषा क
यदर्शं चाहं रोदिभिर्मदभाग्य ॥ या गच्छ राजतरतो गमिष्ये दृष्टा स्मिन्नेदिमियत्कते ॥ ६॥ या
स ३ वाच ॥ ता गच्छती मन्मगच्छे तदानीं सोमप्रुषा राजरुतां दर्शनीयं ॥ सिद्धासनस्य पुवती स
हायत्री तं तमहौर्गिरि राजमू ॥ ७॥ तमत्र वीदेव राजो ममेदं विद्विचिदन्व नं वशो स्थितं ॥
इषो ह्मणी तिसमन्तरजवी दृष्ट्वा तमचेः समप्रुषा ॥ ८॥ क्रुदे च प्राकं प्रुमीत्यदेवो न दस
प्राजं च शनैरुदैवत ॥ संहंभितोः भद्रा देवराजस्तेने हिनः स्थाणारिवांतस्ये ॥ ९॥

प्रहैः हेतभिः प्रमत्तमावधानं ॥ १०॥ संहंभितं वनं मोक्तं उद्यतः सन्नत एव स्थाणारिव ॥ ११॥

म-भा
आ-य
१२७

अत्र केणवेवरे नो ह्योपां उवा नासि वरम कस्यो रपि प्रकरण संगत्य सात्वा रेवरेन सउत्पन्नैरव
पुषवक्तृना दन एव देवसा रोहिणं च सात्वा केण प्रवेश उच्यते ननु वलदेवेन सा सति तदेवानोरे
नो वषवर्षस्पर्शेन गोषय यरत्पादि श्रोत प्रना प्राप्ता दिवज योरपि वाचने न देव प्रभवत्तस्या
नथा च ॥ एतन्ना नावता राणां भिधाने वीज मवाय मिति भगवतः सात्वात्मन्या घवतार वीज तम

नो चापि केणो निविशो नां यदनां कले सियो देवकी रोहिणी च ॥ नयोरेको वलदेवो वभूव
यो सौश्वेत सस्य देवस्य केणः ॥ कस्यो द्वितीयः केणवः संवभूव केणयो सौवर्णातः कस्य उक्तः
येते एवं प्राक रूपानि वद्वान्स्यादयो पर्वतस्योत्तरस्य ॥ इहैव ते पां उवा वीर्यवंतः प्राक स्यांशः
पां उवः सवसाची ॥ १४ ॥ एवमेते पां उवाः संवभूवः येते राजन्स्व मिश्रवभूवः ॥ लक्ष्मीश्वे पां
एवंमेवोपदिष्टा भार्या चैषां द्वौ यदीदृशरूपा ॥ १५ ॥ कथं हि स्त्री कर्मणो ते महीतलात्मसुति
हे दम्यतो देवयोगात् ॥ यस्या रूपं सोमसूर्य मकाशं गंध आग्नेयः कोशमात्रात्मवति ॥ १६ ॥

अमाने विरुपेन ॥ अथि च के सरेत शोर्दे जने समाने पिरतः प्रभवतेः वं कुसोतत्वेन मनसा तं पुत्र
नंच स्यात्तथा च कस्य सत्वमवो गेत्स यमिति श्रीमत्भा ॥ वतोक्तिः संगच्छते नच केणोदराणां कस्य
स्याप्यंशं तं प्रतीयत इति वाच्यं केण स्य देहवयताभावात् तस्यात्मसुचिवये कर्तव्ये यथापां पे नवत्त
स्य प्रवेशावदेव कीरोहिणो जगत्प्रवेशो कर्तव्यो केण इयेन दृयी भूतेन भगवतः कार्त्तमनवा विभो

व प्रसूयति युक्तं ॥ १६ ॥
१२७

326

२५ उगयरोडः प्रायः ॥ २५ ॥ वीर्येण प्रकृष्टाया प्रकृतं प्रभुत्वं दया स्वयं नाधिकारिकता दिव्येति चे
 पमिति भावः ॥ २५ ॥ तेन स्त्री रंदाः ॥ २५ ॥ सन्निसर्गत्वात् भावान् ॥ अथमिति ॥ द्रौपदी स्वर्गप्रीः ता

प्रागंतावः पुनरेवेदलोकं सुकर्मणा एव जितं महर्हं ॥ सर्वमया भाषितमेतदेवं कर्तव्यमत्र
 द्विविधार्थं युक्तम् ॥ २५ ॥ पूर्वोक्तं ॥ गमिष्यामो मानुषं देवलोकं उगयरो विहितो यत्र मो
 हाः ॥ देवास्तस्यानादधीरेन न्यायमार्गं ज्ञायमानं चान्विशिनोच ॥ २५ ॥ एते हि ते मानवा यो धर्मि
 ता प्रागंतावः पुनरेवेदलोकं ॥ या ॥ स उवाच ॥ एतच्छ्रुत्वा तत्र पाणिर्वचस्तदेव श्रेष्ठं पुनरेवेदमा
 ह ॥ वीर्येण हं युद्धं कर्ष्ये नोर्दद्यामेषां पंचमेतत्प्रसूतं ॥ २५ ॥ विश्वभूक भूतया माचक्षि
 विरिष्टं शतायुवान् ॥ एतच्छ्रुत्वा तर्थास्तेषां च तेन स्त्रीयं चमः स्मृतं ॥ २५ ॥ ते वा कर्मभगवान् प्रथ
 न्वा प्राकृष्टं सन्निसर्गं चोक्तं ॥ तां चाप्येषां यो पितृलोकं कर्तुं श्रियं भाग्यं च दर्शयन्मानसे
 ॥ २५ ॥ तेरेव सार्धं तनतः सदेवा तन्नामनारायणमग्रमेयं ॥ युनेन सद्यः कर्मजं पुत्राणां सना
 तनं विश्वमनेतरूपं ॥ २५ ॥ सचापितस्तदथात्सर्वमेव तनतः सर्वे संवभूत्र्यरणा ॥ सचापिके
 षो हरिरुद्धवर्द्धं शूलमेकमपरेचापिकृष्टं ॥ २५ ॥

॥ २५ ॥

॥ २५ ॥ तेः विश्वभगादिभिः सहैव देवो मरुदेवः ॥ २५ ॥ आदयान् ॥ विहितवान् ॥ यात्तमयानित्यर्थः ॥ उदव

सभा
आ-प
३२८

प॥ अ॥ यः॥ अ॥ नैवमिति॥ विहितस्य देवोपस्थापितस्य अयानं उपेक्ष्य तदेव विधानं प्राक्तं

सौवमन्त्राद्वीकन्यादेवं वरदमीश्वरं॥ एति सर्वगणोपेतमिच्छामीति पुनः पुनः॥ ४५॥ ददौ
तस्यैष देवेषां स्तुतिं प्रीतमानसः॥ पंचनेपतसो भद्रं भविष्यतीति शंकरः॥ ४६॥ सा प्रसा
दयती देवमिदं मूयोभ्यभाषत॥ एकं पतिं गणोपेतं तजो हृमिति शंकरः॥ ४७॥ तं देवदेवः
प्रीतात्मा पुनः प्राह शुभं वचः॥ पंचकृतस्वयोक्ते हं पतिं देहीति वै पुनः॥ ४८॥ न जथा भविता
भद्रं वल्लोचं भद्रमस्वने॥ देहमन्त्रं गतायास्ते सर्वमेतद्देविष्ठाति॥ ४९॥ इदं देवा हि सा जज्ञे सता वै
देव रूपाणि॥ पंचानां विहिता पत्नी कस्यापार्थन्यति दिता॥ ५०॥ स्वर्गेशोऽयं देवाद्यंतमम
न्यत्रा मही मरुते सेहनस्यातयोद्योत्तं हि तं तवागतं॥ ५१॥ सैषा देवी रुचिरा देवज्ञा यथा
नामेका स्वकृतेनेह कर्मणा॥ सृष्टा स्वयं देवपत्नी स्वयं भवा प्रजापति नृपदेष्टुं कुरुषु॥ ५२॥
इति पूर्वोक्तं स्वयं देवोपदीप्य उपदत्तं च॥ अ॥ नैव वचनं ते महर्षमया सर्वं पतितं
से विधानं॥ नैव शक्यं विहितस्यापद्यानं तदेव समुपपन्नं विधानं॥ ५३॥ दिष्टस्य ग्रंथि रनिव
र्तनीयः स्वकर्मणा विहितं नेह किंचित्॥ कृतं निमित्तं हि वरैक हेतोस्तदेव समुपपन्नं वि
धानं॥ ५४॥

ने उपपन्नं कर्तुं युक्तं॥ ५५॥ अंशिर्यथा स्वकर्मणा उदात्तं तनेन विहितं सिद्धं निमित्तं तपः॥ ५६॥

३२८

दियं यो नमानं दिवि विहितं नारायणप्रदत्तम् ॥ १ ॥ तस्य रात्रः नश्ये राज्ञे ॥ २ ॥ ब्रह्मपीडनप्रविहितम् ॥

इदं चान्यत्प्रीतिर्द्वन्द्वं नरेन्द्रदशानिते दिव्यमन्यद्भुतं च ॥ दिवं च तत्तः पश्य कंतीसुतां स्तुपार्थे
दिव्यैः सर्वदेहैरुपेतान् ॥ ४॥ वैश्यानां नाना ॥ ततो व्यासः परमोदारकर्माश्चिर्विप्र
स्वपसात्सुयात् ॥ चक्षुर्दिव्यप्रददौताश्च सर्वान्त्रयोपपन्नदेहैर्यथावत् ॥ ५॥ जनः
सुदिव्यान्मन्त्रिरीरमास्तिनः प्राकृष्टास्त्राणावकादिन्युत्तम ॥ चहापीमंश्चारुहृषांश्च
एनोन्मदो रक्तालालमात्रान्दृष्टुं ॥ ६॥ दिव्यैर्नखैरजोभिस्तु गयेर्मात्सेद्योगैः शोभ-
मानाननीय ॥ साक्षात्पुत्रान्वाचसंश्चापिरुद्रानादिगणान्सर्वगणोपपन्नान् ॥ ७॥ तान्
वैश्वानभिचीक्षामि त्रयोऽक्षक्रात्मजं चन्द्रपुत्रं निशम् ॥ प्रीतो राजा दुपदेशि स्मितश्च दि-
व्यामायां तामवेत्याश्रमेयं ॥ ८॥ ताचेवाश्रयश्रियमतिरूपपुत्रादिव्यासादात्सोमवह्निप्र-
काशं योग्यान्तेषां रूपतेजोयशोभिः यन्तो मृतादृष्टवान्पाथिवेन्द्र ॥ ९॥ सतदृष्ट्वा मरुता
श्चर्यरूपं जगद्गदादौ सत्यवम्भः सतस्य ॥ नेतस्त्रिंशद्वारमर्षेन यीतिप्रसन्नचेताः सञ्वाच-
चैतं ॥ १०॥ याम्प्रज्ज्वाच ॥ आसीत्तयोचनेकाविदयेः कन्यामहात्मनः ॥ नाथगच्छन्पतिं सान-
कन्यारूपवती सती ॥ ११॥ नो मया मासतपसा कैलासाग्रे एषांकरे ॥ तामवाचे श्वरः प्रीतो
वृष्णकाममिति स्वयं ॥ १२॥

लंकारं लालमार्गं लालं लालं प्रमाणम् ॥ ३५ ॥ ४५ ॥

म. भा
शा. प
३२६

चतुष्टयनामचतुष्टयशुजां हेममयावलीनं शशमालां निधामकं लगामरनिभासया प्रसिद्धं रथा-
प्रसंगादावलीनं शुजां तेन मालिनं ॥ १५ ॥ यमनिगजोत्तमलक्षणानि तदनां यमिनां श्रीमता वायद-

क्रमेणाचनेन नरापिपात्मजावरसि यस्तेजःरजस्तदाकरं ॥ अहं न्यहं न्यजमरूपयारिणो
महाराथाः कौरववेषावहं नः ॥ १५ ॥ अहं च तत्राद्रुतरूपमनमंजगाददेव विरतीवमानयं ॥ मा-
हानभावाकिलसासमथाभावभवकन्येवगनेगनेहनि ॥ १५ ॥ कृतेविवाहेउपदेयनेदो
महाराथेभ्योवद्रूपमनमं ॥ शान्तरथानां वरहेममालिनं चतुष्टयं हेममालीनमालिनं ॥ १५ ॥
शान्तगनानामपि यमिनां तथा शान्तगिरीणां भिवहेममं गिरीणां ॥ तथैवदासीशान्तमग्रयो
वनेमहाहं वेषाभरणं वरसजं ॥ १५ ॥ यथाग्रयणदिवावृषाद्युतेदोतदायनेसोमकिरि
सादिकं ॥ तथैववसाहिविषयणानिप्रभावयुक्तानिमहानभानः ॥ १५ ॥ कृतेविवाहेतत
तस्त्वयांउवाः प्रभतरत्नामुपलभ्यतांश्रियं ॥ वितद्गुणितप्रतिमामहावलाः शुरेनपांचाल
नृपस्यतस्यह ॥ १५ ॥ इत्यादिपर्वणिदोपदीविवाहः ॥ वैशंपायनउवाच ॥ पांडवैः सहसंयो
गंतेगोष्ठ्युपदस्यह ॥ नवभवययकिंचिद्वेभ्योपिकथंचन ॥ १५ ॥ कंतीमासाद्यतानार्यो
उपदस्यमहात्मनः ॥ नामसंकीर्तयन्तोऽस्यः नासः पादौसमर्थभिः ॥ १५ ॥

हेममं गिरीणामिति दृष्ट्वा तानगणानपमं यमकारंगजपत्पाणं अष्टकोणमृष्टं भं शिवरक
लषादिपुक्तं तदनां ॥ १५ ॥ १५ ॥ इति श्रीम. ह. भा. र. ते. भा. व. दी. पि. भा. वै. सह. तो. प. दी. वि. वा. हः ॥ ॥ १५ ॥

३२६

१॥ यो यो पृथक् तानेनेति तं न तपु यं तस्या वैवाहिकतात् ॥ यो यमिति पाठे ॥ पुण्याय हितं च हसंति

यथेव कृत्वा च तौ प्रस्तात्रैकान्यती नो भगवान् दान ॥ सचाप्येवं चरमित्यत्र चोतां देवो हि वे
 तापरमयदत्त ॥ ३॥ यदि चैवं विहितः शंकरेण धर्मो धर्मो काननमसापरायः ॥ गृहं तिमे वि
 धिवन्नातिमस्या यथापत्ताय विहितैसाहिकृत्वा ॥ १॥ वैरापाय नाना ॥ ततो जवी इगवा
 न्यमिराजमयैव पुण्याहमनचः पांडु वेयाः ॥ अग यो यो योगमपैति चंद्रभाः पार्ति कृष्णाया
 स्तिगृहाणाया एव ॥ ४॥ ततो राजा यत्तसेनः स पुत्रो जन्मायुः सकं च हत तदग्रे ॥ समानयमा
 ससुता च कृष्णमाहर्द ॥ तैवेह भविष्य ॥ ५॥ ततस्तद्वै स ह दो न पश्य समानयमः सहि
 तामं रिणय ॥ इष्टं विवाहं परमप्रतीतादिना यथापराय यथाप्रधानाः ॥ ६॥ ततो स्पवे प्रमात्र
 जनो यथोभितं विलीर्णपमोत्पलभूयितानिरे ॥ वल्लोचरत्नोच विचित्रमावमौ नमो य
 थानिर्मलतारकाचितं ॥ ७॥ ततस्तते कौशवराज पुत्रा विभूयिताः केतुलिनो यवानः ॥ स
 र्वास्वसां चरचंदनो लिताः कृतमिषेकाः कृतमंगलक्रियाः ॥ ८॥ पुरोहितेनाभिसमा
 नचर्चसास हैव योम्येन यथाविधिप्रमो ॥ क्रमेण सर्वविधिप्रसूतः स दो स हर्षभागो हृमि
 वोभिनेदिता ॥ ९॥ ततः समाधाय सवेदपारमो न हावमं त्रैल्लिते इनापाने ॥ युधिष्ठिरचा
 ण्णपनीयमंत्रवित्रियो जयामास हैव कृत्वा ॥ १०॥ प्रदत्तिं तो प्रगृहीतं पाणी समानया
 मास सवेदपारागः ॥ ततो भ्यनत्वा यतमानि योभिने पुरोहितो राजगृहादि निर्ययो ॥ ११॥

प्रदमित्यर्थः ॥ हे आशदेवेषु ॥ ४॥

म भा
आ प
३३-

प्रेषाः दासीः ॥ १५ ॥ १६ ॥ भद्रात्मदत्तानीयान् ॥ १७ ॥ अकृतकं ज्ञानं न दंष्ट्राकरेण नादिना अनन्तादिनं
वीथीकृतं धान्यं शिवं नृपं कथं कथं मालयाय शीकृतं पृथ्वीकृतं मितियादेविंडीकृतं कृतं कृतं कृतं

शयनासनयानानि विविधानि महंति च ॥ वैदूर्यवज्रचित्राणि शतशो भोजनानि च ॥ १५ ॥
चूपयो वनदादि एषैरुपेतान्मसलं कृतान् ॥ प्रेषाः संप्रददौ कृत्वा नाना देवपाः सलं कृतान् ॥ १६ ॥
गतास्त्रिनीतान्मद्रोऽप्यसदृशाश्च सलं कृतान् ॥ १७ ॥ अथाप्यदाता सोवर्णैः अश्वैः पदैरलं कृतान् ॥
१८ ॥ कोटिंशश्च सवर्णैश्च तेषामकृतकं तथा ॥ वीथीकृतं ममेपात्मा प्रादितो न्ययुस्तदनः ॥ १९ ॥
तत्सर्वं प्रतिजग्राह धर्मराजो यथिष्ठिरः ॥ सदा परमया युक्तो गोविंदप्रियकाम्यया ॥ २० ॥ ॥ ३ ॥
दिपर्वणि द्रोपदी सख्यं चारः समाप्तः ॥ वैशंपायन उवाच ॥ ततो राजा चरैरामैः प्रवृत्तिरुपनीय
त ॥ पंडवैरुपसंग्रहाद्वैद्यदीपतिभिः श्रमा ॥ १ ॥ येन तदनययम्यलं विद्धं महात्मना ॥ सोऽनं
नोजयतां प्रेष्टो महाबाहो धनं रथः ॥ यः शल्यं मद्राजं वै प्रोक्षिष्यायात्तदहं ॥ २ ॥

निपादे चरितं मचरितं च ॥ १ ॥ ॥ ३ ॥ ति श्रीमत्पदं ॥ २ ॥ मातृमयी द्वापुंथरचतर्था वंशावतंसमर्षि
दसुतोः श्रीनीलकंठस्य कृतो भागवतभावदीपः ॥ १ ॥ ॥ ३ ॥ द्रोपदी सख्यं चारं तं प्रार्थय प्रकाशः ॥ त
तो राजा चरैरामैरित्यादि चरैः चरैः ॥ २ ॥

३३-

लोमाग्रतसोतदिकामनवसंलोमं॥१॥५॥तीव्रः प्रायुषासेततिशयः॥२॥अभिषिच्यस्यभि

कृष्णाचलोमसंवीताकृतकौतकसंगता॥कृताभिवादनप्रश्नप्रतस्थोप्रह्लाकृतानलिः॥
 १॥पुणलक्षणसंप्रज्ञापोलाचारसमन्विता॥द्वेष्टदीमचदत्तेसमाप्रथाःशोर्वचनंनसां॥५॥
 यथेष्टाणीहरिद्वेष्टाहचैवनिभावसो॥रोहिणीचपथासमेदमयंतीप्रधानले॥२॥यथा
 वैश्रवणेभद्राचकिष्टेवाणहंयती॥यथानासयणेनलीस्तथानंभवभर्तृ॥५॥तीव्रसर्वीरस
 र्भदेवइसोत्यासमन्विता॥समगाभोगसंप्रज्ञायत्तपनीपतिवता॥२॥यतिथीनागतान्नाश
 नृदान्वालांस्तथापरुत्॥एजयंत्यापथाप्रायंशप्रहृष्टततेसमा॥२॥कुरुतांगलमस्येष्ट
 स्तेष्टुनगरेष्टुच॥अननसमिषिच्यसन्त्यतिथिर्विवत्सलं॥२॥यतिभिर्निर्नितामवीचिक्रमेण
 महाबलैः॥कुरुतांगलमस्येष्टमयमेष्टमहाकृतो॥२॥एथिच्योनिरत्नानिगणवतिग
 णान्ति॥नामामहिमेकल्याणिसुखिनोशरदंशतं॥२॥यथावनाभिनदामिवधर्षेदोमसं
 हृतं॥नथाभयोभिनदिषेजानप्रज्ञागणान्तिता॥२॥वैशंपायनउवाच॥ततस्वकृतदारेभ्यः
 पादुनैःप्राहिणोदरिः॥वैदूर्यमणिचित्राणिहेमान्नाभरणानिच॥२॥वासंसिचमहाहीति
 नानादेशानिमाधवः॥कंचलाजिनरत्नानिस्पर्शयेतिश्रमाविच॥२॥

षेकंप्राप्तहितपतिपदुभिर्निर्नितामवीचिक्रमेण॥२॥हेवथअथ॥२॥

मंभा
आप
३३२

१५॥ वैचार्यकसामभरणं ॥ १२॥ चतत्परिधानार्थमानोयतामिन्पथः ॥ १५॥ गतश्रीः नष्टश्रीः कः भ

विडरस्तथाश्रिताः पदोपां उच्यते ॥ श्रीरितौ धार्तराष्ट्रं अभिमर्त्य न पागतात् ॥ १५॥ ततः
प्रीतमनाः चत्वारोऽपि विष्णोपते ॥ उवाच दिष्टा करवोच्यं तन्निविस्मितः ॥ १६॥ वैचित्रवी
र्यस्तनूपा निशम्य विडरस्ततः ॥ अत्रवीर्यमप्रीतो दिष्टादिष्टेति भारत ॥ १७॥ मन्पते संवृ
त्तपुत्रेणैषं दुपदकन्याया ॥ उच्यते नमविज्ञानात्पताचक्षुर्भरेष्वरः ॥ १८॥ अथ तातापयामास ह्ये
षामभरणं वज्र ॥ अनीयतां वै द्रुपेति पुत्रं उच्यते न तदा ॥ १९॥ अथास्याद्यादिडर आचक्षौ
पांडवान् ॥ सर्वान्कुशालिनो वीरान् जितोऽपदेन ह ॥ २०॥ तेषां संवंधिनश्चान्यान् हून्
लसमन्वितान् ॥ समागतान् पांडवे ये स्तस्मिन्नेव सयं वरे ॥ २१॥ धृतराष्ट्र उवाच ॥ यथैव पांडुः पु
त्रास्तथैवाभ्यधिकः मम ॥ यथाचाभ्यधिकः बुद्धिर्मम तान् जितच्छत्र ॥ २२॥ ये ते ह्येकं लि
नो वीरमित्रवंतश्च पांडवाः ॥ तेषां संवंधिनश्चान्ये व ह वश्यमहावलाः ॥ २३॥ को हि दुपदमारु
द्यमित्रं हतः स वायवः ॥ ननु भूमेऽवेनाक्षी गतश्रीरिव पार्थिव ॥ २४॥ वैशंपायन उवाच ॥
तं तथा भाषमाणं तं विडरः प्रत्यभाषत ॥ नित्यं भवततेषु द्विषाण्यजः खेतं समा ॥ २५॥ ततो
उच्यते नश्चापिराधेयश्च विष्णोपते ॥ धृतराष्ट्रमपागम्य वचो ब्रूतामिदं तदा ॥ २६॥

वेन ऐश्वर्येण क्षीनं भूमेतं भवितुमिच्छेत् अपित सर्वोपीच्छेत् ॥ २५॥ २६॥ ॥

३३२

सेनांगानां रथगतादीनां याजनः ॥ १ ॥ निस्सह्ये हेतुमाह ॥ सप्रत्रैति ॥ ५ ॥ अजीउ इति चेदः ॥ अजीउ इति

त्रासयामास संक्रुद्धो ह्ये एष पुरुषात्राणे ॥ न चास्मि संभ्रमः कश्चिदासीत्तत्र महात्मनः ॥ ५ ॥ स
भीमो भीमसंस्पर्शः पात्रसेनांगयातनः ॥ जहात्यथ गच्छता प्रणतानां दुर्नन्दनान् ॥ ६ ॥ कौ
तेयान्न न ते ज्ञाता निस्सह्यः समजायत ॥ सप्रत्रादिपुरुकंती रथातनरहेष्मता ॥ पुनर्जाता
मिव च तां ते मन्ये न राधिपा ॥ ७ ॥ धिगक्रुचे ह्यदा भो यं धनराष्ट्रं चकौ रवे ॥ कर्मणातिरुणसे
न प्ररोचन कृतेन वै ॥ ८ ॥ हते स्वयेदरे चैव यतनः सर्वेष्वने ॥ यथागतं विप्रतम विदित्वा
पांडवान् हतान् ॥ ९ ॥ अथ उर्यो यनो यजामि मनाभ्यात्तभिः सह ॥ अथ याम्नामा तलेन क
र्त्तुं न चक्रुर्गोच ॥ १० ॥ विनिवृत्तो ह्यनेदं दृष्ट्वा द्रौपद्याश्रोतवाहने ॥ तंत उः शसतो जीउ नंदमं र
मिवाज्जीवत् ॥ ११ ॥ यद्यसौ ज्ञाता एतान् स्पर्शाहं देत द्रौपदीनसु ॥ न हितं न ततो यत्तन्वेद कश्चि
द्वनंतय ॥ १२ ॥ देवं च परमं मन्ये यो रुषं चाणनश्चिक ॥ धिगस्तपो रुषं नान्मियं ते पत्न्या उ
वा ॥ १३ ॥ एवमं मासमाणा ह्येति दंतं प्ररोचनं ॥ विचित्रं ह्यस्ति न प्रदीना विगतचेतसः
धृष्टकृन्तनसंविद्यतश्चैव च शिविदिन ॥ दुपदस्यात्मजास्यान्मासं च पुत्रविशारदान् ॥ १४ ॥

त्येवपाठः ॥ अन्य ॥ १ ॥ २ ॥ ११ ॥ १२ ॥

म भा
आ य
३३२

युत्थापयन्त वाकसां वहुतात्सकरं हितम् ॥ अथवापां उवांस्तस्यां भेदयन्त ततश्च तान् ॥ १५ ॥ भी
उवांते ववा तस्यां भेदयन्त ततश्च तान् लक्ष्मणमहे इति शेषः ॥ १५ ॥ नपादभाकन चतर्था शतस्यः

युत्थापयन्त वाकसां वहुतात्सकरं हितम् ॥ अथवापां उवांस्तस्यां भेदयन्त ततश्च तान् ॥ १५ ॥ भी
मसेन स्यात्वा राजन् उपाय कृणुते नरे ॥ मन्त्रिणो यतां च नैः सहितेषां पलायिकम् ॥ १५ ॥ न
मास्महि कौन्तेयः पुरा चास्यान्मन्यते ॥ सहितीत्याश्च परस्वनेषां चैव परायणम् ॥ १५ ॥ त
सिंहस्य भित्तेराजन्तु तोत्साहादौ न सः ॥ नयन्ति स्य निराश्रयसहितेषां व्यपश्रयम् ॥ १५ ॥ अ
नेयोद्युर्जनः संतोष्टुगो येव कोदरे ॥ तस्य ते फलान् गोघृहे राये यस्य न पादभाक् ॥ १५ ॥ नेना
नानास्तदौर्वत्सं भीमसेनस्य ते महत् ॥ अस्मान्बलवतो ज्ञानयन्ति स्य निर्वहताः ॥ १५ ॥ हा
तेषु वातेषु निदेशवशावर्तिषु ॥ अवर्तिष्यामहे राजन्यथाशास्त्रं निर्वहेतां ॥ १५ ॥ अथवादर्शनी
याभिः प्रमदाभिर्विबोध्यते ॥ एकैकस्तत्र कौन्तेयस्ततः कृष्णविद्वन्तः ॥ १५ ॥ ये स्य तान् चैव रायेय
स्तेषामागमनाद्यैः ॥ तैस्तैः प्र कारैः सत्रीयया तनामातकारिमिः ॥ १५ ॥ एतेषामप्युपायानां य
स्ते निर्दोषवान्मतः ॥ तस्य प्रयोगमातिष्ठ पुरा कालो निवर्तते ॥ १५ ॥ पावडाकन विद्यासाडुय
देवाधिर्वर्धमे ॥ तव देवाद्यनेशान् शक्यस्व ततः परम् ॥ १५ ॥ एषामममनिस्तान्निग्रहाय
प्रवर्तते ॥ साधू वायदिसां बोधी किं वारायेयमन्यसे ॥ १५ ॥ इत्यादि पर्वणि

५ ॥ एकैकः कौन्तेयः प्रलोभनीयः तत्र तेषु ततः प्रलोभनात् ॥ १५ ॥ सत्रीययेकं नीतम् ॥ १५ ॥ यस्या
काः चान्यित्मिनि शेषः ॥ १५ ॥ ३ ति श्रीभारते व ये ॥

सपत्न्यद्विंशतकृतं सद्विभित्तिपादः स्वच्छः देवप्रोत्पद्यतः शत्रुः ॥ १ ॥ प्रामकालस्य कुर्मणः च
कीर्णं कर्तव्यता ॥ २ ॥ अध्यायः ॥ अहं विवेकं यत्कीर्णं ॥ ३ ॥ गिते श्रुतिः ॥ ४ ॥ यच्च कर्तव्यं ॥ ५ ॥

सन्निधौ विप्रस्यतां दोषं वक्तुं न शक्नुमः ॥ विचिक्कमिति चक्ष्मः किं न वेदं चिकीर्षितं ॥ ६ ॥
सपत्न्यद्विंशतकृतं सद्विभित्तिपादः ॥ अभिषेधो विचयं च न समीयद्विषतां वरः ॥ ७ ॥ प्रत्य
स्मिन्नय कर्तव्यं न मन्यतु रूयेन च ॥ तेयां च लविचानो हि कर्तव्यत्वात् नित्यशः ॥ ८ ॥ ते वयं
प्रामकालस्य चिकीर्षी मंत्रयामहे ॥ अथा नोन ग्रसे पुस्तं स प्रवचलवां यवान् ॥ ९ ॥ इति एव
हि ॥ द्युत राप्रवाच ॥ अहमप्येवमेवेतच्चिकीर्षी मियथाशुचं ॥ विवेकं न ह मित्वा मित्वा का
रे विडरे शनि ॥ १० ॥ न तस्मिन्नाग एव नीव कीर्णयामि विप्रोपतः ॥ नावचयेत विडरे ममाभिप्रायमि
गिते ॥ ११ ॥ यच्च त्वं मन्यसे प्राप्तं तद्दुर्विदिस्योपन ॥ रायेयमन्यसे यच्च प्रामकालं वक्ष्यते ॥ १२ ॥
उर्वो धन उवाच ॥ अयं नो कृपा लो विप्रैः सुगमैरा मकरिभिः ॥ कंती पुत्रानोदयामो मादीपुत्रौ
च पाउवो ॥ १३ ॥ अथ वाकुपदो राजा महद्भिर्चितं मे च ये ॥ पुत्राश्चास्य प्रलोभ्यताममात्याश्चैव
सर्वशः ॥ १४ ॥ परित्यजेयथा राजा कंती पुत्रं पुष्टिपुरे ॥ अथ तत्रैव वातेषां निवासरोचयंतते ॥ १५ ॥
इहैषां दोषवद्वासे वारं यंत प्रथक प्रथक ॥ तेभ्यो मां स्तुतैव मत्तः क्वंतं पारवाः ॥ १६ ॥ अथ
वाकुपत्याः केचिदप्यथ निप्रणमन् ॥ अतरेतरतः पार्था नोदयंत न रागतः ॥ १७ ॥

मकारिभिरयंचकैः ॥ १८ ॥ मिथ्यमानाः अस्मत्तः पथं गतः ॥ १९ ॥ ॥ श्रीरामायणम् ॥

१३॥ शान्तामस्ववशी ॥ २५ ॥ २५ ॥

म भां
आ प
३३३

वाहनानिप्रभृतानिमित्राणिचक्रलानिच॥ यावत्ततेषां गंधार्थेनाचदिक्रमपार्थिव॥ २५ ॥
यावच्चराणां चार्थेनोद्यमेकुरुते मनः॥ सहप्रवेमहावीर्ये स्तावदिक्रमपार्थिव॥ २५ ॥
यावन्नृणातिवासेयः कर्षन्त्यादवचादिनी॥ राज्यार्थे पांडुचेयानां पांचाल्यसदनं प्रति॥ २५ ॥
वसुनिविविधान्तोगात्राज्यमेवचकेचले॥ न त्याज्यमस्ति कस्य पांडुवार्थे कथंचन॥ २५ ॥
विक्रमेणमहीशामाभरतेनमहात्मना॥ विक्रमेणचलोकास्तीनितवानपादपासनः॥ २५ ॥
विक्रमंचप्रशंसन्तिचत्रियस्यविशंपते॥ स्वकोदियर्मः प्रशंसन्तिविक्रमः पार्थिवर्म॥ २५ ॥
नेचलेनचयंराजन्महताचतुरंगिण॥ प्रमथ्यदुष्टदंष्ट्रीन्प्रमानयामेहपांडुवान॥ २५ ॥
नहिसाम्मानयतेननमेदेनचपांडुवा॥ शशांसायदितं स्थादिक्रमेणैवतोजहि॥ २५ ॥
विक्रमेणानिवेमामखिलांभुजमेदिनी॥ अतोनामप्रपण्यामिकार्योपायंजनाधिप॥ २५ ॥
वेषां पाथनवाच॥ अनातरायेयवचोद्यतराष्ट्रः प्रतापवान्॥ अभिप्रेत्यततः पश्चादि
देवचनमब्रवीत्॥ २५ ॥ उपपन्नमहाप्राज्ञे कृतासे सज्जनदने॥ तपि विक्रमसंपन्नमिदं व
चनमोदशं॥ २५ ॥ भयएवतमीषमद्रोणेविडरएवच॥ पुवांचक्रुः श्रुदिमवेयानः स
खोदया॥ २५ ॥

३३२

३३३

उर्योयनेति॥ जानयदाः सहपुर्वतः नरमेव जानयदाः॥ दिष्टकृतेन देवनिर्मिते
नशक्तिता॥ शक्तिमंतः नन प्रहृदिभ्य आत्मानं मोक्षेयितं शक्ता अभवन्ति तर्थाः॥ ५॥

कर्णोऽमान॥ उर्योयनतव प्रज्ञानसम्यगिति मेमतिः॥ न एषा येन ते शक्ताः पांडकाः
कुरुचयेन॥ एवमेव दिते सत्त्वैरुपाये धितिना स्तया॥ निरुहीते तदा वीरनवेव
कितास्तय॥ देववर्तमानास्ते समोयेतव पार्थिव॥ प्रज्ञानयदाः शिशवः शक्तिना
नैवकाधिते॥ जानयदाः चिदेवास्या विमुदाः सर्वशोधने॥ नोपायसाध्याः कैतेयाः
समेषामतिरच्युत॥ न चनेवामने योक्तृशक्त्या दिष्टकृतेन व॥ शक्तिनायेषवश्चैव
धितयेतामहेयरे॥ यरस्यरेणोदश्च नाथानेते प्रकाशते॥ एकस्यायेरतः पत्न्या
नभिधेनेपस्यरे॥ न कापि कृष्णशरोतेनेभ्योभेदधितेपरे॥ परिपूर्णान्तनवनीकि
सताघसजावनः॥ इतिनश्चगणः सीतामेकस्यावहभरेन॥ न च प्राप्तवनीकृष्ण
नसामेदधितेत्तमा॥ आध्वजतश्चपाकस्थानसहजायनधियः॥ न सत्यस्यनिकैते
यात्रान्ययनैरुपिभव॥ न चास्य प्रजोगणाननरनश्चपांडकाः॥ न स्यात्रोपाय
साध्यास्तानहममेकश्चवने॥ देनयत्नमेकमेवसाकं प्रहृष्टम॥ यावत्त कृत
मृत्तास्तेषां देवा विप्रपते॥ तावत्प्रहृष्टास्तेतत्प्रज्ञानेन शक्तता॥ ५॥ अस्म
त्पदोमहंभावतावत्ताचावकीलजुः॥ तावत्प्रहृष्टास्तेयोक्तिपतामाविचारय॥ ५॥

परिपूर्णाः स्तोत्रान्निचामोनेतादितामजावनः सवेधानलजु प्रत्यकः॥ ५॥ ५॥ ५॥ ५॥

मं मा
आ प
३३४

प्रियं ते जीवन्ति सकामो नासीत् प्रत्ययं नाशं ॥ ५ ॥ दोषेण युक्तं गच्छति जानाति ॥ २५ ॥ समंतं संमंतं क

तमिमं ससुपातिष्ठयमं ऊरु कूलोचिनं ॥ अनु रूपं महावाहो पूर्वेषामात्मनः ऊरु ॥ २५ ॥ दिष्टा
प्रियं ते पार्था हि दिष्टा जीवन्ति साष्टया ॥ दिष्टा प्ररोचनः पाथो न सकामो न्ययगतः ॥ २५ ॥
यदा प्ररति दग्धास्ते कं ति भोजसनासनाः ॥ तदा प्ररतिगंधारेन प्राक्रोष्य भिभीतिं ॥ २५ ॥
लोके प्राणानृतं कंचिच्छुत्ता कं नीतयागतं ॥ न चापि दोषेण नद्यालोके मन्येत्सरोचन ॥ २५ ॥
यथा तं प्रहसयाज्ञलोको दोषेण गच्छति ॥ न दिदं जीवितं तेषां तव किं स्विषनाशनं ॥ २५ ॥
समंतं महायज्ञोऽयानां च दर्शनं ॥ २५ ॥ न चापि तेषां वीराणां जीवतां ऊरु नंदन ॥ यिञ्चो
शः प्रासादात्तमपि वज्रभरता स्वयं ॥ ते सर्वे वस्थिता यमैः सर्वैश्चैकचेतसः ॥ अथ मे
एनिरस्ताश्च न त्येराजो विशेषतः ॥ २५ ॥ यदि यमैः स्वयाकार्यं यदि कार्यं प्रियं च मे ॥ ते मे च य
दिक मे च तेषामर्थं प्रदीयतां ॥ २५ ॥ ३ ॥ यदि यमैः ॥ दोषा उवाच ॥ मंत्राय समुपा नीते र्ध
नरा हृदि तैर्नृप ॥ यमैः मर्षा यथा खंच वाच्यं नित्यं नृप ॥ २५ ॥ ममाप्येषामि ति स्तानया
भीषमस्य महात्मनः ॥ संविभयास्तु कौंतेया यमैः एष सनातन ॥ २५ ॥ ये स्यातां दुपयया शुनरः
कश्चिन्मियं वद ॥ वदन्ते रत्नमादाय तेषामर्था यभारत ॥ ३॥

नचं ॥ २५ ॥ अथ मे एतत्तमरुहसुदिना ॥ २५ ॥ मंत्राय हि तैर्मित्रैः ॥ २५ ॥ तेषां पांडवानां ॥ २५ ॥

३३४

म.भा.
आ.प.
३५

नन्वेतरेणेचेकथमज्ञेयोनानमंत्रयेयमित्याशं वंतरं भागाभासाविमो नन्वेतरेण वित्याह ॥ उद्येने
ति ॥ उद्येन मित्रद्वेहवतामनः संकल्पो लब्धत्वेन शत्रुहिनेषु नापि स्वाभिहितवराभासमाने
नेन अतएव तानाचुष्टायः ॥ अथात्मज्ञं सतां साधुनां स्वाभिनामने उद्येनिः श्रेयसं कल्याणं कथं कुर्या
त् ॥ न कथमिति ॥ शत्रुमित्रहिणान् यत्नेनोदितो यत्नेन ॥ १४ ॥ ननु शत्रुमित्रतत्त्वव्यापणाय केन
थाच सर्वत्रानायासप्रसंगात्प्राप्तकदैवमेव सख्यं हृदिहासादिहेतुरित्याह ॥ न मित्राणीति ॥ मि

उद्येन मनसा यो वै प्रच्छन्नेनां त एव ताना ॥ अथातिः श्रेयसं नाम कथं कुर्यात् सतां मते ॥ १४ ॥
न मित्राण्यर्थकृत्स्नेषु श्रेयसेवेन रायवा ॥ विधिपूर्वं हि सर्वस्य उः खं वा यदि वा सखि ॥ १५ ॥
कृतप्रतीकृतप्रतीकालो लब्धमानवः ॥ स सही सहाय्य सर्वं सर्वत्र विदति ॥ १५ ॥ यो
यने हि प्रकृष्टिदेव वीचरी शरः ॥ आसीद्भज गृहे राजा मागयानां महीहितां ॥ १६ ॥
सहीनः करणैः सर्वैरुद्धासयामो नृपः ॥ अमान्य संस्थः सर्वेषु कार्येषु वा भवतद ॥ १७ ॥
तस्यामान्यो महाकर्णिविभूवै के श्वरस्तद ॥ सलज्जवलमात्मानमन्यमानोऽवमन्यते ॥ १८ ॥

त्राणि साधुनि श्रेयार्थकृत्स्नेषु कार्यसंकटेषु श्रेयसेन रायनाशयवानप्रभवंति हि युष्माकं विधि
पूर्वप्रणयणैकहेतुक सर्वसत्तादिकं ॥ १५ ॥ एतदेव स्पष्टयति ॥ कृतेति ॥ सर्वदेवोपनीतस
र्वदेशकाले च ॥ १५ ॥ यत्राख्यायिका माह ॥ अथ नरति ॥ ईश्वरः समर्थः ॥ राजगृहेन त्रामकेन ग
रे ॥ १६ ॥ करणैश्चक्षरादिभिः हीनो विकूलः उद्धासयवपरमो जीवतीति तानहेतव्यस्य सः अमा
न्य संस्थः अमान्याधीनः ॥ १७ ॥ अवमन्यते राजानमिति शेषः ॥ १८ ॥ राम ॥

334

३३५

मिथः कर्मसंबंधिक चरणत्वे चैव लंकारादि न स्ये इत्यस्य
न र्द्ये एतेन मिथः कर्मसंबंधश्च यो नामान्तराचारः ह्येवात्मान्येति सिद्धं इति चेन्नित्यं
योगीदृशा कर्मसहत्वाभिहितेति एतत्तद्विपर्ययनश्च मन्यत इति तत्र च कथमित्यर्थः ॥५॥

मिथः कर्मसंबंधस्य सादृश्यवत्संगत्वेन ॥ इति च परमं ज्ञातव्यं योगोद्भूतं यः ॥५॥
संश्लेषमाणं तं ज्ञातुं उच्यते न तस्य ॥ असकृत्तदुपदेचेन भूयः क्वचिभाषतः ॥५॥
उचितं तं प्रियं तं वसंयोगस्यापि चार्णयेत् ॥ पुनः पुनश्चैते यान्ताः शीघ्रं च संतय
न ॥ ५ ॥ हिरण्यमयानि शुद्धाणि च हन्यामहेति च ॥ च च नान्यथा ज्ञेयं द्रष्टव्यं ॥ संप्रयच्छ
तः ॥ ५ ॥ तथा उपद्रुज्जगत्सर्वं संभरत धीमः ॥ पादवानां च सर्वं यं कृत्वा पुनः कृत्यानी
च ॥ ५ ॥ एवेतां तसमापुनः उच्यते पादवैः सह ॥ उक्तं सोऽनंतरे ज्ञातव्यं यामागमनं प्र
प्रति ॥ ५ ॥ अनन्तातेषु वीरेषु वलंगच्छत यो भवेत् ॥ उः शासनो विकर्णश्चाप्यानेन
पादवानि ॥ ५ ॥ न तस्ते पादवाः श्रेष्ठाः श्रेष्ठतमाः सदा तया ॥ प्रकृतीनामनमते परं
स्थास्येति येन कं ॥ ५ ॥ एतत्तव महारजः प्रज्ञेयं ते प्रचे वदि ॥ सततोपधिकं मन्यो भीष्म
एतत्तव महारजः ॥ ५ ॥ कर्मा उवाच ॥ यो नित्यं चर्यमानाभ्यां सर्वं कार्यं घनं तरो ॥ नमं
उच्यते तज्ज्ञेयः किमद्भुतं तरेततः ॥ ५ ॥

योगस्य संबंधस्य ॥ ५ ॥ संप्रयच्छत तदीयो मातादिः ॥ ५ ॥ तथा आभरणानि प्रयच्छन्ति
त्यवस्य प्रत्येक उच्यते प्रज्ञाणां मित्रादिषु योऽन्ते ॥ ५ ॥ ५ ॥ ५ ॥ ५ ॥ ५ ॥ ५ ॥ ५ ॥ ५ ॥ ५ ॥ ५ ॥
अनेन सौमित्रं तं गोभीष्मदोहो ॥ ५ ॥

म भा
आ सी
११६
२३०

आभ्यांभीष्मद्वेगाभ्यांयंचमंतमिदं॥४॥ अनवरोश्रेष्ठो॥६॥ अनयोरेतेभ्यां कर्मरिषष्टी॥७॥ पक्षसंश्र
तेनचनरस्थवर्हने॥८॥ तेषुपांडुवेषु॥९॥ ततवमंत्रिणः नचअनरथविशेषविहृत्त्वानाः॥१०॥

चिंतयंश्चनयश्चमिश्रजंस्तवसहजमं॥आभ्यांश्रुषसिंहाभ्यांयोवास्यात्पत्तयाधिक॥४॥
३मोहिचयसाप्रतयाचक्रतेनच॥समोचनयिगजेइतथापांडुसनेषुच॥५॥ धर्मचान
पमोराजस्यतायाचभारत॥रामानदशरथेश्वरगयाश्वेवनसंशयः॥६॥ नचोक्तवता
वश्रेयः प्रस्तादपिकिंचन॥नचाण्यपकृतंकिंचिदनयोलीभ्यतेनयि॥७॥ नाबुभौश्रु
षयात्रावनागसिन्पत्तयि॥नमंत्रयेतांनक्षत्रेयः कथंस्तपपराक्रमो॥८॥ प्रस्तावंतौन
रश्रेष्ठावस्मिन्लोकेनरुथिय॥नत्रिमिनमतोनेमौकिंचिजिसंवदिष्यतः॥९॥ इतिमेने
ष्टिकीबुद्धिर्वर्ततेकरुनंदन॥नचार्थहेतोर्यमसौरत्नः पक्षसंश्रितं॥१०॥ तेषुचेदहि
तंकिंचित्संश्रयेपुरतद्दिदः॥मंत्रिणस्तेनचश्रेयः प्रपश्यन्तिविशेषतः॥११॥ अथनेदृद
येराजनिशेषस्तेषुवर्तते॥अनरस्थविहृत्त्वानाः श्रेयः कर्तुंनतेभव॥१२॥

अवंशाश्रतंहितंऊषः तववैषम्यदोषमेवैतेप्रकाशयिष्यंतीत्यर्थः॥१३॥ राम ॥

३३६

१० नशाणाकरनेमिति शेषः ॥ २५ ॥ आस्याधिकानात्पर्यमाह किमिति ॥ तस्य श्रुतवोचस्य सा प्ररुषे
 दत्तानमरेदनेननेविहितविधिप्रामेचननेपलसपादिता किमन्यददद्यात्परायणमस्तिनाकि

सरागाडपभोग्यानि सिधोरत्नयनानि च ॥ आदरे सर्वशो मूढेष्वर्थच स्वयेतरा ॥ २५ ॥ त
 दादयच च सुखलाभात्ताभोग्यवर्धन ॥ तथा हि सर्वमायराजमस्य निहीर्षति ॥ २५ ॥ हो
 नस्य करणैः सर्वैरुक्त्यस्य समस्य च ॥ यतमानोपतद्रात्येन शशाकेतिनः श्रुते ॥ २५ ॥ कि
 मन्यदिहितानलनस्य सा प्ररुषेदता ॥ यदि ते विहितयामं भविष्यति विप्रं यते ॥ २५ ॥ मि
 यतः सर्वलोकस्य स्यात्तेन यितकृत् ॥ यतो न्यथा चेदिहिते यतमानो न लप्स्यसे ॥ २५ ॥
 एवेविदनुपादत्तमत्रिणा साधसाधुता ॥ उद्याना चैव वोढुममदद्यानां च भाषित ॥ २५ ॥
 दद्यात् ॥ २५ ॥ विप्रते भावदोषेण यदर्थमिदमुच्यते ॥ उद्युक्तवदेते स्म दोषमाख्याय
 यस्तथा ॥ २५ ॥ हितेन परमं कर्तव्यमिदं कलवर्धनं ॥ अथ लमन्यसे इष्टं ब्रह्मियत्यरमं हितं
 अतो न्यथा चेत्किं यते यद्वीमिष्येदिते ॥ ऊरवो वै चित्तोत्पत्तिनचिरोत्तममेमति ॥ २५ ॥
 ॥ आदिपर्वणि महाभारते ॥ वि३ उ३ वाच ॥ राजत्रिः संप्राप्ये यो वाचात्ममसि वाय
 यै ॥ नतमश्रुसमाहोष वाको संप्रतिनिष्ठति ॥ २५ ॥ प्रियं हितं च तदा वमकचात्कुरु
 तमः ॥ भोग्याणां तनवो राजन्यानि रद्दुहितं च ॥ २५ ॥ तथा दोषो न वदथा भाषिते हित
 मुत्तमं ॥ न च राधासतः कर्णमन्यते न हितं न व ॥ २५ ॥ मयीति भावः प्रकृते यो न यति ॥ यदी
 ति ॥ २५ ॥ तेन वमंतं विप्रभावस्य दोषेण ॥ २५ ॥ ॥ अहं यद्वीमि अतो न्यथा ॥ २५ ॥ अथायः रा

निति ॥ २५ ॥

मं भा
आ यं
११०

१५॥ बलवन्तश्च न्येतं ॥ १५॥ **अथायः ॥ भीष्म इति ॥ १६॥**

इयद्येपिमहात्राजाकृतदौशानः पुरा ॥ तस्य संग्रहं राजन्स्य पत्नस्य विवर्यनं ॥ १५॥
 बलवन्तश्च शार्ङ्गवद्विष्णोः पते ॥ यतः कृष्णस्ततः सर्वे यतः कृष्णस्ततो जयः ॥ १५॥
 यत्तु सा भैव शक्येन कार्यं सा ययितं नृप ॥ को देव शसंतं कार्यं विश्वेण समाचरेत् ॥ १५॥
 अत्राचजीवतः पार्थान्यो राजानपदानना ॥ बलवद्दृष्टाने हृष्टास्तेषां राजन्मियं कुरु ॥ १५॥
 उर्योधनश्च कर्णश्च शक्र निष्ठापि सो बलः ॥ अथर्मपुत्रादुः प्रजावालासैषां वचः कुरु ॥ १५॥
 उक्तमेतत्पुत्रराजन्मयागणवत्स्तव ॥ उर्योधनापरायेन प्रजेयैवैविनंस्तव ॥ १५॥
॥ १६॥ अथादि पूर्वणि ॥ द्युतराष्ट्र उवाच ॥ भीष्मः शान्तनवो विदुर्नृणां भगवान्यधिः
 हितं च परमं वाकं त्वं च सन्तु ब्रवीषि मम ॥ पश्यथैव पांडोः ते वीराः कुंतीपुत्रा महरथाः
 तथैव धर्मतः सर्वे मम पुत्रानसंशयः ॥ पश्यथैव मम पुत्राणामिदं राज्ञो विधीयते ॥ न
 चैव पांडुपुत्राणामिदं राज्ञेन संशयः ॥ १६॥ तत्र रायेनैव गच्छेतात्सह मात्रासंस्तुतात्
 तया च देवैरूपिणा कृष्णया सह भारत ॥ १६॥ दिष्ट्या जीवेति ते पांडु ॥ दिष्ट्या जीवति साष्ट
 या ॥ दिष्ट्या दुपदकन्या चलं वृवंतो महरथाः ॥ १६॥ दिष्ट्या वधे महसै दिष्ट्या शान्तः परो
 वनः ॥ दिष्ट्या मम परं उः स्वमयन्ती ते महायुते ॥ १६॥ अम ॥

336

३३०

मन्यते नानेते प्राप्ता नमिति ज्येष्ठः ॥ २१ ॥ निरुद्धेषु च न ज्ञातेषु ॥ २२ ॥ यथायः ॥ एवमेतदिति ॥ २३ ॥

भा.मं
या.प
३३८

भारहोमो महाप्राज्ञो द्रोणः प्रियसावस्तव ॥ समाश्लेषमपेक्ष्य तं कथां लेपयिष्येति ॥ २४ ॥ अतः
राष्ट्रप्रयाचां त्यज्य तया संवेद्य भीतिवान् ॥ कनार्थमन्यते नानेते तथा सर्वे धिक्कौरवाः ॥ २५ ॥ न तथा
राज्यसंप्रामिस्तेषां प्रीतिकरी मताः ॥ यथासंवेद्यं कं प्राप्य यत्तसेन तया सह ॥ २६ ॥ एतद्विदि
वान् भवान्प्राप्य यत्तया उवाच ॥ द्रुपद्विष्णुं द्रुपदं च त्वरंति कुरुवो मया ॥ २७ ॥ विप्रो विना
दीर्घकालमेते वापि न रक्ष्यमाः ॥ उत्सुकान् गुरुरदृष्टं भविष्यंति तथाप्यथा ॥ २८ ॥ कस्मात्पिच
पांचाली सर्वाः कुरुवरस्यि ॥ द्रुपदकामाः प्रतीक्षन्ते पुरं च विषयाश्च नः ॥ २९ ॥ अभवान्मां उ
पुत्राणां मां ज्ञापय तमाचिरं ॥ तामेनं सह दाराणां मेतद्वचमनेमम ॥ ३० ॥ निरुद्धेषु तया
राजन्या उवेषु महात्मसु ॥ ततो हं प्रेषयिष्यामि धृतराष्ट्रस्य शीघ्रं मान् ॥ ३१ ॥ प्रागमिष्यंति
कौंतेयाः कुंती च सह कुरुषु ॥ ३२ ॥ इति पर्वणि ॥ ३३ ॥ उपरुचवाव ॥ एवमेतन्महाप्राज्ञस्य
एविडराद्यमं ॥ ममापि परमो हर्षः संवेद्यः स्मिन्कृते प्रभो ॥ ३४ ॥ तामेनं चापि पुत्रं स्थातुं
हमेषां महात्मनां ॥ न ततावत्तया पुत्रमेतद्वक्तुं स्वयं गिरा ॥ ३५ ॥ यदा तमन्यते वीरः कुंती
पुत्रो पुत्रिद्विरः ॥ भीमसेनार्जुनौ चैव यमौ च पुरुषर्षभो ॥ ३६ ॥

337

३३८

॥ नायतोत्पन्नक्रमेण संशुक्ते ॥ अलिंगननमस्कारादिना मिलितं ॥ २ ॥ २८ ॥

वैशाखाय नमः ॥ नतोत्पन्नमविदो एतदास्य पणसनात् ॥ सकाशं यत्तु सेनस्य पां
उवाचोचभारत ॥ १ ॥ समपादाय रत्ना निवसु निविधानि च ॥ द्वौ पद्याः पांउवाचोच
यत्तसेनस्य चैव हि ॥ २ ॥ तत्र गतासु यर्मसः सर्वेषां सविष्कारदः ॥ उपदेन्याय तोराज
ने संशुक्ते सपतस्थितान् ॥ ३ ॥ सचापि प्रतिजयाह यर्मणा विदरेत नः ॥ चक्रनययथा न्याये
कपालप्रश्नसविदं ॥ ४ ॥ इदं प्रां पांउवाच स्त्रिया स देवं च भारत ॥ स्नेहात्परिष्कृतसनात्
प्रक्षानामयंत नः ॥ ५ ॥ तैश्चाप्यभितवृद्धिः श्रुजितो हियथाक्रमे ॥ वचनाहुनरासुखसि
हशुक्ते पुनः पुनः ॥ ६ ॥ अप्रवृत्तनामयं राज्ञे स्तुतस्तान्मां पुनरेत नः ॥ प्रदयेचापिरत्नानि
विविधानि वसु निच ॥ ७ ॥ पांउवाचोच कं त्यास द्वौ पद्याः सविष्कारयते ॥ उपदेस्य च प
त्राणां यथादत्तानि कोरवैः ॥ ८ ॥ मोचाच चाभितमतिः प्रश्रिते विनयान्ति ॥ उपदे
पांउपुत्राणां सत्रियो केशवस्य च ॥ ९ ॥ विदुः स च ॥ रातन्त्र एतदास्य सपुत्रः
अवेवो ममा ॥ एतदास्यः सपुत्रत्वा सहमात्यः सकथवः ॥ अत्र वीर्यशाले राजन्त्री
यमातः पुनः पुनः ॥ प्रीतिमांस्ते हृदं चापि संवेयेन नराधिप ॥ १० ॥ नयाभीषाः पां
तनवः कोरवैः सह सर्वेषां ॥ कपालं तं महाप्राज्ञः सर्वतः परिप्लवति ॥ ११ ॥

मं भा
आ दी
३३६

338

१६॥ किंप्रनः प्रियं न कृतमपि न सर्वं कृतमेव किं त्रिति पावेत शास्त्रे वाक्यालंकारे प्रनः शास्त्रार्थः
किंप्रन न कृतमपि न सर्वं कृतमेवेति सर्ववदेवाद्यः ॥ १२ ॥ १५ ॥ नगरेण सह कृशालप्रप्रकृतानगरे

नत उचावचाचाचः योरेः प्रियचिकीर्षुभिः ॥ उदीरिता यथा एवं स्ते पांडवाह दयं गमाः ॥ १४ ॥ अ
द्य सप्ररुषमात्रः प्रनरायति धर्मवित् ॥ योनः स्वानिवदायादात्यमं एपरिरत्पति ॥ १५ ॥ अ
द्य पांडुर्महाराजो वनादिवजनप्रियः ॥ आगतः प्रियमस्माकं चिकीर्षुर्नोत्र संशयः ॥ १६ ॥ किं न
नाय कृतं नाना सर्वेषां नः परं प्रिये ॥ यतः कंजीसतावीरानगरे प्रनरागताः ॥ १७ ॥ यदि दत्तं य
दि हतं विद्यते यदि न स्तयः ॥ तेन निष्ठं तनगरे पांडवा शरदं शाते ॥ १८ ॥ नत स्ते हत राष्ट्रस्य
भीष्मस्य च महान्ननः ॥ अत्येषां च तद्दीर्घां च कुः पांदाभिवंदनं ॥ १९ ॥ कृतान कृशालप्र
प्र सर्वेण नगरेण च ॥ अपाविशं ताद्यवेशमानि युत राष्ट्रस्य शासनात् ॥ २० ॥ विज्ञातास्ते म
हत्मानः कंचिक्कलं महवलाः ॥ आहूता युत राष्ट्रेण राक्षशां तनवेन च ॥ २१ ॥ अत राष्ट्र उवा
च ॥ भ्रातृभिः सह कौंतेय निबोध गदतो मम ॥ प्रनर्नो विप्रहो मा भूत्वा उव प्रस्थ माविश
॥ २२ ॥ न च वो वसतस्तत्र कश्चिच्छक्तः प्रवाधितुं ॥ संरक्ष्यमाना न्यार्थेन त्रिदशानिववन्निष्ठा
अर्थं राज्यस्य संप्राप्या त्वा उव प्रस्थ माविश ॥ २३ ॥ वैशंपायन उवाच ॥ प्रतिगृह्यत तद्वाक्यं
नयं सर्वे प्रणम्य च ॥ अतश्चिरेततो चोरे वने तन्मन्त्रं नर्षभा ॥ २४ ॥

एतानिः कृत कृशालप्रप्राः ॥ २५ ॥ २४ ॥ पार्थेनार्जनेन ॥ २५ ॥ चोरवनमिति ॥ भूमेरर्द्धं सस्य प्रन्यो
देशः पांडवेभ्यो दत्त इति ज्ञायते ॥ २६ ॥

३३९

१७
॥ सविहारे सतीतं ॥ १५ ॥ प्रतिग्रहाय प्रसन्नमनाय ॥ १६ ॥ २५ ॥ कौतूहले न दर्शने लया ॥ १७ ॥

रामकसौचधर्मलौतदागच्छेत्तपाउवाः ॥ एतौ हि पुरुषा ब्राह्मणेष्वाप्रियहिते रतौ ॥ १४ ॥
पु विहिरवाच ॥ परवन्तो वयं गान्धर्वसर्वे सहानगाः ॥ यथावत्स्यसिनः प्रोक्ता
नत्करिष्यामहे वयं ॥ १५ ॥ वैरापा नवाच ॥ ततो ब्रवीद्वासुदेवो गमने रोचते मम ॥ य
थावामन्यते राजा उपरः सर्वधर्मनि ॥ १६ ॥ दुर्पदाच ॥ यथैव मन्यते वीरो दापाहः
पुरुषोत्तमः ॥ प्राप्तकालं महाबाहूः सावहिर्निश्चिन्तामम ॥ १७ ॥ यथैव हि महाभागाः
कौन्तेया मम संग्रते ॥ तथैव वासुदेवस्य पाउपुत्रानसंशयः ॥ न तस्यायति कौन्ते
यः पाउपुत्रो युधिष्ठिरः ॥ यथैवां पुरुषा ब्रह्मः प्रोयोधायतिके शयः ॥ १८ ॥ वैरापा पुन
उवाच ॥ न तस्मै समन्ताता उपदेन महात्मना ॥ पाउवाथैव कस्य सुविडरश्च मही
पते ॥ १९ ॥ आदाय द्वौ यद्वीरुसां कौन्तेयै वयं शशिनी ॥ सविहारे सखे जगन्मनो गरा
गसाह्वयः ॥ २० ॥ प्रुताचाणा गता नीरान्धुत रासा जने शरः ॥ प्रतिग्रहाय पाउरुना
प्रेषया मासकैरवान् ॥ विकर्णं च महेष्वा सचित्रसेनं च भारत ॥ शोणं च परमे
ष्ठा संगोतमं कृपमेव च ॥ २१ ॥ ते स्ते परिहृता वीराः शोभमाना महावलाः ॥ न ग
रंहास्तिन पुरं शनैः प्रविशिष्य सदा ॥ २२ ॥ कौतूहले न नगरं दीप्यमानमिवाभ
वत् ॥ तत्र ते पुरुषा ब्राह्मणः शोकः खविनाशनाः ॥ २३ ॥

लघोपमं रसोपमं ॥ १० ॥ ४४ ॥ अजगतिपर्वतैः नृपलीलापात्रार्थैः कविमैः पर्वतैरनः कृपारिज

मभा
आप
३४

नत्ररम्येतिवेदे शोको रवस्थनिवेष्टानं ॥ अशुभेयनसंपूर्णं यनाप्यल्लघोपमं ॥ १० ॥
नचागच्छन्दिना राजन्सर्ववेदविद्यारण्यः ॥ निवासं देवयतिस्म सर्वभाषाविरलथा
॥ १० ॥ चलिजयाय युस्त्रनानादि ॥ योयनाधिना ॥ सर्वशिल्पविरलत्रवासायाभागम
नेलदा ॥ १० ॥ उद्याननिचरम्याणिनगरस्थसमंततः ॥ आभेराभ्यातकै नीपेरशोके अथकै
लदा ॥ ४४ ॥ पुत्रागोर्नागपुष्पे अलकचैः यनसेलथा ॥ सात्तनालतमालेश्वरुलेश्वरकेन
कै ॥ ४४ ॥ मनोहरैः सपुष्पे अफलभाषावनाभितैः ॥ प्राचीनामलकै लोभै रकोलै अथपु
ष्पितैः ॥ ४४ ॥ तंरुभिः पाटलाभिश्च कृत्तकैः ॥ तिमलकैः ॥ करवीरैः पारिजातै रन्यै अविशिष्टै
कुमैः ॥ ४४ ॥ निमग्नफलोपेतेर्नातादिजगण्युनैः ॥ मजवर्हिणसंयुष्टं कोकिलै अथसदाम
है ॥ ४४ ॥ गदहै गदरुचिभिलै र्निविष्टै अल्लनागदहै ॥ मनोहरै अत्रगदहै लयाजगतिपर्वतैः
॥ ४४ ॥ चापीभिर्विचिषाभिश्च पूर्णिमाभिः परमांभसा ॥ सरोभिरतिरम्यै अथमोत्पलसुगंधि
भिः ॥ ४४ ॥ हेसकारुचयुनै अशुक्रवाकोपशोभितैः ॥ रम्याश्च विविधास्तत्रपुष्करिण्योचना
वृताः ॥ तजगतिचरम्याणि वृहेतिसवहृनिच ॥ ४४ ॥

सुविल्लसारहरेः रयेगतिः सीमां र्गदर्श
कोरुनेपात्रभृपाययोरितिमेतिनी ॥ ४४ ॥ तनालतमालै र्गममेगलनाः तलपूर्णदा ॥ ४४ ॥

३४

१५॥ तदैतन्नचोरं वनं सत्सर्गं च तं उपां च किरे ॥ १५॥ तदेवाह ॥ नगरे मायया मासि मेत्तारिना ॥ १६॥
 गोगवतीमिवेति प्रथमा र्थे द्वितीया र्थे मिति निपात लेखे यो वा भोगवती यद्ये तपे हिते प्रमादपादे
 वा ॥ १५॥ निर्विद्वेः प्रविद्वे रमेये वी ॥ १६॥ एतिभिर्हृत्स्नोपाभिर्लै ह मयीभि ॥ १७॥ तीक्ष्णं च तं कृष्ण

अर्थं गच्छस्य संशयान्तरं व प्रथमा विप्रत ॥ ततस्ते पांडु वास्तवगता कृष्ण प्रयोगमा ॥ १५॥
 संशयं च किरेतदै परस्वर्गं च द्युता ॥ ततः प्रथमं शिवे दे प्रो शो नि कृता म हार प्रा ॥ १६॥
 नगरे मायया मासि दे पायन प्रयोगमा ॥ सागर प्रतिष्ठाभिः प्रशिक्षाभिरलेकते ॥ १७॥
 कवेण च संपन्नं दिव्यमा हृत्य तिष्ठता ॥ पांडुरभ्यप्रकाशेन हिमरश्मिनिभेन च ॥ १८॥
 मेतत्परश्वेष्टं नागोर्भोगवतीमिव ॥ दिपलंगरुद्रप्रालेर्दीरेः सौयेष्टप्रोभितं ॥ १९॥
 भवत्यप्रविर्गो प्ररे मंशो यमे ॥ विविधै रतिनिर्विद्वेः प्राप्ता येनैः ससंहतै ॥ २०॥
 भिक्षाहृतं तद्विनिद्वे रिव यत्र गे ॥ तलेष्वाभ्याशिके र्मुक्तं प्रभु मेयो धरतिनं ॥ २१॥
 लणकशपातज्ञीभि र्धनं जालेष्वा प्रोभितं ॥ प्राय मैष्टमहाचक्रैः प्रभु मेतत्परोत्तमं ॥ २२॥
 सुविभक्तं महारथं देवना वायवर्जितं ॥ विद्योचमानं विविधैः पांडुरै र्भवनोत्तमैः ॥ २३॥
 तन्निविष्टं पञ्चकाशमिद्रप्रस्थं चारोचतं ॥ मेव हृदमिकाकाशे विद्वे रियुत्समाहृतं ॥ २४॥

अथानुश्रुताभिः आग्रयोषधयलेन उत्तमिमेन दृष्टमिरेन याः प्रगपत्तुते सहस्रं चामन
 म्पादीनं ज्ञेयताभिः शतज्ञीभिर्दे मां दृष्टभिः ॥ २५॥ विद्वेमिधः शिष्टं ॥ २६॥

म. भा.
आ. पं.
३४२

आसांचक्रः स्थिरासनाचक्रः ॥ पार्थिवेषु राजसंवेधिषु आसनेषु अधिकारविशेषेषु ॥ ५॥ ॥ स्वसं

कर्माणः पौरकार्याणि सर्वाणि पुरुषार्थभाः ॥ आसांचक्रमहाहं पार्थिवेषु आसनेषु च ॥ ५॥
अथ ते ह्यपविष्टेषु सर्वेष्वेव महात्मसः ॥ नारदस्वयदेव धिराजगामयदृक्षया ॥ ६॥ आस
नं हचिरंतस्मै प्रददौ स्तेषु धिष्ठिरः ॥ १॥ देवर्षे ह्यपविष्टस्य स्वयमर्थं यथाविधि ॥ प्रादाद्युधि
ष्ठिरा यीमात्रा जंतस्मै न्यवेदयत् ॥ २॥ प्रतिगृह्यत तां एजा रघिः श्रीनमना स्तुतः ॥ आशी
भिर्वर्धयित्वा च तस्य वाचा स्थितामिति ॥ ३॥ निषसादाभ्यनृजानं ततो राजा युधिष्ठिरः ॥ स
प्रेषयामास कृष्णाद्यै भगवतं स पश्चित् ॥ ४॥ अतैतत्तदौ पदौ चापि शुचिर्भूता समाहिता
जगाम तत्र यत्रास्ते नारदः पांडवैः सह ॥ ५॥ तस्याभिवाद्य चरणौ देवर्षे र्थमर्चयिणी ॥ कृ
तानलिः स्वसंवीता स्थिताश्च उपादात्मजा ॥ ६॥ तस्याप्यपि सधर्मात्मा सत्यवारधिसत्त
मः ॥ आशिषो विविधाः प्रोच्य राजपुत्रास्तनारदः ॥ ७॥ गम्यतामिति हो कच भगवोक्ता
मनिदिता ॥ गतायामथ कृष्णाया युधिष्ठिरपुत्रेण गमान् ॥ विविक्ते पांडवान् सर्वानवाचम
गवान् रघिः ॥ ८॥ नारद उवाच ॥ पांचाली भवता मेकायमपत्नीयशसिती ॥ यथावो नात्र
भेदस्यानयातीति विधीयते ॥ ९॥ स्वंदो पसेंदो हि पुराभ्यात रोहिता बुभौ ॥ आस्तामव
धास्ये पांविषु लोकेषु विश्रुतौ ॥ १०॥ एकराज्यवेक गृहवेक शूरासनाश्रुतौ ॥ तिलोत्तमा
यास्तौ हेतोरन्योन्यमभिनृजत ॥ ११॥

गीतासम्यक्कृतावगं-

३४२

प्रत्येकनेरुयेतं ॥ ४८ ॥ राक्षसराष्ट्रेण यमस्य युधिष्ठिरस्य गणेने प्रापते ॥ ४९ ॥ नि ॥ रा ॥ भा ॥

नेषां प्रत्येकनेरुयेतं राक्षसा विष्णोः महेतः ॥ पांडवानां महाराजशत्रुत्वीतिरवर्धनः ॥ ४८ ॥
नत्रभीकोणराक्षसचयमप्रणयनेकते ॥ पांडवाः समग्रयुतं तं उवप्रस्थवासिनः ॥ ४९ ॥
यंचमिहोमदेष्टासो रिदृक्तेः समन्वितः ॥ प्रप्रभेतनुरश्रेष्ठेनागौर्भीगवतीयथा ॥ ५० ॥
नानिवेष्यततोवीरोरामासदकं शवः ॥ यकोरुवतीराज्याडवानमतेनदा ॥ ५१ ॥
मरिचवर्णिः ॥ ५२ ॥ यजमेतयउच ॥ एवंसेप्राप्यराजं तदिदप्रस्थेतयोधनः ॥ यतः
धर्ममहात्मानः किमकुर्वत पांडवाः ॥ ५३ ॥ सर्वेष्वमहासत्ताममर्षिपितामहाः द्वेप
दीयमेषां त्रीचकषेता नन्वचर्ततः ॥ ५४ ॥ यंचयंचकृसायामेकस्यां तेन राधिपाः व
र्तमाना महाभागानाभिद्यंत परस्य मे ॥ ५५ ॥ यानमिह्याम्यहं सर्वं विस्तरेण तयोधन
नेषां वेष्टितमन्योम्युक्तानां कृष्यासहस्र ॥ ५६ ॥ चेष्टेया यनउच ॥ युतराष्ट्राभ्यनरा
नाः कृष्यासहस्रांडवाः ॥ रेमिरेखांडवप्रस्थे प्राप्तराज्याः परंतप ॥ ५७ ॥ प्राप्यराज्यं महा
तेजाः सत्यसंघो युधिष्ठिरः ॥ पालयामास यमं एतच्छिवीभ्यः सह ॥ ५८ ॥ नितार
यो महाप्राजाः सत्यधर्मपरायणाः ॥ मदपरमिकं प्राप्तास्तत्रोयुः पांडुनंदनाः ॥ ५९ ॥

ये हि राक्षसाभोतशंखार्थः ॥ का ॥ एवमिति ॥ ५९ ॥ तत्रोयुतत्रांडवस्थेकृषुः

राक्षसकुलवर्जः ॥ ५९ ॥

म भा
आ य
३४२

मलोपचिनसर्वो गोवापुमदौवभूवत ॥ आत्मसांनितदं नोपादंगष्टाप्रधिसितो
 कर्षवाहचानिभिषोदीर्चकालंएतन्नतौ ॥ १ ॥ नयोस्वपः प्रभावेण दीर्चकालं प्रतपितः
 भूमं प्रममचेविंशस्तदद्भुतमिवाभवत् ॥ २ ॥ नतो देवाभयं तमहग्रंष्टु नयोस्वपः ॥
 नपोविद्यानार्थमथो देवा विज्ञानिचक्रिरे ॥ ३ ॥ एतैः प्रलोभयामासः स्त्रीभिषोभोऽन
 पुन ॥ नचनौचक्रतर्भंगं त्रनस्तसुमहात्रतौ ॥ ४ ॥ अथमायां पुनर्देवास्तयोचक्रुर्महात्मनोः
 भगिनीमातरो भार्यास्तयोऽप्यात्मजनस्तथा ॥ ५ ॥ प्रयाजमाना वित्रस्ताः स्तलहस्तेनरत्न
 सा ॥ अष्टाभरणकेशांता अष्टाभरणावाससा ॥ ६ ॥ अभिभाष्यततः सर्वास्तोत्रादीनि विच
 क्रुथ ॥ नचनौचक्रतर्भंगं त्रनस्तसुमहात्रतौ ॥ ७ ॥ यदा लोभनोपधातिनार्तिमन्यतरस्त
 यो ॥ ततस्त्रियस्ताभूतचसर्वमंतरयीयत ॥ ८ ॥ ततः पितामहः सात्तादभिगम्य महावरो
 वरेण खेदयामास सर्वलोकहितः प्रथम ॥ ९ ॥ ततः स्त्रियोपसंसेतौ आतरोददचक्रमो
 दस्तु पितामहं देवं तस्थतः प्राजलीतदा ॥ १० ॥ ऊचतश्च प्रभं देवं ततस्तौ सहितौ तदा ॥
 आवयोस्तयसानेन यदि प्रीतः पितामह ॥ ११ ॥ मायाविदावास्तुविदौ च लिनौ कामरूपि
 तौ ॥ उभावप्यमरोऽस्यावः प्रसन्नौ यदि तौ प्रभुः ॥ १२ ॥

342

३४२

अन्योन्यप्रतीतिभावकं परस्परप्रतीत्याभावे तदिच्छन्तं तथा ॥ २ ॥ अज्ञानं हतवन्तौ ॥ १ ॥ कस्यैव स्य क

रत्नानां सो हरे न स्यादन्योन्यप्रतीतिपूर्वकं ॥ यथा चोनात्र भेदः स्थानत्वरूपप्रविष्टिः ॥ १ ॥ यथा
दि ॥ ३ ॥ वाच ॥ संदोषसंदावस्यौ कस्य प्रमोहमने ॥ ३ ॥ यत्र च कथं भेदः कथं चान्योन्यम-
ज्ञानं ॥ १ ॥ यथा देवकमात्रे कस्य चैषानि तोनमा ॥ यस्याः कामेन समजो जज्ञानलोपरस्य
रे ॥ २ ॥ यतस्तर्चयथा हते विलिखेतातपोयन ॥ योनमिच्छामहे वसन्तरे को न हलं हिन ॥ १ ॥
३ ॥ मादिपर्वणि ॥ २ ॥ श्रीनाराद उवाच ॥ शरणमेविलिखेतामिति हासं प्रयतने ॥ आह भिः स
रितः पाद्येयथा हतं प्रविष्टिः ॥ १ ॥ महासरस्यान्ववायेदिराण्यकशियोः पुरा ॥ निकृभोना
मदेते स्तेजसीवलवानभूत ॥ २ ॥ तस्य प्रमोहमदीर्घात्ततो भो मुपराकमो ॥ संदोषसं
हो देते दैराहातो कुरमानसो ॥ १ ॥ तावेक निश्चयो देता वेक कथं समतो ॥ निरंतरं प्र
वर्तते समतः ॥ तस्य स्वावभो ॥ १ ॥ विना न्यायेन भजाने विना न्यायेन न सत ॥ अन्योन्यस्य
प्रियकरावम्योन्यस्य प्रियवदे ॥ १ ॥ एक शीलसमाकीरो द्विचैवेको भवत्कृतः ॥ नो विरुद्धो
महावीर्यो कार्येष्वप्येक निश्चयो ॥ १ ॥ त्रैलोक्यं विजयाय यस्माथा येक निश्चय
दीर्घकृतागतो विधिं जायते यतस्तथा ॥ १ ॥ तौ तद्वैराग्यकालेन तपोयुक्तौ वभवतः ॥
तत्पिपासापरिग्रहो जरावत्कलधारितो ॥ २ ॥

न्या ॥ २ ॥ अथापः ॥ १ ॥ निरंतरं मतिभेदे विना ॥ य ॥ २ ॥

म भा
आ य
३४३

342

312

तलनादिनैः करनलधनिभिः वाचचोषैर्वा ॥१॥ समाः वह निवर्षाणि एकं दिनमिवाः भवन् ॥१॥

तत्र तत्र महा नादैरुत्कृष्टतलनादिनैः ॥ दृष्टं प्रमदितं सर्वं देत्यानामभवत्परं ॥ नैलेर्हि
हारेर्ध्वभिर्देत्यानां कामरूपाणां ॥ समाः संक्रीडतां तेषामहरेकमिवाभवत् ॥२॥ ॥ ३ ॥
दिवर्षाणि ॥ नारादुवाच ॥ उत्सवे हनमात्रेन त्रैलोक्याकं दिणावुभौ ॥ मंत्रयित्वा तनः सेनां
नावासापयतां तदा ॥ स देद्विरण्णत्वा तौ देवौ हृदैश्च संविभिः ॥ कृत्वा प्रास्थानिकं रात्रौ
मवाप्तुं यत्नस्तदा ॥ गदायदिषाया रिणाश्लमद्गरहस्तया ॥ प्रस्थितौ सह्य मिणा
विं महात्पादैस्तसेनया ॥ मंगलैः स्तुतिभिश्चापि जयप्रति संहितैः ॥ चरणौ हस्तयमानौ तौ
जगत्तः परमं यदा ॥ तावन्तस्मिन्सुखे देवौ कामगमावुभौ ॥ देवानां मेव भवन्ते न
तमर्चयन्त्यमीहौ ॥ तयोरा ॥ गमनं तात्वा वरदानं च तत्प्रभा ॥ हितात्रिविष्टं जगत्सर्वं
सलोकं ततः सरा ॥ तावन्तिलोकं निर्जित्य यदा लोकाणां सुदा ॥ त्वचराण्यपि भूतानि
जह्युर्नस्तीति विक्रमे ॥ अंतर्ममिगजाननागान्निता तौ च महारथौ ॥ समद्रवा सिनीः स
र्वं ह्येव जगती विजिग्यत ॥ ततः सर्वां महो जेतुमाश्वावग्रशा सतौ ॥ सेनिकांश्च समा
ह्वयसतीक्ष्णवाचा सूचत ॥ राजर्षयो महायज्ञैर्ह्यथ कथैर्हि जातयः ॥ तेजो बलं च दे
वानां चर्ययेति श्रियेतथा ॥ ॥

३०४
आयः ॥ उत्सवेति ॥ मवाप्तुं गमनार्थं निविदेयितुं तत्रेश्वरात्तपयतः ॥ विजयप्रति
संहितैः विजयकथकैः ॥ ॥ ॥ ॥

३४३

येनामरतत्पत्तमवेतारशविधानंज्ञानीतंलापयत॥२॥प्रभविद्याचःप्रभनमैश्वर्यकरिष्यावय
 क्तमोचदारमेतत्तमामोतदेवलभतेनान्यदिनार्थः॥२॥यथावद्वयथावदेव॥२॥मोलिनोक्तिः

श्रीउलोवाच॥ऋतेःसरत्तंयुवयोःसर्वमक्तंभविष्यति॥प्रमहृणीतंमृत्योश्चविधान
 ममरेःसमं॥२॥प्रभविद्याचःनियन्महदभ्युद्यतंतपः॥युवयोर्दैनानेननामरत्तंवि
 धीयते॥२॥त्रैलोक्यविजयाशायमचक्षामास्थितंतपः॥हेतुतानेनदेत्येदौनवाकामक
 योम्यहं॥२॥संदोषंसेषमूचतः॥त्रिप्रलोकेषुयत्नेकिंचित्स्यावरजगमं॥सर्वस्मात्रौभ
 यंनष्टाहतेन्योन्यंवितामह॥२॥वितामहउवाच॥यत्पार्थितंयद्योक्तंचकाममेतदृश
 मितं॥मृत्योर्विधानमेतच्चयथावदंभविष्यति॥२॥नारदउवाच॥ततःवितामहोदत्ता
 अमेतज्जगतयोः॥निवर्त्यतश्चसलोकचक्रसलोकंजगामह॥२॥सञ्जावरगिरिदेत्येन्द्राव
 द्यतोधातराशुभो॥अवधौसर्वलोकस्थस्वमेवभवजगत्तो॥२॥तौतत्तुवरीरघुकर
 तकमौमवसितौ॥सर्वःसहजनस्ताभ्यामृदक्षमप्यनमिषान्॥२॥ततस्तौततंरुंभ
 सामोलिनोसंवभूवत॥महार्कभरणोपेतौविरजोवराधारिणौ॥२॥प्रकालकैमरीचै
 वचक्रतःसर्वकालिकौ॥नित्यप्रमदितःसर्वसुखोद्येवसहजतः॥२॥भक्त्यतोभक्त्यतो
 नित्यदोयनोरुणतामिति॥गीयतांपीयतांचेतिशब्दश्रीरुहेरुदे॥२॥

रीदवंतौमोलिःकिरीटयस्मिलेतिमेदिनोज्ञादिनोज्ञादितादिनि॥३२॥

मं भा
आ-री
१५५

343

उत्सवोपाचारविवाहदिः॥१॥ निवृत्तविपणः क्रयविक्रयार्थवहाश्रयाः आयणाः ददाः॥२॥
अस्थीनिहस्तपादादिसंवंधीनिकंकालाः देहमय्यास्थीनियार्थादिसहितानि॥२॥ ग्रहाः ऊना

निवृत्तयज्ञस्वाध्यायाप्रणसन्त्यनिहिता॥३॥ उत्सवोत्सवयज्ञाचवभूववसयातया॥४॥
हाहाभूताभयार्ताचनिवृत्तविपणपाण॥ निवृत्तदेवकार्याचप्राणोद्वाहविवर्जिता॥५॥
निवृत्तकृपिगोरक्षाविधुस्तनगराग्रमा॥ अस्थिकंकालसंकर्षाभूर्वभूवोश्रदर्शना॥६॥
निवृत्तपितृकार्येचनिवेष्टकरमंगलं॥ जगत्पतिमयाकारंडः प्रेक्ष्यमभवतदा॥७॥
चंद्रादित्योयहास्तारानक्षत्राणिदिवोकसः॥ जगत्विषादतत्कर्मदृष्ट्वा संशयोत्तरयोः॥८॥
एवंसर्वादिणोदैत्योन्निवाकूरेणकर्मणा॥ निःसपत्नोऽकुरुक्षेत्रे निवेशमपिचक्रत्॥९॥
इत्यादिपर्वणि॥१०॥ नारादुवसः॥ ततोदेवर्षयः सर्वेसिद्धश्चपरमर्षयः॥ तन्मस्तदा
परामर्तिदृष्ट्वा तत्कदनंमहतं॥ तेभिजगत्सर्जितक्रोधाजितात्मानो नितेन्द्रियाः॥ पिताम
हस्यभवनंजगतः कृपयातदा॥ ततोददृशुःसीनेसहदेवैः पितामहं॥ सिद्धैर्वैसृषिभिश्चै
वसमंतात्परिवारितं॥ तत्रदेवोमहादेवस्तत्राग्निर्वैयुनासह॥ चंद्रादित्यौचशक्रश्चपार
मेष्ठास्तथावयवः॥ वैश्वानरावाल्किल्यावानप्रस्थामरीचियाः॥ अनाश्वेवाविमूहा
श्चतेजोगर्भास्तपस्विनः॥ ऋषयः सर्वेएवैतेपितामहमुपागमत॥१॥

दयः॥ नाराः सप्तर्षीदयः॥ नक्षत्राणिअश्विन्यादीनि॥२॥ ततइति॥५॥

३५५

नाक्रमंतनयामचंतःतयोः तौ कर्मणि यस्मिन् ॥ १५ ॥ यदृशद्विरेतर्हितैः ऋषिभिर्हेतुभूतैस्तेचि-
 वातेचिचिधानिवाप्रायेनिरूपाणि नगरहतेतिरोभावायनतस्तत्तृपात्तानां कटान्मनीन

तेषामेवं प्रवृत्तानां सर्वेषामसुरदिपां ॥ संभूय सर्वैरमाभिः कार्यः सर्वान्नाचयः ॥ १५ ॥
 वेसर्वांस्मादिष्वपूर्वेतोरमहोदधेः ॥ कुरुमर्नि समाख्यायजामतः सर्वतोमुखैः ॥ १६ ॥
 तेषां जेतियेकेचिधानयेतिचयेदिताः ॥ तान्कर्वांस्मरुभेदनावतिनो नमस्तस्त ॥ १७ ॥
 प्रमेष्ठप्रिहोवाणिमुनीनां भावितात्मनः ॥ गृहीताप्रतिपत्त्यसविप्रधैनिकस्तयोः ॥ १८ ॥
 तपोधनैश्च ये कुहेः पापा उक्रमहन्तभिः ॥ नाक्रमंतनयोस्तेष्विवादाननिराकृताः ॥ १९ ॥
 नाक्रमंतयदृशपापाणां मक्राशिलास्त्रिच ॥ नियमानं परिमत्तं वंदितं हितातयः ॥ २० ॥
 पृथिव्यां ये तपः सिद्धादन्ताः शमपापाणां ॥ तयोर्भवात् उडुवस्ते येन तेषादिबोरा ॥ २१ ॥
 मयिते यश्च मेर्भेर्भिकोर्भिकस्तथासवे ॥ प्रत्यक्षासीजान् सर्वकालेनेषदतेनट ॥ २२ ॥
 तोषान्नदृशद्विः ऋषिभिश्च मदासरो ॥ उभोचिनिष्ठयकृताचिकृवातेवयेधितो ॥ २३ ॥
 प्रभिन्नकरदोमतोभूताकंजुरहृषितो ॥ संलीनमपि उर्गेषु निमतर्धमसारनम् ॥ २४ ॥
 हेमूनां पुनर्थां चोपनाशो नर्हि तावतो ॥ तैस्तेरुपायेस्तो कुरादृषी नृपा निनम्रतः ॥ २५ ॥

रातादिरूपो नित्यतत्परित्यक्तः ॥ २६ ॥ तदेवाह ॥ प्रभिन्नेति ॥ प्रमदेन प्रभिन्नौ कटकौ गंडे प्रो ययो
 स्तो संलीनमपि मनिः ॥ २७ ॥ २४ ॥

मभा
आ-प
३४५

344

प्रलोभनमर्थी तस्य दोषो रेव ॥ २० ॥ ताम्योतयो ॥ २१ ॥ संडलं समुद्राय ॥ २२ ॥ भगवान्विस्त्राप्र
स्त्रीभावादिना तेनामपितत्र मोहोद्योतितः ॥ २३ ॥ इष्टकामस्य स्थानो ॥ २४ ॥ देवनिकायानां देव

जहाणो सानमस्तु न्यप्रांजलिर्वाचमज्जीत ॥ किं कार्यमपि भूतेषां येनास्मद्येह निर्मिता ॥ २५ ॥
पितामह उवाच ॥ गच्छ संदोषं सदा भ्यामसराभ्यां निलोत्तमे ॥ प्राथमीयेन रूपेण कुरु भद्रं प्र
लोभनं ॥ २६ ॥ तत्कृते दर्शनादेव रूपं संपादकतेन वै ॥ विरोधः स्याद्यथा ताभ्यामन्योन्येन तथा
कुरु ॥ २७ ॥ श्रीनारद उवाच ॥ सानयेति प्रतिज्ञाय नमस्तु न्यपितामहं चकार संडलं तत्र वि
बुधानां प्रदत्तितां ॥ २८ ॥ आमुलो भगवानास्ते दत्तिता नमहे श्वरः ॥ देवाश्चैवो नरेणासन् सर्व
नस्तृषयो भवन् ॥ २९ ॥ कर्तव्यास्तथा तत्र मंडलं तत्प्रदत्तितां ॥ ३० ॥ स्थापयामास भगवान्यै र्य
ए प्रत्यवस्थितो ॥ ३१ ॥ इष्टकामस्य चात्पथ्यं गतया पाश्चतस्तया ॥ अन्यदेवित्तय प्राहं दत्ति
ता निःसृतं सत्त्वं ॥ ३२ ॥ प्रसूतः परिवर्तनं पश्चिमं निःसृतं सत्त्वं ॥ गतया शोचरं यार्थं सत्त्वं
निःसृतं सत्त्वं ॥ ३३ ॥ महेंद्रस्थापिने जहाणो प्रसूतः पार्थिवो ग्रतः ॥ रक्तं ज्ञानं विष्णुत्वात् सत्त्वं
सं सर्वतो भवत् ॥ ३४ ॥ एवं च तर्जिखः स्थापयामाह देवोऽभवत्सरा ॥ तथा सहस्रनेत्रश्च भूव
बलसदन ॥ ३५ ॥ तथा देवनिकायानां महर्षीणां च सर्वशः ॥ सुखानि चाभ्यवर्तन्त्येनया
तानि लोत्तमा ॥ ३६ ॥ तस्यागात्रे निपतिता दृष्टिस्तेषां महात्मनां ॥ सर्वेषां मेव भूयिष्ठस्य ते दे
वपितामह ॥ ३७ ॥

निकायानां देवसंघः तां येन देशेन मार्गेण सायाति तं यासुखानि च भवन्ति ॥ ३८ ॥

३४५

६५५॥ तस्याः गात्रे सत्त्वमयितदंगं नास्ति यच्च सत्त्वद्वयं रूपं संपद्यते न भूतया यत्र निष्पत्तानिरीत

नतो भिगम्यते दीनाः सर्व एव महर्षयः॥ संदोषसंदयोः कर्म सर्व एव शांतिरे॥ १॥ यथा
 हतं यथा चे चकृतं येन क्रमेण च॥ त्वेदं सत्तनः सर्वमपि लेन पितामहं॥ २॥ ततो देवग
 णाः सर्वे ते चैव यमर्षयः॥ तमेवार्थं पुरस्कृत्य पितामहमचोदयत्॥ ३॥ जनः पितामहः
 सत्ता सर्वे सांनदचकृत॥ महर्षिभिरमं चित्तं कर्तव्यं च निश्चय॥ ४॥ तयोर्वधं समदिप्य
 विष्णु कर्मणा मद्भयन॥ दृष्ट्वा च विष्णु कर्मणां शक्तिरे पा पितामहं॥ ५॥ सत्तनं प्रार्थनीये का प्र
 मदेति महत्तपाः॥ पितामहं नमस्कृत्य तदा कर्मभिर्न पच॥ ६॥ निर्ममेयो पितेरिषां चित्तं
 त्वा पुनः पुनः॥ ७॥ त्रिषु लोकेषु यत्किंचिदृते स्थावरे नृणां॥ समानय र्शनीयं न तदत्र सवि
 श्ववित्॥ ८॥ कोटिषु चैव रत्नानि तस्या गात्रे न्यवेशत॥ तारसंज्ञा तमयी म ह न देव रु हि
 तंती॥ ९॥ सा प्रयत्नेन महता निर्मिता विष्णु कर्मणा॥ त्रिषु लोकेषु नारीणां दूयेणा प्रतिमा
 भवत्॥ १०॥ ततस्याः सत्त्वमय लिप्य ह्यत्र रूपं संपद्य॥ निष्पत्तयत्र चारु चिन् स न नि निरीत
 तं॥ ११॥ सा विश्वदेवती वशीः कर्मरूपवपुष्मती॥ न ह्यसर्वभूतानां च त्वं पि च मनोसि च॥ १२॥
 तिलं तिलं समानीय रत्नानां यदि निर्मितं॥ तिलोत्तमेति ततस्या नाम वक्ते पितामहः॥ १३॥

तां रश्मिं सत्ततोति संवेद्यः॥ १४॥ १५॥ १६॥ १७॥ १८॥ १९॥ २०॥ २१॥ २२॥ २३॥ २४॥ २५॥ २६॥ २७॥ २८॥

स्थितौ कामेन ॥ १५ ॥ १६ ॥

मं भा
आ प
१४६

नौतपोत्ताचरणानं मदरक्तं लोचनौ ॥ दृष्टे वृत्तं वरयो हं यथितो संवभूवतः ॥ १५ ॥ ता
बुत्थायासने हितात्तामन्तर्यं सास्थिता ॥ उमोच कामसंयत्राबुभौ प्रार्थयतश्चतः ॥ १६ ॥
दक्षिणोत्ताकरे सभू संदो जग्राह पाणिना ॥ उपसंदो भिजग्राह वामपाणौ तिलोत्तमं ॥ १७ ॥
वरप्रदानमतौ तावोरसेन वलेन च ॥ धनरत्नमदभ्यां च सुराया नमदेन च ॥ १८ ॥ सर्वेरे
तैर्मदेर्मतावयो न्यं भूजरी कृतौ ॥ मदकामसमा विष्टो पारस्परमथोचतः ॥ १९ ॥ मम
मार्घातवयुररिति संदोभ्यभाषत ॥ ममभार्या तव वधूरुपसंदोभ्यभाषत ॥ २० ॥ नैषात
वममैषे नितनलौ मन्मुराविशत ॥ तस्याहूये ए संपन्नौ विगतल्लिहसो हरे ॥ २१ ॥ तस्या
हेतोर्गदेभीमे संगृहीता सुभौ तदा ॥ पारस्य च गदेभीमे तस्यातौ काममोहितौ ॥ २२ ॥
यहं पूर्वमहं एवमित्यस्यो न्यं निजज्ञतः ॥ नौ गदाभिहतौ भीमौ येन तर्ध रणीतले
रुधिरैरणवसिक्तं गोहाचिवाकैर्नभः च्युतौ ॥ ततस्तान् विदुता नार्थः सच देत्यगणान्
या ॥ २३ ॥ पातालमगमत्सर्वे विषादभयकपितः ॥ ततः पितामहस्तत्र सह देवैर्महर्षि
भिः ॥ २४ ॥ प्राज्ञगमविश्रुक्तात्मा एतयश्च तिलोत्तमं ॥ २५ ॥ वरेण छेदयामास भगवान्
पितामहः ॥ वरेदित्सः स तत्रैनां प्रीतः ग्राहयितामहः ॥ २६ ॥

प्रथमः ॥ निताकनासापीनं प्रथयेनिर्विशेषेयथास्थानथा ॥ ५ ॥ प्रत्येष्टिावरे ॥ ६ ॥ वेष्टंष्टंगारमा
 योयसादिममादेयोमनेयैकत्वेनेनसदयथास्थानथाहलैकवाससौधारितनादिविक्तावयव

गच्छन्त्याततयासर्वदेवाद्यारमर्षयः ॥ कृतमित्येवयत्नार्थे निरूपसंयदा ॥ ५ ॥ निलोन
 मायातस्थानगतायालोकभावनः ॥ सर्वाभिसर्जयामासदेवान्त्रयिगांश्चतान् ॥ ६ ॥
 इत्यारिपर्वणिसेदोयसंशयानि ॥ श्रीनारद उवाच ॥ नितातएधिचोदेस्योनिःसपत्नौगत
 यद्यौ ॥ कृत्वात्रैलोक्यमयाशंकनकृत्योचभूवतः ॥ देवगंधर्वाद्यलोकनागपाथिवरत्न
 सं ॥ आदायसर्वरत्नानिपतंतस्मिन्पागतौ ॥ ५ ॥ एतान्प्रतिषेद्धारक्ष्योःसंहीतकेचन
 निरूप्योगोतदाभूत्वाचिज्ज्ञतेमयाचिव ॥ ५ ॥ सीभिर्मलेष्टुगेष्टुभूतभोरोत्तप्रष्टलेः
 यानैश्चविचियेष्टुयैःपरांश्रीनिमवापत ॥ ५ ॥ अतःप्रयतोयानेष्टुवनेष्टुच ॥ यद्ये
 स्थितेष्टुदेशेष्टुचिज्ज्ञतेमयाचिव ॥ ५ ॥ ततःकदाचिदिध्यस्यप्रस्थेसमशिलातले ॥ ५ ॥
 ताप्रेष्टुष्टालेष्टुचिह्नारमभिनगमत ॥ ५ ॥ दिक्प्रसवकामेष्टुसमानोतेष्टुतात्रुभो ॥ वरा
 सनेष्टुसंष्टुसहस्रौभिर्निधीदतः ॥ ५ ॥ ततोवादित्रन्त्याभ्यामपातिष्ठततोस्थिः ॥
 गीतेश्वलानिसंयत्तैःप्रीत्यासमयजगिरे ५ ॥ ततस्त्रिलोतमानत्रवनेष्टुष्टालिचिन्व
 ती ॥ वेष्टंष्टादिप्रमायायत्तैःनैकेनवाससा ॥ ५ ॥ नदीतीरेष्टुजातात्ताकर्तिकाशम्यचि
 न्वती ॥ ५ ॥ शनैर्नगामतेदेशेयत्तत्तामहासरो ॥ ५ ॥

नेनजनंयाकलयंतौमर्थः ॥ ६ ॥

नागैरितिः सरस्वतीवद्वसरो प्रकाचनस्थलीसादिगजैर्मुक्ताः नैः जेतनशक्त्यातयाचराज्ञानोवलि

म भा
आ य
३४

तेनयातैश्चसावीरेः पतिभिः सहपंचभिः ॥ चभूवपरमप्रोक्तानागैरिवसरस्वती ॥ १ ॥ वनेमाने
 पुथमेषु पांडवेषु महात्मसु ॥ अवर्यचक्रवः सर्वहीनहोयाः सत्त्वान्तिता ॥ २ ॥ अथदीर्घा-
 कालेन ब्राह्मणस्य विष्णोपते ॥ कस्यचित्तनस्वराजः केचित्तगानपसनमा ॥ ३ ॥ द्वियमाणे
 यनेतस्मिन्नासाणः क्रोधमूर्च्छितः ॥ आगम्यात्पांडवप्रस्थमदकोशत्सपांडवान् ॥ ४ ॥ द्वियते
 गोपतं च त्रैर्नृपैः सैरहतात्मभिः ॥ प्रसहाचास्मद्विषयादभयावनपांडवान् ॥ ५ ॥ ब्राह्मणस्य प्र-
 शांतस्य हविर्धातैः प्रत्युपते ॥ पाण्डेयस्य गृहं प्रत्यानीचः क्रोधाभिर्महेति ॥ ६ ॥ अतितार- कि-
 राज्ञानं वलिषद्भागहरिणं ॥ तमाहुः सर्वलोकस्य समग्रं पापचारिणं ॥ ७ ॥ ब्राह्मणस्वेहते
 चौरैर्यमोर्ध्वं च विलोपिते ॥ रोदयमाणो च मयिक्रियतां हस्तधारणम् ॥ ८ ॥ वैशंपायनराच
 रोदयमाणस्याग्ना सेभ्यो निप्रस्थपांडवः ॥ तानिवावातिशुश्रूच कंती प्रजोयनं नय ॥ ९ ॥
 अत्रैव च महाबाहुर्ममैरित्याह तं द्विजं ॥ आश्रयानि च यत्रासनपांडवानां महात्मना ॥ कुस-
 यासहनत्रास्तेयमराजो युधिष्ठिर ॥ संप्रवेशाय चाशक्तेऽगमनाय च पांडवः ॥ तस्य चानस्य
 तैर्वाक्ये शोचमानः पुनः पुनः ॥ १० ॥ आक्रंदतत्र कौन्तेय श्विनयामास दुःखितः ॥ द्वियमाणे
 यनेतस्मिन्नासाणस्य तपस्विनः ॥ १४ ॥

नः एवं तेमिशो हृदि हेतव इत्यर्थः ॥ १ ॥ हस्तधारणक्रियताममये दीयतामित्यर्थः ॥ १ ॥ १४ ॥

346

३४

तेन सा कंचनारुणभिभावकतात् ॥ सदृशं सप्तरुपं न कं ॥ रणनिकश्रित ॥ २॥ १॥ ॥ अथ ॥ एतन्नि

ग्रादिनचरितं लोकान्निचरिण्यसिभावनि ॥ तेन सा च सदृशं न कं रणनिकश्रित ॥ २॥ १॥
एवं तस्मै वरं देना सर्वलोकपितामहः ॥ इदं त्रैलोक्यमाधाय व्रजलोकं गतः प्रभः ॥ २॥ ॥ श्रीनार
दउवाच ॥ एवं तौ सहितौ भूत्वा सर्वाद्येष्टेकनिष्ठयोः ॥ तिलोत्तमार्थं संकुरुवन्मोक्षमभिजन ॥ २॥ ॥
न स्याद्दुर्वीक्षितः स्नेहान्ययान्तरं सनमाः ॥ यथा चोनात्र भेदः स्यात्सर्वेषां द्वेषदीकृते ॥ २॥ ॥
था कुरुत भद्रं चोममचेत्तियमिच्छथ ॥ २॥ ॥ वैष्णवाय न उवाच ॥ एवमस्माकमहन्मानो नारदेन
महर्षिणा ॥ समये च क्रिरेराजं स्नेहोन्मवशमागताः ॥ २॥ ॥ समन्तं तस्य देवर्षेर्नारदस्यामितौ
जसः ॥ द्वेषघानः सदा शीतानन्मोयं चोमिथर्षयेत् ॥ २॥ ॥ स नो हृदयवर्षां लिख्यसचादिचनेवसे
त् ॥ कृतेन समयेन हिमन्मा उवेयं मिचोर्षिभिः ॥ २॥ ॥ नारदेष्वागमत्पीनरुष्टं देवो महामनिः ॥
एवं तेः समयः पूर्वं कृतो नारदचोदितैः ॥ न चाभिद्यंत ते सर्वे तदन्मोन्मो नभारत ॥ १॥ ॥ ३ ति श्री
महाभारते यादियर्वलितं दृष्ट्वा न संमामम ॥ वैष्णवाय न उवाच ॥ एवं ते समये कृतान्मवसंस्त
त्रा उवा ॥ स्वयं शो न प्रतापेन कुरुं तौ नानाहो लिख ॥ २॥ ॥ तेष्वां मननसिंहानां पंचानामभि
तोजसं ॥ वभूवकृष्णसर्वेषां पार्थानां वपावर्जिनी ॥ २॥ ॥

नि ॥ १॥ २ ॥ एम

॥ रामाय ॥

म भा
आ सी
३४८

347

समपाकृत्य साधुप्रमाणगामेति द्वितीयेनान्वयः ॥२५॥ समयः प्रत्यवेष्टादशावा
धि को वनवासनियमः ॥२५॥ सजमानयास्वलेताः ॥२५॥ अनजाना मित्रासणा धीतेनगण

सोनस्तमसहवाङ्मर्लीवभीरशी धृजो ॥ शारैर्विधंस्तं प्रौरान्निन्यचमहदने
त्रासणासमपाकृत्य यथाः प्राणचपाउच ॥२५॥ ततस्तेहो धनेपाथो दत्तातस्मै हिजा
नये ॥ आजगामपुरवीरः सखासाचीयनेनयः ॥२५॥ सोमिवाद्यमहं सर्वे आ प्यभिनेदि
नः ॥ धर्मराजसुवाचे दंष्ट्र तमादिप्रामेशभो ॥२५॥ समयः समनिक्रान्तो भवत्सं दर्शने
मया ॥ वनवासंगमिष्यामि समयोद्येनसः कृतः ॥२५॥ तस्यैव धर्मराजस्तसहसा वाक्यम
थियं ॥ कथमित्यत्र वीरकाचो कर्तः सज्जमानया ॥२५॥ अधिष्टिरो मडाके यथाभाताभा
तरमच्युते ॥ उवाच दीनो राजा चयनेनय मिदं वचः ॥२५॥ प्रमाणमस्मिद्यदि ते मनः प्र
णवचो न च ॥ अनप्रवेशो यद्दीरकृतं वा स्वं ममाप्रियं ॥ सर्वं तदनुजाना मित्रालीकं
नचमेददि ॥ गुरोरनुप्रवेशो हि नोपयातो यवीयसः ॥ यवीयसो न प्रवेशो मेष्टस्य
विधिलोपकः ॥ निवर्त्तस्व महाबाहो करुष्ववचनं मम ॥ तस्मिन्नेयमलोपोलिनच
नेयधर्माण कृतः ॥२५॥ अजिन उवाच ॥ नव्यानेन चरेह मेमिति मेभवतः अतः न स
त्वादिचालिष्यामि सत्येनाप्रथमालभे ॥२५॥ देवाय न उवाच ॥ सोम्य न तावदाजानं
वनचर्यायदीक्षितः ॥ वने द्वादशावर्षाणि वासा धीपनगामह ॥२५॥

नरवी

३४८

तेनैवांगीकरोति यत्कीकमप्रियं उपयाने निष्टः विधिलोपकः धर्मज्ञः ॥२५॥ तव तेनया

उपप्रेतान्नः उपप्रेतान्नः अथर्मनिच्छेदः ॥२१॥ अनस्तिकमास्तिक्याभावः ॥ उपप्रेतविषये ॥२२॥
 प्रतिनिधित्वस्थिरः स्थानेन च नोत्पादकमथर्ममहानभवेदज्ञानं सस्वीकृताप्रधानारस्यप्र
 तिमधिगते सति ॥२३॥ अनप्रवेशे एकस्मिन्स्थित्यामहरममाणाप्रस्थाः जगमने ॥२४॥ अनप्रद

असुप्रमार्जनं तस्य कर्तव्यमिति निश्चयः ॥ उपप्रेतान्नो धर्मः समस्तान्महीयते ॥२५॥
 यद्यस्य रुद्रेणोद्धारितकरोम्यपरचाण ॥ अनस्तिक्यं च सर्वेषामस्माकमपिरुक्तो ॥२६॥
 तिनित्येन चोक्तं किन्न धर्मश्चैव नोभवेत् ॥ अनस्तिक्यं तज्ज्ञानं गते मयिन संशयः ॥२७॥
 अज्ञानशत्रोर्नयतेर्मयि चैवास्तं भवेत् ॥ अनप्रवेशे राक्षसव न वा सो भवेत्सम ॥२८॥
 सर्वमन्यत्परिहृतं धर्म एतन्महीयते ॥ अथर्मैवै महान्स्वचने च मराणं मम ॥ शरीर
 स्थविताशेन धर्म एव विशिष्यते ॥२९॥ एव विनिश्चितततः ऊती प्रज्ञो यनं जयः ॥ अन
 प्रविषयज्ञानं मा एच्छुच विशांयते ॥३०॥ अनरादाय संदृष्टो ज्ञासा ए प्रत्यभाषत ॥ ज्ञा
 साणागम्यतां शरीं ज्ञेयावत्परय नैषिणाः ॥३१॥ न हरेते गताः तद्रुत्ता च रुच्छा च देसद
 पाचत्तिवर्नयाम्यचो रदृष्टाद नंतव ॥३२॥

नवासादिकं परिहृतं तत्तुं धर्म एतन् अथर्मैव महान्स्वचने च मराणं मम ॥ शरीर
 स्थविताशेन धर्म एव विशिष्यते ॥३३॥ एव विनिश्चितततः ऊती प्रज्ञो यनं जयः ॥ अन
 प्रविषयज्ञानं मा एच्छुच विशांयते ॥३४॥ अनरादाय संदृष्टो ज्ञासा ए प्रत्यभाषत ॥ ज्ञा
 साणागम्यतां शरीं ज्ञेयावत्परय नैषिणाः ॥३५॥ न हरेते गताः तद्रुत्ता च रुच्छा च देसद
 पाचत्तिवर्नयाम्यचो रदृष्टाद नंतव ॥३६॥

मंभा
आप
३४६

अथ कृष्णोपनीतः कामयानपातं यतिमिच्छन्त्या ॥ २ ॥ अथ कः मानेन आपदमनिश्चयपवनाविस्मय
रहितेन ॥ १४ ॥ ससमुद्रगंगा ॥ २५ ॥ अनेगम्यपितो वरमेनपीडितो ॥ २६ ॥ जानाम्यहं पाउवेयेत्यादिना

अथ कृष्णोपनीतः कामयानपातं यतिमिच्छन्त्या ॥ अतर्जलेमहरातउत्तराकामयानया ॥ २७ ॥ इद
शीपाउवस्तत्रपाचकंससमाहितः ॥ कोरव्याणाद्यानागम्यभवनेपरमाचिते ॥ २८ ॥ तत्राग्निका
यं कृतवाक्कंतीप्रोद्यतेनयः ॥ अथ कमानेनद्रुतलेनातप्यदुनाशन ॥ २९ ॥ अग्निकार्यं स
कृत्वातनागराजसुतां तदा ॥ ग्रहसन्निवर्कं ते यद्वेचनमब्रवीत् ॥ किमिदं साहसं भीरुक
तवत्पतिभाचिनि ॥ कस्यायं सभगे देवाः कावत्कस्य चात्मना ॥ ३० ॥ उत्पवाच ॥ ऐरावतज
लेनातः कोरव्यानामपत्रगः ॥ तस्मिन्पाउरिताराजवत्सपीनामपत्रगी ॥ ३१ ॥ साहेतामभिधे
कार्यमवतीर्णसमुद्रगं ॥ दृष्ट्वेवप्रहयाम्यकंदर्येणाभिमुखित ॥ ३२ ॥ तां मामनेगालयित्वा
तत्कृते करुने दन ॥ अनन्तानंदयस्वाद्यप्रदानेनात्मनोऽनघ ॥ ३३ ॥ अर्जुनवाच ॥ ब्रह्मच
र्यमिदं भद्रं मम द्वादशावधिकं ॥ यमेतेन च दिष्टं नाहं सिखयं वश ॥ ३४ ॥ तव चापि प्रियं
कर्तुमिच्छामि न लचारिणि ॥ अतर्जनेन कर्तुं च मया किंचन कर्तुमिच्छेत् ॥ ३५ ॥ कथंचनान्द
नं मे एतव चापि प्रियं भवेत् ॥ नपीयेत मे धर्मस्तथा कुर्या भुजंगमे ॥ ३६ ॥ उत्पवाच
जानाम्यहं पाउवेययथा चरसि मेदिनी ॥ यथा च ते ब्रह्मचर्यं दमादिष्टवानारुः ॥ ३७ ॥

सखातीन्द्रियं ज्ञानं दर्शयंती द्रौपदी निमित्तमेव ब्रह्मचर्यं तान्यत्रेत्याह ॥ अतएवाप्रेषिचित्रं
गदासभद्रयोः पाणिग्रहणं सगच्छते ॥ ३८ ॥

३४६

प्रथमः ॥ तमिति ॥ १ ॥ भेदाः भिदाजीवेनोयतयोत्रसचारिणश्चोदातिपादेवोदोगीतोमृवो
दत्तेनयोतीक्ष्णमनोचयोरिति मेदिनी ॥ चोदा इत्येवमस्यः पातः ॥ २ ॥ अमणः ऊर्ध्वरेन सः पत

॥ तारिपर्वणिप्रतिनतीर्थयात्रायां ॥ वेपापायनउयवि ॥ तं प्रयांतं महाकादं कौरवाणं यथास्वरं
अनन्तमर्महन्मानोत्राक्षणावेदपारगा ॥ १ ॥ वेदवेदांगविदोऽसस्तथैवाप्यात्मचिंतकाः
मैलाश्च भगवद्भक्ताः सजाः पौराणिकाश्च ये ॥ २ ॥ कथकाश्चाप्यरेराजः क्षमणाश्च नैक
सः ॥ दिव्याख्यानां नियोचयिष्येति मधुरं हि जा ॥ ३ ॥ एतेषां नैव भवद्भिः सह यैः पादुनेदनः
सुतः शुद्धकथैः प्रायान्मदद्विविचवासव ॥ ४ ॥ समणोयानिचित्राणि वनानि च सरांसि च
सरितः सागराश्चैव देयमनश्चिभारत ॥ ५ ॥ प्रणयश्चिचतीर्थनिर्दर्यभारतस्य भ ॥ संगं
गाहरमाश्रित्य निवेशं करोत्यभ ॥ ६ ॥ तत्र न स्याद्भुजं कर्म स्यात्तत्र न मेतय ॥ कृतवान्
दिशुद्धान्मायां न प्रवरो हिस ॥ ७ ॥ निविष्टे तत्र कौतेये ज्ञास्यते प्रचभारत ॥ अग्निहोत्राणि
विशाले प्राड्य करुने कथा ॥ ८ ॥ तेषु प्रकोपमानेषु जलितेषु दूतेषु च ॥ कृतप्रणयपहा
रेषु तीरांतरगतेषु च ॥ ९ ॥ कृतभिषेके विद्वद्भिर्नियतैः सत्यधि स्थितैः ॥ अश्वमेधी वनद
नन्मंगमचनतारह ॥ १० ॥ तत्राभिषेकं कृत्वा सतर्पयित्वा पितामहं ॥ इति तीर्थं जलाग्रज
नत्रिकार्थचिकीर्षया ॥ ११ ॥

योत्रसचारिणः ॥ १२ ॥ अथिकार्थचिकीर्षयेति पत्नी सा त्रिधा भावे पिप्रवसता योडौ सन होमः क

म भा
आ प
३५

349

कथयितेति॥१॥ अगन्तुगोतंगनाथप्रतिप्रसिद्धे॥२॥ निवेशान्तरहति॥३॥ महानदीगथास्थामेव

वैशंपायनउवाच॥ कथयित्वाचतत्सर्वं ब्राह्मणोभ्यः सुभारत॥ प्रययौ हि मवत्पार्श्वं ततो च
ज्वयत्तमजः॥४॥ अगस्त्यवदमासाद्यवसिष्ठस्य च पर्वतं॥ अगन्तुं च कौन्तेयः कृतवाञ्छो च
मात्मनः॥५॥ प्रददौ गोसरं स्वाणि सवहनि च भारत॥ निवेशं ह्यहिनातिभ्यः सोदरं कुरु
सत्तम॥६॥ हिरण्यचिदोस्तीर्थं च स्नात्वा प्रकृष्य सत्तमः॥ दृष्ट्वा चानपां डवश्रेष्ठः प्रणयान्पाय
तनानि च॥७॥ अवतीर्थ नरश्रेष्ठो ब्राह्मणैः सह भारत॥ प्राचीं दिशं मभिप्रेत्य नृणां मभारत
म॥८॥ आनयन् एव तीर्थानि दृष्ट्वा चान्कुरु सत्तमः॥ नदी चोत्पत्तिं नीरम्यामरणं नैमिषं प्रति
नंदामपरं नंदं च कौशिकीं च यशस्विनीं॥ महानदीं गङ्गां चैव गंगामपि च भारत॥९॥ एवं
तीर्थानि सर्वाणि यत्प्रमाणं स्नानं गान्॥ आत्मानं पावनं कर्त्तव्यं ब्राह्मणो ददौ च गङ्गां॥१०॥
अंगचंगकलिं गेयुयानि तीर्थानि कानिचित्॥ जगाम तानि सर्वाणि तीर्थान्याय तनानि च
दृष्ट्वा च विधिवन्नानि यत्नं चापि ददौ ततः॥ कलिंगराष्ट्रहारेषु ब्राह्मणः पांडवानां गङ्गां॥ अभ्य
वत्ताय कौन्तेयमुपावर्त्तत भारत॥११॥ सन्तु नैरभ्यनृणां कृती प्रयत्नं त्रयः॥ सदा यैरत्यकैः
शरः प्रययौ यत्र सागरः॥१२॥ सकलिंगानति क्रम्य देशं नायत नानि च॥ हर्म्याणि रमणीया
निप्रेक्षमाणो ययौ प्रभुः॥१३॥

॥१३॥

नदी॥१४॥ राष्ट्रहारेषु पर्वतसंघि मार्गेषु कलिंगस्थ तीर्थानां मननिप्रशस्तानां॥ उपावर्त्तत परा

३५

350

२१०
अथाथः ॥ ततश्चति ॥ पंचतीर्थानि आगच्छसौ भद्रयो लोमकारं यमभारहान्तीयानि पंचतीर्थानि
 ॥ यमिन्द्रहिमिर्तुमैरणो देवतीर्थेनाप्यविनाशं पश्यद्भिः ॥ ७ ॥

三

१५॥ चैत्रवाहनोचित्रवाहनस्य उहितं ॥ १५॥ हेनकेधिनपुत्रहेतोः पुत्रिकायामपि पुत्रपदप्रयोगवि

महेंद्रपर्वतं दृष्ट्वा तापसैरुपशोभितं ॥ समुद्रतीरेण फनैर्मणिपुरं जगाम ह ॥ १॥ तत्र सर्वा
 णितो र्यानिपुणान्यायननानि च ॥ अभिगम्य महाबाहुरभिगच्छन्महीपतिं ॥ २॥ मणिपुरे
 प्रारंभान्धर्मोचित्रवाहनं ॥ तस्य चित्रांगदनाम उहिताजगद्दर्शना ॥ ३॥ तादृशीं प्रेक्षित्वा
 निचरंतीं पटलया ॥ दृष्ट्वा च तं वराहो हावकमेवैत्रवाहनं ॥ अभिगम्य चरात्तानं प्रवदन्त्य
 प्रयोजनं ॥ देहिमेखल्लिङ्गं ग्राह्यं नृत्रियायुसहात्मने ॥ ४॥ तच्छ्रुत्वा नृवीर्यवान् कस्य पुत्रोऽसि
 नाम किं ॥ उवाच तं पारवीर्यं कुंजीपुत्रोऽयं नृप ॥ ५॥ तमवाचा यराजसं सत्तु पूर्वमिदं वचः
 यत्ता प्रभञ्जनो नाम कुलेस्मिन् संवभूयते ॥ ६॥ अपुत्रः प्रसवेनार्थी तपस्तेषु स उत मे ॥ ७॥ उ
 त्रेणानयसातेन देवदेवः धिना कस्य क ॥ ८॥ अस्तो धितः पार्थ देवदेव उवाच ॥ स तस्मै
 भगवान्प्रादादेकैकं प्रसवं कुले ॥ ९॥ एकैकः प्रसवस्तस्माद्भवत्यस्मिन् कुले सदा ॥ तेषां क
 माशः सर्वेषां पूर्वेषां मम जतिरे ॥ १०॥ एकाचममकन्येयं कुलस्योत्पादनी भूषा ॥ पुत्रो ममा
 यमिति मे भावना प्ररुषर्षभ ॥ ११॥ पुत्रिणा हेतुविधिना संतिता भरतर्षभ ॥ तस्मादेकः स
 तो योऽस्मज्जायते भारत तया ॥ १२॥

धानात्संगलंजीवनं शिवत ॥ तथा लिंगं पुंसां स एव मे पुत्रा ज्ञायेदिति तेन पुत्रपि पुत्र संतिता ॥ १२॥

मं भा.
श्रु. य.
३५२

352

अथः॥ तन्नि॥ अथामगतवत्तः॥ ॥ अलोनुमलोभयितं॥ ॥ सर्ववर्द्ध॥ ॥ मैत्रः सर्वभूतसहन

२१२

अहं च सौ रमे यो च समी चो बुद्ध्या लता॥ योगपथेन तं विप्रमभ्यगच्छामभारत॥ ॥ अथं यो
 यदसंयमप्रलोभयिता च तं हितं॥ सच नास्मात्कृतवान् मनो चोरकथं च न॥ ॥ नाकं यतम
 हतेजाः स्थितस्तपसि निर्मले॥ सोऽथ प्रकृषितोऽस्मात्तत्राद्याः क्षत्रियर्षभ॥ ॥ आह भूता
 नलं यं च रिषाद्यशतं समाः॥ ॥ **तदिदं विप्रं नैव तीर्थं यत्र यो॥ वैशंपायन उवाच॥** त
 तो वयं प्रययिताः सर्वाभारतसन्तम॥ अयमशरणं विप्रं तं तपो यतमच्युतं॥ ॥ एष एव योऽस्मा
 सा चैव कंदर्पोऽणचदयिताः॥ अयुक्तं कृतवत्तः स्मृतं तमहं सिनो हित॥ ॥ एष एव योऽस्मा
 कं सपर्यासस्तपो यत॥ यदयं संश्रितात्मानं प्रलोचुना मिहागतः॥ ॥ अथ यस्तस्य
 सैष्टमन्यते यमचारिणः॥ तस्मादहं एव हं नानास्मात्किं सितमहं सि॥ ॥ सर्वभूतेषु य
 मं तमैत्रो ब्राह्मण उवाच॥ सत्यो भवत कल्पाण एव वा हो मनो धिगं॥ ॥ अरणं च प्रपन्न
 नां शिष्टाः कुर्वन्ति पालनं॥ अरणं तां प्रपन्नास्तस्मात्तं हंतमहं सि॥ ॥ **वैशंपायन उवाच॥**
 एवमुक्तः सपत्नीत्या ब्राह्मणः शुभकर्मकृत॥ प्रसदं कृतवान् नीरवि सोमसमग्रभः॥ ॥
ब्राह्मण उवाच॥ शतं शतं सहस्रं सर्वमद्य वाचकं॥ परिमाणं शतं तत्रैतदमद्य वाचकं॥
 के॥ ॥ ॥

३५२

कदः मैत्रो ब्राह्मण उवाच॥ ॥ शतसहस्रादयः शब्दा अक्षत वाचकः॥ इदं शतशब्दः शतमेव

॥२॥ उत्कृष्ट एव उद्धृतमात्र ॥१॥ २ ॥

तेषां पायन उवाच ॥ तेषां च नाम हा वा द्वीर्धमा एतत्तपो धनैः ॥ जगाम तानि तीर्था निद्र
सुप्रसन्न मनः ॥ ततः सोम इमांसा यमदर्थं स्त्रीर्धम तमं ॥ विगासु सहसा प्रसरः स्नानं च क्रे
परेतयः ॥ १ ॥ अथ ते प्रसन्नयात्रमंतर्जलचरो मदान् ॥ जग्राह चरणे ग्राहः कुंती प्रवेयने ज
यं ॥ २ ॥ सतमा राय कें तेषां विस्मरंते जले चरं ॥ उदतिष्ठन्महाबाह्वलेन वलिनां चरः ॥ २ ॥
उत्कृष्ट एव ग्राहस्त्वसोर्त्तनेन यशसिना ॥ वभूव नागो कल्याणी सर्वाभरणभूषिता ॥ २ ॥
दीपमानाश्रियाराजन् दिव्यरूपामनोरमा ॥ तदद्भुतं महत्तदद्भुतं कुंती प्रवेयने जयः ॥
तां सिये परमेशी तदं वचनमब्रवीत् ॥ काचैतमसि कल्याणिकुंती चासि जले चरि ॥ कि
मर्थं च महत्तममिदं कुत वती प्रया ॥ नार्थ उवाच ॥ अथ यस्मिन् महाबाहो देवाराण्य विहारि ॥
एषी ॥ इष्टा धनयते निमित्तं वरा ॥ नाम महाबल ॥ ५ ॥ समसात्वाभ्युत्तसोऽन्याः सर्वाः कामगमाः
अभाः ॥ तामिः सार्धं प्रयाजासि लोकपाल निवेशने ॥ ५ ॥ ततः पण्यामहे सर्वा ब्राह्मणे
संशितं व्रतं ॥ १ ॥ यवैतमयी धानमेकमेकां तचागिणं ॥ १ ॥ तस्यैव तयसाराजं स्नदं तेन
साहते ॥ आदित्यश्च तं देशं कृत्स्नसर्वथा कथयत् ॥ १ ॥ तस्य दृष्ट्वा ततस्त्वाह रूपं च ॥
इतमुत्तमं ॥ अचतीर्णाः स्मन्ते देशं तपोविब्रचि कीर्धया ॥ २ ॥

मंभा
याप
३५३

१५॥ यथापः सोपरांते विनि ॥ यथापरांते पुष्टिमसमदूतरे ॥ १५॥

३५३

तैशंपायन उवाच ॥ ततस्त्वाः पांडव श्रेष्ठः सर्वाण्यवशिष्टं पते ॥ तस्माच्छापादहीनात्मा मोह
यामास वीर्यवान् ॥ १५ ॥ तथा च जज्ञा तस्मात्प्रतिलभ्य वः स्वकं ॥ तालदास रसो राजन् नदृशं
नयथाश्रुता ॥ १६ ॥ तीर्था निष्करोद्यिता ततश्चान्तापुताः प्रभः ॥ चित्रांगदं पुनर्दृष्टुं मणिपूरं
पुनर्द्यौ ॥ १७ ॥ तस्यामज नयत्पुत्रं राजानं वश्रवाहनं ॥ तं रघुपांडवो राजन् गोकुलमभिजो
गमत ॥ १८ ॥ ॥ त्वादिपर्वणं जन्तुर्वाचा ॥ तैशंपायन उवाच ॥ सोपरांते पुतीर्था निपु
ष्णात्पायतनानि च ॥ सर्वाण्येवान् एवैण जगामाभित विक्रमः ॥ समद्रेष्टुमिदं यानि तीर्था
न्यायतनानि च ॥ तानि सर्वाणि गतास्य प्रभासस्य जग्मिवा ॥ १९ ॥ प्रभासदेवं संप्राप्तं वीमलम
पराजितं ॥ स पुण्यं रमणीयं चुश्रुत्वा तमधुसूदन ॥ २० ॥ ततोभ्यगच्छ कौन्तेय सत्वायेतत्रमा
यवः ॥ दृष्ट्वा तेन दान्यो न्यप्रभासे कुरुस्य पांडवो ॥ २१ ॥ तावन्मो न्यं समाश्लिष्य शृणु च कुरुशलं च ते
आस्तामिदं सत्वा यो तौ नरनारायणा हवी ॥ २२ ॥ ततो जने वासदेव स्तां चर्यां पर्यसृजत ॥ कि
मर्थं पांडवै तानि तीर्था न्यन्त चरन्त ॥ २३ ॥ ततो जने यथा वृत्तं सर्वमाख्यातवांसदा ॥ अतो
वाच च वार्सेय एव मे नदिति प्रभुः ॥ २४ ॥ तौ विदुः स यथा कामं प्रभासे कुरुस्य पांडवो ॥ महीधरौ रेव
तकं ॥ २५ ॥ वासायैवाभिजगमतः ॥ २६ ॥

३५२

३५२

यदावेति ॥ उत्कर्षणमेवाचयिर्नशनसत्येतिभावः ॥ १॥ २॥ ३॥ ४॥ ५॥ ६॥ ७॥ ८॥ ९॥ १०॥ ११॥ १२॥ १३॥ १४॥ १५॥ १६॥ १७॥ १८॥ १९॥ २०॥ २१॥ २२॥ २३॥ २४॥ २५॥ २६॥ २७॥ २८॥ २९॥ ३०॥ ३१॥ ३२॥ ३३॥ ३४॥ ३५॥ ३६॥ ३७॥ ३८॥ ३९॥ ४०॥ ४१॥ ४२॥ ४३॥ ४४॥ ४५॥ ४६॥ ४७॥ ४८॥ ४९॥ ५०॥ ५१॥ ५२॥ ५३॥ ५४॥ ५५॥ ५६॥ ५७॥ ५८॥ ५९॥ ६०॥ ६१॥ ६२॥ ६३॥ ६४॥ ६५॥ ६६॥ ६७॥ ६८॥ ६९॥ ७०॥ ७१॥ ७२॥ ७३॥ ७४॥ ७५॥ ७६॥ ७७॥ ७८॥ ७९॥ ८०॥ ८१॥ ८२॥ ८३॥ ८४॥ ८५॥ ८६॥ ८७॥ ८८॥ ८९॥ ९०॥ ९१॥ ९२॥ ९३॥ ९४॥ ९५॥ ९६॥ ९७॥ ९८॥ ९९॥ १००॥

यदावबोधादभूनागरदातीः प्रकृष्यौनले ॥ उत्कर्षणनिजलाकृष्टिस्थलं प्रकृष्यसतमः ॥ १॥
नदास्यं प्रनः सर्वाः स्वरूपे प्रतिपत्त्यय ॥ अन्तर्गतोक्तं एवं मेहसताधिकदाचन ॥ २॥ ना
निसर्वाणि तीर्थानि ततः प्रारब्धं चेवह ॥ नारी तीर्थानि नास्ते दास्यानि यास्येति सर्वशः ॥ ३॥
प्राणानि च भविष्यंति यावन्नानि मनीषिणां ॥ चरो वाच ॥ ततो निवायते निश्रुता चाधिप्र
दक्षिणं ॥ आचिंतयामास तत्सारांशं ततः ॥ ४॥ कननामवयं सर्वाः कालेनात्ये
नतेन ॥ समागच्छे मयोनस्तद्व्यमत्यादयेत्यनः ॥ ५॥ तावद्यं चिंतयित्वैव न हर्षादिवभात ॥
दृष्टव्यं सोमदाभागे देवर्षिमुत्तमोदरे ॥ ६॥ संप्रदृष्टः स्मरं दृष्ट्वा देवर्षिमुत्तमं च ॥ ७॥ अभिवा
द्य च तं पार्थस्त्रिंशतां सग्रीदितानना ॥ ८॥ सतो दृष्ट्वा ततः ॥ ९॥ ततः प्रवृत्तं च ॥ १०॥ ततः
च यथा वृत्तमिदं वचनमब्रवीत् ॥ ११॥ दक्षिणं सागरं नृपे ॥ पंचतीर्थानि संति वे ॥ प्राणानि
रमणीयानि तत्र गच्छतमाचि ॥ १२॥ तत्राप्युत्कृष्टं वाचैः ॥ पारं वेद्योपनेतयः ॥ मोक्षसिद्धि
शुद्धताडः ॥ स्वादृष्ट्वा त्रयं शय ॥ १३॥ तस्य सर्वावयं वीर ॥ तत्रावाच मितो गताः ॥ तदिरं सत्य
मेवायमोदितां दक्षिणं च ॥ १४॥ एतास्तममताः ॥ सायं च तस्योत्पन्नं लेखिताः ॥ कुरु कर्म
भवीर्यताः सर्वा विमोक्षय ॥ १५॥

मं मा
श्रं यं
३५४

२३

२१ ॥ अथायः ॥ नतश्चिः ॥ गिरेः महे पर्वतदेवते उत्सवे ॥ चंद्रधने देवो यं ते ॥ ५ ॥ लीको मयुमतः ॥

कृष्णस्य भवने रम्ये सर्वभोजनसमाहने ॥ उवाससह कृष्णेन वरुणास्तत्र पर्वरो ॥ १ ॥ अथादि
पर्वण्यर्चनतीर्थयात्रायां ॥ वैष्णवायनउपव ॥ त तं कनियया हस्यतस्मिन्नैव तके गिरो
वृक्षेयकनामभवत्तस्योत्पत्तसम ॥ ५ ॥ तत्र दानं दंडकीरात्रास्तोत्रः सहस्रशः ॥ भोजनह
स्यंयकाश्चैव सहेतस्य गिरेस्तदा ॥ ५ ॥ आसादेरत्नचित्रैश्च गिरेस्तस्य समंतत ॥ सदेशः पो
भितोरानन्तकल्पवृक्षैश्च सह ॥ ५ ॥ आदित्राणि च तत्रान्ये वादकाः समवाहयत् ॥ नन्य
नैर्नकाश्चैव जगर्ग्यानि गायना ॥ ५ ॥ अलंकृताः कुमारश्च वृक्षीनां समहोजसां ॥ पाने
हृदयचित्रैश्च चंद्रयंते स्य सर्वशः ॥ ५ ॥ यो यश्च पादचोरेण यानैरुह्यावचैस्तथा ॥ सदराः
सान्पात्राश्च शतशोश्च सहस्रशः ॥ ५ ॥ ततो हस्तपरः लीकोरेव नो सहितः प्रभः ॥ अनागम्य
मानो गंधर्वैरवसतत्रभारत ॥ ५ ॥ तथैव राजा वृक्षीनामग्रसेनः प्रतापवान् ॥ अतर्गीयमा
नो गंधर्वैः स्त्रीसहस्रसहस्रयवान् ॥ ५ ॥ यो विभो यश्च सांवश्च लीको परमडर्मदौ ॥ दिव्यमात्रां
वरपरो विजृम्भते मरागिव ॥ ५ ॥ अक्रूरः सारणश्चैव महोवध्वविहरश्च ॥ निशवश्चारुदे
स्यश्च पृथुर्विष्टुश्चैव च ॥ ५ ॥ सत्यकः सात्याकश्चैव भगकोरमहारवो ॥ हार्दिकश्चैव
वयेचान्येनानकीर्तिताः ॥ ५ ॥

३५३

२॥ २ ॥ २ ॥

३२६ ॥ २ ॥

२॥ १ ॥

३५४

॥ कांचनांगेन स्वर्णमयधत्तादिमता ॥ १५ ॥ निःकृदेषु गृह्यमेघपलंकनाकिमनराजमार्गदिषु

एवंमेवतत्सुस्यचचनान्तमहीधरं ॥ पुरुषामंडपांचकुरुपुनरुच्यभोजनं ॥ प्रतिभूतार्त्त
नः सर्वमयभूतचपांडव ॥ सहैववासदेवेनरुष्टवान्नरनर्तकान् ॥ १६ ॥ अभ्यनसायतान्सर्व
नर्चयित्वाचपांडव ॥ सत्कृतेशयनेदियमभ्यागच्छन्तहामतिः ॥ १७ ॥ ततस्तत्रमहाबाहूः प्राया
नः प्रायनेश्वमे ॥ नदीतोषरुत्थानांचयचितानांतथैवच ॥ १८ ॥ आपगानांचर्त्तनांचकथया
माससात्तने ॥ एवंसकथयन्नेषनिद्रयाजनमेजय ॥ कौंतेयोपिदृत्तलस्मिच्छयनेस्वर्गसने
मे ॥ १९ ॥ मधुरेणोत्तगीतेनवीणाशब्देनचैवह ॥ प्रबोध्यमानोपुत्रयेस्ततिभिर्मंगलैस्तथा ॥ २० ॥
सत्कृतान्चपक्वार्थाणिचास्तेयेनाभिनेदितः ॥ रथेनकांचनांगेनद्वारकामभिजमिवान् ॥ २१ ॥
अलंकृताद्वारकान्तवग्धजनमेजय ॥ कृतीप्रत्ययएजायमयिनिःकृदकेषुपि ॥ २२ ॥ दिष्ट
त्वचश्चकौंतेयद्वारकावासिनोजनाः ॥ नरेन्द्रमार्गमातमस्वरूपान्सहस्रशः ॥ २३ ॥ प्रचलो
केषुनारीणांसहस्राणिशतानिच ॥ भोजनहृष्टंयकानांचसमवायोमहानभूत् ॥ २४ ॥ सन
थासत्कृतः सर्वैः भोजनहृष्टंयकात्मजैः ॥ अभिवाद्याभिवाद्यांश्च सर्वैश्चप्रतिनंदितः ॥ २५ ॥
कमारैः सर्वशोवीरैः सत्कारेणभिचोदितः ॥ समानचयसः सर्वानास्थिसपुनःपुनः ॥ २६ ॥

॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥

॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥

संभा
आरी
३५५

२५॥ अनन्तं प्रनन्तं तान् ॥ २५॥ अथ ॥ नन इति ॥ तस्मिन्निवाह संदेशो ॥ इति कृत्यतामश्रेतनी

२५५

सत्तमर्जनकल्याणो प्रसन्नमणिनीमम ॥ हरस्यं वरेयस्याः कोवेवेदचिकीर्षितं ॥ २५॥ न
 तोर्जनस्य कृत्यस्य चिनिष्ठितो निरुत्पत्तां ॥ श्रीजगन्मरुषानन्यान्नेषयामासत्तलदा ॥ २५॥
 यर्मयजायतत्सर्वे मिंदृष्टगताय वै ॥ एकैव च मरुवाहरननत्तेसपंडवः ॥ २५॥ अदि
 पर्वणि सुभद्रा हरतो ॥ वैष्णवाय न उवाच ॥ ततः संवादिते तस्मिन्ननन्तातो यने जयः ॥
 गतां रैवतके कन्यां विदित्वा जनमेजयः ॥ २५॥ वासदेवाभ्यनृणातः कथयित्वेति कृत्यतां
 कृत्यस्य मतमाज्ञाय प्रययौ भरतर्षभ ॥ २५॥ रथेन कांचनांगेन कल्पितेन यथाविधि ॥ श्री
 वासुप्रीवपुकेन किंकिणीनालमालिना ॥ २५॥ सर्वेण सौपयने नृनीमूतरचनादित ॥ त्व
 लिताग्निप्रकाशेन दिष्टतां दर्शयति न ॥ २५॥ संत्रहकवची खिही वृद्धगोपांगलित्रवान
 म्गयावापदेशेन प्रययौ पुरुषर्षभ ॥ २५॥ स्वभद्रावधशैलेद्रमभ्यर्चौ वहिरेवतं ॥ दैवतादि
 च सर्वेणिवासाणान्स्वस्तिवाच च ॥ २५॥ अदितिं गिरेः कृत्यप्रययौ हारकां प्रति ॥ ततः स
 मनस्यवाज्रकामराघश्चिस्मितः ॥ २५॥ तामभिदुत्य कौन्तेयः प्रसह्यारोपयद्रथं ॥ २५॥ सभ
 द्रं चारुसर्वांगीकमवाणप्रपीडितः ॥ २५॥ रथेन कांचनांगेन प्रययौ स्वपुरं प्रति ॥ २५॥ द्वियमा
 णंततो हृष्टा सुभद्रं सैनिकाजनाः ॥ विक्रोशतोऽवत्सर्वे हारकामभितः पुरी ॥ २५॥

354

३५५

इति कर्तव्यतां ॥ २॥ ३५५॥ २५॥ २५॥ २५॥

१५५५॥ चक्षुःश्रवणस्पर्शस्पर्शमिति ॥ कृत्स्नदशधियामीनिस्त्वितेयिप्रामौतकउपायानिष्ट
नर्तनः प्रतिग्रहं नानमन्यत इति गम्यते २॥ स्वभावानिमित्तः स्वीचिनस्य पौर्णमासि

एतेपरिवृतास्त्रीभिर्गन्धश्चपृथक्पृथक् ॥ तस्यत्वंचैवतके शोभयंचक्रिरेतथा ॥ १२ ॥
चित्तैर्कोत्तरहलेनस्मिन्वर्तमानेसहस्रते ॥ वासुदेवश्चपार्थश्चसहितौपरिजगमतः ॥ १३ ॥
तत्रचक्रममाणांनौचसुदेवसन्तोष्णभा ॥ अलंकृतौसस्त्रीमयोसमग्रंदहप्रसदा ॥ १४ ॥
वतामर्जुनस्यकंदर्पःसमनायत ॥ तंतदैकाग्रमनसंकृपापार्थमलक्षयत ॥ १५ ॥
वीनारुषयात्रःप्रहसन्निवभारत ॥ वनेक्ष्मण्डिमिरेकामेनालोभतेमनः ॥ १६ ॥
भगिनीपार्थसारथ्यासहस्रहोदरा ॥ सभद्रानामभट्टंतेपितर्मंदयितासता ॥ १७ ॥
तेबुद्धिर्व्यामियितरेस्वयं ॥ यर्जनउवाच ॥ इहिनचसुदेवस्वर्गसुदेवस्यचस्वसा ॥ इये
एनैसासंपन्नाकमितैसानमोहयेत ॥ १८ ॥
स्यात्समदास्त्रीमीहिषीयंस्वसातव ॥ १९ ॥
स्यास्यामितरासर्वेयदिपाकंनरेणतत ॥ २० ॥
वाहःशुद्धसर्वभ ॥ सचसंशयितःपार्थसभावस्यानिमित्ततः ॥ २१ ॥
त्रियाणांप्रपास्यते ॥ विवाहहेतोःप्राणामिनिधर्मविदोपिडः ॥ २२ ॥

यनयेत्तान्निधोऽपरीक्षितेभिर्प्रसिद्धान्तोऽरमणीयेसद्यः सत्ताः भवन्तीति भावः ॥११॥

मं भा
शा पं
१५६

अन्तायाथैव विक्रमं अन्तायाथैव हीतायैव उदयदेशात्तकमा लोकं ॥ १५ ॥ भवेन ये चर्येण ॥ १६ ॥ अ-

ततस्तेन हवः अन्तायाथैव हलाश्रुयान् ॥ नृसीमन्तास्तसर्वे साधुसाधुनिचाबुवन
समं चो निशम्येव लदेव यथीमत ॥ पुनरेव सभामध्ये सर्वे ते समयाविष्टा ॥ १५ ॥
ततोऽब्रवीद्वा सुदेवो वचो रामः परंतपः ॥ किमवागपविष्टोसि प्रेतमाणेन नार्ह न ॥ १६ ॥
सुक्तं न सुक्तं ते पार्थः सर्वे रक्षाभिरच्युत ॥ न च सोऽहं नितान्तं पुनोऽर्द्धिः कलपासनः ॥ १७ ॥
केहि न त्रैव भुक्तां भाने मे न महेति ॥ मन्यमानः कलेनानमात्मानं पुरुषः क्वचित् ॥
इच्छेन्नैव हि संव्यं कृतं एवं च मानयन् ॥ केहि न मम वेनार्थी साहसेन समाचरेत् ॥ १८ ॥
सोऽव मन्यत आत्मा कमना दृष्ट्वा च के शवं ॥ प्रसह्य हतवानघं मम इह सत्पुमान् ॥ १९ ॥
कथं हि शिरसो मध्ये हतं तेन पदे महत् ॥ मर्षयिष्वा मिगो विटपादस्य शीमि चोरगः ॥ २० ॥
अथ निःकौरवामेकः करिष्वा मि वसं यशं ॥ न हि मे मर्षणीयो यमज्जनस्य यत्तिक्रमः ॥ २१ ॥
ततश्चागर्जमानं तमेव उडभिनिः स्वनं ॥ अन्वयंत ते सर्वे भोजहृत्स्यंथ कालथा ॥ २२ ॥
इत्यादि पर्व हि स भद्रहरणो ॥ वैशंपायन उवाच ॥ उक्तं ते यथा वीर्यमसक्तं सर्वं ॥
हृत्स्यं ॥ ततोऽब्रवीद्वा सुदेवो वाक्यं मर्मार्थं संयुतं ॥ नावमानं कलस्यास्य गशकेशः
प्रयुक्तवान् ॥ समानोऽपि कलेन प्रयुक्तोऽयं तस्यैव यः ॥ २३ ॥

तपयंत अन्तमोदितवन्तः ॥ २४ ॥ अर्धायः ॥ उक्तं ते नि ॥ २५ ॥

३५६

२॥ मेरी उड भिमानादिकी सन्नद्धः सर्वभवतेति सूचयती ॥ २॥ सन्नयससदाये ॥ २॥ २२ ॥

नेसमासायसहिताः सुधर्माभितः सभा ॥ सभायां न स्यतत्सर्वमाचक्षुः पार्थविक्रमे ॥ २॥
 नेपांशुतासभापालो मेरी सात्रादिकी नतः ॥ समाजमे महाचोपांतां नूनदपरिष्कृता ॥ २॥
 लघ्वालेनाथशत्रुनमो नूनदस्यथकास्तदा ॥ यत्रयानमभास्यायसमायेतः समेततः ॥ २॥
 नवजातूनदगानिस्वर्द्धाभनरावेतिच ॥ मणिचिहुमचित्राणिनलिनामिप्रभाणिच ॥ २॥
 भेजिरेप्ररुषयात्राज्ञस्यथकमहास्थाः ॥ सिंहासनानिशतशोपिस्नानीच हुताशाना ॥ २॥
 नेपांसमपविष्टानां देवानामपिसत्रये ॥ याचाकोचेष्टितेनिस्त्राः सभापालः सहानगः ॥ २॥
 तज्जुताहस्तिवीराहोमदसंरक्तलोचनाः ॥ अस्त्रमाणाः पार्थस्यसमयेनरलंकृता ॥ २॥
 योनयधैरयानाश्चयायानादरतेतिच ॥ यन्त्रेष्टिचमहाहोष्टिकचचनिदंतिच ॥ २॥ स
 तानुबुक्कृष्णः केचिदद्यानोत्तयतेतिच ॥ सुयेचनरागात्केचिदुद्युतनहेमभयितान ॥ २॥
 रथेष्टानीयमानेषुकचवेपुथनः शुच ॥ अभिक्रंदनचोगाणातदासीतनमलमहत ॥ २॥ चन
 मासीतनतः लोचः केलासशित्वरोपमः ॥ नीलवासामदेस्तिकरदेवचनमप्रवीत ॥ २॥ किमि
 देऊरुथाप्रताहुरहोभूतेजनार्दने ॥ अस्त्रभाचमविनायसेकुहामोचुगर्तिताः ॥ २॥ यस
 तावदभिप्रायमाणातस्यमहामतिः ॥ यदस्यहचिरकतंतत्कुरुधमतहिताः ॥ २॥ राम

म. भा.
प्रा. प.
३५०

॥ १५ ॥ अथायनेहृदतरेवयोतरेसति ॥ १५ ॥ गोपालिकावपुःवलवीवेषंगोपालकृष्णसंवेयातयदम

अभिगम्यचराज्ञानेनियमेनसमाहितः ॥ १६ ॥ अभ्यर्च्यत्राहणात्पार्थद्वैपदीमभिजमिवान् ॥ १७ ॥
तद्द्वैपदीप्रत्यवाचप्रणयात्कुरुनंदन ॥ १८ ॥ तत्रैवगच्छकौतेययत्रसासातनात्मजा ॥ १९ ॥ सव
दृष्ट्यापिभारस्यपूर्वबंधःस्थायते ॥ २० ॥ तथाचहृदियंकृष्णविलयंतीयनंनयः ॥ २१ ॥ सांतवामा
सम्पद्यन्तमयामासचासकृत ॥ २२ ॥ सभद्रंनरमाणाश्चरककोशेयवासिनी ॥ २३ ॥ पार्थःप्रा
स्थापयामासकृतागोपालिकावपुः ॥ २४ ॥ साधिकंतेनरूपेणशोभमानायशसिनी ॥ २५ ॥ मव
नश्रेष्ठमासाद्यवीरपत्नीवशंगना ॥ २६ ॥ वचंदेष्टुतास्वाचीष्टथाभद्रंयशसिनी ॥ २७ ॥ तांकेतो
चारुसर्वांगीमृणानिघ्नतमूर्दनि ॥ २८ ॥ श्रीत्यापुमयाशुकायाशीर्भिर्भुजतांतता ॥ २९ ॥ ततोभिग
म्यत्वरितापूर्णाउसदृशानना ॥ ३० ॥ वचंदेष्टौपदीभद्रंश्रेष्ठारहसितिचात्रवीज ॥ ३१ ॥ प्रत्युत्थाय
तदाकृष्णसुसारेमाधवस्यच ॥ ३२ ॥ परिषदावदप्रीत्यातिःसद्यत्रोत्सतेयति ॥ ३३ ॥ तथेवम
दिताभद्रतामवाचेवमहिति ॥ ३४ ॥ ततस्तेहृदमनसःपाउवेयामहाराया ॥ ३५ ॥ कुंतीचपु
मप्रीतावभूवजनमेनय ॥ ३६ ॥ आतातपुउरीकातःसंप्राप्तंस्वपरोतमं ॥ ३७ ॥ प्रवेनपाउवश्रे
ष्ठमिदंप्रस्थातंतदा ॥ ३८ ॥ आजगामविप्रदत्तासहरामेणकेशवः ॥ ३९ ॥

हिषीवेषेणद्वैपद्याःकोयोमाभूदिति ॥ ४० ॥ भद्रसुभद्र ॥ ४१ ॥ भुजतशुभ्र ॥ ४२ ॥

३५०

यनापुष्पकपातामानियमारनादेयं ॥ १ ॥ यदानेप्रतिप्रहोनीचकर्मनर्थः ॥ २ ॥ बुभुधेनप्रामसिजेन ॥ ३ ॥
 ययनिःकौरवामित्यक्तनवाह ॥ नचेति ॥ ग्रहेतभनोवतेननितोस्त्रिपरिशेषादरएवतमनियोहना

यथैतलगात्रयः पार्थीमन्यतेसातनासरा ॥ स्वयंचरमनापुष्पकमन्यतेचापियांडवः ॥ ४ ॥ यदानम
 यिकृणायाः पशुचकोनमन्यते ॥ निजयेचापपन्यसकः कृष्णतुरुषोभवि ॥ ५ ॥ एतात्तुषां
 स्तकोनेयोः रषचानितिमेमनिः ॥ यतः प्रसहानवान्कन्योयमीतापोडवः ॥ ६ ॥ उचितप्रवस
 वंथः सुभद्राचयशालिनी ॥ एषचापीरुषः पार्थः प्रसहानवानिति ॥ ७ ॥ भरतस्यान्यथना
 नेशान्तनोययशालिनः ॥ कुंलिभोजात्मजापुत्रकोबुभुधेननार्जनं ॥ ८ ॥ नचपश्यामियः पा
 र्थिवितयेतरहोवलात ॥ वज्रधितविहृषासंभगतेउहरेहरे ॥ ९ ॥ यपिसर्वप्रलोकेषुसंदरुडे
 शुमारिषः ॥ सचनामरशस्त्राहकमदीयास्तेचवानिनः ॥ १० ॥ योहापार्थश्चशीघ्रासः कोनते
 नसमोभवेत् ॥ तमभिदुत्यसोत्तेनपरमेष्ठयनेजयं ॥ ११ ॥ न्यवर्तयतसेरुषाममेष्टापरमा
 ननि ॥ यदितिर्नित्यवः पार्थीवलाहृत्तेत्येकंपरे ॥ प्रणश्येद्यशः सयोनतसोतेपरान
 यः ॥ १२ ॥ नह्युतावासदेवस्यतथाचकुंजनापिप ॥ नित्तनश्चार्जनस्तत्रविवाहेकनवाग्रभः
 उषितातत्रकोतेयः संवत्सरपराः सया ॥ विहृत्यचयशकामः इजितोहसिनरनैः ॥ १३ ॥
 प्रसूरेतततः प्रोषंकालेवर्जितवान्भ ॥ एतेनहापोदेवर्षाचउवप्रस्थमागतः ॥ १४ ॥

न्येतिभावः ॥ १५ ॥ संवत्सरपराः संवत्सरार्थिकः ॥ १६ ॥ शोषेदारशवर्षपुराणे ॥ १७ ॥

म भा
आ प
१५८

३५७

१५॥ जन्मार्थे जन्मो यः सुखमर्हं नो जन्मः वरपक्षीयाः तेषामर्थे ॥ १५॥ चतुर्थं जन्मं वाहचनं कथ्यते ॥ १५॥
सहस्रं रथानां गवां दोग्रीणाम् ॥ १५॥ चतुर्वानां मयानां ॥ १५॥ गोरीणामष्टचरुजसा ॥ १५॥ सुवर्णिषा

युधिष्ठिरस्त्वयामेण समामक्षयथा विधि ॥ मूर्ध्निकेण वमाज्जयवाहुभ्यां परिषसने ॥ १५॥
ते प्रीयमाणो गोविन्दो विनयेनाभ्युज्जयन् ॥ भीमं च परुषं स्याच्च विधिवत्प्रतिष्ठयन् ॥ १५॥
तांश्च सत्सङ्गपकश्रेष्ठान्कृत्वा प्रोचो युधिष्ठिरः ॥ प्रतिजग्राह सत्करैर्यथा विधियथागतं ॥ १५॥
गुरुवत्सु जयामासतेषां कंश्चिद्वयस्य वत् ॥ कंश्चिदभ्यवरमेसाणके श्चिदप्यभिवादित ॥ १५॥
तेषां ददौ हृषीकेशो जन्मार्थं धनमजस्रम् ॥ हरणो वै समद्रयात्कान्तिदेयं महायथा ॥ १५॥ रथा
नां कंच नां गानां किंकिनीनां लालिनां ॥ चतुर्जामुपेतानां सूतैः कृशालशितितैः ॥ १५॥
सहस्रं प्रददौ कृष्णागवामयुतमेव च ॥ श्रीमत्साधुरदेषणानां दोग्रीणाम् षण्णवर्चसां ॥ १५॥
ददौ पार्थो यश्च हाता सहस्राण्येकविंशतिः ॥ चतुर्वानां च अश्वानां च दोग्रीणाम् षण्णवर्चसां ॥ १५॥
ददौ जनार्दनः प्रीत्या सहस्रं हेमभूषितं ॥ तथैवाश्वतरीणां च दत्तानां वातरं दत्तं ॥ १५॥
तान्यंजनकेशीनां श्वेतानां पंचपंच च ॥ १५॥ स्नानपातोत्सवे चैव प्रयुक्तं वयसात्विनं ॥ श्रीणाम्
सहस्रं गोरीणाम् सवेष्टीणाम् सवर्चसां ॥ १५॥ सुवर्णिषातकं ठीनां सवेष्टीणाम् सवर्चसां ॥ १५॥
वर्णिषातकं ठीनां मरोमाणां सलंकृतं ॥ परिचयां सदृशाणां प्रददौ प्रहरेत्तथा ॥ १५॥
स्नानामपि चाश्वानां वाहकानां जनार्दनः ॥ ददौ शतसहस्रां च कन्याधनमननम् ॥ १५॥
तैः सुवर्णमणिशतैः कंठेयासां तामामरोमाणां ॥ अनुदिश्ररोमावलीनां सलंकृतं सततमलंकृतं

नो ॥ १५॥ एषां नो सुवर्णिषादिनां वाहकानां च
१५॥ श्रीकृदेषां नाना ॥ १५॥

महामात्रः प्रोक्तः ॥ २५ ॥ दानपतिमित्रकुर्येव कर्मनामः ॥ २६ ॥ हरणोप्रीतिदीपः ॥ २७ ॥ प्रतिप्रहार्यं सन्ताने

हृत्पथकमहामात्रैः सहजीरैर्महारथैः ॥ आरुभिश्चक्रुः सारैश्च योयैश्च वहुभिर्हतः ॥ सैन्येन
महताशैरिहभिरमः परेतयः ॥ तत्र दानपतिर्होमानात्तामसमहाययाः ॥ २८ ॥ अक्रुर्गोत
स्मिचीराणां सेनापतिरिंदमः ॥ अनादृष्टिर्महतेतादृशमहाययाः ॥ २९ ॥ साताहृदस्य
तेशिष्यामहाबुद्धिर्महामनाः ॥ सात्यकः सात्यकिश्चैव कृतवर्मा च सात्वतः ॥ ३० ॥ प्रयस्येव
वसंवश्च निशवः शंकुरेव च ॥ चारुदेस्यश्च विक्रान्तो भिलोविष्टपुरेव च ॥ ३१ ॥ सारणाश्च म
हाबाहुर्गोदश्च विडम्बनवरः ॥ ३२ ॥ एते चान्ये च बहुवोदस्मिभोजायकस्तथा ॥ ३३ ॥ यानाम्
उच प्रस्थमादाय हरणां च ॥ ३४ ॥ ततोऽपि हिरो राताश्च नामाथवमागतं ॥ प्रतिप्रहार्यं क
स्यस्यमो प्रास्थाय यतदा ॥ ३५ ॥ ताभ्यां प्रतिगृहीतं तदस्त्रिचक्रं महर्हिमतः ॥ विवेशास्त्रिच
प्रस्थयता कपयत शाभितं ॥ ३६ ॥ समस्तस्त्रिचक्रं पृथक् प्रकरशाभितं ॥ चंदनस्थरसेऽपि
नेऽप्यप्यं धनिषेचितं ॥ ३७ ॥ दद्यात्ता गहणाच्चैव देशे देशे सरोधिना ॥ दृष्ट्वा पुष्टननाकीर्ति
वसिष्ठिरुपशाभितं ॥ ३८ ॥ प्रतिपेदे महाबाहुः सहस्रमेणा केशवः ॥ हृत्पथकैस्तथाभा
जैः समेतः पुरुषोत्तमः ॥ ३९ ॥ संपृजमानः पौरैश्च ज्ञासात्तैश्च सहस्रशः ॥ विवेशाभवने
राजः पुरंदरारहो यमः ॥ ४० ॥

नशानेन ॥ ४१ ॥ १५ ॥ प्रतिपेदे प्राभवान् ॥ एवं च प्रस्थमिति संबंधः ॥ ४२ ॥ १६ ॥

मंभा
आंय
३५५

अभिरति॥ हस्तमायं समुमान्कोयचानननिशरान्धः॥६५॥ एमीगर्भाक्षमोमर्मेजानादृशमान
निर्मिथनेनप्रयगराणं संचिणोनप्रजाशम्यवर्चनः तस्यायीवाएवयात्मपत्नीतिप्रनरयस्या

अचरयमनातीरेस्मगयांसमहायणाः॥ सगानिअन्तराहंअरेमेसार्धकिरीटिना॥६६॥ ततः
समद्रासौभद्रकेषावस्थप्रियाह्लासा॥ तयंनमिचयोलोमीर्त्यनिमंतमजीजनन॥६७॥ दीर्घ
वाहंसहोरस्कृष्टमभात्तमहिंदमं॥ समद्रासप्रवेचोरमभिमन्यनरधमं॥६८॥ अमीअमन्यमांशे
वतनस्तमहिमर्दनं॥ अभिमन्युमितिप्रादुरार्त्तनिप्रुरुषधमं॥६९॥ ससात्तुसामतिरथः संव
भूयथनेनयान॥ मावेनिर्मिथनेनेवशमीगर्भाकुताशनः॥७०॥ यस्मिन्नातेमहातेजाः ऊती
पुत्रोयुधिष्ठिरः॥ अयुतेगाहिनातिभ्यः प्रादंनिष्ठांशभारत॥७१॥ दयितेवासदेवस्यवाट्या
त्प्राप्तिवाभवत्॥ धिन्द्वाणामिवसर्वेषांप्रजानामिवचंद्रमाः॥७२॥ जन्मप्रभतिकृत्सचक्र
तस्याक्रियाः शुभाः॥ सचापिवरुयेवालः शुक्लपदेयथाशशी॥७३॥

यदेहृयतादयराणीवत्सुभद्राअशिवदभिमन्यरतिसामं॥७४॥ निष्ठात्सवधिमहिमालाः॥७५॥
७४॥ क्रियालंकरणादिकाः॥७६॥

३५५

3 58

कृताकृतस्य कृतमाकर्तयेयमनादिनामाधिने प्रकृतेनोच्चनदेखतः सिद्धं तस्य ॥ १५ ॥ अभिज्ञानो मता
नात्रियागं रगाद्यकर्ममूलैः ॥ १५ ॥ संरत्नो यः पांः सागरं प्रविशेति संवेद्यः प्रविष्टः सर्वतो विप्रकी

कृताकृतस्य मृत्स्य कनकस्याश्विचर्चसः ॥ मनस्यभावात्तदाशाहीददौ दशजनाईन ॥ १५ ॥
गत्तानोत्तप्रभिज्ञानात्रिया प्रसूचतां मदं ॥ गिरिकुटनिकाशानां समरेषु निवर्तिना ॥ १५ ॥
कृत्मानो च चंद्रानां वारुणां देममालिनो ॥ दृष्ट्वा रोदे रूपेतां नो महसंसाहसप्रियः ॥ १५ ॥
रामः पाणिप्रदक्षि कंदोपायलांगली ॥ प्रीतिमानो हलधरः संवेद्यं प्रतिमानयन ॥ १५ ॥
समहायनरत्नोद्यो वसु कंचनकेनवान ॥ मदागतमहाप्रदः पताकाशे वलाकृत ॥ १५ ॥
उसागरमाचिह्नः प्रविशेति महायन ॥ एतिमाश्रयस्ते पादिसिद्धोकाच होभवत् ॥ १५ ॥ प्रति
नयाहनत्सर्वं धर्मराजो युधिष्ठिरः ॥ एजयामासतो चो व हसं धनमहारथान् ॥ १५ ॥ ते समे
नामहात्मानः कुरुहस्य धको जमा ॥ चित्तद्रुमरावासेन रासकृत्तिनो यथा ॥ १५ ॥ तत्र तत्र
महानादैरुत्कृष्टतलवादिनैः ॥ यथा योगैर्यथाधीनिः चित्तद्रुः कुरुहस्य ॥ १५ ॥ एवमन
मवीर्यास्ते चिद्वत्पदिवसानहन् ॥ एतिनाः कुरुभिजेसः पुनर्हरवतो प्रति ॥ १५ ॥ रामेश्वरस्त
न्ययश्चैव ह्येकमहारथाः ॥ रत्नान्याशयश्च धातिरत्नानि कुरुसन्मै ॥ १५ ॥ वासदेवस्त
पार्थेन तत्रैव सहभारत ॥ उवाच नगरे रम्यो पाकप्रस्थे महामना ॥ १५ ॥

र्हिः मरुथनो बहुमोक्षः ॥ १५ ॥ तत्रेति ॥ तल्लेखीनादशयेतो वादयेत अचिन्तयित्वा ॥ १५ ॥

म. भा.
आ. य.

३६.

कथं

पतिभ्यः

सर्वसंहननोपेतं सर्वैः संहननैः पराभिभावकैर्मोहयेत ॥ १ ॥ कस्ययेति ॥ नराणां मानलक्ष्म ॥
निन्यायेनरेतः सेतुर्नित्यं कस्यथायित्तेन वा कस्यस्य सरांतमर्जनयथा मचवान् ॥ २ ॥ परप्रह

सर्वसंहननोपेतं सर्वैः संहननैः पराभिभावकैर्मोहयेत ॥ ३ ॥ कस्ययेति ॥ नराणां मानलक्ष्म ॥
दधिमेदेष्टा संमत्मानं गविक्रमं ॥ मेचंडुभिनिर्वी संश्रुतिचंद्रनिभानने ॥ ४ ॥ कस्यस्य सहा-
पाणोयैरूपेनथा कृतौ ॥ ददर्श पुत्रवीभत्समचवानिवत्तयथा ॥ ५ ॥ पांचाल्यपितपंच
भ्यः शुभलक्षणा ॥ लेभे पंचसुतान् वीरान्द्रोष्टानपंचाचलानिव ॥ ६ ॥ युधिष्ठिरात्प्रतिवि
धासुतसोमसुतकौरव ॥ अर्जुनाञ्जुतकर्मोपाशतानीकंचनाकुलि ॥ ७ ॥ सहदेवाञ्जुतसे
नमेतान्पंचमहाराथान् ॥ पांचालोसुपुत्रे वीरानादिपानदिनिर्धया ॥ ८ ॥ शासुतः प्रति
विधातमृचुविप्रायुधिष्ठिर ॥ परप्रहर्षज्ञाने प्रतिविधोभवत्तय ॥ ९ ॥ सुतसोमसहसेन
सोमार्कसमतेजसे ॥ सुतसोमसहसेनसोमार्कसमतेजसे ॥ १० ॥ सुतसोमसहसेनसुपुत्रे
भीमसेनत ॥ ११ ॥ अतकर्ममहत्कृतानिहतेनकिरीटिना ॥ जातः पुत्रस्त्वयेत्येवमृतकर्म
ततोभवत् ॥ १२ ॥ शतानीकस्य राजस्यः कौरवस्य महात्मनः ॥ चक्रपुत्रे सन्माननकुलः की
निवर्धने ॥ १३ ॥ ततस्त्वजीतनस्तेनेद्रोपदेयाय शास्त्रिनः ॥ अन्वजायत राजेन्द्र परस्परदिनेषि
त्कृतान् च त्रेवद्भिर्देवते ॥ सहदेवात्सतेनसाञ्जुतसेनेति यं विड ॥ १४ ॥ एकवर्षांतरा ॥ १५ ॥

राणोत्तानशत्रुक्षतप्रहारलेदेनयं सिंघद्वनिर्निर्गम्यसिंहिर्निर्गम्य ॥ १६ ॥ सहाय्यं नम्यत ॥ १७ ॥

३६.

[illegible]

चतुष्पादं दशविंशत्यनर्कं दमर्दमः ॥ अर्जनादेरवेदाङ्गं सकलं दिशमानं ॥ १० ॥ विज्ञा
तेष्वपि चास्वाणामसौष्टवे च महत्तलः ॥ क्रियास्त्वपि तस्मात्सर्वविशेषानभ्यशितयत् ॥ ११ ॥
आगमे च प्रयोगे च चक्रे तत्त्वमिवात्मना ॥ नृत्तोऽप्युत्तमो भद्रं प्रेक्षमाणा यन्त्रजयः ॥ १२ ॥

गहनर्तनो मयामयोः॥ मयामांगसु योर्वा मयोनवाण संयो जनं प्रायश्चित्तानि सतः परतो वा
प्राप्ताण्यमानस्य वाचाचात शरवातादेरभिधानार्थस्तत्तत्राण्यप्रत्यक्षानि विधुयः॥ मंत्रहानि च
क्रवत्तममन्तारयेन मयामाणस्य लक्षणं यः रक्ष्यं शब्दादि वेधो युगपदने के सुलक्ष्णं
रघात्तरत्यादि दिवं ब्रह्मासादिमानसं लक्ष्णं॥॥ अस्याणामकाले प्रयोगानां विज्ञाने विधि
हेताने सोष्टवै श्रमेवां प्रयोगपदने क्रियासंशरीरी युत्सर्पण प्रसर्पण दिषु प्रविशेष्वादि
धिया निप्रभितः साकल्येनाशित्यद्वर्जनः पुत्रं॥॥ आगमेषां प्रयोगैश्च नष्टाने॥॥॥

स मा
प्रा य
३६१

महात्रयं च वेदोक्तं तत्कर्म गोपासनाश्रुतः स्वयजः सामसाधोऽप्येति शोमादि ॥ १० ॥ तत्पुण्यपत्तय
मित्यत्र - तेषां निपाठे - न्यानेवातिश्रीत्यादृश्यानिचरेभिरेव न्ययः ॥ ११ ॥ देवेन देवो राजा तत्कर्मणो
पालनेन केवलं - अपि तभावेन भक्षणतत्र हेतुः यदि तो मनः कर्तुं मनोरमं प्रजानां ॥ १२ ॥ कर्मणा

आत्मभिः सहितो राजा च तन्मिश्रधिकं वसौ ॥ प्रशुभमानैविततो वेदै रिव महाधरः ॥ १३ ॥ तं तयो
प्यादयो विश्वाः परिवायी पतस्मिरे ॥ बृहस्पतिः समासृष्टाः प्रजापतिमिवामराः ॥ १४ ॥ यमश्च
नेहानि शीत्या एणिचंद्रश्चामवे ॥ प्रजानां रेभिरेतत्पुं नेत्राणि हृदयानि च ॥ १५ ॥ न त केवलं दे
वेन प्रजाभावेन रेभिरे ॥ एह भव मनः कर्तुं कर्मणा सचकार तत् ॥ १६ ॥ न ह्यशक्तं न चासत्यं
सं नः नासत्यं न च वा प्रियं ॥ भाषितं चारुभाषणं जज्ञे पार्थिव्यो मनः ॥ १७ ॥ सहि सर्वस्य लोकस्य
हितमात्मन एव च ॥ विकीर्षन्तु महातेजारे मे भरत सततम् ॥ १८ ॥ न यात मरिताः सर्वे पांड
वा विगतजराः ॥ अवसन्त्यथि वीणां लां स्थापयंतः स्वतेजसा ॥ १९ ॥ न तः कतिपया हस्य वीभ
त्वाः कस्य मत्र वीतः ॥ उष्टानि कृत्स्नवर्जं ते गच्छा वो यमुनां प्रति ॥ २० ॥ सह ज्ञानं स तौ तत्र विद
त्पमपुंसद न ॥ सायाङ्गे पुनरेषा वो रोचतां तेज नार्दन ॥ २१ ॥

प्रियकरतमस्य वाङ्मनसाभ्यासयित्वा हृदयाभ्यां न होति ॥ असंयुतः खट्वं प्रहितमिति पाठे सप
वार्थः ॥ अप्रियं प्रीत्यनुत्पादकं भाषितं वचनं तत्प्रेषा इव भव ॥ २२ ॥ उष्टानिति ॥ २३ ॥ २४ ॥

३६१

५॥ इति श्रीमहाभारतः ॥ १॥ श्रीकृष्णसंवादे ॥ १॥ अर्जुनस्य वचनम् ॥ १॥
 प्रयार्थप्रकारोऽयम् ॥ इदं प्रस्थे इत्यादि ॥ १॥ अणानि लक्षणानि ऊर्ध्वरेखादिनिमित्तादी
 निचकर्मणि शारेभकणि क्रियमाणानि च यस्मिन् ॥ २॥ समपरस्य रापीर्या ॥ ३॥ तेषामिति

ज्ञातकर्मणान् अर्चान् च दोषान् यत्नानि च ॥ चकार विधिवद्द्वैतलेषां भरतसत्तम ॥ १॥
 कृत्वा च वेदाध्ययनं ततः सचरितव्रतम् ॥ तदुः सर्वमिष्टसमस्तं तद्विषयमानुषम् ॥ २॥ दि
 यार्थमपि ॥ प्रवेष्टुं ह्येवमेव ॥ ३॥ अन्तिमं राजशर्मा इत्येवम् ॥ ४॥ मरमासवत् ॥ ५॥ ॥ ॥
 दिपर्वणि समस्तद्वयम् ॥ ६॥ वेदाध्ययनं च ॥ ७॥ इदं प्रस्थे वसंतस्तेन पुराणत्रयाधिपान् ॥ ८॥
 शास्त्रान् हतं रास्यराजः शांतनवस्य च ॥ ९॥ आश्रित्य धर्मराजानं सर्वलोको वसन्तस्व
 प्रणयलक्षणं कर्मणां स्वदेहमिव देहिनम् ॥ १०॥ ससंयमं कामार्थान् विधेव भरतर्षभ ॥ ११॥ श्री
 मि वात्सल्यमानं भूमानि च मानयन् ॥ १२॥ तेषां समविभक्तानां हितो देहवतामिव ॥ १३॥ वभौ
 धर्मार्थकामानां च तर्कव्याधिषु ॥ १४॥ अथेतारं पारं वेदान् प्रयोक्तारं महाधरे ॥ १५॥ दि
 तारं शर्मालोकं ह्येभिरेतेन नाधिपम् ॥ १६॥ अधिष्ठानवती ललोः परायणवती मतिः
 वर्षमानो विदो धर्मस्तेनासीत्स्थितीति ॥ १७॥

यथात्राणाममात्मनां च तथोक्तारण्यतेन भानियथाधर्मार्थकामानां त्रयाणां च त
 थः ॥ १८॥ मोक्षस्वरूपान्मायायां यत्नेन भानित्येनेधर्मादयः स्वयमप्यतिष्ठन्तीत्यर्थः ॥ १९॥ पारमर्थ
 तारं परस्य ब्रह्मणो अधिगतां कर्मनो निनिष्ठं इति विशेषणं त्रयार्थः ॥ अधिष्ठानेति ॥ चलायित

श्रीति

स्त्री इति ॥ १८॥ ॥ १९॥

सभा
आ-प
३२

१॥ हरिपिंगलनीलपीतालिलंगः जलशमश्रुः ज्वालावतपीतपुमश्रुः ॥ १॥ उपरं ससमीपाग
नउपलक्षउमेत्यप्यासनात् ॥ १॥ अथापः ॥ सोत्रवीदिति ॥ १॥ गोमिदेषु वादात समर्थे प्रार्थये

२७

नचगतामहात्मानो कृष्णपरपूरं जयौ ॥ मर्हसिनयोगजंस्तनसौ निषे ॥ २॥ नचएव
वातीतानि विजंगतानीतशलिच ॥ बहूनि कथयित्वा तौरेमाते पार्थमायवौ ॥ ३॥ नत्रोपवि
सोमदिनौ नाकसृष्टे ॥ अनाविब ॥ अम्भागच्छ तदाविशो वासुदेवयनं जयौ ॥ ४॥ ब्रह्मालप्रती
काशः प्रतप्तकनकप्रभः ॥ हरिपिंगो जलपुमश्रुः प्रमाणाया मतः सम ॥ ५॥ नरणादित्यसंका
शः चौरवासा जरायवः ॥ यमयज्ञाननः पिंगलित्तसाप्रजलत्रिव ॥ ६॥ उपरं सततत्कसोभान
मानं हि ज्ञो जमं ॥ अर्जनेषां सुदेवश्च तृणमृत्युपतस्थितः ॥ ७॥ इत्यारिपुर्वं विवाङ् वगदे ॥
वैशंपाय नवाच ॥ सोत्रवीदं नचैव वासुदेवं च सासते ॥ लोकप्रवीरोतिष्ठे नो वां उवस्यस
मीयत ॥ ८॥ आसाणो वङ्ग भोक्तास्मिभं जे परिमितं सदा ॥ भिदेवास्मै यपायौ वामेकां नृपिप्रय
च्छतां ॥ ९॥ एवमुक्तो तमज्ज्वाततस्त्रो कृष्णपांडवौ ॥ केनात्रेतमवाहृष्येत तस्या तस्य यतावह ॥ १०॥
एवमुक्तः स भगवान् ब्रवीतावुभौ ततः ॥ भाष्यमाणो तदा वीरो किमत्र क्रियतामिति ॥ ११॥ आ
णवच ॥ नाहमत्रं बुभुक्षे वै पावकं मां निषेयते ॥ यदन्नमनरूपमेतत्प्रयुक्तं संप्रयच्छतां ॥ १२॥
इदमिदं सदा वां वां उवपरिरक्षति ॥ नचशक्रो म्यहं दं पुरक्षमाणं महात्मना ॥ १३॥

362

१॥ तस्यावस्थाने ॥ १॥ क्रियतामिति ॥ भाषमाणो नो प्रत्युब्रवीदित्यन्वयः ॥ ४॥ ५॥ ६॥

३२२

कृतीमातायस्तेतिहे कृतीमातः हे यत्नन ॥ २५ ॥ ग्रहेः मध्ये यमनां निर्मितैः क्रौराकाणादिभुक्तैः ॥ २६ ॥

वासदेव उवाच ॥ कृतीमातर्ममाप्तेन शोचते यद्व्यंजने ॥ सहजमनुनाः पार्थसिद्धे मय्यथा
 वि ॥ २५ ॥ वैशंपायन उवाच ॥ ग्रामे यमो यमो राजमन लाप्य च भारत ॥ तस्मिन् पार्थ गोविन्दे सह
 ननु नो नतः ॥ २६ ॥ विहारदेवं संप्राप्य नाना उमच डनमं ॥ ग्रहे रुचावचैर्भुक्तं प्रदेष्टुं प्रयोपमे
 भक्ष्ये भो मे यथेष्टं रसवद्भिर्महाधनैः ॥ मात्से च विचिचैर्गं यैर्भुक्तं चार्थं पार्थ योः ॥ २७ ॥
 विवेशंतः प्रदेष्टुं रत्नैरुचावचैः प्रभैः ॥ यथोपतो संसर्गं यत्नन धिक्क्रीड भारत ॥ २८ ॥
 यश्च विपुलश्रोण्यथा रुपी नययोधराः ॥ मंदस्वलितगामिन्यधिक्क्रीड कीमलोचनाः ॥ २९ ॥
 वने काश्चिन्नेकाश्चिकाश्चिद्देषमसचोगताः ॥ यथा देवं यथा प्रोति विक्क्रीडः पार्थ ह्रस्व
 योः ॥ ३० ॥ द्रौपदी च सुमद्रा च वासं ग्राभरणानि च ॥ प्रायच्छन्तो महा राजस्वीणां ते स्वमरोक्त
 दे ॥ ३१ ॥ काश्चित्पदस्थाननतः प्रकुश्रयतथापराः ॥ न हस्य परानाथः यप्रश्नान्मावरास
 वं ॥ ३२ ॥ हरपुत्रा परास्तत्र प्रजन्तुश्च परस्परं ॥ मंत्रयामासुरमाश्चरहस्यातिपरस्परं ॥ ३३ ॥
 वेणवेणादृगं गानां मनोज्ञानां च सर्वशः ॥ पाद्वेन शर्पिणे दस्यं न हनं समहृदि मत् ॥ ३४ ॥ तस्मि
 स्तदावर्तमाने कुरुद्राणां हनं नो ॥ समीपं जगन्तः कंचिदुदेवं समनोरमं ॥ ३५ ॥

त्याद्यैर्भुक्तं विहारस्थानं विवेशांतं प्रदेष्टुं कौतुहे लैर्भुक्तं ॥ ३६ ॥ उदेवं प्रदेष्टुं ॥ ३७ ॥

ऋतिभिः सहितो धीमानेव मीने समूहिपः ॥ ततस्तु ऋतिजिज्ञासुधूमया कललोचना ॥ १९ ॥
 कालेन महता विनाशस्तत्तस्तेन राधियं ॥ ततः प्रचोदयामास ऋतिजस्तत्तस्तीयति ॥ २० ॥
 चेनेविकेलनो प्राप्तात्त प्रयेडुष्टतेकतं ॥ २१ ॥ ततस्तेषामनुमतेतनविप्रेस्वनराधियः ॥ २२ ॥
 सत्रं समापयामास ऋतिजिरयरेः सह ॥ २३ ॥ तस्यैव वर्तमानस्य कदाचि कालपर्यये ॥ सत्रा-
 माहर्तकामस्य संवत्सरशान्तं वि ॥ २४ ॥ ऋतिजो नाभ्यपद्यंत समाहर्तं महात्मनः ॥ सचरात्ता
 करोद्यत्तं महान्तं सस हतनः ॥ २५ ॥ प्रणिपातेन संतेन दानेन च महायशाः ॥ ऋतिजो न
 तयामास भूयो भूयस्तद्वित ॥ २६ ॥ तेचास्यतमभिप्रायंत चक्रुर्मितोत्तसः ॥ सचाश्रम
 स्यात्ताजर्घिस्तानवाच हसान्वितः ॥ २७ ॥ यद्यद्वेपति तोविप्राः शुश्रूषायां न च स्थितः ॥ आ-
 श्रयाज्जो सिधुष्माभिर्जीह्वाणोश्च त्रयस्थितः ॥ २८ ॥ तत्राहं यक्रतश्च हं वा ह्वातयितुमद्यतं
 अस्थाने वापरित्यागं कर्तुं मे हि न सतमाः ॥ २९ ॥ प्रथम एव वो विप्राः प्रसारं कर्तुमहं य ॥
 सान्तरानादिभिर्वीर्यैस्तत्तनः कार्यवतया ॥ प्रसारयित्वा वक्ष्यामि यतः कार्यं हि नोत्तमाः
 अथवा हं परित्यक्तो भवद्भिर्हंसकारणतः ॥ ३० ॥ ऋतिजो न्यानामिष्ठाभियान्तनार्थं हि नोत्तमाः
 एतावदुक्तावचनं विरामसपार्थिवः ॥ ३१ ॥

॥ भूतानि च हि निर्गन्तव्यानि ॥ १५ ॥ महायज्ञैः पंचभिर्देवयज्ञादिभिः स्वर्गः क्रतुभिः प्रोतेर्ज

वसन्त्यत्र सखा तस्या तत्तकः पत्रगः सदा ॥ सगतास्तत्कते ह्येव परितस्ततिवन्नभत ॥ १॥
तत्र भूतान्यनेकानि रक्षन्ते स्य प्रसंगतः ॥ तं दिव्यं चर्तुं शक्नोति द्रुपं पाकं स्य ते तसा ॥ २॥
समाश्रित्य तिरस्त्रामेवाभ्युपगच्छति ॥ ततो द्रुपं न शक्नोति दिव्यं तं द्रुवमीक्षितं ॥ ३॥
समुवाभ्यां सहायाभ्यां मसृचिषां समागतः ॥ हृदे यत्वा उवदावमेतदत्र हतमय ॥ ४॥ सुवा
सुदकया राक्षसाभ्यां भूतानि च समेततः ॥ उत्तमास्वविदोऽस्य कर्तव्येनोचारिष्यथ ॥ ५॥ तत्र मे
न ॥ ६॥ किमर्थं भगवानग्निः ॥ त्वा उवदं गृभित्वति ॥ रत्नमातां महेंद्रेण नाना सत्तस
माश्रुते ॥ ७॥ नरोत्तमकारणं त्रस्य च त्वं प्रतिभाति मे ॥ यदा दहसं कुहः ॥ त्वा उवदं ह्यवाह
न ॥ ८॥ एतद्विस्तरयोगं त्रसः ॥ ज्ञातमिच्छामि तत्ततः ॥ त्वा उवदं पुरादा होयथा समभवत्त
ने ॥ ९॥ वैशंपायन उवाच ॥ हंत ते कथयिष्यामि यो राणी मयि सन्तता ॥ कथाभिमानरशे
ह त्वा उवदं विनाशिनो ॥ १०॥ यो राणाः श्रुयन्ते राजत्राजा हरिहयो यम ॥ येन विनाशमये
खातो बलविक्रमसंयुतः ॥ ११॥ यत्नादानपतिर्यो मानयथा नानोत्तिकथन ॥ इने सचमह
यज्ञैः क्रतुभिश्चाप्रदक्षिणैः ॥ १२॥ तस्य नामा भवत्तद्विर्दिवसे दिवसे नय ॥ सने क्रिया समा
रंभेदानेषु विविधेषु च ॥ १३॥

निहोमादिभिर्महासत्रैरिति पाठे सत्रमत्रदानं प्रसिद्धे ॥ १४॥ सत्रेयज्ञे ॥ १५॥

म. भा.
३६५

याजनं प्रति याजनं उद्दिष्टं तया च सम हनयन् संनयनं नमस्साकं विषयेन वर्तने च यत्नतया
जनेऽधिकारिण इत्यर्थः ॥४५॥ सततं तत्पथं ध्यायितुं यथाशक्तीनां ॥ चक्रं तमवयवाभि

नास्साकमेतद्दिष्टये वर्तने याजनं प्रति ॥ तया च सम हनयन् संनयनं योराजनं चार्थिना ॥४५॥ या
जयिषा मिष्टं ससमयेन पातय ॥ श्रीरुद्र उवाच ॥ समाह्वयं शराजं द्रव्यं चारी समा
हितः ॥ सततं तत्पथं ध्यायितुं यथाशक्तीनां ॥४५॥ कामं प्रार्थय सेवते मजः प्राप्स्यति
नृप ॥ एवमनस्वरुद्रेण श्येन किमनन्ताधिप ॥४५॥ जथा चकार तत्सर्वं यथोक्तं प्रत्युपा
लित ॥ पूर्णं तदा दशो वर्यं पुनरायात्महे प्रसा ॥४५॥ दृष्ट्वैव च सराजानं शंकरो लोकभा व
नः ॥ उवाच परमप्रीतः श्येन किं नृप सजमं ॥४५॥ तोषितो हं नृप श्रेष्ठ त्वये हास्येन कर्मणा
याजनं ब्राह्मणानां तद्विधिदृष्टं परंतप ॥४५॥ अतो हे तं स्वयेनाद्य याजयामि परंतप ॥ म
मां प्रास्तुतिरिति तले महाभागो हि ज्ञोतमः ॥४५॥ इवासा इति विख्यातः सहितो याजयिष्यति ॥४५॥
मन्त्रियोगात्सहतेना संभाराः संभ्रियंतते ॥४५॥ एतच्छ्रुत्वा तव वचनं रुद्रेण समदाहृतं ॥४५॥
स्वपुं पुनरागम्य संभारा न्यूनराज्यत ॥ ततः संभृतं संभारो भूयो हृदयपागमत ॥४५॥ सं
भृतमम संभाराः सर्वे पकरणा निच ॥ तस्य सादात्महा देव शोभे दीक्षामवेदिति ॥४५॥

प्रायं ॥४५॥ प्रायेण अनादिवेदो धितेन विधिदृष्टं ब्राह्मणानां सिद्धं हितं चित्तर्याकरणं च
लिंगानामित विधिदृष्टं ॥४५॥ स्वयं यत्नभोक्तृ भूत्वा क्रान्तिं प्राप्नुयानं भगवता स्वयं यत्नयाजयामीत्यर्थः ॥४५॥

३६५

१॥ बुद्धिमोहं बुद्धिवैकल्यं त्वरा संभावितः त्वरा वशः असदीयश्च मात्तनादित्यर्थः ॥१॥ ४२॥

यद्यनशोकं राजानं याजनाद्यर्थं परंतपं ॥ ततस्ते याजकाः कुहास्तमश्चुर्नयसत्तमं ॥१॥
 सर्वकर्मणां सवैर्गतेने पार्थिवोत्तमः ॥ ततो वयं परिश्रान्ताः सततं कर्म कर्हि ॥२॥
 अमादस्य त्वरि श्रान्तास्तत्तं न स्पृह्यते ॥ स हि ॥ बुद्धिमोहं समाख्याय त्वरा संभावितो न च ॥
 गच्छरुदसकपांतं सहितं याजयिष्यति ॥ साधितेयं वचः श्रुत्वा संकुदः श्रेत किं नृपः ॥
 कैलासं पर्वतं गत्वा न पश्येत्समाश्रितः ॥ आराधयन् महादेवं नियतः संशितव्रतः ॥३॥
 एका स परो राजन्नीर्घं कालमनिष्ठतः ॥ कदाचिद्दुदशे काले कदाचिदपि सोऽशौ
 आसुरमकरोद्गजामूलानि फलानि च ॥ १॥ ४॥ ५॥ ६॥ ७॥ ८॥ ९॥ १०॥ ११॥ १२॥ १३॥ १४॥ १५॥
 लः ॥ स एव सा न भवद्गजा श्रेत किं ॥ स समाहितः ॥ ततश्चानपराहं तं तया मानं मदे
 तपः ॥ शंकरः परमप्रीत्यादर्क्यामास भारतः ॥ श्रीतोस्मिन्नपराहं तं तया मानं मदे
 यः ॥ वंशुणीसुभदं ते यत्तन्मिच्छसि पार्थिव ॥ १॥ २॥ ३॥ ४॥ ५॥ ६॥ ७॥ ८॥ ९॥ १०॥ ११॥ १२॥ १३॥ १४॥ १५॥
 सः ॥ प्रलपन्त्य महात्मानं राजर्षिः प्रत्यभाषत ॥ १॥ २॥ ३॥ ४॥ ५॥ ६॥ ७॥ ८॥ ९॥ १०॥ ११॥ १२॥ १३॥ १४॥ १५॥
 नमस्कृतः ॥ स्वयं मादेव देवेश याजयस्व सुखं सुरेश्वर ॥ एतच्छ्रुत्वा तु वचनं राजानेन
 प्रभाषितं ॥ उवाच भगवान्प्रीतः स्मितश्चैव मिदं वचः ॥ ४॥ ५॥

मं भा
आ प
३३५

कृत तत्त्वं उच्यते मित्रा काक्षायां पुरातनं स्मारयति ॥ ६३ ॥ किलिषात्तत्त्वा निरूपयत् ॥ ६४ ॥ नानाप्रहरणौ

पुरादेव नियोगेन यत्तथा भस्मसाक्तं ॥ आलयं देवशर्णां सवोरंत्वा उच्यते ॥ ६५ ॥ तत्र
सर्वाणि सत्त्वानि निवसन्ति विभावसे ॥ तेषां त्वं मेदसात्तमः प्रकृतिस्थो भविष्यसि ॥ ६६ ॥
गच्छ शीघ्रं प्रदग्धं तं ततो मोक्षसि किलिषात् ॥ एतच्छ्रुत्वा तव च न परमेष्ठिमात्मा च्युते ॥ ६७ ॥
उत्तमं तव मास्थाय प्रदग्धं तद्गताशन ॥ आगम्यत्वा उच्यते तव सत्तमं तव मास्थित ॥ सहसा
प्राज्जलत्वाग्निः कुहो वायुसमीरित ॥ ६८ ॥ प्रदीपं त्वा उच्यते दृष्ट्वा ये स्मृत्तत्र निवासिनः ॥ परमं य
त्तमातिष्ठन्वावकं स्पृशन्तये ॥ ६९ ॥ करैस्तु करिणः शीघ्रं तलमादाय सत्तम ॥ सिधुः पा
वकं कुहाः प्रातश्चाद्य सहस्रशः ॥ ७० ॥ च दृष्ट्वा शीघ्रं तलमादाय सत्तम ॥ सिधुः पा
पावकाभ्यासे सत्तमः क्रोधमूर्च्छिता ॥ ७१ ॥ नयेवात्मानि सत्त्वानि नानाप्रहरणौ घमे ॥ विर
ये पावकं शीघ्रं सत्तमं यत्तमं तमेभ ॥ ७२ ॥ अनेन त्वं प्रकारेण भूयो भूयश्च प्रज्वलत ॥ समकृतः
प्रशमितः त्वा उच्यते दृष्ट्वा वाहन ॥ ७३ ॥ इत्यादिपर्वणि त्वा उच्यते दृष्ट्वा ॥ वैशंपायन उवाच ॥ स
त्तमैराश्रमाय त्रः सदा त्वा निसमन्वितः ॥ पिता महस्य पापं त्वं कुहो दृष्ट्वा वाहनः ॥ ७४ ॥ त
व सर्वे यथा न्यायं त्रः सत्त्वो सत्त्ववेदयत ॥ उवाच चैवं भगवा न्महान् सविचिंत्यत ॥ ७५ ॥

सत्त्वित् ॥ २२ ॥

364

घमैः नानाविधैः प्रहरणैः पांसुप्रदग्धं दृष्ट्वा शर्णात्ता उच्यते त्रिभिः उच्यते त्रिभिः ॥ ७६ ॥ यथा

३३५

दीहिताः कर्मसु निष्ठाः ॥ ५ ॥ प्रकृतिस्वभावे ॥ ६ ॥ वसो र्थाणामत्र विशेषः येन ह्ययमानं एतद्व्यं सं
नतया रा ॥ यो एतन्निनेन हतं दचिर्या हतमेव वसो र्थो रोजहतीत्यपक्रम्यः यतस्तस्य वा ॥

एतत्प्रज्ञानं वचनेन स्वरस्यो मदात्मनः ॥ उक्तं संसमाह्वयहो वचनमत्र वीत ॥ एष
राज्ञासहभागः येन विहितं सत्तम ॥ एतं यत्तय विप्रं दमन्ति योगेन भूमिपं ॥ ५ ॥ वाढ
मित्येव वचनेन रुद्रं नृपि रुचाचद ॥ ततः सत्रं सभगर्वं लिख्य राज्ञो मदात्मनः ॥ ५ ॥ यथाका
संयथोक्तं च सत्रं सवद्वदिति ॥ तस्मिन्पिसमाप्तिरात्तः सत्रं महात्मनः ॥ ५ ॥ इवा ससा
भ्यनन्ता विप्रतस्यः स्यात्तवचा ॥ येन तद्दीहिताः सर्वे सदस्याश्च महोजसः ॥ ५ ॥ सोपि रा
ज्जगद्भागः स्वपुरं प्राविशत्तद ॥ ततो भगवतो वहे विचारः समतायत ॥ ५ ॥ तेन सा वि
प्रहीनश्च ग्लानिश्चेन समाविशत् ॥ सत्तयिना चात्मानं तेजो हीनं हतं प्रान ॥ ५ ॥ जगा
मसदने प्रणम्य सप्तो लोक एजितः ॥ तत्र ब्राह्मणमासीनमिदं वचनमब्रवीत् ॥ ५ ॥ तेन
सा विप्रहीनो स्मिन्नेन च जगत्पते ॥ इच्छेयं तत्प्रसादेन प्राप्तात्मनः प्रकृतिस्थिरां ॥ ५ ॥ एत
ज्जुमादुत वदद्गुणान् सर्वलोककृत् ॥ ह्यवाहमिदं वाचमवाचप्रदसन्निव ॥ ५ ॥ तया रा
दशवर्षाणि वसो र्थाणामहं दविः ॥ उपयुक्तं महाभाग तेन त्वो ग्लानिराविशत् ॥ तेन सा
विप्रहीनस्तत्तदहं ह्यवाहन ॥ मागमस्ते यथावहे प्रकृतिस्थो भविष्यसि ॥ ५ ॥

न मे साधारेति वाक्ये सा उपयुक्तं भक्तं ॥ ५ ॥ मागमः ग्लानि मिति विपरिणामेनानयन्ते य
थेत्यर्थः यथा शक्तिमर्थः ॥ ५ ॥

मभा
आय
३६६

कारणानि शुद्धसाधनानि यन् रादीनि ॥ २ ॥ अथायः ॥ एवमिति ॥ ५ ॥ आदिपमरितेः प्रत्रं ॥ ५ ॥ प्रतिम

३३०

उपायेकमसिद्धौ च भगवत्त्वक्तमहसि ॥ निवारयेमयेनेंद्रवर्षमाणमहावने ॥ ५ ॥ पोरुये
 एतयत्कार्यनक्तनीयेस्वपाचक ॥ करणानिसमर्थानि भगवन्त्यतमहसि ॥ २ ॥ इत्यादि
 पर्वणि तां उवाच ॥ वेशं पापन उवाच ॥ एवमक्तः स भगवान् मूमेन हूनाशनः ॥ चित्त
 यामास वरुणो लोकपाले दिव्यया ॥ ५ ॥ आदिपमरितेः प्रत्रं ॥ ५ ॥ सचने चि
 तिते तानादश्यामास पावकं ॥ तमत्र वीहू मकेतः प्रतिगृह्य जलेश्वरं ॥ चतर्थे लोक
 पालानां देवदेवं सनातनं ॥ ५ ॥ सोमेन राजा यज्ञं यन्त्रे वेष्टुपी चते ॥ तत्प्रयत्ने भयंशी
 चैरथं च कपिलदाणे ॥ ५ ॥ कार्यं च समदृष्ट्वा र्थो गंडीवेन करिष्यति ॥ चक्रेण वा स देव
 श्रुतस्माद्यप्रदीयता ॥ ५ ॥ इदानीं ते ववुरुणाः पावकं प्रत्यभाषत ॥ तदहं तमहावीर्यं
 शः कीर्तिविषयनं ॥ ५ ॥ सर्वशस्त्रैरनाद्यं सर्वशस्त्रप्रमाधिच ॥ सर्वगुणमसमात्रं प्रमे
 न्प्रयथं ॥ ५ ॥ एकं शतसहस्रेण संमितं शस्त्रं यनं ॥ चित्रमस्त्रं चैवैर्गैः शोभितं
 तामव्रणं ॥ ५ ॥ देवदानवगंधर्वैः प्रकृतं शस्त्रं श्रीः समा ॥ प्रादुर्भूतं यन्त्रं मत्तयोच
 महेष्टुपी ॥ ५ ॥ रथं वदिष्याम्युजं कथिष्वरकेतनं ॥ उपेतं राजनैरथैर्गंधर्वैर्हंसमालि
 मि ॥ ५ ॥

365

राशनादिनाम्यायन्ती कृत्य ॥ ५ ॥ महामात्रमतिप्रमाणं सत्त्वं प्रयाने च ॥ ५ ॥ राजनैः रत्नतर्पणैः

३३२
१

मियतः पण्यतः ॥ १०४ ॥ ५ ॥ ११ ॥ १२ ॥ शतक्रतोः संचयि ॥ १३ ॥ १४ ॥

उपायः परिहृयामे यथा तेषां सत्त्वं न च ॥ त्वं उच्यते च मयैव मिथतो ह्युपायौ यतः ॥ ११ ॥
नरनाशायणं चेत्तौ एव देवौ विभावसो ॥ संप्राप्तो मानसो लोके कार्या हि दिवौ कसं ॥ १२ ॥
मर्त्यं न वासुदेवं च यौ तौ लोकाभिमन्यते ॥ तावन्तौ सहिता वेदि त्वं उच्यते समीपतः ॥ १३ ॥
तौ त्वं याचस्व साहूयो दाह्यं त्वं उच्यते ॥ तौ यत्प्राप्तिं दावे रक्षितं त्रिदशैरधि ॥ १४ ॥
तौ त्वं सत्त्वा निस्वीकृत्य त्वं या रक्षिष्यतः ॥ देवराजं च सहितौ तत्र मेनालि संशयः ॥ १५ ॥
एतच्छ्रुत्वा तव च नंतं त्विजो ह्यवाहनः ॥ कृष्णार्थांश्च पागम्य मयं तं भवामहे ॥ १६ ॥
ते कथितवानसि एव मे वन्यो जम ॥ तच्छ्रुत्वा वचनं तं प्रेक्षी भवन्तीत वेदसं ॥ १७ ॥
वीतव्यं शाईलतत्कालं सह शंखचः ॥ दियत् त्वं त्वं उच्यते च मकामस्य शतं क्रतोः ॥ १८ ॥
मर्त्यं न वाच ॥ उत्तमास्वाणि मे संति दिव्यानि च वहुनि च ॥ यैरहं शक्रां योऽमुं पिबन् ॥ १९ ॥
धृष्टान्वहन् ॥ २० ॥ धनं मे नास्ति भगवन्नाद्रुवीर्यं त्वं हंसितं ॥ क्रुधन्तः समरे यत्नं देवं यदि ॥ २१ ॥
सहे नमः ॥ २२ ॥ शारैश्च मेऽर्थांश्च द्रुभिर्हृष्टैः लिप्रमस्यतः ॥ न हि वो देव शक्रः प्राणमसं ॥ २३ ॥
यद्ये शितान् ॥ २४ ॥ यथाश्च दिव्यानि त्वं यथा द्रुग्वान्तरहसं ॥ यद्यं च मे वनिर्वाघं हृष्टं प्र ॥ २५ ॥
मते जसं ॥ २६ ॥ तया कृष्णस्य वीर्यं त्वं नाश्रये विद्यते समं ॥ येन नागोऽपि प्राचाश्च विहन्ता ॥ २७ ॥
नाथवोराणो ॥ २८ ॥

मभा
प्राप
३६२

366

वत्तवरत्रासनाभोग्यतत्त्वत्रवदशक्तनिवत्तनः प्रयोजकहस्तमायातीत्यर्थः ॥ वत्तनयुवरत्रयीरि

वत्तनाभंतनश्चक्रंददौकृसाययावकः ॥ आमेयमसं दयितं सच कल्पो भुवनद ॥ २५ ॥ अत्र
वीत्यावकश्चैव मेतेन मयुसूदन ॥ अमानसानपिराणे जेषासित मसंशय ॥ २६ ॥ अनेन नम
नय्याणंदेवानामपिचादवे ॥ रक्षः पिशाचं देवानां नानागानां चाधिकस्तथा ॥ २७ ॥ भविष्यसिन
संदेहः प्रचरोपि निवर्हणे ॥ दिग्दिग्भरणं वै यत्तयामायवशत्रुषु ॥ हवाप्रतिहतं संखेयाणि
मेष्टानि ते पुनः ॥ २८ ॥ वरुणाश्च ददौ तस्मै गदामशनि निस्सतां ॥ दैत्यांतकराणीं चौरां नाकाकौमो
दकी प्रभः ॥ २९ ॥ ततः पावकं संसृतां शृङ्खलां च नृणां च ॥ कृतास्तौ पाशसं पत्रौ रथिनो धृति
नावपि ॥ ३० ॥ कल्पोऽसौ भगवन्त्याहु मपि सर्वैः सरासरैः ॥ किं पुनर्वच्चिणे केन यत्र गार्थं युयुत्स
ता ॥ ३१ ॥ यत्तन उवाच ॥ चक्रपीणाहं वीकेणो विचरन्त्यथि वीर्यवान् ॥ चक्रेण भस्मसात्सर्वं
विसृष्टेन न वीर्यवान् ॥ ३२ ॥ त्रिषु लोकेषु न नृनां हियत्र कुर्यात्तनार्दनः ॥ गंडी वंथत्तयादाय तया
क्षणे महेशुधी ॥ अहमप्युत्सहे लोकान् विनेते प्रथिपावकः ॥ ३३ ॥ सर्वतः परिचार्यं वराचमेतं
महत्प्रभो ॥ कामं संप्रज्वलाद्यैव कल्पोऽस्व सद्यः कर्मणि ॥ ३४ ॥ एवमुक्तः स भगवन् दृष्ट्वा हेमा
जनेन च ॥ तेन संस्पृष्टमास्थाय दावं दधं प्रचक्रमे ॥ ३५ ॥

तिमेदिनी प्रतपवाग्नेयं असनिवासं ॥ ३६ ॥ तदेवाह ॥ दिग्दिग्भिति ॥ ३७ ॥ युयुत्सनायो दुमिहता ॥ ३८ ॥

३६२

भानमेतदीप्तिमंतंमोमनोविद्युक्कर्मा॥१५॥ एकप्रथममोदेहवासुविभोनीलपिंगवर्णा॥१५॥ ताम
नीयासोर्वाहीसिंहपाईलचक्रयंकरःकेतनःकायोयस्यसःकेतनेतांजनेकायेरनिविष्टः॥१५॥ ना

पंगुगन्धप्रतीकापौर्मनोवायुसमैतवे॥ सर्वोपकरसौर्धुक्तमन्यंदेवदानवैः॥१५॥ भानमे
तंमहाचोपसर्वरत्नमनोरमं॥ ससत्तयंसुनयसाभौमनोभवनप्रभः॥१५॥ प्रतापनिरनिर्दे
पयस्यरूपवेरिव॥ यस्यसोमःससारुहदानवानजयन्ममः॥१५॥ नचमेचप्रतीकापंज
लंतमिववशिष्या॥ आश्रितोत्तरायणेसंप्रकाशप्रथममात्रमौ॥१५॥ तामनीयासरुविशुधत
यस्मिन्ननमः॥ तस्यानवानरोदितःसिंहपाईलकेतनः॥१५॥ दिपलनिवनत्रससंस्थितो
मूर्ध्नाशोभत॥ युजेभूतानितत्रासन्निविधानिमहांतिच॥१५॥ नादेनरिप्रसैयानांश्रुता
संज्ञाप्रणपणनि॥ सतंनानापताकाभिःशोभितंरथसज्जमे॥१५॥ प्रदलिंगमपाहृत्यदेवते
भ्यःप्रणम्यच॥१५॥ सन्नदःकवचःखट्वावदगोयोगलिङ्गकः॥१५॥ आरुहोहतदायाद्योवि
मानंसाकुतोयथा॥ तेचदिव्यंयनःश्रेष्ठंसाएवनिर्मितंपुरा॥१५॥ गंडीचमयसंमस्यचभू
वमदिनोर्जनः॥१५॥ इताशानंपुरस्कृत्यततस्तदपिवीर्यवान्॥१५॥ जग्राहवलमास्यायज्यथा
चयुज्जेयनः॥ मोक्षांतयोन्मत्तायांचलिनापांश्चैनह॥ येषांचनक्रुन्नितंनत्रनेषांचैव
चित्तमनः॥१५॥ लक्षारंथनमेवतथाक्षयोमदेयुधी॥ चभूचकल्पःकोनेयःप्रहृष्टःसद्य
कर्मणि॥१५॥

देनयेषां॥१५॥ तामामोर्वा॥१५॥ कल्पःसमर्थःसद्यकर्मणिमहायके॥१५॥

म.भा.
आ.प
३६२

शरीरेर्लोहप्रतिमावदन्ततः॥२॥ चसरेतसिवक्त्रे॥१॥ मध्यतः मध्यमानस्य॥१॥ अतः रश्मिर्वक्त्र

शरीरेरपरैर्दीप्तैर्देहवन्तः काशयः॥ अदृश्यं तवनेतत्र प्राणिनः प्राणसंलयः॥१॥ कां
श्चिदुत्पन्नतः कार्यः शरीरेः संचिद्यं च उदाः॥ पातयामास विहगाद्यरोमेकसवर्त्मनि॥१॥
नेशरश्चितसर्वीणानि नरेतोमहास्वान्॥ कर्षमन्यत्वेगेन नियेतः खाडवेष्टनः॥१॥ पा
देरभ्यादतानां च संक्षयः स्मृत्यनौकसां॥ विरावः शुश्रूवे चोरः समदस्येव मध्यतः॥१॥
वक्त्रे प्रापि प्रदीप्तमण्यत्वे तर्हि सार्चिषः॥ जनयामास रूपांगं समहं नंदिवौकसां॥१॥
तेनार्चिषा संतप्ता देवाः सार्चिः शुश्रूषामाः॥ ततो जगत्तर्हि सार्चिषा सर्वेष्वदिवौकसां॥१॥
शतक्रान्तसहस्राक्षं देवेषां सरनंदनः॥ देवाः कुरुः॥ किंति मे मानवाः सर्वे दस्यंते चित्रमान
नाः॥१॥ कश्चिच्च संलयः प्राप्नोतीति कानाममरेष्टरः॥१॥ देवैर्देवैर्देवैर्देवैः॥ तच्छ्रुत्वा ह्यत्र
हातेभ्यः स्वयमेवान्यवेत्यच॥ खाडवेष्टविमोक्षाद्यं प्रययौ ह्रीवाहनः॥१॥ महती रथवे
देन तानादयेणावासवः॥ आकाशं समवाक्यं प्रववर्ष हरेष्टरः॥१॥ ततो तमात्राय
सृजन्त्याः शतसहस्राः॥ बोदिता देवस्य ते न तदाः खाडवेष्टप्रति॥१॥ असे प्राप्तास्त
तापारास्ते जसा ज्ञातवेदसः॥ एवमसमं शुश्रूषत न कश्चिन्प्रावकं गताः॥१॥

दयसंयानवकासंतममाणा अतमात्राः॥१॥२॥

३६२

समार्चिः कालीकालोप्रभनिसमन्निहवन् ॥ १५ ॥ अथायः ॥ तौरथाभा
मिति ॥ आधितौ तौरथायेष्टमितिदयोगेकरथस्थतां प्रागुक्तं नलोभाभात्रं भावयायोगस्तु च

सर्वतः परिचर्याय समार्चिज्वलनस्तथा ॥ ददाहलाउचंदाचं पुमान्मिव दर्शयन् ॥ १५ ॥
प्रतिपद्य सभाविपणतदुनंभरतर्षम ॥ मेचस्तनिननिर्वायः सर्वभूतान्यकथयन् ॥ १५ ॥
दणतस्तस्य चवभौरपेदावस्थ भारत ॥ मेरोरिचनगेदस्थकीर्णम्यां प्रमत्तो प्रभिः ॥ १६ ॥
इत्यादिपर्वतिराकांडवदाहे ॥ वैरायाय नवच ॥ तौरथाभां रथयेष्टोदावस्थोभयतस्थि
तौ दित्तसर्वासभूतानां चक्रानेकरनंमरुत ॥ यत्रयत्रचरं पणते प्राणिनः स्वाउवाल्पाः
यत्नायंतः प्रवीरोतौतत्रतत्राभ्यथावता ॥ अहिरेनस्यप्रपणंतिरथयोरप्रचारिणोः
आविष्टवेचदपणतेरथिनौतौरथेनमौ ॥ १७ ॥ चारवेदप्रमानेनभूतानिप्रतसंबुधा ॥ ३
त्येतमैरिवात्रादात्तिनरतः समतत ॥ १८ ॥ दपेकरेपाचहचोनिष्ठमाश्रयथापरे ॥ स्पृष्ट
तात्पविशीर्णाश्च विसृताश्चतथापरे ॥ १९ ॥ समालिङ्ग्यसमानमेधित्वात्तनयापरे
त्यक्तंनशेकः स्नेहेनतत्रैवनिधनेगता ॥ २० ॥ सरसुदशनाम्यायेसमन्तेतरनेकथा ॥ त
तसेनौवसृष्टिः पुनरग्रेप्रपेदिरे ॥ २१ ॥ पलाविचरणविचेष्टंनोमहीतले ॥ तत्रतत्र
स्मदपणतेचिनश्चतः प्ररीरिण ॥ २२ ॥ जलापयेष्टमेषुकाण्यमानेषुवह्निना ॥ गतसत्ता
स्मदपणतेहूममन्याः

नार्थिरहत्प्रथमप्रथावेवेतिरोयं ॥ २३ ॥ आविडावेकालातचक्र
वद्धामितावेव ॥ २४ ॥ निष्ठमाश्रिततमाः विशीर्णाः कर्कटीफलदिरोर्णाः विसृताः भयादिङ्गताः

प्रप्रतिष्ठो निराश्रयः प्रसन्नतिर्वा ॥ १५ ॥ निः प्रतीकारं च लवदा प्रयात भाविग्लानिहीनं हृष्टं

मं भा
आ य
३३५

आशापतं च संकुहो बीमत्सर्जलगाभिनं ॥ पावको वासुदेवश्चाप्यप्रतिष्ठो भविष्यति ॥ १५ ॥
ततो निस्रः सरुखाहं खं चित्तमाश्रयैः शरैः ॥ यो धयामास संकुहो वेचनं तामनस्मरन्
देवराजो धितं दृष्ट्वा संख्यं समरेः जने ॥ स्वमस्वमस्वजनी ब्रह्मादयि तावित्तेन भः ॥ १६ ॥
ततो वायुमहावीर्यः क्षोभयत्सर्वसागरान् ॥ विद्यत्यो ज नयत्सेवात्तलपारासमाकृता
न ॥ १७ ॥ ततो शानिमचो चोरांस्तुडित्स्लनित निस्राना ॥ तद्विवातार्थमस्वज्जर्ज नोपस
सुजमे ॥ १८ ॥ वायव्यमभिमे आश्रयप्रतिपत्ति विषयारदः ॥ तेनै र्द्राणातिमेच नां वीर्यो जस्त
हिनाशितं ॥ १९ ॥ जलपाराश्रयताः शेषं जगत्तैश्च विद्युतः ॥ सरो नवाभवद्योमसंप्रपा
तजस्तमे ॥ २० ॥ सावृणीता निलवहं प्रकृतिस्थार्कमंडले ॥ निः प्रतीकारं हृष्टं प्रदुत भवि
विधाकृतिः ॥ २१ ॥ सिचमानो वसो वै ह्यैः प्राणिनां देहनिः सतैः ॥ प्रजन्ता लायसोर्विषात्स
तादेः पूरयन्तगत ॥ २२ ॥ कस्याभां रक्षितं दृष्ट्वा तं च दावमहं कृता ॥ त्वस्यो न मे दारात्त
सुपर्णायाः पतत्रिणाः ॥ २३ ॥ गहृत्मा त्वत्तसदृशैः पततं उ नखैस्तथा ॥ ग्रहत्तिका मोधपून
दाकाशात्कृत्स्नपांडवो ॥ २४ ॥ तथैवो रासंघाताः पांडवस्य समीपतः ॥ उत्सृजंते विषं चो
रं निष्ठो न खलिताननाः ॥ २५ ॥

वीर्यस्य सः ॥ २६ ॥

३३५

368

मभा
आय
३०

१०॥ गदाचेवेत्प्रशिवेकामिनिपावेविचिकागरेतिप्रोचःशिविकेनिसानस्वारपादेनतत्सदृश
मीशद्वक्रमाश्रयमितिस्तनन्तचद्विउकैर्वनेषुप्रसिद्धेदारमयलोहमयमयिचलवत्प्रसंभावा

वेगोनाशानिमादायचन्मसंचसोसृजन॥ हत्तावेतावितिग्राहसुरानसुरसृदन॥३०॥
ततःसमस्तानं दृष्ट्वादेवेद्रेणामहाशानि॥ जगद्गुरुःसर्वशःस्वागिस्वानिस्वानिस्तुयुक्तया॥३१॥
कालदेउंयमोराजनगदाचेवयनेश्वरः॥ पाप्माश्चतत्रवरुणोविचित्रोचतथाशानि॥३२॥
स्तरःशक्तिःसमादायतस्थोमिहिरिवाचवः॥ मोषधीदीपमानाश्चजगद्गतेश्चिनावि॥३३॥
जगद्देवयन्तर्थातामसलंजयस्तथा॥ पर्वतंचापिजगद्गुरुहस्तसामहावल॥३४॥
स्तशक्तिजगद्गुरुहस्तदेवःपराशर्य॥ अगस्त्यपरिचंचोरेविचचार्यमाश्रयि॥३५॥ मित्रश्चल
रपयंतंचक्रमाश्रयतस्थिवान॥ एषाभद्रश्चसंकुहःसविताचविशंपते॥३६॥ शानकर्मकले
शिशाःकृष्णार्थोप्रडडुवः॥ रुद्राश्चवसवश्चैवमरुतश्चमहावला॥३७॥ विश्वेदेवास्तथासा
थादीपमानाःसतेजसा॥ एतेचान्येचवरुवादेवास्तौप्रहवोतमौ॥३८॥ कृष्णार्थोनिचं
सेतःप्रतीपुर्विविधाश्रया॥३९॥ तत्राङ्गनामदृश्येतनिसितानिमहादेवे॥ शुभान्तसमरु
पाणिभूतसंमोहनानिच॥४०॥

नएव॥३१॥ पर्वतंचापीत्यत्रविचक्रंयरीतिपादेविचक्रंत्रिशूलं॥३४॥ अर्यमाचपीत्यत्रसंधिर
विवदितः॥३५॥१॥ निसितानिस्तचक्रानिउत्क्रापात्तदीनि॥३६॥

अथः कणयः कणानलोहगुलिकः पिचनीतिनयाविपमाप्रेयोषयचलेनगर्भसंयतः लोह
 गुलिकः नयकायविकीर्यते येन नद्येनमयः कणयेलोहमयनयाचक्रमसंज्ञयत्प्राप्तमि
 चलेनमहंनोपिपापाणाः अनिद्वेदिप्यनेनकाष्टमयेयंभसरीचमरुतमयेयंनपापाण
 निपराभिवर्तेहयताः चाहोयेयानेप्रसुरदयः अथः कणयचक्रमभ्यग्रायतवाहवः ॥

नांश्चकर्तेश्वरेः पार्थः सुरोपाग्निसमक्षितैः ॥ विविश्रयापिनंदीसंदेहाभावायपावकं ॥ २४ ॥
 नतोसुराः सुगंधीयद्वराहसयनगाः ॥ उयेनर्कदमतलमत्सुतेनोरणार्थिनः ॥ २५ ॥
 अथः कणयचक्रमभ्यग्रायतवाहवः ॥ कस्य पार्थोनिचांसनः क्रोयसंमर्द्धितो नसः ॥
 तेषामतिवाहरतोपसुवर्षेचमंचतां ॥ प्रममाथोतमोतानिनीभक्तनिषितैः श्वरेः ॥ २६ ॥
 कस्यश्चसुमहतेनाश्चक्रेणानिचिनाशनः ॥ देवदानवसंघानोचकारकदनंमहतं ॥ २७ ॥
 अथापरेश्वरेविद्वश्चक्रवेगेनिताल्लथा ॥ वेलासिचसमासाययनिष्ठत्रसितो नसः ॥ २८ ॥
 नतः शक्रोतिसंकुद्विदशानांमहेश्वरः ॥ पादुरगजमास्थायतात्रमोसमपाद्वनः ॥ २९ ॥

क्रोयसंमर्द्धितो नसः क्रोयेनसंवर्द्धिततेनसः ॥ २५ ॥ अनिवाहरतो कस्यमाननां ॥ २६ ॥ २७ ॥
 याचक्रवेगेनजलावर्जप्रवाहेणाश्रितमहत्तादयोवेलाप्राणविहितवत्सुप्रप्यतिष्ठति
 एवंचक्रवेगेनाल्लज्जवेनश्रिताप्रसुरायाः कस्याननोप्राणयनिष्ठत्रित्यर्थः ॥ चक्रलो
 केऽस्यचक्रमभ्यग्रायतवाहवः ॥ त्रयोः जलावर्तेनीतिमेदिनी ॥ २८ ॥

म-भा
आ-पं
१०१

तथातरश्चः खल्वप्यात्राः रुन्ताः भलाः ॥ अभिजाः मदच्युताः केसरिणः उत्पन्नकेसराः पुवानदः

वैशंपायन ॥ वाच ॥ तथाशौलनिपातेनभीषिताः खंडवाक्षयाः ॥ दानवाराक्षसानागा
क्षरत्स्वदं वनोक्तसः ॥ द्विपाः अभिजाः शाईलाः सिंहाः केसरिणस्तथा ॥ सप्तद्विषाविस्र
स्पस्तथान्याभूतजातयः ॥ नखवेसमदैक्षनकुलोचाभ्युयतापुथौ ॥ इत्यातनादश
हेनसंचारितरवस्थिताः ॥ तेवनं प्रसमीक्ष्यथदृष्टमानमनेकथा ॥ कृष्णमभ्युयतासं
चनादेमसब्रुहल्याणं ॥ तेननादेनरोदेणानादेनचविभावसोः ॥ राहगमनं कृत्स्नम
न्यातनलदैरिव ॥ ततः कृष्णोमहाबाहुः स्वतेजोभास्वरं महत् ॥ चक्रं च स्तनदत्तप्रतेषा
नाशायकेशवः ॥ तेनातीतातयः स्वद्राः सदानवनिशाचराः ॥ निहृताः शतशः सर्वा
निपेतारनलेक्षणात् ॥ तत्रादृष्टततेदैत्याः कृष्णचक्रविदारिताः ॥ वसारुधिरसंपुताः
संध्याभ्यामिवतोयदा ॥ पिशाचाप्यदिगोनानाप्रपञ्चेव सहस्रशः ॥ निघ्नंश्चरतिवाह्यै
यः कालवतत्रभारता ॥ दिप्रैस्त्रिप्रैपुनश्चक्रं कृष्णस्यामित्रवातिनः ॥ छित्तानैकानि सना
निपाणिमेतिपुनः पुनः ॥ तथाच निघ्नतस्तस्य पिशाचो रगराक्षसान् ॥ चभूचरूपमस
प्रसवभूतात्स नस्तथा ॥ समेतानात सर्वेषां दानवानां च सर्वशः ॥ विजेतानामभवत्कृष्ण
कृष्णपांडवयोर्मयो ॥

र्चः ॥ दावेवनं उत्पन्ननादाः ॥ निर्वातादयः तच्छहेनसंचासि
तेवनेतिशेषः ॥ संचारितेतिपाठेपि स एवार्थः ॥ १४ ॥ रासशहं कृतवान् ॥ ५ ॥ १२ ॥

३२

५६॥ गिरेः गिरिशं गच्छ ॥ ५॥ शैलेन शिलासमूहेन क रणेन शृंगेन कर्जो ॥ ५॥ इति श्रीमद्भागवत

तथा हृष्टासं संशयं देवैः सहाच्युतो ॥ अभीतो बुधिर्धर्मो न स्पृहः सत्यकर्मको ॥ ५॥
 आगच्छतस्ततो देवान् भो बुद्धिनिष्पन्नदेव ॥ अता उद्येतां संकटो प्रादेवं त्वमैकदा ॥ ५॥
 सकृदयं संकल्पाः सुराश्च वदशः कृताः ॥ भयादृणोपनिष्य शक्रमेवाभिधिप्रिय ॥ ५॥
 हृष्टानि वारितान् देवान्मायवेनार्जनेन च ॥ आश्चर्यमगमंस्तत्र मनयोनमसि स्थिताः ॥ ५॥
 शक्रश्चापितपो वीर्यमपलभ्या सकृदृणो ॥ वभचपरमप्रीतो भूयश्चेता च यो धयत् ॥ ५॥
 ततोऽश्मवधं समहयस्तत्राकशमनः ॥ भूयश्च तदा वीर्यं निहासः सदासाचिनः ॥ ५॥
 तत्परे रज्जोवधं प्रतिजमेत्यामर्षितः ॥ विक्लं क्रियमाणं तत्समवेत्त्य शतक्रतः ॥ ५॥
 भूयः संवर्धयाकासतदधं पाकशमनः ॥ ५॥ सोऽश्मवधं महावेगे रिशुभिः पाकशमनिः ॥
 विलयंगमयासाहृषयन्ति तरेण ॥ ५॥ तत उत्यामपाहिभ्यां मंदराद्विहरं महत् ॥
 स दुर्मयस्तत्तुक्रोति वांसः पांडुरनेरने ॥ ५॥ ततो रज्जोवेगवद्विज्वलितग्रे रजिस्तमोः ॥
 शरैर्विधंसयासास गिरेः शृंगं सहस्रधा ॥ ५॥ गिरेर्विशीर्यमाणास्तस्य हृष्यंतदावमो ॥
 साकं च दृश्य हृष्यन्तमसः परिशीर्यत ॥ ५॥ तेनाभिपतिता दावं शैलेन महता भ्रंशं ॥
 गेहानि हतास्तत्र प्राणिनः खंडितास्तथा ॥ ५॥ इत्यादिष्वैति खंडवगृहे ॥

भावः ॥ ये मया ॥ ॥ ॥

शम

म भा
आ दी
३२२

371

२५॥ १५॥ गगोदधिचायाति प्रतिरूपोपलक्षणं ॥ १५॥ एकयनगताः सेवीभूताः ॥ १५॥ ॥ कृतांशं सधा

समाहृतवाग्वाणिनाशयितार्जनः सगान ॥ यथमञ्जरसंचातेर्दहिनः खंडवालयान ॥ २५॥ न
वसाकिंचिच्छक्तेनिभूतं निष्पत्तिनतः ॥ संचिद्यमानसिधुभिरस्यतासयसाचिना ॥ २५॥ नपा
कृतंश्चभूतानिमहामपिरोऽर्जनं ॥ निरोक्षितमसोचासंयोद्धं चापिकृतोरागो ॥ २५॥ शान्तैके
नविद्यापशतेनैकपत्रिणं ॥ २५॥ सवसोऽपतत्रयोसात्तात्तलहना ॥ २५॥ नवालयं ततेशर्मो
यस्यविषमेषुच ॥ पितृदेवनिवासेषु संतापस्याप्यजायत ॥ २५॥ भूतसंचाच्चवद्वोदीनाश्चकुर्म
हासने ॥ रुहुर्वागणशेवतथासगतरत्नवः ॥ २५॥ तेनशास्त्रेनचित्रेसंगं गोदपिचराऊषाः ॥ वि
द्यापरगणशेवयेचतत्रवनौकसं ॥ २५॥ नतर्जनेमहावाहोनाधिकसंजननार्दने ॥ निरोक्षितवै
शाक्रान्तिकश्चिद्योद्धृतः पुनः ॥ २५॥ एकयनगतायेपिनिष्पत्तस्तत्रकेचन ॥ यत्तसाहानवा
मागतत्रेचक्रेणातान्ति ॥ २५॥ तेनभिन्नशिरोदेहाश्चक्रवेगादुतासवः ॥ पितरमेमहाकायाः
प्रदीपेवसुरेतसि ॥ २५॥ समासहपिरोक्षेचसाभिष्यापितर्पितः ॥ ३५॥ पर्याकृशगोममविष्मः
समपद्यत ॥ २५॥ हीमावोदीमनिदृश्यसंप्रदीममहाननः ॥ हीमोर्धकेणः पिगातः ॥ चित्राणा
स्तंतंभसा ॥ २५॥ तासहस्राजिनकृतांसंधायाइताशनः ॥ वभसमदितस्तमः परानिहनि
मागतः ॥ ३५॥

समोत्तनं ॥ ३५॥

३२२

म. भा.
शा. श्री.
३३

॥ प्राप्ताः शान्तिविहाराः ॥ १२ ॥ ॥ प्रतापस्य प्रनेत्रां कुरु ॥ १३ ॥ ॥ अथ सताने संतने रविचंद्रे ॥ १४ ॥ ॥

वैशंपायन उवाच ॥ यदर्थं शर्कं कान्तिर्निराह नथागते ॥ तने सर्वं प्रवक्ष्यामि यथाभूत
परिदम ॥ १५ ॥ ॥ यमिहानां सायतमस्तपस्यो संशितवन ॥ प्राप्तीन्महर्षिः प्रनवान्मदपात्त
निश्रुत ॥ १६ ॥ ॥ समर्गमाश्रितो राजन्महीनामर्थरेतसां ॥ स्वाध्यायवाच्यमभूतः तपसा विजिते
द्विष ॥ १७ ॥ ॥ सगता नपसः पारं देहसन्त्यज्य भारत ॥ नगामपि न लोकाय न लेभे तत्र तत्फलं ॥ १८ ॥ ॥
सलोकान्फलान्दृष्ट्वा नयसा निजितानपि ॥ पश्यन्महाराज स्वसमीपस्था दिवौकस ॥ १९ ॥ ॥
संदपात्त उवाच ॥ किमर्थमाह्वय लोकामभेते तपसा र्जिताः ॥ किमयानकते तत्र यथैतक
मिहः फलं ॥ २० ॥ ॥ तत्राहं तकरिष्यामि यदर्थं सिद्धमावते ॥ फलमेतस्या तपसः कथय धृदिवौक
स ॥ २१ ॥ ॥ देवा ऊचुः ॥ ऋणिनो मानवा ब्रह्मन्त्यायं ते ये न तच्छ्रण ॥ क्रियाभिर्ब्रह्मचर्येण प्रतया
चन संशय ॥ २२ ॥ ॥ तदया क्रियते सर्वं यत्ते न तपसा कृतैः ॥ तपस्यो यत्तु कृत्वापि न च ते विद्य
ने प्रता ॥ २३ ॥ ॥ तस्मै प्रत्यक्षार्थे नवलोकं समावृत्य ॥ प्रतापस्य ततो लोकानपभो रसिष्ठ
वान् ॥ २४ ॥ ॥ पञ्चाशो नरकास्तत्रः जायन्ते पितरंश्रुतिः ॥ तस्मादयमसंताने यतस्त्रहसतम ॥ २५ ॥ ॥
वैशंपायन उवाच ॥ तद्भुता संदपात्तस्वचलेषां दिवौकस ॥ क्व प्रीतिमप्यसंस्थादृक्
चेत्यचिंतयत् ॥ २६ ॥ ॥

372

३३

१५॥४५॥ शार्ङ्गः कान्तपदिविशेषान् ॥४५॥ अध्यायः ॥ किमर्थमिति ॥ १॥२॥२ ॥

तथासुरं मयं नाम तत्कल्पनिवेशनात् ॥ विप्रसंज्ञं स ह्यस्य दर्शमयुहं नः ॥४६॥ त
 मग्निः प्राथम्यामासदिधत्तर्वातसारधिः ॥ शरीरचा-नदीभूजानदन्निवत्ताहक ॥४७॥
 निचांसं सदेवसंचक्रमद्यमधिहितः ॥ सचक्रमद्यते ह्युपदिधत्तं च पावक ॥४८॥
 अभिधावर्तनेत्येवं मयस्वाहीति चात्रोक्तं ॥ तस्य भीतस्य नेष्टनामाभैरित्यनेन तयः ॥
 प्रसवाच्च मयं पार्थीतो वयं निवभारत ॥ तेन भूतकामिना ह मयं पार्थी दया यरः ॥ ते पा
 र्थनाभये दत्तेन मयं चेन्मार्गं रमयं ॥ न हंत मे व्यदाशहंः पावको न ददाह च ॥४९॥ वैशंपाय
 य उवाच ॥ गदं न पावको धीमान्निनातिदृष्टा पंच च ॥ ददाह कृष्ण पार्थभ्यारक्षितः पा
 कृष्णसनात् ॥५०॥ तस्मिन्नेदं दद्यामाने स उग्रिर्न ददाह च ॥ अथ सेनं मयं चेव च तः पा
 र्थकांक्षया ॥५१॥ इत्यादिपर्वणि खंडे ददाहं ॥ तनमेतय उवाच ॥ किमर्थं शार्ङ्गः कान्तं निन्द
 दाह तयागते ॥ तस्मिन्नेदं दद्यामाने ब्रह्मज्ञेन तत्र च त्वमे ॥५२॥ अदाहं दद्यासेनस्य दानवस्य
 मयस्य च ॥ कारणं कीर्तितं ब्रह्मण्यार्ङ्गः कारणं न कीर्तितं ॥२॥ तदेतदहं ते ब्रह्मण्यार्ङ्गः का
 णामनामयं ॥ कीर्तयस्वागि संमदं कथं तेन विनाशिताः ॥३॥

म भा
प्रा प
३२४

कर्मिणोन्तमेवगतिरित्याह॥ तत्रापि॥ २५॥ पालनं संहराद्यत वै च कर्मणी इत्याह॥ तामिति हेतुः
ज्ञाताः॥ २६॥ जगत्सृष्टिः॥ जननेवेत्याह॥ जातवेदति॥ तत्रैवेति॥ कर्मविधायको वेदोपिन वै च वाक्ये

तत्र भूतानामो विद्याः स्वकर्मवित्तितां प्रति॥ गच्छन्ति स ह्यन्तीभिः सुतैरपि च शाश्वती॥ २७॥
तामग्रे जलदा नादुः खेचि यत्कामस विद्युतः॥ दहन्ति सर्वभूतानि ततो निःक्रम्य हेतयः॥ २८॥
जातवेदस्य ये वेदं विष्णुसृष्टं मया यत्ने॥ तत्रैव कर्मविहितं भूतं सर्वं चराचरं॥ २९॥ तया यो
विहिता एवं तथि सृष्टिं सिद्धं गत॥ तथि ह्यं च कथं यथा च तं प्रतिष्ठितं॥ ३०॥ तमेव दहन्तो
देवतां पातातं स हस्यति॥ तमपि नो यमो मित्रः सोमस्तमसि चानिल॥ ३१॥ वैश्वं याचन उवाच॥
च॥ एवं सुतस्तदा तेन मंदपालेन पावकः॥ ततो घृतस्थरपत्ते मुनेरसिततेजसः॥ ३२॥ उवाच
चैनं प्रीतात्मा किमिष्टं कस्वाणिते॥ तमब्रवीत्सं दपालः प्रोज्जलिर्ह्यवाहन॥ ३३॥ अदहनं वा
उवाचैवमममृत्रा निसर्जय॥ तथेति तत्प्रतिष्ठापनं भगवा ह्यवाहन॥ त्वं उवेतेन चरत्तेन
प्रतन्नालदिध्वजा॥ ३४॥ इत्यादि पूर्वणि त्वं उवाह॥ वैश्वं याचन उवाच॥ ततः प्रज्जलितेव
क्षेत्राईका ह्यसुकुः खिताः॥ अथिनाः यस्मो दिशानाधिजम्बः यथा यथा॥ ३५॥

३७३

असितमेतद्वेदः
ददिश्रते॥ ३६॥ यापति भूतानरोपबलां तथ्यिष्टा मोरुतेन फलदा तत्तेन च तमेवेत्याह॥ त
योति॥ ३७॥ त्वं उवेतेन तेन हेतुना काले दाहवेला या शार्ङ्गकाणां दिध्वजान् प्रज्जलाल॥ ३८॥ अथायः

ततः पश्यथ एतं ततो॥ २॥
३२४

नरितो नाम भार्यः ॥ लघितो नामा यथे भार्यः ॥ १॥ तान्वा तानवा येति संबन्धः ॥ तस्य मिति जी
 वरूपेण भोक्तृत्वं गृह्यति यस्मिन् रूपेण गोचरते ॥ २॥ त्रिविधं दिव्यं मोक्षं उदयं चाष्टधा पंचभूतात्म

संचितयन्त्रभ्यामस्तु च द्रष्टव्यं सत्त्वानन्दमानः ॥ पार्द्धि कौशार्द्धि कोभूतान्नरितो समपेयिवा
 नः ॥ १॥ तस्यां पुत्रानन्तनयचतुरोत्रसुवादिनः ॥ तानपास्य सत्त्वैव जगाम लघितो प्रति ॥ २॥
 बालान् सत्त्वानं उगतान् सह मात्रासु निर्वने ॥ तस्मिन्नाते महाभागे हेता प्रति - भारत ॥ २॥ अ
 प्यन्तस्ते ह संशुक्ता ज्ञाता च द्रष्टव्यं तयत् ॥ तेन तत्कालं सत्त्वात्मानं योने उगतान् च न ॥ ३॥ न ज
 हे पुत्राणां कार्त्तनरितात्वा उवे सत्त्वान् ॥ च भार्यैतां सत्त्वान् सत्त्वान् सत्त्वान् सत्त्वान् सत्त्वान् ॥ ४॥
 ततोऽग्निं त्वा उवे दधु मायां तं द्रष्टव्यं तथि ॥ मंदपालाधिरेतस्मिन्ने लघितया सह ॥ ५॥
 ते संकल्पं विदित्वा प्रेक्षां तां पुत्रांश्च बालकान् ॥ सोभित्वा च विप्रदिक्कां सत्त्वान् तान् वेद सं ॥
 पुत्रान् प्रति च दंभीतो लोकपालं महोत्तमं ॥ मंदपाल उवाच ॥ तमप्रे सर्वलोकानां मुखेन
 मस्मि ह्यवाह ॥ तमेतः सर्वभूतानां गृह्यतु रसि पाचक ॥ ६॥ तामेकमाहः कवयस्त्वामा
 हुस्मि विधं पुनः ॥ तामसु या कल्पयित्वा यत्ने वाहम कल्पयन् ॥ ७॥ त्रिविधं मिदं सुखं
 दंति परमं धियः ॥ तद्वेदं हि जगत्कत्तं सद्यो नश्येत्तदनाशन ॥ ८॥

नास्यैव द्रष्टव्यं मानं रूपेण च यत्तवाहं यत्तु निर्वाहकं ॥ ९॥ तया सद्रूपेण विना नश्ये ददर्शनं
 गच्छेत्तिरथि श्रुतं कश्चिन्मायोगादिन्यर्थः ॥ १०॥

निशाम्ययालोच॥१॥कलेचने॥२॥कयेयतिपोरयतिअचहाःअज्ञानपलाःयस्यभावाःअज्ञारः॥
सरणोगमने॥३॥नरितेचनेलेचितेनिःसारयितमेतनइतिपाठेअंतनःनिरभिदेशे॥४॥किंनकिं

निशाम्यपुत्रिकान्यात्मानात्तेषांनपदिनी॥नरिताइःखशोकान्तविललापसुडःसिता॥५॥
नरितोवाच॥अयमप्रिदेहनकलमिनयायानिभोषणः॥नगत्सदीपयनीमोममडःख
चिचर्थनःइमेचमांकयेयतिशिषावोमेरचेतसः॥अचहाभरणेहीनाःएवैषांनःयस्यभावाः॥६॥
अस्येष्टायमायानिलेहिहानोमहोहसान्॥अज्ञानपलायसुतानशक्ताःसरणोमम॥७॥
आदायचनशक्तेमिषुत्रंनरितमात्मना॥नचतपकुमहंशक्ताइत्येइयतीवमे॥८॥कंत
जहामहंपुत्रंकमादायमज्जामहं॥किंतमेष्टात्कृतंकेकेचामम्यतपुत्रकाः॥९॥चितये
तीविमोक्षोनाथिगच्छामिकिंचन॥अदयिष्यामिभोगात्रैःकरिष्येमरागंसे॥१०॥नरिता
शेकुलंयेतयेष्टनेनप्रतिष्ठितं॥सामिहककःप्रजायेतयित्पणंकुलचर्थनः॥११॥संवमि
अस्तयःकुर्यात्तदेष्टोत्रसविदंभः॥इत्येवमक्तःप्रययोपिनावांनिर्देणःपरा॥१२॥कमया
दायपावोयंतेकस्यापइतमा॥किंतकुताहंतकार्यंभवेदितिचविहृला॥नापश्यत्य
थियामोक्षस्वसुतानांतदाःनवात॥वेष्टयायनवाच॥एवंबुवाणपाईभतेप्रचुरथ
मातरं॥खेहमुत्सृज्यमातस्वयंतयत्रनहकावाइ॥१३॥अस्मासिहविनष्टेषुभवितारःसता
स्त्व॥तथिमातविनष्टायोननःस्थाकुलसंततिः॥१४॥

कृत्वाहंकृतकृत्वाणमित्यर्थः॥१५॥प्रजायेतप्रजाहृयेणोत्पयेत॥१६॥गंतंलेचितं॥१७॥यत

म. भा.
आ. प.
१२६

नवेति॥ अस्मान्नेवाय कर्तुं न भव्यकारणान्किमिति विभक्तिवयेन वकेन केपीत्यर्थः॥
वासनीशस्मान्कापिलमात्रसंबंधस्य भान्तिकल्पितत्वादित्यर्थः॥ १॥ आशाः प्रागुच्येन प्रस्मान्॥ २॥
ततश्चिप्रश्रियादाहान्प्रागेव तत्त्वकचुनरित्यादिगतायतः दाहान्॥ अत्रैव सकाशनिपूर्वोक्तं न विदुः॥ ३॥
अथाय॥ पुरतश्चि॥ अत्रैव सायादव्यामहासोदाहानलयाभायामातापिन ज्ञानं समर्थं किंतु सर्वे स्वार्थं

२२५

नचोपकृतमस्माभिर्न चास्मान्नेत्ययेवयं॥ पीड्यमाना विभर्ष्यस्मान्कासितं केवयेन व॥ १॥
तदानीं दृष्टानीयासि समर्थं भर्तुरेवाणे॥ अत्र गच्छयति मातः पुत्रानास्यसि शोभनात्॥ २॥
वयमग्निसमाविष्णु लोकानास्यामशोभनात्॥ अथास्मान्नेदहेदयिरायास्तं पुनरेव न॥ ३॥
वैशोपाय न॥ ४॥ एवमुक्ताततः पण्डिते पुत्रान् तस्यां तां उवे॥ तगमनरित्यादिप्रादेममग्रेना
मये॥ ५॥ ततस्तीक्ष्णचिरम्यागात्तरितो हव्यवाहन॥ यत्र शास्त्रे वभूवु स्तेमंदपालस्य पुत्रकः
ततस्तेन स्तितं दृष्ट्वा ज्वलनेने विहंगमाः॥ नरितारित्तो वाक्प्रावयासा सपावकं॥ ६॥ १॥
दिपर्वणिष्य पा ने जरितारिद्विवा॥ पुरतः कृच्छ्रकालस्य भीमान्नागनिपूरुषः॥ स
कृच्छ्रकाले संप्राप्य यथा नैवेतिकर्हिचित॥ ७॥

३७९

कामा एवेति संसृज्यत्रैषिष्ट एव सर्वान् ज्ञानं समर्थं इत्यस्मिन्नप्याये उच्यते॥ कथापहेतस्य स एवार्थः
तत्र जरितारिर्नाशितकयादिशुभगायादाह त पुरतश्चिप्रश्रियादाहानलयाभायामातापिन ज्ञानं समर्थं किंतु सर्वे स्वार्थं
मराणां यथां ज्ञानी नशमोति न तस्य प्राणा उक्तामेत्यत्रैव सममवतीयेत इति श्रुतेरित्याद्यशो-
कतत्वे कृच्छ्रकालो मरणकालः यथा प्राणात्कमणा पीडः॥

१०६

म. भा.
आ. प.
३००

एवमधिकारिणमुपस्थाप्य अग्निस्तु निजानेन न तत्तु यदिति ॥ वृक्षेन द्यौर्न त्रयेत्ययसंहारेः शि
वाचात्र त्रमात्र त्रसविद्याधिका राधे समस्युपासनाजरितारिहृदाभ्यां ॥ वायोः स्वजातनः वायु
वेगो नमः सृजे वायुरेव वाहिर्वायुः समक्षिरिति श्रुतेः ॥ आत्मा स्वरूपमसि ॥ शरीरमसि धर्ममसि
विराजन्मातृमुक्तं ॥ वीरुधां योनिः पृथ्वीया पृथुतेन वशुक्रं वीजं तत्र तत्र ॥ अग्नेरायः अग्नः पृथि
वीति च श्रुतेः ॥ आपस्ते अक्रमि त्यस्य व्याख्यायानि ह्यमसि चोभसति ॥ यद्वा वायो गताभ्यंत
रिदमरीचि शशितं वीरुधां योनिः पृथ्वीमरशक्षिता ॥ घट्टिद्या अथ स्नानदायः ॥ यदिव उप

जरितारिहृदाच ॥ आत्मा सिवा योर्ज्वलनशरीरमसि वीरुधां ॥ योनिरापश्रुते अक्रं यो नि
ह्यमसि चोभसति ॥ ऊर्ध्वं वायुश्च संप्रति पृथुतः पाश्चात्तस्तथा ॥ अर्चिषस्ते महावीर्यरश्म
यः सवितर्यथा ॥ १ ॥ सारिहृद उवाच ॥ माता प्रनष्टा पितरं न विद्यः पदा जाता नैव नो भू
मके नो ॥ न न स्रज्जा विद्यते वै तदस्यः तस्मादस्मां स्त्राहिवालां ह्यमग्ने ॥ २ ॥ यदग्ने ते शिवं
पथे च ते समहेतयः ॥ ते न नः परिपाहि त्वमार्ता त्रः शरीरो विहा ॥ ३ ॥

रिहानंदंभः ॥ तथा च लोकहृदि
रुक्ता भवति ॥ अदोभः परेण रेण दिवं यौः प्रतिष्ठां तरिदमरीचयः पृथिवीमरो या अथ स्नानाया
परत्येतरयश्च मा लोकहृदि रुक्ता भवति स रमा लोकान ह्यजन्तो भो मरीची मरया पशुति उपक्र
म्याच लोकाः तस्तेन ह्यतिर्नि लोक कर्तृ तेनेत्यतः समस्युपासनाया मेव तस्या मेव तत्पार्थ ॥ २
अज्ञानधिकारी सारिणी हृदके ॥ हृदि कीर्णा ग- गर्भो यस्य सारिहृदुवाह भोगा सक्तः यद्विरु
पमेवा पि पार्थय ते माते नि प्रनष्टा अदर्शनं गता ॥ ३ ॥ शिवेण जं लोकहितं हेत यो ज्ञात्वाः

॥ २ ॥ पृथिवी

३००

एतदेवमतिरेकमस्वेनाह॥ यस्मिन्नि॥ विचेतान्प्रज्ञितचित्तः॥ जोदेहान्तरेनिपात्यकर्मणावपौक-
तोमहत्तमोयोमोक्षः॥ उक्तव्याधानाः सत्संगादेवभवन्तीत्यर्थव्यतिरेकाभावाद्॥ हेभाषीर-
ति॥ श्रीयोगानन्दनाथवीरुहायोदकशालः श्रुतस्त्वमेवास्मान्पादोतिभावः॥ तदनग्रहवि-
नानास्तिनराणां पायइत्याह॥ त्येष्टइति॥ ५॥ दोषावाकोक्षयंरहं प्रधातं तदरतीतिहिरण्यविष

यस्त्वरूपमनशान्तिविचेतानावबुध्यते॥ सत्कृष्णकाले व्यथितो न प्रोयो विंदते महत्॥ २॥
समिष्टकृत्वाव॥ श्रीरत्नमसिमेयावीर्याणां कृष्णमिदं वनः॥ प्राप्तः प्रोचह नो हि भवत्येको
न संशयः॥ १॥ स्विदमिदं वाच॥ येष्टस्मात्ता भवन्ति वै सेष्टो मे च निरुद्धतः॥ त्येष्टेन प्रता-
नान्तिकनीयान्तिं करिष्यति॥ २॥ दोषावाच॥ हिरण्यरेता न रितो जलजायातिनः स्वयं॥ ३॥
प्रतिद्वाननः रूपेलेलिह नो विसर्पति॥ ४॥ वेष्टं पाय न उताच॥ एव संभाष्यते न्योन्यं मंद-
पावस्य प्रवृत्तः॥ तद्वत्तुः प्रयता भूमौ यथाग्निं श्रमपायिव॥ ५॥

यवासनासैवरेतोवीजं यस्य सः मोहः प्राणकालिकः स्वयंदेहगेहं यतिसमन्निद्धः कालीमनोज-
वाधुश्चाकण्ठी लोहिमातया॥ स्मृतिं नो विप्रहृदिः समन्निद्धविभावसः॥ पलेयं चेद्विषा-
णिबुद्धिमनसी चतयुक्तं॥ शान्तं मुखे मोहासाधनं यस्य सः॥ लेलिह नो प्रसिष्य न विसर्पति
व्याप्नोति॥ अतः समोक्षाय स्वयमेव यतितव्यमिति भावः॥ ५॥ एवमिति॥ ६॥

[illegible]

दोहा वाच ॥ तमत्रं प्राणिभिर्मनुजैर्मनोज्ञैः
गताम् ॥ नित्यं प्रसूदः पचसितयि सर्वं प्रतिष्ठितम् ॥ ५ ॥

यस्य सः श्रुतं भूतो सिभूजलयस्थानमप्यसि ॥ एतेन सूक्ष्मकारणो विलापनवक्तुः ॥ अतएव न
गतः स्थूलसूक्ष्मकार्यस्थपते स्सुसिंहारयोः स्वतंत्रत्वेनित्यप्रवृद्धोसिकार्यकारणत्रयणोः सो
पाधिकयो रूपाधितिरोभावाः विर्भावानवसारिप्रवृद्धनिरुपाधिकस्य तन्निमित्तमेव तत्तत्तद्विभ्रुदे
प्रतिष्ठितं सर्वकार्यकारणात्मकं रूपाविबोरगारिकर्मीभूतं त्वेव सिसंहारसि ॥ एवं च नोतः प्र
ज्ञेन रहिः प्रज्ञेनोभयतः प्रज्ञमित्यादि श्रुतेरर्थः ॥ स्थूलसूक्ष्मकारणत्रयातीतं चित्तिः कलेषिवे

२५
शास्त्राभियोगं प्रतिपादितं ॥ २५ ॥

गोपुरविरहितपुरविरहितमेवेत्यर्थः ॥ एतेषां स्नानस्थानद्वये हि परोक्षेन न च ॥ १॥ एवं यस्या
 सनासिद्धस्य साक्षात् स्नानासनासंवेत्तुं त्रिदशैक्यादिशसुप्रसिद्धं पण्डित्यविद्यादिहोस्तवमि
 त्वाः सर्वेषां तिसमदायसाक्षात् ॥ सर्वमित्यादिना तयोदंकनकैकं उदादिचत् ॥ २॥ चङ्काक

तमेवेकस्तयसेतानवेदोनाम्यस्तमाचिचने गोपुदेव ॥ अपीनस्थानालकायालयस्वपरे
 एतस्मिन्नेहि वै ह्यवाह ॥ १॥ **स्तनमिदं नव** ॥ सर्वममेतमेवेकस्तयि सर्वमिदं जगत् ॥ तं
 थारयसि भूतानि भवनं तं विभर्षि च ॥ २॥ **ममप्रिदं यवाहस्तं मेव परमं देविः** ॥ मनीषि
 एतस्मिन्नेति वदथाचिकथापि च ॥ ३॥ **सप्तलोकं स्त्रीनिमान् यवाहकाले प्राप्ते यचसि**
पुनः समिद्धः ॥ तं सर्वं स्तम्भवनं प्रसूतिस्तमेवायेभवसि पुनः प्रतिष्ठा ॥ २४॥

धर्मो एष एकदा करण इयेता ॥ ५॥ **नीमलोकानिति** ॥ त्रयोदशैक्यादिशसुप्रसिद्धं पण्डित्यविद्यादिहोस्तवमि
 त्वाः सर्वेषां तिसमदायसाक्षात् ॥ सर्वमित्यादिना तयोदंकनकैकं उदादिचत् ॥ २॥ चङ्काक
 नं ॥ एतेन एव योतिः सर्वं स्तम्भवनं प्रसूतिस्तमेवायेभवसि पुनः प्रतिष्ठा ॥ २४॥

मभा
आ-प
१०६

प्रतीतात्माप्रदृष्टः॥२॥ मंथे मम॥२॥ अथावः॥ मंदपालोपीति॥ उत्तममपुत्रात्मादेहेति प्रार्थयति

वैशंपायन उवाच॥ एवमुक्त्वा ज्ञानवेदादौ लो न ब्रह्मवादिना॥ द्रोणमाह प्रतीतात्मा मंदपाल
प्रतिज्ञया॥१॥ अथिरुवाच॥ अक्षिरूपाः त्वमसि वै न होतव्या इति त्वया॥ इक्षिते ते करिष्यामि
न च ते विद्यते भयं॥२॥ मंदपालेन वै पृथं मम एवं निवेदिताः॥ वर्जयेः पुत्रकान् मंदपाव
मिति स्मरु॥३॥ तस्य तद्गुणं द्रोण तया यजे ह माधितं॥ उभयं मे र होयस्व इति किकरवाणि
ते॥४॥ मंथे मम प्रीतो सिमदते ब्रह्मस्त्रोत्रेण सतम॥५॥ द्रोण उवाच॥ उमे मर्तारकाः अकृति
त्वमद्वैतयंति न॥ एतान् कुरु सुदुःखांस्तु इति त्वान् सवायवान्॥६॥ तथा तत्कृतवानग्निर
भ्यनताय शार्ङ्गकान्॥ तस्माद्वा इव दहं समिद्धो जनमेतय॥७॥ अथापि धिप विनिवां उ
वदाहे शा र्ङ्गपा खाने॥ वैशंपायन उवाच॥ मंदपालोपिकौरव्य चिंतया सासपुत्रकान्
उत्तमपि च सति मांश्च नैव शर्मा शिवाह्वति॥८॥ सतप्यमानः पुत्रार्थं लपितानिदमब्रवीत्
कथं त्वसक्तः शरणो लपिते मम पुत्रकाः॥९॥ वर्ज्यमाने इति न च हे वाते वा अग्रवा एति॥ असम
र्थं विमोक्षाय भविष्यंति ममात्मजाः॥१०॥ कथं त्वशक्तः ज्ञानाय माता ते वां यशसिनी॥ भवि
ष्यति हि शोकार्ता पुत्रज्ज्ञानमपश्यती॥११॥ कथं मुद्रीयते शाक्तान्पतने च ममात्मजान्॥ सतप्य
मानो च दूषावासमान प्रधावति॥१२॥

१॥ शरणो गृहे कथं त्वन कथं मयि॥२॥ इद्रीयते कथं यत्तने॥ यातनेति र्थमात्मने॥ वासमाना रुदंती॥३॥

३०६

सुप्रसिद्धः ॥ इत्युक्तं श्रुत्वा सवापाधिकालं यदीनं सर्वोभूत्वा रसानादाय पुनः उत्सृज्य काले भावयसीति संवे
 यः तन्मृष्यादीनां रसानि आदाय संहृत्य सूर्यः कारणान्माभूत्वा वीजमात्रं रूपेण स्थित्वा पुनः प्रवोच काले च
 तस्यापि तद्विषयादीनां रसानि आदाय संहृत्य सूर्यः कारणान्माभूत्वा प्रदानेन मृष्यादीनि जनयसीत्यर्थः ॥ १५ ॥
 सस्याग्रसं सनायाया प्रमत्तेन रक्षणमात्माः सन्नेदिति प्रत्ययविषयं भूत्वा वीरुपादयः यउपादाया मपि
 तत्तत्त्वोत्पत्त्या इत्यर्थः ॥ तेन प्रधानादेः कारणान्ने निरसं सभद्रं च तत्र मद्रं चिति पादे महोदधि पादे
 नमस्तुति च सांसारहृदिः स्थितानि उदकानि निधीयन्तेः सिनिति च तत्रानेकत्र सांसारप्रति संप्रदा-

सूर्योभूत्वा रश्मिभिर्जीतवेदोभूमेरंभोभूमिज्जातात्र सांशः ॥ विद्यानादाय पुनरुत्सृज्य काले
 तस्याग्रसं सनायाया प्रमत्तेन रक्षणमात्माः सन्नेदिति प्रत्ययविषयं भूत्वा वीरुपादयः यउपादाया मपि
 तत्तत्त्वोत्पत्त्या इत्यर्थः ॥ तेन प्रधानादेः कारणान्ने निरसं सभद्रं च तत्र मद्रं चिति पादे महोदधि पादे
 नमस्तुति च सांसारहृदिः स्थितानि उदकानि निधीयन्तेः सिनिति च तत्रानेकत्र सांसारप्रति संप्रदा-

अथ भूतेन लावणं ह्यः समशेषायाः तच्चावराणं तत्ता मप्युपलब्धतां ॥ १६ ॥ एवं परापरं सूर्ये
 णाग्निं स्तत्ता उपस्थिभयनिवृत्तिं प्रार्थयते ॥ इति ॥ हे तिमोक्षोती त्वाकरः वद्वे तमेव शासी रं वरुण
 स्वरसने दिद्याधिपतेः परायणं अमृतं तालवनपविदे हेनदिसर्वे रसास्वा रो लभ्यते ॥ यतस्तं शिवः सं
 नरात्मा अस्माकं ज्ञाता भव ॥ १७ ॥ सागरस्य गह्वरे नदी प्रवाहानिव च न मिमाद्यान स्यान्निभावको
 ज्ञातातामैव ॥ १८ ॥

मभा
आप
३८-

372

१६॥ जनिता नमः जय संजाताः प्रस्थाः सानरिता सर्वे द्वियथा कला ॥ १५॥ सीताममत्रया लोके

एष हि प्रजलत्र शिले लिहानो मही रुहान ॥ या विम्रे हृदि संतापं नयत्पशिवंतया ॥ १४॥
 वेपां पायनता च ॥ तस्मादेषा दति क्रान्ते ज्वलने जगता पुनः ॥ जगाम पुत्रकाने वज्रिता पु
 त्ररक्षिनी ॥ १५॥ सा तान कृपा लिनः सर्वा न विमुक्तो जात वेदसः ॥ रोह्यमाण २२ प्रोचने पुत्र
 त्रिरामयान ॥ १६॥ प्रसूणि मम चेतेषां दर्शनात्सा पुनः पुनः ॥ एकैक चैव तात्सवी क्रेषामा
 नान् पयत ॥ १७॥ ततो भगवत्स हसामंदपालो पिभारत ॥ अयते सर्व एवेनं नाभ नंदं सुते
 सतां ॥ १८॥ लालयमान मेकैकं जनितां च पुनः पुनः ॥ न चैवोत्सृज्य किंचि त्तरसिंसा धसा ध
 वा ॥ १९॥ मंदपाल उवाच ॥ जेषुः सतस्ते कतमः कतमस्तस्य चानतः ॥ मयमः कतमस्यैव
 कनीयात्कतममयते ॥ २०॥ एवं ब्रुवेत उः खार्त किं मान प्रतिभाषसे ॥ कतवानपि हित्यागं ने
 वणा निमित्तो लभे ॥ २१॥ जरितो वाच ॥ किं न जेषे न ते कार्यं किं न तं रने न ते ॥ किं चामयम
 जातेन किं कतिष्ठेन वा पुनः ॥ २२॥ यां तं मा सर्वतो हीना मरुत्तौ सिगतः प्रया ॥ तमेव लपिता
 गच्छत रुणी वारु ह्यसिनी ॥ २३॥ मंदपाल उवाच ॥ न सीतां विद्यते किंचिदमत्र ग्रहं त
 त ॥ सा पत्निक मते लोके तान्य दृष्ट्वा विनाशानं ॥ २४॥

ग्रहं तं राहते साय लोके चरते न्यत ॥ ततो च प्रथं नाशानं ग्रहं वाचत क क ता ॥ २५॥

३८-

॥ यमताः क्षापिताः ॥ १॥ ॥ ॥ समदमिति हेतुस्य तेन वमान संतेन हेतुना वेयुक्तमलक्षणात्ततोस
 मलममिममेन ॥ ॥ किं न तामेवेति स्थोथं ॥ ॥ न हीति ॥ पलवता स ह्यवता स एतनेति हेतुनि

तरितामिः कथं प्रवः सारिस्तुक्तः कथं चमे ॥ संवमित्रः कथं प्रोक्तः कथं सा चतपसिनी ॥ ॥ ला
 लण्णानेन तस्मिन्मंद्यालेन सा चले ॥ लपिता प्रत्यया चेदेसास्यमिव भारत ॥ ॥ न ते प्रवेध
 वेदासि या न्यवी न ज्ञान कि ॥ तेन स्विनो जी र्यं च तो न ते सां जलना इयं ॥ ॥ तया प्रोनेपरी
 ताश्च स्यं हि मम सत्रियो ॥ प्रतिश्रुतेन सा चेति त्वलनेन म हसना ॥ ॥ लोकपालेन तां वा
 चमक्ता मिथ्या करिष्यति ॥ समलं च पुक्तयेन तेन ते स्वस्थमान सं ॥ ॥ तामेव तममा मित्रं
 चितयन्परितण्णसे ॥ अचमपिन ते स्निह्यथा तस्यो प्रशमयत ॥ ॥ न हि पलवता न्यायं निः
 स्नेहेन सहजने ॥ यी प्रमान उय इ सं शक्तेनात्मा कथं चन ॥ ॥ गच्छते न रिता मेव यदर्थं य
 दितण्णसे ॥ चरिष्याम्यहमप्येकपाथा कुरुष्यामि ता ॥ ॥ मदया ला ताव ॥ नाहमेव चरे
 लोके यथा त्वमभिमान्यसे ॥ प्रपन्नेनो विचरेत्तत्र कुरुगते मम ॥ ॥ भूतं हि मा च भाग्यं
 यो वलं चेत्समंदयी ॥ अचमप्येतत् लोकं यथैच्छितथा करु ॥ ॥

तयं स्नेहवता शक्तेन च यी प्रमानयात्मा प्रवदार्हं कथं चन उय इ सं उयेति तं न हि न्यायं ॥ ॥ य
 तत्तत्तरिता मेवा लैत्यपि चिन्ता ॥ गच्छेति ॥ ॥ एवैकाम हतना हे चरेन चरामि ॥ ॥ भूतं न रिता
 यामप्यन्याया र्थं तवितयं प्रपते ॥ ॥

ब्रह्मसूत्र ॥ वेदांतप्रसिद्धे ॥ १ ॥ २५ ॥

मं भा
आ-प
३८१

न संतापो हि वः कार्यः प्रवक्तव्यमिति ॥ अथी न वेदकृतापोपि ब्रह्मसूत्रदिदिने वचः ॥
वेदोपायन उवाच ॥ एवमाद्यासितान्यत्रान्मार्गमादाय सहिजः ॥ मंदपालस्ततो देशादन्त्य
 देशं जगाम ह ॥ ५ ॥ भगवानपि निगमांश्च सुसिद्धः ॥ तं उवाच ततः ॥ दशहस्रं ह कृत्वा भ्यां जनयन्
 गतो हितं ॥ ५ ॥ वसामेवो वहाः कृत्वा लज्जयित्वा च पावकः ॥ जगाम परमां तस्मिन् दर्शयामास
 चार्जुने ॥ ५ ॥ ततो न रिहाङ्गवानवतीर्थपुरंदरः ॥ मरुद्गणे वीतः पार्थ के पावंचेदमत्र वीतः ॥
 कृतं युवाभ्यां कर्म देमसरे रथि उः करं ॥ वरं हणीतं तस्योस्मि दुर्लभं प्रहृषेधि ह ॥ ८ ॥ **वेदोपाय**
न उवाच ॥ पार्थ ह्यवरया मास पाकं दद्यात्सर्वशः ॥ प्रदानं तत्र पाकं कालं च क्रम
 हायति ॥ ८ ॥ स एव प्रसन्नो भगवान्महादेवो भविष्यति ॥ तदा तन्मं प्रदास्यामि पंडुवासाणि
 सर्वशः ॥ ८ ॥ अहमेव च तत्कालं वेत्स्यामि कुरु नंदनः ॥ तपसा महता चापि दास्यामि भवतो
 ष्य ह ॥ ८ ॥ आग्नेयानि च सर्वाणि वायवानि च सर्वशः ॥ सौम्यानि च सर्वाणि ग्रहोष्णसिध
 नं जय ॥ ८ ॥ वासदेवोपि जग्राह प्रीतिं पार्थ नशाश्रयी ॥ ददौ सुरयतिश्चैव वरं कृत्वा यथी
 मते ॥ ८ ॥ एवं दत्त्वा वरं ताभ्यां सह देवैर्मरुतमनि ॥ दत्त्वा फलं सन्तु तप्यजगाम त्रिदिवं प्रभः

॥ १ ॥ २५ ॥ ॥ १ ॥ २५ ॥

३८२

नरभयनिर्दत्तवेद्यग्रीणि॥ एतच्चापरिहर्षसतीनामपीत्याह॥ सज्जनैति॥ २॥ निमित्तमकर्तृलक्षण
 भिन्नपञ्चनिकपटेन प्रत्यक्षनाभिर्गुणप्रवृत्तवेद्यानेन हेतुना लक्ष्यलक्ष्य॥ २॥ संप्राप्तयेन
 हेतुतीवशंकमामात्रभिन्नसाधितयेवमपि प्रयत्नहेतुकाकले सति साधयितापितयेववर्तते॥ १॥

वेद्यविहीनं चेव भ्रममदेगकारि॥ सज्जनाचापिकल्याणी सर्वभूतेषु विष्कृता॥ २॥
 अहेयतीमहात्मानं च सिद्धं पर्यशंकन॥ विशुद्धभावमयं न सदा प्रियहितैरतं॥ २॥ सप्त
 धिमथागं वीरमवमेने च तं मतिं॥ अप्रधानेन सातेन भूमाकृता समप्रभा॥ २॥ लक्ष्याल
 क्ष्यानाभिर्गुणानि मित्तमिव पञ्चनी॥ प्रयत्नहेतोः संप्राप्तयेन सातमयिमा मिह॥ २॥ सुमेव
 गतेहितं सातयेवाद्यवर्तसे॥ १॥ नहि भार्येति विश्वासः कार्यः प्रसक्तं च न॥ १॥ नहि का
 र्यमनुयाति नारी प्रवर्तनी सती॥ २॥ संप्राप्तयेन सातमयिमा मिह॥ २॥ सप्त
 पासते॥ सचनानात्मा ज्ञानसर्वनाशसाधितमद्यतः॥ १॥ ३॥ नदि यं विद्यायां फलं पाठ्याने
 मंदपात॥ ३॥ पुष्पाकमयवर्गा ये विद्यामोक्षलनो मया॥ अग्निना च तथेते वं प्रतिज्ञा
 तं महात्मना॥ ५॥ अग्नेर्वचनमात्मा यमात्तर्यमिच्छतां वचः॥ भवतां च परे वीर्यं एवं नाहमि
 क्ष्मातः॥ २॥

अतः स्त्रीणां मासो नास्तीति॥ नहीति॥ कार्यमर्तुप्रश्रयादिप्रनयातिमनसि करोति॥ २॥ अ
 ष्ठायः॥ पुष्पाकमिति॥ ५॥ मातर्यमिच्छतां वचः॥ मातः॥ वः॥ पुष्पासंवेधितया यमिच्छतां पुष्पादेयं
 परधर्मज्ञानेमात्तरहीति विज्ञायेत्यर्थः॥ २॥

सभा
श्री
३२२

चरन्तयत्रवाञ्छितमित्यनेनाप्रतिहतगतिः । योऽपि दत्तं सयेत्यर्थः ॥ २० ॥ २१ ॥ इति श्रीमत्पदवः का
प्रमाणानुसंधानेन पुनरुक्तं ॥ २० ॥ २१ ॥ इति श्रीमत्पदवः का

पावकश्चतुर्दशवन्द्यासम्पत्तिर्वा ॥ अरुनिपंचकंचविरयमस्तनर्धितः ॥ २५ ॥ जग्गु
मांसाणिपीताचमेदसिरुधिगणिच ॥ युक्तः परमयाप्रीत्यानत्रवाचाचुत्तर्जनो ॥ २६ ॥ पु
वाभ्यां पुरुषाग्राभ्यां नर्धितोस्मियथासत् ॥ अनजानामिवांवीरोचरन्तयत्रवाञ्छितं ॥ २७ ॥ एवं
तोसमन्वजातोपाचकेनमस्तमना ॥ अर्जुनोवासदेवश्चदानवश्चमयस्तथा ॥ २८ ॥ परि
क्रम्यततः सर्वत्रयोपिमरुतर्धम ॥ रमणीयेनदीकूलेसहिताः समपाविशान् ॥ २९ ॥ इति
श्रीमहाभारतेपातसाहस्योसंहितायोर्वैयासिकेऽध्यायिष्वर्णिवात्रवदाहः समाप्तः ॥

रतभावदीपेऽध्यायिष्वर्णिवात्रवदाहार्थप्रकाशः ॥ समाप्तश्चायमादिष्वर्णिभावदीपः ॥ यादृशं
पुस्तकं दृष्ट्वा तादृशं लिखितं स्या ॥ यदि शुद्धमशुद्धं वा समदोषो न दीयते ॥ २० ॥ शुभं भूयात् ॥ २१ ॥

31. A.
⑦
आदिपत्र
पत्र-३ ३२२ पत्र-३
३२२ पत्र-३
३२-१०-६६

389